నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

విసుద్ధిమగ్గో

(దుతియో భాగో)

౧౨. ఇద్ధివిధనిద్దేసో

అభిఞ్ఞాకథా

౩౬౫. ఇదాని యాసం లోకికాభిఞ్ఞానం వసేన అయం సమాధిభావనా అభిఞ్ఞానిసంసాతి వుత్తా, తా అభిఞ్ఞా సమ్పాదేతుం యస్మా పథవీకసిణాదీసు అధిగతచతుత్థజ్ఝానేన యోగినా యోగో కాతబ్బో. ఏవఞ్హిస్స సా సమాధిభావనా అధిగతానిసంసా చేవ భవిస్సతి థిరతరా చ, సో అధిగతానిసంసాయ థిరతరాయ సమాధిభావనాయ సమన్నాగతో సుఖేనేవ పఞ్ఞాభావనం సమ్పాదేస్సతి. తస్మా అభిఞ్ఞాకథం తావ ఆరభిస్సామ.

భగవతా హి అధిగతచతుత్థజ్ఝానసమాధీనం కులపుత్తానం సమాధిభావనానిసంసదస్సనత్థఞ్చేవ ఉత్తరుత్తరి పణీతపణీతధమ్మదేసనత్థఞ్చ "సో ఏవం సమాహితే చిత్తే పరిసుద్ధే పరియోదాతే అనఙ్గణే విగతూపక్కిలేసే ముదుభూతే కమ్మనియే ఠితే ఆనేఞ్జప్పత్తే ఇద్ధివిధాయ చిత్తం అభినీహరతి అభినిన్నామేతి. సో అనేకవిహితం ఇద్ధివిధం పచ్చనుభోతి ఏకోపి హుత్వా బహుధా హోతీ"తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౧.౨౩౮) నయేన ఇద్ధివిధం, దిబ్బసోతధాతుఞాణం, చేతోపరియఞాణం, పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణం, సత్తానం చుతూపపాతే ఞాణన్తి పఞ్చ లోకికాభిఞ్ఞా వుత్తా.

తత్థ ఏకోపి హుత్వా బహుధా హోతీతిఆదికం ఇద్ధివికుబ్బనం కాతుకామేన ఆదికమ్మికేన యోగినా ఓదాతకసిణపరియన్తేసు అట్ఠసు కసిణేసు అట్ఠ అట్ఠ సమాపత్తియో నిబ్బత్తేత్వా –

కసిణానులోమతో, కసిణపటిలోమతో, కసిణానులోమపటిలోమతో, ఝానానులోమతో, ఝానపటిలోమతో, ఝానానులోమపటిలోమతో, ఝానుక్కన్తికతో, కసిణుక్కన్తికతో, ఝానకసిణుక్కన్తికతో, అఙ్గసఙ్కన్తితో, ఆరమ్మణసఙ్కన్తితో, అఙ్గారమ్మణసఙ్కన్తితో, అఙ్గవవత్థాపనతో, ఆరమ్మణవవత్థాపనతోతి.

ఇమేహి చుద్దసహి ఆకారేహి చిత్తం పరిదమేతబ్బం.

౩౬౬. కతమం పనేత్థ కసిణానులోమం...పే॰... కతమం ఆరమ్మణవవత్థాపనన్తి. ఇధ భిక్ఖు పథవీకసిణే ఝానం సమాపజ్జతి, తతో ఆపోకసిణేతి ఏవం పటిపాటియా అట్ఠసు కసిణేసు సతక్ఖత్తుమ్పి సహస్సక్ఖత్తుమ్పి సమాపజ్జతి, ఇదం **కసిణానులోమం** నామ.

ఓదాతకసిణతో పన పట్ఠాయ తథేవ పటిలోమక్కమేన సమాపజ్జనం **కసిణపటిలోమం** నామ.

పథవీకసిణతో పట్ఠాయ యావ ఓదాతకసిణం, ఓదాతకసిణతోపి పట్ఠాయ యావ పథవీకసిణన్తి ఏవం అనులోమపటిలోమవసేన పునప్పునం సమాపజ్జనం **కసిణానులోమపటిలోమం** నామ.

పఠమజ్ఝానతో పన పట్ఠాయ పటిపాటియా యావ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం, తావ పునప్పునం సమాపజ్జనం **ఝానానులోమం** నామ.

నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనతో పట్ఠాయ యావ పఠమజ్ఝానం, తావ పునప్పునం సమాపజ్జనం **ఝానపటిలోమం** నామ.

పఠమజ్ఝానతో పట్ఠాయ యావ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనతో పట్ఠాయ యావ పఠమజ్ఝానన్తి ఏవం అనులోమపటిలోమవసేన పునప్పునం సమాపజ్జనం **ఝానానులోమపటిలోమం** నామ.

పథవీకసిణే పన పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తత్థేవ తతియం సమాపజ్జతి, తతో తదేవ ఉగ్ఘాటేత్వా ఆకాసానఞ్చాయతనం, తతో ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనన్తి ఏవం కసిణం అనుక్కమిత్వా ఝానస్సేవ ఏకన్తరికభావేన ఉక్కమనం **ఝానుక్కన్తికం** నామ. ఏవం ఆపోకసిణాదిమూలికాపి యోజనా కాతబ్బా.

పథవీకసిణే పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా పున తదేవ తేజోకసిణే, తతో నీలకసిణే, తతో లోహితకసిణేతి ఇమినా నయేన ఝానం అనుక్కమిత్వా కసిణస్సేవ ఏకన్తరికభావేన ఉక్కమనం **కసిణుక్కన్తికం** నామ.

పథవీకసిణే పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తతో తేజోకసిణే తతియం, నీలకసిణం ఉగ్ఘాటేత్వా ఆకాసానఞ్చాయతనం, లోహితకసిణతో ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనన్తి ఇమినా నయేన ఝానస్స చేవ కసిణస్స చ ఉక్కమనం **ఝానకసిణుక్కన్తికం** నామ.

పథవీకసిణే పన పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తత్థేవ ఇతరేసమ్పి సమాపజ్జనం **అఙ్గసఙ్కన్తికం** నామ.

పథవీకసిణే పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా తదేవ ఆపోకసిణే…పే.… తదేవ ఓదాతకసిణేతి ఏవం సబ్బకసిణేసు ఏకస్సేవ ఝానస్స సమాపజ్జనం **ఆరమ్మణసఙ్కన్తికం** నామ.

పథవీకసిణే పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా ఆపోకసిణే దుతియం, తేజోకసిణే తతియం, వాయోకసిణే చతుత్థం, నీలకసిణం ఉగ్ఘాటేత్వా ఆకాసానఞ్చాయతనం, పీతకసిణతో విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం , లోహితకసిణతో ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం, ఓదాతకసిణతో నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి ఏవం ఏకన్తరికవసేన అఙ్గానఞ్చ ఆరమ్మణానఞ్చ సఙ్కమనం **అఙ్గారమ్మణసఙ్కన్తికం** నామ.

పఠమం ఝానం పన పఞ్చఙ్గికన్తి వవత్థపేత్వా దుతియం తివఙ్గికం, తతియం దువఙ్గికం, తథా చతుత్థం ఆకాసానఞ్చాయతనం…పే.… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి ఏవం ఝానఙ్గమత్తస్సేవ వవత్థాపనం **అఙ్గవవత్థాపనం** నామ.

తథా ఇదం పథవీకసిణన్తి వవత్థపేత్వా ఇదం ఆపోకసిణం…పే.… ఇదం ఓదాతకసిణన్తి ఏవం ఆరమ్మణమత్తస్సేవ వవత్థాపనం **ఆరమ్మణవవత్థాపనం** నామ . అఙ్గారమ్మణవవత్థాపనమ్పి ఏకే ఇచ్ఛన్తి. అట్ఠకథాసు పన అనాగతత్తా అద్ధా తం భావనాముఖం న హోతి.

౩౬౭. ఇమేహి పన చుద్దసహి ఆకారేహి చిత్తం అపరిదమేత్వా పుబ్బే అభావితభావనో ఆదికమ్మికో యోగావచరో ఇద్ధివికుబ్బనం సమ్పాదేస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. ఆదికమ్మికస్స హి కసిణపరికమ్మమ్పి భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. కతకసిణపరికమ్మస్స నిమిత్తుప్పాదనం భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. ఉప్పన్నే నిమిత్తే తం వడ్ఢేత్వా అప్పనాధిగమో భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. అధిగతప్పనస్స చుద్దసహాకారేహి చిత్తపరిదమనం భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. చుద్దసహాకారేహి పరిదమితచిత్తస్సాపి ఇద్ధివికుబ్బనం నామ భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. వికుబ్బనప్పత్తస్సాపి ఖిప్పనిసన్తిభావో నామ భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ ఖిప్పనిసన్తీ హోతి. థేరమ్బత్థలే మహారోహణగుత్తత్థేరస్స గిలానుపట్ఠానం ఆగతేసు తింసమత్తేసు ఇద్ధిమన్తసహస్సేసు ఉపసమ్పదాయ అట్ఠవస్సికో రక్ఖితత్థేరో వియ. తస్సానుభావో పథవీకసిణనిద్దేసే (విసుద్ధి॰ ౧.౭౮ ఆదయో) వుత్తోయేవ. తం పనస్సానుభావం దిస్వా థేరో ఆహ "ఆవుసో, సచే రక్ఖితో నాభవిస్స సబ్బే గరహప్పత్తా అస్సామ 'నాగరాజానం రక్ఖితుం నాసక్ఖింసూ'తి. తస్మా అత్తనా గహేత్వా విచరితబ్బం ఆవుధం నామ మలం సోధేత్వావ గహేత్వా విచరితుం వట్టతీ"తి. తే థేరస్స ఓవాదే ఠత్వా తింససహస్సాపి భిక్ఖూ ఖిప్పనిసన్తినో అహేసుం.

ఖిప్పనిసన్తియాపి చ సతి పరస్స పతిట్ఠాభావో భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ హోతి, గిరిభణ్డవాహనపూజాయ మారేన అఙ్గారవస్సే పవత్తితే ఆకాసే పథవిం మాపేత్వా అఙ్గారవస్సపరిత్తారకో థేరో వియ.

బలవపుబ్బయోగానం పన బుద్ధపచ్చేకబుద్ధఅగ్గసావకాదీనం వినాపి ఇమినా వుత్తప్పకారేన భావనానుక్కమేన అరహత్తపటిలాభేనేవ ఇదఞ్చ ఇద్ధివికుబ్బనం అఞ్ఞే చ పటిసమ్భిదాదిభేదా గుణా ఇజ్ఝన్తి. తస్మా యథా పిళన్ధనవికతిం కత్తుకామో సువణ్ణకారో అగ్గిధమనాదీహి సువణ్ణం ముదుం కమ్మఞ్ఞం కత్వావ కరోతి, యథా చ భాజనవికతిం కత్తుకామో కుమ్భకారో మత్తికం సుపరిమద్దితం ముదుం కత్వా కరోతి, ఏవమేవ ఆదికమ్మికేన ఇమేహి చుద్దసహాకారేహి చిత్తం పరిదమేత్వా ఛన్దసీసచిత్తసీసవీరియసీసవీమంసాసీససమాపజ్జనవసేన చేవ ఆవజ్జనాదివసీభావవసేన చ ముదుం కమ్మఞ్ఞం కత్వా ఇద్ధివిధాయ యోగో కరణీయో. పుబ్బహేతుసమ్పన్నేన పన కసిణేసు చతుత్థజ్ఝానమత్తే చిణ్ణవసినాపి కాతుం వట్టతి. యథా పనేత్థ యోగో కాతబ్బో, తం విధిం దస్సేన్తో భగవా "సో ఏవం సమాహితే చిత్తే"తిఆదిమాహ.

౩౬౮. తత్రాయం పాళినయానుసారేనేవ వినిచ్ఛయకథా. తత్థ **సో**తి సో అధిగతచతుత్థజ్ఝానో యోగీ. **ఏవ**న్తి చతుత్థజ్ఝానక్కమనిదస్సనమేతం. ఇమినా పఠమజ్ఝానాధిగమాదినా కమేన చతుత్థజ్ఝానం పటిలభిత్వాతి వుత్తం హోతి. **సమాహితే**తి ఇమినా చతుత్థజ్ఝానసమాధినా సమాహితే. **చిత్తే**తి రూపావచరచిత్తే. **పరిసుద్ధే**తిఆదీసు పన ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిభావేన పరిసుద్ధే. పరిసుద్ధత్తాయేవ **పరియోదాతే,** పభస్సరేతి వుత్తం హోతి. సుఖాదీనం పచ్చయానం ఘాతేన విహతరాగాదిఅఙ్గణత్తా **అనఙ్గణే**. అనఙ్గణత్తాయేవ **విగతూపక్కిలేసే**. అఙ్గణేన హి తం చిత్తం ఉపక్కిలిస్సతి. సుభావితత్తా **ముదుభూతే,** వసీభావప్పత్తేతి వుత్తం హోతి. వసే వత్తమానం హి చిత్తం ముదున్తి వుచ్చతి. ముదుత్తాయేవ చ **కమ్మనియే,** కమ్మక్ఖమే కమ్మయోగ్గేతి వుత్తం హోతి. ముదుం హి చిత్తం కమ్మనియం హోతి సుదన్తమివ సువణ్ణం, తఞ్చ ఉభయమ్పి సుభావితత్తాయేవాతి. యథాహ "నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి, యం ఏవం భావితం బహులీకతం ముదుఞ్చ హోతి కమ్మనియఞ్చ, యథయిదం, భిక్ఖవే, చిత్త"న్తి (అ॰ ని॰ ౧.౨౨).

ఏతేసు పరిసుద్ధభావాదీసు ఠితత్తా **ఠితే**. ఠితత్తాయేవ **ఆనేఞ్జప్పత్తే,** అచలే నిరిఞ్జనేతి వుత్తం హోతి. ముదుకమ్మఞ్ఞభావేన వా అత్తనో వసే ఠితత్తా **ఠితే**. సద్ధాదీహి పరిగ్గహితత్తా **ఆనేఞ్జప్పత్తే** . సద్ధాపరిగ్గహితం హి చిత్తం

అస్సద్ధియేన న ఇఞ్జతి. వీరియపరిగ్గహితం కోసజ్జేన న ఇఞ్జతి. సతిపరిగ్గహితం పమాదేన న ఇఞ్జతి. సమాధిపరిగ్గహితం ఉద్ధచ్చేన న ఇఞ్జతి . పఞ్ఞాపరిగ్గహితం అవిజ్జాయ న ఇఞ్జతి. ఓభాసగతం కిలేసన్ధకారేన న ఇఞ్జతి. ఇమేహి ఛహి ధమ్మేహి పరిగ్గహితం ఆనేఞ్జప్పత్తం హోతి. ఏవం అట్ఠఙ్గసమన్నాగతం చిత్తం అభినీహారక్ఖమం హోతి అభిఞ్ఞాసచ్ఛికరణీయానం ధమ్మానం అభిఞ్ఞాసచ్ఛికిరియాయ.

అపరో నయో, చతుత్థజ్ఝానసమాధినా **సమాహితే**. నీవరణదూరభావేన **పరిసుద్ధే**. వితక్కాదిసమతిక్కమేన **పరియోదాతే**. ఝానపటిలాభపచ్చయానం ఇచ్ఛావచరానం అభావేన **అనఙ్గణే**. అభిజ్ఝాదీనం చిత్తస్స ఉపక్కిలేసానం విగమేన **విగతూపక్కిలేసే**. ఉభయమ్పి చేతం అనఙ్గణసుత్తవత్థసుత్తానుసారేన (మ॰ ని॰ ౧.౫౭ ఆదయో) వేదితబ్బం. వసిప్పత్తియా **ముదుభూతే**. ఇద్ధిపాదభావూపగమేన **కమ్మనియే**. భావనాపారిపూరియా పణీతభావూపగమేన **ఠితే ఆనేఞ్జప్పత్తే**. యథా ఆనేఞ్జప్పత్తం హోతి, ఏవం ఠితేతి అత్థో. ఏవమ్పి అట్ఠఙ్గసమన్నాగతం చిత్తం అభినీహారక్ఖమం హోతి అభిఞ్ఞాసచ్ఛికరణీయానం ధమ్మానం అభిఞ్ఞాసచ్ఛికిరియాయ పాదకం పదట్ఠానభూతన్తి.

దసఇద్ధికథా

౩౬౯. ఇద్ధివిధాయ చిత్తం అభినీహరతి అభినిన్నామేతీతి ఏత్థ ఇజ్ఝనట్ఠేన **ఇద్ధి,** నిప్ఫత్తిఅత్థేన పటిలాభట్ఠేన చాతి వుత్తం హోతి. యఞ్హి నిప్ఫజ్జతి పటిలబ్భతి చ, తం ఇజ్ఝతీతి వుచ్చతి. యథాహ "కామం కామయమానస్స, తస్స చేతం సమిజ్ఝతీ"తి (సు॰ ని॰ ౭౭౨). తథా "నేక్ఖమ్మం ఇజ్ఝతీతి ఇద్ధి, పటిహరతీతి పాటిహారియం. అరహత్తమగ్గో ఇజ్ఝతీతి ఇద్ధి, పటిహరతీతి పాటిహారియ"న్తి (పటి॰ మ॰ ౩.౩౨).

అపరో నయో, ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధి. ఉపాయసమ్పదాయేతమధివచనం. ఉపాయసమ్పదా హి ఇజ్ఝతి అధిప్పేతఫలప్పసవనతో. యథాహ – "అయం ఖో చిత్తో గహపతి సీలవా కల్యాణధమ్మో, సచే పణిదహిస్సతి 'అనాగతమద్ధానం రాజా అస్సం చక్కవత్తీ'తి, తస్స ఖో అయం ఇజ్ఝిస్సతి సీలవతో చేతోపణిధి విసుద్ధత్తా"తి (సం॰ ని॰ ౪.౩౫౨).

అపరో నయో, ఏతాయ సత్తా ఇజ్ఝన్తీతి ఇద్ధి. **ఇజ్ఝన్తీ**తి ఇద్ధా వుద్ధా ఉక్కంసగతా హోన్తీతి వుత్తం హోతి. సా దసవిధా. యథాహ "**కతి ఇద్ధియోతి** దస ఇద్ధియో". పున చపరం ఆహ "కతమా దస ఇద్ధియో ? అధిట్ఠానా ఇద్ధి, వికుబ్బనా ఇద్ధి, మనోమయా ఇద్ధి, ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి, సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి, అరియా ఇద్ధి, కమ్మవిపాకజా ఇద్ధి, పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి, విజ్జామయా ఇద్ధి, తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౯).

౩౭౦. తత్థ "పకతియా ఏకో బహుకం ఆవజ్జతి. సతం వా సహస్సం వా సతసహస్సం వా ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి 'బహుకో హోమీ'"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౦) ఏవం విభజిత్వా దస్సితా ఇద్ధి అధిట్ఠానవసేన నిప్ఫన్నత్తా **అధిట్ఠానా ఇద్ధి** నామ.

౩౭౧. "సో పకతివణ్ణం విజహిత్వా కుమారకవణ్ణం వా దస్సేతి నాగవణ్ణం వా...పే.... వివిధమ్పి సేనాబ్యూహం దస్సేతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౩) ఏవం ఆగతా ఇద్ధి పకతివణ్ణవిజహనవికారవసేన పవత్తత్తా **వికుబ్బనా ఇద్ధి** నామ.

౩౭౨. “ఇధ భిక్ఖు ఇమమ్హా కాయా అఞ్ఞం కాయం అభినిమ్మినాతి రూపిం మనోమయ”న్తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౪) ఇమినా నయేన ఆగతా ఇద్ధి సరీరబ్భన్తరే అఞ్ఞస్సేవ మనోమయస్స సరీరస్స నిప్ఫత్తివసేన పవత్తత్తా **మనోమయా ఇద్ధి** నామ.

౩౭౩. ఞాణుప్పత్తితో పన పుబ్బే వా పచ్ఛా వా తంఖణే వా ఞాణానుభావనిబ్బత్తో విసేసో **ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి** నామ. వుత్తఞ్హేతం – “అనిచ్చానుపస్సనాయ నిచ్చసఞ్ఞాయ పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి…పే॰… అరహత్తమగ్గేన సబ్బకిలేసానం పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి. ఆయస్మతో బాకులస్స ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి. ఆయస్మతో సంకిచ్చస్స ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి. ఆయస్మతో భూతపాలస్స ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధీ”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౩).

తత్థ **ఆయస్మా బాకులో** దహరోవ మఙ్గలదివసే నదియా న్హాపియమానో ధాతియా పమాదేన సోతే పతితో. తమేనం మచ్ఛో గిలిత్వా బారాణసీతిత్థం అగమాసి. తత్ర తం మచ్ఛబన్ధో గహేత్వా సేట్ఠిభరియాయ విక్కిణి. సా మచ్ఛే సినేహం ఉప్పాదేత్వా అహమేవ నం పచిస్సామీతి ఫాలేన్తీ మచ్ఛకుచ్ఛియం సువణ్ణబిమ్బం వియ దారకం దిస్వా పుత్తో మే లద్ధోతి సోమనస్సజాతా అహోసి. ఇతి మచ్ఛకుచ్ఛియం అరోగభావో ఆయస్మతో బాకులస్స పచ్ఛిమభవికస్స తేన అత్తభావేన పటిలభితబ్బఅరహత్తమగ్గఞాణానుభావేన నిబ్బత్తత్తా ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి నామ. వత్థు పన విత్థారేన కథేతబ్బం.

సంకిచ్చత్థేరస్స పన గబ్భగతస్సేవ మాతా కాలమకాసి. తస్సా చితకం ఆరోపేత్వా సూలేహి విజ్ఝిత్వా ఝాపియమానాయ దారకో సూలకోటియా అక్ఖికూటే పహారం లభిత్వా సద్దం అకాసి. తతో దారకో జీవతీతి ఓతారేత్వా కుచ్ఛిం ఫాలేత్వా దారకం అయ్యికాయ అదంసు. సో తాయ పటిజగ్గితో వుద్ధిమన్వాయ పబ్బజిత్వా సహ పటిసమ్భిదాహి అరహత్తం పాపుణి. ఇతి వుత్తనయేనేవ దారుచితకాయ అరోగభావో ఆయస్మతో సంకిచ్చస్స ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి నామ.

భూతపాలదారకస్స పన పితా రాజగహే దలిద్దమనుస్సో. సో దారూనం అత్థాయ సకటేన అటవిం గన్త్వా దారుభారం కత్వా సాయం నగరద్వారసమీపం పత్తో. అథస్స గోణా యుగం ఓస్సజ్జిత్వా నగరం పవిసింసు. సో సకటమూలే పుత్తకం నిసీదాపేత్వా గోణానం అనుపదం గచ్ఛన్తో నగరమేవ పావిసి. తస్స అనిక్ఖన్తస్సేవ ద్వారం పిహితం. దారకస్స వాళయక్ఖానుచరితేపి బహినగరే తియామరత్తిం అరోగభావో వుత్తనయేనేవ ఞాణవిప్ఫారా ఇద్ధి నామ. వత్థు పన విత్థారేతబ్బం.

౩౭౪. సమాధితో పుబ్బే వా పచ్ఛా వా తంఖణే వా సమథానుభావనిబ్బత్తో విసేసో **సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి**. వుత్తఞ్హేతం “పఠమజ్ఝానేన నీవరణానం పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి…పే॰… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తియా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాయ పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి. ఆయస్మతో సారిపుత్తస్స సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి, ఆయస్మతో సఞ్జీవస్స, ఆయస్మతో ఖాణుకోణ్డఞ్ఞస్స, ఉత్తరాయ ఉపాసికాయ, సామావతియా ఉపాసికాయ సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధీ”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౬).

తత్థ యదా **ఆయస్మతో సారిపుత్తస్స** మహామోగ్గల్లానత్థేరేన సద్ధిం కపోతకన్దరాయం విహరతో జుణ్హాయ రత్తియా నవోరోపితేహి కేసేహి అజ్ఝోకాసే నిసిన్నస్స ఏకో దుట్ఠయక్ఖో సహాయకేన యక్ఖేన వారియమానోపి సీసే పహారమదాసి. యస్స మేఘస్స వియ గజ్జతో సద్దో అహోసి. తదా థేరో తస్స పహరణసమయే సమాపత్తిం అప్పేసి. అథస్స తేన పహారేన న కోచి ఆబాధో అహోసి . అయం తస్సాయస్మతో సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి. వత్థు పన ఉదానే (ఉదా॰ ౩౪) ఆగతమేవ.

సఞ్జీవత్థేరం పన నిరోధసమాపన్నం కాలకతోతి సల్లక్ఖేత్వా గోపాలకాదయో తిణకట్ఠగోమయాని సఙ్కడ్ఢిత్వా అగ్గిం అదంసు. థేరస్స చీవరే అంసుమత్తమ్పి నజ్ఝాయిత్థ. అయమస్స అనుపుబ్బసమాపత్తివసేన పవత్తసమథానుభావనిబ్బత్తత్తా సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి. వత్థు పన సుత్తే (మ॰ ని॰ ౧.౫౦౭) ఆగతమేవ.

ఖాణుకోణ్డఞ్ఞత్థేరో పన పకతియావ సమాపత్తిబహులో. సో అఞ్ఞతరస్మిం అరఞ్ఞే రత్తిం సమాపత్తిం అప్పేత్వా నిసీది. పఞ్చసతా చోరా భణ్డకం థేనేత్వా గచ్ఛన్తా “ఇదాని అమ్హాకం అనుపథం ఆగచ్ఛన్తా నత్థీ”తి విస్సమితుకామా భణ్డకం ఓరోపయమానా “ఖాణుకో అయ”న్తి మఞ్ఞమానా థేరస్సేవ ఉపరి సబ్బభణ్డకాని ఠపేసుం. తేసం విస్సమిత్వా గచ్ఛన్తానం పఠమం ఠపితభణ్డకస్స గహణకాలే కాలపరిచ్ఛేదవసేన థేరో వుట్ఠాసి. తే థేరస్స చలనాకారం దిస్వా భీతా విరవింసు. థేరో “మా భాయిత్థ ఉపాసకా, భిక్ఖు అహ”న్తి ఆహ. తే ఆగన్త్వా వన్దిత్వా థేరగతేన పసాదేన పబ్బజిత్వా సహ పటిసమ్భిదాహి అరహత్తం పాపుణింసు (ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧). అయమేత్థ పఞ్చహి భణ్డకసతేహి అజ్ఝోత్థటస్స థేరస్స ఆబాధాభావో సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి.

ఉత్తరా పన ఉపాసికా పుణ్ణసేట్ఠిస్స ధీతా. తస్సా సిరిమా నామ గణికా ఇస్సాపకతా తత్తతేలకటాహం సీసే ఆసిఞ్చి. ఉత్తరా తంఖణఞ్ఞేవ మేత్తం సమాపజ్జి. తేలం పోక్ఖరపత్తతో ఉదకబిన్దు వియ వివట్టమానం అగమాసి. అయమస్సా సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి. వత్థు పన విత్థారేతబ్బం.

సామావతీ నామ ఉదేనస్స రఞ్ఞో అగ్గమహేసీ. మాగణ్డియబ్రాహ్మణో అత్తనో ధీతాయ అగ్గమహేసిట్ఠానం పత్థయమానో తస్సా వీణాయ ఆసీవిసం పక్ఖిపాపేత్వా రాజానం ఆహ “మహారాజ, సామావతీ తం మారేతుకామా వీణాయ ఆసీవిసం గహేత్వా పరిహరతీ”తి. రాజా తం దిస్వా కుపితో సామావతిం వధిస్సామీతి ధనుం ఆరోపేత్వా విసపీతం ఖురప్పం సన్నయ్హి. సామావతీ సపరివారా రాజానం మేత్తాయ ఫరి. రాజా నేవ సరం ఖిపితుం న ఓరోపేతుం సక్కోన్తో వేధమానో అట్ఠాసి. తతో నం దేవీ ఆహ “కిం, మహారాజ, కిలమసీ”తి? “ఆమ కిలమామీ”తి. “తేన హి ధనుం ఓరోపేహీ”తి. సరో రఞ్ఞో పాదమూలేయేవ పతి. తతో నం దేవీ “మహారాజ, అప్పదుట్ఠస్స నప్పదుస్సితబ్బ”న్తి ఓవది. ఇతి రఞ్ఞో సరం ముఞ్చితుం అవిసహనభావో సామావతియా ఉపాసికాయ సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధీతి.

౩౭౨. పటిక్కూలాదీసు అప్పటిక్కూలసఞ్ఞివిహారాదికా పన **అరియా ఇద్ధి** నామ. యథాహ – “కతమా అరియా ఇద్ధి? ఇధ – భిక్ఖు సచే ఆకఙ్ఖతి ‘పటిక్కూలే అప్పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరేయ్య’న్తి, అప్పటిక్కూలసఞ్ఞీ తత్థ విహరతి…పే॰… ఉపేక్ఖకో తత్థ విహరతి సతో సమ్పజానో”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౭). అయఞ్హి చేతోవసిప్పత్తానం అరియానంయేవ సమ్భవతో **అరియా ఇద్ధీ**తి వుచ్చతి.

ఏతాయ హి సమన్నాగతో ఖీణాసవో భిక్ఖు పటిక్కూలే అనిట్ఠే వత్థుస్మిం మేత్తాఫరణం వా ధాతుమనసికారం వా కరోన్తో అప్పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరతి. అప్పటిక్కూలే ఇట్ఠే వత్థుస్మిం అసుభఫరణం వా అనిచ్చన్తి మనసికారం వా కరోన్తో పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరతి. తథా పటిక్కూలాపటిక్కూలేసు తదేవ మేత్తాఫరణం వా ధాతుమనసికారం వా కరోన్తో అప్పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరతి. అప్పటిక్కూలపటిక్కూలేసు చ తదేవ అసుభఫరణం వా అనిచ్చన్తి మనసికారం వా కరోన్తో పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరతి. చక్ఖునా రూపం దిస్వా నేవ సుమనో హోతీతిఆదినా నయేన వుత్తం పన ఛళఙ్గుపేక్ఖం పవత్తయమానో పటిక్కూలే చ అప్పటిక్కూలే చ తదుభయం అభినివజ్జిత్వా ఉపేక్ఖకో విహరతి సతో సమ్పజానో.

పటిసమ్భిదాయఞ్హి "కథం పటిక్కూలే అప్పటిక్కూలసఞ్ఞీ విహరతి? అనిట్ఠస్మిం వత్థుస్మిం మేత్తాయ వా ఫరతి ధాతుసో వా ఉపసంహరతీ"తిఆదినా (పటి॰ మ॰ ౩.౧౭) నయేన అయమేవ అత్థో విభత్తో. అయం చేతోవసిప్పత్తానం అరియానంయేవ సమ్భవతో అరియా ఇద్ధీతి వుచ్చతి.

౩౭౬. పక్ఖీఆదీనం పన వేహాసగమనాదికా **కమ్మవిపాకజా ఇద్ధి** నామ. యథాహ – "కతమా కమ్మవిపాకజా ఇద్ధి? సబ్బేసం పక్ఖీనం సబ్బేసం దేవానం ఏకచ్చానం మనుస్సానం ఏకచ్చానఞ్చ వినిపాతికానం అయం కమ్మవిపాకజా ఇద్ధీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౮). ఏత్థ హి సబ్బేసం పక్ఖీనం ఝానం వా విపస్సనం వా వినాయేవ ఆకాసేన గమనం. తథా సబ్బేసం దేవానం పఠమకప్పికానఞ్చ ఏకచ్చానం మనుస్సానం. తథా పియఙ్కరమాతా (సం॰ ని॰ ౧.౨౪౦) యక్ఖినీ ఉత్తరమాతా ఫుస్సమిత్తా ధమ్మగుత్తాతి ఏవమాదీనం ఏకచ్చానం వినిపాతికానం ఆకాసేన గమనం కమ్మవిపాకజా ఇద్ధీతి.

౩౭౭. చక్కవత్తిఆదీనం వేహాసగమనాదికా పన **పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి** నామ. యథాహ "కతమా పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి? రాజా చక్కవత్తీ వేహాసం గచ్ఛతి సద్ధిం చతురఙ్గినియా సేనాయ అన్తమసో అస్సబన్ధగోబన్ధపురిసే ఉపాదాయ. జోతికస్స గహపతిస్స పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. జటిలకస్స గహపతిస్స పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. ఘోసితస్స గహపతిస్స పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. మేణ్డకస్స గహపతిస్స పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. పఞ్చన్నం మహాపుఞ్ఞానం పుఞ్ఞవతో ఇద్ధీ"తి. సఙ్ఖేపతో పన పరిపాకం గతే పుఞ్ఞసమ్భారే ఇజ్ఝనకవిసేసో పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి.

ఏత్థ చ **జోతికస్స** గహపతిస్స పథవిం భిన్దిత్వా మణిపాసాదో ఉట్ఠహి. చతుసట్ఠి చ కప్పరుక్ఖాతి అయమస్స పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. **జటిలకస్స** అసీతిహత్థో సువణ్ణపబ్బతో నిబ్బత్తి. **ఘోసితస్స** సత్తసు ఠానేసు మారణత్థాయ ఉపక్కమే కతేపి అరోగభావో పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. **మేణ్డకస్స** ఏకకరీసమత్తే పదేసే సత్తరతనమయానం మేణ్డకానం పాతుభావో పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి. పఞ్చ మహాపుఞ్ఞా నామ మేణ్డకసేట్ఠి, తస్స భరియా చన్దపదుమసిరీ, పుత్తో ధనఞ్చయసేట్ఠి, సుణిసా సుమనదేవీ, దాసో పుణ్ణో నామాతి. తేసు సేట్ఠిస్స సీసం న్హాతస్స ఆకాసం ఉల్లోకనకాలే అడ్ఢతేళసకోట్ఠసహస్సాని ఆకాసతో రత్తసాలీనం పూరేన్తి. భరియాయ నాళికోదనమత్తమ్పి గహేత్వా సకలజమ్బుదీపవాసికే పరివిసమానాయ భత్తం న ఖీయతి. పుత్తస్స సహస్సత్థవికం గహేత్వా సకలజమ్బుదీపవాసికానమ్పి దేన్తస్స కహాపణా న ఖీయన్తి. సుణిసాయ ఏకం వీహితుమ్బం గహేత్వా సకలజమ్బుదీపవాసికానమ్పి భాజయమానాయ ధఞ్ఞం న ఖీయతి. దాసస్స ఏకేన నఙ్గలేన కసతో ఇతో సత్త ఇతో సత్తాతి చుద్దస మగ్గా హోన్తి. అయం నేసం పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి.

౩౭౮. విజ్జాధరాదీనం వేహాసగమనాదికా పన **విజ్జామయా ఇద్ధి**. యథాహ "కతమా విజ్జామయా ఇద్ధి? విజ్జాధరా విజ్జం పరిజపిత్వా వేహాసం గచ్ఛన్తి. ఆకాసే అన్తలిక్ఖే హత్థిమ్పి దస్సేన్తి…పే॰… వివిధమ్పి సేనాబ్యూహం దస్సేన్తీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౮).

౩౭౯. తేన తేన పన సమ్మాపయోగేన తస్స తస్స కమ్మస్స ఇజ్ఝనం **తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధి**. యథాహ – "నేక్ఖమ్మేన కామచ్ఛన్దస్స పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధి…పే॰… అరహత్తమగ్గేన సబ్బకిలేసానం పహానట్ఠో ఇజ్ఝతీతి తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౮). ఏత్థ చ పటిపత్తిసఙ్ఖాతస్సేవ సమ్మాపయోగస్స దీపనవసేన పురిమపాళిసదిసావ పాళి ఆగతా. అట్ఠకథాయం పన

సకటబ్యూహాదికరణవసేన యంకిఞ్చి సిప్పకమ్మం యంకిఞ్చి వేజ్జకమ్మం తిణ్ణం బేదానం ఉగ్గహణం తిణ్ణం పిటకానం ఉగ్గహణం అన్తమసో కసనవపనాదీని ఉపాదాయ తం తం కమ్మం కత్వా నిబ్బత్తవిసేసో తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధీతి ఆగతా. (౧౦)

ఇతి ఇమాసు దససు ఇద్ధీసు ఇద్ధివిధాయాతి ఇమస్మిం పదే అధిట్ఠానా ఇద్ధియేవ ఆగతా. ఇమస్మిం పనత్థే వికుబ్బనామనోమయాఇద్ధియోపి ఇచ్ఛితబ్బా ఏవ.

౩౮౦. ఇద్ధివిధాయాతి ఇద్ధికోట్ఠాసాయ, ఇద్ధివికప్పాయ వా. **చిత్తం అభినీహరతి అభినిన్నామేతీ**తి సో భిక్ఖు వుత్తప్పకారవసేన తస్మిం చిత్తే అభిఞ్ఞాపాదకే జాతే ఇద్ధివిధాధిగమత్థాయ పరికమ్మచిత్తం అభినీహరతి కసిణారమ్మణతో అపనేత్వా ఇద్ధివిధాభిముఖం పేసేతి. **అభినిన్నామేతీ**తి అధిగన్తబ్బఇద్ధిపోణం ఇద్ధిపబ్భారం కరోతి. **సో**తి సో ఏవం కతచిత్తాభినీహారో భిక్ఖు. **అనేకవిహిత**న్తి అనేకవిధం నానప్పకారకం. **ఇద్ధివిధ**న్తి ఇద్ధికోట్ఠాసం. **పచ్చనుభోతీ**తి పచ్చనుభవతి, ఫుసతి సచ్ఛికరోతి పాపుణాతీతి అత్థో. ఇదానిస్స అనేకవిహితభావం దస్సేన్తో "ఏకోపి హుత్వా"తిఆదిమాహ. తత్థ **ఏకోపి హుత్వా**తి ఇద్ధికరణతో పుబ్బే పకతియా ఏకోపి హుత్వా. **బహుధా హోతీ**తి బహూనం సన్తికే చఙ్కమితుకామో వా సజ్ఝాయం వా కత్తుకామో పఞ్హం వా పుచ్ఛితుకామో హుత్వా సతమ్పి సహస్సమ్పి హోతి. కథం పనాయమేవం హోతి? ఇద్ధియా చతస్సో భూమియో చత్తారో పాదా అట్ఠ పదాని సోళస చ మూలాని సమ్పాదేత్వా ఞాణేన అధిట్ఠహన్తో.

౩౮౧. తత్థ **చతస్సో భూమియోతి** చత్తారి ఝానాని వేదితబ్బాని. వుత్తఞ్హేతం ధమ్మసేనాపతినా "ఇద్ధియా కతమా చతస్సో భూమియో? వివేకజభూమి పఠమం ఝానం, పీతిసుఖభూమి దుతియం ఝానం, ఉపేక్ఖాసుఖభూమి తతియం ఝానం, అదుక్ఖమసుఖభూమి చతుత్థం ఝానం. ఇద్ధియా ఇమా చతస్సో భూమియో ఇద్ధిలాభాయ ఇద్ధిపటిలాభాయ ఇద్ధివికుబ్బనతాయ ఇద్ధివిసవితాయ ఇద్ధివసితాయ ఇద్ధివేసారజ్జాయ సంవత్తన్తీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౯). ఏత్థ చ పురిమాని తీణి ఝానాని యస్మా పీతిఫరణేన చ సుఖఫరణేన చ సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమిత్వా లహుముదుకమ్మఞ్ఞకాయో ఇద్ధిం పాపుణాతి, తస్మా ఇమినా పరియాయేన ఇద్ధిలాభాయ సంవత్తనతో సమ్భారభూమియోతి వేదితబ్బాని. చతుత్థజ్ఝానం పన ఇద్ధిలాభాయ పకతిభూమియేవ.

౩౮౨. చత్తారో పాదాతి చత్తారో ఇద్ధిపాదా వేదితబ్బా. వుత్తఞ్హేతం "ఇద్ధియా కతమే చత్తారో పాదా? ఇధ భిక్ఖు ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారసమన్నాగతం ఇద్ధిపాదం భావేతి. వీరియ… చిత్త… వీమంసాసమాధిపధానసఙ్ఖారసమన్నాగతం ఇద్ధిపాదం భావేతి. ఇద్ధియా ఇమే చత్తారో పాదా ఇద్ధిలాభాయ…పే॰… ఇద్ధివేసారజ్జాయ సంవత్తన్తీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౯). ఏత్థ చ ఛన్దహేతుకో ఛన్దాధికో వా సమాధి **ఛన్దసమాధి**. కత్తుకమ్యతాఛన్దం అధిపతిం కరిత్వా పటిలద్ధసమాధిస్సేతం అధివచనం. పధానభూతా సఙ్ఖారా **పధానసఙ్ఖారా**. చతుకిచ్చసాధకస్స సమ్మప్పధానవీరియస్సేతం అధివచనం. **సమన్నాగత**న్తి ఛన్దసమాధినా చ పధానసఙ్ఖారేహి చ ఉపేతం. **ఇద్ధిపాద**న్తి నిప్ఫత్తిపరియాయేన వా ఇజ్ఝనట్ఠేన, ఇజ్ఝన్తి ఏతాయ సత్తా ఇద్ధా వుద్ధా ఉక్కంసగతా హోన్తీతి ఇమినా వా పరియాయేన ఇద్ధీతి సఙ్ఖం గతానం అభిఞ్ఞాచిత్తసమ్పయుత్తానం ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారానం అధిట్ఠానట్ఠేన పాదభూతం సేసచిత్తచేతసికరాసిన్తి అత్థో. వుత్తఞ్హేతం "ఇద్ధిపాదోతి తథాభూతస్స వేదనాక్ఖన్ధో…పే॰… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తి (విభ॰ ౪౩౪).

అథ వా పజ్జతే అనేనాతి పాదో. పాపుణీయతీతి అత్థో. ఇద్ధియా పాదో ఇద్ధిపాదో. ఛన్దాదీనమేతం అధివచనం. యథాహ – "ఛన్దఞ్చే, భిక్ఖవే, భిక్ఖు నిస్సాయ లభతి సమాధిం, లభతి చిత్తస్సేకగ్గతం, అయం వుచ్చతి ఛన్దసమాధి. సో అనుప్పన్నానం పాపకానం...పే.... పదహతి, ఇమే వుచ్చన్తి పధానసఙ్ఖారా. ఇతి అయఞ్చ ఛన్దో అయఞ్చ ఛన్దసమాధి ఇమే చ పధానసఙ్ఖారా, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, ఛన్దసమాధిపధానసఙ్ఖారసమన్నాగతో ఇద్ధిపాదో"తి (సం. ని. ౫.౮౨౫). ఏవం సేసిద్ధిపాదేసుపి అత్థో వేదితబ్బో.

౩౮౩. అట్ఠ పదానీతి ఛన్దాదీని అట్ఠ వేదితబ్బాని. వుత్తఞ్హేతం "ఇద్ధియా కతమాని అట్ఠ పదాని? ఛన్దఞ్చే భిక్ఖు నిస్సాయ లభతి సమాధిం, లభతి చిత్తస్సేకగ్గతం. ఛన్దో న సమాధి, సమాధి న ఛన్దో. అఞ్ఞో ఛన్దో, అఞ్ఞో సమాధి. వీరియఞ్చే భిక్ఖు... చిత్తఞ్చే భిక్ఖు... వీమంసఞ్చే భిక్ఖు నిస్సాయ లభతి సమాధిం, లభతి చిత్తస్సేకగ్గతం. వీమంసా న సమాధి, సమాధి న వీమంసా. అఞ్ఞా వీమంసా, అఞ్ఞో సమాధి. ఇద్ధియా ఇమాని అట్ఠ పదాని ఇద్ధిలాభాయ...పే.... ఇద్ధివేసారజ్జాయ సంవత్తన్తీ"తి (పటి. మ. ౩.౯). ఏత్థ హి ఇద్ధిముప్పాదేతుకామతాఛన్దో సమాధినా ఏకతో నియుత్తోవ ఇద్ధిలాభాయ సంవత్తతి; తథా వీరియాదయో. తస్మా ఇమాని అట్ఠ పదాని వుత్తానీతి వేదితబ్బాని.

౩౮౪. సోళస మూలానీతి సోళసహి ఆకారేహి ఆనేఞ్జతా చిత్తస్స వేదితబ్బా. వుత్తఞ్హేతం – "ఇద్ధియా కతి మూలాని? సోళస మూలాని – అనోనతం చిత్తం కోసజ్జే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, అనున్నతం చిత్తం ఉద్ధచ్చే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, అనభినతం చిత్తం రాగే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, అనపనతం చిత్తం బ్యాపాదే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, అనిస్సితం చిత్తం దిట్ఠియా న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, అప్పటిబద్ధం చిత్తం ఛన్దరాగే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, విప్పముత్తం చిత్తం కామరాగే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, విసంయుత్తం చిత్తం కిలేసే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, విమరియాదికతం చిత్తం కిలేసమరియాదే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, ఏకత్తగతం చిత్తం నానత్తకిలేసే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, సద్ధాయ పరిగ్గహితం చిత్తం అస్సద్ధియే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, వీరియేన పరిగ్గహితం చిత్తం కోసజ్జే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, సతియా పరిగ్గహితం చిత్తం పమాదే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, సమాధినా పరిగ్గహితం చిత్తం ఉద్ధచ్చే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, పఞ్ఞాయ పరిగ్గహితం చిత్తం అవిజ్జాయ న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం, ఓభాసగతం చిత్తం అవిజ్జన్ధకారే న ఇఞ్జతీతి ఆనేఞ్జం. ఇద్ధియా ఇమాని సోళస మూలాని ఇద్ధిలాభాయ...పే.... ఇద్ధివేసారజ్జాయ సంవత్తన్తీ"తి (పటి. మ. ౩.౯).

కామఞ్చ ఏస అత్థో ఏవం సమాహితే చిత్తేతిఆదినాపి సిద్ధోయేవ, పఠమజ్ఝానాదీనం పన ఇద్ధియా భూమిపాదపదమూలభావదస్సనత్థం పున వుత్తో. పురిమో చ సుత్తేసు ఆగతనయో. అయం పటిసమ్భిదాయం. ఇతి ఉభయత్థ అసమ్మోహత్థమ్పి పున వుత్తో.

౩౮౫. ఞాణేన అధిట్ఠహన్తోతి స్వాయమేతే ఇద్ధియా భూమిపాదపదభూతే ధమ్మే సమ్పాదేత్వా అభిఞ్ఞాపాదకం ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ సచే సతం ఇచ్ఛతి "సతం హోమి సతం హోమీ"తి పరికమ్మం కత్వా పున అభిఞ్ఞాపాదకం ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ అధిట్ఠాతి, అధిట్ఠానచిత్తేన సహేవ సతం హోతి. సహస్సాదీసుపి ఏసేవ నయో. సచే ఏవం న ఇజ్ఝతి పున పరికమ్మం కత్వా దుతియమ్పి సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ అధిట్ఠాతబ్బం. సంయుత్తట్ఠకథాయం హి ఏకవారం ద్వేవారం సమాపజ్జితుం వట్టతీతి వుత్తం. తత్థ పాదకజ్ఝానచిత్తం నిమిత్తారమ్మణం. పరికమ్మచిత్తాని సతారమ్మణాని వా సహస్సారమ్మణాని వా, తాని చ ఖో వణ్ణవసేన, నో పణ్ణత్తివసేన. అధిట్ఠానచిత్తమ్పి తథేవ సతారమ్మణం వా సహస్సారమ్మణం వా. తం పుబ్బే వుత్తం అప్పనాచిత్తమివ గోత్రభుఅనన్తరం ఏకమేవ ఉప్పజ్జతి రూపావచరచతుత్థజ్ఝానికం.

౩౮౬. యమ్పి పటిసమ్భిదాయం వుత్తం "పకతియా ఏకో బహుకం ఆవజ్జతి సతం వా సహస్సం వా సతసహస్సం వా, ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి 'బహుకో హోమీ'తి, బహుకో హోతి, యథా **ఆయస్మా చూళపన్థకో**''తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౦). తత్రాపి **ఆవజ్జతీ**తి పరికమ్మవసేనేవ వుత్తం. **ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతీ**తి అభిఞ్ఞాఞాణవసేన వుత్తం. తస్మా బహుకం ఆవజ్జతి, తతో తేసమ్పి పరికమ్మచిత్తానం అవసానే సమాపజ్జతి, సమాపత్తితో వుట్ఠహిత్వా పున బహుకో హోమీతి ఆవజ్జిత్వా తతో పరం పవత్తానం తిణ్ణం చతున్నం వా పుబ్బభాగచిత్తానం అనన్తరా ఉప్పన్నేన సన్నిట్ఠాపనవసేన అధిట్ఠానన్తి లద్ధనామేన ఏకేనేవ అభిఞ్ఞాఞాణేన అధిట్ఠాతీతి ఏవమేత్థ అత్థో దట్ఠబ్బో.

యం పన వుత్తం "యథా **ఆయస్మా చూళపన్థకో**''తి, తం బహుధాభావస్స కాయసక్ఖిదస్సనత్థం వుత్తం. తం పన వత్థునా దీపేతబ్బం. తే కిర ద్వేభాతరో పన్థే జాతత్తా పన్థకాతి నామం లభింసు. తేసం జేట్ఠో మహాపన్థకో, సో పబ్బజిత్వా సహ పటిసమ్భిదాహి అరహత్తం పాపుణి. అరహా హుత్వా చూళపన్థకం పబ్బాజేత్వా –

పదుమం యథా కోకనదం సుగన్ధం, పాతో సియా ఫుల్లమవీతగన్ధం;

అఙ్గీరసం పస్స విరోచమానం, తపన్తమాదిచ్చమివన్తలిక్ఖేతి. (అ॰ ని॰ ౫.౧౯౫) –

ఇమం గాథం అదాసి. సో తం చతూహి మాసేహి పగుణం కాతుం నాసక్ఖి. అథ నం థేరో అభబ్బో త్వం సాసనేతి విహారతో నీహరి. తస్మిఞ్చ కాలే థేరో భత్తుద్దేసకో హోతి. జీవకో థేరం ఉపసఙ్కమిత్వా "స్వే, భన్తే, భగవతా సద్ధిం పఞ్చభిక్ఖుసతాని గహేత్వా అమ్హాకం గేహే భిక్ఖం గణ్హథా''తి ఆహ. థేరోపి ఠపేత్వా చూళపన్థకం సేసానం అధివాసేమీతి అధివాసేసి.

చూళపన్థకో ద్వారకోట్ఠకే ఠత్వా రోదతి. భగవా దిబ్బచక్ఖునా దిస్వా తం ఉపసఙ్కమిత్వా కస్మా రోదసీతి ఆహ. సో తం పవత్తిమాచిక్ఖి. భగవా న సజ్ఝాయం కాతుం అసక్కోన్తో మమ సాసనే అభబ్బో నామ హోతి, మా సోచి భిక్ఖూతి తం బాహాయం గహేత్వా విహారం పవిసిత్వా ఇద్ధియా పిలోతికఖణ్డం అభినిమ్మినిత్వా అదాసి, హన్ద భిక్ఖు ఇమం పరిమజ్జన్తో రజోహరణం రజోహరణన్తి పునప్పునం సజ్ఝాయం కరోహీతి. తస్స తథా కరోతో తం కాళవణ్ణం అహోసి. సో పరిసుద్ధం వత్థం, నత్థేత్థ దోసో, అత్తభావస్స పనాయం దోసోతి సఞ్ఞం పటిలభిత్వా పఞ్చసు ఖన్ధేసు ఞాణం ఓతారేత్వా విపస్సనం వడ్ఢేత్వా అనులోమతో గోత్రభుసమీపం పాపేసి. అథస్స భగవా ఓభాసగాథా అభాసి –

"రాగో రజో న చ పన రేణు వుచ్చతి,
రాగస్సేతం అధివచనం రజోతి;
ఏతం రజం విప్పజహిత్వా పణ్డితా,
విహరన్తి తే విగతరజస్స సాసనే.

"దోసో …పే॰…

"మోహో రజో న చ పన రేణు వుచ్చతి,
మోహస్సేతం అధివచనం రజోతి;
ఏతం రజం విప్పజహిత్వా పణ్డితా,

విహరన్తి తే విగతరజస్స సాసనే”తి. (మహాని. ౨౦౯);

తస్స గాథాపరియోసానే చతుపటిసమ్భిదాఛళభిఞ్ఞాపరివారా నవ లోకుత్తరధమ్మా హత్థగతావ అహేసుం.

సత్థా దుతియదివసే జీవకస్స గేహం అగమాసి సద్ధిం భిక్ఖుసఙ్ఘేన. అథ దక్ఖిణోదకావసానే యాగుయా దియ్యమానాయ హత్థేన పత్తం పిదహి. జీవకో కిం భన్తేతి పుచ్ఛి. విహారే ఏకో భిక్ఖు అత్థీతి. సో పురిసం పేసేసి “గచ్ఛ, అయ్యం గహేత్వా సీఘం ఏహీ”తి. విహారతో నిక్ఖన్తే పన భగవతి,

సహస్సక్ఖత్తుమత్తానం , నిమ్మినిత్వాన పన్థకో;

నిసీదమ్బవనే రమ్మే, యావ కాలప్పవేదనాతి. (థేరగా. ౫౬౩);

అథ సో పురిసో గన్త్వా కాసావేహి ఏకపజ్జోతం ఆరామం దిస్వా ఆగన్త్వా భిక్ఖూహి భరితో భన్తే ఆరామో, నాహం జానామి కతమో సో అయ్యోతి ఆహ. తతో నం భగవా ఆహ “గచ్ఛ యం పఠమం పస్ససి, తం చీవరకణ్ణే గహేత్వా ‘సత్థా తం ఆమన్తేతీ’తి వత్వా ఆనేహీ”తి. సో తం గన్త్వా థేరస్సేవ చీవరకణ్ణే అగ్గహేసి. తావదేవ సబ్బేపి నిమ్మితా అన్తరధాయింసు. థేరో “గచ్ఛ త్వ”న్తి తం ఉయ్యోజేత్వా ముఖధోవనాదిసరీరకిచ్చం నిట్ఠపేత్వా పఠమతరం గన్త్వా పత్తాసనే నిసీది. ఇదం సన్ధాయ వుత్తం “యథా ఆయస్మా చూళపన్థకో”తి.

తత్ర యే తే బహూ నిమ్మితా తే అనియమేత్వా నిమ్మితత్తా ఇద్ధిమతా సదిసావ హోన్తి. ఠాననిసజ్జాదీసు వా భాసితతుణ్హీభావాదీసు వా యం యం ఇద్ధిమా కరోతి, తం తదేవ కరోన్తి. సచే పన నానావణ్ణే కాతుకామో హోతి, కేచి పఠమవయే, కేచి మజ్ఝిమవయే, కేచి పచ్ఛిమవయే, తథా దీఘకేసే, ఉపడ్ఢముణ్డే, ముణ్డే, మిస్సకేసే, ఉపడ్ఢరత్తచీవరే, పణ్డుకచీవరే, పదభాణధమ్మకథాసరభఞ్ఞపఞ్హపుచ్ఛనపఞ్హవిస్సజ్జనరజనపచనచీవరసిబ్బనధోవనాదీని కరోన్తే అపరేపి వా నానప్పకారకే కాతుకామో హోతి, తేన పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ ఏత్తకా భిక్ఖూ పఠమవయా హోన్తూతిఆదినా నయేన పరికమ్మం కత్వా పున సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ అధిట్ఠాతబ్బం. అధిట్ఠానచిత్తేన సద్ధిం ఇచ్ఛితిచ్ఛితప్పకారాయేవ హోన్తీతి. ఏస నయో బహుధాపి హుత్వా ఏకో హోతీతిఆదీసు.

అయం పన విసేసో, ఇమినా భిక్ఖునా ఏవం బహుభావం నిమ్మినిత్వా పున “ఏకోవ హుత్వా చఙ్కమిస్సామి, సజ్ఝాయం కరిస్సామి, పఞ్హం పుచ్ఛిస్సామీ”తి చిన్తేత్వా వా, “అయం విహారో అప్పభిక్ఖుకో, సచే కేచి ఆగమిస్సన్తి ‘కుతో ఇమే ఏత్తకా ఏకసదిసా భిక్ఖూ, అద్ధా థేరస్స ఏస ఆనుభావో’తి మం జానిస్సన్తీ”తి అప్పిచ్ఛతాయ వా అన్తరావ “ఏకో హోమీ”తి ఇచ్ఛన్తేన పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ “ఏకో హోమీ”తి పరికమ్మం కత్వా పున సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ “ఏకో హోమీ”తి అధిట్ఠాతబ్బం. అధిట్ఠానచిత్తేన సద్ధింయేవ ఏకో హోతి. ఏవం అకరోన్తో పన యథా పరిచ్ఛిన్నకాలవసేన సయమేవ ఏకో హోతి.

౩౮౭. **ఆవిభావం తిరోభావ**న్తి ఏత్థ ఆవిభావం కరోతి తిరోభావం కరోతీతి అయమత్థో . ఇదమేవ హి సన్ధాయ పటిసమ్భిదాయం వుత్తం “ఆవిభావన్తి కేనచి అనావటం హోతి అప్పటిచ్ఛన్నం వివటం పాకటం. తిరోభావన్తి కేనచి ఆవటం హోతి పటిచ్ఛన్నం పిహితం పటికుజ్జిత”న్తి (పటి. మ. ౩.౧౧). తత్రాయం ఇద్ధిమా ఆవిభావం కాతుకామో అన్ధకారం వా ఆలోకం కరోతి, పటిచ్ఛన్నం వా వివటం, అనాపాథం వా ఆపాథం కరోతి. కథం? అయఞ్హి యథా పటిచ్ఛన్నోపి దూరే ఠితోపి

వా దిస్సతి, ఏవం అత్తానం వా పరం వా కాతుకామో పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ ఇదం అన్ధకారట్ఠానం ఆలోకజాతం హోతూతి వా, ఇదం పటిచ్ఛన్నం వివటం హోతూతి వా, ఇదం అనాపాథం ఆపాథం హోతూతి వా ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతి, సహ అధిట్ఠానచిత్తేన యథాధిట్ఠితమేవ హోతి. పరే దూరే ఠితాపి పస్సన్తి. సయమ్పి పస్సితుకామో పస్సతి.

౩౮౮. ఏతం పన పాటిహారియం కేన కతపుబ్బన్తి? భగవతా. భగవా హి చూళసుభద్దాయ నిమన్తితో విస్సకమ్మునా నిమ్మితేహి పఞ్చహి కూటాగారసతేహి సావత్థితో సత్తయోజనబ్భన్తరం సాకేతం గచ్ఛన్తో యథా సాకేతనగరవాసినో సావత్థివాసికే, సావత్థివాసినో చ సాకేతవాసికే పస్సన్తి, ఏవం అధిట్ఠాసి. నగరమజ్ఝే చ ఓతరిత్వా పథవిం ద్విధా భిన్దిత్వా యావ అవీచిం ఆకాసఞ్చ ద్విధా వియూహిత్వా యావ బ్రహ్మలోకం దస్సేసి.

దేవోరోహణేనపి చ అయమత్థో విభావేతబ్బో. భగవా కిర యమకపాటిహారియం కత్వా చతురాసీతిపాణసహస్సాని బన్ధనా పమోచేత్వా అతీతా బుద్ధా యమకపాటిహారియావసానే కుహిం గతాతి ఆవజ్జిత్వా తావతింసభవనం గతాతి అద్దస. అథేకేన పాదేన పథవీతలం అక్కమిత్వా దుతియం యుగన్ధరపబ్బతే పతిట్ఠపేత్వా పున పురిమపాదం ఉద్ధరిత్వా సినేరుమత్థకం అక్కమిత్వా తత్థ పణ్డుకమ్బలసిలాతలే వస్సం ఉపగన్త్వా సన్నిపతితానం దససహస్సచక్కవాళదేవతానం ఆదితో పట్ఠాయ అభిధమ్మకథం ఆరభి. భిక్ఖాచారవేలాయ నిమ్మితబుద్ధం మాపేసి. సో ధమ్మం దేసేతి. భగవా నాగలతాదన్తకట్ఠం ఖాదిత్వా అనోతత్తదహే ముఖం ధోవిత్వా ఉత్తరకురూసు పిణ్డపాతం గహేత్వా అనోతత్తదహతీరే పరిభుఞ్జతి. సారిపుత్తత్థేరో తత్థ గన్త్వా భగవన్తం వన్దతి. భగవా అజ్జ ఏత్తకం ధమ్మం దేసేసిన్తి థేరస్స నయం దేతి. ఏవం తయో మాసే అబ్బోచ్ఛిన్నం అభిధమ్మకథం కథేసి. తం సుత్వా అసీతికోటిదేవతానం ధమ్మాభిసమయో అహోసి.

యమకపాటిహారియే సన్నిపతితాపి ద్వాదసయోజనా పరిసా భగవన్తం పస్సిత్వావ గమిస్సామాతి ఖన్ధావారం బన్ధిత్వా అట్ఠాసి. తం చూళఅనాథపిణ్డికసేట్ఠియేవ సబ్బపచ్చయేహి ఉపట్ఠాసి. మనుస్సా కుహిం భగవాతి జాననత్థాయ అనురుద్ధత్థేరం యాచింసు. థేరో ఆలోకం వడ్ఢేత్వా అద్దస దిబ్బేన చక్ఖునా తత్థ వస్సూపగతం భగవన్తం దిస్వా ఆరోచేసి.

తే భగవతో వన్దనత్థాయ మహామోగ్గల్లానత్థేరం యాచింసు. థేరో పరిసమజ్ఝేయేవ మహాపథవియం నిముజ్జిత్వా సినేరుపబ్బతం నిబ్బిజ్ఝిత్వా తథాగతపాదమూలే భగవతో పాదే వన్దమానోవ ఉమ్ముజ్జిత్వా భగవన్తం ఏతదవోచ "జమ్బుదీపవాసినో, భన్తే, భగవతో పాదే వన్దిత్వా పస్సిత్వావ గమిస్సామాతి వదన్తీ"తి. భగవా ఆహ "కుహిం పన తే, మోగ్గల్లాన, ఏతరహి జేట్ఠభాతా ధమ్మసేనాపతీ"తి? "సఙ్కస్సనగరే భన్తే"తి. "మోగ్గల్లాన, మం దట్ఠుకామా స్వే సఙ్కస్సనగరం ఆగచ్ఛన్తు, అహం స్వే మహాపవారణపుణ్ణమాసీఉపోసథదివసే సఙ్కస్సనగరే ఓతరిస్సామీ"తి. "సాధు, భన్తే"తి థేరో దసబలం వన్దిత్వా ఆగతమగ్గేనేవ ఓరుయ్హ మనుస్సానం సన్తికం సమ్పాపుణి. గమనాగమనకాలే చ యథా నం మనుస్సా పస్సన్తి, ఏవం అధిట్ఠాసి. ఇదం తావేత్థ మహామోగ్గల్లానత్థేరో ఆవిభావపాటిహారియం అకాసి.

సో ఏవం ఆగతో తం పవత్తిం ఆరోచేత్వా "దూరన్తి సఞ్ఞం అకత్వా కతపాతరాసావ నిక్ఖమథా"తి ఆహ. భగవా సక్కస్స దేవరఞ్ఞో ఆరోచేసి "మహారాజ, స్వే మనుస్సలోకం గచ్ఛామీ"తి. దేవరాజా విస్సకమ్మం ఆణాపేసి "తాత, స్వే భగవా మనుస్సలోకం గన్తుకామో, తిస్సో సోపానపన్తియో మాపేహి ఏకం కనకమయం, ఏకం రజతమయం, ఏకం మణిమయ"న్తి. సో తథా అకాసి. భగవా దుతియదివసే సినేరుముద్ధని ఠత్వా పురత్థిమలోకధాతుం ఓలోకేసి, అనేకాని చక్కవాళసహస్సాని

వివటాని హుత్వా ఏకఙ్గణం వియ పకాసింసు. యథా చ పురత్థిమేన, ఏవం పచ్ఛిమేనపి ఉత్తరేనపి దక్ఖిణేనపి సబ్బం వివటమద్దస. హేట్ఠాపి యావ అవీచి, ఉపరి యావ అకనిట్ఠభవనం, తావ అద్దస.

తం దివసం కిర లోకవివరణం నామ అహోసి. మనుస్సాపి దేవే పస్సన్తి, దేవాపి మనుస్సే. తత్థ నేవ మనుస్సా ఉద్ధం ఉల్లోకేన్తి, న దేవా అధో ఓలోకేన్తి, సబ్బే సమ్ముఖావ అఞ్ఞమఞ్ఞం పస్సన్తి. భగవా మజ్ఝే మణిమయేన సోపానేన ఓతరతి, ఛకామావచరదేవా వామపస్సే కనకమయేన, సుద్ధావాసా చ మహాబ్రహ్మా చ దక్ఖిణపస్సే రజతమయేన. దేవరాజా పత్తచీవరం అగ్గహేసి, మహాబ్రహ్మా తియోజనికం సేతచ్ఛత్తం, సుయామో వాళబీజనిం, పఞ్చసిఖో గన్ధబ్బపుత్తో తిగావుతమత్తం బేళువపణ్డువీణం గహేత్వా తథాగతస్స పూజం కరోన్తో ఓతరతి. తందివసం భగవన్తం దిస్వా బుద్ధభావాయ పిహం అనుప్పాదేత్వా ఠితసత్తో నామ నత్థి. ఇదమేత్థ భగవా ఆవిభావపాటిహారియం అకాసి.

అపిచ తమ్బపణ్ణిదీపే తలఙ్గరవాసీ ధమ్మదిన్నత్థేరోపి తిస్సమహావిహారే చేతియఙ్గణస్మిం నిసీదిత్వా “తీహి, భిక్ఖవే, ధమ్మేహి సమన్నాగతో భిక్ఖు అపణ్ణకపటిపదం పటిపన్నో హోతీ”తి అపణ్ణకసుత్తం (అ॰ ని॰ ౩.౧౬) కథేన్తో హేట్ఠాముఖం బీజనిం అకాసి, యావ అవీచితో ఏకఙ్గణం అహోసి. తతో ఉపరిముఖం అకాసి, యావ బ్రహ్మలోకా ఏకఙ్గణం అహోసి. థేరో నిరయభయేన తజ్జేత్వా సగ్గసుఖేన చ పలోభేత్వా ధమ్మం దేసేసి. కేచి సోతాపన్నా అహేసుం, కేచి సకదాగామీ అనాగామీ అరహన్తోతి.

౩౭౯. తిరోభావం కాతుకామో పన ఆలోకం వా అన్ధకారం కరోతి, అప్పటిచ్ఛన్నం వా పటిచ్ఛన్నం, ఆపాథం వా అనాపాథం కరోతి. కథం? అయఞ్హి యథా అప్పటిచ్ఛన్నోపి సమీపే ఠితోపి వా న దిస్సతి, ఏవం అత్తానం వా పరం వా కాతుకామో పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ “ఇదం ఆలోకట్ఠానం అన్ధకారం హోతూ”తి వా, “ఇదం అప్పటిచ్ఛన్నం పటిచ్ఛన్నం హోతూ”తి వా, “ఇదం ఆపాథం అనాపాథం హోతూ”తి వా ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతి. సహ అధిట్ఠానచిత్తేన యథాధిట్ఠితమేవ హోతి. పరే సమీపే ఠితాపి న పస్సన్తి. సయమ్పి అపస్సితుకామో న పస్సతి.

౩౮౦. ఏతం పన పాటిహారియం కేన కతపుబ్బన్తి? భగవతా. భగవా హి యసం కులపుత్తం సమీపే నిసిన్నంయేవ యథా నం పితా న పస్సతి, ఏవమకాసి. తథా వీసయోజనసతం మహాకప్పినస్స పచ్చుగ్గమనం కత్వా తం అనాగామిఫలే, అమచ్చసహస్సఞ్చస్స సోతాపత్తిఫలే పతిట్ఠాపేత్వా, తస్స అనుమగ్గం ఆగతా సహస్సిత్థిపరివారా అనోజాదేవీ ఆగన్త్వా సమీపే నిసిన్నాపి యథా సపరిసం రాజానం న పస్సతి, తథా కత్వా “అపి, భన్తే, రాజానం పస్సథా”తి వుత్తే “కిం పన తే రాజానం గవేసితుం వరం, ఉదాహు అత్తాన”న్తి? “అత్తానం, భన్తే”తి వత్వా నిసిన్నాయ తస్సా తథా ధమ్మం దేసేసి, యథా సా సద్ధిం ఇత్థిసహస్సేన సోతాపత్తిఫలే పతిట్ఠాసి, అమచ్చా అనాగామిఫలే, రాజా అరహత్తేతి. అపిచ తమ్బపణ్ణిదీపం ఆగతదివసే యథా అత్తనా సద్ధిం ఆగతే అవసేసే రాజా న పస్సతి, ఏవం కరోన్తేన మహిన్దత్థేరేనాపి ఇదం కతమేవ (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.తతియసఙ్గీతికథా).

౩౮౧. అపిచ సబ్బమ్పి పాకటం పాటిహారియం ఆవిభావం నామ. అపాకటపాటిహారియం తిరోభావం నామ. తత్థ పాకటపాటిహారియే ఇద్ధిపి పఞ్ఞాయతి ఇద్ధిమాపి. తం యమకపాటిహారియేన దీపేతబ్బం. తత్ర హి “ఇధ తథాగతో యమకపాటిహారియం కరోతి అసాధారణం సావకేహి. ఉపరిమకాయతో అగ్గిక్ఖన్ధో పవత్తతి, హేట్ఠిమకాయతో ఉదకధారా పవత్తతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౧౬) ఏవం ఉభయం పఞ్ఞాయిత్థ. అపాకటపాటిహారియే ఇద్ధియేవ పఞ్ఞాయతి, న ఇద్ధిమా. తం

మహకసుత్తేన (సం॰ ని॰ ౪.౩౪౬) చ బ్రహ్మనిమన్తనికసుత్తేన (మ॰ ని॰ ౧.౫౦౧ ఆదయో) చ దీపేతబ్బం. తత్ర హి ఆయస్మతో చ మహకస్స, భగవతో చ ఇద్ధియేవ పఞ్ఞాయిత్థ, న ఇద్ధిమా.

యథాహ –

“ఏకమన్తం నిసిన్నో ఖో చిత్తో గహపతి ఆయస్మన్తం మహకం ఏతదవోచ ‘సాధు మే, భన్తే, అయ్యో మహకో ఉత్తరిమనుస్సధమ్మా ఇద్ధిపాటిహారియం దస్సేతూ’తి. తేన హి త్వం గహపతి ఆళిన్దే ఉత్తరాసఙ్గం పఞ్ఞాపేత్వా తిణకలాపం ఓకాసేహీతి. ‘ఏవం, భన్తే’తి ఖో చిత్తో గహపతి ఆయస్మతో మహకస్స పటిస్సుత్వా ఆళిన్దే ఉత్తరాసఙ్గం పఞ్ఞాపేత్వా తిణకలాపం ఓకాసేసి. అథ ఖో ఆయస్మా మహకో విహారం పవిసిత్వా తథారూపం ఇద్ధాభిసఙ్ఖారం అభిసఙ్ఖాసి, యథా తాలచ్ఛిగ్గళేన చ అగ్గళన్తరికాయ చ అచ్చి నిక్ఖమిత్వా తిణాని ఝాపేసి, ఉత్తరాసఙ్గం న ఝాపేసీ”తి (సం॰ ని॰ ౪.౩౪౬).

యథా చాహ –

“అథ ఖ్వాహం, భిక్ఖవే, తథారూపం ఇద్ధాభిసఙ్ఖారం అభిసఙ్ఖాసిం ‘ఏత్తావతా బ్రహ్మా చ బ్రహ్మపరిసా చ బ్రహ్మపారిసజ్జా చ సద్దఞ్చ మే సోస్సన్తి, న చ మం దక్ఖిస్సన్తీ’తి అన్తరహితో ఇమం గాథం అభాసిం –

‘భవే వాహం భయం దిస్వా, భవఞ్చ విభవేసినం;
భవం నాభివదిం కిఞ్చి, నన్దిఞ్చ న ఉపాదియి’”న్తి. (మ॰ ని॰ ౧.౫౦౪);

౩౮౨. తిరోకుట్టం తిరోపాకారం తిరోపబ్బతం అసజ్జమానో గచ్ఛతి సేయ్యథాపి ఆకాసేతి ఏత్థ **తిరోకుట్ట**న్తి పరకుట్టం, కుట్టస్స పరభాగన్తి వుత్తం హోతి. ఏస నయో ఇతరేసు. **కుట్టో**తి చ గేహభిత్తియా ఏతమధివచనం. **పాకారో**తి గేహవిహారగామాదీనం పరిక్ఖేపపాకారో. **పబ్బతో**తి పంసుపబ్బతో వా పాసాణపబ్బతో వా. **అసజ్జమానో**తి అలగ్గమానో. **సేయ్యథాపి ఆకాసే**తి ఆకాసే వియ. ఏవం గన్తుకామేన పన ఆకాసకసిణం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ కుట్టం వా పాకారం వా సినేరుచక్కవాళేసుపి అఞ్ఞతరం పబ్బతం వా ఆవజ్జిత్వా కతపరికమ్మేన ఆకాసో హోతూతి అధిట్ఠాతబ్బో. ఆకాసోయేవ హోతి. అధో ఓతరితుకామస్స, ఉద్ధం వా ఆరోహితుకామస్స సుసిరో హోతి, వినివిజ్ఝిత్వా గన్తుకామస్స ఛిద్దో. సో తత్థ అసజ్జమానో గచ్ఛతి.

తిపిటకచూళాభయత్థేరో పనేత్థాహ – “ఆకాసకసిణసమాపజ్జనం, ఆవుసో, కిమత్థియం, కిం హత్థిఅస్సాదీని అభినిమ్మినితుకామో హత్థిఅస్సాది కసిణాని సమాపజ్జతి, నను యత్థ కత్థచి కసిణే పరికమ్మం కత్వా అట్ఠసమాపత్తివసీభావోయేవ పమాణం. యం యం ఇచ్ఛతి, తం తదేవ హోతీ”తి. భిక్ఖూ ఆహంసు – “పాళియా, భన్తే, ఆకాసకసిణంయేవ ఆగతం, తస్మా అవస్సమేతం వత్తబ్బ”న్తి. తత్రాయం పాళి –

“పకతియా ఆకాసకసిణసమాపత్తియా లాభీ హోతి. తిరోకుట్టం తిరోపాకారం తిరోపబ్బతం ఆవజ్జతి. ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి – ‘ఆకాసో హోతూ’తి. ఆకాసో హోతి. తిరోకుట్టం తిరోపాకారం తిరోపబ్బతం అసజ్జమానో గచ్ఛతి.

యథా మనుస్సా పకతియా అనిద్ధిమన్తో కేనచి అనావటే అపరిక్ఖిత్తే అసజ్జమానా గచ్ఛన్తి, ఏవమేవ సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో తిరోకుట్టం తిరోపాకారం తిరోపబ్బతం అసజ్జమానో గచ్ఛతి, సేయ్యథాపి ఆకాసే"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౧).

సచే పనస్స భిక్ఖునో అధిట్ఠహిత్వా గచ్ఛన్తస్స అన్తరా పబ్బతో వా రుక్ఖో వా ఉట్ఠేతి, కిం పున సమాపజ్జిత్వా అధిట్ఠాతబ్బన్తి? దోసో నత్థి. పున సమాపజ్జిత్వా అధిట్ఠానం హి ఉపజ్ఝాయస్స సన్తికే నిస్సయగ్గహణసదిసం హోతి. ఇమినా చ పన భిక్ఖునా ఆకాసో హోతూతి అధిట్ఠితత్తా ఆకాసో హోతియేవ. పురిమాధిట్ఠానబలేనేవ చస్స అన్తరా అఞ్ఞో పబ్బతో వా రుక్ఖో వా ఉతుమయో ఉట్ఠహిస్సతీతి అట్ఠానమేవేతం. అఞ్ఞేన ఇద్ధిమతా నిమ్మితే పన పఠమనిమ్మానం బలవం హోతి. ఇతరేన తస్స ఉద్ధం వా అధో వా గన్తబ్బం.

౩౮౩. పథవియాపి ఉమ్ముజ్జనిముజ్జన్తి ఏత్థ ఉమ్ముజ్జన్తి ఉట్ఠానం వుచ్చతి. నిముజ్జన్తి సంసీదనం. ఉమ్ముజ్జఞ్చ నిముజ్జఞ్చ ఉమ్ముజ్జనిముజ్జం. ఏవం కాతుకామేన ఆపోకసిణం సమాపజ్జిత్వా ఉట్ఠాయ ఏత్తకే ఠానే పథవీ ఉదకం హోతూతి పరిచ్ఛిన్దిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతబ్బం. సహ అధిట్ఠానేన యథా పరిచ్ఛిన్నే ఠానే పథవీ ఉదకమేవ హోతి. సో తత్థ ఉమ్ముజ్జనిముజ్జం కరోతి. తత్రాయం పాళి –

> "పకతియా ఆపోకసిణసమాపత్తియా లాభీ హోతి. పథవిం ఆవజ్జతి. ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి – 'ఉదకం హోతూ'తి. ఉదకం హోతి. సో పథవియా ఉమ్ముజ్జనిముజ్జం కరోతి. యథా మనుస్సా పకతియా అనిద్ధిమన్తో ఉదకే ఉమ్ముజ్జనిముజ్జం కరోన్తి, ఏవమేవ సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో పథవియా ఉమ్ముజ్జనిముజ్జం కరోతి, సేయ్యథాపి ఉదకే"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౧).

న కేవలఞ్చ ఉమ్ముజ్జనిముజ్జమేవ, న్హానపానముఖధోవనభణ్డకధోవనాదీసు యం యం ఇచ్ఛతి, తం తం కరోతి. న కేవలఞ్చ ఉదకమేవ, సప్పితేలమధుఫాణితాదీసుపి యం యం ఇచ్ఛతి, తం తం ఇదఞ్చిదఞ్చ ఏత్తకం హోతూతి ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మం కత్వా అధిట్ఠహన్తస్స యథాధిట్ఠితమేవ హోతి. ఉద్ధరిత్వా భాజనగతం కరోన్తస్స సప్పి సప్పిమేవ హోతి. తేలాదీని తేలాదీనియేవ. ఉదకం ఉదకమేవ. సో తత్థ తేమితుకామోవ తేమేతి, న తేమితుకామో న తేమేతి. తస్సేవ చ సా పథవీ ఉదకం హోతి సేసజనస్స పథవీయేవ. తత్థ మనుస్సా పత్తికాపి గచ్ఛన్తి, యానాదీహిపి గచ్ఛన్తి, కసికమ్మాదీనిపి కరోన్తియేవ. సచే పనాయం తేసమ్పి ఉదకం హోతూతి ఇచ్ఛతి, హోతియేవ. పరిచ్ఛిన్నకాలం పన అతిక్కమిత్వా యం పకతియా ఘటతళాకాదీసు ఉదకం, తం ఠపేత్వా అవసేసం పరిచ్ఛిన్నట్ఠానం పథవీయేవ హోతి.

౩౮౪. ఉదకేపి అభిజ్జమానేతి ఏత్థ యం ఉదకం అక్కమిత్వా సంసీదతి, తం భిజ్జమానన్తి వుచ్చతి. విపరీతం అభిజ్జమానం. ఏవం గన్తుకామేన పన పథవీకసిణం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ ఏత్తకే ఠానే ఉదకం పథవీ హోతూతి పరిచ్ఛిన్దిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతబ్బం. సహ అధిట్ఠానేన యథా పరిచ్ఛిన్నట్ఠానే ఉదకం పథవీయేవ హోతి. సో తత్థ గచ్ఛతి, తత్రాయం పాళి –

> "పకతియా పథవీకసిణసమాపత్తియా లాభీ హోతి. ఉదకం ఆవజ్జతి. ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి – 'పథవీ హోతూ'తి. పథవీ హోతి. సో అభిజ్జమానే ఉదకే గచ్ఛతి. యథా మనుస్సా పకతియా అనిద్ధిమన్తో అభిజ్జమానాయ

పథవియా గచ్ఛన్తి, ఏవమేవ సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో అభిజ్జమానే ఉదకే గచ్ఛతి, సేయ్యథాపి పథవియ”న్తి (పటిం మం ౩.౧౧).

న కేవలఞ్చ గచ్ఛతి, యం యం ఇరియాపథం ఇచ్ఛతి, తం తం కరోతి. న కేవలఞ్చ పథవిమేవ కరోతి, మణిసువణ్ణపబ్బతరుక్ఖాదీసుపి యం యం ఇచ్ఛతి, తం తం వుత్తనయేనేవ ఆవజ్జిత్వా అధిట్ఠాతి, యథాధిట్ఠితమేవ హోతి. తస్సేవ చ తం ఉదకం పథవీ హోతి, సేసజనస్స ఉదకమేవ, మచ్ఛకచ్ఛపా చ ఉదకకాకాదయో చ యథారుచి విచరన్తి. సచే పనాయం అఞ్ఞేసమ్పి మనుస్సానం తం పథవిం కాతుం ఇచ్ఛతి, కరోతియేవ. పరిచ్ఛిన్నకాలాతిక్కమేన పన ఉదకమేవ హోతి.

౩౮౩. పల్లఙ్కేన కమతీతి పల్లఙ్కేన గచ్ఛతి. **పక్ఖీ సకుణో**తి పక్ఖేహి యుత్తసకుణో. ఏవం కాతుకామేన పన పథవీకసిణం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ సచే నిసిన్నో గన్తుమిచ్ఛతి, పల్లఙ్కప్పమాణం ఠానం పరిచ్ఛిన్దిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతబ్బం. సచే నిపన్నో గన్తుకామో హోతి మఞ్చప్పమాణం, సచే పదసా గన్తుకామో హోతి మగ్గప్పమాణన్తి ఏవం యథానురూపం ఠానం పరిచ్ఛిన్దిత్వా వుత్తనయేనేవ పథవీ హోతూతి అధిట్ఠాతబ్బం, సహ అధిట్ఠానేన పథవీయేవ హోతి. తత్రాయం పాళి –

“ఆకాసేపి పల్లఙ్కేన కమతి, సేయ్యథాపి పక్ఖీ సకుణోతి. పకతియా పథవీకసిణసమాపత్తియా లాభీ హోతి, ఆకాసం ఆవజ్జతి. ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి – ‘పథవీ హోతూ’తి. పథవీ హోతి. సో ఆకాసే అన్తలిక్ఖే చఙ్కమతిపి తిట్ఠతిపి నిసీదతిపి సేయ్యమ్పి కప్పేతి. యథా మనుస్సా పకతియా అనిద్ధిమన్తో పథవియం చఙ్కమన్తిపి…పే… సేయ్యమ్పి కప్పేన్తి, ఏవమేవ సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో ఆకాసే అన్తలిక్ఖే చఙ్కమతిపి…పే… సేయ్యమ్పి కప్పేతీ”తి (పటిం మం ౩.౧౧).

ఆకాసే గన్తుకామేన చ భిక్ఖునా దిబ్బచక్ఖులాభినాపి భవితబ్బం. కస్మా? అన్తరే ఉతుసముట్ఠానా వా పబ్బతరుక్ఖాదయో హోన్తి, నాగసుపణ్ణాదయో వా ఉసూయన్తా మాపేన్తి, నేసం దస్సనత్థం. తే పన దిస్వా కిం కాతబ్బన్తి? పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ ఆకాసో హోతూతి పరికమ్మం కత్వా అధిట్ఠాతబ్బం. థేరో పనాహ “సమాపత్తిసమాపజ్జనం, ఆవుసో, కిమత్థియం, నను సమాహితమేవస్స చిత్తం, తేన యం యం ఠానం ఆకాసో హోతూతి అధిట్ఠాతి, ఆకాసోయేవ హోతీ”తి. కిఞ్చాపి ఏవమాహ, అథ ఖో తిరోకుట్టపాటిహారియే వుత్తనయేనేవ పటిపజ్జితబ్బం.

అపిచ ఓకాసే ఓరోహణత్థమ్పి ఇమినా దిబ్బచక్ఖులాభినా భవితబ్బం, అయఞ్హి సచే అనోకాసే న్హానతిత్థే వా గామద్వారే వా ఓరోహతి. మహాజనస్స పాకటో హోతి. తస్మా దిబ్బచక్ఖునా పస్సిత్వా అనోకాసం వజ్జేత్వా ఓకాసే ఓతరతీతి.

౩౮౬. ఇమేపి చన్దిమసూరియే ఏవంమహిద్ధికే ఏవంమహానుభావే పాణినా పరామసతి పరిమజ్జతీతి ఏత్థ చన్దిమసూరియానం ద్వాచత్తాలీసయోజనసహస్సస్స ఉపరి చరణేన మహిద్ధికతా, తీసు దీపేసు ఏకక్ఖణే ఆలోకకరణేన మహానుభావతా వేదితబ్బా. ఏవం ఉపరి చరణఆలోకకరణేహి వా మహిద్ధికే తేనేవ మహానుభావే. **పరామసతీ**తి పరిగ్గణ్హాతి ఏకదేసే వా ఛుపతి. **పరిమజ్జతీ**తి సమన్తతో ఆదాసతలం వియ పరిమజ్జతి. అయం పనస్స ఇద్ధి అభిఞ్ఞాపాదకజ్ఝానవసేనేవ ఇజ్ఝతి, నత్థేత్థ కసిణసమాపత్తినియమో. వుత్తఞ్హేతం పటిసమ్భిదాయం –

“ఇమేపి చన్దిమసూరియే…పే… పరిమజ్జతీతి ఇధ సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో చన్దిమసూరియే ఆవజ్జతి, ఆవజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి – ‘హత్థపాసే హోతూ’తి. హత్థపాసే హోతి. సో నిసిన్నకో వా నిపన్నకో వా చన్దిమసూరియే పాణినా ఆమసతి పరామసతి పరిమజ్జతి. యథా మనుస్సా పకతియా అనిద్ధిమన్తో కిఞ్చిదేవ రూపగతం హత్థపాసే ఆమసన్తి పరామసన్తి పరిమజ్జన్తి, ఏవమేవ సో ఇద్ధిమా…పే… పరిమజ్జతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౨).

స్వాయం యది ఇచ్ఛతి గన్త్వా పరామసితుం, గన్త్వా పరామసతి, యది పన ఇధేవ నిసిన్నకో వా నిపన్నకో వా పరామసితుకామో హోతి, హత్థపాసే హోతూతి అధిట్ఠాతి, అధిట్ఠానబలేన వణ్టా ముత్తతాలఫలం వియ ఆగన్త్వా హత్థపాసే ఠితే వా పరామసతి, హత్థం వా వడ్ఢేత్వా. వడ్ఢేన్తస్స పన కిం ఉపాదిణ్ణకం వడ్ఢతి, అనుపాదిణ్ణకన్తి? ఉపాదిణ్ణకం నిస్సాయ అనుపాదిణ్ణకం వడ్ఢతి.

తత్థ **తిపిటకచూళనాగత్థేరో** ఆహ “కిం పనావుసో, ఉపాదిణ్ణకం ఖుద్దకమ్పి మహన్తమ్పి న హోతి, నను యదా భిక్ఖు తాలచ్ఛిద్దాదీహి నిక్ఖమతి, తదా ఉపాదిణ్ణకం ఖుద్దకం హోతి. యదా మహన్తం అత్తభావం కరోతి, తదా మహన్తం హోతి మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స వియా”తి.

నన్దోపనన్దనాగదమనకథా

ఏకస్మిం కిర సమయే అనాథపిణ్డికో గహపతి భగవతో ధమ్మదేసనం సుత్వా “స్వే, భన్తే, పఞ్చహి భిక్ఖుసతేహి సద్ధిం అమ్హాకం గేహే భిక్ఖం గణ్హథా”తి నిమన్తేత్వా పక్కమి. భగవా అధివాసేత్వా తందివసావసేసం రత్తిభాగఞ్చ వీతినామేత్వా పచ్చూససమయే దససహస్సిలోకధాతుం ఓలోకేసి. అథస్స **నన్దోపనన్దో** నామ నాగరాజా ఞాణముఖే ఆపాథమాగచ్ఛి. భగవా “అయం నాగరాజా మయ్హం ఞాణముఖే ఆపాథమాగచ్ఛి, అత్థి ను ఖో అస్స ఉపనిస్సయో”తి ఆవజ్జేన్తో “అయం మిచ్ఛాదిట్ఠికో తీసు రతనేసు అప్పసన్నో”తి దిస్వా కో ను ఖో ఇమం మిచ్ఛాదిట్ఠితో వివేచేయ్యా”తి ఆవజ్జేన్తో మహామోగ్గల్లానత్థేరం అద్దస.

తతో పభాతాయ రత్తియా సరీరపటిజగ్గనం కత్వా ఆయస్మన్తం ఆనన్దం ఆమన్తేసి – “ఆనన్ద, పఞ్చన్నం భిక్ఖుసతానం ఆరోచేహి తథాగతో దేవచారికం గచ్ఛతీ”తి. తం దివసఞ్చ నన్దోపనన్దస్స ఆపానభూమిం సజ్జయింసు. సో దిబ్బరతనపల్లఙ్కే దిబ్బేన సేతచ్ఛత్తేన ధారియమానేన తివిధనాటకేహి చేవ నాగపరిసాయ చ పరివుతో దిబ్బభాజనేసు ఉపట్ఠాపితం అన్నపానవిధిం ఓలోకయమానో నిసిన్నో హోతి. అథ భగవా యథా నాగరాజా పస్సతి, తథా కత్వా తస్స వితానమత్థకేనేవ పఞ్చహి భిక్ఖుసతేహి సద్ధిం తావతింసదేవలోకాభిముఖో పాయాసి.

తేన ఖో పన సమయేన నన్దోపనన్దస్స నాగరాజస్స ఏవరూపం పాపకం దిట్ఠిగతం ఉప్పన్నం హోతి – “ఇమే హి నామ ముణ్డకా సమణకా అమ్హాకం ఉపరూపరిభవనేన దేవానం తావతింసానం భవనం పవిసన్తిపి నిక్ఖమన్తిపి, న దాని ఇతో పట్ఠాయ ఇమేసం అమ్హాకం మత్థకే పాదపంసుం ఓకిరన్తానం గన్తుం దస్సామీ”తి ఉట్ఠాయ సినేరుపాదం గన్త్వా తం అత్తభావం విజహిత్వా సినేరుం సత్తక్ఖత్తుం భోగేహి పరిక్ఖిపిత్వా ఉపరి ఫణం కత్వా తావతింసభవనం అవకుజ్జేన ఫణేన గహేత్వా అదస్సనం గమేసి.

అథ ఖో ఆయస్మా రట్ఠపాలో భగవన్తం ఏతదవోచ "పుబ్బే, భన్తే, ఇమస్మిం పదేసే ఠితో సినేరుం పస్సామి, సినేరుపరిభణ్డం పస్సామి, తావతింసం పస్సామి, వేజయన్తం పస్సామి, వేజయన్తస్స పాసాదస్స ఉపరి ధజం పస్సామి. కో ను ఖో, భన్తే, హేతు కో పచ్చయో, యం ఏతరహి నేవ సినేరుం పస్సామి...పే.... న వేజయన్తస్స పాసాదస్స ఉపరి ధజం పస్సామీ"తి. "అయం, రట్ఠపాల, నన్దోపనన్దో నామ నాగరాజా తుమ్హాకం కుపితో సినేరుం సత్తక్ఖత్తుం భోగేహి పరిక్ఖిపిత్వా ఉపరి ఫణేన పటిచ్ఛాదేత్వా అన్ధకారం కత్వా ఠితో"తి. "దమేమి నం, భన్తే"తి. న భగవా అనుజాని. అథ ఖో ఆయస్మా భద్దియో ఆయస్మా రాహులోతి అనుక్కమేన సబ్బేపి భిక్ఖూ ఉట్ఠహింసు. న భగవా అనుజాని.

అవసానే మహామోగ్గల్లానత్థేరో "అహం, భన్తే, దమేమి న"న్తి ఆహ. "దమేహి మోగ్గల్లానా"తి భగవా అనుజాని. థేరో అత్తభావం విజహిత్వా మహన్తం నాగరాజవణ్ణం అభినిమ్మినిత్వా నన్దోపనన్దం చుద్దసక్ఖత్తుం భోగేహి పరిక్ఖిపిత్వా తస్స ఫణమత్థకే అత్తనో ఫణం ఠపేత్వా సినేరునా సద్ధిం అభినిప్పీళేసి. నాగరాజా పధూమాయి. థేరోపి న తుయ్హంయేవ సరీరే ధూమో అత్థి, మయ్హమ్పి అత్థీతి పధూమాయి. నాగరాజస్స ధూమో థేరం న బాధతి. థేరస్స పన ధూమో నాగరాజానం బాధతి. తతో నాగరాజా పజ్జలి. థేరోపి న తుయ్హంయేవ సరీరే అగ్గి అత్థి, మయ్హమ్పి అత్థీతి పజ్జలి. నాగరాజస్స తేజో థేరం న బాధతి. థేరస్స పన తేజో నాగరాజానం బాధతి. నాగరాజా అయం మం సినేరునా అభినిప్పీళేత్వా ధూమాయతి చేవ పజ్జలతి చాతి చిన్తేత్వా "భో త్వం కోసీ"తి పటిపుచ్ఛి. "అహం ఖో, నన్ద, మోగ్గల్లానో"తి. "భన్తే, అత్తనో భిక్ఖుభావేన తిట్ఠాహీ"తి.

థేరో తం అత్తభావం విజహిత్వా తస్స దక్ఖిణకణ్ణసోతేన పవిసిత్వా వామకణ్ణసోతేన నిక్ఖమి , వామకణ్ణసోతేన పవిసిత్వా దక్ఖిణకణ్ణసోతేన నిక్ఖమి, తథా దక్ఖిణనాససోతేన పవిసిత్వా వామనాససోతేన నిక్ఖమి, వామనాససోతేన పవిసిత్వా దక్ఖిణనాససోతేన నిక్ఖమి. తతో నాగరాజా ముఖం వివరి. థేరో ముఖేన పవిసిత్వా అన్తోకుచ్ఛియం పాచీనేన చ పచ్ఛిమేన చ చఙ్కమతి. భగవా "మోగ్గల్లాన, మనసికరోహి మహిద్ధికో ఏస నాగో"తి ఆహ. థేరో "మయ్హం ఖో, భన్తే, చత్తారో ఇద్ధిపాదా భావితా బహులీకతా యానీకతా వత్థుకతా అనుట్ఠితా పరిచితా సుసమారద్ధా, తిట్ఠతు, భన్తే, నన్దోపనన్దో, అహం నన్దోపనన్దసదిసానం నాగరాజానం సతమ్పి సహస్సమ్పి సతసహస్సమ్పి దమేయ్య"న్తి ఆహ.

నాగరాజా చిన్తేసి "పవిసన్తో తావ మే న దిట్ఠో, నిక్ఖమనకాలే దాని నం దాఠన్తరే పక్ఖిపిత్వా సఙ్ఖాదిస్సామీ"తి చిన్తేత్వా నిక్ఖమ భన్తే, మా మం అన్తోకుచ్ఛియం అపరాపరం చఙ్కమన్తో బాధయిత్థాతి ఆహ. థేరో నిక్ఖమిత్వా బహి అట్ఠాసి. నాగరాజా అయం సోతి దిస్వా నాసవాతం విస్సజ్జి. థేరో చతుత్థం ఝానం సమాపజ్జి. లోమకూపమ్పిస్స వాతో చాలేతుం నాసక్ఖి. అవసేసా భిక్ఖూ కిర ఆదితో పట్ఠాయ సబ్బపాటిహారియాని కాతుం సక్కుణేయ్యుం, ఇమం పన ఠానం పత్వా ఏవం ఖిప్పనిసన్తినో హుత్వా సమాపజ్జితుం న సక్ఖిస్సన్తీతి తేసం భగవా నాగరాజదమనం నానుజాని.

నాగరాజా "అహం ఇమస్స సమణస్స నాసవాతేన లోమకూపమ్పి చాలేతుం నాసక్ఖిం, మహిద్ధికో సమణో"తి చిన్తేసి. థేరో అత్తభావం విజహిత్వా సుపణ్ణరూపం అభినిమ్మినిత్వా సుపణ్ణవాతం దస్సేన్తో నాగరాజానం అనుబన్ధి. నాగరాజా తం అత్తభావం విజహిత్వా మాణవకవణ్ణం అభినిమ్మినిత్వా "భన్తే, తుమ్హాకం సరణం గచ్ఛామీ"తి వదన్తో థేరస్స పాదే వన్ది. థేరో "సత్థా, నన్ద, ఆగతో, ఏహి గమిస్సామా"తి నాగరాజానం దమయిత్వా నిబ్బిసం కత్వా గహేత్వా భగవతో సన్తికం అగమాసి. నాగరాజా భగవన్తం వన్దిత్వా "భన్తే, తుమ్హాకం సరణం గచ్ఛామీ"తి ఆహ. భగవా "సుఖీ హోహి, నాగరాజా"తి వత్వా భిక్ఖుసఙ్ఘపరివుతో అనాథపిణ్డికస్స నివేసనం అగమాసి.

అనాథపిణ్డికో “కిం, భన్తే, అతిదివా ఆగతత్థా”తి ఆహ. మోగ్గల్లానస్స చ నన్దోపనన్దస్స చ సఙ్గామో అహోసీతి. కస్స, భన్తే, జయో, కస్స పరాజయోతి. మోగ్గల్లానస్స జయో, నన్దస్స పరాజయోతి. అనాథపిణ్డికో “అధివాసేతు మే, భన్తే, భగవా సత్తాహం ఏకపటిపాటియా భత్తం, సత్తాహం థేరస్స సక్కారం కరిస్సామీ”తి వత్వా సత్తాహం బుద్ధపముఖానం పఞ్చన్నం భిక్ఖుసతానం మహాసక్కారం అకాసి. ఇతి ఇమం ఇమస్మిం నన్దోపనన్దదమనే కతం మహన్తం అత్తభావం సన్ధాయేతం వుత్తం “యదా మహన్తం అత్తభావం కరోతి, తదా మహన్తం హోతి మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స వియా”తి. ఏవం వుత్తేపి భిక్ఖూ ఉపాదిణ్ణకం నిస్సాయ అనుపాదిణ్ణకమేవ వడ్ఢతీతి ఆహంసు. అయమేవ చేత్థ యుత్తి.

సో ఏవం కత్వా న కేవలం చన్దిమసూరియే పరామసతి. సచే ఇచ్ఛతి పాదకథలికం కత్వా పాదే ఠపేతి, పీఠం కత్వా నిసీదతి, మఞ్చం కత్వా నిపజ్జతి, అపస్సేనఫలకం కత్వా అపస్సయతి. యథా చ ఏకో, ఏవం అపరోపి. అనేకేసుపి హి భిక్ఖుసతసహస్సేసు ఏవం కరోన్తేసు తేసఞ్చ ఏకమేకస్స తథేవ ఇజ్ఝతి. చన్దిమసూరియానఞ్చ గమనమ్పి ఆలోకకరణమ్పి తథేవ హోతి. యథా హి పాతిసహస్సేసు ఉదకపూరేసు సబ్బపాతీసు చ చన్దమణ్డలాని దిస్సన్తి. పాకతికమేవ చ చన్దస్స గమనం ఆలోకకరణఞ్చ హోతి. తథూపమమేతం పాటిహారియం.

౩౯౭. **యావ బ్రహ్మలోకాపీ**తి బ్రహ్మలోకమ్పి పరిచ్ఛేదం కత్వా. **కాయేన వసం వత్తేతీ**తి తత్థ బ్రహ్మలోకే కాయేన అత్తనో వసం వత్తేతి. తస్సత్థో పాళిం అనుగన్త్వా వేదితబ్బో. అయఞ్హేత్థ పాళి –

> “యావ బ్రహ్మలోకాపి కాయేన వసం వత్తేతీతి. సచే సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో బ్రహ్మలోకం గన్తుకామో హోతి, దూరేపి సన్తికే అధిట్ఠాతి సన్తికే హోతూతి, సన్తికే హోతి. సన్తికేపి దూరే అధిట్ఠాతి దూరే హోతూతి, దూరే హోతి. బహుకమ్పి థోకన్తి అధిట్ఠాతి థోకం హోతూతి, థోకం హోతి. థోకమ్పి బహుకన్తి అధిట్ఠాతి బహుకం హోతూతి, బహుకం హోతి. దిబ్బేన చక్ఖునా తస్స బ్రహ్మునో రూపం పస్సతి. దిబ్బాయ సోతధాతుయా తస్స బ్రహ్మునో సద్దం సుణాతి. చేతోపరియఞాణేన తస్స బ్రహ్మునో చిత్తం పజానాతి. సచే సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో దిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గన్తుకామో హోతి, కాయవసేన చిత్తం పరిణామేతి, కాయవసేన చిత్తం అధిట్ఠాతి, కాయవసేన చిత్తం పరిణామేత్వా కాయవసేన చిత్తం అధిట్ఠహిత్వా సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమిత్వా దిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గచ్ఛతి. సచే సో ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో అదిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గన్తుకామో హోతి, చిత్తవసేన కాయం పరిణామేతి, చిత్తవసేన కాయం అధిట్ఠాతి. చిత్తవసేన కాయం పరిణామేత్వా చిత్తవసేన కాయం అధిట్ఠహిత్వా సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమిత్వా అదిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గచ్ఛతి. సో తస్స బ్రహ్మునో పురతో రూపం అభినిమ్మినాతి మనోమయం సబ్బఙ్గపచ్చఙ్గిం అహీనిన్ద్రియం. సచే సో ఇద్ధిమా చఙ్కమతి, నిమ్మితోపి తత్థ చఙ్కమతి. సచే సో ఇద్ధిమా తిట్ఠతి, నిసీదతి, సేయ్యం కప్పేతి, నిమ్మితోపి తత్థ సేయ్యం కప్పేతి. సచే సో ఇద్ధిమా ధూమాయతి, పజ్జలతి, ధమ్మం భాసతి, పఞ్హం పుచ్ఛతి, పఞ్హం పుట్ఠో విస్సజ్జేతి, నిమ్మితోపి తత్థ పఞ్హం పుట్ఠో విస్సజ్జేతి. సచే సో ఇద్ధిమా తేన బ్రహ్మునా సద్ధిం సన్తిట్ఠతి, సల్లపతి, సాకచ్ఛం సమాపజ్జతి, నిమ్మితోపి తత్థ తేన బ్రహ్మునా సద్ధిం సన్తిట్ఠతి, సల్లపతి, సాకచ్ఛం సమాపజ్జతి. యం యదేవ హి సో ఇద్ధిమా కరోతి, తం తదేవ నిమ్మితో కరోతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౨).

తత్థ **దూరేపి సన్తికే అధిట్ఠాతీ**తి పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ దూరే దేవలోకం వా బ్రహ్మలోకం వా ఆవజ్జతి సన్తికే హోతూతి. ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మం కత్వా పున సమాపజ్జిత్వా ఞాణేన అధిట్ఠాతి సన్తికే హోతూతి, సన్తికే హోతి. ఏస నయో సేసపదేసుపి.

తత్థ కో దూరం గహేత్వా సన్తికం అకాసీతి? భగవా. భగవా హి యమకపాటిహారియావసానే దేవలోకం గచ్ఛన్తో యుగన్ధరఞ్చ సినేరుఞ్చ సన్తికే కత్వా పథవీతలతో ఏకపాదం యుగన్ధరే పతిట్ఠపేత్వా దుతియం సినేరుమత్థకే ఠపేసి. అఞ్ఞో కో అకాసి? మహామోగ్గల్లానత్థేరో. థేరో హి సావత్థితో భత్తకిచ్చం కత్వా నిక్ఖన్తం ద్వాదసయోజనికం పరిసం తింసయోజనం సఙ్కస్సనగరమగ్గం సఙ్ఖిపిత్వా తఙ్ఖణఞ్ఞేవ సమ్పాపేసి.

అపిచ తమ్బపణ్ణిదీపే **చూళసముద్దత్థేరో**పి అకాసి. దుబ్భిక్ఖసమయే కిర థేరస్స సన్తికం పాతోవ సత్త భిక్ఖుసతాని ఆగమంసు. థేరో “మహా భిక్ఖుసఙ్ఘో కుహిం భిక్ఖాచారో భవిస్సతీ”తి చిన్తేన్తో సకలతమ్బపణ్ణిదీపే అదిస్వా “పరతీరే పాటలిపుత్తే భవిస్సతీ”తి దిస్వా భిక్ఖూ పత్తచీవరం గాహాపేత్వా “ఏథావుసో, భిక్ఖాచారం గమిస్సామా”తి పథవిం సఙ్ఖిపిత్వా పాటలిపుత్తం గతో. భిక్ఖూ “కతరం, భన్తే, ఇమం నగర”న్తి పుచ్ఛింసు. పాటలిపుత్తం, ఆవుసోతి. పాటలిపుత్తం నామ దూరే భన్తేతి. ఆవుసో, మహల్లకత్థేరా నామ దూరేపి గహేత్వా సన్తికే కరోన్తీతి. మహాసముద్దో కుహిం, భన్తేతి? నను, ఆవుసో, అన్తరా ఏకం నీలమాతికం అతిక్కమిత్వా ఆగతత్థాతి? ఆమ, భన్తే. మహాసముద్దో పన మహన్తోతి. ఆవుసో, మహల్లకత్థేరా నామ మహన్తమ్పి ఖుద్దకం కరోన్తీతి.

యథా చాయం, ఏవం **తిస్సదత్తత్థేరో**పి సాయన్హసమయే న్హాయిత్వా కతుత్తరాసఙ్గో మహాబోధిం వన్దిస్సామీతి చిత్తే ఉప్పన్నే సన్తికే అకాసి.

సన్తికం పన గహేత్వా కో దూరమకాసీతి? భగవా. భగవా హి అత్తనో చ అఙ్గులిమాలస్స (మ॰ ని॰ ౨.౩౪౮) చ అన్తరం సన్తికమ్పి దూరమకాసీతి.

అథ కో బహుకం థోకం అకాసీతి? **మహాకస్సపత్థేరో**. రాజగహే కిర నక్ఖత్తదివసే పఞ్చసతా కుమారియో చన్దపూవే గహేత్వా నక్ఖత్తకీళనత్థాయ గచ్ఛన్తియో భగవన్తం దిస్వా కిఞ్చి నాదంసు. పచ్ఛతో ఆగచ్ఛన్తం పన థేరం దిస్వా అమ్హాకం థేరో ఏతి పూవం దస్సామాతి సబ్బా పూవే గహేత్వా థేరం ఉపసఙ్కమింసు. థేరో పత్తం నీహరిత్వా సబ్బం ఏకపత్తపూరమత్తమకాసి. భగవా థేరం ఆగమయమానో పురతో నిసీది. థేరో ఆహరిత్వా భగవతో అదాసి.

ఇల్లిససేట్ఠివత్థుస్మిం పన **మహామోగ్గల్లానత్థేరో** థోకం బహుకమకాసి, **కాకవలియవత్థుస్మిఞ్చ** భగవా. మహాకస్సపత్థేరో కిర సత్తాహం సమాపత్తియా వీతినామేత్వా దలిద్దసఙ్గహం కరోన్తో కాకవలియస్స నామ దుగ్గతమనుస్సస్స ఘరద్వారే అట్ఠాసి. తస్స జాయా థేరం దిస్వా పతినో పక్కం అలోణమ్బిలయాగుం పత్తే ఆకిరి. థేరో తం గహేత్వా భగవతో హత్థే ఠపేసి. భగవా మహాభిక్ఖుసఙ్ఘస్స పహోనకం కత్వా అధిట్ఠాసి. ఏకపత్తేన ఆభతా సబ్బేసం పహోసి. కాకవలియోపి సత్తమే దివసే సేట్ఠిట్ఠానం అలత్థాతి.

న కేవలఞ్చ థోకస్స బహుకరణం, మధురం అమధురం, అమధురం మధురన్తిఆదీసుపి యం యం ఇచ్ఛతి, సబ్బం ఇద్ధిమతో ఇజ్ఝతి. తథా హి **మహాఅనుళత్థేరో** నామ సమ్బహులే భిక్ఖూ పిణ్డాయ చరిత్వా సుక్ఖభత్తమేవ లభిత్వా గఙ్గాతీరే నిసీదిత్వా పరిభుఞ్జమానే దిస్వా గఙ్గాయ ఉదకం సప్పిమణ్డన్తి అధిట్ఠహిత్వా సామణేరానం సఞ్ఞం అదాసి. తే థాలకేహి ఆహరిత్వా భిక్ఖుసఙ్ఘస్స అదంసు. సబ్బే మధురేన సప్పిమణ్డేన భుఞ్జింసూతి.

దిబ్బేన చక్ఖునాతి ఇధేవ ఠితో ఆలోకం వడ్ఢేత్వా తస్స బ్రహ్మునో రూపం పస్సతి. ఇధేవ చ ఠితో సబ్బం తస్స భాసతో సద్దం సుణాతి. చిత్తం పజానాతి. **కాయవసేన చిత్తం పరిణామేతీతి** కరజకాయస్స వసేన చిత్తం పరిణామేతి. పాదకజ్ఝానచిత్తం గహేత్వా కాయే ఆరోపేతి. కాయానుగతికం కరోతి దన్ధగమనం. కాయగమనం హి దన్ధం హోతి. **సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమతీతి** పాదకజ్ఝానారమ్మణేన ఇద్ధిచిత్తేన సహజాతం సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమతి పవిసతి ఫస్సేతి సమ్పాపుణాతి. **సుఖసఞ్ఞా** నామ ఉపేక్ఖాసమ్పయుత్తసఞ్ఞా. ఉపేక్ఖా హి సన్తం సుఖన్తి వుత్తా. సాయేవ చ సఞ్ఞా నీవరణేహి చేవ వితక్కాదీహి పచ్చనీకేహి చ విముత్తత్తా **లహుసఞ్ఞా**తిపి వేదితబ్బా. తం ఓక్కన్తస్స పనస్స కరజకాయోపి తూలపిచు వియ సల్లహుకో హోతి. సో ఏవం వాయుక్ఖిత్తతూలపిచునా వియ సల్లహుకేన దిస్సమానేన కాయేన బ్రహ్మలోకం గచ్ఛతి. ఏవం గచ్ఛన్తో చ సచే ఇచ్ఛతి పథవీకసిణవసేన ఆకాసే మగ్గం నిమ్మినిత్వా పదసా గచ్ఛతి. సచే ఇచ్ఛతి వాయోకసిణవసేన వాయుం అధిట్ఠహిత్వా తూలపిచు వియ వాయునా గచ్ఛతి. అపిచ గన్తుకామతా ఏవ ఏత్థ పమాణం. "సతి హి గన్తుకామతాయ" ఏవం కతచిత్తాధిట్ఠానో అధిట్ఠానవేగుక్ఖిత్తోవ సో ఇస్సాసఖిత్తసరో వియ దిస్సమానో గచ్ఛతి.

చిత్తవసేన కాయం పరిణామేతీతి కాయం గహేత్వా చిత్తే ఆరోపేతి. చిత్తానుగతికం కరోతి సీఘగమనం. చిత్తగమనం హి సీఘం హోతి. **సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమతీతి** రూపకాయారమ్మణేన ఇద్ధిచిత్తేన సహజాతం సుఖసఞ్ఞఞ్చ లహుసఞ్ఞఞ్చ ఓక్కమతీతి. సేసం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇదం పన చిత్తగమనమేవ హోతి. ఏవం అదిస్సమానేన కాయేన గచ్ఛన్తో పనాయం కిం తస్స అధిట్ఠానచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే గచ్ఛతి, ఉదాహు ఠితిక్ఖణే భఙ్గక్ఖణే వాతి వుత్తే తీసుపి ఖణేసు గచ్ఛతీతి థేరో ఆహ. కిం పన సో సయం గచ్ఛతి నిమ్మితం పేసేతీతి. యథారుచి కరోతి. ఇధ పనస్స సయం గమనమేవ ఆగతం.

మనోమయన్తి అధిట్ఠానమనేన నిమ్మితత్తా మనోమయం. **అహీనిన్ద్రియన్తి** ఇదం చక్ఖుసోతాదీనం సణ్ఠానవసేన వుత్తం. నిమ్మితరూపే పన పసాదో నామ నత్థి. సచే ఇద్ధిమా చఙ్కమతి నిమ్మితోపి తత్థ చఙ్కమతీతిఆది సబ్బం సావకనిమ్మితం సన్ధాయ వుత్తం. బుద్ధనిమ్మితో పన యం యం భగవా కరోతి, తం తమ్పి కరోతి. భగవతో రుచివసేన అఞ్ఞమ్పి కరోతీతి. ఏత్థ చ యం సో ఇద్ధిమా ఇధేవ ఠితో దిబ్బేన చక్ఖునా రూపం పస్సతి, దిబ్బాయ సోతధాతుయా సద్దం సుణాతి, చేతోపరియఞాణేన చిత్తం పజానాతి, న ఏత్తావతా కాయేన వసం వత్తేతి. యమ్పి సో ఇధేవ ఠితో తేన బ్రహ్మునా సద్ధిం సన్తిట్ఠతి సల్లపతి సాకచ్ఛం సమాపజ్జతి, ఏత్తావతాపి న కాయేన వసం వత్తేతి. యమ్పిస్స దూరేపి సన్తికే అధిట్ఠాతీతిఆదికం అధిట్ఠానం, ఏత్తావతాపి న కాయేన వసం వత్తేతి. యమ్పి సో దిస్సమానేన వా అదిస్సమానేన వా కాయేన బ్రహ్మలోకం గచ్ఛతి, ఏత్తావతాపి న కాయేన వసం వత్తేతి. యఞ్చ ఖో సో తస్స బ్రహ్మునో పురతో రూపం అభినిమ్మినాతీతిఆదినా నయేన వుత్తవిధానం ఆపజ్జతి, ఏత్తావతా కాయేన వసం వత్తేతి నామం. సేసం పనేత్థ కాయేన వసం వత్తనాయ పుబ్బభాగదస్సనత్థం వుత్తన్తి అయం తావ అధిట్ఠానా ఇద్ధి.

౩౮౮. **వికుబ్బనాయ** పన మనోమయాయ చ ఇదం నానాకరణం. వికుబ్బనం తావ కరోన్తేన "సో పకతివణ్ణం విజహిత్వా కుమారకవణ్ణం వా దస్సేతి, నాగవణ్ణం వా దస్సేతి, సుపణ్ణవణ్ణం వా దస్సేతి, అసురవణ్ణం వా దస్సేతి, ఇన్దవణ్ణం వా దస్సేతి, దేవవణ్ణం వా దస్సేతి, బ్రహ్మవణ్ణం వా దస్సేతి, సముద్దవణ్ణం వా దస్సేతి, పబ్బతవణ్ణం వా దస్సేతి, సీహవణ్ణం వా దస్సేతి, బ్యగ్ఘవణ్ణం వా దస్సేతి, దీపివణ్ణం వా దస్సేతి, హత్థిమ్పి దస్సేతి, అస్సమ్పి దస్సేతి, రథమ్పి దస్సేతి, పత్తిమ్పి దస్సేతి, వివిధమ్పి సేనాబ్యూహం దస్సేతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౩) ఏవం వుత్తేసు కుమారకవణ్ణాదీసు యం యం ఆకఙ్ఖతి, తం తం

అధిట్ఠాతబ్బం. అధిట్ఠహన్తేన చ పథవీకసిణాదీసు అఞ్ఞతరారమ్మణతో అభిఞ్ఞాపాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ అత్తనో కుమారకవణ్ణో ఆవజ్జితబ్బో. ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మావసానే పున సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ ఏవరూపో నామ కుమారకో హోమీతి అధిట్ఠాతబ్బం. సహ అధిట్ఠానచిత్తేన కుమారకో హోతి దేవదత్తో వియ (చూళవ. ౩౩౩). ఏస నయో సబ్బత్థ.

హత్థిమ్పి దస్సేతీతిఆది పనేత్థ బహిద్ధాపి హత్థిఆదిదస్సనవసేన వుత్తం. తత్థ హత్థీ హోమీతి అనధిట్ఠహిత్వా హత్థీ హోతూతి అధిట్ఠాతబ్బం, అస్సాదీసుపి ఏసేవ నయోతి. అయం వికుబ్బనా ఇద్ధి.

౩౯౯. **మనోమయం** కాతుకామో పన పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ కాయం తావ ఆవజ్జిత్వా వుత్తనయేనేవ సుసిరో హోతూతి అధిట్ఠాతి, సుసిరో హోతి. అథస్స అబ్భన్తరే అఞ్ఞం కాయం ఆవజ్జిత్వా పరికమ్మం కత్వా వుత్తనయేనేవ అధిట్ఠాతి, తస్స అబ్భన్తరే అఞ్ఞో కాయో హోతూతి. సో తం ముఞ్జమ్హా ఈసికం వియ కోసియా అసిం వియ కరణ్డాయ అహిం వియ చ అబ్బాహతి . తేన వుత్తం "ఇధ భిక్ఖు ఇమమ్హా కాయా అఞ్ఞం కాయం అభినిమ్మినాతి రూపిం మనోమయం సబ్బఙ్గపచ్చఙ్గిం అహీనిన్ద్రియం. సేయ్యథాపి పురిసో ముఞ్జమ్హా ఈసికం పవాహేయ్య, తస్స ఏవమస్స అయం ముఞ్జో అయం ఈసికా , అఞ్ఞో ముఞ్జో అఞ్ఞా ఈసికా, ముఞ్జమ్హాత్వేవ ఈసికా పవాళ్హా"తిఆది (పటి. మ. ౩.౧౪). ఏత్థ చ యథా ఈసికాదయో ముఞ్జాదీహి సదిసా హోన్తి, ఏవం మనోమయరూపం ఇద్ధిమతాసదిసమేవ హోతీతి దస్సనత్థం ఏతా ఉపమా వుత్తాతి. అయం మనోమయా ఇద్ధి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

ఇద్ధివిధనిద్దేసో నామ

ద్వాదసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౩. అభిఞ్ఞానిద్దేసో

దిబ్బసోతధాతుకథా

౪౦౦. ఇదాని దిబ్బసోతధాతుయా నిద్దేసక్కమో అనుప్పత్తో. తత్థ తతో పరాసు చ తీసు అభిఞ్ఞాసు **సో ఏవం సమాహితే చిత్తే**తిఆదీనం (దీ. ని. ౧.౨౪౦ ఆదయో) అత్థో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. సబ్బత్థ పన విసేసమత్తమేవ వణ్ణయిస్సామ. తత్ర **దిబ్బాయ సోతధాతుయా**తి ఏత్థ దిబ్బసదిసత్తా దిబ్బా. దేవానం హి సుచరితకమ్మనిబ్బత్తా పిత్తసేమ్హరుహిరాదీహి అపలిబుద్ధా ఉపక్కిలేసవిముత్తతాయ దూరేపి ఆరమ్మణం సమ్పటిచ్ఛనసమత్థా దిబ్బపసాదసోతధాతు హోతి. అయఞ్చాపి ఇమస్స భిక్ఖునో వీరియభావనాబలనిబ్బత్తా ఞాణసోతధాతు తాదిసాయేవాతి దిబ్బసదిసత్తా దిబ్బా. అపిచ దిబ్బవిహారవసేన పటిలద్ధత్తా అత్తనా చ దిబ్బవిహారసన్నిస్సితత్తాపి దిబ్బా. సవనట్ఠేన నిజ్జీవట్ఠేన చ సోతధాతు. సోతధాతుకిచ్చకరణేన చ సోతధాతు వియాతిపి సోతధాతు. తాయ దిబ్బాయ సోతధాతుయా.

విసుద్ధాయాతి పరిసుద్ధాయ నిరుపక్కిలేసాయ. **అతిక్కన్తమానుసికాయా**తి మనుస్సూపచారం అతిక్కమిత్వా సద్దసవనేన మానుసికం మంససోతధాతుం అతిక్కన్తాయ వీతివత్తిత్వా ఠితాయ. **ఉభో సద్దే సుణాతీ**తి ద్వే సద్దే సుణాతి. కతమే ద్వే? దిబ్బే చ మానుసే చ, దేవానఞ్చ మనుస్సానఞ్చ సద్దేతి వుత్తం హోతి. ఏతేన పదేసపరియాదానం వేదితబ్బం. **యే దూరే సన్తికే చా**తి యే సద్దా దూరే పరచక్కవాళేపి యే చ సన్తికే అన్తమసో సదేహసన్నిస్సితపాణకసద్దాపి, తే సుణాతీతి వుత్తం హోతి. ఏతేన నిప్పదేసపరియాదానం వేదితబ్బం.

కథం పనాయం ఉప్పాదేతబ్బాతి? తేన భిక్ఖునా అభిఞ్ఞాపాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ పరికమ్మసమాధిచిత్తేన పఠమతరం పకతిసోతపథే దూరే ఓళారికో అరఞ్ఞే సీహాదీనం సద్దో ఆవజ్జితబ్బో. విహారే ఘణ్డిసద్దో, భేరిసద్దో, సఙ్ఖసద్దో, సామణేరదహరభిక్ఖూనం సబ్బథామేన సజ్ఝాయన్తానం సజ్ఝాయనసద్దో, పకతికథం కథేన్తానం "కిం భన్తే, కిమావుసో"తిఆదిసద్దో, సకుణసద్దో, వాతసద్దో, పదసద్దో, పక్కుథితఉదకస్స చిచ్చిటాయనసద్దో, ఆతపే సుస్సమానతాలపణ్ణసద్దో, కున్థకిపిల్లికాదిసద్దోతి ఏవం సబ్బోళారికతో పభుతి యథాక్కమేన సుఖుమసద్దా ఆవజ్జితబ్బా. తేన పురత్థిమాయ దిసాయ సద్దానం సద్దనిమిత్తం మనసికాతబ్బం. పచ్ఛిమాయ, ఉత్తరాయ, దక్ఖిణాయ, హేట్ఠిమాయ, ఉపరిమాయ దిసాయ, పురత్థిమాయ అనుదిసాయ, పచ్ఛిమాయ, ఉత్తరాయ, దక్ఖిణాయ అనుదిసాయ సద్దానం సద్దనిమిత్తం మనసికాతబ్బం. ఓళారికానమ్పి సుఖుమానమ్పి సద్దానం సద్దనిమిత్తం మనసికాతబ్బం. తస్స తే సద్దా పాకతికచిత్తస్సాపి పాకటా హోన్తి. పరికమ్మసమాధిచిత్తస్స పన అతివియ పాకటా.

తస్సేవం సద్దనిమిత్తం మనసికరోతో ఇదాని దిబ్బసోతధాతు ఉప్పజ్జిస్సతీతి తేసు సద్దేసు అఞ్ఞతరం ఆరమ్మణం కత్వా మనోద్వారావజ్జనం ఉప్పజ్జతి. తస్మిం నిరుద్ధే చత్తారి పఞ్చ వా జవనాని జవన్తి, యేసం పురిమాని తీణి చత్తారి వా పరికమ్మఉపచారానులోమగోత్రభునామకాని కామావచరాని, చతుత్థం పఞ్చమం వా అప్పనాచిత్తం రూపావచరం చతుత్థజ్ఝానికం. తత్థ యం తేన అప్పనాచిత్తేన సద్ధిం ఉప్పన్నం ఞాణం, అయం దిబ్బసోతధాతూతి వేదితబ్బా. తతో పరం తస్మిం సోతే పతితో హోతి. తం థామజాతం కరోన్తేన "ఏత్థన్తరే సద్దం సుణామీ"తి ఏకఙ్గులమత్తం పరిచ్ఛిన్దిత్వా వడ్ఢేతబ్బం.

తతో ద్వఙ్గులచతురఙ్గులఅట్ఠఙ్గులవిదత్థిరతనఅన్తోగబ్భపముఖపాసాదపరివేణసఙ్ఘారామగోచరగామజనపదాదివసేన యావ చక్కవాళం తతో వా భియ్యోపి పరిచ్ఛిన్దిత్వా పరిచ్ఛిన్దిత్వా వడ్ఢేతబ్బం.

ఏవం అధిగతాభిఞ్ఞో ఏస పాదకజ్ఝానారమ్మణేన ఫుట్ఠోకాసబ్భన్తరగతేపి సద్దే పున పాదకజ్ఝానం అసమాపజ్జిత్వాపి అభిఞ్ఞాఞాణేన సుణాతియేవ. ఏవం సుణన్తో చ సచేపి యావ బ్రహ్మలోకా సఙ్ఖభేరిపణవాదిసద్దేహి ఏకకోలాహలం హోతి, పాటియేక్కం వవత్థపేతుకామతాయ సతి అయం సఙ్ఖసద్దో అయం భేరిసద్దోతి వవత్థపేతుం సక్కోతియేవాతి.

దిబ్బసోతధాతుకథా నిట్ఠితా.

చేతోపరియఞాణకథా

౪౦౧. చేతోపరియఞాణకథాయ **చేతోపరియఞాణాయాతి** ఏత్థ పరియాతీతి పరియం, పరిచ్ఛిన్దతీతి అత్థో. చేతసో పరియం చేతోపరియం. చేతోపరియఞ్చ తం ఞాణఞ్చాతి చేతోపరియఞాణం. తదత్థాయాతి వుత్తం హోతి. **పరసత్తానన్తి** అత్తానం ఠపేత్వా సేససత్తానం. **పరపుగ్గలానన్తి** ఇదమ్పి ఇమినా ఏకత్థమేవ. వేనేయ్యవసేన పన దేసనావిలాసేన చ బ్యఞ్జననానత్తం కతం. **చేతసా చేతోతి** అత్తనో చిత్తేన తేసం చిత్తం. **పరిచ్చ పజానాతీతి** పరిచ్ఛిన్దిత్వా సరాగాదివసేన నానప్పకారతో జానాతి.

కథం పనేతం ఞాణం ఉప్పాదేతబ్బన్తి? ఏతఞ్హి దిబ్బచక్ఖువసేన ఇజ్ఝతి, తం ఏతస్స పరికమ్మం. తస్మా తేన భిక్ఖునా ఆలోకం వడ్ఢేత్వా దిబ్బేన చక్ఖునా పరస్స హదయరూపం నిస్సాయ వత్తమానస్స లోహితస్స వణ్ణం పస్సిత్వా చిత్తం పరియేసితబ్బం. యదా హి సోమనస్సచిత్తం వత్తతి, తదా రత్తం నిగ్రోధపక్కసదిసం హోతి. యదా దోమనస్సచిత్తం వత్తతి, తదా కాళకం జమ్బుపక్కసదిసం. యదా ఉపేక్ఖాచిత్తం వత్తతి, తదా పసన్నతిలతేలసదిసం. తస్మా తేన "ఇదం రూపం సోమనస్సిన్ద్రియసముట్ఠానం, ఇదం దోమనస్సిన్ద్రియసముట్ఠానం, ఇదం ఉపేక్ఖిన్ద్రియసముట్ఠాన"న్తి పరస్స హదయలోహితవణ్ణం పస్సిత్వా చిత్తం పరియేసన్తేన చేతోపరియఞాణం థామగతం కాతబ్బం. ఏవం థామగతే హి తస్మిం అనుక్కమేన సబ్బమ్పి కామావచరచిత్తం రూపావచరారూపావచరచిత్తఞ్చ పజానాతి చిత్తా చిత్తమేవ సఙ్కమన్తో వినాపి హదయరూపదస్సనేన. వుత్తమ్పి చేతం అట్ఠకథాయం "ఆరుప్పే పరస్స చిత్తం జానితుకామో కస్స హదయరూపం పస్సతి, కస్సిన్ద్రియవికారం ఓలోకేతీతి? న కస్సచి. ఇద్ధిమతో విసయో ఏస యదిదం యత్థ కత్థచి చిత్తం ఆవజ్జన్తో సోళసప్పభేదం చిత్తం జానాతి. అకతాభినివేసస్స పన వసేన అయం కథా"తి.

సరాగం వా చిత్తన్తిఆదీసు పన అట్ఠవిధం లోభసహగతం చిత్తం **సరాగం చిత్తన్తి** వేదితబ్బం. అవసేసం చతుభూమకం కుసలాబ్యాకతం చిత్తం **వీతరాగం**. ద్వే దోమనస్సచిత్తాని ద్వే విచికిచ్ఛుద్ధచ్చచిత్తానీతి ఇమాని పన చత్తారి చిత్తాని ఇమస్మిం దుకే సఙ్గహం న గచ్ఛన్తి. కేచి పన థేరా తానిపి సఙ్గణ్హన్తి. దువిధం పన దోమనస్సచిత్తం **సదోసం చిత్తం** నామ. సబ్బమ్పి చతుభూమకం కుసలాబ్యాకతం **వీతదోసం**. సేసాని దసాకుసలచిత్తాని ఇమస్మిం దుకే సఙ్గహం న గచ్ఛన్తి. కేచి పన థేరా తానిపి సఙ్గణ్హన్తి.

సమోహం వీతమోహన్తి ఏత్థ పన పాటిపుగ్గలికనయేన విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతద్వయమేవ **సమోహం,** మోహస్స పన సబ్బాకుసలేసు సమ్భవతో ద్వాదసవిధమ్పి అకుసలచిత్తం **సమోహం చిత్తన్తి** వేదితబ్బం. అవసేసం **వీతమోహం**.

ధినమిద్ధానుగతం పన **సంఖిత్తం**. ఉద్ధచ్చానుగతం **విక్ఖిత్తం**. రూపావచరారూపావచరం **మహగ్గతం**. అవసేసం **అమహగ్గతం**. సబ్బమ్పి తేభూమకం **సఉత్తరం**. లోకుత్తరం **అనుత్తరం**. ఉపచారప్పత్తం అప్పనాప్పత్తఞ్చ **సమాహితం**. ఉభయమప్పత్తం **అసమాహితం**. తదఙ్గవిక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదపటిపస్సద్ధినిస్సరణవిముత్తిప్పత్తం **విముత్తం**. పఞ్చవిధమ్పి ఏతం విముత్తిమప్పత్తం **అవిముత్త**న్తి వేదితబ్బం. ఇతి చేతోపరియఞాణలాభీ భిక్ఖు సబ్బప్పకారమ్పి ఇదం సరాగం వా చిత్తం... పే.... అవిముత్తం వా చిత్తం అవిముత్తం చిత్తన్తి పజానాతీతి.

చేతోపరియఞాణకథా నిట్ఠితా.

పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణకథా

౪౦౨. పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణకథాయం **పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణాయాతి** (దీ. ని. ౧.౨౪౪) పుబ్బేనివాసానుస్సతిమ్హి యం ఞాణం, తదత్థాయ. **పుబ్బేనివాసోతి** పుబ్బే అతీతజాతీసు నివుత్థక్ఖన్ధా. **నివుత్థాతి** అజ్ఝావుత్థా అనుభూతా అత్తనో సన్తానే ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధా. నివుత్థధమ్మా వా. **నివుత్థాతి** గోచరనివాసేన నివుత్థా అత్తనో విఞ్ఞాణేన విఞ్ఞాతా పరిచ్ఛిన్నా, పరవిఞ్ఞాణవిఞ్ఞాతాపి వా ఛిన్నవటుమకానుస్సరణాదీసు, తే బుద్ధానంయేవ లబ్భన్తి. **పుబ్బేనివాసానుస్సతీతి** యాయ సతియా పుబ్బేనివాసం అనుస్సరతి, సా పుబ్బేనివాసానుస్సతి. **ఞాణన్తి** తాయ సతియా సమ్పయుత్తఞాణం. ఏవమిమస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స అత్థాయ పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణాయ ఏతస్స ఞాణస్స అధిగమాయ పత్తియాతి వుత్తం హోతి.

అనేకవిహితన్తి అనేకవిధం, అనేకేహి వా పకారేహి పవత్తితం, సంవణ్ణితన్తి అత్థో. **పుబ్బేనివాస**న్తి సమనన్తరాతీతభవం ఆదిం కత్వా తత్థ తత్థ నివుత్థసన్తానం. **అనుస్సరతీతి** ఖన్ధపటిపాటివసేన చుతిపటిసన్ధివసేన వా అనుగన్త్వా అనుగన్త్వా సరతి. ఇమఞ్హి పుబ్బేనివాసం ఛ జనా అనుస్సరన్తి – తిత్థియా, పకతిసావకా, మహాసావకా, అగ్గసావకా, పచ్చేకబుద్ధా, బుద్ధాతి.

తత్థ **తిత్థియా** చత్తాలీసంయేవ కప్పే అనుస్సరన్తి, న తతో పరం. కస్మా, దుబ్బలపఞ్ఞత్తా. తేసఞ్హి నామరూపపరిచ్ఛేదవిరహితత్తా దుబ్బలా పఞ్ఞా హోతి. **పకతిసావకా** కప్పసతమ్పి కప్పసహస్సమ్పి అనుస్సరన్తియేవ, బలవపఞ్ఞత్తా. **అసీతిమహాసావకా** సతసహస్సకప్పే అనుస్సరన్తి. **ద్వే అగ్గసావకా** ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం సతసహస్సఞ్చ. **పచ్చేకబుద్ధా** ద్వే అసఙ్ఖ్యేయ్యాని సతసహస్సఞ్చ. ఏత్తకో హి ఏతేసం అభినీహారో. **బుద్ధానం** పన పరిచ్ఛేదో నామ నత్థి.

తిత్థియా చ ఖన్ధపటిపాటిమేవ సరన్తి, పటిపాటిం ముఞ్చిత్వా చుతిపటిసన్ధివసేన సరితుం న సక్కోన్తి. తేసఞ్హి అన్ధానం వియ ఇచ్ఛితపదేసోక్కమనం నత్థి. యథా పన అన్ధా యట్ఠిం అముఞ్చిత్వావ గచ్ఛన్తి, ఏవం తే ఖన్ధానం పటిపాటిం అముఞ్చిత్వావ సరన్తి. పకతిసావకా ఖన్ధపటిపాటియాపి అనుస్సరన్తి చుతిపటిసన్ధివసేనపి సఙ్కమన్తి. తథా అసీతిమహాసావకా. ద్విన్నం పన అగ్గసావకానం ఖన్ధపటిపాటికిచ్చం నత్థి. ఏకస్స అత్తభావస్స చుతిం దిస్వా పటిసన్ధిం పస్సన్తి, పున అపరస్స చుతిం దిస్వా పటిసన్ధిన్తి ఏవం చుతిపటిసన్ధివసేనేవ సఙ్కమన్తా గచ్ఛన్తి. తథా పచ్చేకబుద్ధా.

బుద్ధానం పన నేవ ఖన్ధపటిపాటికిచ్చం, న చుతిపటిసన్ధివసేన సఙ్కమనకిచ్చం అత్థి. తేసఞ్హి అనేకాసు కప్పకోటీసు హేట్ఠా వా ఉపరి వా యం యం ఠానం ఇచ్ఛన్తి, తం తం పాకటమేవ హోతి. తస్మా అనేకాపి కప్పకోటియో పేయ్యాలపాళిం

వియ సంఖిపిత్వా యం యం ఇచ్ఛన్తి, తత్ర తత్రేవ ఓక్కమన్తా సీహోక్కన్తవసేన గచ్ఛన్తి. ఏవం గచ్ఛన్తానఞ్చ నేసం ఞాణం యథా నామ కతవాలవేధపరిచయస్స సరభఙ్గసదిసస్స ధనుగ్గహస్స ఖిత్తో సరో అన్తరా రుక్ఖలతాదీసు అసజ్జమానో లక్ఖేయేవ పతతి, న సజ్జతి, న విరజ్ఝతి, ఏవం అన్తరన్తరాసు జాతీసు న సజ్జతి, న విరజ్ఝతి, అసజ్జమానం అవిరజ్ఝమానం ఇచ్ఛితిచ్ఛితట్ఠానంయేవ గణ్హాతి.

ఇమేసు చ పన పుబ్బేనివాసం అనుస్సరణసత్తేసు తిత్థియానం పుబ్బేనివాసదస్సనం ఖజ్జుపనకపభాసదిసం హుత్వా ఉపట్ఠాతి. పకతిసావకానం దీపప్పభాసదిసం. మహాసావకానం ఉక్కాపభాసదిసం . అగ్గసావకానం ఓసధితారకప్పభాసదిసం. పచ్చేకబుద్ధానం చన్దప్పభాసదిసం. బుద్ధానం రస్మిసహస్సపటిమణ్డితసరదసూరియమణ్డలసదిసం హుత్వా ఉపట్ఠాతి.

తిత్థియానఞ్చ పుబ్బేనివాసానుస్సరణం అన్ధానం యట్ఠికోటిగమనం వియ హోతి. పకతిసావకానం దణ్డకసేతుగమనం వియ. మహాసావకానం జఙ్ఘసేతుగమనం వియ. అగ్గసావకానం సకటసేతుగమనం వియ. పచ్చేకబుద్ధానం మహాజఙ్ఘమగ్గగమనం వియ. బుద్ధానం మహాసకటమగ్గగమనం వియ.

ఇమస్మిం పన అధికారే సావకానం పుబ్బేనివాసానుస్సరణం అధిప్పేతం. తేన వుత్తం “అనుస్సరతీతి ఖన్ధపటిపాటివసేన చుతిపటిసన్ధివసేన వా అనుగన్త్వా అనుగన్త్వా సరతీ”తి.

४०३. తస్మా ఏవమనుస్సరితుకామేన ఆదికమ్మికేన భిక్ఖునా పచ్ఛాభత్తం పిణ్డపాతపటిక్కన్తేన రహోగతేన పటిసల్లీనేన పటిపాటియా చత్తారి ఝానాని సమాపజ్జిత్వా అభిఞ్ఞాపాదకచతుత్థజ్ఝానతో వుట్ఠాయ సబ్బపచ్ఛిమా నిసజ్జా ఆవజ్జితబ్బా. తతో ఆసనపఞ్ఞాపనం, సేనాసనప్పవేసనం, పత్తచీవరపటిసామనం, భోజనకాలో, గామతో ఆగమనకాలో, గామే పిణ్డాయ చరితకాలో, గామం పిణ్డాయ పవిట్ఠకాలో, విహారతో నిక్ఖమనకాలో, చేతియఙ్గణబోధియఙ్గణవన్దనకాలో, పత్తధోవనకాలో, పత్తపటిగ్గహణకాలో, పత్తపటిగ్గహణతో యావ ముఖధోవనా కతకిచ్చం, పచ్చూసకాలే కతకిచ్చం, మజ్ఝిమయామే కతకిచ్చం, పఠమయామే కతకిచ్చన్తి ఏవం పటిలోమక్కమేన సకలం రత్తిన్దివం కతకిచ్చం ఆవజ్జితబ్బం. ఏత్తకం పన పకతిచిత్తస్సపి పాకటం హోతి. పరికమ్మసమాధిచిత్తస్స పన అతిపాకటమేవ.

సచే పనేత్థ కిఞ్చి న పాకటం హోతి, పున పాదకజ్ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ ఆవజ్జితబ్బం. ఏత్తకేన దీపే జలితే వియ పాకటం హోతి. ఏవం పటిలోమక్కమేనేవ దుతియదివసేపి తతియచతుత్థపఞ్చమదివసేపి దసాహేపి అడ్ఢమాసేపి మాసేపి యావ సంవచ్ఛరాపి కతకిచ్చం ఆవజ్జితబ్బం. ఏతేనేవ ఉపాయేన దసవస్సాని వీసతివస్సానీతి యావ ఇమస్మిం భవే అత్తనో పటిసన్ధి, తావ ఆవజ్జన్తేన పురిమభవే చుతిక్ఖణే పవత్తితనామరూపం ఆవజ్జితబ్బం. పహోతి హి పణ్డితో భిక్ఖు పఠమవారేనేవ పటిసన్ధిం ఉగ్ఘాటేత్వా చుతిక్ఖణే నామరూపమారమ్మణం కాతుం.

యస్మా పన పురిమభవే నామరూపం అసేసం నిరుద్ధం అఞ్ఞం ఉప్పన్నం, తస్మా తం ఠానం ఆహున్దరికం అన్ధతమమివ హోతి దుద్దసం దుప్పఞ్ఞేన. తేనాపి “న సక్కోమహం పటిసన్ధిం ఉగ్ఘాటేత్వా చుతిక్ఖణే పవత్తితనామరూపమారమ్మణం కాతు”న్తి ధురనిక్ఖేపో న కాతబ్బో. తదేవ పన పాదకజ్ఝానం పునప్పునం సమాపజ్జితబ్బం. తతో చ వుట్ఠాయ వుట్ఠాయ తం ఠానం ఆవజ్జితబ్బం.

ఏవం కరోన్తో హి సేయ్యథాపి నామ బలవా పురిసో కూటాగారకణ్ణికత్థాయ మహారుక్ఖం ఛిన్దన్తో సాఖాపలాసచ్ఛేదనమత్తేనేవ ఫరసుధారాయ విపన్నాయ మహారుక్ఖం ఛిన్దితుం అసక్కోన్తోపి ధురనిక్ఖేపం అకత్వావ కమ్మారసాలం గన్త్వా తిఖిణం ఫరసుం కారాపేత్వా పున ఆగన్త్వా ఛిన్దేయ్య, పున విపన్నాయ చ పునపి తథేవ కారేత్వా ఛిన్దేయ్య. సో ఏవం ఛిన్దన్తో ఛిన్నస్స ఛిన్నస్స పున ఛేతబ్బాభావతో అచ్ఛిన్నస్స చ ఛేదనతో నచిరస్సేవ మహారుక్ఖం పాతేయ్య, ఏవమేవం పాదకజ్ఝానా వుట్ఠాయ పుబ్బే ఆవజ్జితం అనావజ్జిత్వా పటిసన్ధిమేవ ఆవజ్జన్తో నచిరస్సేవ పటిసన్ధిం ఉగ్ఘాటేత్వా చుతిక్ఖణే పవత్తితనామరూపం ఆరమ్మణం కరేయ్యాతి. కట్ఠఫాలకకేసోహారకాదీహిపి అయమత్థో దీపేతబ్బో.

తత్థ పచ్ఛిమనిసజ్జతో పభుతి యావ పటిసన్ధితో ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తం ఞాణం పుబ్బేనివాసఞాణం నామ న హోతి. తం పన పరికమ్మసమాధిఞాణం నామ హోతి. అతీతంసఞాణన్తిపి ఏకే వదన్తి. తం రూపావచరం సన్ధాయ న యుజ్జతి. యదా పనస్స భిక్ఖునో పటిసన్ధిం అతిక్కమ్మ చుతిక్ఖణే పవత్తితనామరూపం ఆరమ్మణం కత్వా మనోద్వారావజ్జనం ఉప్పజ్జతి, తస్మిఞ్చ నిరుద్ధే తదేవారమ్మణం కత్వా చత్తారి పఞ్చ వా జవనాని జవన్తి. సేసం పుబ్బే వుత్తనయేనేవ పురిమాని పరికమ్మాదినామకాని కామావచరాని హోన్తి. పచ్ఛిమం రూపావచరం చతుత్థజ్ఝానికం అప్పనాచిత్తం. తదాస్స యం తేన చిత్తేన సహ ఞాణం ఉప్పజ్జతి, ఇదం **పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణం** నామ. తేన ఞాణేన సమ్పయుత్తాయ సతియా అనేకవిహితం పుబ్బేనివాసం అనుస్సరతి. సేయ్యథిదం, ఏకమ్పి జాతిం ద్వేపి జాతియో…పే.… ఇతి సాకారం సఉద్దేసం అనేకవిహితం పుబ్బేనివాసం అనుస్సరతీతి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౪).

౪౦౪. తత్థ **ఏకమ్పి జాతి**న్తి ఏకమ్పి పటిసన్ధిమూలం చుతిపరియోసానం ఏకభవపరియాపన్నం ఖన్ధసన్తానం. ఏస నయో **ద్వేపి జాతియో**తిఆదీసుపి. **అనేకేపి సంవట్టకప్పే**తిఆదీసు పన పరిహాయమానో కప్పో **సంవట్టకప్పో**, వడ్ఢమానో **వివట్టకప్పో**తి వేదితబ్బో. తత్థ సంవట్టేన **సంవట్టట్ఠాయీ** గహితో హోతి, తంమూలకత్తా. వివట్టేన చ **వివట్టట్ఠాయీ**, ఏవఞ్హి సతి యాని తాని "చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, కప్పస్స అసఙ్ఖ్యేయ్యాని. కతమాని చత్తారి? సంవట్టో, సంవట్టట్ఠాయీ, వివట్టో, వివట్టట్ఠాయీతి (అ॰ ని॰ ౪.౧౫౬ థోకం విసదిసం) వుత్తాని, తాని పరిగ్గహితాని హోన్తి.

తత్థ తయో సంవట్టా – ఆపోసంవట్టో, తేజోసంవట్టో, వాయోసంవట్టోతి. తిస్సో సంవట్టసీమా – ఆభస్సరా, సుభకిణ్హా, వేహప్ఫలాతి.

యదా కప్పో తేజేన సంవట్టతి, ఆభస్సరతో హేట్ఠా అగ్గినా డయ్హతి. యదా ఆపేన సంవట్టతి, సుభకిణ్హతో హేట్ఠా ఉదకేన విలీయతి. యదా వాయునా సంవట్టతి, వేహప్ఫలతో హేట్ఠా వాతేన విద్ధంసతి. విత్థారతో పన సదాపి ఏకం బుద్ధఖేత్తం వినస్సతి.

బుద్ధఖేత్తం నామ తివిధం హోతి – జాతిఖేత్తం, ఆణాఖేత్తం, విసయఖేత్తఞ్చ. తత్థ **జాతిఖేత్తం** దససహస్సచక్కవాళపరియన్తం హోతి. యం తథాగతస్స పటిసన్ధిగహణాదీసు కమ్పతి. **ఆణాఖేత్తం** కోటిసతసహస్సచక్కవాళపరియన్తం, యత్థ రతనసుత్తం (ఖు॰ పా॰ ౬.౧ ఆదయో) ఖన్ధపరిత్తం (చూళవ॰ ౨౫౧; అ॰ ని॰ ౪.౬౭) ధజగ్గపరిత్తం (సం॰ ని॰ ౧.౨౪౯) ఆటానాటియపరిత్తం (దీ॰ ని॰ ౩.౨౭౫ ఆదయో) మోరపరిత్తన్తి (జా॰ ౧.౨.౧౭-౧౮) ఇమేసం పరిత్తానం ఆనుభావో వత్తతి. **విసయఖేత్తం** అనన్తమపరిమాణం. యం "యావతా వా పన ఆకఙ్ఖేయ్యా"తి (అ॰ ని॰

౩.౮౧) వుత్తం, యత్థ యం యం తథాగతో ఆకఙ్ఖతి, తం తం జానాతి. ఏవమేతేసు తీసు బుద్ధఖేత్తేసు ఏకం ఆణాఖేత్తం వినస్సతి. తస్మిం పన వినస్సన్తే జాతిఖేత్తమ్పి వినట్ఠమేవ హోతి. వినస్సన్తఞ్చ ఏకతోవ వినస్సతి, సణ్ఠహన్తమ్పి ఏకతో సణ్ఠహతి. తస్సేవం వినాసో చ సణ్ఠహనఞ్చ వేదితబ్బం.

౪౦౩. యస్మిం హి సమయే కప్పో అగ్గినా నస్సతి, ఆదితోవ కప్పవినాసకమహామేఘో వుట్ఠహిత్వా కోటిసతసహస్సచక్కవాళే ఏకం మహావస్సం వస్సతి. మనుస్సా తుట్ఠహట్ఠా సబ్బబీజాని నీహరిత్వా వపన్తి. సస్సేసు పన గోఖాయితకమత్తేసు జాతేసు గద్రభరవం రవన్తో ఏకబిన్దుమ్పి న వస్సతి, తదా పచ్ఛిన్నం పచ్ఛిన్నమేవ వస్సం హోతి. ఇదం సన్ధాయ హి భగవతా "హోతి ఖో సో, భిక్ఖవే, సమయో యం బహూని వస్సాని బహూని వస్ససతాని బహూని వస్ససహస్సాని బహూని వస్ససతసహస్సాని దేవో న వస్సతీ"తి (అ॰ ని॰ ౭.౬౬) వుత్తం. వస్సూపజీవినో సత్తా కాలఙ్కత్వా బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తన్తి, పుప్ఫఫలూపజీవినియో చ దేవతా. ఏవం దీఘే అద్ధానే వీతివత్తే తత్థ తత్థ ఉదకం పరిక్ఖయం గచ్ఛతి, అథానుపుబ్బేన మచ్ఛకచ్ఛపాపి కాలఙ్కత్వా బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తన్తి, నేరయికసత్తాపి. తత్థ నేరయికా సత్తమసూరియపాతుభావే వినస్సన్తీతి ఏకే.

ఝానం వినా నత్థి బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తి, ఏతేసఞ్చ కేచి దుబ్భిక్ఖపీళితా కేచి అభబ్బా ఝానాధిగమాయ, తే కథం తత్థ నిబ్బత్తన్తీతి. దేవలోకే పటిలద్ధజ్ఝానవసేన. తదా హి "వస్ససతసహస్సస్సచ్చయేన కప్పుట్ఠానం భవిస్సతీ"తి లోకబ్యూహా నామ కామావచరదేవా ముత్తసిరా వికిణ్ణకేసా రుదముఖా అస్సూని హత్థేహి పుఞ్ఛమానా రత్తవత్థనివత్థా అతివియ విరూపవేసధారినో హుత్వా మనుస్సపథే విచరన్తా ఏవం ఆరోచేన్తి "మారిసా ఇతో వస్ససతసహస్సస్సచ్చయేన కప్పవుట్ఠానం భవిస్సతి, అయం లోకో వినస్సిస్సతి, మహాసముద్దోపి ఉస్సుస్సిస్సతి, అయఞ్చ మహాపథవీ సినేరు చ పబ్బతరాజా ఉద్దయ్హిస్సన్తి వినస్సిస్సన్తి. యావ బ్రహ్మలోకా లోకవినాసో భవిస్సతి. మేత్తం మారిసా భావేథ, కరుణం, ముదితం, ఉపేక్ఖం మారిసా భావేథ, మాతరం ఉపట్ఠహథ, పితరం ఉపట్ఠహథ, కులే జేట్ఠాపచాయినో హోథా"తి.

తేసం వచనం సుత్వా యేభుయ్యేన మనుస్సా చ భుమ్మదేవతా చ సంవేగజాతా అఞ్ఞమఞ్ఞం ముదుచిత్తా హుత్వా మేత్తాదీని పుఞ్ఞాని కరిత్వా దేవలోకే నిబ్బత్తన్తి. తత్థ దిబ్బసుధాభోజనం భుఞ్జిత్వా వాయోకసిణే పరికమ్మం కత్వా ఝానం పటిలభన్తి. తదఞ్ఞే పన అపరాపరియవేదనీయేన కమ్మేన దేవలోకే నిబ్బత్తన్తి. అపరాపరియవేదనీయకమ్మరహితో హి సంసారే సంసరమానో సత్తో నామ నత్థి. తేపి తత్థ తథేవ ఝానం పటిలభన్తి. ఏవం దేవలోకే పటిలద్ధజ్ఝానవసేన సబ్బేపి బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తన్తీతి.

వస్సూపచ్ఛేదతో పన ఉద్ధం దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన దుతియో సూరియో పాతుభవతి. వుత్తమ్పి చేతం భగవతా "హోతి ఖో సో, భిక్ఖవే, సమయో"తి **సత్తసూరియం** (అ॰ ని॰ ౭.౬౬) విత్థారేతబ్బం. పాతుభూతే చ పన తస్మిం నేవ రత్తిపరిచ్ఛేదో, న దివాపరిచ్ఛేదో పఞ్ఞాయతి. ఏకో సూరియో ఉట్ఠేతి, ఏకో అత్థం గచ్ఛతి. అవిచ్ఛిన్నసూరియసన్తాపోవ లోకో హోతి. యథా చ పకతిసూరియే సూరియదేవపుత్తో హోతి, ఏవం కప్పవినాసకసూరియే నత్థి. తత్థ పకతిసూరియే వత్తమానే ఆకాసే వలాహకాపి ధూమసిఖాపి చరన్తి. కప్పవినాసకసూరియే వత్తమానే విగతధూమవలాహకం ఆదాసమణ్డలం వియ నిమ్మలం నభం హోతి. ఠపేత్వా పఞ్చ మహానదియో సేసకున్నదీఆదీసు ఉదకం సుస్సతి.

తతోపి దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన తతియో సూరియో పాతుభవతి. యస్స పాతుభావా మహానదియోపి సుస్సన్తి.

తతోపి దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన చతుత్థో సూరియో పాతుభవతి. యస్స పాతుభావా హిమవతి మహానదీనం పభవా “సీహపపాతో హంసపాతనో కణ్ణముణ్డకో రథకారదహో అనోతత్తదహో ఛద్దన్తదహో కుణాలదహో”తి ఇమే సత్త మహాసరా సుస్సన్తి.

తతోపి దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన పఞ్చమో సూరియో పాతుభవతి. యస్స పాతుభావా అనుపుబ్బేన మహాసముద్దే అఙ్గులిపబ్బతేమనమత్తమ్పి ఉదకం న సణ్ఠాతి.

తతోపి దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన ఛట్ఠో సూరియో పాతుభవతి. యస్స పాతుభావా సకలచక్కవాళం ఏకధూమం హోతి. పరియాదిణ్ణసినేహం ధూమేన. యథా చిదం, ఏవం కోటిసతసహస్సచక్కవాళానిపి.

తతోపి దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన సత్తమో సూరియో పాతుభవతి. యస్స పాతుభావా సకలచక్కవాళం ఏకజాలం హోతి సద్ధిం కోటిసతసహస్సచక్కవాళేహి. యోజనసతికాదిభేదాని సినేరుకూటానిపి పలుజ్జిత్వా ఆకాసేయేవ అన్తరధాయన్తి. సా అగ్గిజాలా ఉట్ఠహిత్వా చాతుమహారాజికే గణ్హాతి. తత్థ కనకవిమానరతనవిమానమణివిమానాని ఝాపేత్వా తావతింసభవనం గణ్హాతి. ఏతేనేవ ఉపాయేన యావ పఠమజ్ఝానభూమిం గణ్హాతి. తత్థ తయోపి బ్రహ్మలోకే ఝాపేత్వా ఆభస్సరే ఆహచ్చ తిట్ఠతి. సా యావ అణుమత్తమ్పి సఙ్ఖారగతం అత్థి, తావ న నిబ్బాయతి. సబ్బసఙ్ఖారపరిక్ఖయా పన సప్పితేలఝాపనగ్గిసిఖా వియ ఛారికమ్పి అనవసేసేత్వా నిబ్బాయతి. హేట్ఠాఆకాసేన సహ ఉపరిఆకాసో ఏకో హోతి మహన్ధకారో.

౪౦౬. అథ దీఘస్స అద్ధునో అచ్చయేన మహామేఘో ఉట్ఠహిత్వా పఠమం సుఖుమం సుఖుమం వస్సతి . అనుపుబ్బేన కుముదనాళయట్ఠిముసలతాలక్ఖన్ధాదిప్పమాణాహి ధారాహి వస్సన్తో కోటిసతసహస్సచక్కవాళేసు సబ్బం దడ్ఢట్ఠానం పూరేత్వా అన్తరధాయతి. తం ఉదకం హేట్ఠా చ తిరియఞ్చ వాతో సముట్ఠహిత్వా ఘనం కరోతి పరివటుమం పదుమినిపత్తే ఉదకబిన్దుసదిసం. కథం తావ మహన్తం ఉదకరాసిం ఘనం కరోతీతి చే? వివరసమ్పదానతో. తఞ్హిస్స తహిం తహిం వివరం దేతి. తం ఏవం వాతేన సమ్పిణ్డియమానం ఘనం కరియమానం పరిక్ఖయమానం అనుపుబ్బేన హేట్ఠా ఓతరతి. ఓతిణ్ణే ఓతిణ్ణే ఉదకే బ్రహ్మలోకట్ఠానే బ్రహ్మలోకా, ఉపరి చతుకామావచరదేవలోకట్ఠానే చ దేవలోకా పాతుభవన్తి.

పురిమపథవిట్ఠానం ఓతిణ్ణే పన బలవవాతా ఉప్పజ్జన్తి. తే తం పిహితద్వారే ధమకరణే ఠితఉదకమివ నిరస్సాసం కత్వా రున్ధన్తి. మధురోదకం పరిక్ఖయం గచ్ఛమానం ఉపరి రసపథవిం సముట్ఠాపేతి. సా వణ్ణసమ్పన్నా చేవ హోతి గన్ధరససమ్పన్నా చ నిరుదకపాయాసస్స ఉపరి పటలం వియ.

తదా చ ఆభస్సరబ్రహ్మలోకే పఠమతరాభినిబ్బత్తా సత్తా ఆయుక్ఖయా వా పుఞ్ఞక్ఖయా వా తతో చవిత్వా ఇధూపపజ్జన్తి. తే హోన్తి సయంపభా అన్తలిక్ఖచరా. తే **అగ్గఞ్ఞసుత్తే** (దీ. ని. ౩.౧౧౯) వుత్తనయేన తం రసపథవిం సాయిత్వా తణ్హాభిభూతా ఆలుప్పకారకం పరిభుఞ్జితుం ఉపక్కమన్తి. అథ నేసం సయంపభా అన్తరధాయతి, అన్ధకారో హోతి. తే అన్ధకారం దిస్వా భాయన్తి.

తతో నేసం భయం నాసేత్వా సూరభావం జనయన్తం పరిపుణ్ణపణ్ణాసయోజనం సూరియమణ్డలం పాతుభవతి, తే తం దిస్వా “ఆలోకం పటిలభిమ్హా”తి హట్ఠతుట్ఠా హుత్వా “అమ్హాకం భీతానం భయం నాసేత్వా సూరభావం జనయన్తో ఉట్ఠితో,

తస్మా "**సూరియో** హోతూ"తి సూరియోత్వేవస్స నామం కరోన్తి.

అథ సూరియే దివసం ఆలోకం కత్వా అత్థఙ్గతే యమ్పి ఆలోకం లభిమ్హా, సోపి నో నట్ఠోతి పున భీతా హోన్తి. తేసం ఏవం హోతి "సాధు వతస్స సచే అఞ్ఞం ఆలోకం లభేయ్యామా"తి. తేసం చిత్తం ఞత్వా వియ ఏకూనపఞ్ఞాసయోజనం **చన్దమణ్డలం** పాతుభవతి. తే తం దిస్వా భియ్యోసో మత్తాయ హట్ఠతుట్ఠా హుత్వా "అమ్హాకం ఛన్దం ఞత్వా వియ ఉట్ఠితో, తస్మా **చన్దో** హోతూ"తి చన్దోత్వేవస్స నామం కరోన్తి. ఏవం చన్దిమసూరియేసు పాతుభూతేసు నక్ఖత్తాని తారకరూపాని పాతుభవన్తి.

తతో పభుతి రత్తిన్దివా పఞ్ఞాయన్తి, అనుక్కమేన చ మాసద్ధమాసఉతుసంవచ్ఛరా. చన్దిమసూరియానం పన పాతుభూతదివసేయేవ సినేరుచక్కవాళహిమవన్తపబ్బతా పాతుభవన్తి. తే చ ఖో అపుబ్బం అచరిమం ఫగ్గుణపుణ్ణమదివసేయేవ పాతుభవన్తి. కథం? యథా నామ కఙ్గుభత్తే పచ్చమానే ఏకప్పహారేనేవ పుప్ఫుళకాని ఉట్ఠహన్తి. ఏకే పదేసా థూపథూపా హోన్తి, ఏకే నిన్ననిన్నా, ఏకే సమసమా. ఏవమేవం థూపథూపట్ఠానే పబ్బతా హోన్తి, నిన్ననిన్నట్ఠానే సముద్దా, సమసమట్ఠానే దీపాతి.

అథ తేసం సత్తానం రసపథవిం పరిభుఞ్జన్తానం కమేన ఏకచ్చే వణ్ణవన్తో, ఏకచ్చే దుబ్బణ్ణా హోన్తి. తత్థ వణ్ణవన్తో దుబ్బణ్ణే అతిమఞ్ఞన్తి. తేసం అతిమానపచ్చయా సాపి **రసపథవీ** అన్తరధాయతి. **భూమిపప్పటకో** పాతుభవతి. అథ నేసం తేనేవ నయేన సోపి అన్తరధాయతి. **పదాలతా** పాతుభవతి. తేనేవ నయేన సాపి అన్తరధాయతి. అకట్ఠపాకో **సాలి** పాతుభవతి అకణో అథుసో సుద్ధో సుగన్ధో తణ్డులప్ఫలో.

తతో నేసం భాజనాని ఉప్పజ్జన్తి. తే సాలిం భాజనే ఠపేత్వా పాసాణపిట్ఠియా ఠపేన్తి, సయమేవ జాలసిఖా ఉట్ఠహిత్వా తం పచతి. సో హోతి ఓదనో సుమనజాతిపుప్ఫసదిసో, న తస్స సూపేన వా బ్యఞ్జనేన వా కరణీయం అత్థి. యం యం రసం భుఞ్జితుకామా హోన్తి, తం తం రసోవ హోతి. తేసం తం ఓళారికం ఆహారం ఆహరయతం తతో పభుతి ముత్తకరీసం సఞ్జాయతి. అథ నేసం తస్స నిక్ఖమనత్థాయ వణముఖాని పభిజ్జన్తి, పురిసస్స పురిసభావో, ఇత్థియాపి ఇత్థిభావో పాతుభవతి.

తత్ర సుదం ఇత్థీ పురిసం, పురిసో చ ఇత్థిం అతివేలం ఉపనిజ్ఝాయతి. తేసం అతివేలం ఉపనిజ్ఝాయనపచ్చయా కామపరిళాహో ఉప్పజ్జతి. తతో **మేథునధమ్మం** పటిసేవన్తి. తే అసద్ధమ్మపటిసేవనపచ్చయా విఞ్ఞూహి గరహియమానా విహేఠియమానా తస్స అసద్ధమ్మస్స పటిచ్ఛాదనహేతు **అగారాని** కరోన్తి. తే అగారం అజ్ఝావసమానా అనుక్కమేన అఞ్ఞతరస్స అలసజాతికస్స సత్తస్స దిట్ఠానుగతిం ఆపజ్జన్తా సన్నిధిం కరోన్తి. తతో పభుతి కణోపి థుసోపి తణ్డులం పరియోనన్ధతి, లాయితట్ఠానమ్పి న పటివిరూహతి.

తే సన్నిపతిత్వా అనుత్థునన్తి "పాపకా వత భో ధమ్మా సత్తేసు పాతుభూతా, మయం హి పుబ్బే మనోమయా అహుమ్హా"తి **అగ్గఞ్ఞసుత్తే** (దీ. ని. ౩.౧౨౮) వుత్తనయేన విత్థారేతబ్బం. తతో మరియాదం ఠపేన్తి. అథ అఞ్ఞతరో సత్తో అఞ్ఞస్స భాగం అదిన్నం ఆదియతి. తం ద్విక్ఖత్తుం పరిభాసేత్వా తతియవారే పాణిలేడ్డుదణ్డేహి పహరన్తి. తే ఏవం అదిన్నాదానగరహముసావాదదణ్డాదానేసు ఉప్పన్నేసు సన్నిపతిత్వా చిన్తయన్తి "యంనూన మయం ఏకం సత్తం

సమ్మన్నేయ్యామ, యో నో సమ్మా ఖీయితబ్బం ఖీయేయ్య, గరహితబ్బం గరహేయ్య, పబ్బాజేతబ్బం పబ్బాజేయ్య, మయం పనస్స సాలీనం భాగం అనుప్పదస్సామా"తి.

ఏవం కతసన్నిట్ఠానేసు పన సత్తేసు ఇమస్మిం తావ కప్పే అయమేవ భగవా బోధిసత్తభూతో తేన సమయేన తేసు సత్తేసు అభిరూపతరో చ దస్సనీయతరో చ మహేసక్ఖతరో చ బుద్ధిసమ్పన్నో పటిబలో నిగ్గహపగ్గహం కాతుం. తే తం ఉపసఙ్కమిత్వా యాచిత్వా సమ్మన్నింసు. సో తేన మహాజనేన సమ్మతోతి **మహాసమ్మతో**, ఖేత్తానం అధిపతీతి **ఖత్తియో,** ధమ్మేన సమేన పరే రఞ్జేతీతి **రాజా**తి తీహి నామేహి పఞ్ఞాయిత్థ. యఞ్హి లోకే అచ్ఛరియట్ఠానం, బోధిసత్తోవ తత్థ ఆదిపురిసోతి ఏవం బోధిసత్తం ఆదిం కత్వా ఖత్తియమణ్డలే సణ్ఠితే అనుపుబ్బేన బ్రాహ్మణాదయోపి వణ్ణా సణ్ఠహింసు.

తత్థ కప్పవినాసకమహామేఘతో యావ జాలుపచ్ఛేదో, ఇదమేకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం **సంవట్టో**తి వుచ్చతి.

కప్పవినాసకజాలుపచ్ఛేదతో యావ కోటిసతసహస్సచక్కవాళపరిపూరకో సమ్పత్తిమహామేఘో, ఇదం దుతియం అసఙ్ఖ్యేయ్యం **సంవట్టట్ఠాయీ**తి వుచ్చతి.

సమ్పత్తిమహామేఘతో యావ చన్దిమసూరియపాతుభావో, ఇదం తతియం అసఙ్ఖ్యేయ్యం **వివట్టో**తి వుచ్చతి.

చన్దిమసూరియపాతుభావతో యావ పున కప్పవినాసకమహామేఘో, ఇదం చతుత్థం అసఙ్ఖ్యేయ్యం **వివట్టట్ఠాయీ**తి వుచ్చతి. ఇమాని చత్తారి అసఙ్ఖ్యేయ్యాని ఏకో మహాకప్పో హోతి. ఏవం తావ అగ్గినా వినాసో చ సణ్ఠహనఞ్చ వేదితబ్బం.

౪౦౭. యస్మిం పన సమయే కప్పో ఉదకేన నస్సతి, ఆదితోవ కప్పవినాసకమహామేఘో ఉట్ఠహిత్వాతి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ విత్థారేతబ్బం. అయం పన విసేసో, యథా తత్థ దుతియసూరియో, ఏవమిధ కప్పవినాసకో ఖారుదకమహామేఘో వుట్ఠాతి. సో ఆదితో సుఖుమం సుఖుమం వస్సన్తో అనుక్కమేన మహాధారాహి కోటిసతసహస్సచక్కవాళానం పూరేన్తో వస్సతి. ఖారుదకేన ఫుట్ఠఫుట్ఠా పథవీపబ్బతాదయో విలీయన్తి, ఉదకం సమన్తతో వాతేహి ధారియతి. పథవితో యావ దుతియజ్ఝానభూమిం ఉదకం గణ్హాతి. తత్థ తయోపి బ్రహ్మలోకే విలీయాపేత్వా సుభకిణ్హే ఆహచ్చ తిట్ఠతి. తం యావ అణుమత్తమ్పి సఙ్ఖారగతం అత్థి, తావ న వూపసమ్మతి. ఉదకానుగతం పన సబ్బసఙ్ఖారగతం అభిభవిత్వా సహసా వూపసమ్మతి అన్తరధానం గచ్ఛతి. హేట్ఠాఆకాసేన సహ ఉపరిఆకాసో ఏకో హోతి మహన్ధకారోతి సబ్బం వుత్తసదిసం. కేవలం పనిధ ఆభస్సరబ్రహ్మలోకం ఆదిం కత్వా లోకో పాతుభవతి. సుభకిణ్హతో చ చవిత్వా ఆభస్సరట్ఠానాదీసు సత్తా నిబ్బత్తన్తి.

తత్థ కప్పవినాసకమహామేఘతో యావ కప్పవినాసకుదకూపచ్ఛేదో, ఇదమేకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం. ఉదకూపచ్ఛేదతో యావ సమ్పత్తిమహామేఘో, ఇదం దుతియం అసఙ్ఖ్యేయ్యం. సమ్పత్తిమహామేఘతో…పే.… ఇమాని చత్తారి అసఙ్ఖ్యేయ్యాని ఏకో మహాకప్పో హోతి. ఏవం ఉదకేన వినాసో చ సణ్ఠహనఞ్చ వేదితబ్బం.

౪౦౮. యస్మిం సమయే కప్పో వాతేన వినస్సతి, ఆదితోవ కప్పవినాసకమహామేఘో ఉట్ఠహిత్వాతి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ విత్థారేతబ్బం. అయం పన విసేసో, యథా తత్థ దుతియసూరియో, ఏవమిధ కప్పవినాసనత్థం వాతో సముట్ఠాతి. సో పఠమం థూలరజం ఉట్ఠాపేతి. తతో సణ్హరజం సుఖుమవాలికం థూలవాలికం సక్ఖరపాసాణాదయోతి యావ

కూటాగారమత్తే పాసాణే విసమట్ఠానే ఠితమహారుక్ఖే చ ఉట్ఠాపేతి. తే పథవితో నభముగ్గతా న చ పున పతన్తి. తత్థేవ చుణ్ణవిచుణ్ణా హుత్వా అభావం గచ్ఛన్తి.

అథానుక్కమేన హేట్ఠా మహాపథవియా వాతో సముట్ఠహిత్వా పథవిం పరివత్తేత్వా ఉద్ధంమూలం కత్వా ఆకాసే ఖిపతి. యోజనసతప్పమాణాపి పథవిప్పదేసా ద్వియోజనతియోజనచతుయోజనపఞ్చయోజనసతప్పమాణాపి భిజ్జిత్వా వాతవేగేన ఖిత్తా ఆకాసేయేవ చుణ్ణవిచుణ్ణా హుత్వా అభావం గచ్ఛన్తి. చక్కవాళపబ్బతమ్పి సినేరుపబ్బతమ్పి వాతో ఉక్ఖిపిత్వా ఆకాసే ఖిపతి. తే అఞ్ఞమఞ్ఞం అభిహన్త్వా చుణ్ణవిచుణ్ణా హుత్వా వినస్సన్తి. ఏతేనేవ ఉపాయేన భుమ్మట్ఠకవిమానాని చ ఆకాసట్ఠకవిమానాని చ వినాసేన్తో ఛకామావచరదేవలోకే వినాసేత్వా కోటిసతసహస్సచక్కవాళాని వినాసేతి. తత్థ చక్కవాళా చక్కవాళేహి హిమవన్తా హిమవన్తేహి సినేరూ సినేరూహి అఞ్ఞమఞ్ఞం సమాగన్త్వా చుణ్ణవిచుణ్ణా హుత్వా వినస్సన్తి. పథవితో యావ తతియజ్ఝానభూమిం వాతో గణ్హాతి. తత్థ తయోపి బ్రహ్మలోకే వినాసేత్వా వేహప్ఫలం ఆహచ్చ తిట్ఠతి. ఏవం సబ్బసఙ్ఖారగతం వినాసేత్వా సయమ్పి వినస్సతి. హేట్ఠాఆకాసేన సహ ఉపరిఆకాసో ఏకో హోతి మహన్ధకారోతి సబ్బం వుత్తసదిసం. ఇధ పన సుభకిణ్హబ్రహ్మలోకం ఆదిం కత్వా లోకో పాతుభవతి. వేహప్ఫలతో చ చవిత్వా సుభకిణ్హట్ఠానాదీసు సత్తా నిబ్బత్తన్తి.

తత్థ కప్పవినాసకమహామేఘతో యావ కప్పవినాసకవాతూపచ్ఛేదో, ఇదమేకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం. వాతూపచ్ఛేదతో యావ సమ్పత్తిమహామేఘో, ఇదం దుతియం అసఙ్ఖ్యేయ్యం…పే॰… ఇమాని చత్తారి అసఙ్ఖ్యేయ్యాని ఏకో మహాకప్పో హోతి. ఏవం వాతేన వినాసో చ సణ్ఠహనఞ్చ వేదితబ్బం.

౪౦౯. కింకారణా ఏవం లోకో వినస్సతి? అకుసలమూలకారణా. అకుసలమూలేసు హి ఉస్సన్నేసు ఏవం లోకో వినస్సతి. సో చ ఖో రాగే ఉస్సన్నతరే అగ్గినా వినస్సతి. దోసే ఉస్సన్నతరే ఉదకేన వినస్సతి. కేచి పన దోసే ఉస్సన్నతరే అగ్గినా. రాగే ఉస్సన్నతరే ఉదకేనాతి వదన్తి. మోహే ఉస్సన్నతరే వాతేన వినస్సతి. ఏవం వినస్సన్తోపి చ నిరన్తరమేవ సత్తవారే అగ్గినా వినస్సతి. అట్ఠమే వారే ఉదకేన. పున సత్తవారే అగ్గినా. అట్ఠమే వారే ఉదకేనాతి ఏవం అట్ఠమే అట్ఠమే వారే వినస్సన్తో సత్తక్ఖత్తుం ఉదకేన వినస్సిత్వా పున సత్తవారే అగ్గినా నస్సతి. ఏత్తావతా తేసట్ఠి కప్పా అతీతా హోన్తి. ఏత్థన్తరే ఉదకేన నస్సనవారం సమ్పత్తమ్పి పటిబాహిత్వా లద్ధోకాసో వాతో పరిపుణ్ణచతుసట్ఠికప్పాయుకే సుభకిణ్హే విద్ధంసేన్తో లోకం వినాసేతి.

౪౧౦. పుబ్బేనివాసం అనుస్సరన్తోపి చ కప్పానుస్సరణకో భిక్ఖు ఏతేసు కప్పేసు అనేకేపి సంవట్టకప్పే అనేకేపి వివట్టకప్పే అనేకేపి సంవట్టవివట్టకప్పే అనుస్సరతి. కథం? “అముత్రాసి”న్తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౪) నయేన.

తత్థ **అముత్రాసి**న్తి అముమ్హి సంవట్టకప్పే అహం అముమ్హి భవే వా యోనియా వా గతియా వా విఞ్ఞాణట్ఠితియా వా సత్తావాసే వా సత్తనికాయే వా ఆసిం. **ఏవంనామో**తి తిస్సో వా ఫుస్సో వా. **ఏవంగోత్తో**తి కచ్చానో వా కస్సపో వా. ఇదమస్స అతీతభవే అత్తనో నామగోత్తానుస్సరణవసేన వుత్తం. సచే పన తస్మిం కాలే అత్తనో వణ్ణసమ్పత్తిం వా లూఖపణీతజీవికభావం వా సుఖదుక్ఖబహులతం వా అప్పాయుకదీఘాయుకభావం వా అనుస్సరితుకామో హోతి, తమ్పి అనుస్సరతియేవ. తేనాహ “ఏవంవణ్ణో…పే॰… ఏవమాయుపరియన్తో”తి.

తత్థ **ఏవంవణ్ణో**తి ఓదాతో వా సామో వా. **ఏవమాహారో**తి సాలిమంసోదనాహారో వా పవత్తఫలభోజనో వా. **ఏవం సుఖదుక్ఖపటిసంవేదీ**తి అనేకప్పకారేన కాయికచేతసికానం సామిసనిరామిసాదిప్పభేదానం వా సుఖదుక్ఖానం పటిసంవేదీ. **ఏవమాయుపరియన్తో**తి ఏవం వస్ససతపరిమాణాయుపరియన్తో వా చతురాసీతికప్పసతసహస్సాయుపరియన్తో వా. **సో తతో చుతో అముత్ర ఉదపాది**న్తి సోహం తతో భవతో యోనితో గతితో విఞ్ఞాణట్ఠితితో సత్తావాసతో సత్తనికాయతో వా చుతో పున అముకస్మిం నామ భవే యోనియా గతియా విఞ్ఞాణట్ఠితియా సత్తావాసే సత్తనికాయే వా ఉదపాదిం. **తత్రాపాసి**న్తి అథ తత్రాపి భవే యోనియా గతియా విఞ్ఞాణట్ఠితియా సత్తావాసే సత్తనికాయే వా పున అహోసిం. **ఏవంనామో**తిఆది వుత్తనయమేవ.

అపిచ యస్మా **అముత్రాసి**న్తి ఇదం అనుపుబ్బేన ఆరోహన్తస్స యావదిచ్ఛకం అనుస్సరణం. **సో తతో చుతో**తి పటినివత్తన్తస్స పచ్చవేక్ఖణం, తస్మా "ఇధూపపన్నో"తి ఇమిస్సా ఇధూపపత్తియా అనన్తరమేవస్స ఉపపత్తిట్ఠానం సన్ధాయ "అముత్ర ఉదపాది"న్తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **తత్రాపాసి**న్తి ఏవమాది పనస్స తత్ర ఇమిస్సా ఉపపత్తియా అనన్తరే ఉపపత్తిట్ఠానే నామగోత్తాదీనం అనుస్సరణదస్సనత్థం వుత్తం. **సో తతో చుతో ఇధూపపన్నో**తి స్వాహం తతో అనన్తరూపపత్తిట్ఠానతో చుతో ఇధ అముకస్మిం నామ ఖత్తియకులే వా బ్రాహ్మణకులే వా నిబ్బత్తోతి. **ఇతీ**తి ఏవం. **సాకారం సఉద్దేస**న్తి నామగోత్తవసేన సఉద్దేసం, వణ్ణాదివసేన సాకారం. నామగోత్తేన హి సత్తో తిస్సో కస్సపోతి ఉద్దిసీయతి. వణ్ణాదీహి సామో ఓదాతోతి నానత్తతో పఞ్ఞాయతి. తస్మా నామగోత్తం ఉద్దేసో, ఇతరే ఆకారా. **అనేకవిహితం పుబ్బేనివాసమనుస్సరతీ**తి ఇదం ఉత్తానత్థమేవాతి.

పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణకథా నిట్ఠితా.

చుతూపపాతఞాణకథా

౪౧౧. సత్తానం చుతూపపాతఞాణకథాయ **చుతూపపాతఞాణాయా**తి (దీ. ని. ౧.౨౪౭) చుతియా చ ఉపపాతే చ ఞాణాయ. యేన ఞాణేన సత్తానం చుతి చ ఉపపాతో చ ఞాయతి, తదత్థం దిబ్బచక్ఖుఞాణత్థన్తి వుత్తం హోతి. **చిత్తం అభినీహరతి అభిన్నినామేతీ**తి పరికమ్మచిత్తం అభినీహరతి చేవ అభిన్నినామేతి చ. **సో**తి సో కతచిత్తాభినీహారో భిక్ఖు. **దిబ్బేనా**తిఆదీసు పన దిబ్బసదిసత్తా దిబ్బం. దేవతానఞ్హి సుచరితకమ్మనిబ్బత్తం పిత్తసేమ్హరుహిరాదీహి అపలిబుద్ధం ఉపక్కిలేసవిముత్తతాయ దూరేపి ఆరమ్మణం సమ్పటిచ్ఛనసమత్థం దిబ్బం పసాదచక్ఖు హోతి. ఇదఞ్చాపి వీరియభావనాబలనిబ్బత్తం ఞాణచక్ఖు తాదిసమేవాతి దిబ్బసదిసత్తా దిబ్బం. దిబ్బవిహారవసేన పటిలద్ధత్తా అత్తనా చ దిబ్బవిహారసన్నిస్సితత్తాపి దిబ్బం. ఆలోకపరిగ్గహేన మహాజుతికత్తాపి దిబ్బం. తిరోకుట్టాదిగతరూపదస్సనేన మహాగతికత్తాపి దిబ్బం. తం సబ్బం సద్దసత్థానుసారేనేవ వేదితబ్బం.

దస్సనట్ఠేన **చక్ఖు**. చక్ఖుకిచ్చకరణేన చక్ఖుమివాతిపి **చక్ఖు**. చుతూపపాతదస్సనేన దిట్ఠివిసుద్ధిహేతుత్తా **విసుద్ధం**. యో హి చుతిమత్తమేవ పస్సతి, న ఉపపాతం. సో ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం గణ్హాతి. యో ఉపపాతమత్తమేవ పస్సతి, న చుతిం, సో నవసత్తపాతుభావదిట్ఠిం గణ్హాతి. యో పన తదుభయం పస్సతి, సో యస్మా దువిధమ్పి తం దిట్ఠిగతం అతివత్తతి. తస్మాస్స తందస్సనం దిట్ఠివిసుద్ధిహేతు హోతి. ఉభయమ్పి చేతం బుద్ధపుత్తా పస్సన్తి. తేన వుత్తం "చుతూపపాతదస్సనేన దిట్ఠివిసుద్ధిహేతుత్తా విసుద్ధ"న్తి.

మనుస్సూపచారం అతిక్కమిత్వా రూపదస్సనేన **అతిక్కన్తమానుసకం,** మానుసకం వా మంసచక్ఖుం అతిక్కన్తత్తా అతిక్కన్తమానుసకన్తి వేదితబ్బం. తేన దిబ్బేన చక్ఖునా విసుద్ధేన అతిక్కన్తమానుసకేన. **సత్తే పస్సతీ**తి మనుస్సానం మంసచక్ఖునా వియ సత్తే ఓలోకేతి.

చవమానే ఉపపజ్జమానేతి ఏత్థ చుతిక్ఖణే ఉపపత్తిక్ఖణే వా దిబ్బచక్ఖునా దట్ఠుం న సక్కా. యే పన ఆసన్నచుతికా ఇదాని చవిస్సన్తి, తే చవమానా. యే చ గహితపటిసన్ధికా సమ్పతినిబ్బత్తావ, తే ఉపపజ్జమానాతి అధిప్పేతా. తే ఏవరూపే చవమానే చ ఉపపజ్జమానే చ పస్సతీతి దస్సేతి.

హీనేతి మోహనిస్సన్దయుత్తత్తా హీనానం జాతికులభోగాదీనం వసేన హీళితే ఓహీళితే ఓఞ్ఞాతే అవఞ్ఞాతే. **పణీతే**తి అమోహనిస్సన్దయుత్తత్తా తబ్బిపరీతే. **సువణ్ణే**తి అదోసనిస్సన్దయుత్తత్తా ఇట్ఠకన్తమనాపవణ్ణయుత్తే. **దుబ్బణ్ణే**తి దోసనిస్సన్దయుత్తత్తా అనిట్ఠాకన్తఅమనాపవణ్ణయుత్తే. అనభిరూపే విరూపేతిపి అత్థో. **సుగతే**తి సుగతిగతే. అలోభనిస్సన్దయుత్తత్తా వా అడ్ఢే మహద్ధనే. **దుగ్గతే**తి దుగ్గతిగతే. లోభనిస్సన్దయుత్తత్తా వా దలిద్దే అప్పన్నపానే.

యథాకమ్మూపగేతి యం యం కమ్మం ఉపచితం, తేన తేన ఉపగతే. తత్థ పురిమేహి చవమానేతిఆదీహి దిబ్బచక్ఖుకిచ్చం వుత్తం. ఇమినా పన పదేన యథాకమ్మూపగఞాణకిచ్చం. తస్స చ ఞాణస్స అయముప్పత్తిక్కమో, ఇధ భిక్ఖు హేట్ఠా నిరయాభిముఖం ఆలోకం వడ్ఢేత్వా నేరయికే సత్తే పస్సతి మహాదుక్ఖమనుభవమానే. తం దస్సనం దిబ్బచక్ఖుకిచ్చమేవ. సో ఏవం మనసికరోతి "కిం ను ఖో కమ్మం కత్వా ఇమే సత్తా ఏతం దుక్ఖం అనుభవన్తీ"తి. అథస్స ఇదం నామ కత్వాతి తంకమ్మారమ్మణం ఞాణం ఉప్పజ్జతి. తథా ఉపరిదేవలోకాభిముఖం ఆలోకం వడ్ఢేత్వా నన్దనవనమిస్సకవనఫారుసకవనాదీసు సత్తే పస్సతి మహాసమ్పత్తిం అనుభవమానే. తమ్పి దస్సనం దిబ్బచక్ఖుకిచ్చమేవ. సో ఏవం మనసికరోతి "కిం ను ఖో కమ్మం కత్వా ఇమే సత్తా ఏతం సమ్పత్తిం అనుభవన్తీ"తి. అథస్స ఇదం నామ కత్వాతి తంకమ్మారమ్మణం ఞాణం ఉప్పజ్జతి. ఇదం యథాకమ్మూపగఞాణం నామ. ఇమస్స విసుం పరికమ్మం నామ నత్థి, యథా చిమస్స, ఏవం అనాగతంసఞాణస్సాపి. దిబ్బచక్ఖుపాదకానేవ హి ఇమాని దిబ్బచక్ఖునా సహేవ ఇజ్ఝన్తి.

కాయదుచ్చరితేనాతిఆదీసు దుట్ఠు చరితం, దుట్ఠం వా చరితం కిలేసపూతికత్తాతి దుచ్చరితం. కాయేన దుచ్చరితం, కాయతో వా ఉప్పన్నం దుచ్చరితన్తి కాయదుచ్చరితం, ఇతరేసుపి ఏసేవ నయో. **సమన్నాగతా**తి సమఙ్గీభూతా. **అరియానం ఉపవాదకా**తి బుద్ధపచ్చేకబుద్ధసావకానం అరియానం అన్తమసో గిహిసోతాపన్నానమ్పి అనత్థకామా హుత్వా అన్తిమవత్థునా వా గుణపరిధంసనేన వా ఉపవాదకా అక్కోసకా గరహకాతి వుత్తం హోతి. తత్థ నత్థి ఇమేసం సమణధమ్మో, అస్సమణా ఏతేతి వదన్తో అన్తిమవత్థునా ఉపవదతి. నత్థి ఇమేసం ఝానం వా విమోక్ఖో వా మగ్గో వా ఫలం వాతిఆదీని వదన్తో గుణపరిధంసనవసేన ఉపవదతీతి వేదితబ్బో. సో చ జానం వా ఉపవదేయ్య అజానం వా, ఉభయథాపి అరియూపవాదోవ హోతి. భారియం కమ్మం ఆనన్తరియసదిసం సగ్గావరణఞ్చ మగ్గావరణఞ్చ, సతేకిచ్చం పన హోతి. తస్స ఆవిభావత్థం ఇదం వత్థు వేదితబ్బం.

అఞ్ఞతరస్మిం కిర గామే ఏకో థేరో చ దహరభిక్ఖు చ పిణ్డాయ చరన్తి. తే పఠమఘరేయేవ ఉళుఙ్కమత్తం ఉణ్హయాగుం లభింసు. థేరస్స చ కుచ్ఛివాతో రుజ్ఝతి. సో చిన్తేసి "అయం యాగు మయ్హం సప్పాయా, యావ న సీతలా హోతి, తావ నం పివామీ"తి. సో మనుస్సేహి ఉమ్మారత్థాయ ఆహటే దారుఖణ్డే నిసీదిత్వా పివి. ఇతరో తం జిగుచ్ఛన్తో "అతిఖుద్దాభిభూతో

మహల్లకో, అమ్హాకం లజ్జితబ్బకం అకాసీ”తి ఆహ. థేరో గామే చరిత్వా విహారం గన్త్వా దహరభిక్ఖుం ఆహ “అత్థి తే, ఆవుసో, ఇమస్మిం సాసనే పతిట్ఠా”తి? ఆమ, భన్తే, సోతాపన్నో అహన్తి. తేన హావుసో, ఉపరిమగ్గత్థాయ వాయామం మా అకాసి. ఖీణాసవో తయా ఉపవదితోతి. సో తం ఖమాపేసి. తేనస్స తం కమ్మం పాకతికం అహోసి.

తస్మా యో అఞ్ఞోపి అరియం ఉపవదతి, తేన గన్త్వా సచే అత్తనా వుడ్ఢతరో హోతి, ఉక్కుటికం నిసీదిత్వా “అహం ఆయస్మన్తం ఇదఞ్చిదఞ్చ అవచం, తం మే ఖమాహీ”తి ఖమాపేతబ్బో. సచే నవకతరో హోతి, వన్దిత్వా ఉక్కుటికం నిసీదిత్వా అఞ్జలిం పగ్గహేత్వా “అహం, భన్తే, తుమ్హే ఇదఞ్చిదఞ్చ అవచం, తం మే ఖమథా”తి ఖమాపేతబ్బో. సచే దిసాపక్కన్తో హోతి, సయం వా గన్త్వా సద్ధివిహారికాదికే వా పేసేత్వా ఖమాపేతబ్బో.

సచే చ నాపి గన్తుం, న పేసేతుం సక్కా హోతి, యే తస్మిం విహారే భిక్ఖూ వసన్తి, తేసం సన్తికం గన్త్వా సచే నవకతరా హోన్తి, ఉక్కుటికం నిసీదిత్వా, సచే వుడ్ఢతరా, వుడ్ఢే వుత్తనయేనేవ పటిపజ్జిత్వా “అహం, భన్తే, అసుకం నామ ఆయస్మన్తం ఇదఞ్చిదఞ్చ అవచం, ఖమతు మే సో ఆయస్మా”తి వత్వా ఖమాపేతబ్బం. సమ్ముఖా అఖమన్తేపి ఏతదేవ కత్తబ్బం.

సచే ఏకచారికభిక్ఖు హోతి, నేవస్స వసనట్ఠానం, న గతట్ఠానం పఞ్ఞాయతి, ఏకస్స పణ్డితస్స భిక్ఖునో సన్తికం గన్త్వా “అహం, భన్తే, అసుకం నామ ఆయస్మన్తం ఇదఞ్చిదఞ్చ అవచం, తం మే అనుస్సరతో విప్పటిసారో హోతి, కిం కరోమీ”తి వత్తబ్బం. సో వక్ఖతి “తుమ్హే మా చిన్తయిత్థ, థేరో తుమ్హాకం ఖమతి, చిత్తం వూపసమేథా”తి. తేనాపి అరియస్స గతదిసాభిముఖేన అఞ్జలిం పగ్గహేత్వా ఖమతూతి వత్తబ్బం. సచే సో పరినిబ్బుతో హోతి, పరినిబ్బుతమఞ్చట్ఠానం గన్త్వా యావసివథికం గన్త్వాపి ఖమాపేతబ్బం. ఏవం కతే నేవ సగ్గావరణం, న మగ్గావరణం హోతి, పాకతికమేవ హోతీతి.

మిచ్ఛాదిట్ఠికాతి విపరీతదస్సనా. **మిచ్ఛాదిట్ఠికమ్మసమాదానా**తి మిచ్ఛాదిట్ఠివసేన సమాదిన్ననానావిధకమ్మా, యే చ మిచ్ఛాదిట్ఠిమూలకేసు కాయకమ్మాదీసు అఞ్ఞేపి సమాదపేన్తి. ఏత్థ చ వచీదుచ్చరితగ్గహణేనేవ అరియూపవాదే మనోదుచ్చరితగ్గహణేన చ మిచ్ఛాదిట్ఠియా సఙ్గహితాయపి ఇమేసం ద్విన్నం పున వచనం మహాసావజ్జభావదస్సనత్థన్తి వేదితబ్బం. మహాసావజ్జో హి అరియూపవాదో, ఆనన్తరియసదిసత్తా. వుత్తమ్పి చేతం “సేయ్యథాపి, సారిపుత్త, భిక్ఖు సీలసమ్పన్నో సమాధిసమ్పన్నో పఞ్ఞాసమ్పన్నో దిట్ఠేవ ధమ్మే అఞ్ఞం ఆరాధేయ్య, ఏవంసమ్పదమిదం, సారిపుత్త, వదామి తం వాచం అప్పహాయ తం చిత్తం అప్పహాయ తం దిట్ఠిం అప్పటినిస్సజ్జిత్వా యథాభతం నిక్ఖిత్తో, ఏవం నిరయే”తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౪౯). మిచ్ఛాదిట్ఠితో చ మహాసావజ్జతరం నామ అఞ్ఞం నత్థి. యథాహ “నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి, యం ఏవం మహాసావజ్జం, యథయిదం, భిక్ఖవే, మిచ్ఛాదిట్ఠి. మిచ్ఛాదిట్ఠిపరమాని, భిక్ఖవే, వజ్జానీ”తి (అ॰ ని॰ ౧.౩౧౦).

కాయస్స భేదాతి ఉపాదిణ్ణక్ఖన్ధపరిచ్చాగా. **పరమ్మరణా**తి తదనన్తరం అభినిబ్బత్తిక్ఖన్ధగ్గహణే. అథ వా కాయస్స భేదాతి జీవితిన్ద్రియస్స ఉపచ్ఛేదా. పరమ్మరణాతి చుతిచిత్తతో ఉద్ధం. **అపాయ**న్తి ఏవమాది సబ్బం నిరయవేవచనమేవ.

నిరయో హి సగ్గమోక్ఖహేతుభూతా పుఞ్ఞసమ్మతా అయా అపేతత్తా, సుఖానం వా ఆయస్స అభావా **అపాయో**. దుక్ఖస్స గతి పటిసరణన్తి **దుగ్గతి**, దోసబహులతాయ వా దుట్ఠేన కమ్మునా నిబ్బత్తా గతీతి **దుగ్గతి**. వివసా నిపతన్తి ఏత్థ

దుక్కటకారినోతి **వినిపాతో**. వినస్సన్తా వా ఏత్థ పతన్తి సంభిజ్జమానఙ్గపచ్చఙ్గాతిపి **వినిపాతో**. నత్థి ఏత్థ అస్సాదసఞ్ఞితో అయోతి **నిరయో**.

అథ వా **అపాయ**గ్గహణేన తిరచ్ఛానయోనిం దీపేతి. తిరచ్ఛానయోని హి అపాయో సుగతితో అపేతత్తా, న దుగ్గతి మహేసక్ఖానం నాగరాజాదీనం సమ్భవతో. **దుగ్గతి**గ్గహణేన పేత్తివిసయం. సో హి అపాయో చేవ దుగ్గతి చ, సుగతితో అపేతత్తా దుక్ఖస్స చ గతిభూతత్తా. న తు వినిపాతో అసురసదిసం అవినిపతితత్తా. **వినిపాత**గ్గహణేన అసురకాయం. సో హి యథావుత్తేన అత్థేన అపాయో చేవ దుగ్గతి చ సబ్బసముస్సయేహి చ వినిపతితత్తా వినిపాతోతి వుచ్చతి. **నిరయ**గ్గహణేన అవీచిఆదిఅనేకప్పకారం నిరయమేవాతి. **ఉపపన్నా**తి ఉపగతా, తత్థ అభినిబ్బత్తాతి అధిప్పాయో. వుత్తవిపరియాయేన సుక్కపక్ఖో వేదితబ్బో.

అయం పన విసేసో, తత్థ సుగతిగ్గహణేన మనుస్సగతిపి సఙ్గయ్హతి. సగ్గగ్గహణేన దేవగతియేవ. తత్థ సున్దరా గతీతి **సుగతి**. రూపాదీహి విసయేహి సుట్ఠు అగ్గోతి **సగ్గో**. సో సబ్బోపి లుజ్జనపలుజ్జనట్ఠేన **లోకో**తి అయం వచనత్థో.

“ఇతి దిబ్బేన చక్ఖునా”తిఆది సబ్బం నిగమనవచనం. ఏవం దిబ్బేన చక్ఖునా…పే.… పస్సతీతి అయమేత్థ సఙ్ఖేపత్థో.

౪౧౨. ఏవం పస్సితుకామేన పన ఆదికమ్మికేన కులపుత్తేన కసిణారమ్మణం అభిఞ్ఞాపాదకజ్ఝానం సబ్బాకారేన అభినీహారక్ఖమం కత్వా “తేజోకసిణం, ఓదాతకసిణం, ఆలోకకసిణ”న్తి ఇమేసు తీసు కసిణేసు అఞ్ఞతరం ఆసన్నం కాతబ్బం. ఉపచారజ్ఝానగోచరం కత్వా వడ్ఢేత్వా ఠపేతబ్బం. న తత్థ అప్పనా ఉప్పాదేతబ్బాతి అధిప్పాయో. సచే హి ఉప్పాదేతి, పాదకజ్ఝాననిస్సయం హోతి, న పరికమ్మనిస్సయం. ఇమేసు చ పన తీసు ఆలోకకసిణంయేవ సేట్ఠతరం. తస్మా తం వా ఇతరేసం వా అఞ్ఞతరం కసిణనిద్దేసే వుత్తనయేన ఉప్పాదేత్వా ఉపచారభూమియంయేవ ఠత్వా వడ్ఢేతబ్బం. వడ్ఢనానయోపి చస్స తత్థ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

వడ్ఢితట్ఠానస్స అన్తోయేవ రూపగతం పస్సితబ్బం. రూపగతం పస్సతో పనస్స పరికమ్మస్స వారో అతిక్కమతి. తతో ఆలోకో అన్తరధాయతి. తస్మిం అన్తరహితే రూపగతమ్పి న దిస్సతి. అథానేన పునప్పునం పాదకజ్ఝానమేవ పవిసిత్వా తతో వుట్ఠాయ ఆలోకో ఫరితబ్బో. ఏవం అనుక్కమేన ఆలోకో థామగతో హోతీతి ఏత్థ ఆలోకో హోతూతి యత్తకం ఠానం పరిచ్ఛిన్దతి, తత్థ ఆలోకో తిట్ఠతియేవ. దివసమ్పి నిసీదిత్వా పస్సతో రూపదస్సనం హోతి. రత్తిం తిణుక్కాయ మగ్గపటిపన్నో చేత్థ పురిసో ఓపమ్మం.

ఏకో కిర రత్తిం తిణుక్కాయ మగ్గం పటిపజ్జి. తస్స సా తిణుక్కా విజ్ఝాయి. అథస్స సమవిసమాని న పఞ్ఞాయింసు. సో తం తిణుక్కం భూమియం ఘంసిత్వా తిణుక్కా పున ఉజ్జాలేసి. సా పజ్జలిత్వా పురిమాలోకతో మహన్తతరం ఆలోకం అకాసి. ఏవం పునప్పునం విజ్ఝాతం ఉజ్జాలయతో కమేన సూరియో ఉట్ఠాసి. సూరియే ఉట్ఠితే ఉక్కాయ కమ్మం నత్థీతి తం ఛడ్డేత్వా దివసమ్పి అగమాసి. తత్థ ఉక్కాలోకో వియ పరికమ్మకాలే కసిణాలోకో. ఉక్కాయ విజ్ఝాతాయ సమవిసమానం అదస్సనం వియ రూపగతం పస్సతో పరికమ్మస్స వారాతిక్కమేన ఆలోకే అన్తరహితే రూపగతానం అదస్సనం. ఉక్కాయ ఘంసనం వియ పునప్పునం పవేసనం. ఉక్కాయ పురిమాలోకతో మహన్తతరాలోకకరణం వియ పున పరికమ్మం కరోతో

బలవతరాలోకఫరణం. సూరియుట్ఠానం వియ థామగతాలోకస్స యథాపరిచ్ఛేదేన ఠానం. తిణుక్కం ఛడ్డేత్వా దివసమ్హి గమనం వియ పరిత్తాలోకం ఛడ్డేత్వా థామగతేనాలోకేన దివసమ్హి రూపదస్సనం.

తత్థ యదా తస్స భిక్ఖునో మంసచక్ఖుస్స అనాపాథగతం అన్తోకుచ్ఛిగతం హదయవత్థునిస్సితం హేట్ఠాపథవీతలనిస్సితం తిరోకుట్టపబ్బతపాకారగతం పరచక్కవాళగతన్తి ఇదం రూపం ఞాణచక్ఖుస్స ఆపాథం ఆగచ్ఛతి, మంసచక్ఖునా దిస్సమానం వియ హోతి, తదా దిబ్బచక్ఖు ఉప్పన్నం హోతీతి వేదితబ్బం. తదేవ చేత్థ రూపదస్సనసమత్థం, న పుబ్బభాగచిత్తాని.

తం పనేతం పుథుజ్జనస్స పరిబన్ధో హోతి. కస్మా? సో హి యస్మా యత్థ యత్థ ఆలోకో హోతూతి అధిట్ఠాతి, తం తం పథవీసముద్దపబ్బతే వినివిజ్ఝిత్వాపి ఏకాలోకం హోతి, అథస్స తత్థ భయానకాని యక్ఖరక్ఖసాదిరూపాని పస్సతో భయం ఉప్పజ్జతి. యేన చిత్తవిక్ఖేపం పత్వా ఝానవిబ్భన్తకో హోతి, తస్మా రూపదస్సనే అప్పమత్తేన భవితబ్బం.

తత్రాయం దిబ్బచక్ఖునో ఉప్పత్తిక్కమో. వుత్తప్పకారమేతం రూపమారమ్మణం కత్వా మనోద్వారావజ్జనే ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధే తదేవ రూపం ఆరమ్మణం కత్వా చత్తారి పఞ్చ వా జవనాని ఉప్పజ్జన్తీతి సబ్బం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇధాపి పుబ్బభాగచిత్తాని సవితక్కసవిచారాని కామావచరాని. పరియోసానే అత్థసాధకచిత్తం చతుత్థజ్ఝానికం రూపావచరం. తేన సహజాతం ఞాణం సత్తానం చుతూపపాతే ఞాణన్తిపి దిబ్బచక్ఖుఞాణన్తిపి వుచ్చతీతి.

చుతూపపాతఞాణకథా నిట్ఠితా.

పకిణ్ణకకథా

౪౧౩. ఇతి పఞ్చక్ఖన్ధవిదూ, పఞ్చ అభిఞ్ఞా అవోచ యా నాథో;
తా ఞత్వా తాసు అయం, పకిణ్ణకకథాపి విఞ్ఞేయ్యా.

ఏతాసు హి యదేతం చుతూపపాతఞాణసఙ్ఖాతం దిబ్బచక్ఖు, తస్స అనాగతంసఞాణఞ్చ యథాకమ్మూపగఞాణఞ్చాతి ద్వేపి పరిభణ్డఞాణాని హోన్తి. ఇతి ఇమాని చ ద్వే ఇద్ధివిధాదీని చ పఞ్చాతి సత్త అభిఞ్ఞాఞాణాని ఇధాగతాని. ఇదాని తేసం ఆరమ్మణవిభాగే అసమ్మోహత్థం –

ఆరమ్మణత్తికా వుత్తా, యే చత్తారో మహేసినా;
సత్తన్నమపి ఞాణానం, పవత్తిం తేసు దీపయే.

తత్రాయం దీపనా. చత్తారో హి ఆరమ్మణత్తికా మహేసినా వుత్తా. కతమే చత్తారో? పరిత్తారమ్మణత్తికో, మగ్గారమ్మణత్తికో, అతీతారమ్మణత్తికో, అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికోతి (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౧౩, ౧౬, ౧౯, ౨౧).

౪౧౪. తత్థ **ఇద్ధివిధఞాణం** పరిత్తమహగ్గతఅతీతానాగతపచ్చుప్పన్నఅజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణవసేన సత్తసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి యదా కాయం చిత్తసన్నిస్సితం కత్వా అదిస్సమానేన కాయేన గన్తుకామో చిత్తవసేన కాయం పరిణామేతి, మహగ్గతచిత్తే సమోదహతి సమారోపేతి, తదా ఉపయోగలద్ధం ఆరమ్మణం హోతీతి కత్వా రూపకాయారమ్మణతో పరిత్తారమ్మణం హోతి. యదా చిత్తం కాయసన్నిస్సితం కత్వా దిస్సమానేన కాయేన గన్తుకామో

కాయవసేన చిత్తం పరిణామేతి, పాదకజ్ఝానచిత్తం రూపకాయే సమోదహతి సమారోపేతి, తదా ఉపయోగలద్ధం ఆరమ్మణం హోతీతి కత్వా మహగ్గతచిత్తారమ్మణతో మహగ్గతారమ్మణం హోతి.

యస్మా పన తదేవ చిత్తం అతీతం నిరుద్ధం ఆరమ్మణం కరోతి, తస్మా అతీతారమ్మణం హోతి. మహాధాతునిధానే మహాకస్సపత్థేరాదీనం వియ అనాగతం అధిట్ఠహన్తానం అనాగతారమ్మణం హోతి. **మహాకస్సపత్థేరో** కిర మహాధాతునిధానం కరోన్తో "అనాగతే అట్ఠారసవస్సాధికాని ద్వేవస్ససతాని ఇమే గన్ధా మా సుస్సింసు, పుప్ఫాని మా మిలాయింసు, దీపా మా నిబ్బాయింసూ"తి (ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౩౪) అధిట్ఠహి. సబ్బం తథేవ అహోసి. **అస్సగుత్తత్థేరో** వత్తనియసేనాసనే భిక్ఖుసఙ్ఘం సుక్ఖభత్తం భుఞ్జమానం దిస్వా ఉదకసోణ్డిం దివసే దివసే పురేభత్తే దధిరసం హోతూతి అధిట్ఠాసి. పురేభత్తే గహితం దధిరసం హోతి. పచ్ఛాభత్తే పాకతికఉదకమేవ (ధ. స. అట్ఠ. ౧౪౩౪). కాయం పన చిత్తసన్నిస్సితం కత్వా అదిస్సమానేన కాయేన గమనకాలే పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి.

కాయవసేన చిత్తం, చిత్తవసేన వా కాయం పరిణామనకాలే అత్తనో కుమారకవణ్ణాదినిమ్మానకాలే చ సకాయచిత్తానం ఆరమ్మణకరణతో అజ్ఝత్తారమ్మణం హోతి. బహిద్ధా హత్థిఅస్సాదిదస్సనకాలే పన బహిద్ధారమ్మణన్తి ఏవం తావ ఇద్ధివిధఞాణస్స సత్తసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౧౫. దిబ్బసోతధాతుఞాణం పరిత్తపచ్చుప్పన్నఅజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణవసేన చతూసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి యస్మా సద్దం ఆరమ్మణం కరోతి, సద్దో చ పరిత్తో, తస్మా పరిత్తారమ్మణం హోతి. విజ్జమానంయేవ పన సద్దం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తనతో పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి. తం అత్తనో కుచ్ఛిసద్దసవనకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం. పరేసం సద్దసవనకాలే బహిద్ధారమ్మణన్తి ఏవం దిబ్బసోతధాతుఞాణస్స చతూసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౧౬. చేతోపరియఞాణం పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణమగ్గఅతీతానాగతపచ్చుప్పన్నబహిద్ధారమ్మణవసేన అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి పరేసం కామావచరచిత్తజాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. రూపావచరఅరూపావచరచిత్తజాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం హోతి. మగ్గఫలజాననకాలే అప్పమాణారమ్మణం హోతి.

ఏత్థ చ పుథుజ్జనో సోతాపన్నస్స చిత్తం న జానాతి. సోతాపన్నో వా సకదాగామిస్సాతి ఏవం యావ అరహతో నేతబ్బం. అరహా పన సబ్బేసం చిత్తం జానాతి. అఞ్ఞోపి చ ఉపరిమో హేట్ఠిమస్సాతి అయం విసేసో వేదితబ్బో. మగ్గచిత్తారమ్మణకాలే మగ్గారమ్మణం హోతి. యదా పన అతీతే సత్తదివసబ్భన్తరే చ అనాగతే సత్తదివసబ్భన్తరే చ పరేసం చిత్తం జానాతి, తదా అతీతారమ్మణం అనాగతారమ్మణఞ్చ హోతి.

కథం పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి. పచ్చుప్పన్నం నామ తివిధం – ఖణపచ్చుప్పన్నం, సన్తతిపచ్చుప్పన్నం, అద్ధాపచ్చుప్పన్నఞ్చ. తత్థ ఉప్పాదట్ఠితిభఙ్గప్పత్తం **ఖణపచ్చుప్పన్నం**. ఏకద్వేసన్తతివారపరియాపన్నం **సన్తతిపచ్చుప్పన్నం**. తత్థ అన్ధకారే నిసీదిత్వా ఆలోకట్ఠానం గతస్స న తావ ఆరమ్మణం పాకటం హోతి, యావ పన తం పాకటం హోతి , ఏత్థన్తరే ఏకద్వేసన్తతివారా వేదితబ్బా. ఆలోకట్ఠానే విచరిత్వా ఓవరకం పవిట్ఠస్సాపి న తావ సహసా రూపం పాకటం హోతి, యావ పన తం పాకటం హోతి, ఏత్థన్తరే ఏకద్వేసన్తతివారా వేదితబ్బా. దూరే ఠత్వా పన రజకానం

హత్థవికారం, ఘణ్డిభేరీఆకోటనవికారఞ్చ దిస్వాపి న తావ సద్దం సుణాతి, యావ పన తం సుణాతి, ఏతస్మిమ్పి అన్తరే ఏకద్వేసన్తతివారా వేదితబ్బా. ఏవం తావ **మజ్ఝిమభాణకా**.

సంయుత్తభాణకా పన రూపసన్తతి అరూపసన్తతీతి ద్వే సన్తతియో వత్వా ఉదకం అక్కమిత్వా గతస్స యావ తీరే అక్కన్తఉదకలేఖా న విప్పసీదతి, అద్ధానతో ఆగతస్స యావ కాయే ఉసుమభావో న వూపసమ్మతి, ఆతపా ఆగన్త్వా గబ్భం పవిట్ఠస్స యావ అన్ధకారభావో న విగచ్ఛతి, అన్తోగబ్భే కమ్మట్ఠానం మనసి కరిత్వా దివా వాతపానం వివరిత్వా ఓలోకేన్తస్స యావ అక్ఖీనం ఫన్దనభావో న వూపసమ్మతి, అయం **రూపసన్తతి** నామ. ద్వే తయో జవనవారా **అరూపసన్తతి** నామాతి వత్వా తదుభయమ్పి **సన్తతిపచ్చుప్పన్నం** నామాతి వదన్తి.

ఏకభవపరిచ్ఛిన్నం పన **అద్ధాపచ్చుప్పన్నం** నామ. యం సన్ధాయ **భద్దేకరత్తసుత్తే** "యో చావుసో, మనో యే చ ధమ్మా ఉభయమేతం పచ్చుప్పన్నం, తస్మిం చే పచ్చుప్పన్నే ఛన్దరాగప్పటిబద్ధం హోతి విఞ్ఞాణం, ఛన్దరాగప్పటిబద్ధత్తా విఞ్ఞాణస్స తదభినన్దతి, తదభినన్దన్తో పచ్చుప్పన్నేసు ధమ్మేసు సంహీరతీ"తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౮౪) వుత్తం. సన్తతిపచ్చుప్పన్నఞ్చేత్థ అట్ఠకథాసు ఆగతం. అద్ధాపచ్చుప్పన్నం సుత్తే.

తత్థ కేచి ఖణపచ్చుప్పన్నం చిత్తం చేతోపరియఞాణస్స ఆరమ్మణం హోతీతి వదన్తి. కిం కారణా? యస్మా ఇద్ధిమతో చ పరస్స చ ఏకక్ఖణే చిత్తం ఉప్పజ్జతీతి. ఇదఞ్చ నేసం ఓపమ్మం, యథా ఆకాసే ఖిత్తే పుప్ఫముట్ఠిమ్హి అవస్సం ఏకం పుప్ఫం ఏకస్స వణ్టేన వణ్టం పటివిజ్ఝతి, ఏవం పరస్స చిత్తం జానిస్సామీతి రాసివసేన మహాజనస్స చిత్తే ఆవజ్జితే అవస్సం ఏకస్స చిత్తం ఏకేన చిత్తేన ఉప్పాదక్ఖణే వా ఠితిక్ఖణే వా భఙ్గక్ఖణే వా పటివిజ్ఝతీతి. తం పన వస్ససతమ్పి వస్ససహస్సమ్పి ఆవజ్జన్తో యేన చ చిత్తేన ఆవజ్జతి , యేన చ జానాతి. తేసం ద్విన్నం సహఠానాభావతో ఆవజ్జనజవనానఞ్చ అనిట్ఠట్ఠానే నానారమ్మణభావప్పత్తిదోసతో అయుత్తన్తి అట్ఠకథాసు పటిక్ఖిత్తం.

సన్తతిపచ్చుప్పన్నం పన అద్ధాపచ్చుప్పన్నఞ్చ ఆరమ్మణం హోతీతి వేదితబ్బం. తత్థ యం వత్తమానజవనవీథితో అతీతానాగతవసేన ద్విత్తిజవనవీథిపరిమాణే కాలే పరస్స చిత్తం, తం సబ్బమ్పి సన్తతిపచ్చుప్పన్నం నామ. "అద్ధాపచ్చుప్పన్నం పన జవనవారేన దీపేతబ్బ"న్తి **సంయుత్తట్ఠకథాయం** వుత్తం. తం సుట్ఠు వుత్తం.

తత్రాయం దీపనా, ఇద్ధిమా పరస్స చిత్తం జానితుకామో ఆవజ్జతి, ఆవజ్జనం ఖణపచ్చుప్పన్నం ఆరమ్మణం కత్వా తేనేవ సహ నిరుజ్ఝతి. తతో చత్తారి పఞ్చ వా జవనాని. యేసం పచ్ఛిమం ఇద్ధిచిత్తం, సేసాని కామావచరాని, తేసం సబ్బేసమ్పి తదేవ నిరుద్ధం చిత్తమారమ్మణం హోతి, న చ తాని నానారమ్మణాని హోన్తి, అద్ధావసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా. ఏకారమ్మణత్తేపి చ ఇద్ధిచిత్తమేవ పరస్స చిత్తం జానాతి, న ఇతరాని. యథా చక్ఖుద్వారే చక్ఖువిఞ్ఞాణమేవ రూపం పస్సతి, న ఇతరానీతి. ఇతి ఇదం సన్తతిపచ్చుప్పన్నస్స చేవ అద్ధాపచ్చుప్పన్నస్స చ వసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి. యస్మా వా సన్తతిపచ్చుప్పన్నమ్పి అద్ధాపచ్చుప్పన్నేయేవ పతతి, తస్మా అద్ధాపచ్చుప్పన్నవసేనేవేతం పచ్చుప్పన్నారమ్మణన్తి వేదితబ్బం. పరస్స చిత్తారమ్మణత్తాయేవ పన బహిద్ధారమ్మణం హోతీతి ఏవం చేతోపరియఞాణస్స అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౧౭. పుబ్బేనివాసఞాణం పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణమగ్గఅతీతఅజ్ఝత్తబహిద్ధానవత్తబ్బారమ్మణవసేన అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి కామావచరక్ఖన్ధానుస్సరణకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. రూపావచరారూపావచరక్ఖన్ధానుస్సరణకాలే మహగ్గతారమ్మణం. అతీతే అత్తనా పరేహి వా భావితమగ్గం సచ్ఛికతఫలఞ్చ అనుస్సరణకాలే అప్పమాణారమ్మణం. భావితమగ్గమేవ అనుస్సరణకాలే మగ్గారమ్మణం. నియమతో పనేతం అతీతారమ్మణమేవ.

తత్థ కిఞ్చాపి చేతోపరియఞాణయథాకమ్మూపగఞాణానిపి అతీతారమ్మణాని హోన్తి, అథ ఖో తేసం చేతోపరియఞాణస్స సత్తదివసబ్భన్తరాతీతం చిత్తమేవ ఆరమ్మణం. తఞ్హి అఞ్ఞం ఖన్ధం వా ఖన్ధపటిబద్ధం వా న జానాతి. మగ్గసమ్పయుత్తచిత్తారమ్మణత్తా పన పరియాయతో మగ్గారమ్మణన్తి వుత్తం. యథాకమ్మూపగఞాణస్స చ అతీతం చేతనామత్తమేవ ఆరమ్మణం. పుబ్బేనివాసఞాణస్స పన అతీతా ఖన్ధా ఖన్ధపటిబద్ధఞ్చ కిఞ్చి అనారమ్మణం నామ నత్థి . తఞ్హి అతీతక్ఖన్ధఖన్ధపటిబద్ధేసు ధమ్మేసు సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణగతికం హోతీతి అయం విసేసో వేదితబ్బో. అయమేత్థ అట్ఠకథానయో. యస్మా పన "కుసలా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స చేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స యథాకమ్మూపగఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౦౪) పట్ఠానే వుత్తం. తస్మా చత్తారోపి ఖన్ధా చేతోపరియఞాణయథాకమ్మూపగఞాణానం ఆరమ్మణా హోన్తి. తత్రాపి యథాకమ్మూపగఞాణస్స కుసలాకుసలా ఏవాతి.

అత్తనో ఖన్ధానుస్సరణకాలే పనేతం అజ్ఝత్తారమ్మణం. పరస్స ఖన్ధానుస్సరణకాలే బహిద్ధారమ్మణం. "అతీతే విపస్సీ భగవా అహోసి. తస్స మాతా బన్ధుమతీ, పితా బన్ధుమా"తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౨.౧౨) నయేన నామగోత్తపథవీనిమిత్తాదిఅనుస్సరణకాలే నవత్తబ్బారమ్మణం హోతి. **నామగోత్త**న్తి చేత్థ ఖన్ధూపనిబన్ధో సమ్ముతిసిద్ధో బ్యఞ్జనత్థో దట్ఠబ్బో, న బ్యఞ్జనం. బ్యఞ్జనఞ్హి సద్దాయతనసఙ్గహితత్తా పరిత్తం హోతి. యథాహ "నిరుత్తిపటిసమ్భిదా పరిత్తారమ్మణా"తి (విభ॰ ౭౪౯). అయమేత్థ అమ్హాకం ఖన్తి. ఏవం పుబ్బేనివాసఞాణస్స అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౧౮. దిబ్బచక్ఖుఞాణం పరిత్తపచ్చుప్పన్నఅజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణవసేన చతూసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి యస్మా రూపం ఆరమ్మణం కరోతి, రూపఞ్చ పరిత్తం, తస్మా పరిత్తారమ్మణం హోతి. విజ్జమానేయేవ చ రూపే పవత్తత్తా పచ్చుప్పన్నారమ్మణం. అత్తనో కుచ్ఛిగతాదిరూపదస్సనకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం. పరస్స రూపదస్సనకాలే బహిద్ధారమ్మణన్తి ఏవం దిబ్బచక్ఖుఞాణస్స చతూసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౧౯. అనాగతంసఞాణం పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణమగ్గఅనాగతఅజ్ఝత్తబహిద్ధానవత్తబ్బారమ్మణవసేన అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి "అయం అనాగతే కామావచరే నిబ్బత్తిస్సతీ"తి జాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. "రూపావచరే అరూపావచరే వా నిబ్బత్తిస్సతీ"తి జాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం. "మగ్గం భావేస్సతి, ఫలం సచ్ఛికరిస్సతీ"తి జాననకాలే అప్పమాణారమ్మణం. "మగ్గం భావేస్సతి"చ్చేవ జాననకాలే మగ్గారమ్మణం. నియమతో పన తం అనాగతారమ్మణమేవ.

తత్థ కిఞ్చాపి చేతోపరియఞాణమ్పి అనాగతారమ్మణం హోతి, అథ ఖో తస్స సత్తదివసబ్భన్తరానాగతం చిత్తమేవ ఆరమ్మణం. తఞ్హి అఞ్ఞం ఖన్ధం వా ఖన్ధపటిబద్ధం వా న జానాతి. అనాగతంసఞాణస్స పుబ్బేనివాసఞాణే వుత్తనయేన అనాగతే అనారమ్మణం నామ నత్థి. "అహం అముత్ర నిబ్బత్తిస్సామీ"తి జాననకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం. "అసుకో అముత్ర నిబ్బత్తిస్సతీ"తి జాననకాలే బహిద్ధారమ్మణం. "అనాగతే మేత్తేయ్యో భగవా ఉప్పజ్జిస్సతి (దీ॰ ని॰ ౩.౧౦౭). సుబ్రహ్మా నామస్స బ్రాహ్మణో పితా భవిస్సతి. బ్రహ్మవతీ నామ బ్రాహ్మణీ మాతా"తిఆదినా పన నయేన నామగోత్తజాననకాలే పుబ్బేనివాసఞాణే వుత్తనయేనేవ న వత్తబ్బారమ్మణం హోతీతి ఏవం అనాగతంసఞాణస్స అట్ఠసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా.

౪౨౦. యథాకమ్మూపగఞాణం పరిత్తమహగ్గతఅతీతఅజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణవసేన పఞ్చసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి. కథం? తఞ్హి కామావచరకమ్మజాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. రూపావచరారూపావచరకమ్మజాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం. అతీతమేవ జానాతీతి అతీతారమ్మణం. అత్తనో కమ్మం జాననకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం. పరస్స కమ్మం జాననకాలే బహిద్ధారమ్మణం హోతి. ఏవం యథాకమ్మూపగఞాణస్స పఞ్చసు ఆరమ్మణేసు పవత్తి వేదితబ్బా. యఞ్చేత్థ అజ్ఝత్తారమ్మణఞ్చేవ బహిద్ధారమ్మణఞ్చాతి వుత్తం, తం కాలేన అజ్ఝత్తం కాలేన బహిద్ధా జాననకాలే అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణమ్పి హోతియేవాతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

అభిఞ్ఞానిద్దేసో నామ

తేరసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౪. ఖన్ధనిద్దేసో

పఞ్ఞాకథా

౪౨౧. ఇదాని యస్మా ఏవం అభిఞ్ఞావసేన అధిగతానిసంసాయ థిరతరాయ సమాధిభావనాయ సమన్నాగతేన భిక్ఖునా **సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞో, చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయ**న్తి ఏత్థ చిత్తసీసేన నిద్దిట్ఠో **సమాధి** సబ్బాకారేన భావితో హోతి.

తదనన్తరా పన పఞ్ఞా భావేతబ్బా. సా చ అతిసఙ్ఖేపదేసితత్తా విఞ్ఞాతుమ్పి తావ న సుకరా, పగేవ భావేతుం. తస్మా తస్సా విత్థారం భావనానయఞ్చ దస్సేతుం ఇదం పఞ్ఞాకమ్మం హోతి.

కా పఞ్ఞా, కేనట్ఠేన పఞ్ఞా, కానస్సా లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానాని, కతివిధా పఞ్ఞా, కథం భావేతబ్బా, పఞ్ఞాభావనాయ కో ఆనిసంసోతి?

౪౨౨. తత్రిదం విస్సజ్జనం, **కా పఞ్ఞా**తి పఞ్ఞా బహువిధా నానప్పకారా. తం సబ్బం విభావయితుం ఆరబ్భమానం విస్సజ్జనం అధిప్పేతఞ్చేవ అత్థం న సాధేయ్య, ఉత్తరి చ విక్ఖేపాయ సంవత్తేయ్య, తస్మా ఇధ అధిప్పేతమేవ సన్ధాయ వదామ. కుసలచిత్తసమ్పయుత్తం విపస్సనాఞాణం పఞ్ఞా.

౪౨౩. **కేనట్ఠేన పఞ్ఞా**తి పజాననట్ఠేన పఞ్ఞా. కిమిదం **పజాననం** నామ? సఞ్జాననవిజాననాకారవిసిట్ఠం నానప్పకారతో జాననం. సఞ్ఞావిఞ్ఞాణపఞ్ఞానం హి సమానేపి జాననభావే, సఞ్ఞా "నీలం పీతక"న్తి ఆరమ్మణసఞ్జాననమత్తమేవ హోతి. "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి లక్ఖణపటివేధం పాపేతుం న సక్కోతి. విఞ్ఞాణం "నీలం పీతక"న్తి ఆరమ్మణఞ్చ జానాతి, లక్ఖణపటివేధఞ్చ పాపేతి. ఉస్సక్కిత్వా పన మగ్గపాతుభావం పాపేతుం న సక్కోతి. పఞ్ఞా వుత్తనయవసేన ఆరమ్మణఞ్చ జానాతి, లక్ఖణపటివేధఞ్చ పాపేతి, ఉస్సక్కిత్వా మగ్గపాతుభావఞ్చ పాపేతి.

యథా హి హేరఞ్ఞికఫలకే ఠపితం కహాపణరాసిం ఏకో అజాతబుద్ధిదారకో, ఏకో గామికపురిసో, ఏకో హేరఞ్ఞికోతి తీసు జనేసు పస్సమానేసు అజాతబుద్ధిదారకో కహాపణానం చిత్తవిచిత్తదీఘచతురస్సపరిమణ్డలభావమత్తమేవ జానాతి, "ఇదం మనుస్సానం ఉపభోగపరిభోగం రతనసమ్మత"న్తి న జానాతి. గామికపురిసో చిత్తవిచిత్తాదిభావం జానాతి, "ఇదం మనుస్సానం ఉపభోగపరిభోగం రతనసమ్మత"న్తి చ. "అయం ఛేకో, అయం కూటో, అయం అద్ధసారో"తి ఇమం పన విభాగం న జానాతి. హేరఞ్ఞికో సబ్బేపి తే పకారే జానాతి, జానన్తో చ కహాపణం ఓలోకేత్వాపి జానాతి, ఆకోటితస్స సద్దం సుత్వాపి, గన్ధం ఘాయిత్వాపి, రసం సాయిత్వాపి, హత్థేన ధారయిత్వాపి, అసుకస్మిం నామ గామే వా నిగమే వా నగరే వా పబ్బతే వా నదీతీరే వా కతోతిపి, అసుకాచరియేన కతోతిపి జానాతి, ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం.

సఞ్ఞా హి అజాతబుద్ధినో దారకస్స కహాపణదస్సనం వియ హోతి, నీలాదివసేన ఆరమ్మణస్స ఉపట్ఠానాకారమత్తగహణతో. విఞ్ఞాణం గామికస్స పురిసస్స కహాపణదస్సనమివ హోతి, నీలాదివసేన ఆరమ్మణాకారగహణతో, ఉద్ధంపి చ లక్ఖణపటివేధసమ్పాపనతో. పఞ్ఞా హేరఞ్ఞికస్స కహాపణదస్సనమివ హోతి, నీలాదివసేన ఆరమ్మణాకారం గహేత్వా, లక్ఖణపటివేధఞ్చ పాపేత్వా, తతో ఉద్ధమ్పి మగ్గపాతుభావపాపనతో. తస్మా యదేతం

సఞ్జాననవిజాననాకారవిసిట్ఠం నానప్పకారతో జాననం. ఇదం పజాననన్తి వేదితబ్బం. ఇదం సన్ధాయ హి ఏతం వుత్తం "పజాననట్ఠేన పఞ్ఞా"తి.

సా పనేసా యత్థ సఞ్ఞావిఞ్ఞాణాని, న తత్థ ఏకంసేన హోతి. యదా పన హోతి, తదా అవినిబ్భుత్తా తేహి ధమ్మేహి "అయం సఞ్ఞా, ఇదం విఞ్ఞాణం, అయం పఞ్ఞా"తి వినిబ్భుజిత్వా అలబ్భనేయ్యనానత్తా సుఖుమా దుద్దసా. తేనాహ ఆయస్మా నాగసేనో "దుక్కరం, మహారాజ, భగవతా కత"న్తి. కిం, భన్తే, నాగసేన భగవతా దుక్కరం కతన్తి? 'దుక్కరం, మహారాజ, భగవతా కతం యం అరూపీనం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం ఏకారమ్మణే పవత్తమానానం వవత్థానం అక్ఖాతం అయం ఫస్సో, అయం వేదనా, అయం సఞ్ఞా, అయం చేతనా, ఇదం చిత్త"'న్తి (మి॰ ప॰ ౨.౭.౧౬).

౪౨౪. కానస్సా లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానానీతి ఏత్థ పన ధమ్మసభావపటివేధలక్ఖణా పఞ్ఞా, ధమ్మానం సభావపటిచ్ఛాదకమోహన్ధకారవిద్ధంసనరసా, అసమ్మోహపచ్చుపట్ఠానా. "సమాహితో యథాభూతం జానాతి పస్సతీ"తి (అ॰ ని॰ ౧౦.౨) వచనతో పన సమాధి తస్సా పదట్ఠానం.

పఞ్ఞాపభేదకథా

౪౨౫. కతివిధా పఞ్ఞాతి ధమ్మసభావపటివేధలక్ఖణేన తావ ఏకవిధా. లోకియలోకుత్తరవసేన దువిధా. తథా సాసవానాసవాదివసేన, నామరూపవవత్థాపనవసేన, సోమనస్సుపేక్ఖాసహగతవసేన, దస్సనభావనాభూమివసేన చ. తివిధా చిన్తాసుతభావనామయవసేన. తథా పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణారమ్మణవసేన, ఆయాపాయఉపాయకోసల్లవసేన, అజ్ఝత్తాభినివేసాదివసేన చ. చతుబ్బిధా చతూసు సచ్చేసు ఞాణవసేన చతుపటిసమ్భిదావసేన చాతి.

౪౨౬. తత్థ **ఏకవిధకోట్ఠాసో** ఉత్తానత్థోయేవ. **దువిధకోట్ఠాసే** లోకియమగ్గసమ్పయుత్తా **లోకియా**. లోకుత్తరమగ్గసమ్పయుత్తా **లోకుత్తరా**తి ఏవం లోకియలోకుత్తరవసేన దువిధా.

దుతియదుకే ఆసవానం ఆరమ్మణభూతా **సాసవా**. తేసం అనారమ్మణా **అనాసవా**. అత్థతో పనేసా లోకియలోకుత్తరావ హోతి. ఆసవసమ్పయుత్తా సాసవా. ఆసవవిప్పయుత్తా అనాసవాతిఆదీసుపి ఏసేవ నయో. ఏవం సాసవానాసవాదివసేన దువిధా.

తతియదుకే యా విపస్సనం ఆరభితుకామస్స చతున్నం అరూపక్ఖన్ధానం వవత్థాపనే పఞ్ఞా, అయం **నామవవత్థాపనపఞ్ఞా**. యా రూపక్ఖన్ధస్స వవత్థాపనే పఞ్ఞా, అయం **రూపవవత్థాపనపఞ్ఞా**తి ఏవం నామరూపవవత్థాపనవసేన దువిధా.

చతుత్థదుకే ద్వీసు కామావచరకుసలచిత్తేసు సోళససు చ పఞ్చకనయేన చతుక్కజ్ఝానికేసు మగ్గచిత్తేసు పఞ్ఞా **సోమనస్ససహగతా**. ద్వీసు కామావచరకుసలచిత్తేసు చతూసు చ పఞ్చమజ్ఝానికేసు మగ్గచిత్తేసు పఞ్ఞా **ఉపేక్ఖాసహగతా**తి ఏవం సోమనస్సుపేక్ఖాసహగతవసేన దువిధా.

పఞ్చమదుకే పఠమమగ్గపఞ్ఞా **దస్సనభూమి**. అవసేసమగ్గత్తయపఞ్ఞా **భావనాభూమీ**తి ఏవం దస్సనభావనాభూమివసేన దువిధా.

౪౨౭. తికేసు పఠమత్తికే పరతో అస్సుత్వా పటిలద్ధపఞ్ఞా అత్తనో చిన్తావసేన నిప్ఫన్నత్తా **చిన్తామయా**. పరతో సుత్వా పటిలద్ధపఞ్ఞా సుతవసేన నిప్ఫన్నత్తా **సుతమయా**. యథా తథా వా భావనావసేన నిప్ఫన్నా అప్పనాప్పత్తా పఞ్ఞా **భావనామయా**. వుత్తఞ్హేతం –

> "తత్థ కతమా చిన్తామయా పఞ్ఞా? యోగవిహితేసు వా కమ్మాయతనేసు యోగవిహితేసు వా సిప్పాయతనేసు యోగవిహితేసు వా విజ్జాట్ఠానేసు కమ్మస్సకతం వా సచ్చానులోమికం వా రూపం అనిచ్చన్తి వా వేదనా…పే॰… సఞ్ఞా… సఙ్ఖారా… విఞ్ఞాణం అనిచ్చన్తి వా, యం ఏవరూపిం అనులోమికం ఖన్తిం దిట్ఠిం రుచిం ముతిం పేక్ఖం ధమ్మనిజ్ఝానఖన్తిం పరతో అస్సుత్వా పటిలభతి, అయం వుచ్చతి చిన్తామయా పఞ్ఞా…పే॰… సుత్వా పటిలభతి, అయం వుచ్చతి సుతమయా పఞ్ఞా. సబ్బాపి సమాపన్నస్స పఞ్ఞా భావనామయా పఞ్ఞా"తి (విభ॰ ౭౬౮).

ఏవం చిన్తాసుతభావనామయవసేన తివిధా.

దుతియత్తికే కామావచరధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తా పఞ్ఞా **పరిత్తారమ్మణా**. రూపావచరారూపావచరే ఆరబ్భ పవత్తా **మహగ్గతారమ్మణా**. సా లోకియవిపస్సనా. నిబ్బానం ఆరబ్భ పవత్తా **అప్పమాణారమ్మణా**. సా లోకుత్తరవిపస్సనాతి ఏవం పరిత్తమహగ్గతాప్పమాణారమ్మణవసేన తివిధా.

తతియత్తికే **ఆయో** నామ వుద్ధి, సా దువిధా అనత్థహానితో అత్థుప్పత్తితో చ. తత్థ కోసల్లం **ఆయకోసల్లం**. యథాహ –

> "తత్థ కతమం ఆయకోసల్లం? ఇమే మే ధమ్మే మనసికరోతో అనుప్పన్నా చేవ అకుసలా ధమ్మా న ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా చ అకుసలా ధమ్మా పహీయన్తి, ఇమే వా పనిమే ధమ్మే మనసికరోతో అనుప్పన్నా చేవ కుసలా ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి. ఉప్పన్నా చ కుసలా ధమ్మా భియ్యోభావాయ వేపుల్లాయ భావనాయ పారిపూరియా సంవత్తన్తీతి, యా తత్థ పఞ్ఞా పజాననా…పే॰… అమోహో ధమ్మవిచయో సమ్మాదిట్ఠి, ఇదం వుచ్చతి ఆయకోసల్ల"న్తి (విభ॰ ౭౭౧).

అపాయోతి పన అవుద్ధి, సాపి దువిధా అత్థహానితో చ అనత్థుప్పత్తితో చ. తత్థ కోసల్లం **అపాయకోసల్లం**. యథాహ "తత్థ కతమం అపాయకోసల్లం? ఇమే ధమ్మే మనసికరోతో అనుప్పన్నా చేవ కుసలా ధమ్మా న ఉప్పజ్జన్తీ"తిఆది (విభ॰ ౭౭౧).

సబ్బత్థ పన తేసం తేసం ధమ్మానం ఉపాయేసు నిబ్బత్తికారణేసు తంఖణప్పవత్తం ఠానుప్పత్తికం కోసల్లం ఉపాయకోసల్లం నామ. యథాహ – "సబ్బాపి తత్రుపాయా పఞ్ఞా ఉపాయకోసల్ల"న్తి (విభ॰ ౭౭౧). ఏవం ఆయాపాయఉపాయకోసల్లవసేన తివిధా.

చతుత్థత్తికే అత్తనో ఖన్ధే గహేత్వా ఆరద్ధా విపస్సనా పఞ్ఞా **అజ్ఝత్తాభినివేసా**. పరస్స ఖన్ధే బాహిరం వా అనిన్ద్రియబద్ధరూపం గహేత్వా ఆరద్ధా **బహిద్ధాభినివేసా**. ఉభయం గహేత్వా ఆరద్ధా **అజ్ఝత్తబహిద్ధాభినివేసా**తి ఏవం

అజ్ఝత్తాభినివేసాదివసేన తివిధా.

౪౨౮. చతుక్కేసు పఠమచతుక్కే దుక్ఖసచ్చం ఆరబ్భ పవత్తం ఞాణం **దుక్ఖే ఞాణం**. దుక్ఖసముదయం ఆరబ్భ పవత్తం ఞాణం **దుక్ఖసముదయే ఞాణం**. దుక్ఖనిరోధం ఆరబ్భ పవత్తం ఞాణం **దుక్ఖనిరోధే ఞాణం**. దుక్ఖనిరోధగామినిం పటిపదం ఆరబ్భ పవత్తం ఞాణం **దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయ ఞాణ**న్తి ఏవం చతూసు సచ్చేసు ఞాణవసేన చతుబ్బిధా.

దుతియచతుక్కే చతస్సో పటిసమ్భిదా నామ అత్థాదీసు పభేదగతాని చత్తారి ఞాణాని. వుత్తఞ్హేతం – "అత్థే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. ధమ్మే ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. తత్రధమ్మనిరుత్తాభిలాపే ఞాణం నిరుత్తిపటిసమ్భిదా. ఞాణేసు ఞాణం పటిభానపటిసమ్భిదా"తి (విభ॰ ౭౧౮).

తత్థ **అత్థో**తి సఙ్ఖేపతో హేతుఫలస్సేతం అధివచనం. హేతుఫలం హి యస్మా హేతుఅనుసారేన అరియతి అధిగమియతి సమ్పాపుణియతి, తస్మా అత్థోతి వుచ్చతి. పభేదతో పన యం కిఞ్చి పచ్చయసమ్భూతం, నిబ్బానం, భాసితత్థో, విపాకో, కిరియాతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా అత్థోతి వేదితబ్బా . తం అత్థం పచ్చవేక్ఖన్తస్స తస్మిం అత్థే పభేదగతం ఞాణం **అత్థపటిసమ్భిదా. ధమ్మో**తిపి సఙ్ఖేపతో పచ్చయస్సేతం అధివచనం. పచ్చయో హి యస్మా తం తం దహతి పవత్తేతి వా సమ్పాపుణితుం వా దేతి, తస్మా ధమ్మోతి వుచ్చతి. పభేదతో పన యో కోచి ఫలనిబ్బత్తకో హేతు, అరియమగ్గో, భాసితం, కుసలం, అకుసలన్తి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ధమ్మోతి వేదితబ్బా. తం ధమ్మం పచ్చవేక్ఖన్తస్స తస్మిం ధమ్మే పభేదగతం ఞాణం **ధమ్మపటిసమ్భిదా**.

అయమేవ హి అత్థో అభిధమ్మే –

> "దుక్ఖే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. దుక్ఖసముదయే ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. హేతుఫలే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. యే ధమ్మా జాతా భూతా సఞ్జాతా నిబ్బత్తా అభినిబ్బత్తా పాతుభూతా. ఇమేసు ధమ్మేసు ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. యమ్హా ధమ్మా తే ధమ్మా జాతా భూతా సఞ్జాతా నిబ్బత్తా అభినిబ్బత్తా పాతుభూతా, తేసు ధమ్మేసు ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. జరామరణే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. జరామరణసముదయే ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా…పే॰… సఙ్ఖారనిరోధే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా. సఙ్ఖారనిరోధగామినియా పటిపదాయ ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. ఇధ భిక్ఖు ధమ్మం జానాతి సుత్తం గేయ్యం…పే॰… వేదల్లం. అయం వుచ్చతి ధమ్మపటిసమ్భిదా. సో తస్స తస్సేవ భాసితస్స అత్థం జానాతి 'అయం ఇమస్స భాసితస్స అత్థో, అయం ఇమస్స భాసితస్స అత్థో'తి. అయం వుచ్చతి అత్థపటిసమ్భిదా. కతమే ధమ్మా కుసలా? యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి…పే॰… ఇమే ధమ్మా కుసలా. ఇమేసు ధమ్మేసు ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా. తేసం విపాకే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా"తిఆదినా (విభ॰ ౭౧౯ ఆదయో) నయేన విభజిత్వా దస్సితో.

తత్రధమ్మనిరుత్తాభిలాపే ఞాణన్తి తస్మిం అత్థే చ ధమ్మే చ యా సభావనిరుత్తి అబ్యభిచారీ వోహారో. తదభిలాపే తస్స భాసనే ఉదీరణే తం భాసితం లపితం ఉదీరితం సుత్వావ అయం సభావనిరుత్తి, అయం న సభావనిరుత్తీతి ఏవం తస్సా ధమ్మనిరుత్తిసఞ్ఞితాయ సభావనిరుత్తియా మాగధికాయ సబ్బసత్తానం మూలభాసాయ పభేదగతం ఞాణం

నిరుత్తిపటిసమ్భిదా. నిరుత్తిపటిసమ్భిదాప్పత్తో హి ఫస్సో వేదనాతి ఏవమాదివచనం సుత్వావ అయం సభావనిరుత్తీతి జానాతి. ఫస్సా వేదనోతి ఏవమాదికం పన అయం న సభావనిరుత్తీతి.

ఞాణేసు ఞాణన్తి సబ్బత్థ ఞాణమారమ్మణం కత్వా పచ్చవేక్ఖన్తస్స ఞాణారమ్మణం ఞాణం, యథావుత్తేసు వా తేసు ఞాణేసు సగోచరకిచ్చాదివసేన విత్థారతో ఞాణం **పటిభానపటిసమ్భిదాతి** అత్థో.

౪౨౯. చతస్సోపి చేతా పటిసమ్భిదా ద్వీసు ఠానేసు పభేదం గచ్ఛన్తి సేక్ఖభూమియఞ్చ అసేక్ఖభూమియఞ్చ.

తత్థ అగ్గసావకానం మహాసావకానఞ్చ అసేక్ఖభూమియం పభేదగతా. ఆనన్దత్థేరచిత్తగహపతిధమ్మికఉపాసకఉపాలిగహపతిఖుజ్జుత్తరాఉపాసికాదీనం సేక్ఖభూమియం. ఏవం ద్వీసు భూమీసు పభేదం గచ్ఛన్తియోపి చేతా అధిగమేన పరియత్తియా సవనేన పరిపుచ్ఛాయ పుబ్బయోగేన చాతి ఇమేహి పఞ్చహాకారేహి విసదా హోన్తి.

తత్థ **అధిగమో** నామ అరహత్తప్పత్తి. **పరియత్తి** నామ బుద్ధవచనస్స పరియాపుణనం. **సవనం** నామ సక్కచ్చం అత్థిం కత్వా ధమ్మస్సవనం. **పరిపుచ్ఛా** నామ పాళిఅట్ఠకథాదీసు గణ్ఠిపదఅత్థపదవినిచ్ఛయకథా, **పుబ్బయోగో** నామ పుబ్బబుద్ధానం సాసనే గతపచ్చాగతికభావేన యావ అనులోమం గోత్రభుసమీపం, తావ విపస్సనానుయోగో.

అపరే ఆహు –

"పుబ్బయోగో బాహుసచ్చం, దేసభాసా చ ఆగమో;
పరిపుచ్ఛా అధిగమో, గరుసన్నిస్సయో తథా;
మిత్తసమ్పత్తి చేవాతి, పటిసమ్భిదపచ్చయా"తి.

తత్థ **పుబ్బయోగో** వుత్తనయోవ. **బాహుసచ్చం** నామ తేసు తేసు సత్థేసు చ సిప్పాయతనేసు చ కుసలతా. **దేసభాసా** నామ ఏకసతవోహారకుసలతా. విసేసేన పన మాగధికే కోసల్లం. **ఆగమో** నామ అన్తమసో ఓపమ్మవగ్గమత్తస్సపి బుద్ధవచనస్స పరియాపుణనం. **పరిపుచ్ఛా** నామ ఏకగాథాయపి అత్థవినిచ్ఛయపుచ్ఛనం. **అధిగమో** నామ సోతాపన్నతా వా…పే… అరహత్తం వా. **గరుసన్నిస్సయో** నామ సుతపటిభానబహులానం గరూనం సన్తికే వాసో. **మిత్తసమ్పత్తి** నామ తథారూపానంయేవ మిత్తానం పటిలాభోతి.

తత్థ బుద్ధా చ పచ్చేకబుద్ధా చ పుబ్బయోగఞ్చేవ అధిగమఞ్చ నిస్సాయ పటిసమ్భిదా పాపుణన్తి. సావకా సబ్బానిపి ఏతాని కారణాని. పటిసమ్భిదాప్పత్తియా చ పాటియేక్కో కమ్మట్ఠానభావనానుయోగో నామ నత్థి. సేక్ఖానం పన సేక్ఖఫలవిమోక్ఖన్తికా. అసేక్ఖానం అసేక్ఖఫలవిమోక్ఖన్తికావ పటిసమ్భిదాప్పత్తి హోతి. తథాగతానం హి దసబలాని వియ అరియానం అరియఫలేనేవ పటిసమ్భిదా ఇజ్ఝన్తీతి ఇమా పటిసమ్భిదా సన్ధాయ వుత్తం చతుపటిసమ్భిదావసేన చతుబ్బిధాతి.

పఞ్ఞాభూమి-మూల-సరీరవవత్థానం

४३०. కథం **భావేతబ్బాతి** ఏత్థ పన యస్మా ఇమాయ పఞ్ఞాయ ఖన్ధాయతనధాతుఇన్ద్రియసచ్చపటిచ్చసముప్పాదాదిభేదా ధమ్మా **భూమి**. సీలవిసుద్ధి చేవ చిత్తవిసుద్ధి చాతి ఇమా ద్వే విసుద్ధియో **మూలం**. దిట్ఠివిసుద్ధి, కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి, మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి, పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి, ఞాణదస్సనవిసుద్ధీతి ఇమా పఞ్చ విసుద్ధియో **సరీరం**. తస్మా తేసు భూమిభూతేసు ధమ్మేసు ఉగ్గహపరిపుచ్ఛావసేన ఞాణపరిచయం కత్వా మూలభూతా ద్వే విసుద్ధియో సమ్పాదేత్వా సరీరభూతా పఞ్చ విసుద్ధియో సమ్పాదేన్తేన భావేతబ్బా. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో.

४३१. అయం పన విత్థారో, యం తావ వుత్తం "ఖన్ధాయతనధాతుఇన్ద్రియసచ్చపటిచ్చసముప్పాదాదిభేదా ధమ్మా భూమీ"తి, ఏత్థ **ఖన్ధాతి** పఞ్చ ఖన్ధా రూపక్ఖన్ధో వేదనాక్ఖన్ధో సఞ్ఞాక్ఖన్ధో సఙ్ఖారక్ఖన్ధో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి.

రూపక్ఖన్ధకథా

४३२. తత్థ యం కిఞ్చి సీతాదీహి రుప్పనలక్ఖణం ధమ్మజాతం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా **రూపక్ఖన్ధోతి** వేదితబ్బం.

తదేతం రుప్పనలక్ఖణేన ఏకవిధమ్పి భూతోపాదాయభేదతో దువిధం.

తత్థ భూతరూపం చతుబ్బిధం – పథవీధాతు ఆపోధాతు తేజోధాతు వాయోధాతూతి. తాసం లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానాని చతుధాతువవత్థానే వుత్తాని. పదట్ఠానతో పన తా సబ్బాపి అవసేసధాతుత్తయపదట్ఠానా.

ఉపాదారూపం చతువీసతివిధం – చక్ఖు, సోతం, ఘానం, జివ్హా, కాయో, రూపం, సద్దో, గన్ధో, రసో, ఇత్థిన్ద్రియం, పురిసిన్ద్రియం, జీవితిన్ద్రియం, హదయవత్థు, కాయవిఞ్ఞత్తి, వచీవిఞ్ఞత్తి, ఆకాసధాతు, రూపస్స లహుతా, రూపస్స ముదుతా , రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా, రూపస్స ఉపచయో, రూపస్స సన్తతి, రూపస్స జరతా, రూపస్స అనిచ్చతా, కబళీకారో ఆహారోతి.

४३३. తత్థ రూపాభిఘాతారహతప్పసాదలక్ఖణం దట్ఠుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **చక్ఖు,** రూపేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం, దట్ఠుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

సద్దాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణం, సోతుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **సోతం,** సద్దేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, సోతవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం, సోతుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

గన్ధాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణం, ఘాయితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **ఘానం,** గన్ధేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, ఘానవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం, ఘాయితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

రసాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణా, సాయితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణా వా **జివ్హా,** రసేసు ఆవిఞ్ఛనరసా, జివ్హావిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానా, సాయితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానా.

ఫోట్ఠబ్బాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణో, ఫుసితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణో వా **కాయో,** ఫోట్ఠబ్బేసు ఆవిఞ్ఛనరసో, కాయవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానో, ఫుసితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానో.

౪౩౪. కేచి పన "తేజాధికానం భూతానం పసాదో చక్ఖు, వాయుపథవీఆపాధికానం భూతానం పసాదా సోతఘానజివ్హా, కాయో సబ్బేసమ్పీ"తి వదన్తి. అపరే "తేజాధికానం పసాదో చక్ఖు, వివరవాయుఆపపథవాధికానం సోతఘానజివ్హాకాయా"తి వదన్తి. తే వత్తబ్బా "సుత్తం ఆహరథా"తి. అద్ధా సుత్తమేవ న దక్ఖిస్సన్తి. కేచి పనేత్థ "తేజాదీనం గుణేహి రూపాదీహి అనుగయ్హభావతో"తి కారణం **దస్సేన్తి**. తే వత్తబ్బా "కో పనేవమాహరూపాదయో తేజాదీనం గుణా'తి. అవినిబ్భోగవుత్తీసు హి భూతేసు అయం ఇమస్స గుణో అయం ఇమస్స గుణోతి న లబ్భా వత్తు"న్తి. అథాపి వదేయ్యుం "యథా తేసు తేసు సమ్భారేసు తస్స తస్స భూతస్స అధికతాయ పథవీఆదీనం సన్ధారణాదీని కిచ్చాని ఇచ్ఛథ, ఏవం తేజాదిఅధికేసు సమ్భారేసు రూపాదీనం అధికభావదస్సనతో ఇచ్ఛితబ్బమేతం రూపాదయో తేసం గుణా"తి. తే వత్తబ్బా "ఇచ్ఛేయ్యామ, యది ఆపాధికస్స ఆసవస్స గన్ధతో పథవీఅధికే కప్పాసే గన్ధో అధికతరో సియా, తేజాధికస్స చ ఉణ్హోదకస్స వణ్ణతో సీతుదకస్స వణ్ణో పరిహాయేథ". యస్మా పనేతం ఉభయమ్పి నత్థి, తస్మా పహాయేతం ఏతేసం నిస్సయభూతానం విసేసకప్పనం, "యథా అవిసేసేపి ఏకకలాపే భూతానం రూపరసాదయో అఞ్ఞమఞ్ఞం విసదిసా హోన్తి, ఏవం చక్ఖుపసాదాదయో అవిజ్జమానేపి అఞ్ఞస్మిం విసేసకారణే"తి గహేతబ్బమేతం.

కిం పన తం యం అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అసాధారణం? కమ్మమేవ నేసం విసేసకారణం. తస్మా కమ్మవిసేసతో ఏతేసం విసేసో, న భూతవిసేసతో. భూతవిసేసే హి సతి పసాదోవ న ఉప్పజ్జతి. సమానానఞ్హి పసాదో, న విసమానానన్తి పోరాణా.

౪౩౫. ఏవం కమ్మవిసేసతో విసేసవన్తేసు చ ఏతేసు చక్ఖుసోతాని **అసమ్పత్తవిసయగాహకాని,** అత్తనో నిస్సయం అనల్లీననిస్సయే ఏవ విసయే విఞ్ఞాణహేతుత్తా. ఘానజివ్హాకాయా **సమ్పత్తవిసయగాహకా,** నిస్సయవసేన చేవ, సయఞ్చ, అత్తనో నిస్సయం అల్లీనేయేవ విసయే విఞ్ఞాణహేతుత్తా.

౪౩౬. చక్ఖు చేత్థ యదేతం లోకే నీలపఖుమసమాకిణ్ణకణ్హసుక్కమణ్డలవిచిత్తం నీలుప్పలదలసన్నిభం చక్ఖూతి వుచ్చతి. తస్స ససమ్భారచక్ఖునో సేతమణ్డలపరిక్ఖిత్తస్స కణ్హమణ్డలస్స మజ్ఝే అభిముఖే ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిపదేసే సత్తసు పిచుపటలేసు ఆసిత్తతేలం పిచుపటలాని వియ సత్త అక్ఖిపటలానిబ్యాపేత్వా ధారణన్హాపనమణ్డనబీజనకిచ్చాహి చతూహి ధాతీహి ఖత్తియకుమారో వియ సన్ధారణబన్ధనపరిపాచనసముదీరణకిచ్చాహి చతూహి ధాతూహి కతూపకారం ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం ఆయునా అనుపాలియమానం వణ్ణగన్ధరసాదీహి పరివుతం పమాణతో ఊకాసిరమత్తం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. వుత్తమ్పి చేతం ధమ్మసేనాపతినా –

"యేన చక్ఖుపసాదేన, రూపాని మనుపస్సతి;
పరిత్తం సుఖుమం ఏతం, ఊకాసిరసమూపమ"న్తి.

ససమ్భారసోతబిలస్స అన్తో తనుతమ్బలోమాచితే అఙ్గులివేధకసణ్ఠానే పదేసే **సోతం** వుత్తప్పకారాహి ధాతూహి కతూపకారం ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం ఆయునా అనుపాలియమానం వణ్ణాదీహి పరివుతం సోతవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి.

ససమ్భారఘానబిలస్స అన్తో అజపదసణ్ఠానే పదేసే **ఘానం** యథావుత్తప్పకారుపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారం ఘానవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి.

ససమ్భారజివ్హామజ్ఝస్స ఉపరి ఉప్పలదలగ్గసణ్ఠానే పదేసే **జివ్హా** యథావుత్తప్పకారుపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారా జివ్హావిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానా తిట్ఠతి.

యావతా పన ఇమస్మిం కాయే ఉపాదిణ్ణరూపం నామ అత్థి. సబ్బత్థ **కాయో** కప్పాసపటలే స్నేహో వియ వుత్తప్పకారుపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారోవ హుత్వా కాయవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానో తిట్ఠతి.

వమ్మికఉదకాకాసగామసివథికసఙ్ఖాతసగోచరనిన్నా వియ చ అహిసుసుమారపక్ఖీకుక్కురసిఙ్గాలారూపాదిసగోచరనిన్నావ ఏతే చక్ఖాదయోతి దట్ఠబ్బా.

౪౩౭. తతో పరేసు పన రూపాదీసు చక్ఖుపటిహననలక్ఖణం **రూపం,** చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసం , తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానం, చతుమహాభూతపదట్ఠానం. యథా చేతం తథా సబ్బానిపి ఉపాదారూపాని. యత్థ పన విసేసో అత్థి, తత్థ వక్ఖామ. తయిదం నీలం పీతకన్తిఆదివసేన అనేకవిధం.

సోతపటిహననలక్ఖణో **సద్దో,** సోతవిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. భేరిసద్దో ముదిఙ్గసద్దోతిఆదినా నయేన అనేకవిధో.

ఘానపటిహననలక్ఖణో **గన్ధో,** ఘానవిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. మూలగన్ధో సారగన్ధోతిఆదినా నయేన అనేకవిధో.

జివ్హాపటిహననలక్ఖణో **రసో,** జివ్హావిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. మూలరసో ఖన్ధరసోతిఆదినా నయేన అనేకవిధో.

౪౩౮. ఇత్థిభావలక్ఖణం **ఇత్థిన్ద్రియం,** ఇత్థీతి పకాసనరసం, ఇత్థిలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పానం కారణభావపచ్చుపట్ఠానం. పురిసభావలక్ఖణం **పురిసిన్ద్రియం,** పురిసోతి పకాసనరసం, పురిసలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పానం కారణభావపచ్చుపట్ఠానం. తదుభయమ్పి కాయప్పసాదో వియ సకలసరీరం బ్యాపకమేవ, న చ కాయపసాదేన ఠితోకాసే ఠితన్తి వా అట్ఠితోకాసే ఠితన్తి వాతి వత్తబ్బతం ఆపజ్జతి, రూపరసాదయో వియ అఞ్ఞమఞ్ఞం సఙ్కరో నత్థి.

౪౩౯. సహజరూపానుపాలనలక్ఖణం **జీవితిన్ద్రియం,** తేసం పవత్తనరసం, తేసఞ్ఞేవ ఠపనపచ్చుపట్ఠానం, యాపయితబ్బభూతపదట్ఠానం. సన్తేపి చ అనుపాలనలక్ఖణాదిమ్హి విధానే అత్థిక్ఖణేయేవ తం సహజరూపాని అనుపాలేతి ఉదకం వియ ఉప్పలాదీని. యథాసకం పచ్చయుప్పన్నేపి చ ధమ్మే పాలేతి ధాతి వియ కుమారం. సయం పవత్తితధమ్మసమ్బన్ధేనేవ చ పవత్తతి నియామకో వియ. న భఙ్గతో ఉద్ధం పవత్తతి, అత్తనో చ పవత్తయితబ్బానఞ్చ అభావా. న భఙ్గక్ఖణే ఠపేతి, సయం భిజ్జమానత్తా. ఖీయమానో వియ వట్టిస్నేహో దీపసిఖం. న చ అనుపాలనపవత్తనట్ఠపనానుభావవిరహితం, యథావుత్తక్ఖణే తస్స తస్స సాధనతోతి దట్ఠబ్బం.

౪౪౦. మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతూనం నిస్సయలక్ఖణం **హదయవత్థు**, తాసఞ్ఞేవ ధాతూనం ఆధారణరసం , ఉబ్బహనపచ్చుపట్ఠానం. హదయస్స అన్తో కాయగతాసతికథాయం వుత్తప్పకారం లోహితం నిస్సాయ సన్ధారణాదికిచ్చేహి భూతేహి కతూపకారం ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం ఆయునా అనుపాలియమానం మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతూనఞ్చేవ తంసమ్పయుత్తధమ్మానఞ్చ వత్థుభావం సాధయమానం తిట్ఠతి.

౪౪౧. అభిక్కమాదిపవత్తకచిత్తసముట్ఠానవాయోధాతుయా సహజరూపకాయథమ్భనసన్ధారణచలనస్స పచ్చయో ఆకారవికారో **కాయవిఞ్ఞత్తి**, అధిప్పాయపకాసనరసా, కాయవిప్ఫన్దనహేతుభావపచ్చుపట్ఠానా, చిత్తసముట్ఠానవాయోధాతుపదట్ఠానా. సా పనేసా కాయవిప్ఫన్దనేన అధిప్పాయవిఞ్ఞాపనహేతుత్తా, సయఞ్చ తేన కాయవిప్ఫన్దనసఙ్ఖాతేన కాయేన విఞ్ఞేయ్యత్తా "కాయవిఞ్ఞత్తీ"తి వుచ్చతి. తాయ చ పన చలితేహి చిత్తజరూపేహి అభిసమ్బన్ధానం ఉతుజాదీనమ్పి చలనతో అభిక్కమాదయో పవత్తన్తీతి వేదితబ్బా.

వచీభేదపవత్తకచిత్తసముట్ఠానపథవీధాతుయా ఉపాదిణ్ణఘట్టనస్స పచ్చయో ఆకారవికారో **వచీవిఞ్ఞత్తి**, అధిప్పాయప్పకాసనరసా, వచీఘోసహేతుభావపచ్చుపట్ఠానా, చిత్తసముట్ఠానపథవీధాతుపదట్ఠానా. సా పనేసా వచీఘోసేన అధిప్పాయవిఞ్ఞాపనహేతుత్తా, సయఞ్చ తాయ వచీఘోససఙ్ఖాతాయ వాచాయ విఞ్ఞేయ్యత్తా "వచీవిఞ్ఞత్తీ"తి వుచ్చతి. యథా హి అరఞ్ఞే ఉస్సాపేత్వా బన్ధగోసీసాదిఉదకనిమిత్తం దిస్వా ఉదకమేత్థ అత్థీతి విఞ్ఞాయతి, ఏవం కాయవిప్ఫన్దనఞ్చేవ వచీఘోసఞ్చ గహేత్వా కాయవచీవిఞ్ఞత్తియోపి విఞ్ఞాయన్తి.

౪౪౨. రూపపరిచ్ఛేదలక్ఖణా **ఆకాసధాతు**, రూపపరియన్తప్పకాసనరసా, రూపమరియాదాపచ్చుపట్ఠానా, అసమ్ఫుట్ఠభావచ్ఛిద్దవివరభావపచ్చుపట్ఠానా వా, పరిచ్ఛిన్నరూపపదట్ఠానా. యాయ పరిచ్ఛిన్నేసు రూపేసు ఇదమితో ఉద్ధమధో తిరియన్తి చ హోతి.

౪౪౩. అదన్ధతాలక్ఖణా **రూపస్స లహుతా**, రూపానం గరుభావవినోదనరసా, లహుపరివత్తితాపచ్చుపట్ఠానా, లహురూపపదట్ఠానా. అథద్ధతాలక్ఖణా **రూపస్స ముదుతా**, రూపానం థద్ధభావవినోదనరసా, సబ్బకిరియాసు అవిరోధితాపచ్చుపట్ఠానా, ముదురూపపదట్ఠానా. సరీరకిరియానుకూలకమ్మఞ్ఞభావలక్ఖణా **రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా**, అకమ్మఞ్ఞతావినోదనరసా, అదుబ్బలభావపచ్చుపట్ఠానా, కమ్మఞ్ఞరూపపదట్ఠానా.

ఏతా పన తిస్సో న అఞ్ఞమఞ్ఞం విజహన్తి, ఏవం సన్తేపి యో అరోగినో వియ రూపానం లహుభావో అదన్ధతా లహుపరివత్తిప్పకారో రూపదన్ధత్తకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో, సో రూపవికారో **రూపస్స లహుతా**. యో పన సుపరిమద్దితచమ్మస్సేవ రూపానం ముదుభావో సబ్బకిరియావిసేసేసు వసవత్తనభావమద్దవప్పకారో రూపత్థద్ధత్తకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో, సో రూపవికారో **రూపస్స ముదుతా**. యో పన సుదన్తసువణ్ణస్సేవ రూపానం కమ్మఞ్ఞభావో సరీరకిరియానుకూలభావప్పకారో సరీరకిరియానం అననుకూలకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో, సో రూపవికారో **రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా**తి ఏవమేతాసం విసేసో వేదితబ్బో.

౪౪౪. ఆచయలక్ఖణో **రూపస్స ఉపచయో**, పుబ్బన్తతో రూపానం ఉమ్ముజ్జాపనరసో, నియ్యాతనపచ్చుపట్ఠానో, పరిపుణ్ణభావపచ్చుపట్ఠానో వా, ఉపచితరూపపదట్ఠానో. పవత్తిలక్ఖణా **రూపస్స సన్తతి**, అనుప్పబన్ధనరసా,

అనుపచ్ఛేదపచ్చుపట్ఠానా, అనుప్పబన్ధకరూపపదట్ఠానా. ఉభయమ్పేతం జాతిరూపస్సేవాధివచనం, ఆకారనానత్తతో పన వేనేయ్యవసేన చ “ఉపచయో సన్తతీ”తి ఉద్దేసదేసనా కతా. యస్మా పనేత్థ అత్థతో నానత్తం నత్థి, తస్మా ఇమేసం పదానం నిద్దేసే “యో ఆయతనానం ఆచయో, సో రూపస్స ఉపచయో. యో రూపస్స ఉపచయో, సా రూపస్స సన్తతీ”తి (ధ॰ స॰ ౬౪౧-౬౪౨) వుత్తం. అట్ఠకథాయమ్పి “ఆచయో నామ నిబ్బత్తి, ఉపచయో నామ వడ్ఢి, సన్తతి నామ పవత్తీ”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౪౧) వత్వా “నదీతీరే ఖతకూపకమ్హి ఉదకుగ్గమనకాలో వియ ఆచయో నిబ్బత్తి, పరిపుణ్ణకాలో వియ ఉపచయో వడ్ఢి, అజ్ఝోత్థరిత్వా గమనకాలో వియ సన్తతి పవత్తీ”తి (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౬౪౧) ఉపమా కతా.

ఉపమావసానే చ “ఏవం కిం కథితం హోతి? ఆయతనేన ఆచయో కథితో, ఆచయేన ఆయతనం కథిత”న్తి వుత్తం. తస్మా యా రూపానం పఠమాభినిబ్బత్తి, సా ఆచయో. యా తేసం ఉపరి అఞ్ఞేసమ్పి నిబ్బత్తమానానం నిబ్బత్తి, సా వడ్ఢిఆకారేన ఉపట్ఠానతో ఉపచయో. యా తేసమ్పి ఉపరి పునప్పునం అఞ్ఞేసం నిబ్బత్తమానానం నిబ్బత్తి, సా అనుపబన్ధాకారేన ఉపట్ఠానతో సన్తతీతి చ పవుచ్చతీతి వేదితబ్బా.

రూపపరిపాకలక్ఖణా **జరతా,** ఉపనయనరసా, సభావానపగమేపి నవభావాపగమపచ్చుపట్ఠానా వీహిపురాణభావో వియ, పరిపచ్చమానరూపపదట్ఠానా. ఖణ్డిచ్చాదిభావేన దన్తాదీసు వికారదస్సనతో ఇదం పాకటజరం సన్ధాయ వుత్తం. అరూపధమ్మానం పన పటిచ్ఛన్నజరా నామ హోతి, తస్సా ఏస వికారో నత్థి, యా చ పథవీ ఉదకపబ్బతచన్దిమసూరియాదీసు అవీచిజరా నామ.

పరిభేదలక్ఖణా **రూపస్స అనిచ్చతా,** సంసీదనరసా, ఖయవయపచ్చుపట్ఠానా, పరిభిజ్జమానరూపపదట్ఠానా.

౪౪౫. ఓజాలక్ఖణో **కబళీకారో ఆహారో,** రూపాహరణరసో, ఉపత్థమ్భనపచ్చుపట్ఠానో, కబళం కత్వా ఆహరితబ్బవత్థుపదట్ఠానో. యాయ ఓజాయ సత్తా యాపేన్తి, తస్సా ఏతం అధివచనం.

౪౪౬. ఇమాని తావ పాళియం ఆగతరూపానేవ. అట్ఠకథాయం పన బలరూపం సమ్భవరూపం జాతిరూపం రోగరూపం ఏకచ్చానం మతేన మిద్ధరూపన్తి ఏవం అఞ్ఞానిపి రూపాని ఆహరిత్వా “అద్ధా మునీసి సమ్బుద్ధో, నత్థి నీవరణా తవా”తిఆదీని (సు॰ ని॰ ౫౪౬) వత్వా మిద్ధరూపం తావ నత్థియేవాతి పటిక్ఖిత్తం. ఇతరేసు రోగరూపం జరతాఅనిచ్చతాగ్గహణేన గహితమేవ, జాతిరూపం ఉపచయసన్తతిగ్గహణేన, సమ్భవరూపం ఆపోధాతుగ్గహణేన, బలరూపం వాయోధాతుగ్గహణేన గహితమేవ. తస్మా తేసు ఏకమ్పి విసుం నత్థీతి సన్నిట్ఠానం కతం.

ఇతి ఇదం చతువీసతివిధం ఉపాదారూపం పుబ్బే వుత్తం చతుబ్బిధం భూతరూపఞ్చాతి అట్ఠవీసతివిధం రూపం హోతి అనూనమనధికం.

౪౪౭. తం సబ్బమ్పి న హేతు అహేతుకం హేతువిప్పయుత్తం సప్పచ్చయం లోకియం సాసవమేవాతిఆదినా నయేన **ఏకవిధం.**

అజ్ఝత్తికం బాహిరం, ఓళారికం సుఖుమం, దూరే సన్తికే, నిప్ఫన్నం అనిప్ఫన్నం, పసాదరూపం నపసాదరూపం, ఇన్ద్రియం అనిన్ద్రియం, ఉపాదిణ్ణం అనుపాదిణ్ణన్తిఆదివసేన **దువిధం.**

తత్థ చక్ఖాదిపఞ్చవిధం అత్తభావం అధికిచ్చ పవత్తత్తా **అజ్ఝత్తికం,** సేసం తతో బాహిరత్తా **బాహిరం.** చక్ఖాదీని నవ ఆపోధాతువజ్జితా తిస్సో ధాతుయో చాతి ద్వాదసవిధం ఘట్టనవసేన గహేతబ్బతో **ఓళారికం,** సేసం తతో విపరీతత్తా **సుఖుమం.** యం సుఖుమం తదేవ దుప్పటివిజ్ఝసభావత్తా **దూరే,** ఇతరం సుప్పటివిజ్ఝసభావత్తా **సన్తికే.** చతస్సో ధాతుయో, చక్ఖాదీని తేరస, కబళీకారాహారో చాతి అట్ఠారసవిధం రూపం పరిచ్ఛేదవికారలక్ఖణభావం అతిక్కమిత్వా సభావేనేవ పరిగ్గహేతబ్బతో **నిప్ఫన్నం,** సేసం తబ్బిపరీతతాయ **అనిప్ఫన్నం.** చక్ఖాదిపఞ్చవిధం రూపాదీనం గహణపచ్చయభావేన ఆదాసతలం వియ విప్పసన్నత్తా **పసాదరూపం,** ఇతరం తతో విపరీతత్తా **నపసాదరూపం.** పసాదరూపమేవ ఇత్థిన్ద్రియాదిత్తయేన సద్ధిం అధిపతియట్ఠేన **ఇన్ద్రియం,** సేసం తతో విపరీతత్తా **అనిన్ద్రియం.** యం కమ్మజన్తి పరతో వక్ఖామ, తం కమ్మేన ఉపాదిణ్ణత్తా **ఉపాదిణ్ణం,** సేసం తతో విపరీతత్తా అనుపాదిణ్ణం.

౪౪౮. పున సబ్బమేవ రూపం సనిదస్సనకమ్మజాదీనం తికానం వసేన **తివిధం** హోతి. తత్థ ఓళారికే రూపం **సనిదస్సనసప్పటిఘం,** సేసం **అనిదస్సనసప్పటిఘం.** సబ్బమ్పి సుఖుమం **అనిదస్సనఅప్పటిఘం.** ఏవం తావ సనిదస్సనత్తికవసేన తివిధం. కమ్మజాదిత్తికవసేన పన కమ్మతో జాతం **కమ్మజం,** తదఞ్ఞపచ్చయజాతం **అకమ్మజం,** నకుతోచిజాతం **నేవ కమ్మజం నాకమ్మజం.** చిత్తతో జాతం **చిత్తజం,** తదఞ్ఞపచ్చయజాతం **అచిత్తజం,** నకుతోచిజాతం **నేవ చిత్తజం నాచిత్తజం,** ఆహారతో జాతం **ఆహారజం,** తదఞ్ఞపచ్చయజాతం **అనాహారజం,** నకుతోచిజాతం **నేవ ఆహారజం నఅనాహారజం.** ఉతుతో జాతం **ఉతుజం,** తదఞ్ఞపచ్చయజాతం **అనుతుజం,** నకుతోచిజాతం **నేవ ఉతుజం నఅనుతుజన్తి** ఏవం కమ్మజాదిత్తికవసేన తివిధం.

౪౪౯. పున దిట్ఠాదిరూపరూపాదివత్థాదిచతుక్కవసేన **చతుబ్బిధం.** తత్థ రూపాయతనం **దిట్ఠం** నామ దస్సనవిసయత్తా, సద్దాయతనం **సుతం** నామ సవనవిసయత్తా, గన్ధరసఫోట్ఠబ్బత్తయం **ముతం** నామ సమ్పత్తగాహకఇన్ద్రియవిసయత్తా, సేసం **విఞ్ఞాతం** నామ విఞ్ఞాణస్సేవ విసయత్తాతి ఏవం తావ దిట్ఠాదిచతుక్కవసేన చతుబ్బిధం.

నిప్ఫన్నరూపం పనేత్థ **రూపరూపం** నామ, ఆకాసధాతు **పరిచ్ఛేదరూపం** నామ, కాయవిఞ్ఞత్తిఆది కమ్మఞ్ఞతాపరియన్తం **వికారరూపం** నామ, జాతిజరాభఙ్గం **లక్ఖణరూపం** నామాతి ఏవం రూపరూపాదిచతుక్కవసేన చతుబ్బిధం.

యం పనేత్థ హదయరూపం నామ, తం **వత్థు** న ద్వారం. విఞ్ఞత్తిద్వయం **ద్వారం** న వత్థు. పసాదరూపం **వత్థు** చేవ **ద్వారఞ్చ.** సేసం **నేవ వత్థు న ద్వారన్తి** ఏవం వత్థాదిచతుక్కవసేన చతుబ్బిధం.

౪౫౦. పున ఏకజం, ద్విజం, తిజం, చతుజం, నకుతోచిజాతన్తి ఇమేసం వసేన పఞ్చవిధం. తత్థ కమ్మజమేవ చిత్తజమేవ చ **ఏకజం** నామ. తేసు సద్ధిం హదయవత్థునా ఇన్ద్రియరూపం **కమ్మజ**మేవ. విఞ్ఞత్తిద్వయం **చిత్తజ**మేవ. యం పన చిత్తతో చ ఉతుతో చ జాతం, తం **ద్విజం** నామ, తం సద్దాయతనమేవ. యం ఉతుచిత్తాహారేహి జాతం, తం **తిజం** నామ, తం పన లహుతాదిత్తయమేవ. యం చతూహిపి కమ్మాదీహి జాతం, తం **చతుజం** నామ, తం లక్ఖణరూపవజ్జం అవసేసం హోతి. లక్ఖణరూపం పన **నకుతోచిజాతం.** కస్మా? న హి ఉప్పాదస్స ఉప్పాదో అత్థి, ఉప్పన్నస్స చ పరిపాకభేదమత్తం ఇతరద్వయం. యమ్పి “రూపాయతనం సద్దాయతనం గన్ధాయతనం రసాయతనం ఫోట్ఠబ్బాయతనం

ఆకాసధాతు ఆపోధాతు రూపస్స లహుతా, రూపస్స ముదుతా, రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా, రూపస్స ఉపచయో, రూపస్స సన్తతి, కబళీకారో ఆహారో, ఇమే ధమ్మా చిత్తసముట్ఠానా"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౨౦౧) జాతియా కుతోచిజాతత్తం అనుఞ్ఞాతం, తం పన రూపజనకపచ్చయానం కిచ్చానుభావక్ఖణే దిట్ఠత్తాతి వేదితబ్బం.

ఇదం తావ రూపక్ఖన్ధే విత్థారకథాముఖం.

విఞ్ఞాణక్ఖన్ధకథా

౪౫౧. ఇతరేసు పన యంకిఞ్చి వేదయితలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా వేదనాక్ఖన్ధో; యంకిఞ్చి సఞ్జాననలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో; యంకిఞ్చి అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో; యంకిఞ్చి విజాననలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో వేదితబ్బో. తత్థ యస్మా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధే విఞ్ఞాతే ఇతరే సువిఞ్ఞేయ్యా హోన్తి, తస్మా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధం ఆదిం కత్వా వణ్ణనం కరిస్సామ.

యంకిఞ్చి విజాననలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో వేదితబ్బోతి హి వుత్తం. కిఞ్చ విజాననలక్ఖణం విఞ్ఞాణం? యథాహ "విజానాతి విజానాతీతి ఖో, ఆవుసో, తస్మా విఞ్ఞాణన్తి వుచ్చతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౪౯). విఞ్ఞాణం చిత్తం మనోతి అత్థతో ఏకం. తదేతం విజాననలక్ఖణేన సభావతో ఏకవిధమ్పి జాతివసేన తివిధం కుసలం, అకుసలం, అబ్యాకతఞ్చ.

౪౫౨. తత్థ **కుసలం** భూమిభేదతో చతుబ్బిధం కామావచరం రూపావచరం అరూపావచరం లోకుత్తరఞ్చ. తత్థ **కామావచరం** సోమనస్సుపేక్ఖాఞాణసఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధం. సేయ్యథిదం – సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారఞ్చ, తథా ఞాణవిప్పయుత్తం. ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారఞ్చ, తథా ఞాణవిప్పయుత్తం.

యదా హి దేయ్యధమ్మపటిగ్గాహకాదిసమ్పత్తిం అఞ్ఞం వా సోమనస్సహేతుం ఆగమ్మ హట్ఠపహట్ఠో "అత్థి దిన్న"న్తిఆదినయప్పవత్తం (మ॰ ని॰ ౧.౪౪౧) సమ్మాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వా అసంసీదన్తో అనుస్సాహితో పరేహి దానాదీని పుఞ్ఞాని కరోతి, తదాస్స సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం చిత్తం అసఙ్ఖారం హోతి. యదా పన వుత్తనయేన హట్ఠతుట్ఠో సమ్మాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వా అముత్తచాగతాదివసేన సంసీదమానో వా పరేహి వా ఉస్సాహితో కరోతి, తదాస్స తదేవ చిత్తం ససఙ్ఖారం హోతి. ఇమస్మిఞ్హి అత్థే సఙ్ఖారోతి ఏతం అత్తనో వా పరేసం వా వసేన పవత్తస్స పుబ్బపయోగస్సాధివచనం. యదా పన ఞాతిజనస్స పటిపత్తిదస్సనేన జాతపరిచయా బాలదారకా భిక్ఖూ దిస్వా సోమనస్సజాతా సహసా కిఞ్చిదేవ హత్థగతం దదన్తి వా వన్దన్తి వా, తదా తతియం చిత్తం ఉప్పజ్జతి. యదా పన "దేథ వన్దథా"తి ఞాతీహి ఉస్సాహితా ఏవం పటిపజ్జన్తి, తదా చతుత్థం చిత్తం ఉప్పజ్జతి. యదా పన దేయ్యధమ్మపటిగ్గాహకాదీనం అసమ్పత్తిం అఞ్ఞేసం వా సోమనస్సహేతూనం అభావం ఆగమ్మ చతూసుపి వికప్పేసు సోమనస్సరహితా హోన్తి, తదా సేసాని చత్తారి ఉపేక్ఖాసహగతాని ఉప్పజ్జన్తీతి. ఏవం సోమనస్సుపేక్ఖాఞాణసఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధం కామావచరకుసలం వేదితబ్బం.

రూపావచరం పన ఝానఙ్గయోగభేదతో పఞ్చవిధం హోతి. సేయ్యథిదం, వితక్కవిచారపీతిసుఖసమాధియుత్తం పఠమం, అతిక్కన్తవితక్కం దుతియం, తతో అతిక్కన్తవిచారం తతియం, తతో విరత్తపీతికం చతుత్థం, అత్థఙ్గతసుఖం ఉపేక్ఖాసమాధియుత్తం పఞ్చమన్తి.

అరూపావచరం చతున్నం ఆరుప్పానం యోగవసేన చతుబ్బిధం. వుత్తప్పకారేన హి ఆకాసానఞ్చాయతనజ్ఝానేన సమ్పయుత్తం పఠమం, విఞ్ఞాణఞ్చాయతనాదీహి దుతియతతియచతుత్థాని . లోకుత్తరం చతుమగ్గసమ్పయోగతో చతుబ్బిధన్తి ఏవం తావ కుసలవిఞ్ఞాణమేవ ఏకవీసతివిధం హోతి.

౪౫౩. **అకుసలం** పన భూమితో ఏకవిధం కామావచరమేవ, మూలతో తివిధం లోభమూలం దోసమూలం మోహమూలఞ్చ.

తత్థ **లోభమూలం** సోమనస్సుపేక్ఖాదిట్ఠిగతసఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధం. సేయ్యథిదం, సోమనస్ససహగతం దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారఞ్చ, తథా దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తం. ఉపేక్ఖాసహగతం దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారఞ్చ, తథా దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తం.

యదా హి "నత్థి కామేసు ఆదీనవో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౯) ఆదినా నయేన మిచ్ఛాదిట్ఠిం పురక్ఖత్వా హట్ఠతుట్ఠో కామే వా పరిభుఞ్జతి, దిట్ఠమఙ్గలాదీని వా సారతో పచ్చేతి సభావతిక్ఖేనేవ అనుస్సాహితేన చిత్తేన, తదా పఠమం అకుసలచిత్తం ఉప్పజ్జతి. యదా మన్దేన సముస్సాహితేన చిత్తేన, తదా దుతియం. యదా మిచ్ఛాదిట్ఠిం అపురక్ఖత్వా కేవలం హట్ఠతుట్ఠో మేథునం వా సేవతి, పరసమ్పత్తిం వా అభిజ్ఝాయతి, పరభణ్డం వా హరతి సభావతిక్ఖేనేవ అనుస్సాహితేన చిత్తేన, తదా తతియం. యదా మన్దేన సముస్సాహితేన చిత్తేన, తదా చతుత్థం. యదా పన కామానం వా అసమ్పత్తిం ఆగమ్మ అఞ్ఞేసం వా సోమనస్సహేతూనం అభావేన చతూసుపి వికప్పేసు సోమనస్సరహితా హోన్తి, తదా సేసాని చత్తారి ఉపేక్ఖాసహగతాని ఉప్పజ్జన్తీతి ఏవం సోమనస్సుపేక్ఖాదిట్ఠిగతసఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధం లోభమూలం వేదితబ్బం.

దోసమూలం పన దోమనస్ససహగతం పటిఘసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారం ససఙ్ఖారన్తి దువిధమేవ హోతి, తస్స పాణాతిపాతాదీసు తిక్ఖమన్దప్పవత్తికాలే పవత్తి వేదితబ్బా.

మోహమూలం ఉపేక్ఖాసహగతం విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తం ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తఞ్చాతి దువిధం. తస్స సన్నిట్ఠానవిక్ఖేపకాలే పవత్తి వేదితబ్బాతి ఏవం అకుసలవిఞ్ఞాణం ద్వాదసవిధం హోతి.

౪౫౪. **అబ్యాకతం** జాతిభేదతో దువిధం విపాకం కిరియఞ్చ. తత్థ **విపాకం** భూమితో చతుబ్బిధం కామావచరం రూపావచరం అరూపావచరం లోకుత్తరఞ్చ. తత్థ కామావచరం దువిధం కుసలవిపాకం అకుసలవిపాకఞ్చ. కుసలవిపాకమ్పి దువిధం అహేతుకం సహేతుకఞ్చ.

తత్థ అలోభాదివిపాకహేతువిరహితం అహేతుకం, తం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణం , సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చా మనోధాతు, సన్తీరణాదికిచ్చా ద్వే మనోవిఞ్ఞాణధాతుయో చాతి అట్ఠవిధం.

తత్థ చక్ఖుసన్నిస్సితరూపవిజాననలక్ఖణం **చక్ఖువిఞ్ఞాణం,** రూపమత్తారమ్మణరసం, రూపాభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానం, రూపారమ్మణాయ కిరియమనోధాతుయా అపగమపదట్ఠానం. సోతాదిసన్నిస్సితసద్దాదివిజాననలక్ఖణాని **సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని,** సద్దాదిమత్తారమ్మణరసాని, సద్దాదిఅభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానాని, సద్దారమ్మణాదీనం కిరియమనోధాతూనం అపగమపదట్ఠానాని.

చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనన్తరం రూపాదివిజాననలక్ఖణా **మనోధాతు,** రూపాదిసమ్పటిచ్ఛనరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిఅపగమపదట్ఠానా.

అహేతుకవిపాకా సళారమ్మణవిజాననలక్ఖణా దువిధాపి సన్తీరణాదికిచ్చా **మనోవిఞ్ఞాణధాతు,** సన్తీరణాదిరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, హదయవత్థుపదట్ఠానా. సోమనస్సుపేక్ఖాయోగతో పన ద్విపఞ్చట్ఠానభేదతో చ తస్సా భేదో. ఏతాసు హి ఏకా ఏకన్తమిట్ఠారమ్మణే పవత్తిసబ్భావతో సోమనస్ససమ్పయుత్తా హుత్వా సన్తీరణతదారమ్మణవసేన పఞ్చద్వారే చేవ జవనావసానే చ పవత్తనతో ద్విట్ఠానా హోతి. ఏకా ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే పవత్తిసబ్భావతో ఉపేక్ఖాసమ్పయుత్తా హుత్వా సన్తీరణతదారమ్మణపటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తనతో పఞ్చట్ఠానా హోతి.

అట్ఠవిధమ్పి చేతం అహేతుకవిపాకవిఞ్ఞాణం నియతానియతారమ్మణత్తా దువిధం. ఉపేక్ఖాసుఖసోమనస్సభేదతో తివిధం. విఞ్ఞాణపఞ్చకం హేత్థ నియతారమ్మణం యథాక్కమం రూపాదీసుయేవ పవత్తితో, సేసం అనియతారమ్మణం. తత్ర హి మనోధాతు పఞ్చసుపి రూపాదీసు పవత్తతి, మనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయం ఛసూతి. కాయవిఞ్ఞాణం పనేత్థ సుఖయుత్తం, ద్విట్ఠానా మనోవిఞ్ఞాణధాతు సోమనస్సయుత్తా, సేసం ఉపేక్ఖాయుత్తన్తి. ఏవం తావ **కుసలవిపాకాహేతుకం** అట్ఠవిధం వేదితబ్బం.

అలోభాదివిపాకహేతుసమ్పయుత్తం పన **సహేతుకం,** తం కామావచరకుసలం వియ సోమనస్సాది భేదతో అట్ఠవిధం. యథా పన కుసలం దానాదివసేన ఛసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి, న ఇదం తథా. ఇదఞ్హి పటిసన్ధిభవఙ్గచుతితదారమ్మణవసేన పరిత్తధమ్మపరియాపన్నేసుయేవ ఛసు ఆరమ్మణేసు పవత్తతి . సఙ్ఖారాసఙ్ఖారభావో పనేత్థ ఆగమనాదివసేన వేదితబ్బో. సమ్పయుత్తధమ్మానఞ్చ విసేసే అసతిపి ఆదాసతలాదీసు ముఖనిమిత్తం వియ నిరుస్సాహం విపాకం, ముఖం వియ సఉస్సాహం కుసలన్తి వేదితబ్బం.

కేవలం హి అకుసలవిపాకం అహేతుకమేవ, తం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణం, సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చా మనోధాతు, సన్తీరణాదికిచ్చా పఞ్చట్ఠానా మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి సత్తవిధం. తం లక్ఖణాదితో కుసలాహేతుకవిపాకే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

కేవలఞ్హి కుసలవిపాకాని ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణాని, ఇమాని అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణాని. తాని చ ఉపేక్ఖాసుఖసోమనస్సభేదతో తివిధాని, ఇమాని దుక్ఖఉపేక్ఖావసేన దువిధాని. ఏత్థ హి కాయవిఞ్ఞాణం దుక్ఖసహగతమేవ, సేసాని ఉపేక్ఖాసహగతాని. సా చ తేసు ఉపేక్ఖా హీనా దుక్ఖం వియ నాతితిఖిణా, ఇతరేసు ఉపేక్ఖా పణీతా సుఖం వియ నాతితిఖిణా. ఇతి ఇమేసం సత్తన్నం అకుసలవిపాకానం పురిమానఞ్చ సోళసన్నం కుసలవిపాకానం వసేన కామావచరం విపాకవిఞ్ఞాణం తేవీసతివిధం.

రూపావచరం పన కుసలం వియ పఞ్చవిధం. కుసలం పన సమాపత్తివసేన జవనవీథియం పవత్తతి. ఇదం ఉపపత్తియం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన. యథా చ రూపావచరం, ఏవం **అరూపావచరమ్పి** కుసలం వియ చతుబ్బిధం. పవత్తిభేదోపిస్స రూపావచరే వుత్తనయో ఏవ. **లోకుత్తరవిపాకం** చతుమగ్గయుత్తచిత్తఫలత్తా చతుబ్బిధం, తం మగ్గవీథివసేన చేవ సమాపత్తివసేన చ ద్విధా పవత్తతి. ఏవం సబ్బమ్పి చతూసు భూమీసు ఛత్తింసవిధం విపాకవిఞ్ఞాణం హోతి.

కిరియం పన భూమిభేదతో తివిధం కామావచరం రూపావచరం అరూపావచరఞ్చ. తత్థ కామావచరం దువిధం అహేతుకం సహేతుకఞ్చ. తత్థ అలోభాదికిరియహేతువిరహితం అహేతుకం, తం మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుభేదతో దువిధం.

తత్థ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిపురేచరరూపాదివిజాననలక్ఖణా **మనోధాతు**, ఆవజ్జనరసా, రూపాదిఅభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానా, భవఙ్గవిచ్ఛేదపదట్ఠానా, సా ఉపేక్ఖాయుత్తావ హోతి.

మనోవిఞ్ఞాణధాతు పన దువిధా సాధారణా అసాధారణా చ. తత్థ సాధారణా ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకకిరియా సళారమ్మణవిజాననలక్ఖణా, కిచ్చవసేన పఞ్చద్వారమనోద్వారేసు వోట్ఠబ్బనావజ్జనరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, అహేతుకవిపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతు భవఙ్గానం అఞ్ఞతరాపగమపదట్ఠానా.

అసాధారణా సోమనస్ససహగతాహేతుకకిరియా సళారమ్మణవిజాననలక్ఖణా, కిచ్చవసేన అరహతం అనుళారేసు వత్థూసు హసితుప్పాదనరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, ఏకన్తతో హదయవత్థుపదట్ఠానాతి. ఇతి కామావచరకిరియం అహేతుకం తివిధం.

సహేతుకం పన సోమనస్సాదిభేదతో కుసలం వియ అట్ఠవిధం. కేవలఞ్హి కుసలం సేక్ఖపుథుజ్జనానం ఉప్పజ్జతి, ఇదం అరహతంయేవాతి అయమేత్థ విసేసో. ఏవం తావ కామావచరం ఏకాదసవిధం.

రూపావచరం పన అరూపావచరఞ్చ కుసలం వియ పఞ్చవిధం చతుబ్బిధఞ్చ హోతి. అరహతం ఉప్పత్తివసేనేవ చస్స కుసలతో విసేసో వేదితబ్బోతి. ఏవం సబ్బమ్పి తీసు భూమీసు వీసతివిధం కిరియవిఞ్ఞాణం హోతి.

౪౫౫. ఇతి ఏకవీసతి కుసలాని ద్వాదసాకుసలాని ఛత్తింస విపాకాని వీసతి కిరియానీతి సబ్బానిపి **ఏకూననవుతి విఞ్ఞాణాని** హోన్తి. యాని పటిసన్ధిభవఙ్గావజ్జనదస్సనసవనఘాయనసాయనఫుసనసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవోట్ఠబ్బనజవనతదారమ్మణచుతివసేన చుద్దసహి ఆకారేహి పవత్తన్తి.

కథం? యదా హి అట్ఠన్నం కామావచరకుసలానం ఆనుభావేన దేవమనుస్సేసు సత్తా నిబ్బత్తన్తి, తదా నేసం మరణకాలే పచ్చుపట్ఠితం కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తానం అఞ్ఞతరం ఆరమ్మణం కత్వా అట్ఠ సహేతుకకామావచరవిపాకాని, మనుస్సేసు పణ్డకాదిభావం ఆపజ్జమానానం దుబ్బలద్విహేతుకకుసలవిపాకఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకవిపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతు చాతి పటిసన్ధివసేన నవ విపాకచిత్తాని పవత్తన్తి. యదా రూపావచరారూపావచరకుసలానుభావేన రూపారూపభవేసు నిబ్బత్తన్తి , తదా నేసం మరణకాలే పచ్చుపట్ఠితం కమ్మనిమిత్తమేవ ఆరమ్మణం కత్వా నవ రూపారూపావచరవిపాకాని పటిసన్ధివసేన పవత్తన్తి.

యదా పన అకుసలానుభావేన అపాయే నిబ్బత్తన్తి, తదా నేసం మరణకాలే పచ్చుపట్ఠితం కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తానం అఞ్ఞతరం ఆరమ్మణం కత్వా ఏకా అకుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు పటిసన్ధివసేన పవత్తతీతి ఏవం తావేత్థ ఏకూనవీసతియా విపాకవిఞ్ఞాణానం **పటిసన్ధివసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

పటిసన్ధివిఞ్ఞాణే పన నిరుద్ధే తం తం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణమనుబన్ధమానం తస్స తస్సేవ కమ్మస్స విపాకభూతం తస్మిఞ్ఞేవ ఆరమ్మణే తాదిసమేవ భవఙ్గవిఞ్ఞాణం నామ పవత్తతి, పునపి తాదిసన్తి ఏవం అసతి సన్తానవినివత్తకే అఞ్ఞస్మిం చిత్తుప్పాదే నదీసోతం వియ సుపినం అపస్సతో నిద్దోక్కమనకాలాదీసు అపరిమాణసఙ్ఖ్యమ్పి పవత్తతియేవాతి ఏవం తేసఞ్ఞేవ విఞ్ఞాణానం **భవఙ్గవసేనాపి** పవత్తి వేదితబ్బా.

ఏవం పవత్తే పన భవఙ్గసన్తానే యదా సత్తానం ఇన్ద్రియాని ఆరమ్మణగహణక్ఖమాని హోన్తి, తదా చక్ఖుస్సాపాథగతే రూపే రూపం పటిచ్చ చక్ఖుపసాదస్స ఘట్టనా హోతి, తతో ఘట్టనానుభావేన భవఙ్గచలనం హోతి, అథ నిరుద్ధే భవఙ్గే తదేవ రూపం ఆరమ్మణం కత్వా భవఙ్గం విచ్ఛిన్దమానా వియ ఆవజ్జనకిచ్చం సాధయమానా కిరియమనోధాతు ఉప్పజ్జతి. సోతద్వారాదీసుపి ఏసేవ నయో. మనోద్వారే పన ఛబ్బిధేపి ఆరమ్మణే ఆపాథగతే భవఙ్గచలనానన్తరం భవఙ్గం విచ్ఛిన్దమానా వియ ఆవజ్జనకిచ్చం సాధయమానా అహేతుకకిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పజ్జతి ఉపేక్ఖాసహగతాతి ఏవం ద్విన్నం కిరియవిఞ్ఞాణానం **ఆవజ్జనవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

ఆవజ్జనానన్తరం పన చక్ఖుద్వారే తావ దస్సనకిచ్చం సాధయమానం చక్ఖుపసాదవత్థుకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, సోతద్వారాదీసు సవనాదికిచ్చం సాధయమానాని సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని పవత్తన్తి. తాని ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తేసు విసయేసు కుసలవిపాకాని, అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తేసు విసయేసు అకుసలవిపాకానీతి ఏవం దసన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం **దస్సనసవనఘాయనసాయనఫుసనవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

“చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధసమనన్తరా ఉప్పజ్జతి చిత్తం మనో మానసం తజ్జా మనోధాతూ”తిఆదివచనతో (విభ. ౧౮౪) పన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనన్తరా తేసఞ్ఞేవ విసయం సమ్పటిచ్ఛమానా కుసలవిపాకానన్తరం కుసలవిపాకా, అకుసలవిపాకానన్తరం అకుసలవిపాకా మనోధాతు ఉప్పజ్జతి. ఏవం ద్విన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం **సమ్పటిచ్ఛనవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

“మనోధాతుయాపి ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధసమనన్తరా ఉప్పజ్జతి చిత్తం మనో మానసం తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతూ”తి (విభ. ౧౮౪) వచనతో పన మనోధాతుయా సమ్పటిచ్ఛితమేవ విసయం సన్తీరయమానా అకుసలవిపాకమనోధాతుయా అనన్తరా అకుసలవిపాకా, కుసలవిపాకాయ అనన్తరా ఇట్ఠారమ్మణే సోమనస్ససహగతా, ఇట్ఠమజ్ఝత్తే ఉపేక్ఖాసహగతా ఉప్పజ్జతి విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ఏవం తిణ్ణం విపాకవిఞ్ఞాణానం **సన్తీరణవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

సన్తీరణానన్తరం పన తమేవ విసయం వవత్థాపయమానా ఉప్పజ్జతి కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉపేక్ఖాసహగతాతి ఏవం ఏకస్సేవ కిరియవిఞ్ఞాణస్స **వోట్ఠబ్బనవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

వోట్ఠబ్బనానన్తరం పన సచే మహన్తం హోతి రూపాదిఆరమ్మణం, అథ యథావవత్థాపితే విసయే అట్ఠన్నం వా కామావచరకుసలానం ద్వాదసన్నం వా అకుసలానం నవన్నం వా అవసేసకామావచరకిరియానం అఞ్ఞతరవసేన ఛ సత్త వా జవనాని జవన్తి, ఏసో తావ పఞ్చద్వారే నయో.

మనోద్వారే పన మనోద్వారావజ్జనానన్తరం తానియేవ. గోత్రభుతో ఉద్ధం రూపావచరతో పఞ్చ కుసలాని పఞ్చ కిరియాని, అరూపావచరతో చత్తారి కుసలాని చత్తారి కిరియాని, లోకుత్తరతో చత్తారి మగ్గచిత్తాని చత్తారి ఫలచిత్తానీతి ఇమేసు

యం యం లద్ధపచ్చయం హోతి, తం తం జవతీతి ఏవం పఞ్చపఞ్ఞాసాయ కుసలాకుసలకిరియవిపాకవిఞ్ఞాణానం **జవనవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

జవనావసానే పన సచే పఞ్చద్వారే అతిమహన్తం, మనోద్వారే చ విభూతమారమ్మణం హోతి, అథ కామావచరసత్తానం కామావచరజవనావసానే ఇట్ఠారమ్మణాదీనం పురిమకమ్మజవనచిత్తాదీనఞ్చ వసేన యో యో పచ్చయో లద్ధో హోతి, తస్స తస్స వసేన అట్ఠసు సహేతుకకామావచరవిపాకేసు తీసు విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతూసు చ అఞ్ఞతరం పటిసోతగతం నావం అనుబన్ధమానం కిఞ్చి అన్తరం ఉదకమివ భవఙ్గస్సారమ్మణతో అఞ్ఞస్మిం ఆరమ్మణే జవితం జవనమనుబన్ధం ద్విక్ఖత్తుం సకిం వా విపాకవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి. తదేతం జవనావసానే భవఙ్గస్స ఆరమ్మణే పవత్తనారహం సమానం తస్స జవనస్స ఆరమ్మణం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తత్తా తదారమ్మణన్తి వుచ్చతి. ఏవం ఏకాదసన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం **తదారమ్మణవసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

తదారమ్మణావసానే పన పున భవఙ్గమేవ పవత్తతి, భవఙ్గే విచ్ఛిన్నే పున ఆవజ్జనాదీనీతి ఏవం లద్ధపచ్చయచిత్తసన్తానం భవఙ్గానన్తరం ఆవజ్జనం ఆవజ్జనానన్తరం దస్సనాదీనీతి చిత్తనియమవసేనేవ పునప్పునం తావ పవత్తతి, యావ ఏకస్మిం భవే భవఙ్గస్స పరిక్ఖయో. ఏకస్మిం హి భవే యం సబ్బపచ్ఛిమం భవఙ్గచిత్తం, తం తతో చవనత్తా చుతీతి వుచ్చతి. తస్మా తమ్పి ఏకూనవీసతివిధమేవ హోతి. ఏవం ఏకూనవీసతియా విపాకవిఞ్ఞాణానం **చుతివసేన** పవత్తి వేదితబ్బా.

చుతితో పన పున పటిసన్ధి, పటిసన్ధితో పున భవఙ్గన్తి ఏవం భవగతిఠితినివాసేసు సంసరమానానం సత్తానం అవిచ్ఛిన్నం చిత్తసన్తానం పవత్తతియేవ. యో పనేత్థ అరహత్తం పాపుణాతి, తస్స చుతిచిత్తే నిరుద్ధే నిరుద్ధమేవ హోతీతి.

ఇదం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధే విత్థారకథాముఖం.

వేదనాక్ఖన్ధకథా

౪౫౬. ఇదాని యం వుత్తం “యంకిఞ్చి వేదయితలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా వేదనాక్ఖన్ధో వేదితబ్బో”తి, ఏత్థాపి వేదయితలక్ఖణం నామ వేదనావ. యథాహ – “వేదయతి వేదయతీతి ఖో ఆవుసో, తస్మా వేదనాతి వుచ్చతీ”తి (మ. ని. ౧.౪౫౦). సా పన వేదయితలక్ఖణేన సభావతో ఏకవిధాపి జాతివసేన తివిధా హోతి కుసలా, అకుసలా, అబ్యాకతా చాతి.

తత్థ కామావచరం సోమనస్సుపేక్ఖాఞాణసఙ్ఖారభేదతో అట్ఠవిధన్తిఆదినా నయేన వుత్తేన కుసలవిఞ్ఞాణేన సమ్పయుత్తా కుసలా, అకుసలేన సమ్పయుత్తా అకుసలా, అబ్యాకతేన సమ్పయుత్తా అబ్యాకతాతి వేదితబ్బా. సా సభావభేదతో పఞ్చవిధా హోతి – సుఖం దుక్ఖం సోమనస్సం దోమనస్సం ఉపేక్ఖాతి.

తత్థ కుసలవిపాకేన కాయవిఞ్ఞాణేన సమ్పయుత్తం సుఖం. అకుసలవిపాకేన దుక్ఖం. కామావచరతో చతూహి కుసలేహి, చతూహి సహేతుకవిపాకేహి, ఏకేన అహేతుకవిపాకేన, చతూహి సహేతుకకిరియేహి, ఏకేన అహేతుకకిరియేన, చతూహి అకుసలేహి, రూపావచరతో ఠపేత్వా పఞ్చమజ్ఝానవిఞ్ఞాణం చతూహి కుసలేహి, చతూహి విపాకేహి, చతూహి కిరియేహి, లోకుత్తరం పన యస్మా అఝానికం నామ నత్థి, తస్మా అట్ఠ లోకుత్తరాని పఞ్చన్నం ఝానానం వసేన చత్తాలీసం

హోన్తి. తేసు ఠపేత్వా అట్ఠ పఞ్చమజ్ఝానికాని సేసేహి ద్వత్తింసాయ కుసలవిపాకేహీతి ఏవం సోమనస్సం ద్వాసట్ఠియా విఞ్ఞాణేహి సమ్పయుత్తం. దోమనస్సం ద్వీహి అకుసలేహి. ఉపేక్ఖా అవసేసపఞ్చపఞ్ఞాసాయ విఞ్ఞాణేహి సమ్పయుత్తా.

తత్థ ఇట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం **సుఖం,** సమ్పయుత్తానం ఉపబ్రూహనరసం, కాయికఅస్సాదపచ్చుపట్ఠానం, కాయిన్ద్రియపదట్ఠానం.

అనిట్ఠఫోట్ఠబ్బానుభవనలక్ఖణం **దుక్ఖం,** సమ్పయుత్తానం మిలాపనరసం, కాయికాబాధపచ్చుపట్ఠానం, కాయిన్ద్రియపదట్ఠానం.

ఇట్ఠారమ్మణానుభవనలక్ఖణం **సోమనస్సం,** యథా తథా వా ఇట్ఠాకారసమ్భోగరసం, చేతసికఅస్సాదపచ్చుపట్ఠానం, పస్సద్ధిపదట్ఠానం.

అనిట్ఠారమ్మణానుభవనలక్ఖణం **దోమనస్సం,** యథా తథా వా అనిట్ఠాకారసమ్భోగరసం, చేతసికాబాధపచ్చుపట్ఠానం, ఏకన్తేనేవ హదయవత్థుపదట్ఠానం.

మజ్ఝత్తవేదయితలక్ఖణా ఉపేక్ఖా, సమ్పయుత్తానం నాతిఉపబ్రూహనమిలాపనరసా, సన్తభావపచ్చుపట్ఠానా, నిప్పీతికచిత్తపదట్ఠానాతి.

ఇదం వేదనాక్ఖన్ధే విత్థారకథాముఖం.

సఞ్ఞాక్ఖన్ధకథా

౪౫౭. ఇదాని యం వుత్తం "యంకిఞ్చి సఞ్జాననలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో వేదితబ్బో"తి, ఏత్థాపి సఞ్జాననలక్ఖణం నామ సఞ్ఞావ. యథాహ – "సఞ్జానాతి సఞ్జానాతీతి ఖో, ఆవుసో, తస్మా సఞ్ఞాతి వుచ్చతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౦). సా పనేసా సఞ్జాననలక్ఖణేన సభావతో ఏకవిధాపి జాతివసేన తివిధా హోతి కుసలా, అకుసలా, అబ్యాకతా చ.

తత్థ కుసలవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా కుసలా, అకుసలసమ్పయుత్తా అకుసలా, అబ్యాకతసమ్పయుత్తా అబ్యాకతా. న హి తం విఞ్ఞాణం అత్థి, యం సఞ్ఞాయ విప్పయుత్తం, తస్మా యత్తకో విఞ్ఞాణస్స భేదో, తత్తకో సఞ్ఞాయాతి.

సా పనేసా ఏవం విఞ్ఞాణేన సమప్పభేదాపి లక్ఖణాదితో సబ్బావ సఞ్జాననలక్ఖణా, తదేవేతన్తి పున సఞ్జాననపచ్చయనిమిత్తకరణరసా దారుఆదీసు తచ్ఛకాదయో వియ, యథాగహితనిమిత్తవసేన అభినివేసకరణపచ్చుపట్ఠానా హత్థిదస్సకఅన్ధా (ఉదా॰ ౫౪) వియ, యథాఉపట్ఠితవిసయపదట్ఠానా తిణపురిసకేసు మిగపోతకానం పురిసాతి ఉప్పన్నసఞ్ఞా వియాతి.

ఇదం సఞ్ఞాక్ఖన్ధే విత్థారకథాముఖం.

సఙ్ఖారక్ఖన్ధకథా

౪౩౮. యం పన వుత్తం "యంకిఞ్చి అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణం, సబ్బం తం ఏకతో కత్వా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో వేదితబ్బో"తి, ఏత్థ అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణం నామ రాసికరణలక్ఖణం. కిం పన తన్తి, సఙ్ఖారాయేవ. యథాహ – "సఙ్ఖతమభిసఙ్ఖరోన్తీతి ఖో, భిక్ఖవే, తస్మా సఙ్ఖారాతి వుచ్చన్తీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౯). తే అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణా, ఆయూహనరసా, విప్ఫారపచ్చుపట్ఠానా, సేసఖన్ధత్తయపదట్ఠానా.

ఏవం లక్ఖణాదితో ఏకవిధాపి చ జాతివసేన తివిధా కుసలా, అకుసలా, అబ్యాకతాతి . తేసు కుసలవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా కుసలా. అకుసలసమ్పయుత్తా అకుసలా. అబ్యాకతసమ్పయుత్తా అబ్యాకతా.

తత్థ కామావచరపఠమకుసలవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా తావ నియతా సరూపేన ఆగతా సత్తవీసతి, యేవాపనకా చత్తారో, అనియతా పఞ్చాతి ఛత్తింస. తత్థ ఫస్సో, చేతనా, వితక్కో, విచారో, పీతి, వీరియం, జీవితం, సమాధి, సద్ధా, సతి, హిరీ, ఓత్తప్పం, అలోభో, అదోసో, అమోహో, కాయపస్సద్ధి, చిత్తపస్సద్ధి, కాయలహుతా, చిత్తలహుతా, కాయముదుతా, చిత్తముదుతా, కాయకమ్మఞ్ఞతా, చిత్తకమ్మఞ్ఞతా, కాయపాగుఞ్ఞతా, చిత్తపాగుఞ్ఞతా, కాయుజుకతా, చిత్తుజుకతాతి ఇమే సరూపేన ఆగతా సత్తవీసతి (ధ॰ స॰ ౧; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧ యేవాపనకవణ్ణనా). ఛన్దో, అధిమోక్ఖో, మనసికారో, తత్రమజ్ఝత్తతాతి ఇమే యేవాపనకా చత్తారో (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౧ యేవాపనకవణ్ణనా). కరుణా, ముదితా, కాయదుచ్చరితవిరతి, వచీదుచ్చరితవిరతి, మిచ్ఛాజీవవిరతీతి ఇమే అనియతా పఞ్చ. ఏతే హి కదాచి ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పజ్జమానాపి చ న ఏకతో ఉప్పజ్జన్తి.

౪౩౯. తత్థ ఫుసతీతి **ఫస్సో**. స్వాయం ఫుసనలక్ఖణో. సఙ్ఘట్టనరసో, సన్నిపాతపచ్చుపట్ఠానో, ఆపాథగతవిసయపదట్ఠానో. అయఞ్హి అరూపధమ్మోపి సమానో ఆరమ్మణే ఫుసనాకారేనేవ పవత్తతి. ఏకదేసేన చ అనల్లీయమానోపి రూపం వియ చక్ఖు, సద్దో వియ చ సోతం చిత్తం ఆరమ్మణఞ్చ సఙ్ఘట్టేతి, తికసన్నిపాతసఙ్ఖాతస్స అత్తనో కారణస్స వసేన పవేదితత్తా సన్నిపాతపచ్చుపట్ఠానో. తజ్జాసమన్నాహారేన చేవ ఇన్ద్రియేన చ పరిక్ఖతే విసయే అనన్తరాయేనేవ ఉప్పజ్జనతో ఆపాథగతవిసయపదట్ఠానోతి వుచ్చతి. వేదనాధిట్ఠానభావతో పన నిచ్చమ్మగావీ (సం॰ ని॰ ౨.౬౩) వియ దట్ఠబ్బో.

౪౬౦. చేతయతీతి **చేతనా**. అభిసన్దహతీతి అత్థో. సా చేతనాభావలక్ఖణా, ఆయూహనరసా, సంవిదహనపచ్చుపట్ఠానా సకిచ్చపరకిచ్చసాధికా జేట్ఠసిస్సమహావడ్ఢకీఆదయో వియ. అచ్చాయికకమ్మానుస్సరణాదీసు చ పనాయం సమ్పయుత్తానం ఉస్సహనభావేన పవత్తమానా పాకటా హోతి.

వితక్కవిచారపీతీసు యం వత్తబ్బం సియా, తం సబ్బం పథవీకసిణనిద్దేసే పఠమజ్ఝానవణ్ణనాయం (విసుద్ధి॰ ౧.౭౧) వుత్తమేవ.

౪౬౧. వీరభావో **వీరియం**. తం ఉస్సహనలక్ఖణం, సహజాతానం ఉపత్థమ్భనరసం, అసంసీదనభావపచ్చుపట్ఠానం. "సంవిగ్గో యోనిసో పదహతీ"తి (అ॰ ని॰ ౪.౧౧౩) వచనతో సంవేగపదట్ఠానం, వీరియారమ్భవత్థుపదట్ఠానం వా, సమ్మా ఆరద్ధం సబ్బసమ్పత్తీనం మూలం హోతీతి దట్ఠబ్బం.

౪౬౨. జీవన్తి తేన, సయం వా జీవతి, జీవనమత్తమేవ వా తన్తి **జీవితం**. లక్ఖణాదీని పనస్స రూపజీవితే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని. తఞ్హి రూపధమ్మానం జీవితం, ఇదం అరూపధమ్మానన్తి ఇదమేవేత్థ నానాకరణం.

౪౬౩. ఆరమ్మణే చిత్తం సమం ఆధియతి, సమ్మా వా ఆధియతి, సమాధానమత్తమేవ వా ఏతం చిత్తస్సాతి **సమాధి**. సో అవిసారలక్ఖణో, అవిక్ఖేపలక్ఖణో వా, సహజాతానం సమ్పిణ్డనరసో న్హానియచుణ్ణానం ఉదకం వియ, ఉపసమపచ్చుపట్ఠానో, విసేసతో సుఖపదట్ఠానో, నివాతే దీపచ్చీనం ఠితి వియ చేతసో ఠితీతి దట్ఠబ్బో.

౪౬౪. సద్దహన్తి ఏతాయ, సయం వా సద్దహతి, సద్దహనమత్తమేవ వా ఏసాతి **సద్ధా**. సా సద్దహనలక్ఖణా, ఓకప్పనలక్ఖణా వా, పసాదనరసా ఉదకప్పసాదకమణి వియ, పక్ఖన్దనరసా వా ఓఘుత్తరణో వియ. అకాలుస్సియపచ్చుపట్ఠానా, అధిముత్తిపచ్చుపట్ఠానా వా, సద్ధేయ్యవత్థుపదట్ఠానా, సద్ధమ్మస్సవనాదిసోతాపత్తియఙ్గ(దీ॰ ని॰ ౩.౩౧౧; సం॰ ని॰ ౫.౧౦౦౧) పదట్ఠానా వా, హత్థవిత్తబీజాని వియ దట్ఠబ్బా.

౪౬౫. సరన్తి తాయ, సయం వా సరతి సరణమత్తమేవ వా ఏసాతి **సతి**. సా అపిలాపనలక్ఖణా, అసమ్మోసరసా, ఆరక్ఖపచ్చుపట్ఠానా, విసయాభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానా వా, థిరసఞ్ఞాపదట్ఠానా, కాయాదిసతిపట్ఠానపదట్ఠానా వా. ఆరమ్మణే దళ్హపతిట్ఠితత్తా పన ఏసికా వియ, చక్ఖుద్వారాదిరక్ఖణతో దోవారికో వియ చ దట్ఠబ్బా.

౪౬౬. కాయదుచ్చరితాదీహి హిరియతీతి **హిరీ**. లజ్జాయేతం అధివచనం. తేహియేవ ఓత్తప్పతీతి **ఓత్తప్పం**. పాపతో ఉబ్బేగస్సేతం అధివచనం. తత్థ పాపతో జిగుచ్ఛనలక్ఖణా హిరీ. ఉత్తాసనలక్ఖణం ఓత్తప్పం. లజ్జాకారేన పాపానం అకరణరసా హిరీ. ఉత్తాసాకారేన ఓత్తప్పం. వుత్తప్పకారేనేవ చ పాపతో సఙ్కోచనపచ్చుపట్ఠానా ఏతా, అత్తగారవపరగారవపదట్ఠానా. అత్తానం గరుం కత్వా హిరియా పాపం జహాతి కులవధూ వియ. పరం గరుం కత్వా ఓత్తప్పేన పాపం జహాతి వేసియా వియ. ఇమే చ పన ద్వే ధమ్మా లోకపాలకాతి (అ॰ ని॰ ౨.౯) దట్ఠబ్బా.

౪౬౭. న లుబ్భన్తి తేన, సయం వా న లుబ్భతి, అలుబ్భనమత్తమేవ వా తన్తి **అలోభో**. అదోసామోహేసుపి ఏసేవ నయో. తేసు అలోభో ఆరమ్మణే చిత్తస్స అగేధలక్ఖణో, అలగ్గభావలక్ఖణో వా కమలదలే జలబిన్దు వియ. అపరిగ్గహరసో ముత్తభిక్ఖు వియ, అనల్లీనభావపచ్చుపట్ఠానో అసుచిమ్హి పతితపురిసో వియ.

౪౬౮. **అదోసో** అచణ్డిక్కలక్ఖణో, అవిరోధలక్ఖణో వా అనుకూలమిత్తో వియ, ఆఘాతవినయరసో, పరిళాహవినయరసో వా చన్దనం వియ, సోమ్మభావపచ్చుపట్ఠానో పుణ్ణచన్దో వియ.

౪౬౯. **అమోహో** యథాసభావపటివేధలక్ఖణో, అక్ఖలితపటివేధలక్ఖణో వా కుసలిస్సాసఖిత్తఉసుపటివేధో వియ, విసయోభాసనరసో పదీపో వియ. అసమ్మోహపచ్చుపట్ఠానో అరఞ్ఞగతసుదేసకో వియ. తయోపి చేతే సబ్బకుసలానం మూలభూతాతి దట్ఠబ్బా.

౪౭౦. కాయస్స పస్సమ్భనం **కాయపస్సద్ధి**. చిత్తస్స పస్సమ్భనం **చిత్తపస్సద్ధి. కాయోతి** చేత్థ వేదనాదయో తయో ఖన్ధా. ఉభోపి పనేతా ఏకతో కత్వా కాయచిత్తదరథవూపసమలక్ఖణా కాయచిత్తపస్సద్ధియో, కాయచిత్తదరథనిమద్దనరసా,

కాయచిత్తానం అపరిప్ఫన్దనసీతిభావపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం అవూపసమకరఉద్ధచ్చాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స లహుభావో **కాయలహుతా**. చిత్తస్స లహుభావో **చిత్తలహుతా**. తా కాయచిత్తగరుభావవూపసమలక్ఖణా, కాయచిత్తగరుభావనిమద్దనరసా, కాయచిత్తానం అదన్ధతాపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం గరుభావకరథినమిద్ధాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స ముదుభావో **కాయముదుతా**. చిత్తస్స ముదుభావో **చిత్తముదుతా**. తా కాయచిత్తత్థమ్భవూపసమలక్ఖణా , కాయచిత్తథద్ధభావనిమద్దనరసా, అప్పటిఘాతపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం థద్ధభావకరదిట్ఠిమానాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స కమ్మఞ్ఞభావో **కాయకమ్మఞ్ఞతా**. చిత్తస్స కమ్మఞ్ఞభావో **చిత్తకమ్మఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తాకమ్మఞ్ఞభావవూపసమలక్ఖణా, కాయచిత్తాకమ్మఞ్ఞభావనిమద్దనరసా, కాయచిత్తానం ఆరమ్మణకరణసమ్పత్తిపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం అకమ్మఞ్ఞభావకరావసేసనీవరణాదిపటిపక్ఖభూతా, పసాదనీయవత్థూసు పసాదావహా, హితకిరియాసు వినియోగక్ఖమభావావహా సువణ్ణవిసుద్ధి వియాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స పాగుఞ్ఞభావో **కాయపాగుఞ్ఞతా**. చిత్తస్స పాగుఞ్ఞభావో **చిత్తపాగుఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తానం అగేలఞ్ఞభావలక్ఖణా, కాయచిత్తగేలఞ్ఞనిమద్దనరసా, నిరాదీనవపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం గేలఞ్ఞకరఅసద్ధియాదిపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స ఉజుకభావో **కాయుజుకతా**. చిత్తస్స ఉజుకభావో **చిత్తుజుకతా**. తా కాయచిత్తఅజ్జవలక్ఖణా, కాయచిత్తకుటిలభావనిమద్దనరసా, అజిమ్హతాపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం కుటిలభావకరమాయాసాఠేయ్యాదిపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

౪౨౧. ఛన్దోతి కత్తుకామతాయేతం అధివచనం. తస్మా సో కత్తుకామతాలక్ఖణో ఛన్దో, ఆరమ్మణపరియేసనరసో, ఆరమ్మణేన అత్థికతాపచ్చుపట్ఠానో, తదేవస్స పదట్ఠానం. ఆరమ్మణగ్గహణే అయం చేతసో హత్థప్పసారణం వియ దట్ఠబ్బో.

౪౨౨. అధిముచ్చనం **అధిమోక్ఖో**. సో సన్నిట్ఠానలక్ఖణో, అసంసప్పనరసో, నిచ్ఛయపచ్చుపట్ఠానో, సన్నిట్ఠేయ్యధమ్మపదట్ఠానో, ఆరమ్మణే నిచ్చలభావేన ఇన్దఖీలో వియ దట్ఠబ్బో.

౪౨౩. కిరియా కారో. మనమ్హి కారో **మనసికారో**. పురిమమనతో విసదిసమనం కరోతీతిపి మనసికారో. స్వాయం ఆరమ్మణపటిపాదకో, వీథిపటిపాదకో, జవనపటిపాదకోతి తిప్పకారో.

తత్థ **ఆరమ్మణపటిపాదకో** మనమ్హి కారోతి మనసికారో. సో సారణలక్ఖణో, సమ్పయుత్తానం ఆరమ్మణే సంయోజనరసో, ఆరమ్మణాభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానో, ఆరమ్మణపదట్ఠానో. సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నో, ఆరమ్మణపటిపాదకత్తేన

సమ్పయుత్తానం సారథి వియ దట్ఠబ్బో. **వీథిపటిపాదకో**తి పన పఞ్చద్వారావజ్జనస్సేతం అధివచనం. **జవనపటిపాదకో**తి మనోద్వారావజ్జనస్సేతం అధివచనం. న తే ఇధ అధిప్పేతా.

౪౮౪. తేసు ధమ్మేసు మజ్ఝత్తతా **తత్రమజ్ఝత్తతా**. సా చిత్తచేతసికానం సమవాహితలక్ఖణా, ఊనాధికతానివారణరసా, పక్ఖపాతుపచ్ఛేదనరసా వా, మజ్ఝత్తభావపచ్చుపట్ఠానా, చిత్తచేతసికానం అజ్ఝుపేక్ఖనభావేన సమప్పవత్తానం ఆజానీయానం అజ్ఝుపేక్ఖకసారథి వియ దట్ఠబ్బా.

కరుణాముదితా చ బ్రహ్మవిహారనిద్దేసే (విసుద్ధి॰ ౧.౨౬౨) వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. కేవలఞ్హి తా అప్పనాప్పత్తా రూపావచరా, ఇమా కామావచరాతి అయమేవ విసేసో.

కేచి పన మేత్తుపేక్ఖాయోపి అనియతేసు ఇచ్ఛన్తి, తం న గహేతబ్బం. అత్థతో హి అదోసోయేవ మేత్తా, తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖాయేవ ఉపేక్ఖాతి.

౪౮౫. కాయదుచ్చరితతో విరతి **కాయదుచ్చరితవిరతి**. ఏస నయో సేసాసుపి. లక్ఖణాదితో పనేతా తిస్సోపి కాయదుచ్చరితాదివత్థూనం అవీతిక్కమలక్ఖణా, అమద్దనలక్ఖణాతి వుత్తం హోతి. కాయదుచ్చరితాదివత్థుతో సఙ్కోచనరసా, అకిరియపచ్చుపట్ఠానా, సద్ధాహిరోత్తప్పఅప్పిచ్ఛతాదిగుణపదట్ఠానా, పాపకిరియతో చిత్తస్స విముఖభావభూతాతి దట్ఠబ్బా.

౪౮౬. ఇతి ఇమేవ ఛత్తింస సఙ్ఖారా పఠమేన కామావచరకుసలవిఞ్ఞాణేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తీతి వేదితబ్బా. యథా చ పఠమేన, ఏవం దుతియేనాపి. ససఙ్ఖారభావమత్తమేవ హేత్థ విసేసో.

తతియేన పన ఠపేత్వా అమోహం అవసేసా వేదితబ్బా. తథా చతుత్థేన. ససఙ్ఖారభావమత్తమేవ హేత్థ విసేసో.

పఠమే వుత్తేసు పన ఠపేత్వా పీతిం అవసేసా పఞ్చమేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తి. యథా చ పఞ్చమేన, ఏవం ఛట్ఠేనాపి. ససఙ్ఖారభావమత్తమేవ హేత్థ విసేసో. సత్తమేన చ పన ఠపేత్వా అమోహం అవసేసా వేదితబ్బా. తథా అట్ఠమేన. ససఙ్ఖారభావమత్తమేవ హేత్థ విసేసో.

పఠమే వుత్తేసు ఠపేత్వా విరతిత్తయం సేసా రూపావచరకుసలేసు పఠమేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తి. దుతియేన తతో వితక్కవజ్జా. తతియేన తతో విచారవజ్జా. చతుత్థేన తతో పీతివజ్జా. పఞ్చమేన తతో అనియతేసు కరుణాముదితావజ్జా. తేయేవ చతూసు ఆరుప్పకుసలేసు. అరూపావచరభావోయేవ హి ఏత్థ విసేసో.

లోకుత్తరేసు పఠమజ్ఝానికే తావ మగ్గవిఞ్ఞాణే పఠమరూపావచరవిఞ్ఞాణే వుత్తనయేన, దుతియజ్ఝానికాదిభేదే దుతియరూపావచరవిఞ్ఞాణాదీసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. కరుణాముదితానం పన అభావో, నియతవిరతితా , లోకుత్తరతా చాతి అయమేత్థ విసేసో. ఏవం తావ కుసలాయేవ సఙ్ఖారా వేదితబ్బా.

౪౮౮. అకుసలేసు లోభమూలే పఠమాకుసలసమ్పయుత్తా తావ నియతా సరూపేన ఆగతా తేరస, యేవాపనకా చత్తారోతి సత్తరస. తత్థ ఫస్సో, చేతనా, వితక్కో, విచారో, పీతి, వీరియం, జీవితం, సమాధి, అహిరికం, అనోత్తప్పం, లోభో,

మోహో, మిచ్ఛాదిట్ఠీతి ఇమే సరూపేన ఆగతా తేరస (ధ. స. ౩౬౫; ధ. స. అట్ఠ. ౩౬౫). ఛన్దో, అధిమోక్ఖో, ఉద్ధచ్చం, మనసికారోతి ఇమే యేవాపనకా చత్తారో (ధ. స. అట్ఠ. ౩౬౫).

౪౭౮. తత్థ న హిరియతీతి అహిరికో. అహిరికస్స భావో **అహిరికం**. న ఓత్తప్పతీతి **అనోత్తప్పం**. తేసు **అహిరికం** కాయదుచ్చరితాదీహి అజిగుచ్ఛనలక్ఖణం, అలజ్జాలక్ఖణం వా. **అనోత్తప్పం** తేహేవ అసారజ్జలక్ఖణం, అనుత్తాసలక్ఖణం వా. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన హిరోత్తప్పానం వుత్తపటిపక్ఖవసేన వేదితబ్బో.

౪౭౯. లుబ్భన్తి తేన, సయం వా లుబ్భతి, లుబ్భనమత్తమేవ వా తన్తి **లోభో**. ముయ్హన్తి తేన, సయం వా ముయ్హతి, ముయ్హనమత్తమేవ వా తన్తి **మోహో**. తేసు **లోభో** ఆరమ్మణగ్గహణలక్ఖణో మక్కటాలేపో వియ, అభిసఙ్గరసో తత్తకపాలే ఖిత్తమంసపేసి వియ. అపరిచ్చాగపచ్చుపట్ఠానో తేలఞ్జనరాగో వియ. సంయోజనియధమ్మేసు అస్సాదదస్సనపదట్ఠానో. తణ్హానదీభావేన వడ్ఢమానో సీఘసోతా నదీ ఇవ మహాసముద్దం అపాయమేవ గహేత్వా గచ్ఛతీతి దట్ఠబ్బో.

౪౮౦. **మోహో** చిత్తస్స అన్ధభావలక్ఖణో, అఞ్ఞాణలక్ఖణో వా, అసమ్పటివేధరసో, ఆరమ్మణసభావచ్ఛాదనరసో వా, అసమ్మాపటిపత్తిపచ్చుపట్ఠానో, అన్ధకారపచ్చుపట్ఠానో వా, అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానో, సబ్బాకుసలానం మూలన్తి దట్ఠబ్బో.

౪౮౧. మిచ్ఛా పస్సన్తి తాయ, సయం వా మిచ్ఛా పస్సతి, మిచ్ఛాదస్సనమత్తం వా ఏసాతి **మిచ్ఛాదిట్ఠి**. సా అయోనిసో అభినివేసలక్ఖణా, పరామాసరసా, మిచ్ఛాభినివేసపచ్చుపట్ఠానా, అరియానం అదస్సనకామతాదిపదట్ఠానా, పరమం వజ్జన్తి దట్ఠబ్బా.

౪౮౨. ఉద్ధతభావో **ఉద్ధచ్చం**. తం అవూపసమలక్ఖణం వాతాభిఘాతచలజలం వియ, అనవట్ఠానరసం వాతాభిఘాతచలధజపటాకా వియ, భన్తత్తపచ్చుపట్ఠానం పాసాణాభిఘాతసముద్ధతభస్మం వియ, చేతసో అవూపసమే అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానం, చిత్తవిక్ఖేపోతి దట్ఠబ్బం. సేసా కుసలే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. అకుసలభావోయేవ హి అకుసలభావేన చ లామకత్తం ఏతేసం తేహి విసేసో.

౪౮౩. ఇతి ఇమే సత్తరస సఙ్ఖారా పఠమేన అకుసలవిఞ్ఞాణేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తీతి వేదితబ్బా. యథా చ పఠమేన, ఏవం దుతియేనాపి. ససఙ్ఖారతా పనేత్థ థినమిద్ధస్స చ అనియతతా విసేసో.

తత్థ థినతా **థినం**. మిద్ధనతా **మిద్ధం**. అనుస్సాహసంహనతా అసత్తివిఘాతో చాతి అత్థో. థినఞ్చ మిద్ధఞ్చ థినమిద్ధం. తత్థ **థినం** అనుస్సాహలక్ఖణం, వీరియవినోదనరసం, సంసీదనపచ్చుపట్ఠానం. **మిద్ధం** అకమ్మఞ్ఞతాలక్ఖణం, ఓనహనరసం, లీనతాపచ్చుపట్ఠానం, పచలాయికానిద్దాపచ్చుపట్ఠానం వా. ఉభయమ్పి అరతివిజమ్భికాదీసు అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానం.

తతియేన పఠమే వుత్తేసు ఠపేత్వా మిచ్ఛాదిట్ఠిం అవసేసా వేదితబ్బా. **మానో** పనేత్థ అనియతో హోతి. అయం విసేసో, సో ఉణ్ణతిలక్ఖణో, సమ్పగ్గహరసో, కేతుకమ్యతాపచ్చుపట్ఠానో, దిట్ఠివిప్పయుత్తలోభపదట్ఠానో, ఉమ్మాదో వియ దట్ఠబ్బో.

చతుత్థేన దుతియే వుత్తేసు ఠపేత్వా మిచ్ఛాదిట్ఠిం అవసేసా వేదితబ్బా. ఏత్థాపి చ మానో అనియతేసు హోతియేవ. పఠమే వుత్తేసు పన ఠపేత్వా పీతిం అవసేసా పఞ్చమేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తి. యథా చ పఞ్చమేన, ఏవం ఛట్ఠేనాపి. ససఙ్ఖారతా పనేత్థ థినమిద్ధస్స చ అనియతభావో విసేసో. సత్తమేన పఞ్చమే వుత్తేసు ఠపేత్వా దిట్ఠిం అవసేసా వేదితబ్బా. మానో పనేత్థ అనియతో హోతి. అట్ఠమేన ఛట్ఠే వుత్తేసు ఠపేత్వా దిట్ఠిం అవసేసా వేదితబ్బా. ఏత్థాపి చ మానో అనియతేసు హోతియేవాతి.

౪౮౪. దోసమూలేసు పన ద్వీసు పఠమసమ్పయుత్తా తావ నియతా సరూపేన ఆగతా ఏకాదస, యేవాపనకా చత్తారో, అనియతా తయోతి అట్ఠారస . తత్థ ఫస్సో, చేతనా, వితక్కో, విచారో, వీరియం, జీవితం, సమాధి, అహిరికం, అనోత్తప్పం, దోసో, మోహోతి ఇమే సరూపేన ఆగతా ఏకాదస (ధ॰ స॰ ౪౧౩; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౧౩). ఛన్దో, అధిమోక్ఖో, ఉద్ధచ్చం, మనసికారోతి ఇమే యేవాపనకా చత్తారో (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౧౩). ఇస్సా, మచ్ఛరియం, కుక్కుచ్చన్తి ఇమే అనియతా తయో (ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౧౩).

౪౮౫. తత్థ దుస్సన్తి తేన, సయం వా దుస్సతి, దుస్సనమత్తమేవ వా తన్తి **దోసో**. సో చణ్డిక్కలక్ఖణో పహటాసీవిసో వియ, విసప్పనరసో విసనిపాతో వియ, అత్తనో నిస్సయదహనరసో వా దావగ్గి వియ. దూసనపచ్చుపట్ఠానో లద్ధోకాసో వియ సపత్తో, ఆఘాతవత్థుపదట్ఠానో, విససంసట్ఠపూతిముత్తం వియ దట్ఠబ్బో.

౪౮౬. ఇస్సాయనా **ఇస్సా**. సా పరసమ్పత్తీనం ఉసూయనలక్ఖణా. తత్థేవ అనభిరతిరసా, తతో విముఖభావపచ్చుపట్ఠానా, పరసమ్పత్తిపదట్ఠానా, సంయోజనన్తి దట్ఠబ్బా.

౪౮౭. మచ్ఛరభావో **మచ్ఛరియం**. తం లద్ధానం వా లభితబ్బానం వా అత్తనో సమ్పత్తీనం నిగూహనలక్ఖణం, తాసంయేవ పరేహి సాధారణభావఅక్ఖమనరసం, సఙ్కోచనపచ్చుపట్ఠానం, కటుకఞ్చుకతాపచ్చుపట్ఠానం వా, అత్తసమ్పత్తిపదట్ఠానం, చేతసో విరూపభావోతి దట్ఠబ్బం.

౪౮౮. కుచ్ఛితం కతం కుకతం. తస్స భావో **కుక్కుచ్చం**. తం పచ్ఛానుతాపలక్ఖణం, కతాకతానుసోచనరసం, విప్పటిసారపచ్చుపట్ఠానం, కతాకతపదట్ఠానం, దాసబ్యమివ దట్ఠబ్బం. సేసా వుత్తప్పకారాయేవాతి.

ఇతి ఇమే అట్ఠారస సఙ్ఖారా పఠమేన దోసమూలేన సమ్పయోగం గచ్ఛన్తీతి వేదితబ్బా. యథా చ పఠమేన, ఏవం దుతియేనాపి. ససఙ్ఖారతా పన అనియతేసు చ థినమిద్ధసమ్భవోవ విసేసో.

౪౮౯. మోహమూలేసు ద్వీసు విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తేన తావ ఫస్సో, చేతనా, వితక్కో, విచారో, వీరియం, జీవితం, చిత్తట్ఠితి, అహిరికం, అనోత్తప్పం , మోహో, విచికిచ్ఛాతి సరూపేన ఆగతా ఏకాదస (ధ॰ స॰ ౪౨౨; ధ॰ స॰ అట్ఠ॰ ౪౨౨), ఉద్ధచ్చం, మనసికారోతి యేవాపనకా ద్వే చాతి తేరస.

౪౯౦. తత్థ **చిత్తట్ఠితీ**తి పవత్తిట్ఠితిమత్తో దుబ్బలో సమాధి. విగతా చికిచ్ఛాతి **విచికిచ్ఛా**. సా సంసయలక్ఖణా, కమ్పనరసా, అనిచ్ఛయపచ్చుపట్ఠానా, అనేకంసగాహపచ్చుపట్ఠానా వా, విచికిచ్ఛాయం అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానా, పటిపత్తిఅన్తరాయకరాతి దట్ఠబ్బా. సేసా వుత్తప్పకారాయేవ.

ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తేన విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తే వుత్తేసు ఠపేత్వా విచికిచ్ఛం సేసా ద్వాదస. విచికిచ్ఛాయ అభావేన పనేత్థ అధిమోక్ఖో ఉప్పజ్జతి. తేన సద్ధిం తేరసేవ, అధిమోక్ఖసబ్భావతో చ బలవతరో సమాధి హోతి. యఞ్చేత్థ ఉద్ధచ్చం, తం సరూపేనేవ ఆగతం. అధిమోక్ఖమనసికారా యేవాపనకవసేనాతి ఏవం అకుసలసఙ్ఖారా వేదితబ్బా.

౪౯౧. అబ్యాకతేసు విపాకాబ్యాకతా తావ అహేతుకసహేతుకభేదతో దువిధా. తేసు అహేతుకవిపాకవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా అహేతుకా. తత్థ కుసలాకుసలవిపాకచక్ఖువిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా తావ ఫస్సో, చేతనా, జీవితం, చిత్తట్ఠితీతి సరూపేన ఆగతా చత్తారో (ధ. స. ౪౩౧; ధ. స. అట్ఠ. ౪౩౧), యేవాపనకో మనసికారోయేవాతి పఞ్చ. సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తాపి ఏతేయేవ. ఉభయవిపాకమనోధాతుయా ఏతే చేవ వితక్కవిచారాధిమోక్ఖా చాతి అట్ఠ, తథా తివిధాయపి అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా. యా పనేత్థ సోమనస్ససహగతా, తాయ సద్ధిం పీతి అధికా హోతీతి వేదితబ్బా.

సహేతుకవిపాకవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా పన సహేతుకా. తేసు అట్ఠకామావచరవిపాకసమ్పయుత్తా తావ అట్ఠహి కామావచరకుసలేహి సమ్పయుత్తసఙ్ఖారసదిసాయేవ. యా పన తా అనియతేసు కరుణాముదితా, తా సత్తారమ్మణత్తా విపాకేసు న సన్తి. ఏకన్తపరిత్తారమ్మణా హి కామావచరవిపాకా. న కేవలఞ్చ కరుణాముదితా, విరతియోపి విపాకేసు న సన్తి. "పఞ్చ సిక్ఖాపదా కుసలాయేవా"తి హి వుత్తం.

రూపావచరారూపావచరలోకుత్తరవిపాకవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా పన తేసం కుసలవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తసఙ్ఖారేహి సదిసా ఏవ.

౪౯౨. కిరియాబ్యాకతాపి అహేతుకసహేతుకభేదతో దువిధా. తేసు అహేతుకకిరియవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా అహేతుకా. తే చ కుసలవిపాకమనోధాతుఅహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయయుత్తేహి సమానా. మనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయే పన వీరియం అధికం. వీరియసబ్భావతో బలప్పత్తో సమాధి హోతి. అయమేత్థ విసేసో.

సహేతుకకిరియవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా పన సహేతుకా. తేసు అట్ఠకామావచరకిరియవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా తావ ఠపేత్వా విరతియో అట్ఠహి కామావచరకుసలేహి సమ్పయుత్తసఙ్ఖారసదిసా. రూపావచరారూపావచరకిరియసమ్పయుత్తా పన సబ్బాకారేనపి తేసం కుసలవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తసదిసాయేవాతి ఏవం అబ్యాకతాపి సఙ్ఖారా వేదితబ్బాతి.

ఇదం సఙ్ఖారక్ఖన్ధే విత్థారకథాముఖం.

ఇదం తావ అభిధమ్మే పదభాజనీయనయేన ఖన్ధేసు విత్థారకథాముఖం.

అతీతాదివిభాగకథా

౪౯౩. భగవతా పన –

> "యంకిఞ్చి రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అజ్ఝత్తం వా బహిద్ధా వా ఓళారికం వా సుఖుమం వా హీనం వా పణీతం వా యం దూరే సన్తికే వా, తదేకజ్ఝం అభిసంయూహిత్వా అభిసఙ్ఖిపిత్వా అయం వుచ్చతి రూపక్ఖన్ధో.

యా కాచి వేదనా... యా కాచి సఞ్ఞా... యే కేచి సఙ్ఖారా... యంకిఞ్చి విఞ్ఞాణం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం...పే....
అభిసఙ్ఖిపిత్వా అయం వుచ్చతి విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో"తి (విభ॰ ౨,౨౬) –

ఏవం ఖన్ధా విత్థారితా.

తత్థ **యంకిఞ్చీ**తి అనవసేసపరియాదానం. **రూప**న్తి అతిప్పసఙ్గనియమనం. ఏవం పదద్వయేనాపి రూపస్స అనవసేసపరిగ్గహో కతో హోతి. అథస్స అతీతాదినా విభాగం ఆరభతి. తఞ్హి కిఞ్చి అతీతం, కిఞ్చి అనాగతాదిభేదన్తి. ఏస నయో వేదనాదీసు.

౪౯౪. తత్థ రూపం తావ అద్ధాసన్తతిసమయఖణవసేన చతుధా అతీతం నామ హోతి. తథా అనాగతపచ్చుప్పన్నం.

తత్థ **అద్ధావసేన** తావ ఏకస్స ఏకస్మిం భవే పటిసన్ధితో పుబ్బే అతీతం, చుతితో ఉద్ధం అనాగతం, ఉభిన్నమన్తరే పచ్చుప్పన్నం.

సన్తతివసేన సభాగఏకఉతుసముట్ఠానం ఏకాహారసముట్ఠానఞ్చ పుబ్బాపరియవసేన వత్తమానమ్పి పచ్చుప్పన్నం, తతో పుబ్బే విసభాగఉతుఆహారసముట్ఠానం అతీతం, పచ్ఛా అనాగతం. చిత్తజం ఏకవీథిఏకజవనఏకసమాపత్తిసముట్ఠానం పచ్చుప్పన్నం, తతో పుబ్బే అతీతం, పచ్ఛా అనాగతం. కమ్మసముట్ఠానస్స పాటియేక్కం సన్తతివసేన అతీతాదిభేదో నత్థి, తేసఞ్ఞేవ పన ఉతుఆహారచిత్తసముట్ఠానానం ఉపత్థమ్భకవసేన తస్స అతీతాదిభావో వేదితబ్బో.

సమయవసేన ఏకముహుత్తపుబ్బణ్హసాయన్హరత్తిన్దివాదీసు సమయేసు సన్తానవసేన పవత్తమానం తం తం సమయం పచ్చుప్పన్నం నామ, తతో పుబ్బే అతీతం, పచ్ఛా అనాగతం.

ఖణవసేన ఉప్పాదాదిఖణత్తయపరియాపన్నం పచ్చుప్పన్నం, తతో పుబ్బే అనాగతం, పచ్ఛా అతీతం. అపిచ అతిక్కన్తహేతుపచ్చయకిచ్చం అతీతం, నిట్ఠితహేతుకిచ్చం అనిట్ఠితపచ్చయకిచ్చం పచ్చుప్పన్నం, ఉభయకిచ్చం అసమ్పత్తం అనాగతం. సకిచ్చక్ఖణే వా పచ్చుప్పన్నం, తతో పుబ్బే అనాగతం, పచ్ఛా అతీతం. ఏత్థ చ ఖణాదికథావ నిప్పరియాయా. సేసా సపరియాయా.

౪౯౫. అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదో వుత్తనయో ఏవ. అపిచ ఇధ నియకజ్ఝత్తమ్పి అజ్ఝత్తం పరపుగ్గలికమ్పి చ బహిద్ధాతి వేదితబ్బం. ఓళారికసుఖుమభేదో వుత్తనయోవ.

౪౯౬. హీనపణీతభేదో దువిధో పరియాయతో నిప్పరియాయతో చ. తత్థ అకనిట్ఠానం రూపతో సుదస్సీనం రూపం హీనం. తదేవ సుదస్సానం రూపతో పణీతం. ఏవం యావ నరకసత్తానం రూపం, తావ పరియాయతో హీనపణీతతా వేదితబ్బా. నిప్పరియాయతో పన యత్థ అకుసలవిపాకం ఉప్పజ్జతి, తం హీనం. యత్థ కుసలవిపాకం, తం పణీతం.

దూరే సన్తికేతి ఇదమ్పి వుత్తనయమేవ. అపిచ ఓకాసతోపేత్థ ఉపాదాయుపాదాయ దూరసన్తికతా వేదితబ్బా.

౯౯౭. తదేకజ్ఝం అభిసంయూహిత్వా అభిసఙ్ఖిపిత్వాతి తం అతీతాదీహి పదేహి విసుం విసుం నిద్దిట్ఠం రూపం సబ్బం రుప్పనలక్ఖణసఙ్ఖాతే ఏకవిధభావే పఞ్ఞాయ రాసిం కత్వా రూపక్ఖన్ధోతి వుచ్చతీతి అయమేత్థ అత్థో. ఏతేన సబ్బమ్పి రూపం రుప్పనలక్ఖణే రాసిభావూపగమనేన రూపక్ఖన్ధోతి దస్సితం హోతి. న హి రూపతో అఞ్ఞో రూపక్ఖన్ధో నామ అత్థి.

౯౯౮. యథా చ రూపం, ఏవం వేదనాదయోపి వేదయితలక్ఖణాదీసు రాసిభావూపగమనేన. న హి వేదనాదీహి అఞ్ఞో వేదనాక్ఖన్ధాదయో నామ అత్థి.

అతీతాదివిభాగే పనేత్థ సన్తతివసేన ఖణాదివసేన చ వేదనాయ అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నభావో వేదితబ్బో. తత్థ **సన్తతివసేన** ఏకవీథిఏకజవనఏకసమాపత్తిపరియాపన్నా ఏకవీథివిసయసమాయోగప్పవత్తా చ పచ్చుప్పన్నా, తతో పుబ్బే అతీతా, పచ్ఛా అనాగతా. **ఖణాదివసేన** ఖణత్తయపరియాపన్నా పుబ్బన్తాపరన్తమజ్ఝత్తగతా సకిచ్చఞ్చ కురుమానా వేదనా పచ్చుప్పన్నా, తతో పుబ్బే అతీతా, పచ్ఛా అనాగతా. అజ్ఝత్తబహిద్ధాభేదో నియకజ్ఝత్తవసేన వేదితబ్బో.

౯౯౯. ఓళారికసుఖుమభేదో "అకుసలా వేదనా ఓళారికా, కుసలాబ్యాకతా వేదనా సుఖుమా"తిఆదినా (విభ. ౧౧) నయేన విభఙ్గే వుత్తేన జాతిసభావపుగ్గలలోకియలోకుత్తరవసేన వేదితబ్బో. **జాతివసేన** తావ అకుసలా వేదనా సావజ్జకిరియహేతుతో, కిలేససన్తాపభావతో చ అవూపసన్తవుత్తీతి కుసలవేదనాయ ఓళారికా, సబ్యాపారతో, సఉస్సాహతో, సవిపాకతో, కిలేససన్తాపభావతో, సావజ్జతో చ విపాకాబ్యాకతాయ ఓళారికా, సవిపాకతో, కిలేససన్తాపభావతో, సబ్యాబజ్ఝతో, సావజ్జతో చ కిరియాబ్యాకతాయ ఓళారికా. కుసలాబ్యాకతా పన వుత్తవిపరియాయతో అకుసలాయ సుఖుమా. ద్వేపి కుసలాకుసలవేదనా సబ్యాపారతో, సఉస్సాహతో, సవిపాకతో చ యథాయోగం దువిధాయపి అబ్యాకతాయ ఓళారికా , వుత్తవిపరియాయేన దువిధాపి అబ్యాకతా తాహి సుఖుమా. ఏవం తావ జాతివసేన ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా.

౧౦౦౦. సభావవసేన పన దుక్ఖా వేదనా నిరస్సాదతో, సవిప్ఫారతో, ఖోభకరణతో, ఉబ్బేజనీయతో, అభిభవనతో చ ఇతరాహి ద్వీహి ఓళారికా, ఇతరా పన ద్వే సాతతో, సన్తతో, పణీతతో, మనాపతో, మజ్ఝత్తతో చ యథాయోగం దుక్ఖాయ సుఖుమా. ఉభో పన సుఖదుక్ఖా సవిప్ఫారతో, ఖోభకరణతో, పాకటతో చ అదుక్ఖమసుఖాయ ఓళారికా, సా వుత్తవిపరియాయేన తదుభయతో సుఖుమా. ఏవం సభావవసేన ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా.

౧౦౦౧. పుగ్గలవసేన పన అసమాపన్నస్స వేదనా నానారమ్మణే విక్ఖిత్తభావతో సమాపన్నస్స వేదనాయ ఓళారికా, విపరియాయేన ఇతరా సుఖుమా. ఏవం పుగ్గలవసేన ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా.

లోకియలోకుత్తరవసేన పన సాసవా వేదనా లోకియా, సా ఆసవుప్పత్తిహేతుతో, ఓఘనియతో, యోగనియతో, గన్థనియతో, నీవరణియతో, ఉపాదానియతో, సంకిలేసికతో, పుథుజ్జనసాధారణతో చ అనాసవాయ ఓళారికా. సా విపరియాయేన సాసవాయ సుఖుమా. ఏవం లోకియలోకుత్తరవసేన ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా.

౧౦౦౨. తత్థ జాతిఆదివసేన సమ్భేదో పరిహరితబ్బో. అకుసలవిపాకకాయవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా హి వేదనా జాతివసేన అబ్యాకతత్తా సుఖుమాపి సమానా సభావాదివసేన ఓళారికా హోతి. వుత్తఞ్హేతం "అబ్యాకతా వేదనా సుఖుమా. దుక్ఖా వేదనా ఓళారికా. సమాపన్నస్స వేదనా సుఖుమా. అసమాపన్నస్స వేదనా ఓళారికా. సాసవా వేదనా ఓళారికా. అనాసవా వేదనా సుఖుమా"తి (విభ. ౧౧). యథా చ దుక్ఖా వేదనా, ఏవం సుఖాదయోపి జాతివసేన ఓళారికా సభావాదివసేన సుఖుమా

హోన్తి. తస్మా యథా జాతిఆదివసేన సమ్భేదో న హోతి, తథా వేదనానం ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా. సేయ్యథిదం – అబ్యాకతా జాతివసేన కుసలాకుసలాహి సుఖుమా. తత్థ కతమా అబ్యాకతా? కిం దుక్ఖా? కిం సుఖా? కిం సమాపన్నస్స? కిం అసమాపన్నస్స? కిం సాసవా ? కిం అనాసవాతి? ఏవం సభావాదిభేదో న పరామసితబ్బో. ఏస నయో సబ్బత్థ.

అపిచ తం తం వా పన వేదనం ఉపాదాయుపాదాయ వేదనా ఓళారికసుఖుమా దట్ఠబ్బాతి వచనతో అకుసలాదీసుపి లోభసహగతాయ దోససహగతా వేదనా అగ్గి వియ అత్తనో నిస్సయదహనతో ఓళారికా, లోభసహగతా సుఖుమా. దోససహగతాపి నియతా ఓళారికా, అనియతా సుఖుమా. నియతాపి కప్పట్ఠితికా ఓళారికా, ఇతరా సుఖుమా. కప్పట్ఠితికాసుపి అసఙ్ఖారికా ఓళారికా, ఇతరా సుఖుమా. లోభసహగతా పన దిట్ఠిసమ్పయుత్తా ఓళారికా, ఇతరా సుఖుమా. సాపి నియతా కప్పట్ఠితికా అసఙ్ఖారికా ఓళారికా, ఇతరా సుఖుమా. అవిసేసేన చ అకుసలా బహువిపాకా ఓళారికా, అప్పవిపాకా సుఖుమా. కుసలా పన అప్పవిపాకా ఓళారికా, బహువిపాకా సుఖుమా.

అపిచ కామావచరకుసలా ఓళారికా. రూపావచరా సుఖుమా. తతో అరూపావచరా. తతో లోకుత్తరా. కామావచరా దానమయా ఓళారికా. సీలమయా సుఖుమా. తతో భావనామయా. భావనామయాపి దుహేతుకా ఓళారికా. తిహేతుకా సుఖుమా. తిహేతుకాపి ససఙ్ఖారికా ఓళారికా. అసఙ్ఖారికా సుఖుమా. రూపావచరా చ పఠమజ్ఝానికా ఓళారికా…పే॰… పఞ్చమజ్ఝానికా సుఖుమా. అరూపావచరా చ ఆకాసానఞ్చాయతనసమ్పయుత్తా ఓళారికా…పే॰… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమ్పయుత్తా సుఖుమావ. లోకుత్తరా చ సోతాపత్తిమగ్గసమ్పయుత్తా ఓళారికా…పే॰… అరహత్తమగ్గసమ్పయుత్తా సుఖుమావ. ఏస నయో తం తం భూమివిపాకకిరియవేదనాసు చ దుక్ఖాదిఅసమాపన్నాదిసాసవాదివసేన వుత్తవేదనాసు చ.

ఓకాసవసేన చాపి నిరయే దుక్ఖా ఓళారికా. తిరచ్ఛానయోనియం సుఖుమా…పే॰… పరనిమ్మితవసవత్తీసు సుఖుమావ. యథా చ దుక్ఖా, ఏవం సుఖాపి సబ్బత్థ యథానురూపం యోజేతబ్బా. వత్థువసేన చాపి హీనవత్థుకా యా కాచి వేదనా ఓళారికా, పణీతవత్థుకా సుఖుమా.

హీనపణీతభేదే యా ఓళారికా, సా హీనా. యా చ సుఖుమా, సా పణీతాతి దట్ఠబ్బా.

౫౦౩. దూరపదం పన “అకుసలా వేదనా కుసలాబ్యాకతాహి వేదనాహి దూరే”. సన్తికేపదం “అకుసలా వేదనా అకుసలాయ వేదనాయ సన్తికే”తిఆదినా నయేన విభఙ్గే విభత్తం. తస్మా అకుసలా వేదనా విసభాగతో, అసంసట్ఠతో, అసరిక్ఖతో చ కుసలాబ్యాకతాహి దూరే, తథా కుసలాబ్యాకతా అకుసలాయ. ఏస నయో సబ్బవారేసు. అకుసలా పన వేదనా సభాగతో, సరిక్ఖతో చ అకుసలాయ సన్తికేతి. ఇదం వేదనాక్ఖన్ధస్స అతీతాదివిభాగే విత్థారకథాముఖం. తంతంవేదనాసమ్పయుత్తానం పన సఞ్ఞాదీనమ్పి ఏవమేవ వేదితబ్బం.

కమాదివినిచ్ఛయకథా

౫౦౪. ఏవం విదిత్వా చ పున ఏతేస్వేవ –

ఖన్ధేసు ఞాణభేదత్థం, కమతోథ విసేసతో;

అనూనాధికతో చేవ, ఉపమాతో తథేవ చ.

దట్ఠబ్బతో ద్విధా ఏవం, పస్సన్తస్సత్థసిద్ధితో;
వినిచ్ఛయనయో సమ్మా, విఞ్ఞాతబ్బో విభావినా.

తత్థ **కమతో**తి ఇధ ఉప్పత్తిక్కమో, పహానక్కమో, పటిపత్తిక్కమో, భూమిక్కమో, దేసనాక్కమోతి బహువిధో కమో.

తత్థ "పఠమం కలలం హోతి, కలలా హోతి అబ్బుద"న్తి (సం॰ ని॰ ౧.౨౩౫) ఏవమాది ఉప్పత్తిక్కమో. "దస్సనేన పహాతబ్బా ధమ్మా, భావనాయ పహాతబ్బా ధమ్మా"తి (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౮) ఏవమాది పహానక్కమో. "సీలవిసుద్ధి, చిత్తవిసుద్ధీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౫౯; పటి॰ మ॰ ౩.౪౧) ఏవమాది పటిపత్తిక్కమో. "కామావచరా, రూపావచరా"తి (ధ॰ స॰ ౯౮౭) ఏవమాది భూమిక్కమో. "చత్తారో సతిపట్ఠానా, చత్తారో సమ్మప్పధానా"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౧౪౫) వా, "దానకథం, సీలకథ"న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౯౮) వా ఏవమాది దేసనాక్కమో. తేసు ఇధ ఉప్పత్తిక్కమో తావ న యుజ్జతి, కలలాదీనం వియ ఖన్ధానం పుబ్బాపరియవవత్థానేన అనుప్పత్తితో. న పహానక్కమో, కుసలాబ్యాకతానం అప్పహాతబ్బతో. నపటిపత్తిక్కమో, అకుసలానం అప్పటిపజ్జనీయతో. న భూమిక్కమో, వేదనాదీనం చతుభూమిపరియాపన్నత్తా. దేసనాక్కమో పన యుజ్జతి.

అభేదేన హి పఞ్చసు ఖన్ధేసు అత్తగాహపతితం వేనేయ్యజనం సమూహఘనవినిబ్భోగదస్సనేన అత్తగాహతో మోచేతుకామో భగవా హితకామో తస్స తస్స జనస్స సుఖగహణత్థం చక్ఖుఆదీనమ్పి విసయభూతం ఓళారికం పఠమం రూపక్ఖన్ధం దేసేసి. తతో ఇట్ఠానిట్ఠరూపసంవేదనికం వేదనం. "యం వేదయతి, తం సఞ్జానాతీ"తి ఏవం వేదనావిసయస్స ఆకారగాహికం సఞ్ఞం. సఞ్ఞావసేన అభిసఙ్ఖారకే సఙ్ఖారే. తేసం వేదనాదీనం నిస్సయం అధిపతిభూతఞ్చ నేసం విఞ్ఞాణన్తి ఏవం తావ కమతో వినిచ్ఛయనయో విఞ్ఞాతబ్బో.

౫౦౫. **విసేసతో**తి ఖన్ధానఞ్చ ఉపాదానక్ఖన్ధానఞ్చ విసేసతో. కో పన నేసం విసేసో, ఖన్ధా తావ అవిసేసతో వుత్తా. ఉపాదానక్ఖన్ధా సాసవఉపాదానియభావేన విసేసేత్వా. యథాహ –

> "పఞ్చ చేవ వో, భిక్ఖవే, ఖన్ధే దేసేస్సామి పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే చ, తం సుణాథ. కతమే చ, భిక్ఖవే, పఞ్చక్ఖన్ధా, యంకిఞ్చి, భిక్ఖవే, రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం…పే॰… సన్తికే వా, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, రూపక్ఖన్ధో. యా కాచి వేదనా…పే॰… యంకిఞ్చి విఞ్ఞాణం…పే॰… సన్తికే వా, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. ఇమే వుచ్చన్తి, భిక్ఖవే, పఞ్చక్ఖన్ధా. కతమే చ, భిక్ఖవే, పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా. యంకిఞ్చి, భిక్ఖవే, రూపం…పే॰… సన్తికే వా సాసవం ఉపాదానియం, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, రూపుపాదానక్ఖన్ధో. యా కాచి వేదనా…పే॰… యంకిఞ్చి విఞ్ఞాణం…పే॰… సన్తికే వా సాసవం ఉపాదానియం, అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, విఞ్ఞాణుపాదానక్ఖన్ధో. ఇమే వుచ్చన్తి, భిక్ఖవే, పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా"తి (సం॰ ని॰ ౩.౪౮).

ఏత్థ చ యథా వేదనాదయో అనాసవాపి అత్థి, న ఏవం రూపం. యస్మా పనస్స రాసట్ఠేన ఖన్ధభావో యుజ్జతి, తస్మా ఖన్ధేసు వుత్తం. యస్మా రాసట్ఠేన చ సాసవట్ఠేన చ ఉపాదానక్ఖన్ధభావో యుజ్జతి, తస్మా ఉపాదానక్ఖన్ధేసు వుత్తం.

వేదనాదయో పన అనాసవావ ఖన్ధేసు వుత్తా. సాసవా ఉపాదానక్ఖన్ధేసు. **ఉపాదానక్ఖన్ధా**తి చేత్థ ఉపాదానగోచరా ఖన్ధా ఉపాదానక్ఖన్ధాతి ఏవమత్థో దట్ఠబ్బో. ఇధ పన సబ్బేపేతే ఏకజ్ఝం కత్వా ఖన్ధాతి అధిప్పేతా.

౨౧౦౬. **అనూనాధికతో**తి కస్మా పన భగవతా పఞ్చేవ ఖన్ధా వుత్తా అనూనా అనధికాతి. సబ్బసఙ్ఖతసభాగేకసఙ్గహతో అత్తత్తనియగాహవత్థుస్స ఏతపరమతో అఞ్ఞేసఞ్చ తదవరోధతో. అనేకప్పభేదేసు హి సఙ్ఖతధమ్మేసు సభాగవసేన సఙ్గయ్హమానేసు రూపమ్పి రూపసభాగేకసఙ్గహవసేన ఏకో ఖన్ధో హోతి. వేదనా వేదనాసభాగేకసఙ్గహవసేన ఏకో ఖన్ధో హోతి. ఏస నయో సఞ్ఞాదీసు. తస్మా సబ్బసఙ్ఖతసభాగేకసఙ్గహతో పఞ్చేవ వుత్తా. ఏతపరమఞ్చేతం అత్తత్తనియగాహవత్థు యదిదం రూపాదయో పఞ్చ. వుత్తఞ్హేతం "రూపే ఖో, భిక్ఖవే, సతి రూపం ఉపాదాయ రూపం అభినివిస్స ఏవం దిట్ఠి ఉప్పజ్జతి 'ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా'తి. వేదనాయ, సఞ్ఞాయ, సఙ్ఖారేసు, విఞ్ఞాణే సతి విఞ్ఞాణం ఉపాదాయ విఞ్ఞాణం అభినివిస్స ఏవం దిట్ఠి ఉప్పజ్జతి 'ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా"తి (సం॰ ని॰ ౩.౨౦౭). తస్మా అత్తత్తనియగాహవత్థుస్స ఏతపరమతోపి పఞ్చేవ వుత్తా. యేపి చఞ్ఞే సీలాదయో పఞ్చ ధమ్మక్ఖన్ధా వుత్తా, తేపి సఙ్ఖారక్ఖన్ధే పరియాపన్నత్తా ఏత్థేవ అవరోధం గచ్ఛన్తి. తస్మా అఞ్ఞేసం తదవరోధతోపి పఞ్చేవ వుత్తాతి ఏవం అనూనాధికతో వినిచ్ఛయనయో విఞ్ఞాతబ్బో.

౨౧౦౭. **ఉపమాతో**తి ఏత్థ హి గిలానసాలుపమో రూపుపాదానక్ఖన్ధో, గిలానుపమస్స విఞ్ఞాణుపాదానక్ఖన్ధస్స వత్థుద్వారారమ్మణవసేన నివాసట్ఠానతో. గేలఞ్ఞుపమో వేదనుపాదానక్ఖన్ధో, ఆబాధకత్తా. గేలఞ్ఞసముట్ఠానుపమో సఞ్ఞుపాదానక్ఖన్ధో, కామసఞ్ఞాదివసేన రాగాదిసమ్పయుత్తవేదనాసబ్భావా. అసప్పాయసేవనుపమో సఙ్ఖారుపాదానక్ఖన్ధో, వేదనాగేలఞ్ఞస్స నిదానత్తా. "వేదనం వేదనత్థాయ అభిసఙ్ఖరోన్తీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౯) హి వుత్తం. తథా "అకుసలస్స కమ్మస్స కతత్తా ఉపచితత్తా విపాకం కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పన్నం హోతి దుక్ఖసహగత"న్తి (ధ॰ స॰ ౨౧౨౬). గిలానుపమో విఞ్ఞాణుపాదానక్ఖన్ధో, వేదనాగేలఞ్ఞేన అపరిముత్తత్తా. అపిచ చారకకారణఅపరాధకారణకారకఅపరాధికుపమా ఏతే భాజనభోజనబ్యఞ్జనపరివేసకభుఞ్జకూపమా చాతి ఏవం ఉపమాతో వినిచ్ఛయనయో విఞ్ఞాతబ్బో.

౨౧౦౮. **దట్ఠబ్బతో ద్విధా**తి సఙ్ఖేపతో విత్థారతో చాతి ఏవం ద్విధా దట్ఠబ్బతోపేత్థ వినిచ్ఛయనయో విఞ్ఞాతబ్బో. **సఙ్ఖేపతో** హి పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా ఆసీవిసూపమే (సం॰ ని॰ ౪.౨౩౮) వుత్తనయేన ఉక్ఖిత్తాసికపచ్చత్థికతో, భారసుత్తవసేన (సం॰ ని॰ ౩.౨౨) భారతో, ఖజ్జనీయపరియాయవసేన (సం॰ ని॰ ౩.౭౯) ఖాదకతో, యమకసుత్తవసేన (సం॰ ని॰ ౩.౮౫) అనిచ్చదుక్ఖానత్తసఙ్ఖతవధకతో దట్ఠబ్బా. **విత్థారతో** పనేత్థ ఫేణపిణ్డో వియ రూపం దట్ఠబ్బం, పరిమద్దనాసహనతో. ఉదకపుబ్బుళం వియ వేదనా, ముహుత్తరమణీయతో. మరీచికా వియ సఞ్ఞా, విప్పలమ్భనతో. కదలిక్ఖన్ధో వియ సఙ్ఖారా, అసారకతో. మాయా వియ విఞ్ఞాణం, వఞ్చకతో. విసేసతో చ సుళారమ్పి అజ్ఝత్తికం రూపం అసుభన్తి దట్ఠబ్బం. వేదనా తీహి దుక్ఖతాహి అవినిముత్తతో దుక్ఖాతి. సఞ్ఞాసఙ్ఖారా అవిధేయ్యతో అనత్తాతి. విఞ్ఞాణం ఉదయబ్బయధమ్మతో అనిచ్చన్తి దట్ఠబ్బం.

౨౧౦౯. **ఏవం పస్సన్తస్సత్థసిద్ధితో**తి ఏవఞ్చ సఙ్ఖేపవిత్థారవసేన ద్విధా పస్సతో యా అత్థసిద్ధి హోతి, తతోపి వినిచ్ఛయనయో విఞ్ఞాతబ్బో. సేయ్యథిదం – సఙ్ఖేపతో తావ పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధే ఉక్ఖిత్తాసికపచ్చత్థికాదిభావేన పస్సన్తో ఖన్ధేహి న విహఞ్ఞతి. విత్థారతో పన రూపాదీని ఫేణపిణ్డాదిసదిసభావేన పస్సన్తో న అసారేసు సారదస్సీ హోతి.

విసేసతో చ **అజ్ఝత్తికరూపం అసుభతో** పస్సన్తో కబళీకారాహారం పరిజానాతి, అసుభే సుభన్తి విపల్లాసం పజహతి. కామోఘం ఉత్తరతి, కామయోగేన విసంయుజ్జతి, కామాసవేన అనాసవో హోతి, అభిజ్ఝాకాయగన్థం భిన్దతి, కాముపాదానం న ఉపాదియతి.

వేదనం దుక్ఖతో పస్సన్తో ఫస్సాహారం పరిజానాతి, దుక్ఖే సుఖన్తి విపల్లాసం పజహతి, భవోఘం ఉత్తరతి, భవయోగేన విసంయుజ్జతి, భవాసవేన అనాసవో హోతి, బ్యాపాదకాయగన్థం భిన్దతి, సీలబ్బతుపాదానం న ఉపాదియతి.

సఞ్ఞం సఙ్ఖారే చ అనత్తతో పస్సన్తో మనోసఞ్చేతనాహారం పరిజానాతి, అనత్తని అత్తాతి విపల్లాసం పజహతి, దిట్ఠోఘం ఉత్తరతి, దిట్ఠియోగేన విసంయుజ్జతి, దిట్ఠాసవేన అనాసవో హోతి. ఇదంసచ్చాభినివేసకాయగన్థం భిన్దతి, అత్తవాదుపాదానం న ఉపాదియతి.

విఞ్ఞాణం అనిచ్చతో పస్సన్తో విఞ్ఞాణాహారం పరిజానాతి, అనిచ్చే నిచ్చన్తి విపల్లాసం పజహతి, అవిజ్జోఘం ఉత్తరతి, అవిజ్జాయోగేన విసంయుజ్జతి, అవిజ్జాసవేన అనాసవో హోతి, సీలబ్బతపరామాసకాయగన్థం భిన్దతి, దిట్ఠుపాదానం న ఉపాదియతి.

ఏవం మహానిసంసం, వధకాదివసేన దస్సనం యస్మా;
తస్మా ఖన్ధే ధీరో, వధకాదివసేన పస్సేయ్యాతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

ఖన్ధనిద్దేసో నామ

చుద్దసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౫. ఆయతనధాతునిద్దేసో

ఆయతనవిత్థారకథా

౨౧౦. ఆయతనానీతి ద్వాదసాయతనాని – చక్ఖాయతనం, రూపాయతనం, సోతాయతనం, సద్దాయతనం, ఘానాయతనం, గన్ధాయతనం, జివ్హాయతనం, రసాయతనం, కాయాయతనం, ఫోట్ఠబ్బాయతనం, మనాయతనం, ధమ్మాయతనన్తి. తత్థ –

అత్థ లక్ఖణ తావత్వ, కమ సఙ్ఖేప విత్థారా;
తథా దట్ఠబ్బతో చేవ, విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

తత్థ విసేసతో తావ చక్ఖతీతి **చక్ఖు,** రూపం అస్సాదేతి విభావేతి చాతి అత్థో. రూపయతీతి **రూపం,** వణ్ణవికారం ఆపజ్జమానం హదయఙ్గతభావం పకాసేతీతి అత్థో. సుణాతీతి **సోతం**. సప్పతీతి **సద్దో,** ఉదాహరియతీతి అత్థో. ఘాయతీతి **ఘానం.** గన్ధయతీతి **గన్ధో**. అత్తనో వత్థుం సూచయతీతి అత్థో. జీవితం అవ్హయతీతి **జివ్హా**. రసన్తి తం సత్తాతి **రసో,** అస్సాదేన్తీతి అత్థో. కుచ్ఛితానం సాసవధమ్మానం ఆయోతి **కాయో. ఆయో**తి ఉప్పత్తిదేసో. ఫుసియతీతి **ఫోట్ఠబ్బం**. మునాతీతి **మనో**. అత్తనో లక్ఖణం ధారేన్తీతి **ధమ్మా**.

౨౧౧. అవిసేసతో పన ఆయతనతో, ఆయానం తననతో, ఆయతస్స చ నయనతో **ఆయతన**న్తి వేదితబ్బం. చక్ఖురూపాదీసు హి తంతంద్వారారమ్మణా చిత్తచేతసికా ధమ్మా సేన సేన అనుభవనాదినా కిచ్చేన ఆయతన్తి ఉట్ఠహన్తి ఘటన్తి, వాయమన్తీతి వుత్తం హోతి. తే చ ఆయభూతే ధమ్మే ఏతాని తనోన్తి, విత్థారేన్తీతి వుత్తం హోతి, ఇదఞ్చ అనమతగ్గే సంసారే పవత్తం అతీవ ఆయతం సంసారదుక్ఖం యావ న నివత్తతి, తావ నయన్తేవ, పవత్తయన్తీతి వుత్తం హోతి. ఇతి సబ్బేపిమే ధమ్మా ఆయతనతో, ఆయానం తననతో, ఆయతస్స చ నయనతో ఆయతనం ఆయతనన్తి వుచ్చన్తి.

౨౧౨. అపిచ నివాసట్ఠానట్ఠేన ఆకరట్ఠేన సమోసరణట్ఠానట్ఠేన సఞ్జాతిదేసట్ఠేన కారణట్ఠేన చ **ఆయతనం** వేదితబ్బం. తథా హి లోకే "ఇస్సరాయతనం వాసుదేవాయతన"న్తిఆదీసు నివాసట్ఠానం ఆయతనన్తి వుచ్చతి. "సువణ్ణాయతనం రజతాయతన"న్తిఆదీసు ఆకరో. సాసనే పన "మనోరమ్మే ఆయతనే సేవన్తి నం విహఙ్గమా"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౫.౩౮) సమోసరణట్ఠానం. "దక్ఖిణాపథో గున్నం ఆయతన"న్తిఆదీసు సఞ్జాతిదేసో. "తత్ర తత్రేవ సక్ఖిభబ్బతం పాపుణాతి సతి సతిఆయతనే"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౩.౧౦౨) కారణం.

చక్ఖుఆదీసు చాపి తే తే చిత్తచేతసికా ధమ్మా నివసన్తి తదాయత్తవుత్తితాయాతి చక్ఖాదయో చ నేసం నివాసట్ఠానం. చక్ఖాదీసు చ తే ఆకిణ్ణా తన్నిస్సితత్తా తదారమ్మణత్తా చాతి చక్ఖాదయో నేసం ఆకరో. చక్ఖాదయో చ నేసం సమోసరణట్ఠానం, తత్థ తత్థ వత్థుద్వారారమ్మణవసేన సమోసరణతో. చక్ఖాదయో చ నేసం సఞ్జాతిదేసో, తన్నిస్సయారమ్మణభావేన తత్థేవ ఉప్పత్తితో. చక్ఖాదయో చ నేసం కారణం, తేసం అభావే అభావతోతి. ఇతి నివాసట్ఠానట్ఠేన, ఆకరట్ఠేన, సమోసరణట్ఠానట్ఠేన, సఞ్జాతిదేసట్ఠేన, కారణట్ఠేనచాతి ఇమేహిపి కారణేహి ఏతే ధమ్మా ఆయతనం ఆయతనన్తి వుచ్చన్తి.

తస్మా యథావుత్తేన అత్థేన చక్ఖు చ తం ఆయతనఞ్చాతి **చక్ఖాయతనం**...పే.... ధమ్మా చ తే ఆయతనఞ్చాతి **ధమ్మాయతన**న్తి ఏవం తావేత్థ **అత్థతో** విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౧౩. లక్ఖణాతి చక్ఖాదీనం లక్ఖణతోపేత్థ విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో. తాని చ పన తేసం లక్ఖణాని ఖన్ధనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

తావత్వతోతి తావభావతో. ఇదం వుత్తం హోతి – చక్ఖాదయోపి హి ధమ్మా ఏవ, ఏవం సతి ధమ్మాయతనమిచ్చేవ అవత్వా కస్మా ద్వాదసాయతనానీతి వుత్తానీతి చే. ఛవిఞ్ఞాణకాయుప్పత్తిద్వారారమ్మణవవత్థానతో ఇధ ఛన్నం విఞ్ఞాణకాయానం ద్వారభావేన ఆరమ్మణభావేన చ వవత్థానతో అయమేతేసం భేదో హోతీతి ద్వాదస వుత్తాని, చక్ఖువిఞ్ఞాణవీథిపరియాపన్నస్స హి విఞ్ఞాణకాయస్స చక్ఖాయతనమేవ ఉప్పత్తిద్వారం, రూపాయతనమేవ చారమ్మణం, తథా ఇతరాని ఇతరేసం. ఛట్ఠస్స పన భవఙ్గమనసఙ్ఖాతో మనాయతనేకదేసోవ ఉప్పత్తిద్వారం, అసాధారణమేవ చ ధమ్మాయతనం ఆరమ్మణన్తి . ఇతి ఛన్నం విఞ్ఞాణకాయానం ఉప్పత్తిద్వారారమ్మణవవత్థానతో ద్వాదస వుత్తానీతి ఏవమేత్థ తావత్వతో విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౧౪. కమతోతి ఇధాపి పుబ్బే వుత్తేసు ఉప్పత్తిక్కమాదీసు దేసనాక్కమోవ యుజ్జతి. అజ్ఝత్తికేసు హి ఆయతనేసు సనిదస్సనసప్పటిఘవిసయత్తా చక్ఖాయతనం పాకటన్తి పఠమం దేసితం, తతో అనిదస్సనసప్పటిఘవిసయాని సోతాయతనాదీని. అథ వా దస్సనానుత్తరియసవనానుత్తరియహేతుభావేన బహూపకారత్తా అజ్ఝత్తికేసు చక్ఖాయతనసోతాయతనాని పఠమం దేసితాని, తతో ఘానాయతనాదీని తీణి, పఞ్చన్నమ్పి గోచరవిసయత్తా అన్తే మనాయతనం, చక్ఖాయతనాదీనం పన గోచరత్తా తస్స తస్స అన్తరన్తరాని బాహిరేసు రూపాయతనాదీని. అపిచ విఞ్ఞాణుప్పత్తికారణవవత్థానతోపి అయమేతేసం కమో వేదితబ్బో. వుత్తఞ్హేతం "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం...పే.... మనఞ్చ పటిచ్చ ధమ్మే చ ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణ"న్తి (మ॰ ని॰ ౩.౪౨౧; సం॰ ని॰ ౨.౪౩). ఏవం కమతోపేత్థ విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౧౫. సఙ్ఖేపవిత్థారాతి సఙ్ఖేపతో హి మనాయతనస్స చేవ ధమ్మాయతనేకదేసస్స చ నామేన తదవసేసానఞ్చ ఆయతనానం రూపేన సఙ్గహితత్తా ద్వాదసాపి ఆయతనాని నామరూపమత్తమేవ హోన్తి. **విత్థారతో** పన అజ్ఝత్తికేసు తావ చక్ఖాయతనం జాతివసేన చక్ఖుపసాదమత్తమేవ, పచ్చయగతినికాయపుగ్గలభేదతో పన అనన్తప్పభేదం. తథా సోతాయతనాదీని చత్తారి. మనాయతనం కుసలాకుసలవిపాకకిరియవిఞ్ఞాణభేదేన ఏకూననవుతిప్పభేదం ఏకవీసుత్తరసతప్పభేదఞ్చ. వత్థుపటిపదాదిభేదతో పన అనన్తప్పభేదం. రూపసద్దగన్ధరసాయతనాని విసభాగపచ్చయాదిభేదతో అనన్తప్పభేదాని. ఫోట్ఠబ్బాయతనం పథవీధాతుతేజోధాతువాయోధాతువసేన తిప్పభేదం. పచ్చయాదిభేదతో అనేకప్పభేదం. ధమ్మాయతనం వేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారక్ఖన్ధసుఖుమరూపనిబ్బానానం సభావనానత్తభేదతో అనేకప్పభేదన్తి. ఏవం సఙ్ఖేపవిత్థారా విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౧౬. దట్ఠబ్బతోతి ఏత్థ పన సబ్బానేవ సఙ్ఖతాని ఆయతనాని అనాగమనతో అనిగ్గమనతో చ దట్ఠబ్బాని. న హి తాని పుబ్బే ఉదయా కుతోచి ఆగచ్ఛన్తి, నపి ఉద్ధం వయా కుహిఞ్చి గచ్ఛన్తి, అథ ఖో పుబ్బే ఉదయా అప్పటిలద్ధసభావాని , ఉద్ధం వయా పరిభిన్నసభావాని, పుబ్బన్తాపరన్తవేమజ్ఝే పచ్చయాయత్తవుత్తితాయ అవసాని పవత్తన్తి. తస్మా అనాగమనతో

అనిగ్గమనతో చ దట్ఠబ్బాని. తథా నిరీహకతో అబ్యాపారతో చ. న హి చక్ఖురూపాదీనం ఏవం హోతి "అహో వత అమ్హాకం సామగ్గియం విఞ్ఞాణం నామ ఉప్పజ్జేయ్యా"తి, న చ తాని విఞ్ఞాణుప్పాదనత్థం ద్వారభావేన వత్థుభావేన ఆరమ్మణభావేన వా ఈహన్తి, న బ్యాపారమాపజ్జన్తి, అథ ఖో ధమ్మతావేసా, యం చక్ఖురూపాదిసామగ్గియం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని సమ్భవన్తీతి. తస్మా నిరీహకతో అబ్యాపారతో చ దట్ఠబ్బాని. అపిచ అజ్ఝత్తికాని సుఞ్ఞగామో వియ దట్ఠబ్బాని, ధువసుభసుఖత్తభావవిరహితత్తా. బాహిరాని గామఘాతకచోరా వియ, అజ్ఝత్తికానం అభిఘాతకత్తా. వుత్తఞ్హేతం "చక్ఖు, భిక్ఖవే, హఞ్ఞతి మనాపామనాపేహి రూపేహీ"తి విత్థారో. అపిచ అజ్ఝత్తికాని ఛ పాణకా వియ దట్ఠబ్బాని, బాహిరాని తేసం గోచరా వియాతి. ఏవమేత్థ దట్ఠబ్బతో విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

ఇదం తావ ఆయతనానం విత్థారకథాముఖం.

ధాతువిత్థారకథా

౫౧౭. తదనన్తరా పన **ధాతుయో**తి అట్ఠారస ధాతుయో – చక్ఖుధాతు, రూపధాతు, చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు, సోతధాతు, సద్దధాతు, సోతవిఞ్ఞాణధాతు, ఘానధాతు, గన్ధధాతు, ఘానవిఞ్ఞాణధాతు, జివ్హాధాతు, రసధాతు, జివ్హావిఞ్ఞాణధాతు, కాయధాతు, ఫోట్ఠబ్బధాతు, కాయవిఞ్ఞాణధాతు, మనోధాతు, ధమ్మధాతు, మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి. తత్థ –

అత్థతో లక్ఖణాదీహి, కమ తావత్వసఙ్ఖతో;
పచ్చయా అథ దట్ఠబ్బా, వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో.

తత్థ **అత్థతో**తి చక్ఖతీతి చక్ఖు. రూపయతీతి రూపం. చక్ఖుస్స విఞ్ఞాణం చక్ఖువిఞ్ఞాణన్తి ఏవమాదినా తావ నయేన చక్ఖాదీనం విసేసత్థతో వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో. అవిసేసేన పన విదహతి, ధీయతే, విధానం, విధీయతే ఏతాయ, ఏత్థ వా ధీయతీతి ధాతు. లోకియా హి ధాతుయో కారణభావేన వవత్థితా హుత్వా సువణ్ణరజతాదిధాతుయో వియ సువణ్ణరజతాదిం , అనేకప్పకారం సంసారదుక్ఖం విదహన్తి. భారహారేహి చ భారో వియ, సత్తేహి ధీయన్తే, ధారియన్తీతి అత్థో. దుక్ఖవిధానమత్తమేవ చేసా, అవసవత్తనతో. ఏతాహి చ కరణభూతాహి సంసారదుక్ఖం సత్తేహి అనువిధీయతి. తథావిహితఞ్చ తం ఏతాస్వేవ ధీయతి, ఠపియతీతి అత్థో. ఇతి చక్ఖాదీసు ఏకేకో ధమ్మో యథాసమ్భవం విదహతి, ధీయతీతిఆదినా అత్థవసేన ధాతూతి వుచ్చతి.

౫౧౮. అపిచ యథా తిత్థియానం అత్తా నామ సభావతో నత్థి, న ఏవమేతా, ఏతా పన అత్తనో సభావం ధారేన్తీతి ధాతుయో. యథా లోకే విచిత్తా హరితాలమనోసిలాదయో సేలావయవా ధాతుయోతి వుచ్చన్తి, ఏవమేతాపి ధాతుయో వియ ధాతుయో. విచిత్తా హేతే ఞాణఞేయ్యావయవాతి. యథా వా సరీరసఙ్ఖాతస్స సముదాయస్స అవయవభూతేసు రససోణితాదీసు అఞ్ఞమఞ్ఞవిసభాగలక్ఖణపరిచ్ఛిన్నేసు ధాతుసమఞ్ఞా, ఏవమేతేసుపి పఞ్చక్ఖన్ధసఙ్ఖాతస్స అత్తభావస్స అవయవేసు ధాతుసమఞ్ఞా వేదితబ్బా. అఞ్ఞమఞ్ఞవిసభాగలక్ఖణపరిచ్ఛిన్నా హేతే చక్ఖాదయోతి. అపిచ ధాతూతి నిజ్జీవమత్తస్సేవేతం అధివచనం. తథా హి భగవా "ఛ ధాతురో అయం భిక్ఖు పురిసో"తిఆదీసు (మ. ని. ౩.౩౪౩) జీవసఞ్ఞాసమూహననత్థం ధాతుదేసనం అకాసీతి.

తస్మా యథావుత్తేన అత్థేన చక్ఖు చ తం ధాతు చ చక్ఖుధాతు...పే.... మనోవిఞ్ఞాణఞ్చ తం ధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి. ఏవం తావేత్థ అత్థతో వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౧౯. **లక్ఖణాదితో**తి చక్ఖాదీనం లక్ఖణాదితోపేత్థ వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో. తాని చ పన నేసం లక్ఖణాదీని ఖన్ధనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

కమతోతి ఇధాపి పుబ్బే వుత్తేసు ఉప్పత్తిక్కమాదీసు దేసనాక్కమోవ యుజ్జతి. సో చ పనాయం హేతుఫలానుపుబ్బవవత్థానవసేన వుత్తో. చక్ఖుధాతు రూపధాతూతి ఇదఞ్హి ద్వయం హేతు, చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతూతి ఫలం. ఏవం సబ్బత్థ.

౫౨౦. **తావత్వతో**తి తావభావతో. ఇదం వుత్తం హోతి – తేసు తేసు హి సుత్తాభిధమ్మప్పదేసేసు "ఆభాధాతు, సుభధాతు, ఆకాసానఞ్చాయతనధాతు, విఞ్ఞాణఞ్చాయతనధాతు, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనధాతు, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనధాతు, సఞ్ఞావేదయితనిరోధధాతు" (సం॰ ని॰ ౨.౯౫), "కామధాతు , బ్యాపాదధాతు, విహింసాధాతు, నేక్ఖమ్మధాతు, అబ్యాపాదధాతు, అవిహింసాధాతు" (విభ॰ ౧౮౨; దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫; మ॰ ని॰ ౩.౧౨౫), "సుఖధాతు, దుక్ఖధాతు, సోమనస్సధాతు, దోమనస్సధాతు, ఉపేక్ఖాధాతు, అవిజ్జాధాతు" (విభ॰ ౧౮౦; మ॰ ని॰ ౩.౧౨౫), "ఆరమ్భధాతు, నిక్కమధాతు, పరక్కమధాతు" (సం॰ ని॰ ౫.౧౮౩), "హీనధాతు, మజ్ఝిమధాతు, పణీతధాతు" (దీ॰ ని॰ ౩.౩౦౫), "పథవీధాతు, ఆపోధాతు, తేజోధాతు, వాయోధాతు (దీ॰ ని॰ ౩.౩౧౧), ఆకాసధాతు, విఞ్ఞాణధాతు" (మ॰ ని॰ ౩.౧౨౫; విభ॰ ౧౭౨), "సఙ్ఖతధాతు, అసఙ్ఖతధాతు" (మ॰ ని॰ ౩.౧౨౫), "అనేకధాతు నానాధాతు లోకో"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౩౬౬; మ॰ ని॰ ౧.౧౪౮) ఏవమాదయో అఞ్ఞాపి ధాతుయో దిస్సన్తి. ఏవం సతి సబ్బాసం వసేన పరిచ్ఛేదం అకత్వా కస్మా అట్ఠారసాతి అయమేవ పరిచ్ఛేదో కతోతి చే. సభావతో విజ్జమానానం సబ్బధాతూనం తదన్తోగధత్తా.

రూపధాతుయేవ హి ఆభాధాతు, సుభధాతు పన రూపాదిపటిబద్ధా. కస్మా, సుభనిమిత్తత్తా. సుభనిమిత్తఞ్హి సుభధాతు. తఞ్చ రూపాదివినిముత్తం న విజ్జతి. కుసలవిపాకారమ్మణా వా రూపాదయో ఏవ సుభధాతూతి రూపాదిమత్తమేవేసా. ఆకాసానఞ్చాయతనధాతుఆదీసు చిత్తం మనోవిఞ్ఞాణధాతుయేవ, సేసా ధమ్మధాతు. సఞ్ఞావేదయితనిరోధధాతు పన సభావతో నత్థి. ధాతుద్వయనిరోధమత్తమేవ హి సా.

కామధాతు ధమ్మధాతుమత్తం వా హోతి. యథాహ – "తత్థ కతమా కామధాతు? కామపటిసంయుత్తో తక్కో వితక్కో మిచ్ఛాసఙ్కప్పో"తి (విభ॰ ౧౮౨). అట్ఠారసాపి వా ధాతుయో. యథాహ – "హేట్ఠతో అవీచినిరయం పరియన్తం కరిత్వా ఉపరితో పరనిమ్మితవసవత్తీ దేవే అన్తోకరిత్వా యం ఏతస్మిం అన్తరే ఏత్థావచరా ఏత్థ పరియాపన్నా ఖన్ధధాతుఆయతనా రూపా వేదనా సఞ్ఞా సఙ్ఖారా విఞ్ఞాణం, అయం వుచ్చతి కామధాతూ"తి (విభ॰ ౧౮౨).

నేక్ఖమ్మధాతు ధమ్మధాతు ఏవ, "సబ్బేపి కుసలా ధమ్మా నేక్ఖమ్మధాతూ"తి (విభ॰ ౧౮౨) వచనతో మనోవిఞ్ఞాణధాతుపి హోతియేవ. బ్యాపాదవిహింసా-అబ్యాపాద-అవిహింసాసుఖ-దుక్ఖ-సోమనస్స-దోమనస్సుపేక్ఖా-అవిజ్జాఆరమ్భ-నిక్కమ-పరక్కమధాతుయో ధమ్మధాతుయేవ.

హీనమజ్ఝిమపణీతధాతుయో అట్ఠారస ధాతుమత్తమేవ. హీనా హి చక్ఖాదయో హీనా ధాతు, మజ్ఝిమపణీతా మజ్ఝిమా చేవ పణీతా చ. నిప్పరియాయేన పన అకుసలా ధమ్మధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో హీనధాతు, లోకియా కుసలాబ్యాకతా ఉభోపి చక్ఖుధాతుఆదయో చ మజ్ఝిమధాతు, లోకుత్తరా పన ధమ్మధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో పణీతధాతు.

పథవీతేజోవాయోధాతుయో ఫోట్ఠబ్బధాతుయేవ, ఆపోధాతు ఆకాసధాతు చ ధమ్మధాతుయేవ. విఞ్ఞాణధాతు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిసత్తవిఞ్ఞాణధాతుసఙ్ఖేపోయేవ.

సత్తరస ధాతుయో ధమ్మధాతుఏకదేసో చ సఙ్ఖతధాతు, అసఙ్ఖతా పన ధాతు ధమ్మధాతుఏకదేసోవ. అనేకధాతునానాధాతులోకో పన అట్ఠారస ధాతుప్పభేదమత్తమేవాతి. ఇతి సభావతో విజ్జమానానం సబ్బధాతూనం తదన్తోగధత్తా అట్ఠారసేవ వుత్తాతి.

౨.౨౧. అపిచ విజాననసభావే విఞ్ఞాణే జీవసఞ్ఞీనం సఞ్ఞాసమూహననత్థమ్పి అట్ఠారసేవ వుత్తా. సన్తి హి సత్తా విజాననసభావే విఞ్ఞాణే జీవసఞ్ఞినో, తేసం చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయమనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుభేదేన తస్స అనేకతం చక్ఖురూపాదిపచ్చయాయత్తవుత్తితాయ అనిచ్చతఞ్చ పకాసేత్వా దీఘరత్తానుసయితం జీవసఞ్ఞం సమూహనితుకామేన భగవతా అట్ఠారస ధాతుయో పకాసితా. కిఞ్చ భియ్యో తథా వేనేయ్యజ్ఝాసయవసేన చ. యే చ ఇమాయ అనతిసఙ్ఖేపవిత్థారాయ దేసనాయ వేనేయ్యసత్తా, తదజ్ఝాసయవసేన చ అట్ఠారసేవ పకాసితా.

> సఙ్ఖేపవిత్థారనయేన తథా తథా హి,
> ధమ్మం పకాసయతి ఏస యథా యథాస్స;
> సద్ధమ్మతేజవిహతం విలయం ఖణేన,
> వేనేయ్యసత్తహదయేసు తమో పయాతీతి.

ఏవమేత్థ తావత్వతో వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో.

౨.౨౨. సఙ్ఖతోతి చక్ఖుధాతు తావ జాతితో ఏకో ధమ్మోత్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి చక్ఖుపసాదవసేన, తథా సోతఘానజివ్హాకాయరూపసద్దగన్ధరసధాతుయో సోతప్పసాదాదివసేన, ఫోట్ఠబ్బధాతు పన పథవీతేజోవాయోవసేన తయో ధమ్మాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి. చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు కుసలాకుసలవిపాకవసేన ద్వే ధమ్మాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి, తథా సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణధాతుయో. మనోధాతు పన పఞ్చద్వారావజ్జనకుసలాకుసలవిపాకసమ్పటిచ్ఛనవసేన తయో ధమ్మాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి. ధమ్మధాతు తిణ్ణం అరూపక్ఖన్ధానం సోళసన్నం సుఖుమరూపానం అసఙ్ఖతాయ చ ధాతుయా వసేన వీసతి ధమ్మాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి. మనోవిఞ్ఞాణధాతు సేసకుసలాకుసలాబ్యాకతవిఞ్ఞాణవసేన ఛసత్తతి ధమ్మాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి. ఏవమేత్థ సఙ్ఖతోపి వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో.

౨.౨౩. పచ్చయాతి ఏత్థ చ చక్ఖుధాతు తావ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా విప్పయుత్తపురేజాతఅత్థిఅవిగతనిస్సయిన్ద్రియపచ్చయానం వసేన ఛహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి, రూపధాతు పురేజాతఅత్థిఅవిగతారమ్మణపచ్చయానం వసేన చతూహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి. ఏవం సోతవిఞ్ఞాణధాతుఆదీనం సోతధాతుసద్దధాతుఆదయో. పఞ్చన్నం పన నేసం ఆవజ్జనమనోధాతు

అనన్తరసమనన్తరనత్థివిగతానన్తరూపనిస్సయవసేన పఞ్చహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి, తా చ పఞ్చపి సమ్పటిచ్ఛనమనోధాతుయా. తథా సమ్పటిచ్ఛనమనోధాతు సన్తీరణమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా, సా చ వోట్ఠబ్బనమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా, వోట్ఠబ్బనమనోవిఞ్ఞాణధాతు చ జవనమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా. జవనమనోవిఞ్ఞాణధాతు పన అనన్తరాయ జవనమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా తేహి చేవ పఞ్చహి ఆసేవనపచ్చయేన చాతి ఛహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి. ఏస తావ పఞ్చద్వారే నయో.

మనోద్వారే పన భవఙ్గమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఆవజ్జనమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా. ఆవజ్జనమనోవిఞ్ఞాణధాతు చ జవనమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా పురిమేహి పఞ్చహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి. ధమ్మధాతు పన సత్తన్నమ్పి విఞ్ఞాణధాతూనం సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతాదీహి బహుధా పచ్చయో హోతి. చక్ఖుధాతుఆదయో పన ఏకచ్చా చ ధమ్మధాతు ఏకచ్చాయ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణపచ్చయాదీహిపి పచ్చయా హోన్తి. చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుఆదీనఞ్చ న కేవలం చక్ఖురూపాదయో పచ్చయా హోన్తి, అథ ఖో ఆలోకాదయోపి. తేనాహు పుబ్బాచరియా –

> “చక్ఖురూపాలోకమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం. సోతసద్దవివరమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి సోతవిఞ్ఞాణం. ఘానగన్ధవాయుమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి ఘానవిఞ్ఞాణం. జివ్హారసఆపమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి జివ్హావిఞ్ఞాణం. కాయఫోట్ఠబ్బపథవీమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి కాయవిఞ్ఞాణం. భవఙ్గమనధమ్మమనసికారే పటిచ్చ ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణ”న్తి.

అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారతో పన పచ్చయప్పభేదో పటిచ్చసముప్పాదనిద్దేసే ఆవిభవిస్సతీతి ఏవమేత్థ పచ్చయతోపి వేదితబ్బో వినిచ్ఛయో.

౨౨౪. **దట్ఠబ్బతో**తి దట్ఠబ్బతోపేత్థ వినిచ్ఛయో వేదితబ్బోతి అత్థో. సబ్బా ఏవ హి సఙ్ఖతధాతుయో పుబ్బన్తాపరన్తవివిత్తతో ధువసుభసుఖత్తభావసుఞ్ఞతో పచ్చయాయత్తవుత్తితో చ దట్ఠబ్బా.

విసేసతో పనేత్థ భేరితలం వియ చక్ఖుధాతు దట్ఠబ్బా, దణ్డో వియ రూపధాతు, సద్దో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు. తథా ఆదాసతలం వియ చక్ఖుధాతు, ముఖం వియ రూపధాతు, ముఖనిమిత్తం వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు. అథ వా ఉచ్ఛుతిలా వియ చక్ఖుధాతు, యన్తచక్కయట్ఠి వియ రూపధాతు, ఉచ్ఛురసతేలాని వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు. తథా అధరారణీ వియ చక్ఖుధాతు, ఉత్తరారణీ వియ రూపధాతు, అగ్గి వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు. ఏస నయో సోతధాతుఆదీసు.

మనోధాతు పన యథాసమ్భవతో చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుఆదీనం పురేచరానుచరా వియ దట్ఠబ్బా.

ధమ్మధాతుయా వేదనాక్ఖన్ధో సల్లమివ సూలమివ చ దట్ఠబ్బో. సఞ్ఞాసఙ్ఖారక్ఖన్ధా వేదనాసల్లసూలయోగాఆతురా వియ, పుథుజ్జనానం వా సఞ్ఞా ఆసాదుక్ఖజననతో రిత్తముట్ఠి వియ. అయథాభుచ్చనిమిత్తగాహకతో వనమిగో వియ. సఙ్ఖారా పటిసన్ధియం పక్ఖిపనతో అఙ్గారకాసుయం ఖిపనకపురిసా వియ. జాతి దుక్ఖానుబన్ధతో రాజపురిసానుబన్ధచోరా వియ. సబ్బానత్థావహస్స ఖన్ధసన్తానస్స హేతుతో విసరుక్ఖబీజాని వియ. రూపం నానావిధుపద్దవనిమిత్తతో ఖురచక్కం వియ దట్ఠబ్బం. అసఙ్ఖతా పన ధాతు అమతతో సన్తతో ఖేమతో చ దట్ఠబ్బా. కస్మా? సబ్బానత్థావహస్స పటిపక్ఖభూతత్తా.

మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఆరమ్మణేసు వవత్థానాభావతో అరఞ్ఞమక్కటో వియ, దుద్దమనతో అస్సఖళుఙ్కో వియ, యత్థకామనిపాతితో వేహాసక్ఖిత్తదణ్డో వియ, లోభదోసాదినానప్పకారకిలేసవేసయోగతో రఙ్గనటో వియ దట్ఠబ్బాతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

ఆయతనధాతునిద్దేసో నామ

పన్నరసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౬. ఇన్ద్రియసచ్చనిద్దేసో

ఇన్ద్రియవిత్థారకథా

౫౩౫. ధాతూనం అనన్తరం ఉద్దిట్ఠాని పన **ఇన్ద్రియానీ**తి బావీసతిన్ద్రియాని – చక్ఖున్ద్రియం సోతిన్ద్రియం ఘానిన్ద్రియం జివ్హిన్ద్రియం కాయిన్ద్రియం మనిన్ద్రియం ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియం జీవితిన్ద్రియం సుఖిన్ద్రియం దుక్ఖిన్ద్రియం సోమనస్సిన్ద్రియం దోమనస్సిన్ద్రియం ఉపేక్ఖిన్ద్రియం సద్ధిన్ద్రియం వీరియిన్ద్రియం సతిన్ద్రియం సమాధిన్ద్రియం పఞ్ఞిన్ద్రియం అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం అఞ్ఞిన్ద్రియం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియన్తి. తత్థ –

అత్థతో లక్ఖణాదీహి, కమతో చ విజానియా;
భేదాభేదా తథా కిచ్చా, భూమితో చ వినిచ్ఛయం.

తత్థ చక్ఖాదీనం తావ చక్ఖతీతి చక్ఖూతిఆదినా నయేన అత్థో పకాసితో. పచ్ఛిమేసు పన తీసు పఠమం పుబ్బభాగే అనఞ్ఞాతం అమతం పదం చతుసచ్చధమ్మం వా జానిస్సామీతి ఏవం పటిపన్నస్స ఉప్పజ్జనతో ఇన్ద్రియట్ఠసమ్భవతో చ అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియన్తి వుత్తం. దుతియం ఆజాననతో ఇన్ద్రియట్ఠసమ్భవతో చ అఞ్ఞిన్ద్రియం. తతియం అఞ్ఞాతావినో చతూసు సచ్చేసు నిట్ఠితఞ్ఞాణకిచ్చస్స ఖీణాసవస్స ఉప్పజ్జనతో ఇన్ద్రియట్ఠసమ్భవతో చ అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం.

కో పన నేసం **ఇన్ద్రియట్ఠో** నామాతి? ఇన్దలిఙ్గట్ఠో ఇన్ద్రియట్ఠో. ఇన్దదేసితట్ఠో ఇన్ద్రియట్ఠో. ఇన్దదిట్ఠట్ఠో ఇన్ద్రియట్ఠో. ఇన్దసిట్ఠట్ఠో ఇన్ద్రియట్ఠో. ఇన్దజుట్ఠట్ఠో ఇన్ద్రియట్ఠో. సో సబ్బోపి ఇధ యథాయోగం యుజ్జతి. భగవా హి సమ్మాసమ్బుద్ధో పరమిస్సరియభావతో ఇన్దో. కుసలాకుసలఞ్చ కమ్మం, కమ్మేసు కస్సచి ఇస్సరియాభావతో. తేనేవేత్థ కమ్మసఞ్జనితాని తావ ఇన్ద్రియాని కుసలాకుసలకమ్మం ఉల్లిఙ్గేన్తి. తేన చ సిట్ఠానీతి ఇన్దలిఙ్గట్ఠేన ఇన్దసిట్ఠట్ఠేన చ ఇన్ద్రియాని. సబ్బానేవ పనేతాని భగవతా యథాభూతతో పకాసితాని అభిసమ్బుద్ధాని చాతి ఇన్దదేసితట్ఠేన ఇన్దదిట్ఠట్ఠేన చ ఇన్ద్రియాని. తేనేవ భగవతా మునిన్దేన కానిచి గోచరాసేవనాయ కానిచి భావనాసేవనాయ సేవితానీతి ఇన్దజుట్ఠట్ఠేనాపి ఇన్ద్రియాని.

అపిచ ఆధిపచ్చసఙ్ఖాతేన ఇస్సరియట్ఠేనాపి ఏతాని ఇన్ద్రియాని. చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిప్పవత్తియఞ్హి చక్ఖాదీనం సిద్ధం ఆధిపచ్చం, తస్మిం తిక్ఖే తిక్ఖత్తా మన్దే చ మన్దత్తాతి. అయం తావేత్థ అత్థతో వినిచ్ఛయో.

లక్ఖణాదీహీతి లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానేహిపి చక్ఖాదీనం వినిచ్ఛయం విజానియాతి అత్థో. తాని చ నేసం లక్ఖణాదీని ఖన్ధనిద్దేసే వుత్తానేవ. పఞ్ఞిన్ద్రియాదీని హి చత్తారి అత్థతో అమోహోయేవ. సేసాని తత్థ సరూపేనేవ ఆగతాని.

౫౩౬. **కమతో**తి అయమ్పి దేసనాక్కమోవ. తత్థ అజ్ఝత్తధమ్మే పరిఞ్ఞాయ అరియభూమిపటిలాభో హోతీతి అత్తభావపరియాపన్నాని చక్ఖున్ద్రియాదీని పఠమం దేసితాని. సో పన అత్తభావో యం ధమ్మం ఉపాదాయ ఇత్థీతి వా పురిసోతి వా సఙ్ఖం గచ్ఛతి, అయం సోతి నిదస్సనత్థం తతో ఇత్థిన్ద్రియం పురిసిన్ద్రియఞ్చ. సో దువిధోపి జీవితిన్ద్రియపటిబద్ధవుత్తీతి ఞాపనత్థం తతో జీవితిన్ద్రియం. యావ తస్స పవత్తి, తావ ఏతేసం వేదయితానం అనివత్తి. యఞ్చ కిఞ్చి వేదయితం, సబ్బం తం దుక్ఖన్తి ఞాపనత్థం తతో సుఖిన్ద్రియాదీని. తంనిరోధత్థం పన ఏతే ధమ్మా భావేతబ్బాతి పటిపత్తిదస్సనత్థం తతో సద్ధాదీని. ఇమాయ పటిపత్తియా ఏస ధమ్మో పఠమం అత్తని పాతుభవతీతి పటిపత్తియా

అమోఘభావదస్సనత్థం తతో అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం. తస్సేవ ఫలత్తా తతో అనన్తరం భావేతబ్బతో చ తతో అఞ్ఞిన్ద్రియం. తతో పరం భావనాయ ఇమస్స అధిగమో, అధిగతే చ పన ఇమస్మిం నత్థి కిఞ్చి ఉత్తరి కరణీయన్తి ఞాపనత్థం అన్తే పరమస్సాసభూతం అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం దేసితన్తి అయమేత్థ కమో.

భేదాభేదాతి జీవితిన్ద్రియస్సేవ చేత్థ భేదో. తఞ్హి రూపజీవితిన్ద్రియం అరూపజీవితిన్ద్రియన్తి దువిధం హోతి. సేసానం అభేదోతి ఏవమేత్థ భేదాభేదతో వినిచ్ఛయం విజానియా.

౫౩౨. **కిచ్చా**తి కిం ఇన్ద్రియానం కిచ్చన్తి చే. చక్ఖున్ద్రియస్స తావ "చక్ఖాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం ఇన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో"తి వచనతో యం తం ఇన్ద్రియపచ్చయభావేన సాధేతబ్బం అత్తనో తిక్ఖమన్దాదిభావేన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిధమ్మానం తిక్ఖమన్దాదిసఙ్ఖాతం అత్తాకారానువత్తాపనం, ఇదం కిచ్చం. ఏవం సోతఘానజివ్హాకాయానం. మనిన్ద్రియస్స పన సహజాతధమ్మానం అత్తనో వసవత్తాపనం. జీవితిన్ద్రియస్స సహజాతధమ్మానుపాలనం. ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియానం ఇత్థిపురిసలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పాకారానువిధానం. సుఖదుక్ఖసోమనస్సదోమనస్సిన్ద్రియానం సహజాతధమ్మే అభిభవిత్వా యథాసకం ఓళారికాకారానుపాపనం. ఉపేక్ఖిన్ద్రియస్స సన్తపణీతమజ్ఝత్తాకారానుపాపనం. సద్ధాదీనం పటిపక్ఖాభిభవనం సమ్పయుత్తధమ్మానఞ్చ పసన్నాకారాదిభావసమ్పాపనం. అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియస్స సంయోజనత్తయప్పహానఞ్చేవ సమ్పయుత్తానఞ్చ తప్పహానాభిముఖభావకరణం. అఞ్ఞిన్ద్రియస్స కామరాగబ్యాపాదాదితనుకరణప్పహానఞ్చేవ సహజాతానఞ్చ అత్తనో వసానువత్తాపనం. అఞ్ఞాతావిన్ద్రియస్స సబ్బకిచ్చేసు ఉస్సుక్కప్పహానఞ్చేవ అమతాభిముఖభావపచ్చయతా చ సమ్పయుత్తానన్తి ఏవమేత్థ కిచ్చతో వినిచ్ఛయం విజానియా.

౫౩౩. **భూమితో**తి చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయఇత్థిపురిససుఖదుక్ఖదోమనస్సిన్ద్రియాని చేత్థ కామావచరానేవ. మనిన్ద్రియజీవితిన్ద్రియఉపేక్ఖిన్ద్రియాని సద్ధావీరియసతిసమాధిపఞ్ఞిన్ద్రియాని చ చతుభూమిపరియాపన్నాని. సోమనస్సిన్ద్రియం కామావచరరూపావచరలోకుత్తరవసేన భూమిత్తయపరియాపన్నం. అవసానే తీణి లోకుత్తరానేవాతి ఏవమేత్థ భూమితోపి వినిచ్ఛయం విజానేయ్య. ఏవం హి విజానన్తో –

> సంవేగబహులో భిక్ఖు, ఠితో ఇన్ద్రియసంవరే;
> ఇన్ద్రియాని పరిఞ్ఞాయ, దుక్ఖస్సన్తం కరిస్సతీతి.

ఇదం ఇన్ద్రియానం విత్థారకథాముఖం.

సచ్చవిత్థారకథా

౫౩౪. తదనన్తరాని పన **సచ్చానీ**తి చత్తారి అరియసచ్చాని – దుక్ఖం అరియసచ్చం, దుక్ఖసముదయో అరియసచ్చం, దుక్ఖనిరోధో అరియసచ్చం, దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదా అరియసచ్చన్తి. తత్థ –

> విభాగతో నిబ్బచన, లక్ఖణాదిప్పభేదతో;
> అత్థత్థుద్ధారతో చేవ, అనూనాధికతో తథా.

కమతో జాతిఆదీనం, నిచ్ఛయా ఞాణకిచ్చతో;
అన్తోగధానం పభేదా, ఉపమాతో చతుక్కతో.

సుఞ్ఞతేకవిధాదీహి, సభాగవిసభాగతో;
వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో, విఞ్ఞూనా సాసనక్కమే.

తత్థ **విభాగతో**తి దుక్ఖాదీనం హి చత్తారో చత్తారో అత్థా విభత్తా తథా అవితథా అనఞ్ఞథా, యే దుక్ఖాదీని అభిసమేన్తేహి అభిసమేతబ్బా. యథాహ – "దుక్ఖస్స పీళనట్ఠో సఙ్ఖతట్ఠో సన్తాపట్ఠో విపరిణామట్ఠో, ఇమే చత్తారో దుక్ఖస్స దుక్ఖట్ఠా తథా అవితథా అనఞ్ఞథా. సముదయస్స ఆయూహనట్ఠో నిదానట్ఠో సంయోగట్ఠో పలిబోధట్ఠో. నిరోధస్స నిస్సరణట్ఠో వివేకట్ఠో అసఙ్ఖతట్ఠో అమతట్ఠో. మగ్గస్స నియ్యానట్ఠో హేతుట్ఠో దస్సనట్ఠో అధిపతేయ్యట్ఠో. ఇమే చత్తారో మగ్గస్స మగ్గట్ఠా తథా అవితథా అనఞ్ఞథా"తి (పటి॰ మ॰ ౨.౮). తథా "దుక్ఖస్స పీళనట్ఠో సఙ్ఖతట్ఠో సన్తాపట్ఠో విపరిణామట్ఠో అభిసమయట్ఠో"తి (పటి॰ మ॰ ౨.౧౧) ఏవమాది. ఇతి ఏవం విభత్తానం చతున్నం చతున్నం అత్థానం వసేన దుక్ఖాదీని వేదితబ్బానీతి. అయం తావేత్థ విభాగతో వినిచ్ఛయో.

౫౩౦. నిబ్బచనలక్ఖణాదిప్పభేదతోతి ఏత్థ పన **నిబ్బచనతో** తావ ఇధ **దు**-ఇతి అయం సద్దో కుచ్ఛితే దిస్సతి. కుచ్ఛితం హి పుత్తం దుప్పుత్తోతి వదన్తి. **ఖం**-సద్దో పన తుచ్ఛే. తుచ్ఛం హి ఆకాసం "ఖ"న్తి వుచ్చతి. ఇదఞ్చ పఠమసచ్చం కుచ్ఛితం అనేకఉపద్దవాధిట్ఠానతో. తుచ్ఛం బాలజనపరికప్పితధువసుభసుఖత్తభావవిరహితతో. తస్మా కుచ్ఛితత్తా తుచ్ఛత్తా చ **దుక్ఖ**న్తి వుచ్చతి.

సం-ఇతి చ అయం సద్దో "సమాగమో సమేత"న్తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౩౯౬; విభ॰ ౧౯౯) సంయోగం దీపేతి. **ఉ**-ఇతి అయం "ఉప్పన్నం ఉదిత"న్తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧; మహావ॰ ౮౪) ఉప్పత్తిం. **అయ**-సద్దో కారణం దీపేతి. ఇదఞ్చాపి దుతియసచ్చం అవసేసపచ్చయసమాయోగే సతి దుక్ఖస్సుప్పత్తికారణం. ఇతి దుక్ఖస్స సంయోగే ఉప్పత్తికారణత్తా **దుక్ఖసముదయ**న్తి వుచ్చతి.

తతియసచ్చం పన యస్మా **ని**-సద్దో అభావం, **రోధ**-సద్దో చ చారకం దీపేతి. తస్మా అభావో ఏత్థ సంసారచారకసఙ్ఖాతస్స దుక్ఖరోధస్స సబ్బగతిసుఞ్ఞత్తా, సమధిగతే వా తస్మిం సంసారచారకసఙ్ఖాతస్స దుక్ఖరోధస్స అభావో హోతి, తప్పటిపక్ఖత్తాతిపి **దుక్ఖనిరోధ**న్తి వుచ్చతి. దుక్ఖస్స వా అనుప్పాదనిరోధపచ్చయత్తా దుక్ఖనిరోధన్తి.

చతుత్థసచ్చం పన యస్మా ఏతం దుక్ఖనిరోధం గచ్ఛతి ఆరమ్మణవసేన తదభిముఖభూతత్తా, పటిపదా చ హోతి దుక్ఖనిరోధప్పత్తియా. తస్మా దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదాతి వుచ్చతి.

౫౩౧. యస్మా పనేతాని బుద్ధాదయో అరియా పటివిజ్ఝన్తి, తస్మా **అరియసచ్చానీ**తి వుచ్చన్తి. యథాహ "చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, అరియసచ్చాని. కతమాని…పే… ఇమాని ఖో, భిక్ఖవే, చత్తారి అరియసచ్చాని. అరియా ఇమాని పటివిజ్ఝన్తి, తస్మా అరియసచ్చానీతి వుచ్చన్తీ"తి. అపిచ అరియస్స సచ్చానీతిపి అరియసచ్చాని. యథాహ "సదేవకే, భిక్ఖవే, లోకే…పే… మనుస్సాయ తథాగతో అరియో, తస్మా అరియసచ్చానీతి వుచ్చన్తీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౯౮). అథ వా ఏతేసం

అభిసమ్బుద్ధత్తా అరియభావసిద్ధితోపి అరియసచ్చాని. యథాహ – “ఇమేసం ఖో, భిక్ఖవే, చతున్నం అరియసచ్చానం యథాభూతం అభిసమ్బుద్ధత్తా తథాగతో అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధో అరియోతి వుచ్చతీ”తి. అపిచ ఖో పన అరియాని సచ్చానీతిపి అరియసచ్చాని. అరియానీతి తథాని అవితథాని అవిసంవాదకానీతి అత్థో. యథాహ – “ఇమాని ఖో, భిక్ఖవే, చత్తారి అరియసచ్చాని తథాని అవితథాని అనఞ్ఞథాని, తస్మా అరియసచ్చానీతి వుచ్చన్తీ”తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౯౭) ఏవమేత్థ నిబ్బచనతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౩౨. కథం **లక్ఖణాదిప్పభేదతో**? ఏత్థ హి బాధనలక్ఖణం **దుక్ఖసచ్చం,** సన్తాపనరసం, పవత్తిపచ్చుపట్ఠానం. పభవలక్ఖణం **సముదయసచ్చం,** అనుపచ్ఛేదకరణరసం, పలిబోధపచ్చుపట్ఠానం. సన్తిలక్ఖణం **నిరోధసచ్చం,** అచ్చుతిరసం, అనిమిత్తపచ్చుపట్ఠానం. నియ్యానలక్ఖణం **మగ్గసచ్చం,** కిలేసప్పహానరసం, వుట్ఠానపచ్చుపట్ఠానం. అపిచ పవత్తిపవత్తననివత్తినివత్తనలక్ఖణాని పటిపాటియా. తథా సఙ్ఖతతణ్హా అసఙ్ఖతదస్సనలక్ఖణాని చాతి ఏవమేత్థ లక్ఖణాదిప్పభేదతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౩౩. **అత్థత్థుద్ధారతో చేవాతి** ఏత్థ పన అత్థతో తావ కో సచ్చట్ఠోతి చే? యో పఞ్ఞాచక్ఖునా ఉపపరిక్ఖమానానం మాయావ విపరీతో, మరీచివ విసంవాదకో, తిత్థియానం అత్తావ అనుపలబ్భసభావో చ న హోతి, అథ ఖో బాధనప్పభవసన్తినియ్యానప్పకారేన తచ్ఛావిపరీతభూతభావేన అరియఞాణస్స గోచరో హోతియేవ. ఏస అగ్గిలక్ఖణం వియ, లోకపకతి వియ చ తచ్ఛావిపరీతభూతభావో సచ్చట్ఠోతి వేదితబ్బో. యథాహ – “ఇదం దుక్ఖన్తి, భిక్ఖవే, తథమేతం అవితథమేతం అనఞ్ఞథమేత”న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౯౦) విత్థారో. అపిచ –

నాబాధకం యతో దుక్ఖం, దుక్ఖా అఞ్ఞం న బాధకం;
బాధకత్తనియామేన, తతో సచ్చమిదం మతం.

తం వినా నాఞ్ఞతో దుక్ఖం, న హోతి న చ తం తతో;
దుక్ఖహేతునియామేన, ఇతి సచ్చం విసత్తికా.

నాఞ్ఞా నిబ్బానతో సన్తి, సన్తం న చ న తం యతో;
సన్తభావనియామేన, తతో సచ్చమిదం మతం.

మగ్గా అఞ్ఞం న నియ్యానం, అనియ్యానో న చాపి సో;
తచ్ఛనియ్యానభావత్తా, ఇతి సో సచ్చసమ్మతో.

ఇతి తచ్ఛావిపల్లాస, భూతభావం చతూస్వపి;
దుక్ఖాదీస్వవిసేసేన, సచ్చట్ఠం ఆహు పణ్డితాతి.

ఏవం అత్థతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౨౩౪. కథం **అత్థుద్ధారతో**? ఇధాయం **సచ్చ**-సద్దో అనేకేసు అత్థేసు దిస్సతి. సేయ్యథిదం – "సచ్చం భణే న కుజ్ఝేయ్యా"తిఆదీసు (ధ. ప. ౨౨౪) వాచాసచ్చే. "సచ్చే ఠితా సమణబ్రాహ్మణా చా"తిఆదీసు (జా. ౨.౨౧.౪౩౩) విరతిసచ్చే. "కస్మా ను సచ్చాని వదన్తి నానా పవాదియాసే కుసలావదానా"తిఆదీసు (సు. ని. ౮౯౧) దిట్ఠిసచ్చే. "ఏకం హి సచ్చం న దుతియ"న్తిఆదీసు (సు. ని. ౮౯౦) పరమత్థసచ్చే నిబ్బానే చేవ మగ్గే చ. "చతున్నం అరియసచ్చానం కతి కుసలా"తిఆదీసు (విభ. ౨౧౬) అరియసచ్చే. స్వాయమిధాపి అరియసచ్చే వత్తతీతి ఏవమేత్థ అత్థుద్ధారతోపి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౨౩౫. అనూనాధికతోతి కస్మా పన చత్తారేవ అరియసచ్చాని వుత్తాని అనూనాని అనధికానీతి చే? అఞ్ఞస్సాసమ్భవతో అఞ్ఞతరస్స చ అపనేయ్యాభావతో. న హి ఏతేహి అఞ్ఞం అధికం వా, ఏతేసం వా ఏకమ్పి అపనేతబ్బం సమ్భోతి. యథాహ – "ఇధ, భిక్ఖవే, ఆగచ్ఛేయ్య సమణో వా బ్రాహ్మణో వా 'నేతం దుక్ఖం అరియసచ్చం, అఞ్ఞం దుక్ఖం అరియసచ్చం. అహమేతం దుక్ఖం అరియసచ్చం ఠపేత్వా అఞ్ఞం దుక్ఖం అరియసచ్చం పఞ్ఞపేస్సామీ'తి నేతం ఠానం విజ్జతీ"తిఆది. యథా చాహ – "యో హి కోచి, భిక్ఖవే, సమణో వా బ్రాహ్మణో వా ఏవం వదేయ్య 'నేతం దుక్ఖం పఠమం అరియసచ్చం యం సమణేన గోతమేన దేసితం, అహమేతం దుక్ఖం పఠమం అరియసచ్చం పచ్చక్ఖాయ అఞ్ఞం దుక్ఖం పఠమం అరియసచ్చం పఞ్ఞపేస్సామీ'తి నేతం ఠానం విజ్జతీ"తిఆది (సం. ని. ౫.౧౦౮౬).

అపిచ పవత్తిమాచిక్ఖన్తో భగవా సహేతుకం ఆచిక్ఖి, నివత్తిఞ్చ సఉపాయం. ఇతి పవత్తినివత్తితదుభయహేతూనం ఏతపరమతో చత్తారేవ వుత్తాని. తథా పరిఞ్ఞేయ్యపహాతబ్బసచ్ఛికాతబ్బభావేతబ్బానం, తణ్హావత్థుతణ్హాతణ్హానిరోధతణ్హానిరోధుపాయానం, ఆలయఆలయారామతాఆలయసముగ్ఘాతఆలయసముగ్ఘాతుపాయానఞ్చ వసేనాపి చత్తారేవ వుత్తానీతి ఏవమేత్థ అనూనాధికతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౨౩౬. కమతోతి అయమ్పి దేసనాక్కమోవ. ఏత్థ చ ఓళారికత్తా, సబ్బసత్తసాధారణత్తా చ సువిఞ్ఞేయ్యన్తి దుక్ఖసచ్చం పఠమం వుత్తం. తస్సేవ హేతుదస్సనత్థం తదనన్తరం సముదయసచ్చం. హేతునిరోధా ఫలనిరోధోతి ఞాపనత్థం తతో నిరోధసచ్చం. తదధిగముపాయదస్సనత్థం అన్తే మగ్గసచ్చం. భవసుఖస్సాదగధితానం వా సత్తానం సంవేగజననత్థం పఠమం దుక్ఖమాహ. తం నేవ అకతం ఆగచ్ఛతి , న ఇస్సరనిమ్మానాదితో హోతి, ఇతో పన హోతీతి ఞాపనత్థం తదనన్తరం సముదయం. తతో సహేతుకేన దుక్ఖేన అభిభూతత్తా సంవిగ్గమానసానం దుక్ఖనిస్సరణగవేసీనం నిస్సరణదస్సనేన అస్సాసజననత్థం నిరోధం. తతో నిరోధాధిగమత్థం నిరోధసమ్పాపకం మగ్గన్తి ఏవమేత్థ కమతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౨౩౭. జాతిఆదీనం నిచ్ఛయాతి యే తే అరియసచ్చాని నిద్దిసన్తేన భగవతా "జాతిపి దుక్ఖా, జరాపి దుక్ఖా, మరణమ్పి దుక్ఖం, సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసాపి దుక్ఖా, అప్పియేహి సమ్పయోగో దుక్ఖో, పియేహి విప్పయోగో దుక్ఖో, యమ్పిచ్ఛం న లభతి తమ్పి దుక్ఖం, సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా"తి (విభ. ౧౯౦) దుక్ఖనిద్దేసే ద్వాదస ధమ్మా, "యాయం తణ్హా పోనోబ్భవికా నన్దీరాగసహగతా తత్రతత్రాభినన్దినీ. సేయ్యథిదం, కామతణ్హా, భవతణ్హా, విభవతణ్హా"తి (విభ. ౨౦౩) సముదయనిద్దేసే తివిధా తణ్హా, "యో తస్సాయేవ తణ్హాయ అసేసవిరాగనిరోధో చాగో పటినిస్సగ్గో ముత్తి అనాలయో"తి (విభ. ౨౦౪) ఏవం నిరోధనిద్దేసే అత్థతో ఏకమేవ నిబ్బానం, "కతమం దుక్ఖనిరోధగామినీపటిపదా అరియసచ్చం, అయమేవ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో. సేయ్యథిదం – సమ్మాదిట్ఠి...పే.... సమ్మాసమాధీ"తి (విభ. ౨౦౫) ఏవం

మగ్గనిద్దేసే అట్ఠ ధమ్మాతి ఇతి చతున్నం సచ్చానం నిద్దేసే జాతిఆదయో ధమ్మా వుత్తా, తేసం జాతిఆదీనం నిచ్ఛయాపి ఏత్థ వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

దుక్ఖనిద్దేసకథా

జాతినిద్దేసో

సేయ్యథిదం, అయఞ్హి **జాతి**-సద్దో అనేకత్థో. తథా హేస "ఏకమ్పి జాతిం ద్వేపి జాతియో"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౪; పారా॰ ౧౨) ఏత్థ భవే ఆగతో. "అత్థి, విసాఖే, నిగణ్ఠా నామ సమణజాతీ"తి (అ॰ ని॰ ౩.౭౧) ఏత్థ నికాయే. "జాతి ద్వీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహితా"తి (ధాతు॰ ౭౧) ఏత్థ సఙ్ఖతలక్ఖణే. "యం మాతుకుచ్ఛిస్మిం పఠమం చిత్తం ఉప్పన్నం, పఠమం విఞ్ఞాణం పాతుభూతం, తదుపాదాయ సావస్స జాతీ"తి (మహావ॰ ౧౨౪) ఏత్థ పటిసన్ధియం. "సమ్పతిజాతో, ఆనన్ద, బోధిసత్తో"తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౦౭) ఏత్థ పసూతియం. "అక్ఖిత్తో అనుపకుట్ఠో జాతివాదేనా"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౩౩౧) ఏత్థ కులే. "యతోహం, భగిని, అరియాయ జాతియా జాతో"తి (మ॰ ని॰ ౨.౩౫౧) ఏత్థ అరియసీలే.

౨౩౮. స్వాయమిధ గబ్భసేయ్యకానం పటిసన్ధితో పట్ఠాయ యావ మాతుకుచ్ఛిమ్హా నిక్ఖమనం, తావ పవత్తేసు ఖన్ధేసు. ఇతరేసం పటిసన్ధిఖన్ధేస్వేవాతి దట్ఠబ్బో. అయమ్పి చ పరియాయకథావ. నిప్పరియాయతో పన తత్థ తత్థ నిబ్బత్తమానానం సత్తానం యే యే ఖన్ధా పాతుభవన్తి, తేసం తేసం పఠమపాతుభావో జాతి నామ.

సా పనేసా తత్థ తత్థ భవే పఠమాభినిబ్బత్తిలక్ఖణా, నియ్యాతనరసా, అతీతభవతో ఇధ ఉమ్ముజ్జనపచ్చుపట్ఠానా, దుక్ఖవిచిత్తతాపచ్చుపట్ఠానా వా.

౨౩౯. కస్మా పనేసా దుక్ఖాతి చే? అనేకేసం దుక్ఖానం వత్థుభావతో. అనేకాని హి దుక్ఖాని. సేయ్యథిదం – దుక్ఖదుక్ఖం, విపరిణామదుక్ఖం, సఙ్ఖారదుక్ఖం, పటిచ్ఛన్నదుక్ఖం, అప్పటిచ్ఛన్నదుక్ఖం, పరియాయదుక్ఖం, నిప్పరియాయదుక్ఖన్తి.

తత్థ కాయికచేతసికా దుక్ఖా వేదనాసభావతో చ నామతో చ దుక్ఖత్తా **దుక్ఖదుక్ఖన్తి** వుచ్చతి.

సుఖా వేదనా విపరిణామేన దుక్ఖుప్పత్తిహేతుతో **విపరిణామదుక్ఖం**.

ఉపేక్ఖా వేదనా చేవ అవసేసా చ తేభూమకా సఙ్ఖారా ఉదయబ్బయప్పటిపీళితత్తా **సఙ్ఖారదుక్ఖం**. కణ్ణసూలదన్తసూలరాగజపరిళాహదోసజపరిళాహాది కాయికచేతసికో ఆబాధో పుచ్ఛిత్వా జానితబ్బతో ఉపక్కమస్స చ అపాకటభావతో **పటిచ్ఛన్నదుక్ఖం** నామ. అపాకటదుక్ఖన్తిపి వుచ్చతి.

ద్వత్తింసకమ్మకారణాదిసముట్ఠానో ఆబాధో అపుచ్ఛిత్వావ జానితబ్బతో ఉపక్కమస్స చ పాకటభావతో **అప్పటిచ్ఛన్నదుక్ఖం** నామ. పాకటదుక్ఖన్తిపి వుచ్చతి.

ఠపేత్వా దుక్ఖదుక్ఖం సేసం దుక్ఖసచ్చవిభఙ్గే ఆగతం జాతిఆది సబ్బమ్పి తస్స తస్స దుక్ఖస్స వత్థుభావతో **పరియాయదుక్ఖం**. దుక్ఖదుక్ఖం పన **నిప్పరియాయదుక్ఖన్తి** వుచ్చతి.

తత్రాయం జాతి యం తం బాలపణ్డితసుత్తాదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౨౪౬ ఆదయో) భగవతాపి ఉపమావసేన పకాసితం ఆపాయికం దుక్ఖం, యఞ్చ సుగతియమ్పి మనుస్సలోకే గబ్భోక్కన్తిమూలకాదిభేదం దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, తస్స వత్థుభావతో దుక్ఖా.

౨౪౦. తత్రిదం గబ్భోక్కన్తిమూలకాదిభేదం దుక్ఖం – అయం హి సత్తో మాతుకుచ్ఛిమ్హి నిబ్బత్తమానో న ఉప్పలపదుమపుణ్డరీకాదీసు నిబ్బత్తతి, అథ ఖో హేట్ఠా ఆమాసయస్స ఉపరి పక్కాసయస్స ఉదరపటలపిట్ఠికణ్టకానం వేమజ్ఝే పరమసమ్బాధే తిబ్బన్ధకారేనానాకుణపగన్ధపరిభావితపరమదుగ్గన్ధపవనవిచరితే అధిమత్తజేగుచ్ఛే కుచ్ఛిపదేసే పూతిమచ్ఛపూతికుమ్మాసచన్దనికాదీసు కిమి వియ నిబ్బత్తతి. సో తత్థ నిబ్బత్తో దస మాసే మాతుకుచ్ఛిసమ్భవేన ఉస్మనా పుటపాకం వియ పచ్చమానో పిట్ఠపిణ్డి వియ సేదియమానో సమిఞ్జనపసారణాదిరహితో అధిమత్తం దుక్ఖమనుభోతీతి, ఇదం తావ **గబ్భోక్కన్తిమూలకం** దుక్ఖం.

యం పన సో మాతు సహసా ఉపక్ఖలనగమననిసీదనవుట్ఠానపరివత్తనాదీసు సురాధుత్తహత్థగతో ఏళకో వియ అహితుణ్డికహత్థగతో సప్పపోతకో వియ చ ఆకడ్ఢనపరికడ్ఢనఓధూనననిద్ధూననాదినా ఉపక్కమేన అధిమత్తం దుక్ఖమనుభవతి, యఞ్చ మాతు సీతూదకపానకాలే సీతనరకుపపన్నో వియ, ఉణ్హయాగుభత్తాదిఅజ్ఝోహరణకాలే అఙ్గారవుట్ఠిసమ్పరికిణ్ణో వియ, లోణమ్బిలాదిఅజ్ఝోహరణకాలే ఖారాపటిచ్ఛకాదికమ్మకారణపత్తో వియ తిబ్బం దుక్ఖమనుభోతి, ఇదం **గబ్భపరిహరణమూలకం** దుక్ఖం.

యం పనస్స మూళ్హగబ్భాయ మాతుయా మిత్తామచ్చసుహజ్జాదీహిపి అదస్సనారహే దుక్ఖుప్పత్తిట్ఠానే ఛేదనఫాలనాదీహి దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, ఇదం **గబ్భవిపత్తిమూలకం** దుక్ఖం.

యం విజాయమానాయ మాతుయా కమ్మజేహి వాతేహి పరివత్తేత్వా నరకపపాతం వియ అతిభయానకం యోనిమగ్గం పటిపాతియమానస్స పరమసమ్బాధేన యోనిముఖేన తాళచ్ఛిగ్గళేన వియ నిక్కడ్ఢియమానస్స మహానాగస్స నరకసత్తస్స వియ చ సఙ్ఘాతపబ్బతేహి విచుణ్ణియమానస్స దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, ఇదం **విజాయనమూలకం** దుక్ఖం.

యం పన జాతస్స తరుణవణసదిససుఖుమాలసరీరస్స హత్థగహణనహాపనధోవనచోళపరిమజ్జనాదికాలే సూచిముఖఖురధారాహి విజ్ఝనఫాలనసదిసం దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, ఇదం మాతుకుచ్ఛితో **బహినిక్ఖమనమూలకం** దుక్ఖం.

యం తతో పరం పవత్తియం అత్తనావ అత్తానం వధేన్తస్స అచేలకవతాదివసేన ఆతాపనపరితాపనానుయోగమనుయుత్తస్స, కోధవసేన అభుఞ్జన్తస్స, ఉబ్బన్ధన్తస్స చ దుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, ఇదం **అత్తూపక్కమమూలకం** దుక్ఖం. యం పన పరతో వధబన్ధనాదీని అనుభవన్తస్స ఉప్పజ్జతి, ఇదం **పరూపక్కమమూలకం** దుక్ఖన్తి.

ఇతి ఇమస్స సబ్బస్సాపి దుక్ఖస్స అయం జాతి వత్థుమేవ హోతి.

౨౪౧. తేనేతం వుచ్చతి –

జాయేథ నో చే నరకేసు సత్తో,

తత్తగ్గిదాహాదికమప్పసయ్హం;
లభేథ దుక్ఖం ను కుహిం పతిట్ఠం,
ఇచ్చాహ దుక్ఖాతి మునీధ జాతిం.

దుక్ఖం తిరచ్ఛేసు కసాపతోద-
దణ్డాభిఘాతాదిభవం అనేకం;
యం తం కథం తత్థ భవేయ్య జాతిం,
వినా తహిం జాతి తతోపి దుక్ఖా.

పేతేసు దుక్ఖం పన ఖుప్పిపాసా-
వాతాతపాదిప్పభవం విచిత్తం;
యస్మా అజాతస్స న తత్థ అత్థి,
తస్మాపి దుక్ఖం ముని జాతిమాహ.

తిబ్బన్ధకారే చ అసయ్హసీతే,
లోకన్తరే యం అసురేసు దుక్ఖం;
న తం భవే తత్థ న చస్స జాతి,
యతో అయం జాతి తతోపి దుక్ఖా.

యఞ్చాపి గూథనరకే వియ మాతుగబ్భే,
సత్తో వసం చిరమతో బహి నిక్ఖమఞ్చ;
పప్పోతి దుక్ఖమతిఘోరమిదమ్పి నత్థి,
జాతిం వినా ఇతిపి జాతి అయఞ్హి దుక్ఖా.

కిం భాసితేన బహునా నను యం కుహిఞ్చి,
అత్థీధ కిఞ్చిదపి దుక్ఖమిదం కదాచి;
నేవత్థి జాతివిరహేన యతో మహేసి,
దుక్ఖాతి సబ్బపఠమం ఇమమాహ జాతిన్తి.

అయం తావ జాతియం వినిచ్ఛయో.

జరానిద్దేసో

౫౪౨. **జరాపి దుక్ఖాతి** ఏత్థ దువిధా జరా సఙ్ఖతలక్ఖణఞ్చ, ఖణ్డిచ్చాదిసమ్మతో సన్తతియం ఏకభవపరియాపన్నఖన్ధపురాణభావో చ, సా ఇధ అధిప్పేతా. సా పనేసా జరా ఖన్ధపరిపాకలక్ఖణా, మరణూపనయనరసా, యోబ్బనవినాసపచ్చుపట్ఠానా. దుక్ఖా సఙ్ఖారదుక్ఖభావతో చేవ దుక్ఖవత్థుతో చ . యం హి

అఙ్గపచ్చఙ్గసిథిలీభావఇన్ద్రియవికారవిరూపతాయోబ్బనవినాసబలూపఘాతసతిమతివిప్పవాసపరపరిభవాదిఅనేకపచ్చయం కాయికచేతసికదుక్ఖం ఉప్పజ్జతి, జరా తస్స వత్థు. తేనేతం వుచ్చతి –

"అఙ్గానం సిథిలీభావా, ఇన్ద్రియానం వికారతో;
యోబ్బనస్స వినాసేన, బలస్స ఉపఘాతతో.

"విప్పవాసా సతాదీనం, పుత్తదారేహి అత్తనో;
అపసాదనీయతో చేవ, భియ్యో బాలత్తపత్తియా.

"పప్పోతి దుక్ఖం యం మచ్చో, కాయికం మానసం తథా;
సబ్బమేతం జరాహేతు, యస్మా తస్మా జరా దుఖా"తి.

అయం జరాయం వినిచ్ఛయో.

మరణనిద్దేసో

౨౧౪౩. **మరణమ్పి దుక్ఖన్తి** ఏత్థాపి దువిధం మరణం సఙ్ఖతలక్ఖణఞ్చ, యం సన్ధాయ వుత్తం "జరామరణం ద్వీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహిత"న్తి (ధాతు॰ ౭౧). ఏకభవపరియాపన్నజీవితిన్ద్రియప్పబన్ధవిచ్ఛేదో చ, యం సన్ధాయ వుత్తం "నిచ్చం మరణతో భయ"న్తి (సు॰ ని॰ ౫౮౧). తం ఇధ అధిప్పేతం. జాతిపచ్చయా మరణం ఉపక్కమమరణం సరసమరణం ఆయుక్ఖయమరణం పుఞ్ఞక్ఖయమరణన్తిపి తస్సేవ నామం. తయిదం చుతిలక్ఖణం, వియోగరసం, గతివిప్పవాసపచ్చుపట్ఠానం. దుక్ఖస్స పన వత్థుభావతో దుక్ఖన్తి వేదితబ్బం. తేనేతం వుచ్చతి –

"పాపస్స పాపకమ్మాది-నిమిత్తమనుపస్సతో;
భద్దస్సాపసహన్తస్స, వియోగం పియవత్థుకం;
మీయమానస్స యం దుక్ఖం, మానసం అవిసేసతో.

సబ్బేసఞ్చాపి యం సన్ధి-బన్ధనచ్ఛేదనాదికం;
వితుజ్జమానమమ్మానం, హోతి దుక్ఖం సరీరజం.

అసయ్హమప్పతికారం, దుక్ఖస్సేతస్సిదం యతో;
మరణం వత్థు తేనేతం, దుక్ఖమిచ్చేవ భాసిత"న్తి.

అయం మరణే వినిచ్ఛయో.

సోకాదినిద్దేసో

౨౧౪౪. సోకాదీసు **సోకో** నామ ఞాతిబ్యసనాదీహి ఫుట్ఠస్స చిత్తసన్తాపో. సో కిఞ్చాపి అత్థతో దోమనస్సమేవ హోతి. ఏవం సన్తేపి అన్తోనిజ్ఝానలక్ఖణో, చేతసో పరిజ్ఝాపనరసో, అనుసోచనపచ్చుపట్ఠానో. దుక్ఖో పన దుక్ఖదుక్ఖతో దుక్ఖవత్థుతో చ. తేనేతం

వుచ్చతి –

“సత్తానం హదయం సోకో, విససల్లంవ తుజ్జతి;
అగ్గితత్తోవ నారాచో, భుసంవ దహతే పున.

“సమావహతి చ బ్యాధి-జరామరణభేదనం;
దుక్ఖమ్పి వివిధం యస్మా, తస్మా దుక్ఖోతి వుచ్చతీ”తి.

అయం సోకే వినిచ్ఛయో.

పరిదేవో

౨౪౫. **పరిదేవో** నామ ఞాతిబ్యసనాదీహి ఫుట్ఠస్స వచీపలాపో. సో లాలప్పనలక్ఖణో, గుణదోసకిత్తనరసో, సమ్భమపచ్చుపట్ఠానో. దుక్ఖో పన సఙ్ఖారదుక్ఖభావతో దుక్ఖవత్థుతో చ. తేనేతం వుచ్చతి –

“యం సోకసల్లవిహతో పరిదేవమానో,
కణ్ఠోట్ఠతాలుతలసోసజమప్పసయ్హం;
భియ్యోధిమత్తమధిగచ్ఛతియేవ దుక్ఖం,
దుక్ఖోతి తేన భగవా పరిదేవమాహా”తి.

అయం పరిదేవే వినిచ్ఛయో.

దుక్ఖం

౨౪౬. **దుక్ఖం** నామ కాయికం దుక్ఖం, తం కాయపీళనలక్ఖణం, దుప్పఞ్ఞానం దోమనస్సకరణరసం, కాయికాబాధపచ్చుపట్ఠానం. దుక్ఖం పన దుక్ఖదుక్ఖతో మానసదుక్ఖావహనతో చ. తేనేతం వుచ్చతి –

“పీళేతి కాయికమిదం, దుక్ఖఞ్చ మానసం భియ్యో;
జనయతి యస్మా తస్మా, దుక్ఖన్తి విసేసతో వుత్త”న్తి.

అయం దుక్ఖే వినిచ్ఛయో.

దోమనస్సం

౨౪౭. **దోమనస్సం** నామ మానసం దుక్ఖం. తం చిత్తపీళనలక్ఖణం, మనోవిఘాతరసం, మానసబ్యాధిపచ్చుపట్ఠానం. దుక్ఖం పన దుక్ఖదుక్ఖతో కాయికదుక్ఖావహనతో చ. చేతోదుక్ఖసమప్పితా హి కేసే పకిరియ కన్దన్తి, ఉరాని పటిపిసన్తి, ఆవట్టన్తి, వివట్టన్తి, ఉద్ధంపాదం పపతన్తి, సత్థం ఆహరన్తి, విసం ఖాదన్తి, రజ్జుయా ఉబ్బన్ధన్తి, అగ్గిం పవిసన్తీతి తం నానప్పకారకం దుక్ఖమనుభవన్తి. తేనేతం వుచ్చతి –

“పీళేతి యతో చిత్తం, కాయస్స చ పీళనం సమావహతి;
దుక్ఖన్తి దోమనస్సం, విదోమనస్సా తతో ఆహూ”తి.

అయం దోమనస్సే వినిచ్ఛయో.

ఉపాయాసో

౨౪౮. **ఉపాయాసో** నామ ఞాతిబ్యసనాదీహి ఫుట్ఠస్స అధిమత్తచేతోదుక్ఖప్పభావితో దోసోయేవ. **సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నో ఏకో ధమ్మోతి ఏకే**. సో చిత్తపరిదహనలక్ఖణో, నిత్థుననరసో , విసాదపచ్చుపట్ఠానో. దుక్ఖో పన సఙ్ఖారదుక్ఖభావతో చిత్తపరిదహనతో కాయవిసాదనతో చ. తేనేతం వుచ్చతి –

“చిత్తస్స చ పరిదహనా, కాయస్స విసాదనా చ అధిమత్తం;
యం దుక్ఖముపాయాసో, జనేతి దుక్ఖో తతో వుత్తో”తి.

అయం ఉపాయాసే వినిచ్ఛయో.

ఏత్థ చ మన్దగ్గినా అన్తోభాజనే పాకో వియ **సోకో**. తిక్ఖగ్గినా పచ్చమానస్స భాజనతో బహినిక్ఖమనం వియ **పరిదేవో**. బహినిక్ఖన్తావసేసస్స నిక్ఖమితుం అప్పహోన్తస్స అన్తోభాజనేయేవ యావ పరిక్ఖయా పాకో వియ **ఉపాయాసో** దట్ఠబ్బో.

అప్పియసమ్పయోగో

౨౪౯. **అప్పియసమ్పయోగో** నామ అమనాపేహి సత్తసఙ్ఖారేహి సమోధానం. సో అనిట్ఠసమోధానలక్ఖణో, చిత్తవిఘాతకరణరసో, అనత్థభావపచ్చుపట్ఠానో. దుక్ఖో పన దుక్ఖవత్థుతో. తేనేతం వుచ్చతి –

“దిస్వావ అప్పియే దుక్ఖం, పఠమం హోతి చేతసి;
తదుపక్కమసమ్భూత-మథకాయే యతో ఇధ.

“తతో దుక్ఖద్వయస్సాపి, వత్థుతో సో మహేసినా;
దుక్ఖో వుత్తోతి విఞ్ఞేయ్యో, అప్పియేహి సమాగమో”తి.

అయం అప్పియసమ్పయోగే వినిచ్ఛయో.

పియవిప్పయోగో

౨౫౦. **పియవిప్పయోగో** నామ మనాపేహి సత్తసఙ్ఖారేహి వినాభావో. సో ఇట్ఠవత్థువియోగలక్ఖణో , సోకుప్పాదనరసో, బ్యసనపచ్చుపట్ఠానో. దుక్ఖో పన సోకదుక్ఖస్స వత్థుతో. తేనేతం వుచ్చతి –

“ఞాతిధనాదివియోగా,
సోకసరసమప్పితా వితుజ్జన్తి;

బాలా యతో తతో యం,
దుక్ఖోతి మతో పియవిప్పయోగో”తి.

అయం పియవిప్పయోగే వినిచ్ఛయో.

ఇచ్ఛితాలాభో

౫౩౧. యమ్పిచ్ఛం న లభతీతి ఏత్థ “అహో వత మయం న జాతిధమ్మా అస్సామా”తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౩౯౮; విభ॰ ౨౦౧) అలబ్భనేయ్యవత్థూసు ఇచ్ఛావ యమ్పిచ్ఛం న లభతి, తమ్పి దుక్ఖన్తి వుత్తా. సా అలబ్భనేయ్యవత్థుఇచ్ఛనలక్ఖణా, తప్పరియేసనరసా, తేసం అప్పత్తిపచ్చుపట్ఠానా. దుక్ఖా పన దుక్ఖవత్థుతో. తేనేతం వుచ్చతి –

“తం తం పత్థయమానానం, తస్స తస్స అలాభతో;
యం విఘాతమయం దుక్ఖం, సత్తానం ఇధ జాయతి.

“అలబ్భనేయ్యవత్థూనం, పత్థనా తస్స కారణం;
యస్మా తస్మా జినో దుక్ఖం, ఇచ్ఛితాలాభమబ్రవీ”తి.

అయం ఇచ్ఛితాలాభే వినిచ్ఛయో.

పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా

౫౩౨. సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖాతి ఏత్థ పన –

జాతిప్పభుతికం దుక్ఖం, యం వుత్తమిధ తాదినా;
అవుత్తం యఞ్చ తం సబ్బం, వినా ఏతే న విజ్జతి.

యస్మా తస్మా ఉపాదాన-క్ఖన్ధా సఙ్ఖేపతో ఇమే;
దుక్ఖాతి వుత్తా దుక్ఖన్త-దేసకేన మహేసినా.

తథా హి ఇన్ధనమివ పావకో, లక్ఖమివ పహరణాని, గోరూపం వియ డంసమకసాదయో, ఖేత్తమివ లాయకా, గామం వియ గామఘాతకా ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకమేవ జాతిఆదయో నానప్పకారేహి విబాధేన్తా తిణలతాదీని వియ భూమియం, పుప్ఫఫలపల్లవాని వియ రుక్ఖేసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసుయేవ నిబ్బత్తన్తి. ఉపాదానక్ఖన్ధానఞ్చ ఆదిదుక్ఖం జాతి, మజ్ఝేదుక్ఖం జరా, పరియోసానదుక్ఖం మరణం, మారణన్తికదుక్ఖాభిఘాతేన పరిడయ్హనదుక్ఖం సోకో, తదసహనతో లాలప్పనదుక్ఖం పరిదేవో, తతో ధాతుక్ఖోభసఙ్ఖాతఅనిట్ఠఫోట్ఠబ్బసమాయోగతో కాయస్స ఆబాధనదుక్ఖం దుక్ఖం, తేన బాధియమానానం పుథుజ్జనానం తత్థ పటిఘుప్పత్తితో చేతోబాధనదుక్ఖం దోమనస్సం, సోకాదివుద్ధియా జనితవిసాదానం అనుత్థుననదుక్ఖం ఉపాయాసో, మనోరథవిఘాతప్పత్తానం ఇచ్ఛావిఘాతదుక్ఖం ఇచ్ఛితాలాభోతి ఏవం నానప్పకారతో ఉపపరిక్ఖియమానా ఉపాదానక్ఖన్ధావ దుక్ఖాతి. యదేతం ఏకమేకం దస్సేత్వా వుచ్చమానం అనేకేహిపి కప్పేహి న సక్కా అసేసతో వత్తుం, తస్మా తం సబ్బమ్పి

దుక్ఖం ఏకజలబిన్దుమ్హి సకలసముద్దజలరసం వియ యేసు కేసుచి పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు సంఖిపిత్వా దస్సేతుం "సంఖిత్తేన పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా దుక్ఖా"తి భగవా అవోచాతి. అయం ఉపాదానక్ఖన్ధేసు వినిచ్ఛయో.

అయం తావ దుక్ఖనిద్దేసే నయో.

సముదయనిద్దేసకథా

౨.౨.౩. సముదయనిద్దేసే పన **యాయం తణ్హా**తి యా అయం తణ్హా. **పోనోబ్భవికా**తి పునబ్భవకరణం పునోబ్భవో, పునోబ్భవో సీలమేతిస్సాతి పోనోబ్భవికా. **నన్దీరాగేన సహగతా**తి నన్దీరాగసహగతా, నన్దీరాగేన సద్ధిం అత్థతో ఏకత్తమేవ గతాతి వుత్తం హోతి. **తత్ర తత్రాభినన్దినీ**తి యత్ర యత్ర అత్తభావో నిబ్బత్తతి, తత్ర తత్రాభినన్దినీ. **సేయ్యథిద**న్తి నిపాతో , తస్స సా కతమాతి చేతి అత్థో. కామతణ్హా భవతణ్హా విభవతణ్హాతి ఇమా పటిచ్చసముప్పాదనిద్దేసే ఆవిభవిస్సన్తి. ఇధ పనాయం తివిధాపి దుక్ఖసచ్చస్స నిబ్బత్తకట్ఠేన ఏకత్తం ఉపనేత్వా దుక్ఖసముదయం అరియసచ్చన్తి వుత్తాతి వేదితబ్బా.

అయం సముదయనిద్దేసే నయో.

నిరోధనిద్దేసకథా

౨.౨.౪. దుక్ఖనిరోధనిద్దేసే యో తస్సాయేవ తణ్హాయాతిఆదినా నయేన సముదయనిరోధో వుత్తో, సో కస్మాతి చే? సముదయనిరోధేన దుక్ఖనిరోధో. సముదయనిరోధేన హి దుక్ఖం నిరుజ్ఝతి, న అఞ్ఞథా. తేనాహ –

"యథాపి మూలే అనుపద్దవే దళ్హే,
ఛిన్నోపి రుక్ఖో పునదేవ రూహతి;
ఏవమ్పి తణ్హానుసయే అనూహతే,
నిబ్బత్తతీ దుక్ఖమిదం పునప్పున"న్తి. (ధ॰ ప॰ ౩౩౮);

ఇతి యస్మా సముదయనిరోధేనేవ దుక్ఖం నిరుజ్ఝతి, తస్మా భగవా దుక్ఖనిరోధం దేసేన్తో సముదయనిరోధేనేవ దేసేసి. సీహసమానవుత్తినో హి తథాగతా. తే దుక్ఖం నిరోధేన్తా దుక్ఖనిరోధఞ్చ దేసేన్తా హేతుమ్హి పటిపజ్జన్తి, న ఫలే. సువానవుత్తినో పన తిత్థియా. తే దుక్ఖం నిరోధేన్తా దుక్ఖనిరోధఞ్చ దేసేన్తా అత్తకిలమథానుయోగదేసనాదీహి ఫలే పటిపజ్జన్తి, న హేతుమ్హీతి. ఏవం తావ దుక్ఖనిరోధస్స సముదయనిరోధవసేన దేసనాయ పయోజనం వేదితబ్బం.

౨.౨.౨. అయం పనత్థో – **తస్సాయేవ తణ్హాయా**తి తస్సా "పోనోబ్భవికా"తి వత్వా కామతణ్హాదివసేన విభత్తతణ్హాయ. **విరాగో** వుచ్చతి మగ్గో. "విరాగా విముచ్చతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౨; సం॰ ని॰ ౩.౧౪) హి వుత్తం. విరాగేన నిరోధో విరాగనిరోధో. అనుసయసముగ్ఘాతతో అసేసో విరాగనిరోధో **అసేసవిరాగనిరోధో**. అథ వా **విరాగో**తి పహానం వుచ్చతి, తస్మా అసేసో విరాగో అసేసో నిరోధోతి ఏవమ్పేత్థ యోజనా దట్ఠబ్బా. అత్థతో పన సబ్బానేవ ఏతాని నిబ్బానస్స వేవచనాని. పరమత్థతో హి దుక్ఖనిరోధో అరియసచ్చన్తి నిబ్బానం వుచ్చతి. యస్మా పన తం ఆగమ్మ తణ్హా విరజ్జతి చేవ నిరుజ్ఝతి చ, తస్మా విరాగోతి చ

నిరోధోతి చ వుచ్చతి. యస్మా చ తదేవ ఆగమ్మ తస్సా చాగాదయో హోన్తి, కామగుణాలయేసు చేత్థ ఏకోపి ఆలయో నత్థి, తస్మా "చాగో పటినిస్సగ్గో ముత్తి అనాలయో"తి వుచ్చతి.

౨౬౨౬. తయిదం సన్తిలక్ఖణం, అచ్చుతిరసం, అస్సాసకరణరసం వా, అనిమిత్తపచ్చుపట్ఠానం, నిప్పపఞ్చపచ్చుపట్ఠానం వా.

నిబ్బానకథా

౨౬౨౭. నత్థేవ నిబ్బానం, ససవిసాణం వియ అనుపలబ్భనీయతోతి చే? న, ఉపాయేన ఉపలబ్భనీయతో. ఉపలబ్భతి హి తం తదనురూపపటిపత్తిసఙ్ఖాతేన ఉపాయేన, చేతోపరియఞాణేన పరేసం లోకుత్తరచిత్తం వియ, తస్మా "అనుపలబ్భనీయతో నత్థీ"తి న వత్తబ్బం. న హి "యం బాలపుథుజ్జనా న ఉపలభన్తి, తం నత్థీ"తి వత్తబ్బం.

౨౬౨౮. అపిచ నిబ్బానం నత్థీతి న వత్తబ్బం, కస్మా? పటిపత్తియా వఞ్ఝభావాపజ్జనతో. అసతి హి నిబ్బానే సమ్మాదిట్ఠిపురేజవాయ సీలాదిఖన్ధత్తయసఙ్గహాయ సమ్మాపటిపత్తియా వఞ్ఝభావో ఆపజ్జతి. న చాయం వఞ్ఝా, నిబ్బానపాపనతోతి. న పటిపత్తియా వఞ్ఝభావాపత్తి, అభావపాపకత్తాతి చే. న, అతీతానాగతాభావేపి నిబ్బానపత్తియా అభావతో. వత్తమానానమ్పి అభావో నిబ్బానన్తి చే. న, తేసం అభావాసమ్భవతో, అభావే చ అవత్తమానభావాపజ్జనతో, వత్తమానక్ఖన్ధనిస్సితమగ్గక్ఖణే చ సోపాదిసేసనిబ్బానధాతుప్పత్తియా అభావదోసతో. తదా కిలేసానం అవత్తమానత్తా న దోసోతి చే. న, అరియమగ్గస్స నిరత్థకభావాపజ్జనతో. ఏవఞ్హి సతి అరియమగ్గక్ఖణతో పుబ్బేపి కిలేసా న సన్తీతి అరియమగ్గస్స నిరత్థకభావో ఆపజ్జతి. తస్మా అకారణమేతం.

౨౬౨౯. "యో ఖో, ఆవుసో, రాగక్ఖయో"తిఆదివచనతో (సం॰ ని॰ ౪.౩౧౫) "ఖయో నిబ్బాన"న్తి చే. న, అరహత్తస్సాపి ఖయమత్తాపజ్జనతో. తమ్పి హి "యో ఖో, ఆవుసో , రాగక్ఖయో"తిఆదినా (స॰ ని॰ ౪.౩౧౫) నయేన నిద్దిట్ఠం. కిఞ్చ భియ్యో నిబ్బానస్స ఇత్తరకాలాదిప్పత్తిదోసతో. ఏవఞ్హి సతి నిబ్బానం ఇత్తరకాలం, సఙ్ఖతలక్ఖణం, సమ్మావాయామనిరపేక్ఖాధిగమనీయభావఞ్చ ఆపజ్జతి. సఙ్ఖతలక్ఖణత్తాయేవ చ సఙ్ఖతపరియాపన్నం, సఙ్ఖతపరియాపన్నత్తా రాగాదీహి అగ్గీహి ఆదిత్తం, ఆదిత్తత్తా దుక్ఖఞ్చాతిపి ఆపజ్జతి. యస్మా ఖయా పట్ఠాయ న భియ్యో పవత్తి నామ హోతి, తస్స నిబ్బానభావతో న దోసోతి చే. న, తాదిసస్స ఖయస్స అభావతో. భావేపి చస్స వుత్తప్పకారదోసానతివత్తనతో, అరియమగ్గస్స చ నిబ్బానభావాపజ్జనతో. అరియమగ్గో హి దోసే ఖీణేతి, తస్మా ఖయోతి వుచ్చతి. తతో చ పట్ఠాయ న భియ్యో దోసానం పవత్తీతి.

అనుప్పత్తినిరోధసఙ్ఖాతస్స పన ఖయస్స పరియాయేన ఉపనిస్సయత్తా, యస్స ఉపనిస్సయో హోతి తదుపచారేన "ఖయో"తి వుత్తం. సరూపేనేవ కస్మా న వుత్తన్తి చే. అతిసుఖుమత్తా. అతిసుఖుమతా చస్స భగవతో అప్పోసుక్కభావావహనతో, అరియేన చక్ఖునా పస్సితబ్బతో చ సిద్ధాతి.

౨౬౩౦. తయిదం మగ్గసమఙ్గినా పత్తబ్బతో **అసాధారణం,** పురిమకోటియా అభావతో **అప్పభవం**. మగ్గభావే భావతో న అప్పభవన్తి చే. న, మగ్గేన అనుప్పాదనీయతో. పత్తబ్బమేవ హేతం మగ్గేన, న ఉప్పాదేతబ్బం. తస్మా అప్పభవమేవ. అప్పభవత్తా **అజరామరణం**. పభవజరామరణానం అభావతో **నిచ్చం**.

నిబ్బానస్సేవ అణుఆదీనమ్పి నిచ్చభావాపత్తీతి చే. న, హేతునో అభావా. నిబ్బానస్స నిచ్చత్తా తే నిచ్చాతి చే. న, హేతులక్ఖణస్స అనుపపత్తితో. నిచ్చా ఉప్పాదాదీనం అభావతో నిబ్బానం వియాతి చే. న, అణుఆదీనం అసిద్ధత్తా.

౨౬౧. యథావుత్తయుత్తిసబ్భావతో పన ఇదమేవ నిచ్చం, రూపసభావాతిక్కమతో **అరూపం**. బుద్ధాదీనం నిట్ఠాయ విసేసాభావతో **ఏకావ నిట్ఠా**. యేన భావనాయ పత్తం, తస్స కిలేసవూపసమం, ఉపాదిసేసఞ్చ ఉపాదాయ పఞ్ఞాపనీయత్తా సహ ఉపాదిసేసేన పఞ్ఞాపియతీతి **సఉపాదిసేసం**. యో చస్స సముదయప్పహానేన ఉపహతాయతికమ్మఫలస్స చరిమచిత్తతో చ ఉద్ధం పవత్తిఖన్ధానం అనుప్పాదనతో, ఉప్పన్నానఞ్చ అన్తరధానతో ఉపాదిసేసాభావో , తం ఉపాదాయ పఞ్ఞాపనీయతో నత్థి ఏత్థ ఉపాదిసేసోతి **అనుపాదిసేసం**.

అసిథిలపరక్కమసిద్ధేన ఞాణవిసేసేన అధిగమనీయతో, సబ్బఞ్ఞువచనతో చ పరమత్థేన సభావతో నిబ్బానం నావిజ్జమానం. వుత్తఞ్హేతం “అత్థి, భిక్ఖవే, అజాతం అభూతం అకతం అసఙ్ఖత”న్తి.

ఇదం దుక్ఖనిరోధనిద్దేసే వినిచ్ఛయకథాముఖం.

మగ్గనిద్దేసకథా

౨౬౨. దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదానిద్దేసే వుత్తా పన అట్ఠ ధమ్మా కామం ఖన్ధనిద్దేసేపి అత్థతో పకాసితాయేవ, ఇధ పన నేసం ఏకక్ఖణే పవత్తమానానం విసేసావబోధనత్థం వదామ. సఙ్ఖేపతో హి చతుసచ్చపటివేధాయ పటిపన్నస్స యోగినో నిబ్బానారమ్మణం అవిజ్జానుసయసముగ్ఘాతకం పఞ్ఞాచక్ఖు **సమ్మాదిట్ఠి**. సా సమ్మా దస్సనలక్ఖణా, ధాతుప్పకాసనరసా, అవిజ్జన్ధకారవిద్ధంసనపచ్చుపట్ఠానా. తథా సమ్పన్నదిట్ఠినో తంసమ్పయుత్తం మిచ్ఛాసఙ్కప్పనిఘాతకం చేతసో నిబ్బానపదాభినిరోపనం **సమ్మాసఙ్కప్పో**. సో సమ్మా చిత్తాభినిరోపనలక్ఖణో, అప్పనారసో, మిచ్ఛాసఙ్కప్పప్పహానపచ్చుపట్ఠానో.

తథా పస్సతో వితక్కయతో చ తంసమ్పయుత్తావ వచీదుచ్చరితసముగ్ఘాతికా మిచ్ఛావాచాయ విరతి **సమ్మావాచా** నామ. సా పరిగ్గహలక్ఖణా, విరమణరసా, మిచ్ఛావాచాప్పహానపచ్చుపట్ఠానా. తథా విరమతో తంసమ్పయుత్తావ మిచ్ఛాకమ్మన్తసముచ్ఛేదికా పాణాతిపాతాదివిరతి **సమ్మాకమ్మన్తో** నామ. సో సముట్ఠాపనలక్ఖణో, విరమణరసో, మిచ్ఛాకమ్మన్తప్పహానపచ్చుపట్ఠానో. యా పనస్స తేసం సమ్మావాచాకమ్మన్తానం విసుద్ధిభూతా తంసమ్పయుత్తావ కుహనాదిఉపచ్ఛేదికా మిచ్ఛాజీవవిరతి, సో **సమ్మాఆజీవో** నామ. సో వోదానలక్ఖణో, ఞాయాజీవపవత్తిరసో, మిచ్ఛాజీవప్పహానపచ్చుపట్ఠానో.

అథస్స యో తస్సా సమ్మావాచాకమ్మన్తాజీవసఙ్ఖాతాయ సీలభూమియం పతిట్ఠితస్స తదనురూపో తంసమ్పయుత్తోవ కోసజ్జసముచ్ఛేదకో వీరియారమ్భో, ఏస **సమ్మావాయామో** నామ. సో పగ్గహలక్ఖణో, అనుప్పన్నఅకుసలానుప్పాదనాదిరసో, మిచ్ఛావాయామప్పహానపచ్చుపట్ఠానో. తస్సేవం వాయమతో తంసమ్పయుత్తోవ మిచ్ఛాసతివినిద్ధుననో చేతసో అసమ్మోసో **సమ్మాసతి** నామ. సా ఉపట్ఠానలక్ఖణా, అసమ్ముస్సనరసా, మిచ్ఛాసతిప్పహానపచ్చుపట్ఠానా. ఏవం అనుత్తరాయ సతియా సంరక్ఖియమానచిత్తస్స తంసమ్పయుత్తావ మిచ్ఛాసమాధివిద్ధంసికా చిత్తేకగ్గతా **సమ్మాసమాధి** నామ. సో అవిక్ఖేపలక్ఖణో, సమాధానరసో,

మిచ్ఛాసమాధిప్పహానపచ్చుపట్ఠానోతి. అయం దుక్ఖనిరోధగామినిపటిపదానిద్దేసే నయో. ఏవమేత్థ జాతిఆదీనం వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౬౩. **ఞాణకిచ్చతో**తి సచ్చఞాణస్స కిచ్చతోపి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో. దువిధం హి సచ్చఞాణం – అనుబోధఞాణం పటివేధఞాణఞ్చ. తత్థ అనుబోధఞాణం లోకియం అనుస్సవాదివసేన నిరోధే మగ్గే చ పవత్తతి. పటివేధఞాణం లోకుత్తరం నిరోధమారమ్మణం కత్వా కిచ్చతో చత్తారి సచ్చాని పటివిజ్ఝతి. యథాహ – "యో, భిక్ఖవే, దుక్ఖం పస్సతి, దుక్ఖసముదయమ్పి సో పస్సతి, దుక్ఖనిరోధమ్పి పస్సతి, దుక్ఖనిరోధగామినిం పటిపదమ్పి పస్సతీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౧౦౦) సబ్బం వత్తబ్బం. తం పనస్స కిచ్చం ఞాణదస్సనవిసుద్ధియం ఆవిభవిస్సతి.

యం పనేతం లోకియం, తత్థ దుక్ఖఞాణం పరియుట్ఠానాభిభవవసేన పవత్తమానం సక్కాయదిట్ఠిం నివత్తేతి. సముదయఞాణం ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం. నిరోధఞాణం సస్సతదిట్ఠిం. మగ్గఞాణం అకిరియదిట్ఠిం. దుక్ఖఞాణం వా ధువసుభసుఖత్తభావవిరహితేసు ఖన్ధేసు ధువసుభసుఖత్తభావసఞ్ఞాసఙ్ఖాతం ఫలే విప్పటిపత్తిం. సముదయఞాణం ఇస్సరపధానకాలసభావాదీహి లోకో పవత్తతీతి అకారణే కారణాభిమానప్పవత్తం హేతుమ్హి విప్పటిపత్తిం. నిరోధఞాణం అరూపలోకలోకథూపికాదీసు అపవగ్గగాహభూతం నిరోధే విప్పటిపత్తిం. మగ్గఞాణం కామసుఖల్లికఅత్తకిలమథానుయోగప్పభేదే అవిసుద్ధిమగ్గే విసుద్ధిమగ్గగాహవసేన పవత్తం ఉపాయే విప్పటిపత్తిం నివత్తేతి. తేనేతం వుచ్చతి –

> "లోకే లోకప్పభవే, లోకత్థగమే సివే చ తదుపాయే;
> సమ్ముయ్హతి తావ నరో, న విజానాతి యావ సచ్చానీ"తి.

ఏవమేత్థ ఞాణకిచ్చతోపి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౬౪. **అన్తోగధానం పభేదా**తి దుక్ఖసచ్చస్మిం హి ఠపేత్వా తణ్హఞ్చేవ అనాసవధమ్మే చ సేసా సబ్బధమ్మా అన్తోగధా. సముదయసచ్చే ఛత్తింస తణ్హావిచరితాని. నిరోధసచ్చం అసమ్మిస్సం. మగ్గసచ్చే సమ్మాదిట్ఠిముఖేన వీమంసిద్ధిపాదపఞ్ఞిన్ద్రియపఞ్ఞాబలధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గాని. సమ్మాసఙ్కప్పాపదేసేన తయో నేక్ఖమ్మవితక్కాదయో. సమ్మావాచాపదేసేన చత్తారి వచీసుచరితాని . సమ్మాకమ్మన్తాపదేసేన తీణి కాయసుచరితాని. సమ్మాజీవముఖేన అప్పిచ్ఛతా సన్తుట్ఠితా చ. సబ్బేసంయేవ వా ఏతేసం సమ్మావాచాకమ్మన్తాజీవానం అరియకన్తసీలత్తా అరియకన్తసీలస్స చ సద్ధాహత్థేన పటిగ్గహేతబ్బత్తా తేసం అత్థితాయ అత్థిభావతో సద్ధిన్ద్రియసద్ధాబలఛన్దిద్ధిపాదా. సమ్మావాయామాపదేసేన చతుబ్బిధసమ్మప్పధానవీరియిన్ద్రియవీరియబలవీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గాని. సమ్మాసతిఅపదేసేన చతుబ్బిధసతిపట్ఠానసతిన్ద్రియసతిబలసతిసమ్బోజ్ఝఙ్గాని. సమ్మాసమాధిఅపదేసేన సవితక్కసవిచారాదయో తయో సమాధీ చిత్తసమాధి సమాధిన్ద్రియసమాధిబలపీతిపస్సద్ధిసమాధిఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గాని అన్తోగధానీతి ఏవమేత్థ అన్తోగధానం పభేదతోపి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౬౫. **ఉపమాతో**తి భారో వియ హి దుక్ఖసచ్చం దట్ఠబ్బం, భారాదానమివ సముదయసచ్చం, భారనిక్ఖేపనమివ నిరోధసచ్చం, భారనిక్ఖేపనుపాయో వియ మగ్గసచ్చం. రోగో వియ చ దుక్ఖసచ్చం, రోగనిదానమివ సముదయసచ్చం,

రోగవూపసమో వియ నిరోధసచ్చం, భేసజ్జమివ మగ్గసచ్చం. దుబ్భిక్ఖమివ వా దుక్ఖసచ్చం, దుబ్బుట్ఠి వియ సముదయసచ్చం, సుభిక్ఖమివ నిరోధసచ్చం, సువుట్ఠి వియ మగ్గసచ్చం. అపిచ వేరీ-వేరమూల-వేరసముగ్ఘాత-వేరసముగ్ఘాతుపాయేహి, విసరుక్ఖ-రుక్ఖమూల-మూలుపచ్ఛేద-తదుపచ్ఛేదుపాయేహి, భయ-భయమూల-నిబ్భయ-తదధిగముపాయేహి, ఓరిమతీర-మహోఘపారిమతీర-తంసమ్పాపకవాయామేహి చ యోజేత్వాపేతాని ఉపమాతో వేదితబ్బానీతి ఏవమేత్థ ఉపమాతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౮౬. **చతుక్కతో**తి అత్థి చేత్థ దుక్ఖం న అరియసచ్చం, అత్థి అరియసచ్చం న దుక్ఖం, అత్థి దుక్ఖఞ్చేవ అరియసచ్చఞ్చ, అత్థి నేవ దుక్ఖం న అరియసచ్చం. ఏస నయో సముదయాదీసు. తత్థ మగ్గసమ్పయుత్తా ధమ్మా సామఞ్ఞఫలాని చ ''యదనిచ్చం తం దుక్ఖ''న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫) వచనతో సఙ్ఖారదుక్ఖతాయ దుక్ఖం, న అరియసచ్చం. నిరోధో అరియసచ్చం, న దుక్ఖం. ఇతరం పన అరియసచ్చద్వయం సియా దుక్ఖం అనిచ్చతో, న పన యస్స పరిఞ్ఞాయ భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్తేన. సబ్బాకారేన పన ఉపాదానక్ఖన్ధపఞ్చకం దుక్ఖఞ్చేవ అరియసచ్చఞ్చ అఞ్ఞత్ర తణ్హాయ. మగ్గసమ్పయుత్తా ధమ్మా సామఞ్ఞఫలాని చ యస్స పరిఞ్ఞత్థం భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతి తథత్తేన నేవ దుక్ఖం న అరియసచ్చం. ఏవం సముదయాదీసుపి యథాయోగం యోజేత్వా చతుక్కతోపేత్థ వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౮౭. సుఞ్ఞతేకవిధాదీహీతిఏత్థ **సుఞ్ఞతో** తావ పరమత్థేన హి సబ్బానేవ సచ్చాని వేదకకారకనిబ్బుతగమకాభావతో సుఞ్ఞానీతి వేదితబ్బాని. తేనేతం వుచ్చతి –

''దుక్ఖమేవ హి, న కోచి దుక్ఖితో;
కారకో న, కిరియావ విజ్జతి.
అత్థి నిబ్బుతి, న నిబ్బుతో పుమా;
మగ్గమత్థి, గమకో న విజ్జతీ''తి.

అథ వా,

ధువసుభసుఖత్తసుఞ్ఞం, పురిమద్వయమత్తసుఞ్ఞమమతపదం;
ధువసుఖఅత్తవిరహితో, మగ్గోఇతి సుఞ్ఞతా తేసు.

నిరోధసుఞ్ఞాని వా తీణి, నిరోధో చ సేసత్తయసుఞ్ఞో. ఫలసుఞ్ఞో వా ఏత్థ హేతు సముదయే దుక్ఖస్సాభావతో, మగ్గే చ నిరోధస్స, న ఫలేన సగబ్భో పకతివాదీనం పకతి వియ. హేతుసుఞ్ఞఞ్చ ఫలం దుక్ఖసముదయానం నిరోధమగ్గానఞ్చ అసమవాయా, న హేతుసమవేతం హేతుఫలం సమవాయవాదీనం ద్విఅణుకాది వియ. తేనేతం వుచ్చతి –

''తయమిధ నిరోధసుఞ్ఞం, తయేన తేనాపి నిబ్బుతి సుఞ్ఞా;
సుఞ్ఞో ఫలేన హేతు, ఫలమ్పి తంహేతునా సుఞ్ఞ''న్తి.

ఏవం తావ సుఞ్ఞతో వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

ఏకవిధాదివినిచ్ఛయకథా

౨౬౮. **ఏకవిధాదీహీ**తి సబ్బమేవ చేత్థ దుక్ఖం ఏకవిధం పవత్తిభావతో. దువిధం నామరూపతో. తివిధం కామరూపారూపూపపత్తిభవభేదతో. చతుబ్బిధం చతుఆహారభేదతో. పఞ్చవిధం పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధభేదతో.

సముదయోపి ఏకవిధో పవత్తకభావతో. దువిధో దిట్ఠిసమ్పయుత్తాసమ్పయుత్తతో. తివిధో కామభవవిభవతణ్హాభేదతో. చతుబ్బిధో చతుమగ్గప్పహేయ్యతో. పఞ్చవిధో రూపాభినన్దనాదిభేదతో. ఛబ్బిధో ఛతణ్హాకాయభేదతో.

నిరోధోపి ఏకవిధో అసఙ్ఖతధాతుభావతో. పరియాయేన పన దువిధో సఉపాదిసేసఅనుపాదిసేసభేదతో. తివిధో భవత్తయవూపసమతో. చతుబ్బిధో చతుమగ్గాధిగమనీయతో. పఞ్చవిధో పఞ్చాభినన్దనవూపసమతో. ఛబ్బిధో ఛతణ్హాకాయక్ఖయభేదతో.

మగ్గోపి ఏకవిధో భావేతబ్బతో. దువిధో సమథవిపస్సనాభేదతో, దస్సనభావనాభేదతో వా. తివిధో ఖన్ధత్తయభేదతో. అయఞ్హి సప్పదేసత్తా నగరం వియ రజ్జేన నిప్పదేసేహి తీహి ఖన్ధేహి సఙ్గహితో. యథాహ –

> ‘‘న ఖో, ఆవుసో విసాఖ, అరియేన అట్ఠఙ్గికేన మగ్గేన తయో ఖన్ధా సఙ్గహితా, తీహి చ ఖో, ఆవుసో విసాఖ, ఖన్ధేహి అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో సఙ్గహితో. యా చావుసో విసాఖ, సమ్మావాచా, యో చ సమ్మాకమ్మన్తో, యో చ సమ్మాఆజీవో, ఇమే ధమ్మా సీలక్ఖన్ధే సఙ్గహితా. యో చ సమ్మావాయామో, యా చ సమ్మాసతి, యో చ సమ్మాసమాధి, ఇమే ధమ్మా సమాధిక్ఖన్ధే సఙ్గహితా. యా చ సమ్మాదిట్ఠి, యో చ సమ్మాసఙ్కప్పో, ఇమే ధమ్మా పఞ్ఞాక్ఖన్ధే సఙ్గహితా’’తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౨).

ఏత్థ హి సమ్మావాచాదయో తయో సీలమేవ, తస్మా తే సజాతితో సీలక్ఖన్ధేన సఙ్గహితా. కిఞ్చాపి హి పాళియం సీలక్ఖన్ధేతి భుమ్మేన నిద్దేసో కతో, అత్థో పన కరణవసేనేవ వేదితబ్బో. సమ్మావాయామాదీసు పన తీసు సమాధి అత్తనో ధమ్మతాయ ఆరమ్మణే ఏకగ్గభావేన అప్పేతుం న సక్కోతి, వీరియే పన పగ్గహకిచ్చం సాధేన్తే సతియా చ అపిలాపనకిచ్చం సాధేన్తియా లద్ధుపకారో హుత్వా సక్కోతి.

తత్రాయం ఉపమా – యథా హి నక్ఖత్తం కీళిస్సామాతి ఉయ్యానం పవిట్ఠేసు తీసు సహాయేసు ఏకో సుపుప్ఫితం చమ్పకరుక్ఖం దిస్వా హత్థం ఉక్ఖిపిత్వా గహేతుమ్పి న సక్కుణేయ్య. అథస్స దుతియో ఓనమిత్వా పిట్ఠిం దదేయ్య, సో తస్స పిట్ఠియం ఠత్వాపి కమ్పమానో గహేతుం న సక్కుణేయ్య. అథస్స ఇతరో అంసకూటం ఉపనామేయ్య. సో ఏకస్స పిట్ఠియం ఠత్వా ఏకస్స అంసకూటం ఓలుబ్బ యథారుచి పుప్ఫాని ఓచినిత్వా పిళన్ధిత్వా నక్ఖత్తం కీళేయ్య. ఏవంసమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం.

ఏకతో ఉయ్యానం పవిట్ఠా తయో సహాయా వియ హి ఏకతో జాతా సమ్మావాయామాదయో తయో ధమ్మా. సుపుప్ఫితచమ్పకో వియ ఆరమ్మణం. హత్థం ఉక్ఖిపిత్వాపి గహేతుం అసక్కోన్తో వియ అత్తనో ధమ్మతాయ ఆరమ్మణే ఏకగ్గభావేన అప్పేతుం అసక్కోన్తో సమాధి. పిట్ఠిం దత్వా ఓనతసహాయో వియ వాయామో. అంసకూటం దత్వా ఠితసహాయో వియ సతి. యథా తేసు ఏకస్స పిట్ఠియం ఠత్వా ఏకస్స అంసకూటం ఓలుబ్బ ఇతరో యథారుచి పుప్ఫం గహేతుం సక్కోతి, ఏవమేవ వీరియే పగ్గహకిచ్చం సాధేన్తే సతియా చ అపిలాపనకిచ్చం సాధేన్తియా లద్ధుపకారో సమాధి సక్కోతి ఆరమ్మణే

ఏకగ్గభావేన అప్పేతుం. తస్మా సమాధియేవేత్థ సజాతితో సమాధిక్ఖన్ధేన సఙ్గహితో, వాయామసతియో పన కిరియతో సఙ్గహితా హోన్తి.

సమ్మాదిట్ఠిసమ్మాసఙ్కప్పేసుపి పఞ్ఞా అత్తనో ధమ్మతాయ అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి ఆరమ్మణం నిచ్ఛేతుం న సక్కోతి. వితక్కో పన ఆకోటేత్వా ఆకోటేత్వా దేన్తే సక్కోతి. కథం? యథా హి హేరఞ్ఞికో కహాపణం హత్థే ఠపేత్వా సబ్బభాగేసు ఓలోకేతుకామో సమానోపి న చక్ఖుతలేనేవ పరివత్తేతుం సక్కోతి. అఙ్గులిపబ్బేహి పన పరివత్తేత్వా పరివత్తేత్వా ఇతో చితో చ ఓలోకేతుం సక్కోతి, ఏవమేవ న పఞ్ఞా అత్తనో ధమ్మతాయ అనిచ్చాదివసేన ఆరమ్మణం నిచ్ఛేతుం సక్కోతి. అభినిరోపనలక్ఖణేన పన ఆహననపరియాహననరసేన వితక్కేన ఆకోటేన్తేన వియ పరివత్తేన్తేన వియ చ ఆదాయాదాయ దిన్నమేవ నిచ్ఛేతుం సక్కోతి. తస్మా ఇధాపి సమ్మాదిట్ఠియేవ సజాతితో పఞ్ఞాక్ఖన్ధేన సఙ్గహితా, సమ్మాసఙ్కప్పో పన కిరియవసేన సఙ్గహితో హోతి.

ఇతి ఇమేహి తీహి ఖన్ధేహి మగ్గో సఙ్గహం గచ్ఛతి. తేన వుత్తం "తివిధో ఖన్ధత్తయభేదతో"తి. చతుబ్బిధో సోతాపత్తిమగ్గాదివసేనేవ.

అపిచ సబ్బానేవ సచ్చాని ఏకవిధాని అవితథత్తా, అభిఞ్ఞేయ్యత్తా వా. దువిధాని లోకియలోకుత్తరతో, సఙ్ఖతాసఙ్ఖతతో వా. తివిధాని దస్సన-భావనాహి పహాతబ్బతో, అప్పహాతబ్బతో చ. చతుబ్బిధాని పరిఞ్ఞేయ్యాదిభేదతోతి ఏవమేత్థ ఏకవిధాదీహి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

౫౪౯. **సభాగవిసభాగతో**తి సబ్బానేవ సచ్చాని అఞ్ఞమఞ్ఞం సభాగాని అవితథతో అత్తసుఞ్ఞతో దుక్కరపటివేధతో చ. యథాహ –

> "తం కిం మఞ్ఞసి, ఆనన్ద, కతమం ను ఖో దుక్కరతరం వా దురభిసమ్భవతరం వా, యో వా దూరతోవ సుఖుమేన తాళచ్ఛిగ్గళేన అసనం అతిపాతేయ్య పోఙ్ఖానుపోఙ్ఖం అవిరాధితం, యో వా సతధా భిన్నస్స వాలస్స కోటియా కోటిం పటివిజ్ఝేయ్యాతి? ఏతదేవ, భన్తే, దుక్కరతరఞ్చేవ దురభిసమ్భవతరఞ్చ, యో వా సతధా భిన్నస్స వాలస్స కోటియా కోటిం పటివిజ్ఝేయ్యాతి. తతో ఖో తే, ఆనన్ద, దుప్పటివిజ్ఝతరం పటివిజ్ఝన్తి. యే ఇదం దుక్ఖన్తి యథాభూతం పటివిజ్ఝన్తి…పే.… అయం దుక్ఖనిరోధగామినీ పటిపదాతి యథాభూతం పటివిజ్ఝన్తీ"తి (సం. ని. ౫.౧౧౧౫).

విసభాగాని సలక్ఖణవవత్థానతో. పురిమాని చ ద్వే సభాగాని దురవగాహత్థేన గమ్భీరత్తా లోకియత్తా సాసవత్తా చ. విసభాగాని ఫలహేతుభేదతో పరిఞ్ఞేయ్యప్పహాతబ్బతో చ. పచ్ఛిమానిపి ద్వే సభాగాని గమ్భీరత్తేన దురవగాహత్తా లోకుత్తరత్తా అనాసవత్తా చ. విసభాగాని విసయవిసయీభేదతో సచ్ఛికాతబ్బభావేతబ్బతో చ. పఠమతతియాని చాపి సభాగాని ఫలాపదేసతో. విసభాగాని సఙ్ఖతాసఙ్ఖతతో. దుతియచతుత్థాని చాపి సభాగాని హేతుఅపదేసతో. విసభాగాని ఏకన్తకుసలాకుసలతో. పఠమచతుత్థాని చాపి సభాగాని సఙ్ఖతతో. విసభాగాని లోకియలోకుత్తరతో. దుతియతతియాని చాపి సభాగాని నేవసేక్ఖానాసేక్ఖభావతో. విసభాగాని సారమ్మణానారమ్మణతో.

ఇతి ఏవం పకారేహి, నయేహి చ విచక్ఖణో;

విజఞ్ఞా అరియసచ్చానం, సభాగవిసభాగతన్తి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

ఇన్ద్రియసచ్చనిద్దేసో నామ

సోళసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౭. పఞ్ఞాభూమినిద్దేసో

పటిచ్చసముప్పాదకథా

౫౭౦. ఇదాని “ఖన్ధాయతనధాతుఇన్ద్రియసచ్చపటిచ్చసముప్పాదాదిభేదా ధమ్మా భూమీ”తి ఏవం వుత్తేసు ఇమిస్సా పఞ్ఞాయ భూమిభూతేసు ధమ్మేసు యస్మా పటిచ్చసముప్పాదోచేవ, ఆదిసద్దేన సఙ్గహితా పటిచ్చసముప్పన్నా ధమ్మా చ అవసేసా హోన్తి, తస్మా తేసం వణ్ణనాక్కమో అనుప్పత్తో.

తత్థ అవిజ్జాదయో తావ ధమ్మా **పటిచ్చసముప్పాదో**తి వేదితబ్బా. వుత్తఞ్హేతం భగవతా –

“కతమో చ, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో? అవిజ్జాపచ్చయా, భిక్ఖవే, సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, నామరూపపచ్చయా సళాయతనం, సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో, ఫస్సపచ్చయా వేదనా, వేదనాపచ్చయా తణ్హా, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం, ఉపాదానపచ్చయా భవో, భవపచ్చయా జాతి, జాతిపచ్చయా జరామరణం సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా సమ్భవన్తి. ఏవమేతస్స కేవలస్స దుక్ఖక్ఖన్ధస్స సముదయో హోతి. అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో”తి (సం॰ ని॰ ౨.౧).

జరామరణాదయో పన **పటిచ్చసముప్పన్నా ధమ్మా**తి వేదితబ్బా. వుత్తఞ్హేతం భగవతా –

“కతమే చ, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పన్నా ధమ్మా? జరామరణం, భిక్ఖవే, అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్నం ఖయధమ్మం వయధమ్మం విరాగధమ్మం నిరోధధమ్మం. జాతి, భిక్ఖవే…పే॰… భవో… ఉపాదానం… తణ్హా… వేదనా… ఫస్సో… సళాయతనం… నామరూపం… విఞ్ఞాణం… సఙ్ఖారా… అవిజ్జా, భిక్ఖవే, అనిచ్చా సఙ్ఖతా పటిచ్చసముప్పన్నా ఖయధమ్మా వయధమ్మా విరాగధమ్మా నిరోధధమ్మా. ఇమే వుచ్చన్తి, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పన్నా ధమ్మా”తి (సం॰ ని॰ ౨.౨౦).

౫౭౧. అయం పనేత్థ సఙ్ఖేపో. **పటిచ్చసముప్పాదో**తి పచ్చయధమ్మా వేదితబ్బా. **పటిచ్చసముప్పన్నా ధమ్మా**తి తేహి తేహి పచ్చయేహి నిబ్బత్తధమ్మా. కథమిదం జానితబ్బన్తి చే? భగవతో వచనేన. భగవతా హి పటిచ్చసముప్పాదపటిచ్చసముప్పన్నధమ్మదేసనాసుత్తే –

“కతమో చ, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో? జాతిపచ్చయా, భిక్ఖవే, జరామరణం, ఉప్పాదా వా తథాగతానం అనుప్పాదా వా తథాగతానం ఠితావ సా ధాతు ధమ్మట్ఠితతా ధమ్మనియామతా ఇదప్పచ్చయతా. తం తథాగతో అభిసమ్బుజ్ఝతి అభిసమేతి, అభిసమ్బుజ్ఝిత్వా అభిసమేత్వా ఆచిక్ఖతి దేసేతి పఞ్ఞపేతి పట్ఠపేతి వివరతి విభజతి ఉత్తానీకరోతి, పస్సథాతి చాహ. జాతిపచ్చయా, భిక్ఖవే, జరామరణం. భవపచ్చయా, భిక్ఖవే, జాతి…పే॰… అవిజ్జాపచ్చయా, భిక్ఖవే, సఙ్ఖారా ఉప్పాదా వా తథాగతానం…పే॰… ఉత్తానీకరోతి పస్సథాతి చాహ. అవిజ్జాపచ్చయా, భిక్ఖవే, సఙ్ఖారా. ఇతి ఖో, భిక్ఖవే, యా తత్ర తథతా అవితథతా అనఞ్ఞథతా ఇదప్పచ్చయతా. అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో”తి (సం॰ ని॰ ౨.౨౦).

౫౮౨. ఏవం పటిచ్చసముప్పాదం దేసేన్తేన తథతాదీహి వేవచనేహి పచ్చయధమ్మావ పటిచ్చసముప్పాదోతి వుత్తా. తస్మా జరామరణాదీనం ధమ్మానం పచ్చయలక్ఖణో పటిచ్చసముప్పాదో, దుక్ఖానుబన్ధనరసో, కుమ్మగ్గపచ్చుపట్ఠానోతి వేదితబ్బో.

సో పనాయం తేహి తేహి పచ్చయేహి అనూనాధికేహేవ తస్స తస్స ధమ్మస్స సమ్భవతో **తథతా**తి, సామగ్గిం ఉపగతేసు పచ్చయేసు ముహుత్తమ్పి తతో నిబ్బత్తధమ్మానం అసమ్భవాభావతో **అవితథతా**తి, అఞ్ఞధమ్మపచ్చయేహి అఞ్ఞధమ్మానుప్పత్తితో **అనఞ్ఞథతా**తి, యథావుత్తానం ఏతేసం జరామరణాదీనం పచ్చయతో వా పచ్చయసమూహతో వా **ఇదప్పచ్చయతా**తి వుత్తో.

౫౮౩. తత్రాయం వచనత్థో, ఇమేసం పచ్చయా ఇదప్పచ్చయా. ఇదప్పచ్చయా ఏవ **ఇదప్పచ్చయతా**. ఇదప్పచ్చయానం వా సమూహో **ఇదప్పచ్చయతా**. లక్ఖణం పనేత్థ సద్దసత్థతో పరియేసితబ్బం.

౫౮౪. కేచి పన పటిచ్చ సమ్మా చ తిత్థియపరికప్పితపకతిపురిసాదికారణనిరపేక్ఖో ఉప్పాదో పటిచ్చసముప్పాదోతి ఏవం ఉప్పాదమత్తం పటిచ్చసముప్పాదోతి వదన్తి , తం న యుజ్జతి. కస్మా? సుత్తాభావతో, సుత్తవిరోధతో, గమ్భీరనయాసమ్భవతో, సద్దభేదతో చ. “ఉప్పాదమత్తం పటిచ్చసముప్పాదో”తి హి సుత్తం నత్థి. తం “పటిచ్చసముప్పాదో”తి చ వదన్తస్స పదేసవిహారసుత్తవిరోధో ఆపజ్జతి. కథం? భగవతో హి “అథ ఖో భగవా రత్తియా పఠమం యామం పటిచ్చసముప్పాదం అనులోమపటిలోమం మనసాకాసీ”తి (మహావ. ౧) ఆదివచనతో పటిచ్చసముప్పాదమనసికారో పఠమాభిసమ్బుద్ధవిహారో, పదేసవిహారో చ తస్సేకదేసవిహారో. యథాహ “యేన స్వాహం, భిక్ఖవే, విహారేన పఠమాభిసమ్బుద్ధో విహరామి, తస్స పదేసేన విహాసి”న్తి (సం. ని. ౫.౧౧). తత్ర చ పచ్చయాకారదస్సనేన విహాసి, న ఉప్పాదమత్తదస్సనేనాతి. యథాహ “సో ఏవం పజానామి మిచ్ఛాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయితం సమ్మాదిట్ఠిపచ్చయాపి వేదయితం మిచ్ఛాసఙ్కప్పపచ్చయాపి వేదయిత”న్తి (సం. ని. ౫.౧౧) సబ్బం విత్థారేతబ్బం. ఏవం ఉప్పాదమత్తం “పటిచ్చసముప్పాదో”తి వదన్తస్స పదేసవిహారసుత్తవిరోధో ఆపజ్జతి. తథా కచ్చానసుత్తవిరోధో.

కచ్చానసుత్తేపి హి “లోకసముదయం ఖో, కచ్చాన, యథాభూతం సమ్మప్పఞ్ఞాయ పస్సతో యా లోకే నత్థితా, సా న హోతీ”తి (సం. ని. ౨.౧౫) అనులోమపటిచ్చసముప్పాదో లోకపచ్చయతో “లోకసముదయో”తి ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసముగ్ఘాతత్థం పకాసితో, న ఉప్పాదమత్తం. న హి ఉప్పాదమత్తదస్సనేన ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా సముగ్ఘాతో హోతి. పచ్చయానుపరమదస్సనేన పన హోతి. పచ్చయానుపరమే ఫలానుపరమతోతి. ఏవం ఉప్పాదమత్తం “పటిచ్చసముప్పాదో”తి వదన్తస్స కచ్చానసుత్తవిరోధోపి ఆపజ్జతి.

గమ్భీరనయాసమ్భవతోతి వుత్తం ఖో పనేతం భగవతా “గమ్భీరో చాయం, ఆనన్ద, పటిచ్చసముప్పాదో గమ్భీరావభాసో చా”తి (దీ. ని. ౨.౯౫; సం. ని. ౨.౬౦). గమ్భీరత్తఞ్చ నామ చతుబ్బిధం, తం పరతో వణ్ణయిస్సామ. తం ఉప్పాదమత్తే నత్థి. చతుబ్బిధనయపటిమణ్డితఞ్చేతం పటిచ్చసముప్పాదం వణ్ణయన్తి, తమ్పి నయచతుక్కం ఉప్పాదమత్తే నత్థీతి గమ్భీరనయాసమ్భవతోపి న ఉప్పాదమత్తం పటిచ్చసముప్పాదో.

౨౭౫. **సద్దభేదతో**తి పటిచ్చసద్దో చ పనాయం సమానే కత్తరి పుబ్బకాలే పయుజ్జమానో అత్థసిద్ధికరో హోతి. సేయ్యథిదం, "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ"న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౪౩). ఇధ పన భావసాధనేన ఉప్పాదసద్దేన సద్ధిం పయుజ్జమానో సమానస్స కత్తు అభావతో సద్దభేదం గచ్ఛతి, న చ కిఞ్చి అత్థం సాధేతీతి సద్దభేదతోపి న ఉప్పాదమత్తం పటిచ్చసముప్పాదోతి.

తత్థ సియా – "హోతి-సద్దేన సద్ధిం యోజయిస్సామ 'పటిచ్చసముప్పాదో హోతీ'తి", తం న యుత్తం. కస్మా? యోగాభావతో చేవ, ఉప్పాదస్స చ ఉప్పాదపత్తిదోసతో. "పటిచ్చసముప్పాదం వో, భిక్ఖవే, దేసేస్సామి. కతమో చ, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో…పే॰… అయం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, పటిచ్చసముప్పాదో"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧). ఇమేసు హి పదేసు ఏకేనపి సద్ధిం హోతి-సద్దో యోగం న గచ్ఛతి, న చ ఉప్పాదో హోతి. సచే భవేయ్య, ఉప్పాదస్సాపి ఉప్పాదో పాపుణేయ్యాతి.

౨౭౬. యేపి మఞ్ఞన్తి "ఇదప్పచ్చయానం భావో ఇదప్పచ్చయతా, **భావో** చ నామ యో ఆకారో అవిజ్జాదీనం సఙ్ఖారాదిపాతుభావే హేతు, సో. తస్మిఞ్చ సఙ్ఖారవికారే పటిచ్చసముప్పాదసఞ్ఞా"తి, తేసం తం న యుజ్జతి. కస్మా? అవిజ్జాదీనం హేతువచనతో. భగవతా హి "తస్మాతిహ, ఆనన్ద, ఏసేవ హేతు, ఏతం నిదానం, ఏస సముదయో, ఏస పచ్చయో జరామరణస్స యదిదం జాతి…పే॰… సఙ్ఖారానం, యదిదం అవిజ్జా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౯౮ ఆదయో) ఏవం అవిజ్జాదయోవ హేతూతి వుత్తా, న తేసం వికారో. తస్మా "పటిచ్చసముప్పాదోతి పచ్చయధమ్మా వేదితబ్బా"తి ఇతి యం తం వుత్తం, తం సమ్మా వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

౨౭౭. యా పనేత్థ "పటిచ్చసముప్పాదో"తి ఇమాయ బ్యఞ్జనచ్ఛాయాయ ఉప్పాదోయేవాయం వుత్తోతి సఞ్ఞా ఉప్పజ్జతి, సా ఇమస్స పదస్స ఏవమత్థం గహేత్వా వూపసమేతబ్బా. భగవతా హి,

> ద్వేధా తతో పవత్తే, ధమ్మసమూహే యతో ఇదం వచనం;
> తప్పచ్చయో తతోయం, ఫలోపచారేన ఇతి వుత్తో.

యో హి అయం పచ్చయతాయ పవత్తో ధమ్మసమూహో, తత్థ పటిచ్చసముప్పాదోతి ఇదం వచనం ద్విధా ఇచ్ఛన్తి. సో హి యస్మా పతీయమానో హితాయ సుఖాయ చ సంవత్తతి, తస్మా పచ్చేతుమరహన్తి నం పణ్డితాతి పటిచ్చో. ఉప్పజ్జమానో చ సహ సమ్మా చ ఉప్పజ్జతి, న ఏకేకతో, నాపి అహేతుతోతి సముప్పాదో. ఏవం పటిచ్చో చ సో సముప్పాదో చాతి పటిచ్చసముప్పాదో . అపిచ సహ ఉప్పజ్జతీతి సముప్పాదో, పచ్చయసామగ్గిం పన పటిచ్చ అపచ్చక్ఖాయాతి ఏవమ్పి పటిచ్చసముప్పాదో. తస్స చాయం హేతుసమూహో పచ్చయోతి తప్పచ్చయత్తా అయమ్పి, యథా లోకే సేమ్హస్స పచ్చయో గుళో **సేమ్హో గుళో**తి వుచ్చతి, యథా చ సాసనే సుఖప్పచ్చయో బుద్ధానం ఉప్పాదో "సుఖో బుద్ధానం ఉప్పాదో"తి వుచ్చతి, తథా పటిచ్చసముప్పాదో ఇచ్చేవ ఫలవోహారేన వుత్తోతి వేదితబ్బో.

౨౭౮. అథ వా,

> పటిముఖమితోతి వుత్తో, హేతుసమూహో అయం పటిచ్చోతి;
> సహితే ఉప్పాదేతి చ, ఇతి వుత్తో సో సముప్పాదో.

యో హి ఏస సఙ్ఖారాదీనం పాతుభావాయ అవిజ్జాదిఏకేకహేతుసీసేన నిద్దిట్ఠో హేతుసమూహో, సో సాధారణఫలనిప్ఫాదకట్ఠేన అవేకల్లట్ఠేన చ సామగ్గిఅఙ్గానం అఞ్ఞమఞ్ఞేన పటిముఖం ఇతో గతోతి కత్వా పటిచ్చోతి వుచ్చతి. స్వాయం సహితేయేవ అఞ్ఞమఞ్ఞం అవినిబ్భోగవుత్తిధమ్మే ఉప్పాదేతీతి సముప్పాదోతిపి వుత్తో. ఏవమ్పి పటిచ్చో చ సో సముప్పాదో చాతి పటిచ్చసముప్పాదో.

౨౭౯. అపరో నయో –

పచ్చయతా అఞ్ఞోఞ్ఞం, పటిచ్చ యస్మా సమం సహ చ ధమ్మే;
అయముప్పాదేతి తతోపి, ఏవమిధ భాసితా మునినా.

అవిజ్జాదిసీసేన నిద్దిట్ఠపచ్చయేసు హి యే పచ్చయా యం సఙ్ఖారాదికం ధమ్మం ఉప్పాదేన్తి, న తే అఞ్ఞమఞ్ఞం అపటిచ్చ అఞ్ఞమఞ్ఞవేకల్లే సతి ఉప్పాదేతుం సమత్థాతి. తస్మా పటిచ్చ సమం సహ చ న ఏకేకదేసం, నాపి పుబ్బాపరభావేన అయం పచ్చయతా ధమ్మే ఉప్పాదేతీతి అత్థానుసారవోహారకుసలేన మునినా ఏవమిధ భాసితా, పటిచ్చసముప్పాదోత్వేవ భాసితాతి అత్థో.

౨౮౦. ఏవం భాసమానేన చ,

పురిమేన సస్సతాదీన, మభావో పచ్ఛిమేన చ పదేన;
ఉచ్ఛేదాదివిఘాతో, ద్వయేన పరిదీపితో ఞాయో.

పురిమేనాతి పచ్చయసామగ్గిపరిదీపకేన పటిచ్చపదేన పవత్తిధమ్మానం పచ్చయసామగ్గియం ఆయత్తవుత్తిత్తా సస్సతాహేతువిసమహేతువసవత్తివాదప్పభేదానం సస్సతాదీనం అభావో పరిదీపితో హోతి? కిం హి సస్సతానం, అహేతుఆదివసేన వా పవత్తానం పచ్చయసామగ్గియాతి? **పచ్ఛిమేన చ పదేనా**తి ధమ్మానం ఉప్పాదపరిదీపకేన సముప్పాదపదేన పచ్చయసామగ్గియం ధమ్మానం ఉప్పత్తితో విహతా ఉచ్ఛేదనత్థికఅకిరియవాదాతి ఉచ్ఛేదాదివిఘాతో పరిదీపితో హోతి. పురిమపురిమపచ్చయవసేన హి పునప్పునం ఉప్పజ్జమానేసు ధమ్మేసు కుతో ఉచ్ఛేదో, నత్థికాకిరియవాదా చాతి. **ద్వయేనా**తి సకలేన పటిచ్చసముప్పాదవచనేన తస్సా తస్సా పచ్చయసామగ్గియా సన్తతిం అవిచ్ఛిన్దిత్వా తేసం తేసం ధమ్మానం సమ్భవతో మజ్ఝిమా పటిపదా, “సో కరోతి సో పటిసంవేదేతి, అఞ్ఞో కరోతి అఞ్ఞో పటిసంవేదేతీ”తి వాదప్పహానం, జనపదనిరుత్తియా అనభినివేసో, సమఞ్ఞాయ అనతిధావనన్తి అయం ఞాయో పరిదీపితో హోతీతి అయం తావ పటిచ్చసముప్పాదోతి వచనమత్తస్స అత్థో.

౨౮౧. యా పనాయం భగవతా పటిచ్చసముప్పాదం దేసేన్తేన “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తిఆదినా నయేన నిక్ఖిత్తా తన్తి, తస్సా అత్థసంవణ్ణనం కరోన్తేన విభజ్జవాదిమణ్డలం ఓతరిత్వా ఆచరియే అనబ్భాచిక్ఖన్తేన సకసమయం అవోక్కమన్తేన పరసమయం అనాయూహన్తేన సుత్తం అప్పటిబాహన్తేన వినయం అనులోమేన్తేన మహాపదేసే ఓలోకేన్తేన ధమ్మం దీపేన్తేన అత్థం సఙ్గాహేన్తేన తమేవత్థం పునరావత్తేత్వా అపరేహిపి పరియాయన్తరేహి నిద్దిసన్తేన చ యస్మా అత్థసంవణ్ణనా కాతబ్బా హోతి, పకతియాపి చ దుక్కరావ పటిచ్చసముప్పాదస్స అత్థసంవణ్ణనా. యథాహు పోరాణా –

“సచ్చం సత్తో పటిసన్ధి, పచ్చయాకారమేవ చ;
దుద్దసా చతురో ధమ్మా, దేసేతుం చ సుదుక్కరా”తి.

తస్మా అఞ్ఞత్ర ఆగమాధిగమప్పత్తేహి న సుకరా పటిచ్చసముప్పాదస్సత్థవణ్ణనాతి పరితులయిత్వా,

వత్తుకామో అహం అజ్జ, పచ్చయాకారవణ్ణనం;
పతిట్ఠం నాధిగచ్ఛామి, అజ్ఝోగాళ్హోవ సాగరం.

సాసనం పనిదం నానా, దేసనానయమణ్డితం;
పుబ్బాచరియమగ్గో చ, అబ్బోచ్ఛిన్నో పవత్తతి.

యస్మా తస్మా తదుభయం, సన్నిస్సాయత్థవణ్ణనం;
ఆరభిస్సామి ఏతస్స, తం సుణాథ సమాహితా.

వుత్తఞ్హేతం పుబ్బాచరియేహి –

“యో కోచి మం అట్ఠికత్వా సుణేయ్య,
లభేథ పుబ్బాపరియం విసేసం;
లద్ధాన పుబ్బాపరియం విసేసం,
అదస్సనం మచ్చురాజస్స గచ్ఛే”తి.

౫౭౨. ఇతి **అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా**తిఆదీసు హి ఆదితోయేవ తావ,

దేసనాభేదతో అత్థ, లక్ఖణేకవిధాదితో. అఙ్గానఞ్చ వవత్థానా, విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

తత్థ **దేసనాభేదతో**తి భగవతో హి వల్లిహారకానం చతున్నం పురిసానం వల్లిగహణం వియ ఆదితో వా మజ్ఝతో వా పట్ఠాయ యావ పరియోసానం, తథా పరియోసానతో వా మజ్ఝతో వా పట్ఠాయ యావ ఆదీతి చతుబ్బిధా పటిచ్చసముప్పాదదేసనా.

యథా హి వల్లిహారకేసు చతూసు పురిసేసు ఏకో వల్లియా మూలమేవ పఠమం పస్సతి, సో తం మూలే ఛేత్వా సబ్బం ఆకడ్ఢిత్వా ఆదాయ కమ్మే ఉపనేతి, ఏవం భగవా “ఇతి ఖో, భిక్ఖవే, అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా…పే… జాతిపచ్చయా జరామరణ”న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౨; సం॰ ని॰ ౨.౨) ఆదితో పట్ఠాయ యావ పరియోసానాపి పటిచ్చసముప్పాదం దేసేతి.

యథా పన తేసు పురిసేసు ఏకో వల్లియా మజ్ఝం పఠమం పస్సతి, సో మజ్ఝే ఛిన్దిత్వా ఉపరిభాగఞ్ఞేవ ఆకడ్ఢిత్వా ఆదాయ కమ్మే ఉపనేతి, ఏవం భగవా “తస్స తం వేదనం అభినన్దతో అభివదతో అజ్ఝోసాయ తిట్ఠతో ఉప్పజ్జతి నన్దీ. యా వేదనాసు నన్దీ, తదుపాదానం. తస్సుపాదానపచ్చయా భవో, భవపచ్చయా జాతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౯; సం॰ ని॰ ౩.౫) మజ్ఝతో పట్ఠాయ యావ పరియోసానాపి దేసేతి.

యథా చ తేసు పురిసేసు ఏకో వల్లియా అగ్గం పఠమం పస్సతి, సో అగ్గే గహేత్వా అగ్గానుసారేన యావ మూలా సబ్బం ఆదాయ కమ్మే ఉపనేతి, ఏవం భగవా "జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి ఇతి ఖో పనేతం వుత్తం, జాతిపచ్చయా ను ఖో, భిక్ఖవే, జరామరణం నో వా కథం వో ఏత్థ హోతీతి? జాతిపచ్చయా, భన్తే, జరామరణం. ఏవం నో ఏత్థ హోతి జాతిపచ్చయా జరామరణన్తి. భవపచ్చయా జాతి…పే॰… అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి ఇతి ఖో పనేతం వుత్తం, అవిజ్జాపచ్చయా ను ఖో, భిక్ఖవే, సఙ్ఖారా నో వా కథం వో ఏత్థ హోతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౩) పరియోసానతో పట్ఠాయ యావ ఆదితోపి పటిచ్చసముప్పాదం దేసేతి.

యథా పనేతేసు పురిసేసు ఏకో వల్లియా మజ్ఝమేవ పఠమం పస్సతి, సో మజ్ఝే ఛిన్దిత్వా హేట్ఠా ఓతరన్తో యావ మూలా ఆదాయ కమ్మే ఉపనేతి, ఏవం భగవా "ఇమే చ, భిక్ఖవే, చత్తారో ఆహారా కిన్నిదానా, కింసముదయా, కింజాతికా, కింపభవా? ఇమే చత్తారో ఆహారా తణ్హానిదానా, తణ్హాసముదయా, తణ్హాజాతికా, తణ్హాపభవా. తణ్హా కిన్నిదానా… వేదనా… ఫస్సో… సళాయతనం… నామరూపం… విఞ్ఞాణం… సఙ్ఖారా కిన్నిదానా…పే॰… సఙ్ఖారా అవిజ్జానిదానా…పే॰… అవిజ్జాపభవా"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౧) మజ్ఝతో పట్ఠాయ యావ ఆదితో దేసేతి.

౨౫౩. కస్మా పనేవం దేసేతీతి? పటిచ్చసముప్పాదస్స సమన్తభద్దకత్తా సయఞ్చ దేసనావిలాసప్పత్తత్తా. సమన్తభద్దకో హి పటిచ్చసముప్పాదో, తతో తతో ఞాయపటివేధాయ సంవత్తతియేవ . దేసనావిలాసప్పత్తో చ భగవా చతువేసారజ్జపటిసమ్భిదాయోగేన చతుబ్బిధగమ్భీరభావప్పత్తియా చ. సో దేసనావిలాసప్పత్తత్తా నానానయేహేవ ధమ్మం దేసేతి.

విసేసతో పనస్స యా ఆదితో పట్ఠాయ అనులోమదేసనా, సా పవత్తికారణవిభాగసమ్మూళ్హం వేనేయ్యజనం సమనుపస్సతో యథాసకేహి కారణేహి పవత్తిసన్దస్సనత్థం ఉప్పత్తిక్కమసన్దస్సనత్థఞ్చ పవత్తాతి విఞ్ఞాతబ్బా. యా పరియోసానతో పట్ఠాయ పటిలోమదేసనా, సా "కిచ్ఛం వతాయం లోకో ఆపన్నో జాయతి చ జీయతి చ మీయతి చ చవతి చ ఉపపజ్జతి చా"తిఆదినా (దీ॰ ని॰ ౨.౫౭; సం॰ ని॰ ౨.౪) నయేన కిచ్ఛాపన్నం లోకం అనువిలోకయతో పుబ్బభాగపటివేధానుసారేన తస్స తస్స జరామరణాదికస్స దుక్ఖస్స అత్తనా అధిగతకారణసన్దస్సనత్థం. యా మజ్ఝతో పట్ఠాయ యావ ఆది పవత్తా, సా ఆహారనిదానవవత్థాపనానుసారేన యావ అతీతం అద్ధానం అతిహరిత్వా పున అతీతద్ధతో పభుతి హేతుఫలపటిపాటిసన్దస్సనత్థం. యా పన మజ్ఝతో పట్ఠాయ యావ పరియోసానం పవత్తా, సా పచ్చుప్పన్నే అద్ధానే అనాగతద్ధహేతుసముట్ఠానతో పభుతి అనాగతద్ధసన్దస్సనత్థం. తాసు యా పవత్తికారణసమ్మూళ్హస్స వేనేయ్యజనస్స యథాసకేహి కారణేహి పవత్తిసన్దస్సనత్థం ఉప్పత్తిక్కమసన్దస్సనత్థఞ్చ ఆదితో పట్ఠాయ అనులోమదేసనా వుత్తా, సా ఇధ నిక్ఖిత్తాతి వేదితబ్బా.

౨౫౪. కస్మా పనేత్థ అవిజ్జా ఆదితో వుత్తా, కిం పకతివాదీనం పకతి వియ అవిజ్జాపి అకారణం మూలకారణం లోకస్సాతి? న అకారణం. "ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౩) హి అవిజ్జాయ కారణం వుత్తం. అత్థి పన పరియాయో యేన మూలకారణం సియా, కో పన సోతి? వట్టకథాయ సీసభావో.

భగవా హి వట్టకథం కథేన్తో ద్వే ధమ్మే సీసం కత్వా కథేతి, అవిజ్జం వా. యథాహ – “పురిమా, భిక్ఖవే, కోటి న పఞ్ఞాయతి అవిజ్జాయ ‘ఇతో పుబ్బే అవిజ్జా నాహోసి, అథ పచ్ఛా సమభవీ’తి, ఏవఞ్చేతం, భిక్ఖవే, వుచ్చతి, అథ చ పన పఞ్ఞాయతి ఇదప్పచ్చయా అవిజ్జా”తి (అం. ని. ౧౦.౬౧). భవతణ్హం వా. యథాహ – “పురిమా, భిక్ఖవే, కోటి న పఞ్ఞాయతి భవతణ్హాయ ‘ఇతో పుబ్బే భవతణ్హా నాహోసి, అథ పచ్ఛా సమభవీ’తి, ఏవఞ్చేతం, భిక్ఖవే, వుచ్చతి, అథ చ పన పఞ్ఞాయతి ఇదప్పచ్చయా భవతణ్హా”తి (అం. ని. ౧౦.౬౨).

౫౮౫. కస్మా పన భగవా వట్టకథం కథేన్తో ఇమే ద్వే ధమ్మే సీసం కత్వా కథేతీతి? సుగతిదుగ్గతిగామినో కమ్మస్స విసేసహేతుభూతత్తా. దుగ్గతిగామినో హి కమ్మస్స విసేసహేతు అవిజ్జా. కస్మా? యస్మా అవిజ్జాభిభూతో పుథుజ్జనో అగ్గిసన్తాపలగుళాభిఘాతపరిస్సమాభిభూతా వజ్ఝగావీ తాయ పరిస్సమాతురతాయ నిరస్సాదమ్పి అత్తనో అనత్థావహమ్పి చ ఉణ్హోదకపానం వియ కిలేససన్తాపతో నిరస్సాదమ్పి దుగ్గతినిపాతనతో చ అత్తనో అనత్థావహమ్పి పాణాతిపాతాదిం అనేకప్పకారం దుగ్గతిగామికమ్మం ఆరభతి. సుగతిగామినో పన కమ్మస్స విసేసహేతు భవతణ్హా. కస్మా? యస్మా భవతణ్హాభిభూతో పుథుజ్జనో సా వుత్తప్పకారా గావీ సీతూదకతణ్హాయ సఅస్సాదం అత్తనో పరిస్సమవినోదనఞ్చ సీతూదకపానం వియ కిలేససన్తాపవిరహతో సఅస్సాదం సుగతిసమ్పాపనేన అత్తనో దుగ్గతిదుక్ఖపరిస్సమవినోదనఞ్చ పాణాతిపాతా వేరమణిఆదిం అనేకప్పకారం సుగతిగామికమ్మం ఆరభతి.

౫౮౬. ఏతేసు పన వట్టకథాయ సీసభూతేసు ధమ్మేసు కత్థచి భగవా ఏకధమ్మమూలికం దేసనం దేసేతి. సేయ్యథిదం, “ఇతి ఖో, భిక్ఖవే, అవిజ్జూపనిసా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారూపనిసం విఞ్ఞాణ”న్తిఆది (సం. ని. ౨.౨౩). తథా “ఉపాదానియేసు, భిక్ఖవే, ధమ్మేసు అస్సాదానుపస్సినో విహరతో తణ్హా పవడ్ఢతి, తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన”న్తిఆది (సం. ని. ౨.౫౨). కత్థచి ఉభయమూలికమ్పి. సేయ్యథిదం, “అవిజ్జానీవరణస్స, భిక్ఖవే, బాలస్స తణ్హాయ సమ్పయుత్తస్స ఏవమయం కాయో సముదాగతో. ఇతి అయఞ్చేవ కాయో బహిద్ధా చ నామరూపం ఇత్థేతం ద్వయం. ద్వయం పటిచ్చ ఫస్సో సళేవాయతనాని, యేహి ఫుట్ఠో బాలో సుఖదుక్ఖం పటిసంవేదేతీ”తిఆది (సం. ని. ౨.౧౯). తాసు దేసనాసు “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తి అయమిధ అవిజ్జావసేన ఏకధమ్మమూలికా దేసనాతి వేదితబ్బా. ఏవం తావేత్థ దేసనాభేదతో విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౮౭. అత్థతోతి అవిజ్జాదీనం పదానం అత్థతో. సేయ్యథిదం, పూరేతుం అయుత్తట్ఠేన కాయదుచ్చరితాది అవిన్దియం నామ, అలద్ధబ్బన్తి అత్థో. తం అవిన్దియం విన్దతీతి **అవిజ్జా**. తబ్బిపరీతతో కాయసుచరితాది విన్దియం నామ, తం విన్దియం న విన్దతీతి **అవిజ్జా**. ఖన్ధానం రాసట్ఠం, ఆయతనానం ఆయతనట్ఠం, ధాతూనం సుఞ్ఞట్ఠం, ఇన్ద్రియానం అధిపతియట్ఠం, సచ్చానం తథట్ఠం అవిదితం కరోతీతిపి **అవిజ్జా**. దుక్ఖాదీనం పీళనాదివసేన వుత్తం చతుబ్బిధం అత్థం అవిదితం కరోతీతిపి **అవిజ్జా**. అన్తవిరహితే సంసారే సబ్బయోనిగతిభవవిఞ్ఞాణట్ఠితిసత్తావాసేసు సత్తే జవాపేతీతి **అవిజ్జా**. పరమత్థతో అవిజ్జమానేసు ఇత్థిపురిసాదీసు జవతి, విజ్జమానేసుపి ఖన్ధాదీసు న జవతీతి **అవిజ్జా**. అపిచ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం వత్థారమ్మణానం పటిచ్చసముప్పాదపటిచ్చసముప్పన్నానఞ్చ ధమ్మానం ఛాదనతోపి **అవిజ్జా**.

యం పటిచ్చ ఫలమేతి, సో **పచ్చయో. పటిచ్చా**తి న వినా అపచ్చక్ఖిత్వాతి అత్థో. **ఏతీ**తి ఉప్పజ్జతి చేవ పవత్తతి చాతి అత్థో. అపిచ ఉపకారకట్ఠో పచ్చయట్ఠో. అవిజ్జా చ సా పచ్చయో చాతి అవిజ్జాపచ్చయో. తస్మా **అవిజ్జాపచ్చయా**.

సఙ్ఖతమభిసఙ్ఖరోన్తీతి **సఙ్ఖారా**. అపిచ అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారసద్దేన ఆగతసఙ్ఖారాతి దువిధా సఙ్ఖారా. తత్థ పుఞ్ఞాపుఞ్ఞానేఞ్జాభిసఙ్ఖారా తయో, కాయవచీచిత్తసఙ్ఖారా తయోతి ఇమే ఛ **అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా**. తే సబ్బేపి లోకియకుసలాకుసలచేతనామత్తమేవ హోన్తి.

సఙ్ఖతసఙ్ఖారో, అభిసఙ్ఖతసఙ్ఖారో, అభిసఙ్ఖరణకసఙ్ఖారో, పయోగాభిసఙ్ఖారోతి ఇమే పన చత్తారో సఙ్ఖార-సద్దేన ఆగతసఙ్ఖారా. తత్థ "అనిచ్చా వత సఙ్ఖారా"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౨౨౧, ౨౭౨; సం॰ ని॰ ౧.౧౮౬) వుత్తా సబ్బేపి సప్పచ్చయా ధమ్మా **సఙ్ఖతసఙ్ఖారా** నామ. కమ్మనిబ్బత్తా తేభూమకా రూపారూపధమ్మా **అభిసఙ్ఖతసఙ్ఖారా**తి అట్ఠకథాసు వుత్తా, తేపి "అనిచ్చా వత సఙ్ఖారా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౨౨౧; ౨౭౨; సం॰ ని॰ ౧.౧౮౬) ఏత్థేవ సఙ్గహం గచ్ఛన్తి. విసుం పన నేసం ఆగతట్ఠానం న పఞ్ఞాయతి. తేభూమికకుసలాకుసలచేతనా పన **అభిసఙ్ఖరణకసఙ్ఖారో**తి వుచ్చతి, తస్స "అవిజ్జాగతోయం, భిక్ఖవే, పురిసపుగ్గలో పుఞ్ఞఞ్చేవ సఙ్ఖారం అభిసఙ్ఖరోతీ"తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౨.౫౧) ఆగతట్ఠానం పఞ్ఞాయతి. కాయికచేతసికం పన వీరియం **పయోగాభిసఙ్ఖారో**తి వుచ్చతి, సో "యావతికా అభిసఙ్ఖారస్స గతి, తావతికా గన్త్వా అక్ఖాహతం మఞ్ఞే అట్ఠాసీ"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౩.౧౫) ఆగతో.

న కేవలఞ్చ ఏతేయేవ, అఞ్ఞేపి "సఞ్ఞావేదయితనిరోధం సమాపజ్జన్తస్స ఖో, ఆవుసో విసాఖ, భిక్ఖునో పఠమం నిరుజ్ఝతి వచీసఙ్ఖారో, తతో కాయసఙ్ఖారో, తతో చిత్తసఙ్ఖారో"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౪) నయేన సఙ్ఖార-సద్దేన ఆగతా అనేకే సఙ్ఖారా. తేసు నత్థి సో సఙ్ఖారో, యో సఙ్ఖతసఙ్ఖారేహి సఙ్గహం న గచ్ఛేయ్య, ఇతో పరం సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణన్తిఆదీసు వుత్తం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

అవుత్తే పన విజానాతీతి **విఞ్ఞాణం**. నమతీతి **నామం**. రుప్పతీతి **రూపం**. ఆయే తనోతి ఆయతఞ్చ నయతీతి **ఆయతనం**. ఫుసతీతి **ఫస్సో**. వేదయతీతి **వేదనా**. పరితస్సతీతి **తణ్హా**. ఉపాదియతీతి **ఉపాదానం**. భవతి భావయతి చాతి **భవో**. జననం **జాతి**. జిరణం **జరా**. మరన్తి ఏతేనాతి **మరణం**. సోచనం **సోకో**. పరిదేవనం **పరిదేవో**. దుక్ఖయతీతి **దుక్ఖం**. ఉప్పాదట్ఠితివసేన వా ద్విధా ఖణతీతిపి **దుక్ఖం**. దుమ్మనభావో **దోమనస్సం**. భుసో ఆయాసో **ఉపాయాసో**.

సమ్భవన్తీతి అభినిబ్బత్తన్తి. న కేవలఞ్చ సోకాదీహేవ, అథ ఖో సబ్బపదేహి సమ్భవన్తి-సద్దస్స యోజనా కాతబ్బా. ఇతరథా హి "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తి వుత్తే కిం కరోన్తీతి న పఞ్ఞాయేయ్య, సమ్భవన్తీతి పన యోజనాయ సతి అవిజ్జా చ సా పచ్చయో చాతి అవిజ్జాపచ్చయో. తస్మా అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా సమ్భవన్తీతి పచ్చయపచ్చయుప్పన్నవవత్థానం కతం హోతి. ఏస నయో సబ్బత్థ.

ఏవన్తి నిద్దిట్ఠనయనిదస్సనం. తేన అవిజ్జాదీహేవ కారణేహి, న ఇస్సరనిమ్మానాదీహీతి దస్సేతి. **ఏతస్సా**తి యథావుత్తస్స. **కేవలస్సా**తి అసమ్మిస్సస్స, సకలస్స వా. **దుక్ఖక్ఖన్ధస్సా**తి దుక్ఖసమూహస్స, న సత్తస్స, న సుఖసుభాదీనం. **సముదయో**తి నిబ్బత్తి. **హోతీ**తి సమ్భవతి. ఏవమేత్థ అత్థతో విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౮౮. లక్ఖణాదితోతి అవిజ్జాదీనం లక్ఖణాదితో. సేయ్యథిదం – అఞ్ఞాణలక్ఖణా **అవిజ్జా,** సమ్మోహనరసా, ఛాదనపచ్చుపట్ఠానా, ఆసవపదట్ఠానా. అభిసఙ్ఖరణలక్ఖణా **సఙ్ఖారా,** ఆయూహనరసా, చేతనాపచ్చుపట్ఠానా, అవిజ్జాపదట్ఠానా. విజాననలక్ఖణం **విఞ్ఞాణం,** పుబ్బఙ్గమరసం, పటిసన్ధిపచ్చుపట్ఠానం, సఙ్ఖారపదట్ఠానం, వత్థారమ్మణపదట్ఠానం వా.

నమనలక్ఖణం **నామం,** సమ్పయోగరసం, అవినిబ్భోగపచ్చుపట్ఠానం, విఞ్ఞాణపదట్ఠానం. రుప్పనలక్ఖణం **రూపం,** వికిరణరసం, అబ్యాకతపచ్చుపట్ఠానం, విఞ్ఞాణపదట్ఠానం. ఆయతనలక్ఖణం **సళాయతనం,** దస్సనాదిరసం, వత్థుద్వారభావపచ్చుపట్ఠానం, నామరూపపదట్ఠానం. ఫుసనలక్ఖణో **ఫస్సో,** సఙ్ఘట్టనరసో, సఙ్గతిపచ్చుపట్ఠానో, సళాయతనపదట్ఠానో. అనుభవనలక్ఖణా **వేదనా,** విసయరససమ్భోగరసా, సుఖదుక్ఖపచ్చుపట్ఠానా, ఫస్సపదట్ఠానా. హేతులక్ఖణా **తణ్హా,** అభినన్దనరసా, అతిత్తభావపచ్చుపట్ఠానా, వేదనాపదట్ఠానా. గహణలక్ఖణం **ఉపాదానం,** అముఞ్చనరసం, తణ్హాదళ్హత్తదిట్ఠిపచ్చుపట్ఠానం, తణ్హాపదట్ఠానం. కమ్మకమ్మఫలలక్ఖణో **భవో,** భావనభవనరసో, కుసలాకుసలాబ్యాకతపచ్చుపట్ఠానో , ఉపాదానపదట్ఠానో. జాతిఆదీనం లక్ఖణాదీని సచ్చనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని. ఏవమేత్థ లక్ఖణాదితోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౮౯. ఏకవిధాదితోతి ఏత్థ అవిజ్జా అఞ్ఞాణాదస్సనమోహాదిభావతో ఏకవిధా. అప్పటిపత్తిమిచ్ఛాపటిపత్తితో దువిధా. తథా ససఙ్ఖారాసఙ్ఖారతో. వేదనత్తయసమ్పయోగతో తివిధా. చతుసచ్చపటివేధతో చతుబ్బిధా. గతిపఞ్చకాదీనవచ్ఛాదనతో పఞ్చవిధా. ద్వారారమ్మణతో పన సబ్బేసుపి అరూపధమ్మేసు ఛబ్బిధతా వేదితబ్బా.

సఙ్ఖారా సాసవవిపాకధమ్మధమ్మాదిభావతో ఏకవిధా. కుసలాకుసలతో దువిధా. తథా పరిత్తమహగ్గతహీనమజ్ఝిమమిచ్ఛత్తనియతానియతతో. తివిధా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదిభావతో. చతుబ్బిధా చతుయోనిసంవత్తనతో. పఞ్చవిధా పఞ్చగతిగామితో.

విఞ్ఞాణం లోకియవిపాకాదిభావతో ఏకవిధం. సహేతుకాహేతుకాదితో దువిధం. భవత్తయపరియాపన్నతో, వేదనత్తయసమ్పయోగతో, అహేతుకద్విహేతుకతిహేతుకతో చ తివిధం. యోనిగతివసేన చతుబ్బిధం, పఞ్చవిధఞ్చ.

నామరూపం విఞ్ఞాణసన్నిస్సయతో కమ్మపచ్చయతో చ ఏకవిధం. సారమ్మణనారమ్మణతో దువిధం. అతీతాదితో తివిధం. యోనిగతివసేన చతుబ్బిధం, పఞ్చవిధఞ్చ.

సళాయతనం సఞ్జాతిసమోసరణట్ఠానతో ఏకవిధం. భూతప్పసాదవిఞ్ఞాణాదితో దువిధం. సమ్పత్తాసమ్పత్తనోభయగోచరతో తివిధం. యోనిగతిపరియాపన్నతో చతుబ్బిధం పఞ్చవిధఞ్చాతి ఇమినా నయేన ఫస్సాదీనమ్పి ఏకవిధాదిభావో వేదితబ్బోతి ఏవమేత్థ ఏకవిధాదితోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౫౯౦. అఙ్గానఞ్చ వవత్థానాతి సోకాదయో చేత్థ భవచక్కస్స అవిచ్ఛేదదస్సనత్థం వుత్తా. జరామరణబ్భాహతస్స హి బాలస్స తే సమ్భవన్తి. యథాహ – ''అస్సుతవా, భిక్ఖవే, పుథుజ్జనో సారీరికాయ దుక్ఖాయ వేదనాయ ఫుట్ఠో సమానో సోచతి కిలమతి పరిదేవతి ఉరత్తాళిం కన్దతి సమ్మోహమాపజ్జతీ''తి (సం॰ ని॰ ౪.౨౫౨). యావ చ తేసం పవత్తి, తావ అవిజ్జాయాతి పునపి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి సమ్బన్ధమేవ హోతి భవచక్కం. తస్మా తేసం జరామరణేనేవ ఏకసఙ్ఖేపం కత్వా ద్వాదసేవ పటిచ్చసముప్పాదఙ్గానీతి వేదితబ్బాని. ఏవమేత్థ అఙ్గానం వవత్థానతోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

అయం తావేత్థ సఙ్ఖేపకథా.

అవిజ్జాపచ్చయాసఙ్ఖారపదకథా

౨౯౧. అయం పన విత్థారనయో – **అవిజ్జాతి** సుత్తన్తపరియాయేన దుక్ఖాదీసు చతూసు ఠానేసు అఞ్ఞాణం, అభిధమ్మపరియాయేన పుబ్బన్తాదీహి సద్ధిం అట్ఠసు. వుత్తఞ్హేతం “తత్థ కతమా అవిజ్జా, దుక్ఖే అఞ్ఞాణం…పే.… దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయ అఞ్ఞాణం, పుబ్బన్తే అఞ్ఞాణం, అపరన్తే, పుబ్బన్తాపరన్తే, ఇదప్పచ్చయతాపటిచ్చసముప్పన్నేసు ధమ్మేసు అఞ్ఞాణ”న్తి (ధ. స. ౧౧౦౬). తత్థ కిఞ్చాపి ఠపేత్వా లోకుత్తరం సచ్చద్వయం సేసట్ఠానేసు ఆరమ్మణవసేన అవిజ్జా ఉప్పజ్జతి, ఏవం సన్తేపి పటిచ్ఛాదనవసేనేవ ఇధ అధిప్పేతా. సా హి ఉప్పన్నా దుక్ఖసచ్చం పటిచ్ఛాదేత్వా తిట్ఠతి, యాథావసరసలక్ఖణం పటివిజ్ఝితుం న దేతి, తథా సముదయం, నిరోధం, మగ్గం, పుబ్బన్తసఙ్ఖాతం అతీతం ఖన్ధపఞ్చకం, అపరన్తసఙ్ఖాతం అనాగతం ఖన్ధపఞ్చకం, పుబ్బన్తాపరన్తసఙ్ఖాతం తదుభయం, ఇదప్పచ్చయతాపటిచ్చసముప్పన్నధమ్మసఙ్ఖాతం ఇదప్పచ్చయతఞ్చేవ పటిచ్చసముప్పన్నధమ్మే చ పటిచ్ఛాదేత్వా తిట్ఠతి. “అయం అవిజ్జా, ఇమే సఙ్ఖారా”తి ఏవం యాథావసరసలక్ఖణమేత్థ పటివిజ్ఝితుం న దేతి. తస్మా దుక్ఖే అఞ్ఞాణం…పే.… ఇదప్పచ్చయతాపటిచ్చసముప్పన్నేసు ధమ్మేసు అఞ్ఞాణన్తి వుచ్చతి.

౨౯౨. **సఙ్ఖారాతి** పుఞ్ఞాదయో తయో కాయసఙ్ఖారాదయో తయోతి ఏవం పుబ్బే సఙ్ఖేపతో వుత్తా ఛ, విత్థారతో పనేత్థ **పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో** దానసీలాదివసేన పవత్తా అట్ఠ కామావచరకుసలచేతనా చేవ భావనావసేన పవత్తా పఞ్చ రూపావచరకుసలచేతనా చాతి తేరస చేతనా హోన్తి. **అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో** పాణాతిపాతాదివసేన పవత్తా ద్వాదస అకుసలచేతనా . **ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో** భావనావసేనేవ పవత్తా చతస్సో అరూపావచరకుసలచేతనా చాతి తయోపి సఙ్ఖారా ఏకూనతింస చేతనా హోన్తి.

ఇతరేసు పన తీసు కాయసఞ్చేతనా **కాయసఙ్ఖారో**, వచీసఞ్చేతనా **వచీసఙ్ఖారో**, మనోసఞ్చేతనా **చిత్తసఙ్ఖారో**. అయం తికో కమ్మాయూహనక్ఖణే పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం ద్వారతో పవత్తిదస్సనత్థం వుత్తో. కాయవిఞ్ఞత్తిం సముట్ఠాపేత్వా హి కాయద్వారతో పవత్తా అట్ఠ కామావచరకుసలచేతనా, ద్వాదస అకుసలచేతనాతి సమవీసతి చేతనా కాయసఙ్ఖారో నామ. తా ఏవ వచీవిఞ్ఞత్తిం సముట్ఠాపేత్వా వచీద్వారతో పవత్తా వచీసఙ్ఖారో నామ. అభిఞ్ఞాచేతనా పనేత్థ పరతో విఞ్ఞాణస్స పచ్చయో న హోతీతి న గహితా. యథా చ అభిఞ్ఞాచేతనా, ఏవం ఉద్ధచ్చచేతనాపి న హోతి. తస్మా సాపి విఞ్ఞాణస్స పచ్చయభావే అపనేతబ్బా, అవిజ్జాపచ్చయా పన సబ్బాపేతా హోన్తి. ఉభోపి విఞ్ఞత్తియో అసముట్ఠాపేత్వా మనోద్వారే ఉప్పన్నా పన సబ్బాపి ఏకూనతింసతి చేతనా చిత్తసఙ్ఖారోతి. ఇతి అయం తికో పురిమత్తికమేవ పవిసతీతి అత్థతో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనంయేవ వసేన అవిజ్జాయ పచ్చయభావో వేదితబ్బో.

౨౯౩. తత్థ సియా – కథం పనేతం జానితబ్బం “ఇమే సఙ్ఖారా అవిజ్జా పచ్చయా హోన్తీ”తి? అవిజ్జాభావే భావతో. యస్స హి దుక్ఖాదీసు అవిజ్జాసఙ్ఖాతం అఞ్ఞాణం అప్పహీనం హోతి, సో దుక్ఖే తావ పుబ్బన్తాదీసు చ అఞ్ఞాణేన సంసారదుక్ఖం సుఖసఞ్ఞాయ గహేత్వా తస్సేవ హేతుభూతే తివిధేపి సఙ్ఖారే ఆరభతి. సముదయే అఞ్ఞాణేన దుక్ఖహేతుభూతేపి తణ్హాపరిక్ఖారే సఙ్ఖారే సుఖహేతుతో మఞ్ఞమానో ఆరభతి. నిరోధే పన మగ్గే చ అఞ్ఞాణేన దుక్ఖస్స అనిరోధభూతేపి గతివిసేసే దుక్ఖనిరోధసఞ్ఞీ హుత్వా నిరోధస్స చ అమగ్గభూతేసుపి యఞ్ఞామరతపాదీసు నిరోధమగ్గసఞ్ఞీ హుత్వా దుక్ఖనిరోధం పత్థయమానో యఞ్ఞామరతపాదిముఖేన తివిధేపి సఙ్ఖారే ఆరభతి.

అపిచ నో తాయ చతూసు సచ్చేసు అప్పహీనావిజ్జతాయ విసేసతో జాతిజరారోగమరణాదిఅనేకాదీనవవోకిణ్ణమ్పి పుఞ్ఞఫలసఙ్ఖాతం దుక్ఖం దుక్ఖతో అజానన్తో తస్స అధిగమాయ కాయవచీచిత్తసఙ్ఖారభేదం పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం ఆరభతి దేవచ్ఛరకామకో వియ మరుప్పపాతం. సుఖసమ్మతస్సాపి చ తస్స పుఞ్ఞఫలస్స అన్తే మహాపరిళాహజనికం విపరిణామదుక్ఖతం అప్పస్సాదతఞ్చ అపస్సన్తోపి తప్పచ్చయం వుత్తప్పకారమేవ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం ఆరభతి సలభో వియ దీపసిఖాభినిపాతం, మధుబిన్దుగిద్ధో వియ చ మధులిత్తసత్థధారాలేహనం. కాముపసేవనాదీసు చ సవిపాకేసు ఆదీనవం అపస్సన్తో సుఖసఞ్ఞాయ చేవ కిలేసాభిభూతతాయ చ ద్వారత్తయప్పవత్తమ్పి అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం ఆరభతి, బాలో వియ గూథకీళనం, మరితుకామో వియ చ విసఖాదనం. ఆరుప్పవిపాకేసు చాపి సఙ్ఖారవిపరిణామదుక్ఖతం అనవబుజ్ఝమానో సస్సతాదివిపల్లాసేన చిత్తసఙ్ఖారభూతం ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారం ఆరభతి, దిసామూళ్హో వియ పిసాచనగరాభిముఖమగ్గగమనం.

ఏవం యస్మా అవిజ్జాభావతోవ సఙ్ఖారభావో, న అభావతో. తస్మా జానితబ్బమేతం "ఇమే సఙ్ఖారా అవిజ్జాపచ్చయా హోన్తీ"తి. వుత్తమ్పి చేతం "అవిద్వా, భిక్ఖవే, అవిజ్జాగతో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారమ్పి అభిసఙ్ఖరోతి, అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారమ్పి అభిసఙ్ఖరోతి, ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారమ్పి అభిసఙ్ఖరోతి. యతో చ ఖో, భిక్ఖవే, భిక్ఖునో అవిజ్జా పహీనా, విజ్జా ఉప్పన్నా; సో అవిజ్జావిరాగా విజ్జుప్పాదా నేవ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారం అభిసఙ్ఖరోతీ"తి.

పట్ఠానపచ్చయకథా

౫౮౪. ఏత్థాహ – గణ్హామ తావ ఏతం అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయోతి, ఇదం పన వత్తబ్బం కతమేసం సఙ్ఖారానం కథం పచ్చయో హోతీతి? తత్రిదం వుచ్చతి, భగవతా హి "హేతుపచ్చయో, ఆరమ్మణపచ్చయో, అధిపతిపచ్చయో, అనన్తరపచ్చయో, సమనన్తరపచ్చయో, సహజాతపచ్చయో, అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో, నిస్సయపచ్చయో, ఉపనిస్సయపచ్చయో, పురేజాతపచ్చయో, పచ్ఛాజాతపచ్చయో, ఆసేవనపచ్చయో, కమ్మపచ్చయో, విపాకపచ్చయో, ఆహారపచ్చయో, ఇన్ద్రియపచ్చయో, ఝానపచ్చయో, మగ్గపచ్చయో, సమ్పయుత్తపచ్చయో, విప్పయుత్తపచ్చయో, అత్థిపచ్చయో, నత్థిపచ్చయో, విగతపచ్చయో, అవిగతపచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.పచ్చయుద్దేస) చతువీసతి పచ్చయా వుత్తా.

తత్థ హేతు చ సో పచ్చయో చాతి **హేతుపచ్చయో,** హేతు హుత్వా పచ్చయో, హేతుభావేన పచ్చయోతి వుత్తం హోతి. ఆరమ్మణపచ్చయాదీసుపి ఏసేవ నయో.

౫౮౫. తత్థ **హేతూ**తి వచనావయవకారణమూలానమేతం అధివచనం. "పటిఞ్ఞా, హేతూ"తిఆదీసు హి లోకే వచనావయవో హేతూతి వుచ్చతి. సాసనే పన "యే ధమ్మా హేతుప్పభవా"తిఆదీసు (మహావ॰ ౬౦) కారణం. "తయో కుసలహేతూ, తయో అకుసలహేతూ"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౦౫౯) మూలం హేతూతి వుచ్చతి, తం ఇధ అధిప్పేతం. **పచ్చయో**తి ఏత్థ పన అయం వచనత్థో, పటిచ్చ ఏతస్మా ఏతీతి పచ్చయో. అపచ్చక్ఖాయ నం వత్తతీతి అత్థో. యో హి ధమ్మో యం ధమ్మం అపచ్చక్ఖాయ తిట్ఠతి వా ఉప్పజ్జతి వా, సో తస్స పచ్చయోతి వుత్తం హోతి. లక్ఖణతో పన ఉపకారకలక్ఖణో పచ్చయో. యో హి ధమ్మో యస్స ధమ్మస్స ఠితియా వా ఉప్పత్తియా వా ఉపకారకో హోతి, సో తస్స పచ్చయోతి వుచ్చతి. పచ్చయో, హేతు, కారణం, నిదానం, సమ్భవో, పభవోతిఆది అత్థతో ఏకం, బ్యఞ్జనతో నానం. ఇతి మూలట్ఠేన హేతు, ఉపకారకట్ఠేన పచ్చయోతి సఙ్ఖేపతో మూలట్ఠేన ఉపకారకో ధమ్మో హేతుపచ్చయో.

నో సాలిఆదీనం సాలిబీజాదీని వియ, మణిపభాదీనం వియ చ మణివణ్ణాదయో కుసలాదీనం కుసలాదిభావసాధకోతి ఆచరియానం అధిప్పాయో. ఏవం సన్తే పన తంసముట్ఠానరూపేసు హేతుపచ్చయతా న సమ్పజ్జతి. న హి సో తేసం కుసలాదిభావం సాధేతి, న చ పచ్చయో న హోతి. వుత్తఞ్హేతం "హేతూ హేతుసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం హేతుపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧). అహేతుకచిత్తానఞ్చ వినా ఏతేన అబ్యాకతభావో సిద్ధో, సహేతుకానమ్పి చ యోనిసోమనసికారాదిపటిబద్ధో కుసలాదిభావో, న సమ్పయుత్తహేతుపటిబద్ధో. యది చ సమ్పయుత్తహేతూసు సభావతోవ కుసలాదిభావో సియా, సమ్పయుత్తేసు హేతుపటిబద్ధో అలోభో కుసలో వా సియా అబ్యాకతో వా. యస్మా పన ఉభయథాపి హోతి, తస్మా యథా సమ్పయుత్తేసు, ఏవం హేతూసుపి కుసలాదితా పరియేసితబ్బా.

కుసలాదిభావసాధనవసేన పన హేతూనం మూలట్ఠం అగహేత్వా సుప్పతిట్ఠితభావసాధనవసేన గయ్హమానే న కిఞ్చి విరుజ్ఝతి. లద్ధహేతుపచ్చయా హి ధమ్మా విరూళ్హమూలా వియ పాదపా థిరా హోన్తి సుప్పతిట్ఠితా, అహేతుకా తిలబీజకాదిసేవాలా వియ న సుప్పతిట్ఠితా. ఇతి మూలట్ఠేన ఉపకారకోతి సుప్పతిట్ఠితభావసాధనేన ఉపకారకో ధమ్మో హేతుపచ్చయోతి వేదితబ్బో.

౫౯౬. తతో పరేసు ఆరమ్మణభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **ఆరమ్మణపచ్చయో**. సో "రూపాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨) ఆరభిత్వాపి "యం యం ధమ్మం ఆరబ్భ యే యే ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి చిత్తచేతసికా ధమ్మా, తే తే ధమ్మా తేసం తేసం ధమ్మానం ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨) ఓసాపితత్తా న కోచి ధమ్మో న హోతి. యథా హి దుబ్బలో పురిసో దణ్డం వా రజ్జుం వా ఆలమ్బిత్వావ ఉట్ఠహతి చేవ తిట్ఠతి చ, ఏవం చిత్తచేతసికా ధమ్మా రూపాదిఆరమ్మణం ఆరబ్భేవ ఉప్పజ్జన్తి చేవ తిట్ఠన్తి చ. తస్మా సబ్బేపి చిత్తచేతసికానం ఆరమ్మణభూతా ధమ్మా ఆరమ్మణపచ్చయోతి వేదితబ్బా.

౫౯౭. జేట్ఠకట్ఠేన ఉపకారకో ధమ్మో **అధిపతిపచ్చయో,** సో సహజాతారమ్మణవసేన దువిధో. తత్థ "ఛన్దాధిపతి ఛన్దసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం అధిపతిపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదివచనతో (పట్ఠా॰ ౧.3.3) ఛన్దవీరియచిత్తవీమంసాసఙ్ఖాతా చత్తారో ధమ్మా అధిపతిపచ్చయోతి వేదితబ్బా, నో చ ఖో ఏకతో. యదా హి ఛన్దం ధురం ఛన్దం జేట్ఠకం కత్వా చిత్తం పవత్తతి, తదా ఛన్దోవ అధిపతి, న ఇతరే. ఏస నయో సేసేసుపి.

యం పన ధమ్మం గరుం కత్వా అరూపధమ్మా పవత్తన్తి, సో నేసం ఆరమ్మణాధిపతి. తేన వుత్తం "యం యం ధమ్మం గరుం కత్వా యే యే ధమ్మా ఉప్పజ్జన్తి చిత్తచేతసికా ధమ్మా, తే తే ధమ్మా తేసం తేసం ధమ్మానం అధిపతిపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౩).

౫౯౮. అనన్తరభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **అనన్తరపచ్చయో**. సమనన్తరభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **సమనన్తరపచ్చయో**. ఇదఞ్చ పచ్చయద్వయం బహుధా పపఞ్చయన్తి. అయం పనేత్థ సారో, యో హి ఏస చక్ఖువిఞ్ఞాణానన్తరా మనోధాతు, మనోధాతుఅనన్తరా మనోవిఞ్ఞాణధాతూతిఆది చిత్తనియమో, సో యస్మా పురిమపురిమచిత్తవసేనేవ ఇజ్ఝతి, న అఞ్ఞథా, తస్మా అత్తనో అత్తనో అనన్తరం అనురూపస్స చిత్తుప్పాదస్స ఉప్పాదనసమత్థో ధమ్మో అనన్తరపచ్చయో. తేనేవాహ – "అనన్తరపచ్చయోతి చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు తంసమ్పయుత్తకా చ ధమ్మా మనోధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం

అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆది (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪). యో అనన్తరపచ్చయో, స్వేవ సమనన్తరపచ్చయో. బ్యఞ్జనమత్తమేవ హేత్థ నానం, ఉపచయసన్తతీసు వియ అధివచననిరుత్తిదుకాదీసు వియ చ. అత్థతో పన నానం నత్థి.

యమ్పి "అత్థానన్తరతాయ అనన్తరపచ్చయో, కాలానన్తరతాయ సమనన్తరపచ్చయో"తి ఆచరియానం మతం, తం "నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలం ఫలసమాపత్తియా సమనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదీహి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౮) విరుజ్ఝతి. యమ్పి తత్థ వదన్తి "ధమ్మానం సముట్ఠాపనసమత్థతా న పరిహాయతి, భావనాబలేన పన వారితత్తా ధమ్మా సమనన్తరా నుప్పజ్జన్తీ"తి, తమ్పి కాలానన్తరతాయ అభావమేవ సాధేతి. భావనాబలేన హి తత్థ కాలానన్తరతా నత్థీతి, మయమ్పి ఏతదేవ వదామ. యస్మా చ కాలానన్తరతా నత్థి, తస్మా సమనన్తరపచ్చయతా న యుజ్జతి. కాలానన్తరతాయ హి తేసం సమనన్తరపచ్చయో హోతీతి లద్ధి. తస్మా అభినివేసం అకత్వా బ్యఞ్జనమత్తతోవేత్థ నానాకరణం పచ్చేతబ్బం, న అత్థతో. కథం? నత్థి ఏతేసం అన్తరన్తి హి అనన్తరా. సణ్ఠానాభావతో సుట్ఠు అనన్తరాతి సమనన్తరా.

౫౯౯. ఉప్పజ్జమానోవ సహ ఉప్పాదనభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **సహజాతపచ్చయో** పకాసస్స పదీపో వియ. సో అరూపక్ఖన్ధాదివసేన ఛబ్బిధో హోతి. యథాహ – "చత్తారో ఖన్ధా అరూపినో అఞ్ఞమఞ్ఞం సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో. చత్తారో మహాభూతా అఞ్ఞమఞ్ఞం, ఓక్కన్తిక్ఖణే నామరూపం అఞ్ఞమఞ్ఞం, చిత్తచేతసికా ధమ్మా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం, మహాభూతా ఉపాదారూపానం, రూపినో ధమ్మా అరూపీనం ధమ్మానం కిఞ్చికాలే సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో, కిఞ్చికాలే న సహజాతపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౬). ఇదం హదయవత్థుమేవ సన్ధాయ వుత్తం.

౬౦౦. అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉప్పాదనుపత్థమ్భనభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో** అఞ్ఞమఞ్ఞూపత్థమ్భకం తిదణ్డకం వియ. సో అరూపక్ఖన్ధాదివసేన తివిధో హోతి. యథాహ – "చత్తారో ఖన్ధా అరూపినో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేన పచ్చయో. చత్తారో మహాభూతా ఓక్కన్తిక్ఖణే నామరూపం అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౭).

౬౦౧. అధిట్ఠానాకారేన నిస్సయాకారేన చ ఉపకారకో ధమ్మో **నిస్సయపచ్చయో** తరుచిత్తకమ్మాదీనం పథవీపటాదయో వియ. సో "చత్తారో ఖన్ధా అరూపినో అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఏవం సహజాతే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. ఛట్ఠో పనేత్థ కోట్ఠాసో "చక్ఖాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా…పే॰… సోత… ఘాన… జివ్హా… కాయాయతనం కాయవిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం నిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో. యం రూపం నిస్సాయ మనోధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతు చ వత్తన్తి, తం రూపం మనోధాతుయా చ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా చ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం నిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౮) ఏవం విభత్తో.

౬౦౨. **ఉపనిస్సయపచ్చయో**తి ఏత్థ పన అయం తావ వచనత్థో, తదధీనవుత్తితాయ అత్తనో ఫలేన నిస్సితో న పటిక్ఖిత్తోతి నిస్సయో. యథా పన భుసో ఆయాసో ఉపాయాసో, ఏవం భుసో నిస్సయో ఉపనిస్సయో, బలవకారణస్సేతం అధివచనం. తస్మా బలవకారణభావేన ఉపకారకో ధమ్మో ఉపనిస్సయపచ్చయోతి వేదితబ్బో.

సో ఆరమ్మణూపనిస్సయో అనన్తరూపనిస్సయో పకతూపనిస్సయోతి తివిధో హోతి. తత్థ "దానం దత్వా సీలం సమాదియిత్వా ఉపోసథకమ్మం కత్వా తం గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖతి, పుబ్బే సుచిణ్ణాని గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖతి, ఝానా వుట్ఠహిత్వా ఝానం గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖతి, సేక్ఖా గోత్రభుం గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖన్తి, వోదానం గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖన్తి. సేక్ఖా

మగ్గా వుట్ఠహిత్వా మగ్గం గరుంకత్వా పచ్చవేక్ఖన్తీ”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩) ఏవమాదినా నయేన **ఆరమ్మణూపనిస్సయో** తావ ఆరమ్మణాధిపతినా సద్ధిం నానత్తం అకత్వావ విభత్తో. తత్థ యం ఆరమ్మణం గరుంకత్వా చిత్తచేతసికా ఉప్పజ్జన్తి, తం నియమతో తేసు ఆరమ్మణేసు బలవారమ్మణం హోతి. ఇతి గరుకత్తబ్బమత్తట్ఠేన ఆరమ్మణాధిపతి, బలవకారణట్ఠేన ఆరమ్మణూపనిస్సయోతి ఏవమేతేసం నానత్తం వేదితబ్బం.

అనన్తరూపనిస్సయోపి “పురిమా పురిమా కుసలా ఖన్ధా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం కుసలానం ఖన్ధానం ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౯) నయేన అనన్తరపచ్చయేన సద్ధిం నానత్తం అకత్వావ విభత్తో. మాతికానిక్ఖేపే పన నేసం “చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు తంసమ్పయుత్తకా చ ధమ్మా మనోధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪) నయేన అనన్తరస్స, “పురిమా పురిమా కుసలా ధమ్మా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం కుసలానం ధమ్మానం ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౯) నయేన ఉపనిస్సయస్స ఆగతత్తా నిక్ఖేపే విసేసో అత్థి. సోపి అత్థతో ఏకీభావమేవ గచ్ఛతి. ఏవం సన్తేపి అత్తనో అత్తనో అనన్తరా అనురూపస్స చిత్తుప్పాదస్స పవత్తనసమత్థతాయ అనన్తరతా, పురిమచిత్తస్స పచ్ఛిమచిత్తుప్పాదనే బలవతాయ అనన్తరూపనిస్సయతా వేదితబ్బా. యథా హి హేతుపచ్చయాదీసు కిఞ్చి ధమ్మం వినాపి చిత్తం ఉప్పజ్జతి, న ఏవం అనన్తరచిత్తం వినా చిత్తస్స ఉప్పత్తి నామ అత్థి. తస్మా బలవపచ్చయో హోతి. ఇతి అత్తనో అత్తనో అనన్తరా అనురూపచిత్తుప్పాదనవసేన అనన్తరపచ్చయో, బలవకారణవసేన అనన్తరూపనిస్సయోతి ఏవమేతేసం నానత్తం వేదితబ్బం.

పకతూపనిస్సయో పన పకతో ఉపనిస్సయో పకతూపనిస్సయో. పకతో నామ అత్తనో సన్తానే నిప్ఫాదితో వా సద్ధాసీలాది ఉపసేవితో వా ఉతుభోజనాది. పకతియా ఏవ వా ఉపనిస్సయో పకతూపనిస్సయో, ఆరమ్మణానన్తరేహి అసమ్మిస్సోతి అత్థో. తస్స పకతూపనిస్సయో “సద్ధం ఉపనిస్సాయ దానం దేతి, సీలం సమాదియతి, ఉపోసథకమ్మం కరోతి, ఝానం ఉప్పాదేతి, విపస్సనం ఉప్పాదేతి, మగ్గం ఉప్పాదేతి, అభిఞ్ఞం ఉప్పాదేతి, సమాపత్తిం ఉప్పాదేతి. సీలం, సుతం, చాగం, పఞ్ఞం ఉపనిస్సాయ దానం దేతి…పే॰… సమాపత్తిం ఉప్పాదేతి. సద్ధా, సీలం, సుతం, చాగో, పఞ్ఞా సద్ధాయ, సీలస్స, సుతస్స, చాగస్స, పఞ్ఞాయ, ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో”తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩) నయేన అనేకప్పకారతో పభేదో వేదితబ్బో. ఇతి ఇమే సద్ధాదయో పకతా చేవ బలవకారణట్ఠేన ఉపనిస్సయా చాతి పకతూపనిస్సయోతి.

౬౦౩. పఠమతరం ఉప్పజ్జిత్వా వత్తమానభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **పురేజాతపచ్చయో**. సో పఞ్చద్వారే వత్థారమ్మణహదయవత్థువసేన ఏకాదసవిధో హోతి. యథాహ – “చక్ఖాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం పురేజాతపచ్చయేన పచ్చయో. సోత…పే॰… ఘాన, జివ్హా, కాయాయతనం, రూప, సద్ద, గన్ధ, రస, ఫోట్ఠబ్బాయతనం కాయవిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం పురేజాతపచ్చయేన పచ్చయో. రూప, సద్ద, గన్ధ, రస, ఫోట్ఠబ్బాయతనం మనోధాతుయా. యం రూపం నిస్సాయ మనోధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతు చ వత్తన్తి, తం రూపం మనోధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం పురేజాతపచ్చయేన

పచ్చయో. మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం కిఞ్చికాలే పురేజాతపచ్చయేన పచ్చయో. కిఞ్చికాలే న పురేజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౦).

౬౦౪. పురేజాతానం రూపధమ్మానం ఉపత్థమ్భకత్తేన ఉపకారకో అరూపధమ్మో **పచ్ఛాజాతపచ్చయో** గిజ్ఝపోతకసరీరానం ఆహారాసాచేతనా వియ. తేన వుత్తం “పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స పచ్ఛాజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౧).

౬౦౫. ఆసేవనట్ఠేన అనన్తరానం పగుణబలవభావాయ ఉపకారకో ధమ్మో **ఆసేవనపచ్చయో** గన్థాదీసు పురిమపురిమాభియోగో వియ. సో కుసలాకుసలకిరియజవనవసేన తివిధో హోతి. యథాహ – “పురిమా పురిమా కుసలా ధమ్మా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం కుసలానం ధమ్మానం ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో. పురిమా పురిమా అకుసలా... పే॰... కిరియాబ్యాకతా ధమ్మా పచ్ఛిమానం పచ్ఛిమానం కిరియాబ్యాకతానం ధమ్మానం ఆసేవనపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౨).

౬౦౬. చిత్తపయోగసఙ్ఖాతేన కిరియభావేన ఉపకారకో ధమ్మో **కమ్మపచ్చయో**. సో నానక్ఖణికాయ చేవ కుసలాకుసలచేతనాయ సహజాతాయ చ సబ్బాయపి చేతనాయ వసేన దువిధో హోతి . యథాహ – “కుసలాకుసలం కమ్మం విపాకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో. చేతనా సమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం కమ్మపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౩).

౬౦౭. నిరుస్సాహసన్తభావేన నిరుస్సాహసన్తభావాయ ఉపకారకో విపాకధమ్మో **విపాకపచ్చయో**. సో పవత్తే తంసముట్ఠానానం, పటిసన్ధియం కటత్తా చ రూపానం, సబ్బత్థ చ సమ్పయుత్తధమ్మానం పచ్చయో హోతి. యథాహ –“విపాకాబ్యాకతో ఏకో ఖన్ధో తిణ్ణన్నం ఖన్ధానం చిత్తసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం విపాకపచ్చయేన పచ్చయో...పే॰... పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతో ఏకో ఖన్ధో తిణ్ణన్నం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం. తయో ఖన్ధా ఏకస్స ఖన్ధస్స. ద్వే ఖన్ధా ద్విన్నం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం విపాకపచ్చయేన పచ్చయో. ఖన్ధా వత్థుస్స విపాకపచ్చయేన పచ్చయో”తి.

౬౦౮. రూపారూపానం ఉపత్థమ్భకట్ఠేన ఉపకారకా చత్తారో ఆహారా **ఆహారపచ్చయో**. యథాహ –“కబళీకారో ఆహారో ఇమస్స కాయస్స ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో. అరూపినో ఆహారా సమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౫). పఞ్హావారే పన “పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతా ఆహారా సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో”తిపి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౯) వుత్తం.

౬౦౯. అధిపతియట్ఠేన ఉపకారకా ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియవజ్జా వీసతిన్ద్రియా **ఇన్ద్రియపచ్చయో**. తత్థ చక్ఖున్ద్రియాదయో అరూపధమ్మానంయేవ, సేసా రూపారూపానం పచ్చయా హోన్తి. యథాహ – “చక్ఖున్ద్రియం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా...పే॰... సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయిన్ద్రియం కాయవిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం ఇన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో. రూపజీవితిన్ద్రియం కటత్తారూపానం ఇన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో. అరూపినో ఇన్ద్రియా సమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఇన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౬). పఞ్హావారే పన “పటిసన్ధిక్ఖణే

విపాకాబ్యాకతా ఇన్ద్రియా సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం ఇన్ద్రియపచ్చయేన పచ్చయో”తిపి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౦) వుత్తం.

౬౧౦. ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన ఉపకారకాని ఠపేత్వా ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణే సుఖదుక్ఖవేదనాద్వయం సబ్బానిపి కుసలాదిభేదాని సత్త ఝానఙ్గాని **ఝానపచ్చయో**. యథాహ –“ఝానఙ్గాని ఝానసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఝానపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౭). పఞ్హావారే పన “పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతాని ఝానఙ్గాని సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం ఝానపచ్చయేన పచ్చయో”తిపి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౧) వుత్తం.

౬౧౧. యతో తతో వా నియ్యానట్ఠేన ఉపకారకాని కుసలాదిభేదాని ద్వాదస మగ్గఙ్గాని **మగ్గపచ్చయో**. యథాహ – “మగ్గఙ్గాని మగ్గసమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం మగ్గపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౮). పఞ్హావారే పన “పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతాని మగ్గఙ్గాని సమ్పయుత్తకానం ఖన్ధానం కటత్తా చ రూపానం మగ్గపచ్చయేన పచ్చయో”తిపి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౨) వుత్తం. ఏతే పన ద్వేపి ఝానమగ్గపచ్చయా ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాహేతుకచిత్తేసు న లబ్భన్తీతి వేదితబ్బా.

౬౧౨. ఏకవత్థుకఏకారమ్మణఏకుప్పాదేకనిరోధసఙ్ఖాతేన సమ్పయుత్తభావేన ఉపకారకా అరూపధమ్మా **సమ్పయుత్తపచ్చయో**. యథాహ – “చత్తారో ఖన్ధా అరూపినో అఞ్ఞమఞ్ఞం సమ్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౯).

౬౧౩. ఏకవత్థుకాదిభావానుపగమేన ఉపకారకా రూపినో ధమ్మా అరూపీనం ధమ్మానం, అరూపినోపి రూపీనం **విప్పయుత్తపచ్చయో**. సో సహజాతపచ్ఛాజాతపురేజాతవసేన తివిధో హోతి. వుత్తఞ్హేతం “సహజాతా కుసలా ఖన్ధా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో. పచ్ఛాజాతా కుసలా ఖన్ధా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౪). అబ్యాకతపదస్స పన సహజాతవిభఙ్గే “పటిసన్ధిక్ఖణే విపాకాబ్యాకతా ఖన్ధా కటత్తారూపానం విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో. ఖన్ధా వత్థుస్స. వత్థు ఖన్ధానం విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో”తిపి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౪) వుత్తం. పురేజాతం పన చక్ఖున్ద్రియాదివత్థువసేనేవ వేదితబ్బం. యథాహ – “పురేజాతం చక్ఖాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స…పే.… కాయాయతనం కాయవిఞ్ఞాణస్స విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో. వత్థు విపాకాబ్యాకతానం కిరియాబ్యాకతానం ఖన్ధానం…పే.… వత్థు కుసలానం ఖన్ధానం…పే.… వత్థు అకుసలానం ఖన్ధానం విప్పయుత్తపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౩౪).

౬౧౪. పచ్చుప్పన్నలక్ఖణేన అత్థిభావేన తాదిసస్సేవ ధమ్మస్స ఉపత్థమ్భకత్తేన ఉపకారకో ధమ్మో **అత్థిపచ్చయో**. తస్స అరూపక్ఖన్ధమహాభూతనామరూపచిత్తచేతసికమహాభూతఆయతనవత్థువసేన సత్తధా మాతికా నిక్ఖిత్తా. యథాహ –“చత్తారో ఖన్ధా అరూపినో అఞ్ఞమఞ్ఞం అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో, చత్తారో మహాభూతా, ఓక్కన్తిక్ఖణే నామరూపం అఞ్ఞమఞ్ఞం. చిత్తచేతసికా ధమ్మా చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం. మహాభూతా ఉపాదారూపానం. చక్ఖాయతనం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతుయా…పే.… కాయాయతనం…పే.… రూపాయతనం…పే.… ఫోట్ఠబ్బాయతనం కాయవిఞ్ఞాణధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో. రూపాయతనం…పే.… ఫోట్ఠబ్బాయతనం మనోధాతుయా తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ

ధమ్మానం. యం రూపం నిస్సాయ మనోధాతు చ మనోవిఞ్ఞాణధాతు చ వత్తన్తి, తం రూపం మనోధాతుయా చ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా చ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ ధమ్మానం అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౨౧).

పఞ్హావారే పన సహజాతం పురేజాతం పచ్ఛాజాతం ఆహారం ఇన్ద్రియన్తిపి నిక్ఖిపిత్వా **సహజాతే** తావ "ఏకో ఖన్ధో తిణ్ణన్నం ఖన్ధానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో"తిఆదినా (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౩౻) నయేన నిద్దేసో కతో, **పురేజాతే** పురేజాతానం చక్ఖాదీనం వసేన నిద్దేసో కతో. **పచ్ఛాజాతే** పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స పచ్ఛాజాతానం చిత్తచేతసికానం పచ్చయవసేన నిద్దేసో కతో. **ఆహారిన్ద్రియేసు** "కబళీకారో ఆహారో ఇమస్స కాయస్స అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో. రూపజీవితిన్ద్రియం కటత్తారూపానం అత్థిపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౩౻) ఏవం నిద్దేసో కతోతి.

౬౧౩. అత్తనో అనన్తరా ఉప్పజ్జమానానం అరూపధమ్మానం పవత్తిఓకాసదానేన ఉపకారకా సమనన్తరనిరుద్ధా అరూపధమ్మా **నత్థిపచ్చయో**. యథాహ –"సమనన్తరనిరుద్ధా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పటుప్పన్నానం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం నత్థిపచ్చయేన పచ్చయో"తి.

తే ఏవ విగతభావేన ఉపకారకత్తా **విగతపచ్చయో**. యథాహ – "సమనన్తరవిగతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పటుప్పన్నానం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం విగతపచ్చయేన పచ్చయో"తి.

అత్థి పచ్చయధమ్మా ఏవ చ అవిగతభావేన ఉపకారకత్తా **అవిగతపచ్చయో**తి వేదితబ్బా. దేసనావిలాసేన పన తథా వినేతబ్బవేనేయ్యవసేన వా అయం దుకో వుత్తో, అహేతుకదుకం వత్వాపి హేతువిప్పయుత్తదుకో వియాతి.

అవిజ్జాపచ్చయాసఙ్ఖారపదవిత్థారకథా

౬౧౬. ఏవమిమేసు చతువీసతియా పచ్చయేసు అయం అవిజ్జా,

> పచ్చయో హోతి పుఞ్ఞానం, దువిధానేకధా పన;
> పరేసం పచ్ఛిమానం సా, ఏకధా పచ్చయో మతాతి.

తత్థ **పుఞ్ఞానం దువిధా**తి ఆరమ్మణపచ్చయేన చ ఉపనిస్సయపచ్చయేన చాతి ద్వేధా పచ్చయో హోతి. సా హి అవిజ్జం ఖయతో వయతో సమ్మసనకాలే కామావచరానం పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారానం ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో హోతి. అభిఞ్ఞాచిత్తేన సమోహచిత్తం జాననకాలే రూపావచరానం. అవిజ్జాసమతిక్కమత్థాయ పన దానాదీని చేవ కామావచరపుఞ్ఞకిరియవత్థూని పూరేన్తస్స, రూపావచరజ్ఝానాని చ ఉప్పాదేన్తస్స ద్విన్నమ్పి తేసం ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో హోతి. తథా అవిజ్జాసమ్మూళ్హత్తా కామభవరూపభవసమ్పత్తియో పత్థేత్వా తానేవ పుఞ్ఞాని కరోన్తస్స.

అనేకధా పన పరేసన్తి అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారానం అనేకధా పచ్చయో హోతి. కథం? ఏసా హి అవిజ్జం ఆరబ్భ రాగాదీనం ఉప్పజ్జనకాలే ఆరమ్మణపచ్చయేన, గరుంకత్వా అస్సాదనకాలే ఆరమ్మణాధిపతిఆరమ్మణూపనిస్సయేహి, అవిజ్జాసమ్మూళ్హస్స అనాదీనవదస్సావినో పాణాతిపాతాదీని కరోన్తస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన, దుతియజవనాదీనం

అనన్తరసమనన్తరఅనన్తరూపనిస్సయాసేవననత్థివిగతపచ్చయేహి, యంకిఞ్చి అకుసలం కరోన్తస్స హేతు సహజాత అఞ్ఞమఞ్ఞ నిస్సయ సమ్పయుత్త అత్థి అవిగతపచ్చయేహీతి అనేకధా పచ్చయో హోతి.

పచ్ఛిమానం సా ఏకధా పచ్చయో మతాతి ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారానం ఉపనిస్సయపచ్చయేనేవ ఏకధా పచ్చయో మతా. సో పనస్సా ఉపనిస్సయభావో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బోతి.

౬౧౭. ఏత్థాహ – కిం పనాయమేకావ అవిజ్జా సఙ్ఖారానం పచ్చయో, ఉదాహు అఞ్ఞేపి పచ్చయా సన్తీతి? కిం పనేత్థ, యది తావ ఏకావ, ఏకకారణవాదో ఆపజ్జతి. అథఞ్ఞేపి సన్తి, “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా”తి ఏకకారణనిద్దేసో నుపపజ్జతీతి? న నుపపజ్జతి. కస్మా? యస్మా –

ఏకం న ఏకతో ఇధ, నానేకమనేకతోపి నో ఏకం;
ఫలమత్థి అత్థి పన ఏక-హేతుఫలదీపనే అత్థో.

ఏకతో హి కారణతో న ఇధ కిఞ్చి ఏకం ఫలమత్థి, న అనేకం. నాపి అనేకేహి కారణేహి ఏకం. అనేకేహి పన కారణేహి అనేకమేవ హోతి. తథా హి అనేకేహి ఉతుపథవీబీజసలిలసఙ్ఖాతేహి కారణేహి అనేకమేవ రూపగన్ధరసాదికం అఙ్కురసఙ్ఖాతం ఫలం ఉప్పజ్జమానం దిస్సతి. యం పనేతం “అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ”న్తి ఏకేకహేతుఫలదీపనం కతం, తత్థ అత్థో అత్థి, పయోజనం విజ్జతి.

భగవా హి కత్థచి పధానత్తా, కత్థచి పాకటత్తా, కత్థచి అసాధారణత్తా దేసనావిలాసస్స చ వేనేయ్యానఞ్చ అనురూపతో ఏకమేవ హేతుం వా ఫలం వా దీపేతి. “ఫస్సపచ్చయా వేదనా”తి హి పధానత్తా ఏకమేవ హేతుఫలమాహ. ఫస్సో హి వేదనాయ పధానహేతు యథాఫస్సం వేదనా వవత్థానతో. వేదనా చ ఫస్సస్స పధానఫలం యథావేదనం ఫస్సవవత్థానతో. “సేమ్హసముట్ఠానా ఆబాధా”తి (అ॰ ని॰ ౧౦.౬౦) పాకటత్తా ఏకం హేతుమాహ. పాకటో హి ఏత్థ సేమ్హో, న కమ్మాదయో. “యే కేచి, భిక్ఖవే, అకుసలా ధమ్మా, సబ్బే తే అయోనిసోమనసికారమూలకా”తి అసాధారణత్తా ఏకం హేతుమాహ. అసాధారణో హి అయోనిసోమనసికారో అకుసలానం, సాధారణాని వత్థారమ్మణాదీనీతి. తస్మా అయమిధ అవిజ్జా విజ్జమానేసుపి అఞ్ఞేసు వత్థారమ్మణసహజాతధమ్మాదీసు సఙ్ఖారకారణేసు “అస్సాదానుపస్సినో తణ్హా పవడ్ఢతీ”తి (సం॰ ని॰ ౨.౫౨) చ “అవిజ్జాసముదయా ఆసవసముదయో”తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౪) చ వచనతో అఞ్ఞేసమ్పి తణ్హాదీనం సఙ్ఖారహేతూనం హేతూతి పధానత్తా, “అవిద్వా, భిక్ఖవే, అవిజ్జాగతో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారమ్పి అభిసఙ్ఖరోతీ”తి పాకటత్తా, అసాధారణత్తా చ సఙ్ఖారానం హేతుభావేన దీపితాతి వేదితబ్బా. ఏతేనేవ చ ఏకేకహేతుఫలదీపనపరిహారవచనేన సబ్బత్థ ఏకేకహేతుఫలదీపనే పయోజనం వేదితబ్బన్తి.

౬౧౮. ఏత్థాహ – ఏవం సన్తేపి ఏకన్తానిట్ఠఫలాయ సావజ్జాయ అవిజ్జాయ కథం పుఞ్ఞానేఞ్జాభిసఙ్ఖారపచ్చయత్తం యుజ్జతి? న హి నిమ్బబీజతో ఉచ్ఛు ఉప్పజ్జతీతి. కథం న యుజ్జిస్సతి? లోకస్మిఞ్హి –

విరుద్ధో చావిరుద్ధో చ, సదిసాసదిసో తథా;
ధమ్మానం పచ్చయో సిద్ధో, విపాకా ఏవ తే చ న.

ధమ్మానం హి ఠానసభావకిచ్చాదివిరుద్ధో చావిరుద్ధో చ పచ్చయో లోకే సిద్ధో. పురిమచిత్తం హి అపరచిత్తస్స ఠానవిరుద్ధో పచ్చయో, పురిమసిప్పాదిసిక్ఖా చ పచ్ఛా పవత్తమానానం సిప్పాదికిరియానం. కమ్మం రూపస్స సభావవిరుద్ధో పచ్చయో, ఖీరాదీని చ దధిఆదీనం. ఆలోకో చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స కిచ్చవిరుద్ధో, గుళాదయో చ ఆసవాదీనం. చక్ఖురూపాదయో పన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం ఠానావిరుద్ధా పచ్చయా. పురిమజవనాదయో పచ్ఛిమజవనాదీనం సభావావిరుద్ధా కిచ్చావిరుద్ధా చ.

యథా చ విరుద్ధావిరుద్ధా పచ్చయా సిద్ధా, ఏవం సదిసాసదిసాపి. సదిసమేవ హి ఉతుఆహారసఙ్ఖాతం రూపం రూపస్స పచ్చయో, సాలిబీజాదీని చ సాలిఫలాదీనం. అసదిసమ్పి రూపం అరూపస్స, అరూపఞ్చ రూపస్స పచ్చయో హోతి, గోలోమావిలోమ-విసాణ-దధితిలపిట్ఠాదీని చ దుబ్బా-సరభూతిణకాదీనం. యేసఞ్చ ధమ్మానం తే విరుద్ధావిరుద్ధసదిసాసదిసపచ్చయా, న తే ధమ్మా తేసం ధమ్మానం విపాకా ఏవ.

ఇతి అయం అవిజ్జా విపాకవసేన ఏకన్తానిట్ఠఫలా, సభావవసేన చ సావజ్జాపి సమానా సబ్బేసమ్పి ఏతేసం పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదీనం యథానురూపం ఠానకిచ్చసభావవిరుద్ధావిరుద్ధపచ్చయవసేన, సదిసాసదిసపచ్చయవసేన చ పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బా. సో చస్సా పచ్చయభావో "యస్స హి దుక్ఖాదీసు అవిజ్జాసఙ్ఖాతం అఞ్ఞాణం అప్పహీనం హోతి, సో దుక్ఖే తావ పుబ్బన్తాదీసు చ అఞ్ఞాణేన సంసారదుక్ఖం సుఖసఞ్ఞాయ గహేత్వా తస్స హేతుభూతే తివిధేపి సఙ్ఖారే ఆరభతీ"తిఆదినా నయేన వుత్తో ఏవ.

౬౧౯. అపిచ అయం అఞ్ఞోపి పరియాయో –

> చుతూపపాతే సంసారే, సఙ్ఖారానఞ్చ లక్ఖణే;
> యో పటిచ్చసముప్పన్న-ధమ్మేసు చ విముయ్హతి.
>
> అభిసఙ్ఖరోతి సో ఏతే, సఙ్ఖారే తివిధే యతో;
> అవిజ్జా పచ్చయో తేసం, తివిధానమ్పయం తతోతి.

కథం పన యో ఏతేసు విముయ్హతి, సో తివిధేపేతే సఙ్ఖారే కరోతీతి చే. **చుతియా** తావ విమూళ్హో "సబ్బత్థ ఖన్ధానం భేదో మరణ"న్తి చుతిం అగణ్హన్తో "సత్తో మరతి, సత్తస్స దేహన్తరసఙ్కమన"న్తిఆదీని వికప్పేతి.

ఉపపాతే విమూళ్హో "సబ్బత్థ ఖన్ధానం పాతుభావో జాతీ"తి ఉపపాతం అగణ్హన్తో "సత్తో ఉపపజ్జతి, సత్తస్స నవసరీరపాతుభావో"తిఆదీని వికప్పేతి.

సంసారే విమూళ్హో యో ఏస,

> "ఖన్ధానఞ్చ పటిపాటి, ధాతుఆయతనాన చ;
> అబ్బోచ్ఛిన్నం వత్తమానా, సంసారోతి పవుచ్చతీ"తి. –

ఏవం వణ్ణితో **సంసారో,** తం ఏవం అగణ్హన్తో "అయం సత్తో అస్మా లోకా పరం లోకం గచ్ఛతి, పరస్మా లోకా ఇమం లోకం ఆగచ్ఛతీ"తిఆదీని వికప్పేతి.

సఙ్ఖారానం లక్ఖణే విమూళ్హో సఙ్ఖారానం సభావలక్ఖణం సామఞ్ఞలక్ఖణఞ్చ అగణ్హన్తో సఙ్ఖారే అత్తతో అత్తనియతో ధువతో సుఖతో సుభతో వికప్పేతి.

పటిచ్చసముప్పన్నధమ్మేసు విమూళ్హో అవిజ్జాదీహి సఙ్ఖారాదీనం పవత్తిం అగణ్హన్తో "అత్తా జానాతి వా న జానాతి వా, సో ఏవ కరోతి చ కారేతి చ. సో పటిసన్ధియం ఉపపజ్జతి, తస్స అణుఇస్సరాదయో కలలాదిభావేన సరీరం సణ్ఠపేన్తో ఇన్ద్రియాని సమ్పాదేన్తి. సో ఇన్ద్రియసమ్పన్నో ఫుసతి, వేదియతి, తణ్హీయతి, ఉపాదియతి, ఘటియతి. సో పున భవన్తరే భవతీ"తి వా, "సబ్బే సత్తా నియతిసఙ్గతిభావపరిణతా"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౬౮) వా వికప్పేతి.

సో అవిజ్జాయ అన్ధీకతో ఏవం వికప్పేన్తో యథా నామ అన్ధో పథవియం విచరన్తో మగ్గమ్పి అమగ్గమ్పి థలమ్పి నిన్నమ్పి సమమ్పి విసమమ్పి పటిపజ్జతి, ఏవం పుఞ్ఞమ్పి అపుఞ్ఞమ్పి ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారమ్పి అభిసఙ్ఖరోతీతి.

తేనేతం వుచ్చతి –

"యథాపి నామ జచ్చన్ధో, నరో అపరిణాయకో;
ఏకదా యాతి మగ్గేన, ఉమ్మగ్గేనాపి ఏకదా.

"సంసారే సంసరం బాలో, తథా అపరిణాయకో;
కరోతి ఏకదా పుఞ్ఞం, అపుఞ్ఞమపి ఏకదా.

"యదా చ ఞత్వా సో ధమ్మం, సచ్చాని అభిసమేస్సతి;
తదా అవిజ్జూపసమా, ఉపసన్తో చరిస్సతీ"తి.

అయం "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తి పదస్మిం విత్థారకథా.

సఙ్ఖారపచ్చయావిఞ్ఞాణపదవిత్థారకథా

౬౨౦. సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణపదే – **విఞ్ఞాణన్తి** చక్ఖువిఞ్ఞాణాది ఛబ్బిధం. తత్థ చక్ఖువిఞ్ఞాణం కుసలవిపాకం అకుసలవిపాకన్తి దువిధం హోతి. తథా సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని. మనోవిఞ్ఞాణం కుసలాకుసలవిపాకా ద్వే మనోధాతుయో, తిస్సో అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో, అట్ఠ సహేతుకాని కామావచరవిపాకచిత్తాని, పఞ్చ రూపావచరాని, చత్తారి అరూపావచరానీతి బావీసతివిధం హోతి. ఇతి ఇమేహి ఛహి విఞ్ఞాణేహి సబ్బానిపి బాత్తింస లోకియవిపాకవిఞ్ఞాణాని సఙ్గహితాని హోన్తి. లోకుత్తరాని పన వట్టకథాయ న యుజ్జన్తీతి న గహితాని.

తత్థ సియా "కథం పనేతం జానితబ్బం ఇదం వుత్తప్పకారం విఞ్ఞాణం సఙ్ఖారపచ్చయా హోతీ"తి? ఉపచితకమ్మాభావే విపాకాభావతో. విపాకం హేతం, విపాకఞ్చ న ఉపచితకమ్మాభావే ఉప్పజ్జతి. యది ఉప్పజ్జేయ్య సబ్బేసం సబ్బవిపాకాని ఉప్పజ్జేయ్యుం, న చ ఉప్పజ్జన్తీతి జానితబ్బమేతం సఙ్ఖారపచ్చయా ఇదం విఞ్ఞాణం హోతీతి.

కతరసఙ్ఖారపచ్చయా కతరం విఞ్ఞాణన్తి చే. **కామావచరపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారపచ్చయా** తావ కుసలవిపాకాని పఞ్చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని, మనోవిఞ్ఞాణే ఏకా మనోధాతు, ద్వే మనోవిఞ్ఞాణధాతుయో, అట్ఠ కామావచరమహావిపాకానీతి సోళస. యథాహ –

“కామావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కటత్తా ఉపచితత్తా విపాకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం ఉప్పన్నం హోతి... సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయవిఞ్ఞాణం ... విపాకా మనోధాతు ఉప్పన్నా హోతి. సోమనస్ససహగతా మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పన్నా హోతి. ఉపేక్ఖాసహగతా మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పన్నా హోతి. సోమనస్ససహగతా ఞాణసమ్పయుత్తా. సోమనస్ససహగతా ఞాణసమ్పయుత్తా ససఙ్ఖారేన. సోమనస్ససహగతా ఞాణవిప్పయుత్తా. సోమనస్ససహగతా ఞాణవిప్పయుత్తా ససఙ్ఖారేన. ఉపేక్ఖాసహగతా ఞాణసమ్పయుత్తా. ఉపేక్ఖాసహగతా ఞాణసమ్పయుత్తా ససఙ్ఖారేన. ఉపేక్ఖాసహగతా ఞాణవిప్పయుత్తా. ఉపేక్ఖాసహగతా ఞాణవిప్పయుత్తా ససఙ్ఖారేనా”తి (ధ. స. ౪౩౧, ౪౯౮).

రూపావచరపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారపచ్చయా పన పఞ్చ రూపావచరవిపాకాని. యథాహ –

“తస్సేవ రూపావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కటత్తా ఉపచితత్తా విపాకం వివిచ్చేవ కామేహి పఠమం ఝానం...పే.... పఞ్చమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ”తి (ధ. స. ౪౯౯). ఏవం పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారపచ్చయా ఏకవీసతివిధం విఞ్ఞాణం హోతి.

అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారపచ్చయా పన అకుసలవిపాకాని పఞ్చ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని, ఏకా మనోధాతు, ఏకా మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ఏవం సత్తవిధం విఞ్ఞాణం హోతి. యథాహ –

“అకుసలస్స కమ్మస్స కటత్తా ఉపచితత్తా విపాకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం ఉప్పన్నం హోతి... సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయవిఞ్ఞాణం... విపాకా మనోధాతు విపాకా మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పన్నా హోతీ”తి (ధ. స. ౫౫౬).

ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారపచ్చయా పన చత్తారి అరూపవిపాకానీతి ఏవం చతుబ్బిధం విఞ్ఞాణం హోతి. యథాహ –

“తస్సేవ అరూపావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కటత్తా ఉపచితత్తా విపాకం సబ్బసో రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా ఆకాసానఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగతం...పే.... విఞ్ఞాణఞ్చా...పే.... ఆకిఞ్చఞ్ఞా...పే.... నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసహగతం సుఖస్స చ దుక్ఖస్స చ పహానా చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ”తి (ధ. స. ౫౦౧).

౬౨౧. ఏవం యం సఙ్ఖారపచ్చయా యం విఞ్ఞాణం హోతి, తం ఞత్వా ఇదానిస్స ఏవం పవత్తి వేదితబ్బా – సబ్బమేవ హి ఇదం పవత్తిపటిసన్ధివసేన ద్వేధా పవత్తతి. తత్థ ద్వే పఞ్చవిఞ్ఞాణాని, ద్వే మనోధాతుయో, సోమనస్ససహగతా అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ఇమాని తేరస పఞ్చవోకారభవే పవత్తియఞ్ఞేవ పవత్తన్తి. సేసాని ఏకూనవీసతి తీసు భవేసు యథానురూపం పవత్తియమ్పి పటిసన్ధియమ్పి పవత్తన్తి.

కథం? కుసలవిపాకాని తావ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని పఞ్చ కుసలవిపాకేన అకుసలవిపాకేన వా నిబ్బత్తస్స యథాక్కమం పరిపాకం ఉపగతిన్ద్రియస్స చక్ఖాదీనం ఆపాథగతం ఇట్ఠం ఇట్ఠమజ్ఝత్తం వా రూపాదిఆరమ్మణం ఆరబ్భ చక్ఖాదిపసాదం నిస్సాయ దస్సనసవనఘాయనసాయనఫుసనకిచ్చం సాధయమానాని పవత్తన్తి. తథా అకుసలవిపాకాని పఞ్చ. కేవలఞ్హి తేసం అనిట్ఠం అనిట్ఠమజ్ఝత్తం వా ఆరమ్మణం హోతి. అయమేవ విసేసో. దసపి చేతాని నియతద్వారారమ్మణవత్థుట్ఠానాని నియతకిచ్చానేవ చ భవన్తి.

తతో కుసలవిపాకానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనన్తరా కుసలవిపాకా మనోధాతు తేసంయేవ ఆరమ్మణం ఆరబ్భ హదయవత్థుం నిస్సాయ సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చం సాధయమానా పవత్తతి. తథా అకుసలవిపాకానం అనన్తరా అకుసలవిపాకా. ఇదఞ్చ పన ద్వయం అనియతద్వారారమ్మణం నియతవత్థుట్ఠానం నియతకిచ్చఞ్చ హోతి.

సోమనస్ససహగతా పన అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు కుసలవిపాకమనోధాతుయా అనన్తరా తస్సా ఏవ ఆరమ్మణం ఆరబ్భ హదయవత్థుం నిస్సాయ సన్తీరణకిచ్చం సాధయమానా ఛసు ద్వారేసు బలవారమ్మణే కామావచరసత్తానం యేభుయ్యేన లోభసమ్పయుత్తజవనావసానే భవఙ్గవీథిం పచ్ఛిన్దిత్వా జవనేన గహితారమ్మణే తదారమ్మణవసేన చ సకిం వా ద్విక్ఖత్తుం వా పవత్తతీతి మజ్ఝిమట్ఠకథాయం వుత్తం. అభిధమ్మట్ఠకథాయం పన తదారమ్మణే ద్వే చిత్తవారా ఆగతా. ఇదం పన చిత్తం తదారమ్మణన్తి చ పిట్ఠిభవఙ్గన్తి చాతి ద్వే నామాని లభతి. అనియతద్వారారమ్మణం నియతవత్థుకం అనియతట్ఠానకిచ్చఞ్చ హోతీతి. ఏవం తావ తేరస పఞ్చవోకారభవే పవత్తియఞ్ఞేవ పవత్తన్తీతి వేదితబ్బాని.

సేసేసు ఏకూనవీసతియా న కిఞ్చి అత్తనో అనురూపాయ పటిసన్ధియా న పవత్తతి. పవత్తియం పన కుసలాకుసలవిపాకా తావ ద్వే అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయో పఞ్చద్వారే కుసలాకుసలవిపాకమనోధాతూనం అనన్తరా సన్తీరణకిచ్చం, ఛసు ద్వారేసు పుబ్బే వుత్తనయేనేవ తదారమ్మణకిచ్చం, అత్తనా దిన్నపటిసన్ధితో ఉద్ధం అసతి భవఙ్గుపచ్ఛేదకే చిత్తుప్పాదే భవఙ్గకిచ్చం, అన్తే చుతికిచ్చఞ్చాతి చత్తారి కిచ్చాని సాధయమానా నియతవత్థుకా అనియతద్వారారమ్మణట్ఠానకిచ్చా హుత్వా పవత్తన్తి.

అట్ఠ కామావచరసహేతుకచిత్తాని వుత్తనయేనేవ ఛసు ద్వారేసు తదారమ్మణకిచ్చం, అత్తనా దిన్నపటిసన్ధితో ఉద్ధం అసతి భవఙ్గుపచ్ఛేదకే చిత్తుప్పాదే భవఙ్గకిచ్చం, అన్తే చుతికిచ్చఞ్చాతి తీణి కిచ్చాని సాధయమానాని నియతవత్థుకాని అనియతద్వారారమ్మణట్ఠానకిచ్చాని హుత్వా పవత్తన్తి.

పఞ్చ రూపావచరాని చత్తారి చ ఆరుప్పాని అత్తనా దిన్నపటిసన్ధితో ఉద్ధం అసతి భవఙ్గుపచ్ఛేదకే చిత్తుప్పాదే భవఙ్గకిచ్చం, అన్తే చుతికిచ్చఞ్చాతి కిచ్చద్వయం సాధయమానాని పవత్తన్తి . తేసు రూపావచరాని నియతవత్థారమ్మణాని అనియతట్ఠానకిచ్చాని, ఇతరాని నియతవత్థుకాని నియతారమ్మణాని అనియతట్ఠానకిచ్చాని హుత్వా పవత్తన్తీతి ఏవం తావ బాత్తింసవిధమ్పి విఞ్ఞాణం పవత్తియం సఙ్ఖారపచ్చయా పవత్తతి. తత్రాస్స తే తే సఙ్ఖారా కమ్మపచ్చయేన చ ఉపనిస్సయపచ్చయేన చ పచ్చయా హోన్తి.

౬౨౨. యం పన వుత్తం "సేసేసు ఏకూనవీసతియా న కిఞ్చి అత్తనో అనురూపాయ పటిసన్ధియా న పవత్తతీ"తి, తం అతిసంఖిత్తత్తా దుబ్బిజానం. తేనస్స విత్థారనయదస్సనత్థం వుచ్చతి – కతి పటిసన్ధియో, కతి పటిసన్ధిచిత్తాని, కేన కత్థ పటిసన్ధి హోతి, కిం పటిసన్ధియా ఆరమ్మణన్తి?

అసఞ్ఞపటిసన్ధియా సద్ధిం వీసతి పటిసన్ధియో. వుత్తప్పకారానేవ ఏకూనవీసతి పటిసన్ధిచిత్తాని. తత్థ అకుసలవిపాకాయ అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా అపాయేసు పటిసన్ధి హోతి. కుసలవిపాకాయ మనుస్సలోకే జచ్చన్ధజాతిబధిరజాతిఉమ్మత్తకజాతిఏళమూగనపుంసకాదీనం. అట్ఠహి సహేతుకకామావచరవిపాకేహి కామావచరదేవేసు చేవ మనుస్సేసు చ పుఞ్ఞవన్తానం పటిసన్ధి హోతి. పఞ్చహి రూపావచరవిపాకేహి రూపీబ్రహ్మలోకే. చతూహి అరూపావచరవిపాకేహి అరూపలోకేతి. యేన చ యత్థ పటిసన్ధి హోతి , సా ఏవ తస్స అనురూపా పటిసన్ధి నామ. సఙ్ఖేపతో పన పటిసన్ధియా తీణి ఆరమ్మణాని హోన్తి అతీతం పచ్చుప్పన్నం నవత్తబ్బఞ్చ. అసఞ్ఞా పటిసన్ధి అనారమ్మణాతి.

తత్థ విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనపటిసన్ధీనం అతీతమేవ ఆరమ్మణం. దసన్నం కామావచరానం అతీతం వా పచ్చుప్పన్నం వా. సేసానం నవత్తబ్బమేవ. ఏవం తీసు ఆరమ్మణేసు పవత్తమానా పన పటిసన్ధి యస్మా అతీతారమ్మణస్స వా నవత్తబ్బారమ్మణస్స వా చుతిచిత్తస్స అనన్తరమేవ పవత్తతి. పచ్చుప్పన్నారమ్మణం పన చుతిచిత్తం నామ నత్థి. తస్మా ద్వీసు ఆరమ్మణేసు అఞ్ఞతరారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా తీసు ఆరమ్మణేసు అఞ్ఞతరారమ్మణాయ పటిసన్ధియా సుగతిదుగ్గతివసేన పవత్తనాకారో వేదితబ్బో.

౬౨౩. సేయ్యథిదం – కామావచరసుగతియం తావ ఠితస్స పాపకమ్మినో పుగ్గలస్స “తానిస్స తస్మిం సమయే ఓలమ్బన్తీ”తిఆదివచనతో (మ॰ ని॰ ౩.౨౪౮) మరణమఞ్చే నిపన్నస్స యథూపచితం పాపకమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి. తం ఆరబ్భ ఉప్పన్నాయ తదారమ్మణపరియోసానాయ జవనవీథియా అనన్తరం భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా చుతిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. తస్మిం నిరుద్ధే తదేవ ఆపాథగతం కమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా ఆరబ్భ అనుపచ్ఛిన్నకిలేసబలవినామితం దుగ్గతిపరియాపన్నం పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా అతీతారమ్మణా పటిసన్ధి.

అపరస్స మరణసమయే వుత్తప్పకారకమ్మవసేన నరకాదీసు అగ్గిజాలవణ్ణాదికం దుగ్గతినిమిత్తం మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి, తస్స ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గే ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధే తం ఆరమ్మణం ఆరబ్భ ఏకం ఆవజ్జనం, మరణస్స ఆసన్నభావేన మన్దీభూతవేగత్తా పఞ్చ జవనాని, ద్వే తదారమ్మణానీతి తీణి వీథిచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. తతో భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా ఏకం చుతిచిత్తం. ఏత్తావతా ఏకాదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి. అథస్స అవసేసపఞ్చచిత్తక్ఖణాయుకే తస్మిఞ్ఞేవ ఆరమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి.

అపరస్స మరణసమయే పఞ్చన్నం ద్వారానం అఞ్ఞతరస్మిం రాగాదిహేతుభూతం హీనమారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి. తస్స యథాక్కమేన ఉప్పన్నే వోట్ఠబ్బనావసానే మరణస్స ఆసన్నభావేన మన్దీభూతవేగత్తా పఞ్చ జవనాని, ద్వే తదారమ్మణాని చ ఉప్పజ్జన్తి. తతో భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా ఏకం చుతిచిత్తం. ఏత్తావతా చ ద్వే భవఙ్గాని, ఆవజ్జనం, దస్సనం, సమ్పటిచ్ఛనం, సన్తీరణం, వోట్ఠబ్బనం, పఞ్చ జవనాని, ద్వే తదారమ్మణాని, ఏకం చుతిచిత్తన్తి పఞ్చదస చిత్తక్ఖణా అతీతా హోన్తి. అథావసేసఏకచిత్తక్ఖణాయుకే తస్మిఞ్ఞేవ ఆరమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయమ్పి అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి. ఏస తావ అతీతారమ్మణాయ సుగతిచుతియా అనన్తరా అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణాయ దుగ్గతిపటిసన్ధియా పవత్తనాకారో.

౬౨౪. దుగ్గతియం ఠితస్స పన ఉపచితానవజ్జకమ్మస్స వుత్తనయేనేవ తం అనవజ్జకమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతీతి కణ్హపక్ఖే సుక్కపక్ఖం ఠపేత్వా సబ్బం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం. అయం అతీతారమ్మణాయ దుగ్గతిచుతియా అనన్తరా అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణాయ సుగతిపటిసన్ధియా పవత్తనాకారో.

౬౨౫. సుగతియం ఠితస్స పన ఉపచితానవజ్జకమ్మస్స "తానిస్స తస్మిం సమయే ఓలమ్బన్తీ"తిఆదివచనతో మరణమఞ్చే నిపన్నస్స యథూపచితం అనవజ్జకమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి. తఞ్చ ఖో ఉపచితకామావచరానవజ్జకమ్మస్సేవ. ఉపచితమహగ్గతకమ్మస్స పన కమ్మనిమిత్తమేవ ఆపాథమాగచ్ఛతి. తం ఆరబ్భ ఉప్పన్నాయ తదారమ్మణపరియోసానాయ సుద్ధాయ వా జవనవీథియా అనన్తరం భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా చుతిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. తస్మిం నిరుద్ధే తమేవ ఆపాథగతం కమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా ఆరబ్భ అనుపచ్ఛిన్నకిలేసబలవినామితం సుగతిపరియాపన్నం పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా అతీతారమ్మణా వా నవత్తబ్బారమ్మణా వా పటిసన్ధి.

అపరస్స మరణసమయే కామావచరఅనవజ్జకమ్మవసేన మనుస్సలోకే మాతుకుచ్ఛివణ్ణసఙ్ఖాతం వా దేవలోకే ఉయ్యానవిమానకప్పరుక్ఖాదివణ్ణసఙ్ఖాతం వా సుగతినిమిత్తం మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి, తస్స దుగ్గతినిమిత్తే దస్సితానుక్కమేనేవ చుతిచిత్తానన్తరం పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి.

అపరస్స మరణసమయే ఞాతకా "అయం తాత తవత్థాయ బుద్ధపూజా కరీయతి చిత్తం పసాదేహీ"తి వత్వా పుప్ఫదామపటాకాదివసేన రూపారమ్మణం వా, ధమ్మస్సవనతూరియపూజాదివసేన సద్దారమ్మణం వా, ధూమవాసగన్ధాదివసేన గన్ధారమ్మణం వా, "ఇదం తాత సాయస్సు తవత్థాయ దాతబ్బదేయ్యధమ్మ"న్తి వత్వా మధుఫాణితాదివసేన రసారమ్మణం వా, "ఇదం తాత ఫుసస్సు తవత్థాయ దాతబ్బదేయ్యధమ్మ"న్తి వత్వా చీనపట్టసోమారపట్టాదివసేన ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం వా పఞ్చద్వారే ఉపసంహరన్తి, తస్స తస్మిం ఆపాథగతే రూపాదిఆరమ్మణే యథాక్కమేన ఉప్పన్నవోట్ఠబ్బనావసానే మరణస్స ఆసన్నభావేన మన్దీభూతవేగత్తా పఞ్చ జవనాని, ద్వే తదారమ్మణాని చ ఉప్పజ్జన్తి. తతో భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా ఏకం చుతిచిత్తం, తదవసానే తస్మింయేవ ఏకచిత్తక్ఖణట్ఠితికే ఆరమ్మణే పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయమ్పి అతీతారమ్మణాయ చుతియా అనన్తరా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి.

౬౨౬. అపరస్స పన పథవీకసిణజ్ఝానాదివసేన పటిలద్ధమహగ్గతస్స సుగతియం ఠితస్స మరణసమయే కామావచరకుసలకమ్మ-కమ్మనిమిత్త-గతినిమిత్తానం వా అఞ్ఞతరం, పథవీకసిణాదికం వా నిమిత్తం, మహగ్గతచిత్తం వా మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి, చక్ఖుసోతానం వా అఞ్ఞతరస్మిం కుసలుప్పత్తిహేతుభూతం పణీతమారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి, తస్స యథాక్కమేన ఉప్పన్నవోట్ఠబ్బనావసానే మరణస్స ఆసన్నభావేన మన్దీభూతవేగత్తా పఞ్చ జవనాని ఉప్పజ్జన్తి. మహగ్గతగతికానం పన తదారమ్మణం నత్థి, తస్మా జవనానన్తరంయేవ భవఙ్గవిసయం ఆరమ్మణం కత్వా ఏకం చుతిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. తస్సావసానే కామావచరమహగ్గతసుగతీనం అఞ్ఞతరసుగతిపరియాపన్నం యథూపట్ఠితేసు ఆరమ్మణేసు అఞ్ఞతరారమ్మణం పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం నవత్తబ్బారమ్మణాయ సుగతిచుతియా అనన్తరా అతీతపచ్చుప్పన్ననవత్తబ్బారమ్మణానం అఞ్ఞతరారమ్మణా పటిసన్ధి.

ఏతేనానుసారేన ఆరుప్పచుతియాపి అనన్తరా పటిసన్ధి వేదితబ్బా. అయం అతీతనవత్తబ్బారమ్మణాయ సుగతిచుతియా అనన్తరా అతీతనవత్తబ్బపచ్చుప్పన్నారమ్మణాయ పటిసన్ధియా పవత్తనాకారో.

౬౨౭. దుగ్గతియం ఠితస్స పన పాపకమ్మినో వుత్తనయేనేవ తం కమ్మం కమ్మనిమిత్తం గతినిమిత్తం వా మనోద్వారే. పఞ్చద్వారే వా పన అకుసలుప్పత్తి హేతుభూతం ఆరమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి, అథస్స యథాక్కమేన చుతిచిత్తావసానే దుగ్గతిపరియాపన్నం తేసు ఆరమ్మణేసు అఞ్ఞతరారమ్మణం పటిసన్ధిచిత్తం ఉప్పజ్జతి. అయం అతీతారమ్మణాయ దుగ్గతిచుతియా అనన్తరా అతీతపచ్చుప్పన్నారమ్మణాయ పటిసన్ధియా పవత్తనాకారోతి. ఏత్తావతా ఏకూనవీసతివిధస్సాపి విఞ్ఞాణస్స పటిసన్ధివసేన పవత్తి దీపితా హోతి.

౬౨౮. తయిదం సబ్బమ్పి ఏవం,

పవత్తమానం సన్ధిమ్హి, ద్వేధా కమ్మేన వత్తతి;
మిస్సాదీహి చ భేదేహి, భేదస్స దువిధాదికో.

ఇదఞ్హి ఏకూనవీసతివిధమ్పి విపాకవిఞ్ఞాణం పటిసన్ధిమ్హి పవత్తమానా ద్వేధా కమ్మేన వత్తతి. యథాసకఞ్హి ఏకస్స జనకకమ్మం నానాక్ఖణికకమ్మపచ్చయేన చేవ ఉపనిస్సయపచ్చయేన చ పచ్చయో హోతి. వుత్తఞ్హేతం "కుసలాకుసలం కమ్మం విపాకస్స ఉపనిస్సయపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౨౩). ఏవం వత్తమానస్స పనస్స మిస్సాదీహి భేదేహి దువిధాదికోపి భేదో వేదితబ్బో.

సేయ్యథిదం – ఇదఞ్హి పటిసన్ధివసేన ఏకధా పవత్తమానమ్పి రూపేన సహ మిస్సామిస్సభేదతో దువిధం. కామరూపారూపభవభేదతో తివిధం. అణ్డజజలాబుజ-సంసేదజ-ఓపపాతికయోనివసేన చతుబ్బిధం. గతివసేన పఞ్చవిధం. విఞ్ఞాణట్ఠితివసేన సత్తవిధం. సత్తావాసవసేన అట్ఠవిధం హోతి.

౬౨౯. తత్థ,

మిస్సం ద్విధా భావభేదా, సభావం తత్థ చ ద్విధా;
ద్వే వా తయో వా దసకా, ఓమతో ఆదినా సహ.

మిస్సం ద్విధా భావభేదాతి యం హేతం ఏత్థ అఞ్ఞత్ర అరూపభవా రూపమిస్సం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి, తం రూపభవే ఇత్థిన్ద్రియపురిసిన్ద్రియసఙ్ఖాతేన భావేన వినా ఉప్పత్తితో. కామభవే అఞ్ఞత్ర జాతిపణ్డకపటిసన్ధియా భావేన సహ ఉప్పత్తితో స-భావం, అ-భావన్తి దువిధం హోతి.

సభావం తత్థ చ ద్విధాతి తత్థాపి చ యం స-భావం, తం ఇత్థిపురిసభావానం అఞ్ఞతరేన సహ ఉప్పత్తితో దువిధమేవ హోతి.

ద్వే వా తయో వా దసకా ఓమతో ఆదినా సహాతి యం హేతమేత్థ "మిస్సం అమిస్స"న్తి దుకే ఆదిభూతం రూపమిస్సం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణం, తేన సహ వత్థుకాయదసకవసేన ద్వే వా, వత్థుకాయభావదసకవసేన తయో వా దసకా ఓమతో

ఉప్పజ్జన్తి, నత్థి ఇతో పరం రూపపరిహానీతి. తం పనేతం ఏవం ఓమకపరిమాణం ఉప్పజ్జమానం అణ్డజజలాబుజనామికాసు ద్వీసు యోనీసు జాతిఉణ్ణాయ ఏకేన అంసునా ఉద్ధటసప్పిమణ్డప్పమాణం కలలన్తి లద్ధసఙ్ఖం హుత్వా ఉప్పజ్జతి. తత్థ యోనీనం గతివసేన సమ్భవభేదో వేదితబ్బో.

౬౩౦. ఏతాసు హి,

నిరయే భుమ్మవజ్జేసు, దేవేసు చ న యోనియో;
తిస్సో పురిమికా హోన్తి, చతస్సోపి గతిత్తయే.

తత్థ **దేవేసు చా**తి చసద్దేన యథా నిరయే చ భుమ్మవజ్జేసు చ దేవేసు, ఏవం నిజ్ఝామతణ్హికపేతేసు చ పురిమికా తిస్సో యోనియో న సన్తీతి వేదితబ్బా. ఓపపాతికా ఏవ హి తే హోన్తి. సేసే పన తిరచ్ఛానపేత్తివిసయమనుస్ససఙ్ఖాతే గతిత్తయే పుబ్బే వజ్జితభుమ్మదేవేసు చ చతస్సోపి యోనియో హోన్తి. తత్థ,

తింస నవ చేవ రూపీసు, సత్తతి ఉక్కంసతోథ రూపాని;
సంసేదుపపాతయోనిసు, అథ వా అవకంసతో తింస.

రూపీబ్రహ్మేసు తావ ఓపపాతికయోనికేసు చక్ఖుసోతవత్థుదసకానం జీవితనవకస్స చాతి చతున్నం కలాపానం వసేన తింస చ నవ చ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేన సహ రూపాని ఉప్పజ్జన్తి. రూపీ బ్రహ్మే పన ఠపేత్వా అఞ్ఞేసు సంసేదజఓపపాతికయోనికేసు ఉక్కంసతో చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయవత్థుభావదసకానం వసేన సత్తతి, తాని చ నిచ్చం దేవేసు. తత్థ వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజా చతస్సో చాపి ధాతుయో చక్ఖుపసాదో జీవితన్తి అయం దసరూపపరిమాణో రూపపుఞ్జో చక్ఖుదసకో నామ. ఏవం సేసా వేదితబ్బా . అవకంసతో పన జచ్చన్ధబధిరఅఘానకనపుంసకస్స జివ్హాకాయవత్థుదసకానం వసేన తింస రూపాని ఉప్పజ్జన్తి. ఉక్కంసావకంసానం పన అన్తరే అనురూపతో వికప్పో వేదితబ్బో.

౬౩౧. ఏవం విదిత్వా పున,

ఖన్ధారమ్మణగతిహేతు-వేదనాపీతివితక్కవిచారేహి;
భేదాభేదవిసేసో, చుతిసన్ధీనం పరిఞ్ఞేయ్యో.

యా హేసా మిస్సామిస్సతో దువిధా పటిసన్ధి, యా చస్సా అతీతానన్తరా చుతి, తాసం ఇమేహి ఖన్ధాదీహి భేదాభేదవిసేసో ఞాతబ్బోతి అత్థో.

కథం? కదాచి హి చతుక్ఖన్ధాయ ఆరుప్పచుతియా అనన్తరా చతుక్ఖన్ధావ ఆరమ్మణతోపి అభిన్నా పటిసన్ధి హోతి. కదాచి అమహగ్గతబహిద్ధారమ్మణాయ మహగ్గతఅజ్ఝత్తారమ్మణా. అయం తావ అరూపభూమీసుయేవ నయో. కదాచి పన చతుక్ఖన్ధాయ అరూపచుతియా అనన్తరా పఞ్చక్ఖన్ధా కామావచరపటిసన్ధి . కదాచి పఞ్చక్ఖన్ధాయ కామావచరచుతియా రూపావచరచుతియా వా అనన్తరా చతుక్ఖన్ధా అరూపపటిసన్ధి. ఏవం అతీతారమ్మణాయ చుతియా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా పటిసన్ధి. ఏకచ్చసుగతిచుతియా ఏకచ్చదుగ్గతిపటిసన్ధి. అహేతుకచుతియా సహేతుకపటిసన్ధి. దుహేతుకచుతియా తిహేతుకపటిసన్ధి. ఉపేక్ఖాసహగతచుతియా సోమనస్ససహగతపటిసన్ధి. అప్పీతికచుతియా సప్పీతికపటిసన్ధి.

అవితక్కచుతియా సవితక్కపటిసన్ధి. అవిచారచుతియా సవిచారపటిసన్ధి. అవితక్కావిచారచుతియా సవితక్కసవిచారపటిసన్ధీతి తస్స తస్స విపరీతతో చ యథాయోగం యోజేతబ్బం.

౬౩౨.లద్ధపచ్చయమితి ధమ్మమత్తమేతం భవన్తరముపేతి;
నాస్స తతో సఙ్కన్తి, న తతో హేతుం వినా హోతి.

ఇతి హేతం లద్ధపచ్చయం రూపారూపధమ్మమత్తం ఉప్పజ్జమానం భవన్తరముపేతీతి వుచ్చతి, న సత్తో, న జీవో. తస్స చ నాపి అతీతభవతో ఇధ సఙ్కన్తి అత్థి. నాపి తతో హేతుం వినా ఇధ పాతుభావో. తయిదం పాకటేన మనుస్సచుతిపటిసన్ధిక్కమేన పకాసయిస్సామ.

అతీతభవస్మిం హి సరసేన ఉపక్కమేన వా సమాసన్నమరణస్స అసయ్హానం సబ్బఙ్గపచ్చఙ్గసన్ధిబన్ధనచ్ఛేదకానం మారణన్తికవేదనాసత్థానం సన్నిపాతం అసహన్తస్స ఆతపే పక్ఖిత్తహరితతాలపణ్ణమివ కమేన ఉపసుస్సమానే సరీరే నిరుద్ధేసు చక్ఖాదీసు ఇన్ద్రియేసు హదయవత్థుమత్తే పతిట్ఠితేసు కాయిన్ద్రియమనిన్ద్రియజీవితిన్ద్రియేసు తఙ్ఖణావసేసహదయవత్థుసన్నిస్సితం విఞ్ఞాణం గరుకసమాసేవితాసన్నపుబ్బకతానం అఞ్ఞతరం లద్ధావసేసపచ్చయసఙ్ఖారసఙ్ఖాతం కమ్మం, తదుపట్ఠాపితం వా కమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తసఙ్ఖాతం విసయం ఆరబ్భ పవత్తతి. తదేవం పవత్తమానం తణ్హావిజ్జానం అప్పహీనత్తా అవిజ్జాపటిచ్ఛాదితాదీనవే తస్మిం విసయే తణ్హా నామేతి, సహజాతసఙ్ఖారా ఖిపన్తి. తం సన్తతివసేన తణ్హాయ నామియమానం సఙ్ఖారేహి ఖిప్పమానం ఓరిమతీరరుక్ఖవినిబద్ధరజ్జుమాలమ్బిత్వా మాతికాతిక్కమకో వియ పురిమఞ్చ నిస్సయం జహతి, అపరఞ్చ కమ్మసముట్ఠాపితం నిస్సయం అస్సాదయమానం వా అనస్సాదయమానం వా ఆరమ్మణాదీహియేవ పచ్చయేహి పవత్తతీతి.

ఏత్థ చ పురిమం చవనతో చుతి. పచ్ఛిమం భవన్తరాదిపటిసన్ధానతో పటిసన్ధీతి వుచ్చతి . తదేతం నాపి పురిమభవా ఇధాగతం, నాపి తతో కమ్మసఙ్ఖారనతివిసయాదిహేతుం వినా పాతుభూతన్తి వేదితబ్బం.

౬౩౩. సియుం నిదస్సనానేత్థ, పటిఘోసాదికా అథ;
సన్తానబన్ధతో నత్థి, ఏకతా నాపి నానతా.

ఏత్థ చేతస్స విఞ్ఞాణస్స పురిమభవతో ఇధ అనాగమనే, అతీతభవపరియాపన్నహేతూతి చ ఉప్పాదే పటిఘోస-పదీప-ముద్దా-పటిబిమ్బప్పకారా ధమ్మా నిదస్సనాని సియుం. యథా హి పటిఘోస-పదీప-ముద్దా-ఛాయా సద్దాదిహేతుకా హోన్తి అఞ్ఞత్ర అగన్త్వా ఏవమేవం ఇదం చిత్తం.

ఏత్థ చ **సన్తానబన్ధతో నత్థి ఏకతా నాపి నానతా**. యది హి సన్తానబన్ధే సతి ఏకన్తమేకతా భవేయ్య, న ఖీరతో దధి సమ్భూతం సియా. అథాపి ఏకన్తనానతా భవేయ్య, న ఖీరస్సాధీనో దధి సియా. ఏస నయో సబ్బహేతుహేతుసముప్పన్నేసు. ఏవఞ్చ సతి సబ్బలోకవోహారలోపో సియా, సో చ అనిట్ఠో. తస్మా ఏత్థ న ఏకన్తమేకతా వా నానతా వా ఉపగన్తబ్బాతి.

౬౩౪. ఏత్థాహ – నను ఏవం అసఙ్కన్తిపాతుభావే సతి యే ఇమస్మిం మనుస్సత్తభావే ఖన్ధా, తేసం నిరుద్ధత్తా, ఫలపచ్చయస్స చ కమ్మస్స తత్థ అగమనతో అఞ్ఞస్స అఞ్ఞతో చ తం ఫలం సియా, ఉపభుఞ్జకే చ అసతి కస్స తం ఫలం సియా, తస్మా న సున్దరమిదం విధానన్తి. తత్రిదం వుచ్చతి –

సన్తానే యం ఫలం ఏతం, నాఞ్ఞస్స న చ అఞ్ఞతో;
బీజానం అభిసఙ్ఖారో, ఏతస్సత్థస్స సాధకో.

ఏకసన్తానస్మిం హి ఫలం ఉప్పజ్జమానం తత్థ ఏకత్తనానత్తానం పటిసిద్ధత్తా అఞ్ఞస్సాతి వా అఞ్ఞతోతి వా న హోతి. ఏతస్స చ పనత్థస్స బీజానం అభిసఙ్ఖారో సాధకో. అమ్బబీజాదీనం హి అభిసఙ్ఖారేసు కతేసు తస్స బీజస్స సన్తానే లద్ధపచ్చయో కాలన్తరే ఫలవిసేసో ఉప్పజ్జమానో న అఞ్ఞబీజానం, నాపి అఞ్ఞాభిసఙ్ఖారపచ్చయా ఉప్పజ్జతి , న చ తాని బీజాని, తే అభిసఙ్ఖారా వా ఫలట్ఠానం పాపుణన్తి, ఏవం సమ్పదమిదం వేదితబ్బం. విజ్జాసిప్పోసధాదీహి చాపి బాలసరీరే ఉపయుత్తేహి కాలన్తరే వుడ్ఢసరీరాదీసు ఫలదేహి అయమత్థో వేదితబ్బో.

యమ్పి వుత్తం “ఉపభుఞ్జకే చ అసతి కస్స తం ఫలం సియా”తి, తత్థ,

ఫలస్సుప్పత్తియా ఏవ, సిద్ధా భుఞ్జకసమ్ముతి;
ఫలుప్పాదేన రుక్ఖస్స, యథా ఫలతి సమ్ముతి.

యథా హి రుక్ఖసఙ్ఖాతానం ధమ్మానం ఏకదేసభూతస్స రుక్ఖఫలస్స ఉప్పత్తియా ఏవ రుక్ఖో ఫలతీతి వా ఫలితోతి వా వుచ్చతి, తథా దేవమనుస్ససఙ్ఖాతానం ఖన్ధానం ఏకదేసభూతస్స ఉపభోగసఙ్ఖాతస్స సుఖదుక్ఖఫలస్స ఉప్పాదేనేవ దేవో, మనుస్సో వా ఉపభుఞ్జతీతి వా, సుఖితో, దుక్ఖితోతి వా వుచ్చతి. తస్మా న ఏత్థ అఞ్ఞేన ఉపభుఞ్జకేన నామ కోచి అత్థో అత్థీతి.

౬౩౫. యోపి వదేయ్య “ఏవం సన్తేపి ఏతే సఙ్ఖారా విజ్జమానా వా ఫలస్స పచ్చయా సియుం, అవిజ్జమానా వా, యది చ విజ్జమానా పవత్తిక్ఖణేయేవ నేసం విపాకేన భవితబ్బం, అథ అవిజ్జమానా పవత్తితో పుబ్బే పచ్ఛా చ నిచ్చం ఫలావహా సియు”న్తి, సో ఏవం వత్తబ్బో –

కతత్తా పచ్చయా ఏతే, న చ నిచ్చం ఫలావహా;
పాటిభోగాదికం తత్థ, వేదితబ్బం నిదస్సనం.

కతత్తాయేవ హి సఙ్ఖారా అత్తనో ఫలస్స పచ్చయా హోన్తి, న విజ్జమానత్తా, అవిజ్జమానత్తా వా. యథాహ – “కామావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కతత్తా ఉపచితత్తా విపాకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం ఉప్పన్నం హోతీ”తిఆది (ధ॰ స॰ ౪౩౧). యథారహస్స చ అత్తనో ఫలస్స పచ్చయా హుత్వా న పున ఫలావహా హోన్తి విపాకత్తా. ఏతస్స చత్థస్స విభావనే ఇదం పాటిభోగాదికం నిదస్సనం వేదితబ్బం. యథా హి లోకే యో కస్సచి అత్థస్స నియ్యాతనత్థం పాటిభోగో హోతి, భణ్డం వా కిణాతి, ఇణం వా గణ్హాతి, తస్స తం కిరియాకరణమత్తమేవ తదత్థనియ్యాతనాదిమ్హి పచ్చయో హోతి, న కిరియాయ విజ్జమానత్తం, అవిజ్జమానత్తం వా, న చ తదత్థనియ్యాతనాదితో పరమ్పి ధారకోవ హోతి. కస్మా? నియ్యాతనాదీనం కతత్తా.

ఏవం కతత్తావ సఙ్ఖారాపి అత్తనో ఫలస్స పచ్చయా హోన్తి, న చ యథారహం ఫలదానతో పరమ్పి ఫలావహా హోన్తీతి. ఏత్తావతా మిస్సామిస్సవసేన ద్వేధాపి వత్తమానస్స పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స సఙ్ఖారపచ్చయా పవత్తి దీపితా హోతి.

౬౩౬. ఇదాని సబ్బేస్వేవ తేసు బాత్తింసవిపాకవిఞ్ఞాణేసు సమ్మోహవిఘాతత్థం,

పటిసన్ధిపవత్తీనం, వసేనేతే భవాదిసు;
విజానితబ్బా సఙ్ఖారా, యథా యేసఞ్చ పచ్చయా.

తత్థ తయో భవా, చతస్సో యోనియో, పఞ్చ గతియో, సత్త విఞ్ఞాణట్ఠితియో, నవ సత్తావాసాతి ఏతే **భవాదయో** నామ. ఏతేసు భవాదీసు పటిసన్ధియం పవత్తే చ ఏతే యేసం విపాకవిఞ్ఞాణానం పచ్చయా, యథా చ పచ్చయా హోన్తి, తథా విజానితబ్బాతి అత్థో.

తత్థ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారే తావ కామావచరఅట్ఠచేతనాభేదో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో అవిసేసేన కామభవే సుగతియం నవన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం పటిసన్ధియం నానక్ఖణికకమ్మపచ్చయేన చేవ ఉపనిస్సయపచ్చయేన చాతి ద్వేధా పచ్చయో. రూపావచరపఞ్చకుసలచేతనాభేదో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో రూపభవే పటిసన్ధియం ఏవ పఞ్చన్నం.

వుత్తప్పభేదకామావచరో పన కామభవే సుగతియం ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుమనోవిఞ్ఞాణధాతువజ్జానం సత్తన్నం పరిత్తవిపాకవిఞ్ఞాణానం వుత్తనయేనేవ ద్వేధా పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. స్వేవ రూపభవే పఞ్చన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. కామభవే పన దుగ్గతియం అట్ఠన్నమ్పి పరిత్తవిపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. తత్థ నిరయే మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స నరకచారికాదీసు ఇట్ఠారమ్మణసమాయోగే సో పచ్చయో హోతి, తిరచ్ఛానేసు పన పేతమహిద్ధికేసు చ ఇట్ఠారమ్మణం లబ్భతియేవ.

స్వేవ కామభవే సుగతియం సోళసన్నమ్పి కుసలవిపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే చ పటిసన్ధియఞ్చ. అవిసేసేన పన పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో రూపభవే దసన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే చ పటిసన్ధియఞ్చ.

ద్వాదసాకుసలచేతనాభేదో అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో కామభవే దుగ్గతియం ఏకస్స విఞ్ఞాణస్స తథేవ పచ్చయో పటిసన్ధియం, నో పవత్తే. ఛన్నం పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. సత్తన్నమ్పి అకుసలవిపాకవిఞ్ఞాణానం పవత్తే చ పటిసన్ధియఞ్చ.

కామభవే పన సుగతియం తేసంయేవ సత్తన్నం తథేవ పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. రూపభవే చతున్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. సో చ ఖో కామావచరే అనిట్ఠరూపదస్సనసద్దసవనవసేన, బ్రహ్మలోకే పన అనిట్ఠరూపాదయో నామ నత్థి. తథా కామావచరదేవలోకేపి.

ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో అరూపభవే చతున్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం తథేవ పచ్చయో పవత్తే చ పటిసన్ధియఞ్చ.

ఏవం తావ భవేసు పటిసన్ధిపవత్తీనం వసేన ఏతే సఙ్ఖారా యేసం పచ్చయా, యథా చ పచ్చయా హోన్తి, తథా విజానితబ్బా. ఏతేనేవ నయేన యోనిఆదీసుపి వేదితబ్బా.

౬౩౭. తత్రిదం ఆదితో పట్ఠాయ ముఖమత్తపకాసనం – ఇమేసు హి సఙ్ఖారేసు యస్మా పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో తావ ద్వీసు భవేసు పటిసన్ధిం దత్వా సబ్బమత్తనో విపాకం జనేతి. తథా అణ్డజాదీసు చతూసు యోనీసు, దేవమనుస్ససఙ్ఖాతాసు ద్వీసు గతీసు, నానత్తకాయనానత్తసఞ్ఞీనానత్తకాయఏకత్తసఞ్ఞీ-ఏకత్తకాయనానత్తసఞ్ఞీ-ఏకత్తకాయఏకత్తసఞ్ఞీసఙ్ఖాతాసు చతూసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు. అసఞ్ఞసత్తావాసే పనేస రూపమత్తమేవాభిసఙ్ఖరోతీతి చతూసుయేవ సత్తావాసేసు చ పటిసన్ధిం దత్వా సబ్బమత్తనో విపాకం జనేతి. తస్మా ఏస ఏతేసు ద్వీసు భవేసు, చతూసు యోనీసు, ద్వీసు గతీసు, చతూసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు, చతూసు సత్తావాసేసు చ ఏకవీసతియా విపాకవిఞ్ఞాణానం వుత్తనయేనేవ పచ్చయో హోతి యథాసమ్భవం పటిసన్ధియం పవత్తే చ.

అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో పన యస్మా ఏకస్మింయేవ కామభవే చతూసు యోనీసు, అవసేసాసు తీసు గతీసు , నానత్తకాయఏకత్తసఞ్ఞీసఙ్ఖాతాయ ఏకిస్సా విఞ్ఞాణట్ఠితియా, తాదిసేయేవ చ ఏకస్మిం సత్తావాసే పటిసన్ధివసేన విపచ్చతి, తస్మా ఏస ఏకస్మిం భవే, చతూసు యోనీసు, తీసు గతీసు, ఏకిస్సా విఞ్ఞాణట్ఠితియా, ఏకమ్హి చ సత్తావాసే సత్తన్నం విపాకవిఞ్ఞాణానం వుత్తనయేనేవ పచ్చయో పటిసన్ధియం పవత్తే చ.

ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో పన యస్మా ఏకస్మింయేవ అరూపభవే, ఏకిస్సా ఓపపాతికయోనియా, ఏకిస్సా దేవగతియా, ఆకాసానఞ్చాయతనాదికాసు తీసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు, ఆకాసానఞ్చాయతనాదికేసు చ చతూసు సత్తావాసేసు పటిసన్ధివసేన విపచ్చతి, తస్మా ఏస ఏకస్మిం భవే, ఏకిస్సా యోనియా, ఏకిస్సా గతియా, తీసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు, చతూసు సత్తావాసేసు చతున్నం విఞ్ఞాణానం వుత్తనయేనేవ పచ్చయో హోతి పటిసన్ధియం పవత్తే చాతి. ఏవం,

పటిసన్ధిపవత్తీనం , వసేనేతే భవాదిసు;
విజానితబ్బా సఙ్ఖారా, యథా యేసఞ్చ పచ్చయాతి.

అయం “సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ”న్తి పదస్మిం విత్థారకథా.

విఞ్ఞాణపచ్చయానామరూపపదవిత్థారకథా

౬౩౮. విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపపదే –

విభాగా నామరూపానం, భవాదీసు పవత్తితో;
సఙ్గహా పచ్చయనయా, విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

విభాగా నామరూపానన్తి ఏత్థ హి **నామ**న్తి ఆరమ్మణాభిముఖం నమనతో వేదనాదయో తయో ఖన్ధా, **రూప**న్తి చత్తారి మహాభూతాని చతున్నఞ్చ మహాభూతానం ఉపాదాయరూపం. తేసం విభాగో ఖన్ధనిద్దేసే వుత్తోయేవాతి. ఏవం తావేత్థ విభాగా నామరూపానం విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

భవాదీసు పవత్తితోతి ఏత్థ చ నామం ఏకం సత్తావాసం ఠపేత్వా సబ్బభవయోనిగతివిఞ్ఞాణట్ఠితిసేససత్తావాసేసు పవత్తతి, రూపం ద్వీసు భవేసు, చతూసు యోనీసు, పఞ్చసు గతీసు, పురిమాసు చతూసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు, పఞ్చసు సత్తావాసేసు పవత్తతి.

ఏవం పవత్తమానే చ ఏతస్మిం నామరూపే యస్మా అభావకగబ్భసేయ్యకానం అణ్డజానఞ్చ పటిసన్ధిక్ఖణే వత్థుకాయదసకవసేన రూపతో ద్వేసన్తతిసీసాని, తయో చ అరూపినో ఖన్ధా పాతుభవన్తి, తస్మా తేసం విత్థారేన రూపరూపతో వీసతి ధమ్మా, తయో చ అరూపినో ఖన్ధాతి ఏతే తేవీసతి ధమ్మా విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి వేదితబ్బా. అగ్గహితగ్గహణేన పన ఏకసన్తతిసీసతో నవ రూపధమ్మే అపనేత్వా చుద్దస. సభావకానం భావదసకం పక్ఖిపిత్వా తేత్తింస, తేసమ్పి అగ్గహితగ్గహణేన సన్తతిసీసద్వయతో అట్ఠారస రూపధమ్మే అపనేత్వా పన్నరస.

యస్మా చ ఓపపాతికసత్తేసు బ్రహ్మకాయికాదీనం పటిసన్ధిక్ఖణే చక్ఖుసోతవత్థుదసకానం, జీవితిన్ద్రియనవకస్స చ వసేన రూపతో చత్తారి సన్తతిసీసాని, తయో చ అరూపినో ఖన్ధా పాతుభవన్తి, తస్మా తేసం విత్థారేన రూపరూపతో ఏకూనచత్తాలీస ధమ్మా, తయో చ అరూపినో ఖన్ధాతి ఏతే బాచత్తాలీస ధమ్మా విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి వేదితబ్బా. అగ్గహితగ్గహణేన పన సన్తతిసీసత్తయతో సత్తవీసతి ధమ్మే అపనేత్వా పన్నరస.

కామభవే పన యస్మా సేసఓపపాతికానం, సంసేదజానం వా సభావకపరిపుణ్ణాయతనానం పటిసన్ధిక్ఖణే రూపతో సత్త సన్తతిసీసాని, తయో చ అరూపినో ఖన్ధా పాతుభవన్తి, తస్మా తేసం విత్థారేన రూపరూపతో సత్తతి ధమ్మా, తయో చ అరూపినో ఖన్ధాతి ఏతే తేసత్తతి ధమ్మా విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి వేదితబ్బా. అగ్గహితగ్గహణేన పన రూపసన్తతిసీసఛక్కతో చతుపఞ్ఞాస ధమ్మే అపనేత్వా ఏకూనవీసతి. ఏస ఉక్కంసో. అవకంసేన పన తంతంరూపసన్తతిసీసవికలానం తస్స తస్స వసేన హాపేత్వా హాపేత్వా సఙ్ఖేపతో విత్థారతో చ పటిసన్ధియం విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపసఙ్ఖా వేదితబ్బా.

అరూపీనం పన తయోవ అరూపినో ఖన్ధా. అసఞ్ఞీనం రూపతో జీవితిన్ద్రియనవకమేవాతి. ఏస తావ పటిసన్ధియం నయో.

పవత్తే పన సబ్బత్థ రూపప్పవత్తిదేసే పటిసన్ధిచిత్తస్స ఠితిక్ఖణే పటిసన్ధిచిత్తేన సహ పవత్తఉతుతో ఉతుసముట్ఠానం సుద్ధట్ఠకం పాతుభవతి. పటిసన్ధిచిత్తం పన రూపం న సముట్ఠాపేతి. తఞ్హి యథా పపాతే పతితపురిసో పరస్స పచ్చయో హోతుం న సక్కోతి, ఏవం వత్థుదుబ్బలతాయ దుబ్బలత్తా రూపం సముట్ఠాపేతుం న సక్కోతి. పటిసన్ధిచిత్తతో పన ఉద్ధం పఠమభవఙ్గతో పభుతి చిత్తసముట్ఠానం సుద్ధట్ఠకం, సద్దపాతుభావకాలే పటిసన్ధిక్ఖణతో ఉద్ధం పవత్తఉతుతో చేవ చిత్తతో చ సద్దనవకం, యే పన కబళీకారాహారూపజీవినో గబ్భసేయ్యకసత్తా, తేసం,

> "యఞ్చస్స భుఞ్జతి మాతా, అన్నం పానఞ్చ భోజనం;
> తేన సో తత్థ యాపేతి, మాతుకుచ్ఛిగతో నరో"తి. –

వచనతో మాతరా అజ్ఝోహరితాహారేన అనుగతే సరీరే, ఓపపాతికానం సబ్బపఠమం అత్తనో ముఖగతం ఖేళం అజ్ఝోహరణకాలే ఆహారసముట్ఠానం సుద్ధట్ఠకన్తి ఇదం ఆహారసముట్ఠానస్స సుద్ధట్ఠకస్స, ఉతుచిత్తసముట్ఠానానఞ్చ ఉక్కంసతో ద్విన్నం నవకానం వసేన ఛబ్బీసతివిధం, పుబ్బే ఏకేకచిత్తక్ఖణే తిక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జమానం వుత్తం కమ్మసముట్ఠానఞ్చ సత్తతివిధన్తి ఛన్నవుతివిధం రూపం, తయో చ అరూపినో ఖన్ధాతి సమాసతో నవనవుతి ధమ్మా. యస్మా వా సద్దో అనియతో కదాచిదేవ పాతుభావతో, తస్మా దువిధమ్పి తం అపనేత్వా ఇమే సత్తనవుతి ధమ్మా యథాసమ్భవం సబ్బసత్తానం విఞ్ఞాణపచ్చయా

నామరూపన్తి వేదితబ్బం. తేసం హి సుత్తానమ్పి పమత్తానమ్పి ఖాదన్తానమ్పి పివన్తానమ్పి దివా చ రత్తిఞ్చ ఏతే విఞ్ఞాణపచ్చయా పవత్తన్తి. తఞ్చ నేసం విఞ్ఞాణపచ్చయభావం పరతో వణ్ణయిస్సామ.

యమ్పనేతమేత్థ కమ్మజరూపం, తం భవయోనిగతిఠితిసత్తావాసేసు సబ్బపఠమం పతిట్ఠహన్తమ్పి తిసముట్ఠానికరూపేన అనుపత్థద్ధం న సక్కోతి సణ్ఠాతుం, నాపి తిసముట్ఠానికం తేన అనుపత్థద్ధం. అథ ఖో వాతబ్భాహతాపి చతుద్దిసా వవత్థాపితా నళకలాపియో వియ, ఊమివేగబ్భాహతాపి మహాసముద్దే కత్థచి లద్ధపతిట్ఠా భిన్నవాహనికా వియ చ అఞ్ఞమఞ్ఞూపత్థద్ధానేవేతాని అపతమానాని సణ్ఠహిత్వా ఏకమ్పి వస్సం ద్వేపి వస్సాని...పే.... వస్ససతమ్పి యావ తేసం సత్తానం ఆయుక్ఖయో వా పుఞ్ఞక్ఖయో వా, తావ పవత్తన్తీతి. ఏవం భవాదీసు పవత్తితోపేత్థ విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౩౯. సఙ్గహాతి ఏత్థ చ యం ఆరుప్పే పవత్తిపటిసన్ధీసు, పఞ్చవోకారభవే చ పవత్తియం విఞ్ఞాణపచ్చయా నామమేవ, యఞ్చ అసఞ్ఞేసు సబ్బత్థ, పఞ్చవోకారభవే చ పవత్తియం విఞ్ఞాణపచ్చయా రూపమేవ, యఞ్చ పఞ్చవోకారభవే సబ్బత్థ విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం, తం సబ్బం నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూపన్తి ఏవం ఏకదేససరూపేకసేసనయేన సఙ్గహేత్వా విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి వేదితబ్బం.

అసఞ్ఞేసు విఞ్ఞాణాభావా అయుత్తన్తి చే, నాయుత్తం. ఇదమ్పి,

నామరూపస్స యం హేతు, విఞ్ఞాణం తం ద్విధా మతం;
విపాకమవిపాకఞ్చ, యుత్తమేవ యతో ఇదం.

యఞ్హి నామరూపస్స హేతు విఞ్ఞాణం, తం విపాకావిపాకభేదతో ద్వేధా మతం. ఇదఞ్చ అసఞ్ఞసత్తేసు కమ్మసముట్ఠానత్తా పఞ్చవోకారభవే పవత్తఅభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణపచ్చయా రూపం. తథా పఞ్చవోకారే పవత్తియం కుసలాదిచిత్తక్ఖణే కమ్మసముట్ఠానన్తి యుత్తమేవ ఇదం. ఏవం సఙ్గహతోపేత్థ విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౪౦. పచ్చయనయాతి ఏత్థ హి,

నామస్స పాకవిఞ్ఞాణం, నవధా హోతి పచ్చయో;
వత్థురూపస్స నవధా, సేసరూపస్స అట్ఠధా.

అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం, హోతి రూపస్స ఏకధా;
తదఞ్ఞం పన విఞ్ఞాణం, తస్స తస్స యథారహం.

యఞ్హేతం పటిసన్ధియం పవత్తియం వా విపాకసఙ్ఖాతం నామం, తస్స రూపమిస్సస్స వా అమిస్సస్స వా పటిసన్ధికం వా అఞ్ఞం వా విపాకవిఞ్ఞాణం సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తవిపాకాహారిన్ద్రియఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి నవధా పచ్చయో హోతి.

వత్థురూపస్స పటిసన్ధియం సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకాహారిన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి నవధా పచ్చయో హోతి. ఠపేత్వా పన వత్థురూపం సేసరూపస్స ఇమేసు నవసు అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయం అపనేత్వా సేసేహి అట్ఠహి

పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి.

అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణం పన అసఞ్ఞసత్తరూపస్స వా పఞ్చవోకారభవే వా కమ్మజస్స రూపస్స సుత్తన్తికపరియాయతో ఉపనిస్సయవసేన ఏకధావ పచ్చయో హోతి. అవసేసం పఠమభవఙ్గతో పభుతి సబ్బమ్పి విఞ్ఞాణం తస్స తస్స నామరూపస్స యథారహం పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బం. విత్థారతో పన తస్స పచ్చయనయే దస్సియమానే సబ్బాపి పట్ఠానకథా విత్థారేతబ్బా హోతీతి న నం ఆరభామ.

తత్థ సియా – కథం పనేతం జానితబ్బం "పటిసన్ధినామరూపం విఞ్ఞాణపచ్చయా హోతీ"తి? సుత్తతో యుత్తితో చ. సుత్తే హి "చిత్తానుపరివత్తినో ధమ్మా"తిఆదినా (ధ. స. దుకమాతికా ౬౨) నయేన బహుధా వేదనాదీనం విఞ్ఞాణపచ్చయతా సిద్ధా. యుత్తితో పన,

చిత్తజేన హి రూపేన, ఇధ దిట్ఠేన సిజ్ఝతి;
అదిట్ఠస్సాపి రూపస్స, విఞ్ఞాణం పచ్చయో ఇతి.

చిత్తే హి పసన్నే అప్పసన్నే వా తదనురూపాని రూపాని ఉప్పజ్జమానాని దిట్ఠాని. దిట్ఠేన చ అదిట్ఠస్స అనుమానం హోతీతి ఇమినా ఇధ దిట్ఠేన చిత్తజరూపేన అదిట్ఠస్సాపి పటిసన్ధిరూపస్స విఞ్ఞాణం పచ్చయో హోతీతి జానితబ్బమేతం. కమ్మసముట్ఠానస్సాపి హి తస్స చిత్తసముట్ఠానస్సేవ విఞ్ఞాణపచ్చయతా పట్ఠానే ఆగతాతి. ఏవం పచ్చయనయతోపేత్థ విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయోతి.

అయం "విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూప"న్తి పదస్మిం విత్థారకథా.

నామరూపపచ్చయాసళాయతనపదవిత్థారకథా

౬౪౧. నామరూపపచ్చయా సళాయతనపదే –

నామం ఖన్ధత్తయం రూపం, భూతవత్థాదికం మతం;
కతేకసేసం తం తస్స, తాదిసస్సేవ పచ్చయో.

యఞ్హేతం సళాయతనస్సేవ పచ్చయభూతం నామరూపం, తత్థ నామన్తి వేదనాదిక్ఖన్ధత్తయం, రూపం పన ససన్తతిపరియాపన్నం నియమతో చత్తారి భూతాని ఛ వత్థూని జీవితిన్ద్రియన్తి ఏవం భూతవత్థాదికం మతన్తి వేదితబ్బం. తం పన నామఞ్చ రూపఞ్చ నామరూపఞ్చ నామరూపన్తి ఏవం కతేకసేసం ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చ సళాయతనన్తి ఏవం కతేకసేసస్సేవ సళాయతనస్స పచ్చయోతి వేదితబ్బం. కస్మా? యస్మా ఆరుప్పే నామమేవ పచ్చయో, తఞ్చ ఛట్ఠాయతనస్సేవ న అఞ్ఞస్స. "నామపచ్చయా ఛట్ఠాయతన"న్తి (విభ. ౩౨౨) హి విభఙ్గే వుత్తం.

తత్థ సియా – కథం పనేతం జానితబ్బం "నామరూపం సళాయతనస్స పచ్చయో"తి? నామరూపభావే భావతో. తస్స తస్స హి నామస్స రూపస్స చ భావే తం తం ఆయతనం హోతి, న అఞ్ఞథా. సా పనస్స తబ్భావభావితా పచ్చయనయస్మింయేవ ఆవిభవిస్సతి. తస్మా,

పటిసన్ధియా పవత్తే వా, హోతి యం యస్స పచ్చయో;
యథా చ పచ్చయో హోతి, తథా నేయ్యం విభావినా.

తత్రాయమత్థదీపనా –

నామమేవ హి ఆరుప్పే, పటిసన్ధిపవత్తిసు;
పచ్చయో సత్తధా ఛధా, హోతి తం అవకంసతో.

కథం? **పటిసన్ధియం** తావ అవకంసతో సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తవిపాకఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి సత్తధా నామం ఛట్ఠాయతనస్స పచ్చయో హోతి. కిఞ్చి పనేత్థ హేతుపచ్చయేన, కిఞ్చి ఆహారపచ్చయేనాతి ఏవం అఞ్ఞథాపి పచ్చయో హోతి, తస్స వసేన ఉక్కంసావకంసో వేదితబ్బో.

పవత్తేపి విపాకం వుత్తనయేనేవ పచ్చయో హోతి, ఇతరం పన అవకంసతో వుత్తప్పకారేసు పచ్చయేసు విపాకపచ్చయవజ్జేహి ఛహి పచ్చయేహి పచ్చయో హోతి. కిఞ్చి పనేత్థ హేతుపచ్చయేన, కిఞ్చి ఆహారపచ్చయేనాతి ఏవం అఞ్ఞథాపి పచ్చయో హోతి, తస్స వసేన ఉక్కంసావకంసో వేదితబ్బో.

అఞ్ఞస్మిమ్పి భవే నామం, తథేవ పటిసన్ధియం;
ఛట్ఠస్స ఇతరేసం తం, ఛహాకారేహి పచ్చయో.

ఆరుప్పతో హి అఞ్ఞస్మిమ్పి పఞ్చవోకారభవే తం విపాకనామం హదయవత్థునో సహాయం హుత్వా ఛట్ఠస్స మనాయతనస్స యథా ఆరుప్పే వుత్తం, తథేవ అవకంసతో సత్తధా పచ్చయో హోతి. ఇతరేసం పన తం పఞ్చన్నం చక్ఖాయతనాదీనం చతుమహాభూతసహాయం హుత్వా సహజాతనిస్సయవిపాకవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన ఛహాకారేహి పచ్చయో హోతి. కిఞ్చి పనేత్థ హేతుపచ్చయేన, కిఞ్చి ఆహారపచ్చయేనాతి ఏవం అఞ్ఞథాపి పచ్చయో హోతి, తస్స వసేన ఉక్కంసావకంసో వేదితబ్బో.

పవత్తేపి తథా హోతి, పాకం పాకస్స పచ్చయో;
అపాకం అవిపాకస్స, ఛధా ఛట్ఠస్స పచ్చయో.

పవత్తేపి హి పఞ్చవోకారభవే యథా పటిసన్ధియం, తథేవ విపాకనామం విపాకస్స ఛట్ఠాయతనస్స అవకంసతో సత్తధా పచ్చయో హోతి. అవిపాకం పన అవిపాకస్స ఛట్ఠస్స అవకంసతోవ తతో విపాకపచ్చయం అపనేత్వా ఛధా పచ్చయో హోతి. వుత్తనయేనేవ పనేత్థ ఉక్కంసావకంసో వేదితబ్బో.

తత్థేవ సేసపఞ్చన్నం, విపాకం పచ్చయో భవే;
చతుధా అవిపాకమ్పి, ఏవమేవ పకాసితం.

తత్థేవ హి పవత్తే సేసానం చక్ఖాయతనాదీనం పఞ్చన్నం చక్ఖుపసాదాదివత్థుకం ఇతరమ్పి విపాకనామం పచ్ఛాజాతవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి చతుధా పచ్చయో హోతి. యథా చ విపాకం, అవిపాకమ్పి ఏవమేవ

పకాసితం. తస్మా కుసలాదిభేదమ్పి తేసం చతుధా పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బం. ఏవం తావ నామమేవ పటిసన్ధియం పవత్తే వా యస్స యస్స ఆయతనస్స పచ్చయో హోతి, యథా చ పచ్చయో హోతి, తథా వేదితబ్బం.

రూపం పనేత్థ ఆరుప్పే, భవే భవతి పచ్చయో;
న ఏకాయతనస్సాపి, పఞ్చక్ఖన్ధభవే పన.

రూపతో సన్ధియం వత్థు, ఛధా ఛట్ఠస్స పచ్చయో;
భూతాని చతుధా హోన్తి, పఞ్చన్నం అవిసేసతో.

రూపతో హి పటిసన్ధియం వత్థురూపం ఛట్ఠస్స మనాయతనస్స సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి ఛధా పచ్చయో హోతి. చత్తారి పన భూతాని అవిసేసతో పటిసన్ధియం పవత్తే చ యం యం ఆయతనం ఉప్పజ్జతి, తస్స తస్స వసేన పఞ్చన్నమ్పి చక్ఖాయతనాదీనం సహజాతనిస్సయఅత్థిఅవిగతపచ్చయేహి చతుధా పచ్చయా హోన్తి.

తిధా జీవితమేతేసం, ఆహారో చ పవత్తియం;
తానేవ ఛధా ఛట్ఠస్స, వత్థు తస్సేవ పఞ్చధా.

ఏతేసం పన చక్ఖాదీనం పఞ్చన్నం పటిసన్ధియం పవత్తే చ అత్థి అవిగతఇన్ద్రియవసేన రూపజీవితం తిధా పచ్చయో హోతి. ఆహారో చ అత్థిఅవిగతాహారవసేన తివిధా పచ్చయో హోతి, సో చ ఖో యే సత్తా ఆహారూపజీవినో, తేసం ఆహారానుగతే కాయే పవత్తియంయేవ, నో పటిసన్ధియం. తాని పన పఞ్చ చక్ఖాయతనాదీని ఛట్ఠస్స చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతస్స మనాయతనస్స నిస్సయపురేజాతఇన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన ఛహాకారేహి పచ్చయా హోన్తి పవత్తే, నో పటిసన్ధియం. ఠపేత్వా పన పఞ్చవిఞ్ఞాణాని తస్సేవ అవసేసమనాయతనస్స వత్థురూపం నిస్సయపురేజాతవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన పఞ్చధా పచ్చయో హోతి పవత్తేయేవ, నో పటిసన్ధియం. ఏవం రూపమేవ పటిసన్ధియం పవత్తే వా యస్స యస్స ఆయతనస్స పచ్చయో హోతి, యథా చ పచ్చయో హోతి, తథా వేదితబ్బం.

నామరూపం పనుభయం, హోతి యం యస్స పచ్చయో;
యథా చ తమ్పి సబ్బత్థ, విఞ్ఞాతబ్బం విభావినా.

సేయ్యథిదం . పటిసన్ధియం తావ పఞ్చవోకారభవే ఖన్ధత్తయవత్థురూపసఙ్ఖాతం నామరూపం ఛట్ఠాయతనస్స సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతపచ్చయాదీహి పచ్చయో హోతీతి. ఇదమేత్థ ముఖమత్తం. వుత్తనయానుసారేన పన సక్కా సబ్బం యోజేతున్తి న ఏత్థ విత్థారో దస్సితోతి.

అయం “నామరూపపచ్చయా సళాయతన”న్తి పదస్మిం విత్థారకథా.

సళాయతనపచ్చయాఫస్సపదవిత్థారకథా

౬౪౨. సళాయతనపచ్చయా ఫస్సపదే –

సళేవ ఫస్సా సఙ్ఖేపా, చక్ఖుసమ్ఫస్సఆదయో;
విఞ్ఞాణమివ బాత్తింస, విత్థారేన భవన్తి తే.

సఙ్ఖేపేన హి సళాయతనపచ్చయా ఫస్సోతి చక్ఖుసమ్ఫస్సో, సోతసమ్ఫస్సో, ఘానసమ్ఫస్సో, జివ్హాసమ్ఫస్సో, కాయసమ్ఫస్సో, మనోసమ్ఫస్సోతి ఇమే చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో ఛ ఏవ ఫస్సా భవన్తి. విత్థారేన పన చక్ఖుసమ్ఫస్సాదయో పఞ్చ కుసలవిపాకా, పఞ్చ అకుసలవిపాకాతి దస, సేసా బావీసతి-లోకియవిపాకవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తా చ బావీసతీతి ఏవం సబ్బేపి సఙ్ఖారపచ్చయా వుత్తవిఞ్ఞాణమివ బాత్తింస హోన్తి.

యం పనేతస్స బాత్తింసవిధస్సాపి ఫస్సస్స పచ్చయో సళాయతనం, తత్థ,

ఛట్ఠేన సహ అజ్ఝత్తం, చక్ఖాదిం బాహిరేహిపి;
సళాయతనమిచ్ఛన్తి, ఛహి సద్ధిం విచక్ఖణా.

తత్థ యే తావ “ఉపాదిణ్ణకపవత్తికథా అయ”న్తి సకసన్తతిపరియాపన్నమేవ పచ్చయం పచ్చయుప్పన్నఞ్చ దీపేన్తి, తే “ఛట్ఠాయతనపచ్చయా ఫస్సో”తి (విభ॰ ౩౨౨) పాళిఅనుసారతో ఆరుప్పే ఛట్ఠాయతనఞ్చ, అఞ్ఞత్థ సబ్బసఙ్గహతో సళాయతనఞ్చ ఫస్సస్స పచ్చయోతి ఏకదేససరూపేకసేసం కత్వా ఛట్ఠేన సహ అజ్ఝత్తం చక్ఖాదిం సళాయతనన్తి ఇచ్ఛన్తి. తఞ్హి ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చ సళాయతనన్త్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

యే పన పచ్చయుప్పన్నమేవ ఏకసన్తతిపరియాపన్నం దీపేన్తి, పచ్చయం పన భిన్నసన్తానమ్పి, తే యం యం ఆయతనం ఫస్సస్స పచ్చయో హోతి, తం సబ్బమ్పి దీపేన్తా బాహిరమ్పి పరిగ్గహేత్వా తదేవ ఛట్ఠేన సహ అజ్ఝత్తం బాహిరేహిపి రూపాయతనాదీహి సద్ధిం సళాయతనన్తి ఇచ్ఛన్తి. తమ్పి హి ఛట్ఠాయతనఞ్చ సళాయతనఞ్చ సళాయతనన్తి ఏతేసం ఏకసేసే కతే సళాయతనన్త్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

ఏత్థాహ – న సబ్బాయతనేహి ఏకో ఫస్సో సమ్భోతి, నాపి ఏకమ్హా ఆయతనా సబ్బే ఫస్సా, అయఞ్చ సళాయతనపచ్చయా ఫస్సోతి ఏకోవ వుత్తో, సో కస్మాతి. తత్రిదం విస్సజ్జనం – సచ్చమేతం, సబ్బేహి ఏకో, ఏకమ్హా వా సబ్బే న సమ్భోన్తి, సమ్భోతి పన అనేకేహి ఏకో. యథా చక్ఖుసమ్ఫస్సో చక్ఖాయతనా రూపాయతనా చక్ఖువిఞ్ఞాణసఙ్ఖాతా మనాయతనా అవసేససమ్పయుత్తధమ్మాయతనా చాతి ఏవం సబ్బత్థ యథానురూపం యోజేతబ్బం. తస్మా ఏవ హి,

ఏకోపనేకాయతనప్పభవో ఇతి దీపితో;
ఫస్సోయం ఏకవచననిద్దేసేనీధ తాదినా.

ఏకవచననిద్దేసేనాతి సళాయతనపచ్చయా ఫస్సోతి ఇమినా ఏకవచననిద్దేసేన అనేకేహి ఆయతనేహి ఏకో ఫస్సో హోతీతి తాదినా దీపితోతి అత్థో. ఆయతనేసు పన,

ఛధా పఞ్చ తతో ఏకం, నవధా బాహిరాని చ;
యథాసమ్భవమేతస్స, పచ్చయత్తే విభావయే.

తత్రాయం విభావనా – చక్ఖాయతనాదీని తావ పఞ్చ చక్ఖుసమ్ఫస్సాదిభేదతో పఞ్చవిధస్స ఫస్సస్స నిస్సయపురేజాతిన్ద్రియవిప్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన ఛధా పచ్చయా హోన్తి. తతో పరం ఏకం విపాకమనాయతనం అనేకభేదస్స విపాకమనోసమ్ఫస్సస్స సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకాహారఇన్ద్రియసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన నవధా పచ్చయో హోతి. బాహిరేసు పన రూపాయతనం చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఆరమ్మణపురేజాతఅత్థిఅవిగతవసేన చతుధా పచ్చయో హోతి. తథా సద్దాయతనాదీని సోతసమ్ఫస్సాదీనం. మనోసమ్ఫస్సస్స పన తాని చ ధమ్మాయతనఞ్చ తథా చ ఆరమ్మణపచ్చయమత్తేనేవ చాతి ఏవం బాహిరాని ఛ యథాసమ్భవమేతస్స పచ్చయత్తే విభావయేతి.

అయం “సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో”తి పదస్మిం విత్థారకథా.

ఫస్సపచ్చయావేదనాపదవిత్థారకథా

౬౪౩. ఫస్సపచ్చయా వేదనాపదే –

ద్వారతో వేదనా వుత్తా, చక్ఖుసమ్ఫస్సజాదికా;
సళేవ తా పభేదేన, ఏకూననవుతీ మతా.

ఏతస్సపి పదస్స విభఙ్గే “చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా. సోత… ఘాన… జివ్హా… కాయ… మనోసమ్ఫస్సజా వేదనా”తి (విభ. ౨౩౧) ఏవం ద్వారతో సళేవ వేదనా వుత్తా, తా పన పభేదేన ఏకూననవుతియా చిత్తేహి సమ్పయుత్తత్తా ఏకూననవుతి మతా.

వేదనాసు పనేతాసు, ఇధ బాత్తింస వేదనా;
విపాకచిత్తయుత్తావ, అధిప్పేతాతి భాసితా.

అట్ఠధా తత్థ పఞ్చన్నం, పఞ్చద్వారమ్హి పచ్చయో;
సేసానం ఏకధా ఫస్సో, మనోద్వారేపి సో తథా.

తత్థ హి పఞ్చద్వారే చక్ఖుపసాదాదివత్థుకానం పఞ్చన్నం వేదనానం చక్ఖుసమ్ఫస్సాదికో ఫస్సో సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయవిపాకఆహారసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతవసేన అట్ఠధా పచ్చయో హోతి. సేసానం పన ఏకేకస్మిం ద్వారే సమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణతదారమ్మణవసేన పవత్తానం కామావచరవిపాకవేదనానం సో చక్ఖుసమ్ఫస్సాదికో ఫస్సో ఉపనిస్సయవసేన ఏకధావ పచ్చయో హోతి.

మనోద్వారేపి సో తథాతి మనోద్వారేపి హి తదారమ్మణవసేన పవత్తానం కామావచరవిపాకవేదనానం సో సహజాతమనోసమ్ఫస్ససఙ్ఖాతో ఫస్సో తథేవ అట్ఠధా పచ్చయో హోతి, పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తానం తేభూమకవిపాకవేదనానమ్పి. యా పన తా మనోద్వారే తదారమ్మణవసేన పవత్తా కామావచరవేదనా, తాసం మనోద్వారావజ్జనసమ్పయుత్తో మనోసమ్ఫస్సో ఉపనిస్సయవసేన ఏకధావ పచ్చయో హోతీతి.

అయం “ఫస్సపచ్చయా వేదనా”తి పదస్మిం విత్థారకథా.

వేదనాపచ్చయాతణ్హాపదవిత్థారకథా

౬౪౪. వేదనాపచ్చయా తణ్హాపదే –

రూపతణ్హాదిభేదేన, ఛ తణ్హా ఇధ దీపితా;
ఏకేకా తివిధా తత్థ, పవత్తాకారతో మతా.

ఇమస్మిం హి పదే సేట్ఠిపుత్తో బ్రాహ్మణపుత్తోతి పితితో నామవసేన పుత్తో వియ "రూపతణ్హా. సద్ద… గన్ధ… రస… ఫోట్ఠబ్బ… ధమ్మతణ్హా"తి (విభ॰ ౨౩౨) ఆరమ్మణతో నామవసేన విభఙ్గే ఛ తణ్హా దీపితా.

తాసు పన తణ్హాసు ఏకేకా తణ్హా పవత్తిఆకారతో కామతణ్హా, భవతణ్హా, విభవతణ్హాతి ఏవం తివిధా మతా. రూపతణ్హాయేవ హి యదా చక్ఖుస్స ఆపాథమాగతం రూపారమ్మణం కామస్సాదవసేన అస్సాదయమానా పవత్తతి, తదా **కామతణ్హా** నామ హోతి. యదా తదేవారమ్మణం "ధువం సస్సత"న్తి పవత్తాయ సస్సతదిట్ఠియా సద్ధిం పవత్తతి, తదా **భవతణ్హా** నామ హోతి. సస్సతదిట్ఠిసహగతో హి రాగో భవతణ్హాతి వుచ్చతి. యదా పన తదేవారమ్మణం "ఉచ్ఛిజ్జతి వినస్సతీ"తి పవత్తాయ ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా సద్ధిం పవత్తతి, తదా **విభవతణ్హా** నామ హోతి. ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసహగతో హి రాగో విభవతణ్హాతి వుచ్చతి. ఏస నయో సద్దతణ్హాదీసుపీతి. ఏతా అట్ఠారస తణ్హా హోన్తి.

తా అజ్ఝత్తరూపాదీసు అట్ఠారస, బహిద్ధా అట్ఠారసాతి ఛత్తింస. ఇతి అతీతా ఛత్తింస, అనాగతా ఛత్తింస, పచ్చుప్పన్నా ఛత్తింసాతి అట్ఠసతం తణ్హా హోన్తి. తా పున సఙ్ఖేప్పమాణా రూపాదిఆరమ్మణవసేన ఛ, కామతణ్హాదివసేన వా తిస్సోవ తణ్హా హోన్తీతి వేదితబ్బా.

యస్మా పనిమే సత్తా పుత్తం అస్సాదేత్వా పుత్తే మమత్తేన ధాతియా వియ రూపాదిఆరమ్మణవసేన ఉప్పజ్జమానం వేదనం అస్సాదేత్వా వేదనాయ మమత్తేన రూపాదిఆరమ్మణదాయకానం చిత్తకార-గన్ధబ్బ-గన్ధిక-సూద-తన్తవాయరసాయనవిధాయకవేజ్జాదీనం మహాసక్కారం కరోన్తి. తస్మా సబ్బాపేసా వేదనాపచ్చయా తణ్హా హోతీతి వేదితబ్బా.

యస్మా చేత్థ అధిప్పేతా, విపాకసుఖవేదనా;
ఏకావ ఏకధావేసా, తస్మా తణ్హాయ పచ్చయో.

ఏకధాతి ఉపనిస్సయపచ్చయేనేవ పచ్చయో హోతి. యస్మా వా,

దుక్ఖీ సుఖం పత్థయతి, సుఖీ భియ్యోపి ఇచ్ఛతి;
ఉపేక్ఖా పన సన్తత్తా, సుఖమిచ్చేవ భాసితా.

తణ్హాయ పచ్చయా తస్మా, హోన్తి తిస్సోపి వేదనా;
వేదనాపచ్చయా తణ్హా, ఇతి వుత్తా మహేసినా.

వేదనాపచ్చయా చాపి, యస్మా నానుసయం వినా;

హోతి తస్మా న సా హోతి, బ్రాహ్మణస్స వుసీమతోతి.

అయం “వేదనాపచ్చయా తణ్హా”తి పదస్మిం విత్థారకథా.

తణ్హాపచ్చయాఉపాదానపదవిత్థారకథా

౬౪౧. తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానపదే –

ఉపాదానాని చత్తారి, తాని అత్థవిభాగతో;
ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారా, కమతో చ విభావయే.

తత్రాయం విభావనా – కాముపాదానం, దిట్ఠుపాదానం, సీలబ్బతుపాదానం, అత్తవాదుపాదానన్తి ఇమాని తావేత్థ చత్తారి ఉపాదానాని. తేసం అయం **అత్థవిభాగో** – వత్థుసఙ్ఖాతం కామం ఉపాదియతీతి **కాముపాదానం,** కామో చ సో ఉపాదానఞ్చాతిపి కాముపాదానం. **ఉపాదాన**న్తి దళ్హగ్గహణం. దళ్హత్థో హేత్థ ఉపసద్దో ఉపాయాసఉపకట్ఠాదీసు వియ. తథా దిట్ఠి చ సా ఉపాదానఞ్చాతి **దిట్ఠుపాదానం**. దిట్ఠిం ఉపాదియతీతి వా దిట్ఠుపాదానం. “సస్సతో అత్తా చ లోకో చా”తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౧.౩౧) హి పురిమదిట్ఠిం ఉత్తరదిట్ఠి ఉపాదియతి. తథా సీలబ్బతం ఉపాదియతీతి **సీలబ్బతుపాదానం**. సీలబ్బతఞ్చ తం ఉపాదానఞ్చాతిపి సీలబ్బతుపాదానం. గోసీలగోవతాదీని హి “ఏవం సుద్ధీ”తి అభినివేసతో సయమేవ ఉపాదానాని. తథా వదన్తి ఏతేనాతి వాదో. ఉపాదియన్తి ఏతేనాతి ఉపాదానం. కిం వదన్తి, ఉపాదియన్తి వా? అత్తానం. అత్తనో వాదుపాదానం **అత్తవాదుపాదానం**. అత్తవాదమత్తమేవ వా అత్తాతి ఉపాదియన్తి ఏతేనాతి అత్తవాదుపాదానం. అయం తావ తేసం అత్థవిభాగో.

ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారే పన కాముపాదానం తావ “తత్థ కతమం కాముపాదానం? యో కామేసు కామచ్ఛన్దో కామరాగో కామనన్దీ కామతణ్హా కామస్నేహో కామపరిళాహో కామముచ్ఛా కామజ్ఝోసానం, ఇదం వుచ్చతి కాముపాదాన”న్తి (ధ॰ స॰ ౧౨౨౦; విభ॰ ౯౩౮) ఆగతత్తా సఙ్ఖేపతో తణ్హాదళ్హత్తం వుచ్చతి. **తణ్హాదళ్హత్తం** నామ పురిమతణ్హాఉపనిస్సయపచ్చయేన దళ్హసమ్భూతా ఉత్తరతణ్హావ. కేచి పనాహు “అప్పత్తవిసయపత్థనా తణ్హా అన్ధకారే చోరస్స హత్థప్పసారణం వియ, సమ్పత్తవిసయగ్గహణం ఉపాదానం తస్సేవ భణ్డగ్గహణం వియ. అప్పిచ్ఛతాసన్తుట్ఠితాపటిపక్ఖా చ తే ధమ్మా. తథా పరియేసనారక్ఖదుక్ఖమూలా”తి. సేసుపాదానత్తయం పన సఙ్ఖేపతో దిట్ఠిమత్తమేవ.

విత్థారతో పన పుబ్బే రూపాదీసు వుత్తఅట్ఠసతప్పభేదాయపి తణ్హాయ దళ్హభావో కాముపాదానం. దసవత్థుకా మిచ్ఛాదిట్ఠి దిట్ఠుపాదానం. యథాహ – “తత్థ కతమం దిట్ఠుపాదానం? నత్థి దిన్నం, నత్థి యిట్ఠం…పే॰… సచ్ఛికత్వా పవేదేన్తీతి యా ఏవరూపా దిట్ఠి…పే॰… విపరియేసగ్గాహో. ఇదం వుచ్చతి దిట్ఠుపాదాన”న్తి (ధ॰ స॰ ౧౨౨౧; విభ॰ ౯౩౮). సీలబ్బతేహి సుద్ధీతి పరామసనం పన సీలబ్బతుపాదానం. యథాహ – “తత్థ కతమం సీలబ్బతుపాదానం? సీలేన సుద్ధి, వతేన సుద్ధి, సీలబ్బతేన సుద్ధీతి యా ఏవరూపా దిట్ఠి…పే॰… విపరియేసగ్గాహో. ఇదం వుచ్చతి సీలబ్బతుపాదాన”న్తి (ధ॰ స॰ ౧౨౨౨; విభ॰ ౯౩౮). వీసతివత్థుకా సక్కాయదిట్ఠి అత్తవాదుపాదానం. యథాహ – “తత్థ కతమం అత్తవాదుపాదానం?

ఇధ అస్సుతవా పుథుజ్జనో…పే॰… సప్పురిసధమ్మే అవినీతో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి…పే॰… విపరియేసగ్గాహో, ఇదం వుచ్చతి అత్తవాదుపాదాన”న్తి (ధ॰ స॰ ౧౨౨౩; విభ॰ ౯౩౮). అయమేత్థ ధమ్మసఙ్ఖేపవిత్థారో.

కమతోతి ఏత్థ పన తివిధో కమో ఉప్పత్తిక్కమో పహానక్కమో దేసనాక్కమో చ. తత్థ అనమతగ్గే సంసారే ఇమస్స పఠమం ఉప్పత్తీతి అభావతో కిలేసానం నిప్పరియాయేన ఉప్పత్తిక్కమో న వుచ్చతి. పరియాయేన పన యేభుయ్యేన ఏకస్మిం భవే అత్తగ్గాహపుబ్బఙ్గమో సస్సతుచ్ఛేదాభినివేసో, తతో “సస్సతో అయం అత్తా”తి గణ్హతో అత్తవిసుద్ధత్థం సీలబ్బతుపాదానం, “ఉచ్ఛిజ్జతీ”తి గణ్హతో పరలోకనిరపేక్ఖస్స కాముపాదానన్తి ఏవం పఠమం అత్తవాదుపాదానం, తతో దిట్ఠిసీలబ్బతకాముపాదానానీతి అయమేతేసం ఏకస్మిం భవే ఉప్పత్తిక్కమో.

దిట్ఠుపాదానాదీని చేత్థ పఠమం పహీయన్తి సోతాపత్తిమగ్గవజ్ఝత్తా. కాముపాదానం పచ్ఛా, అరహత్తమగ్గవజ్ఝత్తాతి అయమేతేసం పహానక్కమో.

మహావిసయత్తా పన పాకటత్తా చ ఏతేసు కాముపాదానం పఠమం దేసితం. మహావిసయం హి తం అట్ఠచిత్తసమ్పయోగా, అప్పవిసయాని ఇతరాని చతుచిత్తసమ్పయోగా, యేభుయ్యేన చ ఆలయరామత్తా పజాయ పాకటం కాముపాదానం, న ఇతరాని. కాముపాదాన వా కామానం సమధిగమత్థం కోతూహలమఙ్గలాదిబహులో హోతి, సాస్స దిట్ఠీతి తదనన్తరం దిట్ఠుపాదానం, తం పభిజ్జమానం సీలబ్బతఅత్తవాదుపాదానవసేన దువిధం హోతి. తస్మిం ద్వయే గోకిరియం కుక్కురకిరియం వా దిస్వాపి వేదితబ్బతో ఓళారికన్తి సీలబ్బతుపాదానం పఠమం దేసితం. సుఖుమత్తా అన్తే అత్తవాదుపాదానన్తి అయమేతేసం దేసనాక్కమో.

తణ్హా చ పురిమస్సేత్థ, ఏకధా హోతి పచ్చయో;
సత్తధా అట్ఠధా వాపి, హోతి సేసత్తయస్స సా.

ఏత్థ చ ఏవం దేసితే ఉపాదానచతుక్కే పురిమస్స కాముపాదానస్స కామతణ్హా ఉపనిస్సయవసేన ఏకధావ పచ్చయో హోతి, తణ్హాభినన్దితేసు విసయేసు ఉప్పత్తితో. సేసత్తయస్స పన సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతహేతువసేన సత్తధా వా, ఉపనిస్సయేన సహ అట్ఠధా వాపి పచ్చయో హోతి. యదా చ సా ఉపనిస్సయవసేన పచ్చయో హోతి, తదా అసహజాతావ హోతీతి.

అయం “తణ్హాపచ్చయా ఉపాదాన”న్తి పదస్మిం విత్థారకథా.

ఉపాదానపచ్చయాభవపదవిత్థారకథా

౬౪౬. ఉపాదానపచ్చయా భవపదే –

అత్థతో ధమ్మతో చేవ, సాత్థతో భేదసఙ్గహా;
యం యస్స పచ్చయో చేవ, విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

తత్థ భవతీతి భవో. సో కమ్మభవో ఉపపత్తిభవో చాతి దువిధో హోతి. యథాహ – "భవో దువిధేన అత్థి కమ్మభవో, అత్థి ఉపపత్తిభవో"తి (విభ॰ ౨౩౪). తత్థ కమ్మమేవ భవో కమ్మభవో, తథా ఉపపత్తియేవ భవో ఉపపత్తిభవో. ఏత్థ చ ఉపపత్తి భవతీతి భవో. కమ్మం పన యథా సుఖకారణత్తా "సుఖో బుద్ధానం ఉప్పాదో"తి (ధ॰ ప॰ ౧౯౪) వుత్తో, ఏవం భవకారణత్తా ఫలవోహారేన భవోతి వేదితబ్బన్తి. ఏవం తావేత్థ **అత్థతో** విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౪౭. **ధమ్మతో** పన కమ్మభవో తావ సఙ్ఖేపతో చేతనా చేవ చేతనాసమ్పయుత్తా చ అభిజ్ఝాదయో కమ్మసఙ్ఖాతా ధమ్మా. యథాహ – "తత్థ కతమో కమ్మభవో? పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో (విభ॰ ౨౩౪) పరిత్తభూమకో వా మహాభూమకో వా, అయం వుచ్చతి కమ్మభవో. సబ్బమ్పి భవగామికమ్మం కమ్మభవో"తి (విభ॰ ౨౩౪). ఏత్థ హి **పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో**తి తేరస చేతనా. **అపుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో**తి ద్వాదస. **ఆనేఞ్జాభిసఙ్ఖారో**తి చతస్సో చేతనా. ఏవం **పరిత్తభూమకో వా మహాభూమకో వా**తి ఏతేన తాసంయేవ చేతనానం మన్దబహువిపాకతా వుత్తా. **సబ్బమ్పి భవగామికమ్మ**న్తి ఇమినా పన చేతనాసమ్పయుత్తా అభిజ్ఝాదయో వుత్తా.

ఉపపత్తిభవో పన సఙ్ఖేపతో కమ్మాభినిబ్బత్తా ఖన్ధా, పభేదతో నవవిధో హోతి. యథాహ – "తత్థ కతమో ఉపపత్తిభవో? కామభవో రూపభవో అరూపభవో సఞ్ఞాభవో అసఞ్ఞాభవో నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభవో, ఏకవోకారభవో చతువోకారభవో పఞ్చవోకారభవో, అయం వుచ్చతి ఉపపత్తిభవో"తి (విభ॰ ౨౩౪). తత్థ కామసఙ్ఖాతో భవో కామభవో. ఏస నయో రూపారూపభవేసు. సఞ్ఞావతం భవో, సఞ్ఞా వా ఏత్థ భవే అత్థీతి సఞ్ఞాభవో. విపరియాయేన అసఞ్ఞాభవో. ఓళారికాయ సఞ్ఞాయ అభావా సుఖుమాయ చ భావా నేవసఞ్ఞా, నాసఞ్ఞా అస్మిం భవేతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభవో. ఏకేన రూపక్ఖన్ధేన వోకిణ్ణో భవో ఏకవోకారభవో. ఏకో వా వోకారో అస్స భవస్సాతి ఏకవోకారభవో. ఏస నయో చతువోకారపఞ్చవోకారభవేసు. తత్థ కామభవో పఞ్చ ఉపాదిణ్ణక్ఖన్ధా. తథా రూపభవో. అరూపభవో చత్తారో , సఞ్ఞాభవో పఞ్చ. అసఞ్ఞాభవో ఏకో ఉపాదిణ్ణక్ఖన్ధో. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభవో చత్తారో. ఏకవోకారభవాదయో ఏకచతుపఞ్చక్ఖన్ధా ఉపాదిణ్ణక్ఖన్ధేహీతి ఏవమేత్థ ధమ్మతోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౪౮. **సాత్థతో**తి యథా చ భవనిద్దేసే, తథేవ కామం సఙ్ఖారనిద్దేసేపి పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదయోవ వుత్తా, ఏవం సన్తేపి పురిమే అతీతకమ్మవసేన ఇధ పటిసన్ధియా పచ్చయత్తా, ఇమే పచ్చుప్పన్నకమ్మవసేన ఆయతిం పటిసన్ధియా పచ్చయత్తాతి పునవచనం సాత్థకమేవ, పుబ్బే వా "తత్థ కతమో పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారో? కుసలా చేతనా కామావచరా"తి (విభ॰ ౨౨౬) ఏవమాదినా నయేన చేతనావ సఙ్ఖారాతి వుత్తా. ఇధ పన "సబ్బమ్పి భవగామికమ్మ"న్తి (విభ॰ ౨౩౪) వచనతో చేతనాసమ్పయుత్తాపి. పుబ్బే చ విఞ్ఞాణపచ్చయమేవ కమ్మం "సఙ్ఖారా"తి వుత్తం. ఇదాని అసఞ్ఞాభవనిబ్బత్తకమ్పి. కిం వా బహునా, "అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా"తి ఏత్థ పుఞ్ఞాభిసఙ్ఖారాదయోవ కుసలాకుసలా ధమ్మా వుత్తా. "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి ఇధ పన ఉపపత్తిభవస్సాపి సఙ్గహితత్తా కుసలాకుసలాబ్యాకతా ధమ్మా వుత్తా. తస్మా సబ్బథాపి సాత్థకమేవిదం పునవచనన్తి ఏవమేత్థ సాత్థతోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౪౯. **భేదసఙ్గహా**తి ఉపాదానపచ్చయా భవస్స భేదతో చేవ సఙ్గహతో చ. యఞ్హి కాముపాదానపచ్చయా కామభవనిబ్బత్తకం కమ్మం కరీయతి, సో కమ్మభవో. తదభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. ఏస నయో రూపారూపభవేసు. ఏవం కాముపాదానపచ్చయా ద్వే కామభవా, తదన్తోగధా చ సఞ్ఞాభవపఞ్చవోకారభవా, ద్వే రూపభవా, తదన్తోగధా చ

సఞ్ఞాభవఅసఞ్ఞాభవఏకవోకారభవపఞ్చవోకారభవా, ద్వే అరూపభవా, తదన్తోగధా చ సఞ్ఞాభవనేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభవచతువోకారభవాతి సద్ధిం అన్తోగధేహి ఛ భవా. యథా చ కాముపాదానపచ్చయా సద్ధిం అన్తోగధేహి ఛ భవా. తథా సేసుపాదానపచ్చయాపీతి ఏవం ఉపాదానపచ్చయా **భేదతో** సద్ధిం అన్తోగధేహి చతువీసతి భవా.

సఙ్గహతో పన కమ్మభవం ఉపపత్తిభవఞ్చ ఏకతో కత్వా కాముపాదానపచ్చయా సద్ధిం అన్తోగధేహి ఏకో కామభవో. తథా రూపారూపభవాతి తయో భవా. తథా సేసుపాదానపచ్చయా పీతి. ఏవం ఉపాదానపచ్చయా సఙ్గహతో సద్ధిం అన్తోగధేహి ద్వాదస భవా. అపిచ అవిసేసేన ఉపాదానపచ్చయా కామభవూపగం కమ్మం కమ్మభవో. తదభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. ఏస నయో రూపారూపభవేసు. ఏవం ఉపాదానపచ్చయా సద్ధిం అన్తోగధేహి ద్వే కామభవా, ద్వే రూపభవా, ద్వే అరూపభవాతి అపరేన పరియాయేన సఙ్గహతో ఛ భవా. కమ్మభవఉపపత్తిభవభేదం వా అనుపగమ్మ సద్ధిం అన్తోగధేహి కామభవాదివసేన తయో భవా హోన్తి. కామభవాదిభేదమ్పి అనుపగమ్మ కమ్మభవఉపపత్తిభవవసేన ద్వే భవా హోన్తి. కమ్మూపపత్తిభేదఞ్చాపి అనుపగమ్మ ఉపాదానపచ్చయా భవోతి భవవసేన ఏకోవ భవో హోతీతి ఏవమేత్థ ఉపాదానపచ్చయస్స భవస్స భేదసఙ్గహోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

౬౫౦. యం యస్స పచ్చయో చేవాతి యఞ్చేత్థ ఉపాదానం యస్స పచ్చయో హోతి, తతోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయోతి అత్థో. కిం పనేత్థ కస్స పచ్చయో హోతి? యంకిఞ్చి యస్స కస్సచి పచ్చయో హోతియేవ. ఉమ్మత్తకో వియ హి పుథుజ్జనో. సో ఇదం యుత్తం ఇదం అయుత్తన్తి అవిచారేత్వా యస్స కస్సచి ఉపాదానస్స వసేన యంకిఞ్చి భవం పత్థేత్వా యంకిఞ్చి కమ్మం కరోతియేవ. తస్మా యదేకచ్చే సీలబ్బతుపాదానేన రూపారూపభవా న హోన్తీతి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం. సబ్బేన పన సబ్బో హోతీతి గహేతబ్బం.

సేయ్యథిదం – ఇధేకచ్చో అనుస్సవవసేన వా దిట్ఠానుసారేన వా "కామా నామేతే మనుస్సలోకే చేవ ఖత్తియమహాసాలకులాదీసు, ఛ కామావచరదేవలోకే చ సమిద్ధా"తి చిన్తేత్వా తేసం అధిగమత్థం అసద్ధమ్మస్సవనాదీహి వఞ్చితో "ఇమినా కమ్మేన కామా సమ్పజ్జన్తీ"తి మఞ్ఞమానో కాముపాదానవసేన కాయదుచ్చరితాదీనిపి కరోతి, సో దుచ్చరితపారిపూరియా అపాయే ఉపపజ్జతి. సన్దిట్ఠికే వా పన కామే పత్థయమానో పటిలద్ధే చ గోపయమానో కాముపాదానవసేన కాయదుచ్చరితాదీని కరోతి, సో దుచ్చరితపారిపూరియా అపాయే ఉపపజ్జతి. తత్రాస్స ఉపపత్తిహేతుభూతం కమ్మం కమ్మభవో. కమ్మాభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞాభవపఞ్చవోకారభవా పన తదన్తోగధా ఏవ.

అపరో పన సద్ధమ్మస్సవనాదీహి ఉపబ్రూహితఞాణో "ఇమినా కమ్మేన కామా సమ్పజ్జన్తీ"తి మఞ్ఞమానో కాముపాదానవసేన కాయసుచరితాదీని కరోతి. సో సుచరితపారిపూరియా దేవేసు వా మనుస్సేసు వా ఉపపజ్జతి. తత్రాస్స ఉపపత్తిహేతుభూతం కమ్మం కమ్మభవో. కమ్మాభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞాభవపఞ్చవోకారభవా పన తదన్తోగధా ఏవ. ఇతి కాముపాదానం సప్పభేదస్స సాన్తోగధస్స కామభవస్స పచ్చయో హోతి.

అపరో "రూపారూపభవేసు తతో సమిద్ధతరా కామా"తి సుత్వా పరికప్పేత్వా వా కాముపాదానవసేనేవ రూపారూపసమాపత్తియో నిబ్బత్తేత్వా సమాపత్తిబలేన రూపారూపబ్రహ్మలోకే ఉపపజ్జతి. తత్రాస్స ఉపపత్తిహేతుభూతం

కమ్మం కమ్మభవో. కమ్మాభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞా-అసఞ్ఞా-నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞా-ఏక-చతు-పఞ్చవోకారభవా పన తదన్తోగధా ఏవ. ఇతి కాముపాదానం సప్పభేదానం సాన్తోగధానం రూపారూపభవానమ్పి పచ్చయో హోతి.

అపరో "అయం అత్తా నామ కామావచరసమ్పత్తిభవే వా రూపారూపభవానం వా అఞ్ఞతరస్మిం ఉచ్ఛిన్నే సుఉచ్ఛిన్నో హోతీ"తి ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం ఉపాదాయ తదుపగం కమ్మం కరోతి, తస్స తం కమ్మం కమ్మభవో. కమ్మాభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞాభవాదయో పన తదన్తోగధా ఏవ. ఇతి దిట్ఠుపాదానం సప్పభేదానం సాన్తోగధానం తిణ్ణమ్పి కామరూపారూపభవానం పచ్చయో హోతి.

అపరో "అయం అత్తా నామ కామావచరసమ్పత్తిభవే వా రూపారూపభవానం వా అఞ్ఞతరస్మిం సుఖీ హోతి విగతపరిళాహో"తి అత్తవాదుపాదానేన తదుపగం కమ్మం కరోతి, తస్స తం కమ్మం కమ్మభవో. తదభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞాభవాదయో పన తదన్తోగధా ఏవ. ఇతి అత్తవాదుపాదానం సప్పభేదానం సాన్తోగధానం తిణ్ణం భవానం పచ్చయో హోతి.

అపరో "ఇదం సీలబ్బతం నామ కామావచరసమ్పత్తిభవే వా రూపారూపభవానం వా అఞ్ఞతరస్మిం పరిపూరేన్తస్స సుఖం పారిపూరిం గచ్ఛతీ"తి సీలబ్బతుపాదానవసేన తదుపగం కమ్మం కరోతి, తస్స తం కమ్మం కమ్మభవో. తదభినిబ్బత్తా ఖన్ధా ఉపపత్తిభవో. సఞ్ఞాభవాదయో పన తదన్తోగధా ఏవ. ఇతి సీలబ్బతుపాదానం సప్పభేదానం సాన్తోగధానం తిణ్ణం భవానం పచ్చయో హోతి. ఏవమేత్థ యం యస్స పచ్చయో హోతి, తతోపి విఞ్ఞాతబ్బో వినిచ్ఛయో.

కిం పనేత్థ కస్స భవస్స కథం పచ్చయో హోతీతి చే?

> రూపారూపభవానం , ఉపనిస్సయపచ్చయో ఉపాదానం;
> సహజాతాదీహిపి తం, కామభవస్సాతి విఞ్ఞేయ్యం.

రూపారూపభవానం హి, కామభవపరియాపన్నస్స చ కమ్మభవే కుసలకమ్మస్సేవ, ఉపపత్తిభవస్స చేతం చతుబ్బిధమ్పి ఉపాదానం ఉపనిస్సయపచ్చయవసేన ఏకధావ పచ్చయో హోతి. కామభవే అత్తనా సమ్పయుత్తాకుసలకమ్మభవస్స సహజాతఅఞ్ఞమఞ్ఞనిస్సయసమ్పయుత్తఅత్థిఅవిగతహేతుపచ్చయప్పభేదేహి సహజాతాదీహి పచ్చయో హోతి. విప్పయుత్తస్స పన ఉపనిస్సయపచ్చయేనేవాతి.

అయం "ఉపాదానపచ్చయా భవో"తి పదస్మిం విత్థారకథా.

భవపచ్చయాజాతిఆదివిత్థారకథా

౬౩౧. భవపచ్చయా జాతీతిఆదీసు జాతిఆదీనం వినిచ్ఛయో సచ్చనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. **భవో**తి పనేత్థ కమ్మభవోవ అధిప్పేతో. సో హి జాతియా పచ్చయో, న ఉపపత్తిభవో. సో చ పన కమ్మపచ్చయఉపనిస్సయపచ్చయవసేన ద్వేధా పచ్చయో హోతీతి.

తత్థ సియా – కథం పనేతం జానితబ్బం భవో జాతియా పచ్చయోతి చే? బాహిరపచ్చయసమత్తేపి హీనపణీతతాదివిసేసదస్సనతో. బాహిరానం హి జనకజననీసుక్కసోణితాహారాదీనం పచ్చయానం సమత్తేపి సత్తానం యమకానమ్పి సతం హీనపణీతతాదివిసేసో దిస్సతి. సో చ న అహేతుకో సబ్బదా చ సబ్బేసఞ్చ అభావతో, న కమ్మభవతో అఞ్ఞహేతుకో తదభినిబ్బత్తకసత్తానం అజ్ఝత్తసన్తానే అఞ్ఞస్స కారణస్స అభావతోతి కమ్మభవహేతుకోవ. కమ్మం హి సత్తానం హీనపణీతతాదివిసేసస్స హేతు. తేనాహ భగవా "కమ్మం సత్తే విభజతి యదిదం హీనప్పణీతతాయా"తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౮౯). తస్మా జానితబ్బమేతం "భవో జాతియా పచ్చయో"తి.

యస్మా చ అసతి జాతియా జరామరణం నామ, సోకాదయో వా ధమ్మా న హోన్తి. జాతియా పన సతి జరామరణఞ్చేవ, జరామరణసఙ్ఖాతదుక్ఖధమ్మఫుట్ఠస్స చ బాలజనస్స జరామరణాభిసమ్బన్ధా వా తేన తేన దుక్ఖధమ్మేన ఫుట్ఠస్స అనభిసమ్బన్ధా వా సోకాదయో చ ధమ్మా హోన్తి. తస్మా అయమ్పి జాతి జరామరణస్స చేవ సోకాదీనఞ్చ పచ్చయో హోతీతి వేదితబ్బా. సా పన ఉపనిస్సయకోటియా ఏకధావ పచ్చయో హోతీతి.

అయం "భవపచ్చయా జాతీ"తిఆదీసు విత్థారకథా.

భవచక్కకథా

౬౫౨. యస్మా పనేత్థ సోకాదయో అవసానే వుత్తా, తస్మా యా సా అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి ఏవమేతస్స భవచక్కస్స ఆదిమ్హి వుత్తా, సా,

సోకాదీహి అవిజ్జా, సిద్ధా భవచక్కమవిదితాదిమిదం;
కారకవేదకరహితం, ద్వాదసవిధసుఞ్ఞతాసుఞ్ఞం.

సతతం సమితం పవత్తతీతి వేదితబ్బం.

కథం పనేత్థ సోకాదీహి అవిజ్జా సిద్ధా, కథమిదం భవచక్కం అవిదితాది, కథం కారకవేదకరహితం, కథం ద్వాదసవిధసుఞ్ఞతాసుఞ్ఞన్తి చే? ఏత్థ హి సోకదోమనస్సుపాయాసా అవిజ్జాయ అవియోగినో, పరిదేవో చ నామ మూళ్హస్సాతి తేసు తావ సిద్ధేసు సిద్ధా హోతి అవిజ్జా. అపిచ "ఆసవసముదయా అవిజ్జాసముదయో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౦౩) వుత్తం. ఆసవసముదయా చేతే సోకాదయో హోన్తి.

కథం? వత్థుకామవియోగే తావ సోకో కామాసవసముదయా హోతి. యథాహ –

"తస్స చే కామయానస్స, ఛన్దజాతస్స జన్తునో;
తే కామా పరిహాయన్తి, సల్లవిద్ధోవ రుప్పతీ"తి. (సు॰ ని॰ ౭౭౩);

యథా చాహ – "కామతో జాయతి సోకో"తి. (ధ॰ ప॰ ౨౧౫).

సబ్బేపి చేతే దిట్ఠాసవసముదయా హోన్తి. యథాహ –

“తస్స ‘అహం రూపం మమ రూప’న్తి పరియుట్ఠట్ఠాయినో రూపవిపరిణామఞ్ఞథాభావా ఉప్పజ్జన్తి సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసా”తి (సం॰ ని॰ ౩.౧).

యథా చ దిట్ఠాసవసముదయా, ఏవం భవాసవసముదయాపి. యథాహ –

“యేపి తే దేవా దీఘాయుకా వణ్ణవన్తో సుఖబహులా ఉచ్చేసు విమానేసు చిరట్ఠితికా, తేపి తథాగతస్స ధమ్మదేసనం సుత్వా భయం సన్తాసం సంవేగమాపజ్జన్తీ”తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౮). పఞ్చ పుబ్బనిమిత్తాని దిస్వా మరణభయేన సన్తజ్జితానం దేవానం వియ.

యథా చ భవాసవసముదయా, ఏవం అవిజ్జాసవసముదయాపి. యథాహ –

“స ఖో సో, భిక్ఖవే, బాలో తివిధం దిట్ఠేవ ధమ్మే దుక్ఖం దోమనస్సం పటిసంవేదేతీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౪౬).

ఇతి యస్మా ఆసవసముదయా ఏతే ధమ్మా హోన్తి, తస్మా ఏతే సిజ్ఝమానా అవిజ్జాయ హేతుభూతే ఆసవే సాధేన్తి. ఆసవేసు చ సిద్ధేసు పచ్చయభావే భావతో అవిజ్జాపి సిద్ధావ హోతీతి. ఏవం తావేత్థ **సోకాదీహి అవిజ్జా సిద్ధా** హోతీతి వేదితబ్బా.

యస్మా పన ఏవం పచ్చయభావే భావతో అవిజ్జాయ సిద్ధాయ పున అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణన్తి ఏవం హేతుఫలపరమ్పరాయ పరియోసానం నత్థి. తస్మా తం హేతుఫలసమ్బన్ధవసేన పవత్తం ద్వాదసఙ్గం **భవచక్కం అవిదితాదీ**తి సిద్ధం హోతి.

ఏవం సతి అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి ఇదం ఆదిమత్తకథనం విరుజ్ఝతీతి చే. నయిదం ఆదిమత్తకథనం. పధానధమ్మకథనం పనేతం. తిణ్ణన్నం హి వట్టానం అవిజ్జా పధానా. అవిజ్జాగ్గహణేన హి అవసేసకిలేసవట్టఞ్చ కమ్మాదీని చ బాలం పలిబోధేన్తి. సప్పసిరగ్గహణేన సేససప్పసరీరం వియ బాహం. అవిజ్జాసముచ్ఛేదే పన కతే తేహి విమోక్ఖో హోతి . సప్పసిరచ్ఛేదే కతే పలిబోధితబాహావిమోక్ఖో వియ. యథాహ – “అవిజ్జాయత్వేవ అసేసవిరాగనిరోధా సఙ్ఖారనిరోధో”తిఆది (సం॰ ని॰ ౨.౧; మహావ॰ ౧). ఇతి యం గణ్హతో బన్ధో, ముచ్చతో చ మోక్ఖో హోతి, తస్స పధానధమ్మస్స కథనమిదం, న ఆదిమత్తకథనన్తి. ఏవమిదం **భవచక్కం అవిదితాదీ**తి వేదితబ్బం.

తయిదం యస్మా అవిజ్జాదీహి కారణేహి సఙ్ఖారాదీనం పవత్తి, తస్మా తతో అఞ్ఞేన “బ్రహ్మా మహాబ్రహ్మా సేట్ఠో సజితా”తి (దీ॰ ని॰ ౧.౪౨) ఏవం పరికప్పితేన బ్రహ్మాదినా వా సంసారస్స కారకేన, “సో ఖో పన మే అయం అత్తా వదో వేదేయ్యో”తి ఏవం పరికప్పితేన అత్తనా వా సుఖదుక్ఖానం వేదకేన రహితం. ఇతి **కారకవేదకరహిత**న్తి వేదితబ్బం.

యస్మా పనేత్థ అవిజ్జా ఉదయబ్బయధమ్మకత్తా ధువభావేన, సంకిలిట్ఠత్తా సంకిలేసికత్తా చ సుభభావేన, ఉదయబ్బయపటిపీళితత్తా సుఖభావేన, పచ్చయాయత్తవుత్తిత్తా వసవత్తనభూతేన అత్తభావేన చ సుఞ్ఞా. తథా సఙ్ఖారాదీనిపి అఙ్గాని. యస్మా వా అవిజ్జా న అత్తా, న అత్తనో, న అత్తని, న అత్తవతీ. తథా సఙ్ఖారాదీనిపి అఙ్గాని. తస్మా **ద్వాదసవిధసుఞ్ఞతాసుఞ్ఞ**మేతం భవచక్కన్తి వేదితబ్బం.

౬౨౩. ఏవఞ్చ విదిత్వా పున,

> తస్సావిజ్జాతణ్హా, మూలమతీతాదయో తయో కాలా;
> ద్వే అట్ఠ ద్వే ఏవ చ, సరూపతో తేసు అఙ్గాని.

తస్స ఖో పనేతస్స భవచక్కస్స అవిజ్జా తణ్హా చాతి ద్వే ధమ్మా **మూల**న్తి వేదితబ్బా. తదేతం పుబ్బన్తాహరణతో అవిజ్జామూలం వేదనావసానం, అపరన్తసన్తానతో తణ్హామూలం జరామరణావసానన్తి దువిధం హోతి. తత్థ పురిమం దిట్ఠిచరితవసేన వుత్తం, పచ్ఛిమం తణ్హాచరితవసేన. దిట్ఠిచరితానం హి అవిజ్జా, తణ్హాచరితానఞ్చ తణ్హా సంసారనాయికా. ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసముగ్ఘాతాయ వా పఠమం, ఫలుప్పత్తియా హేతూనం అనుపచ్ఛేదప్పకాసనతో, సస్సతదిట్ఠిసముగ్ఘాతాయ దుతియం, ఉప్పన్నానం జరామరణప్పకాసనతో. గబ్భసేయ్యకవసేన వా పురిమం, అనుపుబ్బపవత్తిదీపనతో, ఓపపాతికవసేన పచ్ఛిమం, సహుప్పత్తిదీపనతో.

అతీతపచ్చుప్పన్నానాగతా చస్స **తయో కాలా**. తేసు పాళియం సరూపతో ఆగతవసేన "అవిజ్జా, సఙ్ఖారా చా"తి **ద్వే** అఙ్గాని అతీతకాలాని. విఞ్ఞాణాదీని భవావసానాని **అట్ఠ** పచ్చుప్పన్నకాలాని. జాతి చేవ జరామరణఞ్చ **ద్వే** అనాగతకాలానీతి వేదితబ్బాని.

౬౨౪. పున ,

> "హేతుఫలహేతుపుబ్బక-తిసన్ధిచతుభేదసఙ్గహఞ్చేతం;
> వీసతి ఆకారారం, తివట్టమనవట్ఠితం భమతి".

ఇతిపి వేదితబ్బం.

తత్థ సఙ్ఖారానఞ్చ పటిసన్ధివిఞ్ఞాణస్స చ అన్తరా ఏకో హేతుఫలసన్ధి నామ. వేదనాయ చ తణ్హాయ చ అన్తరా ఏకో ఫలహేతుసన్ధి నామ. భవస్స చ జాతియా చ అన్తరా ఏకో హేతుఫలసన్ధీతి ఏవమిదం **హేతుఫలహేతుపుబ్బకతిసన్ధీ**తి వేదితబ్బం.

సన్ధీనం ఆదిపరియోసానవవత్థితా పనస్స **చత్తారో సఙ్గహా** హోన్తి. సేయ్యథిదం – అవిజ్జాసఙ్ఖారా ఏకో సఙ్గహో. విఞ్ఞాణనామరూపసళాయతనఫస్సవేదనా దుతియో. తణ్హుపాదానభవా తతియో. జాతిజరామరణం చతుత్థోతి. ఏవమిదం చతుభేదసఙ్గహన్తి వేదితబ్బం.

> అతీతే హేతవో పఞ్చ, ఇదాని ఫలపఞ్చకం;
> ఇదాని హేతవో పఞ్చ, ఆయతిం ఫలపఞ్చకన్తి.

ఏతేహి పన వీసతియా ఆకారసఙ్ఖాతేహి అరేహి **వీసతిఆకారార**న్తి వేదితబ్బం. తత్థ **అతీతే హేతవో పఞ్చా**తి అవిజ్జా సఙ్ఖారా చాతి ఇమే తావ ద్వే వుత్తా ఏవ. యస్మా పన అవిద్వా పరితస్సతి, పరితస్సితో ఉపాదియతి, తస్సుపాదానపచ్చయా భవో. తస్మా తణ్హుపాదానభవాపి గహితా హోన్తి. తేనాహ "పురిమకమ్మభవస్మిం మోహో అవిజ్జా,

ఆయూహనా సఙ్ఖారా, నికన్తి తణ్హా, ఉపగమనం ఉపాదానం, చేతనా భవోతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా పురిమకమ్మభవస్మిం ఇధ పటిసన్ధియా పచ్చయా"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౭).

తత్థ **పురిమకమ్మభవస్మి**న్తి పురిమే కమ్మభవే, అతీతజాతియం కమ్మభవే కరియమానేతి అత్థో. **మోహో అవిజ్జా**తి యో తదా దుక్ఖాదీసు మోహో, యేన మూళ్హో కమ్మం కరోతి, సా అవిజ్జా. **ఆయూహనా సఙ్ఖారా**తి తం కమ్మం కరోతో యా పురిమచేతనాయో, యథా "దానం దస్సామీ"తి చిత్తం ఉప్పాదేత్వా మాసమ్పి సంవచ్ఛరమ్పి దానుపకరణాని సజ్జేన్తస్స ఉప్పన్నా పురిమచేతనాయో. పటిగ్గాహకానం పన హత్థే దక్ఖిణం పతిట్ఠాపయతో చేతనా భవోతి వుచ్చతి. ఏకావజ్జనేసు వా ఛసు జవనేసు చేతనా ఆయూహనా సఙ్ఖారా నామ . సత్తమే భవో. యా కాచి వా పన చేతనా భవో. సమ్పయుత్తా ఆయూహనా సఙ్ఖారా నామ. **నికన్తి తణ్హా**తి యా కమ్మం కరోన్తస్స ఫలే ఉపపత్తిభవే నికామనా పత్థనా, సా తణ్హా నామ. **ఉపగమనం ఉపాదాన**న్తి యం కమ్మభవస్స పచ్చయభూతం "ఇదం కత్వా అసుకస్మిం నామ ఠానే కామే సేవిస్సామి ఉచ్ఛిజ్జిస్సామీ"తిఆదినా నయేన పవత్తం ఉపగమనం గహణం పరామసనం, ఇదం ఉపాదానం నామ. **చేతనా భవో**తి ఆయూహనావసానే వుత్తా చేతనా భవోతి ఏవమత్థో వేదితబ్బో.

ఇదాని ఫలపఞ్చకన్తి విఞ్ఞాణాదివేదనావసానం పాళియం ఆగతమేవ. యథాహ – "ఇధ పటిసన్ధి విఞ్ఞాణం, ఓక్కన్తి నామరూపం, పసాదో ఆయతనం, ఫుట్ఠో ఫస్సో, వేదయితం వేదనా, ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ఇధూపపత్తిభవస్మిం పురేకతస్స కమ్మస్స పచ్చయా"తి (పటి॰ ౧.౪౭). తత్థ **పటిసన్ధి విఞ్ఞాణ**న్తి యం భవన్తరపటిసన్ధానవసేన ఉప్పన్నత్తా పటిసన్ధీతి వుచ్చతి, తం విఞ్ఞాణం. **ఓక్కన్తి నామరూప**న్తి యా గబ్భే రూపారూపధమ్మానం ఓక్కన్తి ఆగన్త్వా పవిసనం వియ, ఇదం నామరూపం. **పసాదో ఆయతన**న్తి ఇదం చక్ఖాదిపఞ్చాయతనవసేన వుత్తం. **ఫుట్ఠో ఫస్సో**తి యో ఆరమ్మణం ఫుట్ఠో ఫుసన్తో ఉప్పన్నో, అయం ఫస్సో. **వేదయితం వేదనా**తి యం పటిసన్ధివిఞ్ఞాణేన వా సళాయతనపచ్చయేన వా ఫస్సేన సహ ఉప్పన్నం విపాకవేదయితం, సా వేదనాతి ఏవమత్థో వేదితబ్బో.

ఇదాని హేతవో పఞ్చాతి తణ్హాదయో పాళియం ఆగతా తణ్హుపాదానభవా. భవే పన గహితే తస్స పుబ్బభాగా తంసమ్పయుత్తా వా సఙ్ఖారా గహితావ హోన్తి. తణ్హుపాదానగ్గహణేన చ తంసమ్పయుత్తా, యాయ వా మూళ్హో కమ్మం కరోతి, సా అవిజ్జా గహితావ హోతీతి. ఏవం పఞ్చ. తేనాహ "ఇధ పరిపక్కత్తా ఆయతనానం మోహో అవిజ్జా, ఆయూహనా సఙ్ఖారా, నికన్తి తణ్హా, ఉపగమనం ఉపాదానం, చేతనా భవోతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ఇధ కమ్మభవస్మిం ఆయతిం పటిసన్ధియా పచ్చయా"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౭). తత్థ **ఇధ పరిపక్కత్తా ఆయతనాన**న్తి పరిపక్కాయతనస్స కమ్మకరణకాలే సమ్మోహో దస్సితో. సేసం ఉత్తానత్థమేవ.

ఆయతిం ఫలపఞ్చకన్తి విఞ్ఞాణాదీని పఞ్చ. తాని జాతిగ్గహణేన వుత్తాని. జరామరణం పన తేసంయేవ జరామరణం. తేనాహ – "ఆయతిం పటిసన్ధి విఞ్ఞాణం , ఓక్కన్తి నామరూపం, పసాదో ఆయతనం, ఫుట్ఠో ఫస్సో, వేదయితం వేదనా, ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ఆయతిం ఉపపత్తిభవస్మిం ఇధ కతస్స కమ్మస్స పచ్చయా"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౭). ఏవమిదం వీసతి ఆకారారం హోతి.

తివట్టమనవట్ఠితం భమతీతి ఏత్థ పన సఙ్ఖారభవా కమ్మవట్టం, అవిజ్జాతణ్హుపాదానాని కిలేసవట్టం, విఞ్ఞాణనామరూపసళాయతనఫస్సవేదనా విపాకవట్టన్తి ఇమేహి తీహి వట్టేహి తివట్టమిదం భవచక్కం యావ కిలేసవట్టం న

ఉపచ్ఛిజ్జతి, తావ అనుపచ్ఛిన్నపచ్చయత్తా అనవట్ఠితం పునప్పునం పరివత్తనతో భమతియేవాతి వేదితబ్బం.

౬౫౫. తయిదమేవం భమమానం,

> సచ్చప్పభవతో కిచ్చా, వారణా ఉపమాహి చ;
> గమ్భీరనయభేదా చ, విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

తత్థ యస్మా కుసలాకుసలం కమ్మం అవిసేసేన సముదయసచ్చన్తి సచ్చవిభఙ్గే వుత్తం, తస్మా అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి అవిజ్జాయ సఙ్ఖారా దుతియసచ్చప్పభవం దుతియసచ్చం. సఙ్ఖారేహి విఞ్ఞాణం దుతియసచ్చప్పభవం పఠమసచ్చం. విఞ్ఞాణాదీహి నామరూపాదీని విపాకవేదనాపరియోసానాని పఠమసచ్చప్పభవం పఠమసచ్చం. వేదనాయ తణ్హా పఠమసచ్చప్పభవం దుతియసచ్చం. తణ్హాయ ఉపాదానం దుతియసచ్చప్పభవం దుతియసచ్చం. ఉపాదానతో భవో దుతియసచ్చప్పభవం పఠమదుతియసచ్చద్వయం. భవతో జాతి దుతియసచ్చప్పభవం పఠమసచ్చం. జాతియా జరామరణం పఠమసచ్చప్పభవం పఠమసచ్చన్తి ఏవం తావిదం **సచ్చప్పభవతో** విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

౬౫౬. యస్మా పనేత్థ అవిజ్జా వత్థూసు చ సత్తే సమ్మోహేతి, పచ్చయో చ హోతి సఙ్ఖారానం పాతుభావాయ. తథా సఙ్ఖారా సఙ్ఖతఞ్చ అభిసఙ్ఖరోన్తి, పచ్చయా చ హోన్తి విఞ్ఞాణస్స. విఞ్ఞాణమ్పి వత్థుఞ్చ పటివిజానాతి, పచ్చయో చ హోతి నామరూపస్స. నామరూపమ్పి అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్చ ఉపత్థమ్భేతి, పచ్చయో చ హోతి సళాయతనస్స. సళాయతనమ్పి సవిసయే చ పవత్తతి, పచ్చయో చ హోతి ఫస్సస్స. ఫస్సోపి ఆరమ్మణఞ్చ ఫుసతి, పచ్చయో చ హోతి వేదనాయ. వేదనాపి ఆరమ్మణరసఞ్చ అనుభవతి, పచ్చయో చ హోతి తణ్హాయ. తణ్హాపి రజ్జనీయే చ ధమ్మే రజ్జతి, పచ్చయో చ హోతి ఉపాదానస్స. ఉపాదానమ్పి ఉపాదానియే చ ధమ్మే ఉపాదియతి, పచ్చయో చ హోతి భవస్స. భవోపి నానాగతీసు చ విక్ఖిపతి, పచ్చయో చ హోతి జాతియా. జాతిపి ఖన్ధే చ జనేతి తేసం అభినిబ్బత్తిభావేన పవత్తత్తా, పచ్చయో చ హోతి జరామరణస్స. జరామరణమ్పి ఖన్ధానం పాకభేదభావఞ్చ అధితిట్ఠతి, పచ్చయో చ హోతి భవన్తరపాతుభావాయ సోకాదీనం అధిట్ఠానత్తా. తస్మా సబ్బపదేసు ద్వేధా పవత్తి**కిచ్చతో**పి ఇదం విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

౬౫౭. యస్మా చేత్థ అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారాతి ఇదం కారకదస్సననివారణం. సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణన్తి అత్తసఙ్కన్తిదస్సననివారణం. విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి "అత్తా"తిపరికప్పితవత్థుభేదదస్సనతో ఘనసఞ్ఞానివారణం. నామరూపపచ్చయా సళాయతనన్తిఆది అత్తా పస్సతి…పే… విజానాతి, ఫుసతి, వేదయతి, తణ్హీయతి, ఉపాదియతి, భవతి, జాయతి, జీయతి, మీయతీతిఏవమాదిదస్సననివారణం. తస్మా మిచ్ఛాదస్సన**నివారణతో**పేతం భవచక్కం విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

౬౫౮. యస్మా పనేత్థ సలక్ఖణసామఞ్ఞలక్ఖణవసేన ధమ్మానం అదస్సనతో అన్ధో వియ అవిజ్జా. అన్ధస్స ఉపక్ఖలనం వియ అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా. ఉపక్ఖలితస్స పతనం వియ సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం. పతితస్స గణ్డపాతుభావో వియ విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపం. గణ్డభేదపీళకా వియ నామరూపపచ్చయా సళాయతనం. గణ్డపీళకాఘట్టనం వియ సళాయతనపచ్చయా ఫస్సో. ఘట్టనదుక్ఖం వియ ఫస్సపచ్చయా వేదనా, దుక్ఖస్స పటికారాభిలాసో వియ వేదనాపచ్చయా తణ్హా. పటికారాభిలాసేన అసప్పాయగ్గహణం వియ తణ్హాపచ్చయా ఉపాదానం. ఉపాదిణ్ణఅసప్పాయాలేపనం వియ

ఉపాదానపచ్చయా భవో. అసప్పాయాలేపనేన గణ్డవికారపాతుభావో వియ భవపచ్చయా జాతి. గణ్డవికారతో గణ్డభేదో వియ జాతిపచ్చయా జరామరణం. యస్మా వా పనేత్థ అవిజ్జా అప్పటిపత్తిమిచ్ఛాపటిపత్తిభావేన సత్తే అభిభవతి పటలం వియ అక్ఖీని . తదభిభూతో చ బాలో పునబ్భవికేహి సఙ్ఖారేహి అత్తానం వేఠేతి కోసకారకిమి వియ కోసప్పదేసేహి. సఙ్ఖారపరిగ్గహితం విఞ్ఞాణం గతీసు పతిట్ఠం లభతి పరిణాయకపరిగ్గహితో వియ రాజకుమారో రజ్జే. ఉపపత్తినిమిత్తపరికప్పనతో విఞ్ఞాణం పటిసన్ధియం అనేకప్పకారం నామరూపం అభినిబ్బత్తేతి మాయాకారో వియ మాయం. నామరూపే పతిట్ఠితం సళాయతనం వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లం పాపుణాతి సుభూమియం పతిట్ఠితో వనప్పగుమ్బో వియ. ఆయతనఘట్టనతో ఫస్సో జాయతి అరణిసహితాభిమన్థనతో అగ్గి వియ. ఫస్సేన ఫుట్ఠస్స వేదనా పాతుభవతి అగ్గినా ఫుట్ఠస్స దాహో వియ. వేదయమానస్స తణ్హా పవడ్ఢతి లోణూదకం పివతో పిపాసా వియ. తసితో భవేసు అభిలాసం కరోతి పిపాసితో వియ పానీయే. తదస్సుపాదానం, ఉపాదానేన భవం ఉపాదియతి ఆమిసలోభేన మచ్ఛో బళిసం వియ. భవే సతి జాతి హోతి బీజే సతి అఙ్కురో వియ. జాతస్స అవస్సం జరామరణం ఉప్పన్నస్స రుక్ఖస్స పతనం వియ. తస్మా ఏవం **ఉపమాహి**పేతం భవచక్కం విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

౬౫౯. యస్మా చ భగవతా అత్థతోపి ధమ్మతోపి దేసనతోపి పటివేధతోపి గమ్భీరభావం సన్ధాయ "గమ్భీరో చాయం, ఆనన్ద, పటిచ్చసముప్పాదో గమ్భీరావభాసో చా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౯౫; సం॰ ని॰ ౨.౬౦) వుత్తం, తస్మా **గమ్భీరభేదతో**పేతం భవచక్కం విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

తత్థ యస్మా న జాతితో జరామరణం న హోతి, న చ జాతిం వినా అఞ్ఞతో హోతి, ఇత్థఞ్చ జాతితో సముదాగచ్ఛతీతి ఏవం జాతిపచ్చయసముదాగతట్ఠస్స దురవబోధనీయతో జరామరణస్స జాతిపచ్చయసమ్భూతసముదాగతట్ఠో గమ్భీరో. తథా జాతియా భవపచ్చయ...పే॰... సఙ్ఖారానం అవిజ్జాపచ్చయసమ్భూతసముదాగతట్ఠో గమ్భీరో. తస్మా ఇదం భవచక్కం అత్థగమ్భీరన్తి అయం తావేత్థ **అత్థగమ్భీరతా**. హేతుఫలఞ్హి అత్థోతి వుచ్చతి. యథాహ – "హేతుఫలే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా"తి (విభ॰ ౭౨౦).

యస్మా పన యేనాకారేన యదవత్థా చ అవిజ్జా తేసం తేసం సఙ్ఖారానం పచ్చయో హోతి, తస్స దురవబోధనీయతో అవిజ్జాయ సఙ్ఖారానం పచ్చయట్ఠో గమ్భీరో. తథా సఙ్ఖారానం...పే॰... జాతియా జరామరణస్స పచ్చయట్ఠో గమ్భీరో, తస్మా ఇదం భవచక్కం ధమ్మగమ్భీరన్తి అయమేత్థ **ధమ్మగమ్భీరతా**. హేతునో హి ధమ్మోతి నామం. యథాహ – "హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా"తి (విభ॰ ౭౨౦).

యస్మా చస్స తేన తేన కారణేన తథా తథా పవత్తేతబ్బత్తా దేసనాపి గమ్భీరా, న తత్థ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణతో అఞ్ఞం ఞాణం పతిట్ఠం లభతి. తథాహేతం కత్థచి సుత్తే అనులోమతో, కత్థచి పటిలోమతో, కత్థచి అనులోమపటిలోమతో, కత్థచి వేమజ్ఝతో పట్ఠాయ అనులోమతో వా పటిలోమతో వా, కత్థచి తిసన్ధిచతుసఙ్ఖేపం, కత్థచి ద్విసన్ధితిసఙ్ఖేపం, కత్థచి ఏకసన్ధిద్విసఙ్ఖేపం దేసితం, తస్మా ఇదం భవచక్కం దేసనాగమ్భీరన్తి అయం **దేసనాగమ్భీరతా**.

యస్మా చేత్థ యో సో అవిజ్జాదీనం సభావో, యేన పటివిద్ధేన అవిజ్జాదయో సమ్మా సలక్ఖణతో పటివిద్ధా హోన్తి, సో దుప్పరియోగాహత్తా గమ్భీరో, తస్మా ఇదం భవచక్కం పటివేధగమ్భీరం. తథా హేత్థ అవిజ్జాయ అఞ్ఞాణాదస్సనసచ్చాసమ్పటివేధట్ఠో గమ్భీరో, సఙ్ఖారానం అభిసఙ్ఖరణాయూహనసరాగవిరాగట్ఠో, విఞ్ఞాణస్స

సుఞ్ఞతఅబ్యాపారఅసఙ్కన్తిపటిసన్ధిపాతుభావట్ఠో, నామరూపస్స ఏకుప్పాదవినిబ్భోగావినిబ్భోగనమనరుప్పనట్ఠో, సళాయతనస్స అధిపతిలోకద్వారఖేత్తవిసయిభావట్ఠో, ఫస్సస్స ఫుసనసఙ్ఘట్టనసఙ్గతిసన్నిపాతట్ఠో , వేదనాయ ఆరమ్మణరసానుభవనసుఖదుక్ఖమజ్ఝత్తభావనిజ్జీవవేదయితట్ఠో. తణ్హాయ అభినన్దితజ్ఝోసానసరితాలతానదీతణ్హాసముద్దదుప్పూరట్ఠో, ఉపాదానస్స ఆదానగ్గహణాభినివేసపరామాసదురతిక్కమట్ఠో, భవస్స ఆయూహనాభిసఙ్ఖరణయోనిగతిఠితినివాసేసుఖిపనట్ఠో, జాతియా జాతి సఞ్జాతి ఓక్కన్తి నిబ్బత్తి పాతుభావట్ఠో, జరామరణస్స ఖయవయభేదవిపరిణామట్ఠో గమ్భీరోతి అయమేత్థ **పటివేధగమ్భీరతా**.

౬౬౦. యస్మా పనేత్థ ఏకత్తనయో, నానత్తనయో, అబ్యాపారనయో, ఏవంధమ్మతానయోతి చత్తారో అత్థనయా హోన్తి, తస్మా **నయభేదతో**పేతం భవచక్కం విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

తత్థ అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణన్తి ఏవం బీజస్స అఙ్కురాదిభావేన రుక్ఖభావప్పత్తి వియ సన్తానానుపచ్ఛేదో **ఏకత్తనయో** నామ. యం సమ్మా పస్సన్తో హేతుఫలసమ్బన్ధేన సన్తానస్స అనుపచ్ఛేదావబోధతో ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం పజహతి. మిచ్ఛా పస్సన్తో హేతుఫలసమ్బన్ధేన పవత్తమానస్స సన్తానానుపచ్ఛేదస్స ఏకత్తగహణతో సస్సతదిట్ఠిం ఉపాదియతి.

అవిజ్జాదీనం పన యథాసకంలక్ఖణవవత్థానం **నానత్తనయో** నామ. యం సమ్మా పస్సన్తో నవనవానం ఉప్పాదదస్సనతో సస్సతదిట్ఠిం పజహతి. మిచ్ఛా పస్సన్తో ఏకసన్తానపతితస్స భిన్నసన్తానస్సేవ నానత్తగ్గహణతో ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం ఉపాదియతి.

అవిజ్జాయ సఙ్ఖారా మయా ఉప్పాదేతబ్బా, సఙ్ఖారానం వా విఞ్ఞాణం అమ్హేహీతి ఏవమాదిబ్యాపారాభావో **అబ్యాపారనయో** నామ. యం సమ్మా పస్సన్తో కారకస్స అభావావబోధతో అత్తదిట్ఠిం పజహతి. మిచ్ఛా పస్సన్తో యో అసతిపి బ్యాపారే అవిజ్జాదీనం సభావనియమసిద్ధో హేతుభావో, తస్స అగ్గహణతో అకిరియదిట్ఠిం ఉపాదియతి.

అవిజ్జాదీహి పన కారణేహి సఙ్ఖారాదీనంయేవ సమ్భవో ఖీరాదీహి దధిఆదీనం వియ, న అఞ్ఞేసన్తి అయం **ఏవంధమ్మతానయో** నామ. యం సమ్మా పస్సన్తో పచ్చయానురూపతో ఫలావబోధా అహేతుకదిట్ఠిం అకిరియదిట్ఠిఞ్చ పజహతి. మిచ్ఛా పస్సన్తో పచ్చయానురూపం ఫలప్పవత్తిం అగ్గహేత్వా యతో కుతోచి యస్స కస్సచి అసమ్భవగ్గహణతో అహేతుకదిట్ఠిఞ్చేవ నియతవాదఞ్చ ఉపాదియతీతి ఏవమిదం భవచక్కం,

సచ్చప్పభవతో కిచ్చా, వారణాఉపమాహి చ;
గమ్భీరనయభేదా చ, విఞ్ఞాతబ్బం యథారహం.

౬౬౧. ఇదఞ్హి అతిగమ్భీరతో అగాధం. నానానయగహనతో దురతియానం. ఞాణాసినా సమాధిపవరసిలాయం సునిసితేన,

భవచక్కమపదాలేత్వా, అసనివిచక్కమివ నిచ్చనిమ్మథనం;
సంసారభయమతీతో, న కోచి సుపినన్తరేప్యత్థి.

వుత్తమ్పి హేతం భగవతా – “గమ్భీరో చాయం, ఆనన్ద, పటిచ్చసముప్పాదో గమ్భీరావభాసో చ. ఏతస్స చానన్ద, ధమ్మస్స అననుబోధా అప్పటివేధా ఏవమయం పజా తన్తాకులకజాతా కులాగణ్ఠికజాతా ముఞ్జపబ్బజభూతా అపాయం దుగ్గతిం వినిపాతం సంసారం నాతివత్తతీ”తి (మహావ. ౯౫; సం. ని. ౨.౬౦). తస్మా అత్తనో వా పరేసం వా హితాయ చ సుఖాయ చ పటిపన్నో అవసేసకిచ్చాని పహాయ,

గమ్భీరే పచ్చయాకారప్పభేదే ఇధ పణ్డితో;
యథా గాధం లభేథేవమనుయుఞ్జే సదా సతోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

పఞ్ఞాభూమినిద్దేసో నామ

సత్తరసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౮. దిట్ఠివిసుద్ధినిద్దేసో

నామరూపపరిగ్గహకథా

౬౬౨. ఇదాని యా "ఇమేసు భూమిభూతేసు ధమ్మేసు ఉగ్గహపరిపుచ్ఛావసేన ఞాణపరిచయం కత్వా 'సీలవిసుద్ధి చేవ చిత్తవిసుద్ధి చా'తి ద్వే మూలభూతా విసుద్ధియో సమ్పాదేతబ్బా"తి వుత్తా. తత్థ **సీలవిసుద్ధి** నామ సుపరిసుద్ధం పాతిమోక్ఖసంవరాదిచతుబ్బిధం సీలం, తఞ్చ **సీలనిద్దేసే** విత్థారితమేవ. **చిత్తవిసుద్ధి** నామ సఉపచారా అట్ఠ సమాపత్తియో, తాపి చిత్తసీసేన వుత్త**సమాధినిద్దేసే** సబ్బాకారేన విత్థారితా ఏవ. తస్మా తా తత్థ విత్థారితనయేనేవ వేదితబ్బా.

యం పన వుత్తం "దిట్ఠివిసుద్ధి, కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి, మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి, పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి, ఞాణదస్సనవిసుద్ధీతి ఇమా పన పఞ్చ విసుద్ధియో సరీర"న్తి, తత్థ **నామరూపానం యాథావదస్సనం దిట్ఠివిసుద్ధి** నామ.

౬౬౩. తం సమ్పాదేతుకామేన **సమథయానికేన** తావ ఠపేత్వా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం అవసేసరూపారూపావచరజ్ఝానానం అఞ్ఞతరతో వుట్ఠాయ వితక్కాదీని ఝానఙ్గాని, తంసమ్పయుత్తా చ ధమ్మా **లక్ఖణరసాదివసేన** పరిగ్గహేతబ్బా. పరిగ్గహేత్వా సబ్బమ్పేతం ఆరమ్మణాభిముఖం నమనతో నమనట్ఠేన **నామ**న్తి వవత్థపేతబ్బం.

తతో యథా నామ పురిసో అన్తోగేహే సప్పం దిస్వా తం అనుబన్ధమానో తస్స ఆసయం పస్సతి, ఏవమేవ అయమ్పి యోగావచరో తం నామం ఉపపరిక్ఖన్తో "ఇదం నామం కిం నిస్సాయ పవత్తతీ"తి పరియేసమానో తస్స నిస్సయం హదయరూపం పస్సతి. తతో హదయరూపస్స నిస్సయభూతాని, భూతనిస్సితాని చ సేసుపాదాయరూపానీతి రూపం పరిగ్గణ్హాతి. సో సబ్బమ్పేతం రుప్పనతో **రూప**న్తి వవత్థపేతి. తతో నమనలక్ఖణం నామం, రుప్పనలక్ఖణం రూపన్తి **సఙ్ఖేపతో నామరూపం వవత్థపేతి**.

౬౬౪. సుద్ధవిపస్సనాయానికో పన అయమేవ వా **సమథయానికో** చతుధాతువవత్థానే వుత్తానం తేసం తేసం ధాతుపరిగ్గహముఖానం అఞ్ఞతరముఖవసేన సఙ్ఖేపతో వా విత్థారతో వా చతస్సో ధాతుయో పరిగ్గణ్హాతి. అథస్స యాథావసరసలక్ఖణతో ఆవిభూతాసు ధాతూసు కమ్మసముట్ఠానమ్హి తావ కేసే "చతస్సో ధాతుయో, వణ్ణో, గన్ధో, రసో, ఓజా, జీవితం, కాయప్పసాదో"తి ఏవం కాయదసకవసేన దస రూపాని, తత్థేవ భావస్స అత్థితాయ భావదసకవసేన దస, తత్థేవ ఆహారసముట్ఠానం ఓజట్ఠమకం, ఉతుసముట్ఠానం, చిత్తసముట్ఠానన్తి అపరానిపి చతువీసతీతి ఏవం చతుసముట్ఠానేసు చతువీసతికోట్ఠాసేసు చతుచత్తాలీస చతుచత్తాలీస రూపాని, సేదో, అస్సు, ఖేళో, సిఙ్ఘాణికాతి ఇమేసు పన చతూసు ఉతుచిత్తసముట్ఠానేసు ద్విన్నం ఓజట్ఠమకానం వసేన సోళస సోళస రూపాని, ఉదరియం, కరీసం, పుబ్బో, ముత్తన్తి ఇమేసు చతూసు ఉతుసముట్ఠానేసు ఉతుసముట్ఠానస్సేవ ఓజట్ఠమకస్స వసేన అట్ఠ అట్ఠ రూపాని పాకటాని హోన్తీతి. ఏస తావ **ద్వత్తింసాకారే** నయో.

యే పన ఇమస్మిం ద్వత్తింసాకారే ఆవిభూతే అపరే దస ఆకారా ఆవిభవన్తి. తత్థ అసితాదిపరిపాచకే తావ కమ్మజే తేజోకోట్ఠాసమ్హి ఓజట్ఠమకఞ్చేవ జీవితఞ్చాతి నవ రూపాని, తథా చిత్తజే అస్సాసపస్సాసకోట్ఠాసేపి ఓజట్ఠమకఞ్చేవ సద్దో

చాతి నవ, సేసేసు చతుసముట్ఠానేసు అట్ఠసు జీవితనవకఞ్చేవ తీణి చ ఓజట్ఠమకానీతి తేత్తింస రూపాని పాకటాని హోన్తి.

తస్సేవం విత్థారతో ద్వాచత్తాలీసాకారవసేన ఇమేసు భూతుపాదాయరూపేసు పాకటేసు జాతేసు వత్థుద్వారవసేన పఞ్చ చక్ఖుదసకాదయో, హదయవత్థుదసకఞ్చాతి అపరానిపి సట్ఠిరూపాని పాకటాని హోన్తి. సో సబ్బానిపి తాని **రుప్పనలక్ఖణేన** ఏకతో కత్వా “ఏతం **రూప**”న్తి పస్సతి.

తస్సేవం పరిగ్గహితరూపస్స ద్వారవసేన అరూపధమ్మా పాకటా హోన్తి. సేయ్యథిదం – ద్వేపఞ్చవిఞ్ఞాణాని, తిస్సో మనోధాతుయో, అట్ఠసట్ఠి మనోవిఞ్ఞాణధాతుయోతి ఏకాసీతి లోకియచిత్తాని, అవిసేసేన చ తేహి చిత్తేహి సహజాతో ఫస్సో, వేదనా, సఞ్ఞా, చేతనా, జీవితం, చిత్తట్ఠితి, మనసికారోతి ఇమే సత్త సత్త చేతసికాతి. లోకుత్తరచిత్తాని పన నేవ సుద్ధవిపస్సకస్స , న సమథయానికస్స పరిగ్గహం గచ్ఛన్తి అనధిగతత్తాతి. సో సబ్బేపి తే అరూపధమ్మే **నమనలక్ఖణేన** ఏకతో కత్వా “ఏతం **నామ**”న్తి పస్సతి. ఏవమేకో **చతుధాతువవత్థానముఖేన విత్థారతో నామరూపం వవత్థపేతి**.

౬౬౫. అపరో **అట్ఠారసధాతువసేన**. కథం? ఇధ భిక్ఖు అత్థి ఇమస్మిం అత్తభావే చక్ఖుధాతు...పే.... మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ధాతుయో ఆవజ్జిత్వా యం లోకో సేతకణ్హమణ్డలవిచిత్తం ఆయతవిత్థతం అక్ఖికూపకే న్హారుసుత్తకేన ఆబద్ధం మంసపిణ్డం “చక్ఖూ”తి సఞ్జానాతి, తం అగ్గహేత్వా ఖన్ధనిద్దేసే ఉపాదారూపేసు వుత్తప్పకారం చక్ఖుపసాదం “చక్ఖుధాతూ”తి వవత్థపేతి.

యాని పనస్స నిస్సయభూతా చతస్సో ధాతుయో, పరివారకాని చత్తారి వణ్ణ-గన్ధ-రస-ఓజా-రూపాని, అనుపాలకం జీవితిన్ద్రియన్తి నవ సహజాతరూపాని, తత్థేవ ఠితాని కాయదసకభావదసకవసేన వీసతి కమ్మజరూపాని, ఆహారసముట్ఠానాదీనం తిణ్ణం ఓజట్ఠమకానం వసేన చతువీసతి అనుపాదిన్నరూపానీతి ఏవం సేసాని తేపణ్ణాస రూపాని హోన్తి, న తాని చ “చక్ఖుధాతూ”తి వవత్థపేతి. ఏస నయో సోతధాతుఆదీసుపి. కాయధాతుయం పన అవసేసాని తేచత్తాలీస రూపాని హోన్తి. కేచి పన ఉతుచిత్తసముట్ఠానాని సద్దేన సహ నవ నవ కత్వా పఞ్చచత్తాలీసాతి వదన్తి.

ఇతి ఇమే పఞ్చ పసాదా, తేసఞ్చ విసయా రూపసద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బా పఞ్చాతి దస రూపాని దస ధాతుయో హోన్తి. అవసేసరూపాని ధమ్మధాతుయేవ హోన్తి. చక్ఖుం పన నిస్సాయ రూపం ఆరబ్భ పవత్తం చిత్తం చక్ఖువిఞ్ఞాణధాతు నామాతి ఏవం ద్వేపఞ్చవిఞ్ఞాణాని పఞ్చ విఞ్ఞాణధాతుయో హోన్తి. తీణి మనోధాతుచిత్తాని ఏకా మనోధాతు, అట్ఠసట్ఠి మనోవిఞ్ఞాణధాతుచిత్తాని మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి సబ్బానిపి ఏకాసీతి లోకియచిత్తాని సత్త విఞ్ఞాణధాతుయో. తంసమ్పయుత్తా ఫస్సాదయో ధమ్మధాతూతి ఏవమేత్థ అడ్ఢేకాదస ధాతుయో రూపం, అడ్ఢట్ఠమా ధాతుయో నామన్తి ఏవమేకో అట్ఠారసధాతువసేన నామరూపం వవత్థపేతి.

౬౬౬. అపరో **ద్వాదసాయతనవసేన**. కథం? చక్ఖుధాతుయం వుత్తనయేనేవ ఠపేత్వా తేపణ్ణాస రూపాని చక్ఖుపసాదమత్తం “చక్ఖాయతన”న్తి వవత్థపేతి. తత్థ వుత్తనయేనేవ చ సోతఘానజివ్హాకాయధాతుయో “సోతఘానజివ్హాకాయాయతనానీ”తి, తేసం విసయభూతే పఞ్చధమ్మే “రూపసద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బాయతనానీ”తి , లోకియసత్తవిఞ్ఞాణధాతుయో “మనాయతన”న్తి, తంసమ్పయుత్తా ఫస్సాదయో సేసరూపఞ్చ “ధమ్మాయతన”న్తి ఏవమేత్థ అడ్ఢేకాదస ఆయతనాని రూపం, దియడ్ఢఆయతనాని నామన్తి ఏవమేకో ద్వాదసాయతనవసేన నామరూపం వవత్థపేతి.

౬౬౭. అపరో తతో సంఖిత్తతరం **ఖన్ధవసేన** వవత్థపేతి. కథం? ఇధ భిక్ఖు ఇమస్మిం సరీరే చతుసముట్ఠానా చతస్సో ధాతుయో, తంనిస్సితో వణ్ణో, గన్ధో, రసో, ఓజా, చక్ఖుపసాదాదయో పఞ్చ పసాదా, వత్థురూపం, భావో, జీవితిన్ద్రియం, ద్విసముట్ఠానో సద్దోతి ఇమాని సత్తరస రూపాని **సమ్మసనుపగాని** నిప్ఫన్నాని రూపరూపాని. కాయవిఞ్ఞత్తి, వచీవిఞ్ఞత్తి, ఆకాసధాతు, రూపస్స లహుతా, ముదుతా, కమ్మఞ్ఞతా, ఉపచయో, సన్తతి, జరతా, అనిచ్చతాతి ఇమాని పన దస రూపాని **న సమ్మసనుపగాని,** ఆకారవికారఅన్తరపరిచ్ఛేదమత్తకాని, న నిప్ఫన్నరూపాని, న రూపరూపాని. అపిచ ఖో రూపానం ఆకారవికారఅన్తరపరిచ్ఛేదమత్తతో రూపన్తి సఙ్ఖం గతాని. ఇతి సబ్బాని పేతాని సత్తవీసతి రూపాని రూపక్ఖన్ధో, ఏకాసీతియా లోకియచిత్తేహి సద్ధిం ఉప్పన్నా వేదనా వేదనాక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తా సఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, సఙ్ఖారా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో, విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి. ఇతి రూపక్ఖన్ధో రూపం, చత్తారో అరూపినో ఖన్ధా నామన్తి ఏవమేకో పఞ్చక్ఖన్ధవసేన నామరూపం వవత్థపేతి.

౬౬౮. అపరో "యంకిఞ్చి రూపం సబ్బం రూపం చత్తారి మహాభూతాని చతున్నఞ్చ మహాభూతానం ఉపాదాయరూప"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౩౪౭; అ॰ ని॰ ౧౧.౧౭) ఏవం సంఖిత్తేనేవ ఇమస్మిం అత్తభావే రూపం పరిగ్గహేత్వా, తథా మనాయతనఞ్చేవ ధమ్మాయతనేకదేసఞ్చ నామన్తి పరిగ్గహేత్వా "ఇతి ఇదఞ్చ నామం ఇదఞ్చ రూపం, ఇదం వుచ్చతి నామరూప"న్తి **సఙ్ఖేపతో** నామరూపం వవత్థపేతి.

౬౬౯. సచే పనస్స తేన తేన ముఖేన రూపం పరిగ్గహేత్వా అరూపం పరిగ్గణ్హతో సుఖుమత్తా అరూపం న ఉపట్ఠాతి, తేన ధురనిక్ఖేపం అకత్వా రూపమేవ పునప్పునం సమ్మసితబ్బం మనసికాతబ్బం పరిగ్గహేతబ్బం వవత్థపేతబ్బం. యథా యథా హిస్స రూపం సువిక్ఖాలితం హోతి నిజ్జటం సుపరిసుద్ధం, తథా తథా తదారమ్మణా అరూపధమ్మా సయమేవ పాకటా హోన్తి.

యథా హి చక్ఖుమతో పురిసస్స అపరిసుద్ధే ఆదాసే ముఖనిమిత్తం ఓలోకేన్తస్స నిమిత్తం న పఞ్ఞాయతి, సో "నిమిత్తం న పఞ్ఞాయతీ"తి న ఆదాసం ఛడ్డేతి, అథ ఖో నం పునప్పునం పరిమజ్జతి . తస్స పరిసుద్ధే ఆదాసే నిమిత్తం సయమేవ పాకటం హోతి. యథా చ తేలత్థికో తిలపిట్ఠం దోణియం ఆకిరిత్వా ఉదకేన పరిప్ఫోసేత్వా ఏకవారం ద్వేవారం పీళనమత్తేన తేలే అనిక్ఖమన్తే న తిలపిట్ఠం ఛడ్డేతి, అథ ఖో నం పునప్పునం ఉణ్హోదకేన పరిప్ఫోసేత్వా మద్దిత్వా పీళేతి. తస్సేవం కరోతో విప్పసన్నం తిలతేలం నిక్ఖమతి. యథా వా పన ఉదకం పసాదేతుకామో కతకట్ఠిం గహేత్వా అన్తోఘటే హత్థం ఓతారేత్వా ఏకద్వేవారే ఘంసనమత్తేన ఉదకే అవిప్పసీదన్తే న కతకట్ఠిం ఛడ్డేతి, అథ ఖో నం పునప్పునం ఘంసతి. తస్సేవం కరోన్తస్స కలలకద్దమం సన్నిసీదతి. ఉదకం అచ్ఛం హోతి విప్పసన్నం, ఏవమేవం తేన భిక్ఖునా ధురనిక్ఖేపం అకత్వా రూపమేవ పునప్పునం సమ్మసితబ్బం మనసికాతబ్బం పరిగ్గహేతబ్బం వవత్థపేతబ్బం.

యథా యథా హిస్స రూపం సువిక్ఖాలితం హోతి నిజ్జటం సుపరిసుద్ధం, తథా తథా తప్పచ్చనీకకిలేసా సన్నిసీదన్తి, కద్దముపరి ఉదకం వియ చిత్తం పసన్నం హోతి. తదారమ్మణా అరూపధమ్మా సయమేవ పాకటా హోన్తి. ఏవం అఞ్ఞాహిపి ఉచ్ఛుచోరగోణదధిమచ్ఛాదీహి ఉపమాహి అయమత్థో పకాసేతబ్బో.

అరూపధమ్మానం ఉపట్ఠానాకారకథా

౬౭౦. ఏవం సువిసుద్ధరూపపరిగ్గహస్స పనస్స అరూపధమ్మా తీహి ఆకారేహి ఉపట్ఠహన్తి ఫస్సవసేన వా వేదనావసేన వా విఞ్ఞాణవసేన వా. కథం? ఏకస్స తావ "పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తిఆదినా నయేన ధాతుయో పరిగ్గణ్హన్తస్స పఠమాభినిపాతో ఫస్సో, తంసమ్పయుత్తా వేదనా వేదనాక్ఖన్ధో, సఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, సద్ధిం ఫస్సేన చేతనా సఙ్ఖారక్ఖన్ధో, చిత్తం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. తథా "కేసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా…పే… అస్సాసపస్సాసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తి (విసుద్ధి. ౧.౩౦౭) పఠమాభినిపాతో ఫస్సో, తంసమ్పయుత్తా వేదనా వేదనాక్ఖన్ధో…పే… చిత్తం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. ఏవం అరూపధమ్మా **ఫస్సవసేన** ఉపట్ఠహన్తి.

ఏకస్స "పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తి తదారమ్మణరసానుభవనకవేదనా వేదనాక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తా సఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తో ఫస్సో చ చేతనా చ సఙ్ఖారక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తం చిత్తం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. తథా "కేసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా …పే… అస్సాసపస్సాసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తి తదారమ్మణరసానుభవనకవేదనా వేదనాక్ఖన్ధో…పే… తంసమ్పయుత్తం చిత్తం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. ఏవం **వేదనావసేన** అరూపధమ్మా ఉపట్ఠహన్తి.

అపరస్స "పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తి ఆరమ్మణపటివిజాననం విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తా వేదనా వేదనాక్ఖన్ధో, సఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, ఫస్సో చ చేతనా చ సఙ్ఖారక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. తథా "కేసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా…పే… అస్సాసపస్సాసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తి ఆరమ్మణపటివిజాననం విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, తంసమ్పయుత్తా వేదనా వేదనాక్ఖన్ధో, సఞ్ఞా సఞ్ఞాక్ఖన్ధో, ఫస్సో చ చేతనా చ సఙ్ఖారక్ఖన్ధోతి ఉపట్ఠాతి. ఏవం **విఞ్ఞాణవసేన** అరూపధమ్మా ఉపట్ఠహన్తి.

ఏతేనేవ ఉపాయేన "కమ్మసముట్ఠానే కేసే పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా"తిఆదినా నయేన ద్వాచత్తాలీసాయ ధాతుకోట్ఠాసేసు చతున్నం చతున్నం ధాతూనం వసేన, సేసేసు చ చక్ఖుధాతుఆదీసు రూపపరిగ్గహముఖేసు సబ్బం నయభేదం అనుగన్త్వా యోజనా కాతబ్బా.

౬౭౧. యస్మా చ ఏవం సువిసుద్ధరూపపరిగ్గహస్సేవ తస్స అరూపధమ్మా తీహాకారేహి పాకటా హోన్తి. తస్మా సువిసుద్ధరూపపరిగ్గహేనేవ అరూపపరిగ్గహాయ యోగో కాతబ్బో, న ఇతరేన. సచే హి ఏకస్మిం వా రూపధమ్మే ఉపట్ఠితే ద్వీసు వా రూపం పహాయ అరూపపరిగ్గహం ఆరభతి కమ్మట్ఠానతో పరిహాయతి, పథవీకసిణభావనాయ వుత్తప్పకారా పబ్బతేయ్యా గావీ వియ. సువిసుద్ధరూపపరిగ్గహస్స పన అరూపపరిగ్గహాయ యోగం కరోతో కమ్మట్ఠానం వుద్ధిం విరూళ్హిం వేపుల్లం పాపుణాతి.

సో ఏవం ఫస్సాదీనం వసేన ఉపట్ఠితే చత్తారో అరూపినో ఖన్ధే నామన్తి, తేసం ఆరమ్మణభూతాని చత్తారి మహాభూతాని, చతున్నఞ్చ మహాభూతానం ఉపాదాయరూపం రూపన్తి వవత్థపేతి. ఇతి అట్ఠారస ధాతుయో ద్వాదసాయతనాని పఞ్చక్ఖన్ధాతి సబ్బేపి తేభూమకే ధమ్మే ఖగ్గేన సముగ్గం వివరమానో వియ యమకతాలకన్దం ఫాలయమానో వియ చ నామఞ్చ రూపఞ్చాతి ద్వేధా వవత్థపేతి. నామరూపమత్తతో ఉద్ధం అఞ్ఞో సత్తో వా పుగ్గలో వా దేవో వా బ్రహ్మా వా నత్థీతి నిట్ఠం గచ్ఛతి.

సమ్బహులసుత్తన్తసంసన్దనా

౬౨౨. సో ఏవం యాథావసరసతో నామరూపం వవత్థపేత్వా సుట్ఠుతరం "సత్తో పుగ్గలో"తి ఇమిస్సా లోకసమఞ్ఞాయ పహానత్థాయ సత్తసమ్మోహస్స సమతిక్కమత్థాయ అసమ్మోహభూమియం చిత్తం ఠపనత్థాయ సమ్బహులసుత్తన్తవసేన "నామరూపమత్తమేవిదం, న సత్తో, న పుగ్గలో అత్థీ"తి ఏతమత్థం సంసన్దేత్వా వవత్థపేతి. వుత్తఞ్హేతం –

"యథాపి అఙ్గసమ్భారా, హోతి సద్దో రథో ఇతి;

ఏవం ఖన్ధేసు సన్తేసు, హోతి సత్తోతి సమ్ముతీ"తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧);

అపరమ్పి వుత్తం, "సేయ్యథాపి, ఆవుసో, కట్ఠఞ్చ పటిచ్చ వల్లిఞ్చ పటిచ్చ మత్తికఞ్చ పటిచ్చ తిణఞ్చ పటిచ్చ ఆకాసో పరివారితో అగారన్త్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతి, ఏవమేవ ఖో, ఆవుసో, అట్ఠిఞ్చ పటిచ్చ న్హారుఞ్చ పటిచ్చ మంసఞ్చ పటిచ్చ చమ్మఞ్చ పటిచ్చ ఆకాసో పరివారితో రూపన్త్వేవ సఙ్ఖం గచ్ఛతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౩౦౬).

అపరమ్పి వుత్తం –

"దుక్ఖమేవ హి సమ్భోతి, దుక్ఖం తిట్ఠతి వేతి చ;

నాఞ్ఞత్ర దుక్ఖా సమ్భోతి, నాఞ్ఞం దుక్ఖా నిరుజ్ఝతీ"తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౭౧);

ఉపమాహి నామరూపవిభావనా

౬౨౩. ఏవం అనేకసతేహి సుత్తన్తేహి నామరూపమేవ దీపితం, న సత్తో న పుగ్గలో. తస్మా యథా అక్ఖచక్కపఞ్జరఈసాదీసు అఙ్గసమ్భారేసు ఏకేనాకారేన సణ్ఠితేసు **రథో**తి వోహారమత్తం హోతి, పరమత్థతో ఏకేకస్మిం అఙ్గే ఉపపరిక్ఖియమానే రథో నామ నత్థి. యథా చ కట్ఠాదీసు గేహసమ్భారేసు ఏకేనాకారేన ఆకాసం పరివారేత్వా ఠితేసు **గేహ**న్తి వోహారమత్తం హోతి, పరమత్థతో గేహం నామ నత్థి. యథా చ అఙ్గులిఅఙ్గుట్ఠాదీసు ఏకేనాకారేన ఠితేసు **ముట్ఠీ**తి వోహారమత్తం హోతి. దోణితన్తిఆదీసు **వీణా**తి. హత్థిఅస్సాదీసు **సేనా**తి. పాకారగేహగోపురాదీసు **నగర**న్తి. ఖన్ధసాఖాపలాసాదీసు ఏకేనాకారేన ఠితేసు **రుక్ఖో**తి వోహారమత్తం హోతి, పరమత్థతో ఏకేకస్మిం అవయవే ఉపపరిక్ఖియమానే రుక్ఖో నామ నత్థి. ఏవమేవం పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు సతి "**సత్తో, పుగ్గలో**"తి వోహారమత్తం హోతి, పరమత్థతో ఏకేకస్మిం ధమ్మే ఉపపరిక్ఖియమానే "అస్మీతి వా అహన్తి వా"తి గాహస్స వత్థుభూతో సత్తో నామ నత్థి. పరమత్థతో పన నామరూపమత్తమేవ అత్థీతి. ఏవం పస్సతో హి దస్సనం **యథాభూతదస్సనం** నామ హోతి.

౬౨౪. యో పనేతం యథాభూతదస్సనం పహాయ "సత్తో అత్థీ"తి గణ్హాతి. సో తస్స వినాసం అనుజానేయ్య అవినాసం వా. అవినాసం అనుజానన్తో సస్సతే పతతి. వినాసం అనుజానన్తో ఉచ్ఛేదే పతతి. కస్మా? ఖీరన్వయస్స దధినో వియ తదన్వయస్స అఞ్ఞస్స అభావతో. సో "సస్సతో సత్తో"తి గణ్హన్తో ఓలీయతి నామ. "ఉచ్ఛిజ్జతీ"తి గణ్హన్తో అతిధావతి నామ. తేనాహ భగవా –

"ద్వీహి, భిక్ఖవే, దిట్ఠిగతేహి పరియుట్ఠితా దేవమనుస్సా ఓలీయన్తి ఏకే, అతిధావన్తి ఏకే, చక్ఖుమన్తో చ పస్సన్తి.

“కథఞ్చ, భిక్ఖవే, ఓలీయన్తి ఏకే? భవారామా, భిక్ఖవే, దేవమనుస్సా భవరతా భవసముదితా. తేసం భవనిరోధాయ ధమ్మే దేసియమానే చిత్తం న పక్ఖన్దతి నప్పసీదతి న సన్తిట్ఠతి నాధిముచ్చతి. ఏవం ఖో, భిక్ఖవే, ఓలీయన్తి ఏకే.

“కథఞ్చ, భిక్ఖవే, అతిధావన్తి ఏకే? భవేనేవ ఖో పనేకే అట్టీయమానా హరాయమానా జిగుచ్ఛమానా విభవం అభినన్దన్తి, యతో కిర భో అయం అత్తా కాయస్స భేదా ఉచ్ఛిజ్జతి వినస్సతి, న హోతి పరంమరణా, ఏతం సన్తం, ఏతం పణీతం, ఏతం యాథావన్తి. ఏవం ఖో, భిక్ఖవే, అతిధావన్తి ఏకే.

“కథఞ్చ, భిక్ఖవే, చక్ఖుమన్తో పస్సన్తి? ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు భూతం భూతతో పస్సతి, భూతం భూతతో దిస్వా భూతస్స నిబ్బిదాయ విరాగాయ నిరోధాయ పటిపన్నో హోతి. ఏవం ఖో, భిక్ఖవే, చక్ఖుమన్తో పస్సన్తీ”తి (ఇతివు. ౪౯).

౬౭౫. తస్మా యథా దారుయన్తం సుఞ్ఞం నిజ్జీవం నిరీహకం, అథ చ పన దారురజ్జుకసమాయోగవసేన గచ్ఛతిపి తిట్ఠతిపి. సఈహకం సబ్యాపారం వియ ఖాయతి, ఏవమిదం నామరూపమ్పి సుఞ్ఞం నిజ్జీవం నిరీహకం, అథ చ పన అఞ్ఞమఞ్ఞసమాయోగవసేన గచ్ఛతిపి తిట్ఠతిపి. సఈహకం సబ్యాపారం వియ ఖాయతీతి దట్ఠబ్బం. తేనాహు పోరాణా –

“నామఞ్చ రూపఞ్చ ఇధత్థి సచ్చతో,
న హేత్థ సత్తో మనుజో చ విజ్జతి;
సుఞ్ఞం ఇదం యన్తమివాభిసఙ్ఖతం,
దుక్ఖస్స పుఞ్జో తిణకట్ఠసాదిసో”తి.

న కేవలఞ్చేతం దారుయన్తుపమాయ, అఞ్ఞాహిపి నళకలాపీఆదీహి ఉపమాహి విభావేతబ్బం – యథా హి ద్వీసు నళకలాపీసు అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ ఠపితాసు ఏకా ఏకిస్సా ఉపత్థమ్భో హోతి, ఏకిస్సా పతమానాయ ఇతరాపి పతతి, ఏవమేవం పఞ్చవోకారభవే నామరూపం అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ పవత్తతి, ఏకం ఏకస్స ఉపత్థమ్భో హోతి. మరణవసేన ఏకస్మిం పతమానే ఇతరమ్పి పతతి. తేనాహు పోరాణా –

“యమకం నామరూపఞ్చ, ఉభో అఞ్ఞోఞ్ఞనిస్సితా;
ఏకస్మిం భిజ్జమానస్మిం, ఉభో భిజ్జన్తి పచ్చయా”తి.

౬౭౬. యథా చ దణ్డాభిహతం భేరిం నిస్సాయ సద్దే పవత్తమానే అఞ్ఞా భేరీ, అఞ్ఞో సద్దో, భేరిసద్దా అసమ్మిస్సా, భేరీ సద్దేన సుఞ్ఞా, సద్దో భేరియా సుఞ్ఞో, ఏవమేవం వత్థుద్వారారమ్మణసఙ్ఖాతం రూపం నిస్సాయ నామే పవత్తమానే అఞ్ఞం రూపం, అఞ్ఞం నామం, నామరూపా అసమ్మిస్సా, నామం రూపేన సుఞ్ఞం, రూపం నామేన సుఞ్ఞం, అపిచ ఖో భేరిం పటిచ్చ సద్దో వియ రూపం పటిచ్చ నామం పవత్తతి. తేనాహు పోరాణా –

“న చక్ఖుతో జాయరే ఫస్సపఞ్చమా,
న రూపతో నో చ ఉభిన్నమన్తరా;

హేతుం పటిచ్చప్పభవన్తి సఙ్ఖతా,
యథాపి సద్దో పహటాయ భేరియా.

“న సోతతో జాయరే ఫస్సపఞ్చమా,
న సద్దతో నో చ ఉభిన్నమన్తరా…పే॰….

“న ఘానతో జాయరే ఫస్సపఞ్చమా,
న గన్ధతో నో చ ఉభిన్నమన్తరా…పే॰….

“న జివ్హాతో జాయరే ఫస్సపఞ్చమా,
న రసతో నో చ ఉభిన్నమన్తరా…పే॰….

“న కాయతో జాయరే ఫస్సపఞ్చమా,
న ఫస్సతో నో చ ఉభిన్నమన్తరా…పే॰….

“న వత్థురూపా పభవన్తి సఙ్ఖతా,
న చాపి ధమ్మాయతనేహి నిగ్గతా;
హేతుం పటిచ్చప్పభవన్తి సఙ్ఖతా,
యథాపి సద్దో పహటాయ భేరియా”తి.

౬౭౭. అపిచేత్థ నామం నిత్తేజం న సకేన తేజేన పవత్తితుం సక్కోతి, న ఖాదతి, న పివతి, న బ్యాహరతి, న ఇరియాపథం కప్పేతి. రూపమ్పి నిత్తేజం న సకేన తేజేన పవత్తితుం సక్కోతి. న హి తస్సా ఖాదితుకామతా, నాపి పివితుకామతా, న బ్యాహరితుకామతా, న ఇరియాపథం కప్పేతుకామతా, అథ ఖో నామం నిస్సాయ రూపం పవత్తతి, రూపం నిస్సాయ నామం పవత్తతి, నామస్స ఖాదితుకామతాయ పివితుకామతాయ బ్యాహరితుకామతాయ ఇరియాపథం కప్పేతుకామతాయ సతి రూపం ఖాదతి, పివతి, బ్యాహరతి, ఇరియాపథం కప్పేతి.

ఇమస్స పనత్థస్స విభావనత్థాయ ఇమం ఉపమం ఉదాహరన్తి – యథా జచ్చన్ధో చ పీఠసప్పీ చ దిసాపక్కమితుకామా అస్సు, జచ్చన్ధో పీఠసప్పిం ఏవమాహ “అహం ఖో భణే, సక్కోమి పాదేహి పాదకరణీయం కాతుం, నత్థి చ మే చక్ఖూని యేహి సమవిసమం పస్సేయ్య”న్తి. పీఠసప్పీపి జచ్చన్ధం ఏవమాహ “అహం ఖో భణే, సక్కోమి చక్ఖునా చక్ఖుకరణీయం కాతుం, నత్థి చ మే పాదాని యేహి అభిక్కమేయ్యం వా పటిక్కమేయ్యం వా”తి. సో తుట్ఠహట్ఠో జచ్చన్ధో పీఠసప్పిం అంసకూటం ఆరోపేసి. పీఠసప్పీ జచ్చన్ధస్స అంసకూటే నిసీదిత్వా ఏవమాహ “వామం ముఞ్చ దక్ఖిణం గణ్హ, దక్ఖిణం ముఞ్చ వామం గణ్హా”తి. తత్థ జచ్చన్ధోపి నిత్తేజో దుబ్బలో న సకేన తేజేన సకేన బలేన గచ్ఛతి, పీఠసప్పీపి నిత్తేజో దుబ్బలో న సకేన తేజేన సకేన బలేన గచ్ఛతి, న చ తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ గమనం నప్పవత్తతి, ఏవమేవం నామమ్పి నిత్తేజం న సకేన తేజేన ఉప్పజ్జతి, న తాసు తాసు కిరియాసు పవత్తతి. రూపమ్పి నిత్తేజం న సకేన తేజేన ఉప్పజ్జతి, న తాసు తాసు కిరియాసు పవత్తతి, న చ తేసం అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ ఉప్పత్తి వా పవత్తి వా న హోతి. తేనేతం వుచ్చతి –

“న సకేన బలేన జాయరే,
నోపి సకేన బలేన తిట్ఠరే;
పరధమ్మవసానువత్తినో,
జాయరే సఙ్ఖతా అత్తదుబ్బలా.

“పరపచ్చయతో చ జాయరే,
పరఆరమ్మణతో సముట్ఠితా;
ఆరమ్మణపచ్చయేహి చ,
పరధమ్మేహి చిమే పభావితా.

“యథాపి నావం నిస్సాయ, మనుస్సా యన్తి అణ్ణవే;
ఏవమేవ రూపం నిస్సాయ, నామకాయో పవత్తతి.

“యథా చ మనుస్సే నిస్సాయ, నావా గచ్ఛతి అణ్ణవే;
ఏవమేవ నామం నిస్సాయ, రూపకాయో పవత్తతి.

“ఉభో నిస్సాయ గచ్ఛన్తి, మనుస్సా నావా చ అణ్ణవే;
ఏవం నామఞ్చ రూపఞ్చ, ఉభో అఞ్ఞోఞ్ఞనిస్సితా”తి.

ఏవం నానానయేహి నామరూపం వవత్థాపయతో సత్తసఞ్ఞం అభిభవిత్వా అసమ్మోహభూమియం ఠితం నామరూపానం యాథావదస్సనం **దిట్ఠివిసుద్ధీ**తి వేదితబ్బం. **నామరూపవవత్థాన**న్తిపి **సఙ్ఖారపరిచ్ఛేదో**తిపి ఏతస్సేవ అధివచనం.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

దిట్ఠివిసుద్ధినిద్దేసో నామ

అట్ఠారసమో పరిచ్ఛేదో.

౧౯. కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధినిద్దేసో

పచ్చయపరిగ్గహకథా

౬౭౮. ఏతస్సేవ పన నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహణేన తీసు అద్ధాసు కఙ్ఖం వితరిత్వా ఠితం ఞాణం **కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధి** నామ.

తం సమ్పాదేతుకామో భిక్ఖు యథా నామ కుసలో భిసక్కో రోగం దిస్వా తస్స సముట్ఠానం పరియేసతి. యథా వా పన అనుకమ్పకో పురిసో దహరం కుమారం మన్దం ఉత్తానసేయ్యకం రథికాయ నిపన్నం దిస్వా "కస్స ను ఖో అయం పుత్తకో"తి తస్స మాతాపితరో ఆవజ్జతి, ఏవమేవ తస్స నామరూపస్స హేతుపచ్చయపరియేసనం ఆపజ్జతి.

సో ఆదితోవ ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి "న తావిదం నామరూపం అహేతుకం, సబ్బత్థ సబ్బదా సబ్బేసఞ్చ ఏకసదిసభావాపత్తితో, న ఇస్సరాదిహేతుకం, నామరూపతో ఉద్ధం ఇస్సరాదీనం అభావతో. యేపి నామరూపమత్తమేవ ఇస్సరాదయోతి వదన్తి, తేసం ఇస్సరాదిసఙ్ఖాతనామరూపస్స అహేతుకభావప్పత్తితో. తస్మా భవితబ్బమస్స హేతుపచ్చయేహి, కే ను ఖో తే"తి.

౬౭౯. సో ఏవం నామరూపస్స హేతుపచ్చయే ఆవజ్జేత్వా ఇమస్స తావ రూపకాయస్స ఏవం హేతుపచ్చయే పరిగ్గణ్హాతి – "అయం కాయో నిబ్బత్తమానో నేవ ఉప్పలపదుమపుణ్డరీకసోగన్ధికాదీనం అబ్భన్తరే నిబ్బత్తతి, న మణిముత్తాహారాదీనం, అథ ఖో ఆమాసయపక్కాసయానం అన్తరే ఉదరపటలం పచ్ఛతో పిట్ఠికణ్టకం పురతో కత్వా అన్తఅన్తగుణపరివారితో సయమ్పి దుగ్గన్ధజేగుచ్ఛపటిక్కూలో దుగ్గన్ధజేగుచ్ఛపటిక్కూలే పరమసమ్బాధే ఓకాసే పూతిమచ్ఛపూతికుమ్మాసఓళిగల్లచన్దనికాదీసు కిమివ నిబ్బత్తతి. తస్సేవం నిబ్బత్తమానస్స 'అవిజ్జా తణ్హా ఉపాదానం కమ్మ'న్తి ఇమే చత్తారో ధమ్మా నిబ్బత్తకత్తా **హేతు,** ఆహారో ఉపత్థమ్భకత్తా **పచ్చయో**తి పఞ్చ ధమ్మా హేతుపచ్చయా హోన్తి. తేసుపి అవిజ్జాదయో తయో ఇమస్స కాయస్స మాతా వియ దారకస్స ఉపనిస్సయా హోన్తి. కమ్మం పితా వియ పుత్తస్స జనకం . ఆహారో ధాతి వియ దారకస్స సన్ధారకో"తి. ఏవం రూపకాయస్స పచ్చయపరిగ్గహం కత్వా, పున "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణ"న్తిఆదినా (సం॰ ని॰ ౨.౪౩) నయేన నామకాయస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి.

సో ఏవం పచ్చయతో నామరూపస్స పవత్తిం దిస్వా యథా ఇదం ఏతరహి, ఏవం అతీతేపి అద్ధానే పచ్చయతో పవత్తిత్థ, అనాగతేపి పచ్చయతో పవత్తిస్సతీతి సమనుపస్సతి.

౬౮౦. తస్సేవం సమనుపస్సతో యా సా పుబ్బన్తం ఆరబ్భ "అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధానం, న ను ఖో అహోసిం అతీతమద్ధానం, కిం ను ఖో అహోసిం అతీతమద్ధానం, కథం ను ఖో అహోసిం అతీతమద్ధానం, కిం హుత్వా కిం అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౮; సం॰ ని॰ ౨.౨౦) పఞ్చవిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా, యాపి అపరన్తం ఆరబ్భ "భవిస్సామి ను ఖో అహం అనాగతమద్ధానం, న ను ఖో భవిస్సామి అనాగతమద్ధానం, కిం ను ఖో భవిస్సామి అనాగతమద్ధానం, కథం ను ఖో భవిస్సామి అనాగతమద్ధానం, కిం హుత్వా కిం భవిస్సామి ను ఖో అహం అనాగతమద్ధాన"న్తి పఞ్చవిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా, యాపి పచ్చుప్పన్నం ఆరబ్భ "ఏతరహి వా పన పచ్చుప్పన్నం అద్ధానం

అజ్ఝత్తం కథంకథీ హోతి – అహం ను ఖోస్మి, నో ను ఖోస్మి, కిం ను ఖోస్మి, కథం ను ఖోస్మి, అయం ను ఖో సత్తో కుతో ఆగతో, సో కుహిం గామీ భవిస్సతీ''తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౮) ఛబ్బిధా విచికిచ్ఛా వుత్తా, సా సబ్బాపి పహీయతి.

౬౮౧. అపరో **సాధారణాసాధారణవసేన** దువిధం నామస్స పచ్చయం పస్సతి, కమ్మాదివసేన చతుబ్బిధం రూపస్స. దువిధో హి నామస్స పచ్చయో సాధారణో అసాధారణో చ. తత్థ చక్ఖాదీని ఛ ద్వారాని, రూపాదీని ఛ ఆరమ్మణాని నామస్స సాధారణో పచ్చయో, కుసలాదిభేదతో సబ్బప్పకారస్సాపి తతో పవత్తితో. మనసికారాదికో అసాధారణో. యోనిసో మనసికారసద్ధమ్మస్సవనాదికో హి కుసలస్సేవ హోతి, విపరీతో అకుసలస్స, కమ్మాదికో విపాకస్స, భవఙ్గాదికో కిరియస్సాతి.

రూపస్స పన కమ్మం చిత్తం ఉతు ఆహారోతి అయం కమ్మాదికో చతుబ్బిధో పచ్చయో. తత్థ కమ్మం అతీతమేవ కమ్మసముట్ఠానస్స రూపస్స పచ్చయో హోతి . చిత్తం చిత్తసముట్ఠానస్స ఉప్పజ్జమానం. ఉతుఆహారా ఉతుఆహారసముట్ఠానస్స ఠితిక్ఖణే పచ్చయా హోన్తీతి. ఏవమేవేకో నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి.

సో ఏవం పచ్చయతో నామరూపస్స పవత్తిం దిస్వా యథా ఇదం ఏతరహి, ఏవం అతీతేపి అద్ధానే పచ్చయతో పవత్తిత్థ, అనాగతేపి పచ్చయతో పవత్తిస్సతీతి సమనుపస్సతి. తస్సేవం సమనుపస్సతో వుత్తనయేనేవ తీసుపి అద్ధాసు విచికిచ్ఛా పహీయతి.

౬౮౨. అపరో తేసంయేవ నామరూపసఙ్ఖాతానం సఙ్ఖారానం జరాపత్తిం జిణ్ణానఞ్చ భఙ్గం దిస్వా ఇదం సఙ్ఖారానం జరామరణం నామ జాతియా సతి హోతి, జాతి భవే సతి, భవో ఉపాదానే సతి, ఉపాదానం తణ్హాయ సతి, తణ్హా వేదనాయ సతి, వేదనా ఫస్సే సతి, ఫస్సో సళాయతనే సతి, సళాయతనం నామరూపే సతి, నామరూపం విఞ్ఞాణే సతి, విఞ్ఞాణం సఙ్ఖారేసు సతి, సఙ్ఖారా అవిజ్జాయ సతీతి ఏవం **పటిలోమపటిచ్చసముప్పాదవసేన** నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి. అథస్స వుత్తనయేనేవ విచికిచ్ఛా పహీయతి.

౬౮౩. అపరో ''ఇతి ఖో అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా''తి (సం॰ ని॰ ౨.౨) పుబ్బే విత్థారేత్వా దస్సితఅనులోమపటిచ్చసముప్పాదవసేనేవ నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి. అథస్స వుత్తనయేనేవ కఙ్ఖా పహీయతి.

౬౮౪. అపరో ''పురిమకమ్మభవస్మిం మోహో అవిజ్జా, ఆయూహనా సఙ్ఖారా, నికన్తి తణ్హా, ఉపగమనం ఉపాదానం, చేతనా భవోతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా పురిమకమ్మభవస్మిం ఇధ పటిసన్ధియా పచ్చయా, ఇధ పటిసన్ధి విఞ్ఞాణం, ఓక్కన్తి నామరూపం, పసాదో ఆయతనం, ఫుట్ఠో ఫస్సో, వేదయితం వేదనాతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ఇధూపపత్తిభవస్మిం పురేకతస్స కమ్మస్స పచ్చయా. ఇధ పరిపక్కత్తా ఆయతనానం మోహో అవిజ్జా...పే॰... చేతనా భవోతి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా ఇధ కమ్మభవస్మిం ఆయతిం పటిసన్ధియా పచ్చయా''తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౭) ఏవం **కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేన** నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి.

౬౮౫. తత్థ చతుబ్బిధం కమ్మం – దిట్ఠధమ్మవేదనీయం, ఉపపజ్జవేదనీయం, అపరాపరియవేదనీయం, అహోసికమ్మన్తి. తేసు ఏకజవనవీథియం సత్తసు చిత్తేసు కుసలా వా అకుసలా వా పఠమజవనచేతనా

దిట్ఠధమ్మవేదనీయకమ్మం నామ. తం ఇమస్మిఞ్ఞేవ అత్తభావే విపాకం దేతి. తథా అసక్కోన్తం పన "అహోసికమ్మం నాహోసి కమ్మవిపాకో, న భవిస్సతి కమ్మవిపాకో, నత్థి కమ్మవిపాకో"తి (పటి. మ. ౧.౨౩౪) ఇమస్స తికస్స వసేన అహోసికమ్మం నామ హోతి. అత్థసాధికా పన సత్తమజవనచేతనా **ఉపపజ్జవేదనీయకమ్మం** నామ. తం అనన్తరే అత్తభావే విపాకం దేతి. తథా అసక్కోన్తం వుత్తనయేనేవ అహోసికమ్మం నామ హోతి. ఉభిన్నం అన్తరే పఞ్చ జవనచేతనా **అపరాపరియవేదనీయకమ్మం** నామ. తం అనాగతే యదా ఓకాసం లభతి, తదా విపాకం దేతి. సతి సంసారప్పవత్తియా అహోసికమ్మం నామ న హోతి.

౬౮౬. అపరమ్పి చతుబ్బిధం కమ్మం – యం గరుకం, యం బహులం, యదాసన్నం, కటత్తా వా పన కమ్మన్తి. తత్థ కుసలం వా హోతు అకుసలం వా, గరుకాగరుకేసు **యం గరుకం** మాతుఘాతాదికమ్మం వా మహగ్గతకమ్మం వా, తదేవ పఠమం విపచ్చతి. తథా బహులాబహులేసుపి **యం బహులం** హోతి సుసీల్యం వా దుస్సీల్యం వా, తదేవ పఠమం విపచ్చతి. **యదాసన్నం** నామ మరణకాలే అనుస్సరితకమ్మం. యఞ్హి ఆసన్నమరణో అనుస్సరితుం సక్కోతి, తేనేవ ఉపపజ్జతి. ఏతేహి పన తీహి ముత్తం పునప్పునం లద్ధాసేవనం **కటత్తా వా పన కమ్మం** నామ హోతి, తేసం అభావే తం పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి.

౬౮౭. అపరమ్పి చతుబ్బిధం కమ్మం – జనకం, ఉపత్థమ్భకం, ఉపపీళకం, ఉపఘాతకన్తి. తత్థ **జనకం** నామ కుసలమ్పి హోతి అకుసలమ్పి. తం పటిసన్ధియమ్పి పవత్తేపి రూపారూపవిపాకక్ఖన్ధే జనేతి. **ఉపత్థమ్భకం** పన విపాకం జనేతుం న సక్కోతి, అఞ్ఞేన కమ్మేన దిన్నాయ పటిసన్ధియా జనితే విపాకే ఉప్పజ్జమానకసుఖదుక్ఖం ఉపత్థమ్భేతి, అద్ధానం పవత్తేతి. **ఉపపీళకం** అఞ్ఞేన కమ్మేన దిన్నాయ పటిసన్ధియా జనితే విపాకే ఉప్పజ్జమానకసుఖదుక్ఖం పీళేతి బాధతి, అద్ధానం పవత్తితుం న దేతి. **ఉపఘాతకం** పన సయం కుసలమ్పి అకుసలమ్పి సమానం అఞ్ఞం దుబ్బలకమ్మం ఘాతేత్వా తస్స విపాకం పటిబాహిత్వా అత్తనో విపాకస్స ఓకాసం కరోతి. ఏవం పన కమ్మేన కతే ఓకాసే తం విపాకం ఉప్పన్నం నామ వుచ్చతి.

ఇతి ఇమేసం ద్వాదసన్నం కమ్మానం కమ్మన్తరఞ్చేవ విపాకన్తరఞ్చ బుద్ధానం కమ్మవిపాకఞాణస్సేవ యాథావసరసతో పాకటం హోతి, అసాధారణం సావకేహి. విపస్సకేన పన కమ్మన్తరఞ్చ విపాకన్తరఞ్చ ఏకదేసతో జానితబ్బం. తస్మా అయం ముఖమత్తదస్సనేన కమ్మవిసేసో పకాసితోతి.

౬౮౮. ఇతి ఇమం ద్వాదసవిధం కమ్మం కమ్మవట్టే పక్ఖిపిత్వా ఏవం ఏకో కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేన నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కరోతి. సో ఏవం కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేన పచ్చయతో నామరూపస్స పవత్తిం దిస్వా "యథా ఇదం ఏతరహి, ఏవం అతీతేపి అద్ధానే కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేన పచ్చయతో పవత్తిత్థ, అనాగతేపి కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేనేవ పచ్చయతో పవత్తిస్సతీ"తి. ఇతి కమ్మఞ్చేవ కమ్మవిపాకో చ, కమ్మవట్టఞ్చ విపాకవట్టఞ్చ, కమ్మపవత్తఞ్చ విపాకపవత్తఞ్చ, కమ్మసన్తతి చ విపాకసన్తతి చ, కిరియా చ కిరియాఫలఞ్చ.

కమ్మా విపాకా వత్తన్తి, విపాకో కమ్మసమ్భవో;
కమ్మా పునబ్భవో హోతి, ఏవం లోకో పవత్తతీతి. –

సమనుపస్సతి. తస్సేవం సమనుపస్సతో యా సా పుబ్బన్తాదయో ఆరబ్బ “అహోసిం ను ఖో అహ”న్తిఆదినా నయేన వుత్తా సోళసవిధా విచికిచ్ఛా, సా సబ్బా పహీయతి. సబ్బభవయోనిగతిట్ఠితినివాసేసు హేతుఫలసమ్బన్ధవసేన పవత్తమానం నామరూపమత్తమేవ ఖాయతి. సో నేవ కారణతో ఉద్ధం కారకం పస్సతి, న విపాకప్పవత్తితో ఉద్ధం విపాకపటిసంవేదకం. కారణే పన సతి “కారకో”తి, విపాకప్పవత్తియా సతి “పటిసంవేదకో”తి సమఞ్ఞామత్తేన పణ్డితా వోహరన్తిచ్చేవస్స సమ్మప్పఞ్ఞాయ సుదిట్ఠం హోతి.

౬౮౯. తేనాహు పోరాణా –

“కమ్మస్స కారకో నత్థి, విపాకస్స చ వేదకో;
సుద్ధధమ్మా పవత్తన్తి, ఏవేతం సమ్మదస్సనం.

“ఏవం కమ్మే విపాకే చ, వత్తమానే సహేతుకే;
బీజరుక్ఖాదికానంవ, పుబ్బా కోటి న నాయతి;
అనాగతేపి సంసారే, అప్పవత్తం న దిస్సతి.

“ఏతమత్థం అనఞ్ఞాయ, తిత్థియా అసయంవసీ;
సత్తసఞ్ఞం గహేత్వాన, సస్సతుచ్ఛేదదస్సినో;
ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిం గణ్హన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞవిరోధితా.

“దిట్ఠిబన్ధనబద్ధా తే, తణ్హాసోతేన వుయ్హరే;
తణ్హాసోతేన వుయ్హన్తా, న తే దుక్ఖా పముచ్చరే.

“ఏవమేతం అభిఞ్ఞాయ, భిక్ఖు బుద్ధస్స సావకో;
గమ్భీరం నిపుణం సుఞ్ఞం, పచ్చయం పటివిజ్ఝతి.

“కమ్మం నత్థి విపాకమ్హి, పాకో కమ్మే న విజ్జతి;
అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉభో సుఞ్ఞా, న చ కమ్మం వినా ఫలం.

“యథా న సూరియే అగ్గి, న మణిమ్హి న గోమయే;
న తేసం బహి సో అత్థి, సమ్భారేహి చ జాయతి.

“తథా న అన్తో కమ్మస్స, విపాకో ఉపలబ్భతి;
బహిద్ధాపి న కమ్మస్స, న కమ్మం తత్థ విజ్జతి.

“ఫలేన సుఞ్ఞం తం కమ్మం, ఫలం కమ్మే న విజ్జతి;
కమ్మఞ్చ ఖో ఉపాదాయ, తతో నిబ్బత్తతే ఫలం.

“న హేత్థ దేవో బ్రహ్మా వా, సంసారస్సత్థికారకో;

సుద్ధధమ్మా పవత్తన్తి, హేతుసమ్భారపచ్చయా”తి.

౬౮౦. తస్సేవం కమ్మవట్టవిపాకవట్టవసేన నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహం కత్వా తీసు అద్ధాసు పహీనవిచికిచ్ఛస్స సబ్బే అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నధమ్మా చుతిపటిసన్ధివసేన విదితా హోన్తి, సాస్స హోతి **ఞాతపరిఞ్ఞా**.

సో ఏవం పజానాతి – యే అతీతే కమ్మపచ్చయా నిబ్బత్తా ఖన్ధా, తే తత్థేవ నిరుద్ధా, అతీతకమ్మపచ్చయా పన ఇమస్మిం భవే అఞ్ఞే నిబ్బత్తా, అతీతభవతో ఇమం భవం ఆగతో ఏకధమ్మోపి నత్థి, ఇమస్మిమ్పి భవే కమ్మపచ్చయేన నిబ్బత్తా ఖన్ధా నిరుజ్ఝిస్సన్తి, పునబ్భవే అఞ్ఞే నిబ్బత్తిస్సన్తి, ఇమమ్హా భవా పునబ్భవం ఏకధమ్మోపి న గమిస్సతి. అపిచ ఖో యథా న ఆచరియముఖతో సజ్ఝాయో అన్తేవాసికస్స ముఖం పవిసతి, న చ తప్పచ్చయా తస్స ముఖే సజ్ఝాయో న వత్తతి, న దూతేన మన్తోదకం పీతం రోగినో ఉదరం పవిసతి, న చ తస్స తప్పచ్చయా రోగో న వూపసమ్మతి, న ముఖే మణ్డనవిధానం ఆదాసతలాదీసు ముఖనిమిత్తం గచ్ఛతి, న చ తత్థ తప్పచ్చయా మణ్డనవిధానం న పఞ్ఞాయతి, న ఏకిస్సా వట్టియా దీపసిఖా అఞ్ఞం వట్టిం సఙ్కమతి, న చ తత్థ తప్పచ్చయా దీపసిఖా న నిబ్బత్తతి, ఏవమేవ న అతీతభవతో ఇమం భవం, ఇతో వా పునబ్భవం కోచి ధమ్మో సఙ్కమతి, న చ అతీతభవే ఖన్ధాయతనధాతుపచ్చయా ఇధ, ఇధ వా ఖన్ధాయతనధాతుపచ్చయా పునబ్భవే ఖన్ధాయతనధాతుయో న నిబ్బత్తన్తీతి.

యథేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణం, మనోధాతుఅనన్తరం;
న చేవ ఆగతం నాపి, న నిబ్బత్తం అనన్తరం.

తథేవ పటిసన్ధిమ్హి, వత్తతే చిత్తసన్తతి;
పురిమం భిజ్జతే చిత్తం, పచ్ఛిమం జాయతే తతో.

తేసం అన్తరికా నత్థి, వీచి తేసం న విజ్జతి;
న చితో గచ్ఛతి కిఞ్చి, పటిసన్ధి చ జాయతీతి.

౬౮౧. ఏవం చుతిపటిసన్ధివసేన విదితసబ్బధమ్మస్స సబ్బాకారేన నామరూపస్స పచ్చయపరిగ్గహఞాణం థామగతం హోతి, సోళసవిధా కఙ్ఖా సుట్ఠుతరం పహీయతి. న కేవలఞ్చ సా ఏవ, “సత్థరి కఙ్ఖతీ”తి (ధ. స. ౧౦౦౮) ఆదినయప్పవత్తా అట్ఠవిధాపి కఙ్ఖా పహీయతియేవ, ద్వాసట్ఠి దిట్ఠిగతాని విక్ఖమ్భన్తి. ఏవం నానానయేహి నామరూపపచ్చయపరిగ్గహణేన తీసు అద్ధాసు కఙ్ఖం వితరిత్వా ఠితం ఞాణం **కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధీ**తి వేదితబ్బం. **ధమ్మట్ఠితిఞాణ**న్తిపి **యథాభూతఞాణ**న్తిపి **సమ్మాదస్సన**న్తిపి ఏతస్సేవాధివచనం. వుత్తఞ్హేతం –

“అవిజ్జా పచ్చయో, సఙ్ఖారా పచ్చయసముప్పన్నా. ఉభోపేతే ధమ్మా పచ్చయసముప్పన్నాతి పచ్చయపరిగ్గహే పఞ్ఞా ధమ్మట్ఠితిఞాణ”న్తి (పటి. మ. ౧.౪౬).

“అనిచ్చతో మనసికరోన్తో కతమే ధమ్మే యథాభూతం జానాతి పస్సతి, కథం సమ్మాదస్సనం హోతి, కథం తదన్వయేన సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చతో సుదిట్ఠా హోన్తి, కత్థ కఙ్ఖా పహీయతి? దుక్ఖతో…పే… అనత్తతో మనసికరోన్తో కతమే ధమ్మే యథాభూతం జానాతి పస్సతి…పే… కత్థ కఙ్ఖా పహీయతీతి?

“అనిచ్చతో మనసికరోన్తో నిమిత్తం యథాభూతం జానాతి పస్సతి, తేన వుచ్చతి సమ్మాదస్సనం. ఏవం తదన్వయేన సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చతో సుదిట్ఠా హోన్తి. ఏత్థ కఙ్ఖా పహీయతి. దుక్ఖతో మనసికరోన్తో పవత్తం యథాభూతం జానాతి పస్సతి...పే.... అనత్తతో మనసికరోన్తో నిమిత్తఞ్చ పవత్తఞ్చ యథాభూతం జానాతి పస్సతి, తేన వుచ్చతి సమ్మాదస్సనం. ఏవం తదన్వయేన సబ్బే ధమ్మా అనత్తతో సుదిట్ఠా హోన్తి. ఏత్థ కఙ్ఖా పహీయతి.

“యఞ్చ యథాభూతఞాణం యఞ్చ సమ్మాదస్సనం యా చ కఙ్ఖావితరణా, ఇమే ధమ్మా నానత్థా చేవ నానాబ్యఞ్జనా చ, ఉదాహు ఏకత్థా బ్యఞ్జనమేవ నానన్తి? యఞ్చ యథాభూతఞాణం యఞ్చ సమ్మాదస్సనం యా చ కఙ్ఖావితరణా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నాన”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭).

ఇమినా పన ఞాణేన సమన్నాగతో విపస్సకో బుద్ధసాసనే లద్ధస్సాసో లద్ధపతిట్ఠో నియతగతికో చూళసోతాపన్నో నామ హోతి.

తస్మా భిక్ఖు సదా సతో, నామరూపస్స సబ్బసో;
పచ్చయే పరిగ్గణ్హేయ్య, కఙ్ఖావితరణత్థికోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధినిద్దేసో నామ

ఏకూనవీసతిమో పరిచ్ఛేదో.

౨౦. మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో

సమ్మసనఞాణకథా

౬౮౨. అయం మగ్గో, అయం న మగ్గోతి ఏవం మగ్గఞ్చ అమగ్గఞ్చ ఞత్వా ఠితం ఞాణం పన **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ.

తం సమ్పాదేతుకామేన **కలాపసమ్మసన**సఙ్ఖాతాయ **నయవిపస్సనాయ** తావ యోగో కరణీయో. కస్మా? ఆరద్ధవిపస్సకస్స ఓభాసాదిసమ్భవే మగ్గామగ్గఞాణసమ్భవతో. ఆరద్ధవిపస్సకస్స హి ఓభాసాదీసు సమ్భూతేసు మగ్గామగ్గఞాణం హోతి, విపస్సనాయ చ కలాపసమ్మసనం ఆది. తస్మా ఏతం కఙ్ఖావితరణానన్తరం ఉద్దిట్ఠం. అపిచ యస్మా తీరణపరిఞ్ఞాయ వత్తమానాయ మగ్గామగ్గఞాణం ఉప్పజ్జతి, తీరణపరిఞ్ఞా చ ఞాతపరిఞ్ఞానన్తరా, తస్మాపి తం మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధిం సమ్పాదేతుకామేన కలాపసమ్మసనే తావ యోగో కాతబ్బో.

౬౮౩. తత్రాయం వినిచ్ఛయో – తిస్సో హి లోకియపరిఞ్ఞా ఞాతపరిఞ్ఞా తీరణపరిఞ్ఞా పహానపరిఞ్ఞా చ. యా సన్ధాయ వుత్తం “అభిఞ్ఞాపఞ్ఞా ఞాతట్ఠే ఞాణం. పరిఞ్ఞాపఞ్ఞా తీరణట్ఠే ఞాణం. పహానపఞ్ఞా పరిచ్చాగట్ఠే ఞాణ”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౭౫). తత్థ “రుప్పనలక్ఖణం రూపం, వేదయితలక్ఖణా వేదనా”తి ఏవం తేసం తేసం ధమ్మానం పచ్చత్తలక్ఖణసల్లక్ఖణవసేన పవత్తా పఞ్ఞా **ఞాతపరిఞ్ఞా** నామ. “రూపం అనిచ్చం, వేదనా అనిచ్చా”తిఆదినా నయేన తేసంయేవ ధమ్మానం సామఞ్ఞలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పవత్తా లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనా పఞ్ఞా **తీరణపరిఞ్ఞా** నామ. తేసుయేవ పన ధమ్మేసు నిచ్చసఞ్ఞాదిపజహనవసేన పవత్తా లక్ఖణారమ్మణికవిపస్సనా పఞ్ఞా **పహానపరిఞ్ఞా** నామ.

తత్థ సఙ్ఖారపరిచ్ఛేదతో పట్ఠాయ యావ పచ్చయపరిగ్గహా ఞాతపరిఞ్ఞాయ భూమి. ఏతస్మిం హి అన్తరే ధమ్మానం పచ్చత్తలక్ఖణపటివేధస్సేవ ఆధిపచ్చం హోతి. కలాపసమ్మసనతో పన పట్ఠాయ యావ ఉదయబ్బయానుపస్సనా తీరణపరిఞ్ఞాయ భూమి. ఏతస్మిం హి అన్తరే సామఞ్ఞలక్ఖణపటివేధస్సేవ ఆధిపచ్చం హోతి. భఙ్గానుపస్సనం ఆదిం కత్వా ఉపరి పహానపరిఞ్ఞాయ భూమి . తతో పట్ఠాయ హి అనిచ్చతో అనుపస్సన్తో నిచ్చసఞ్ఞం పజహతి, దుక్ఖతో అనుపస్సన్తో సుఖసఞ్ఞం, అనత్తతో అనుపస్సన్తో అత్తసఞ్ఞం, నిబ్బిన్దన్తో నన్దిం, విరజ్జన్తో రాగం, నిరోధేన్తో సముదయం, పటినిస్సజ్జన్తో ఆదానం పజహతీతి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౨) ఏవం నిచ్చసఞ్ఞాదిపహానసాధికానం సత్తన్నం అనుపస్సనానం ఆధిపచ్చం. ఇతి ఇమాసు తీసు పరిఞ్ఞాసు సఙ్ఖారపరిచ్ఛేదస్స చేవ పచ్చయపరిగ్గహస్స చ సాధితత్తా ఇమినా యోగినా ఞాతపరిఞ్ఞావ అధిగతా హోతి, ఇతరా చ అధిగన్తబ్బా. తేన వుత్తం “యస్మా తీరణపరిఞ్ఞాయ వత్తమానాయ మగ్గామగ్గఞాణం ఉప్పజ్జతి, తీరణపరిఞ్ఞా చ ఞాతపరిఞ్ఞానన్తరా, తస్మాపి తం మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధిం సమ్పాదేతుకామేన కలాపసమ్మసనే తావ యోగో కాతబ్బో”తి.

౬౮౪. తత్రాయం పాళి –

“కథం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం ధమ్మానం సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం? యంకిఞ్చి రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అజ్ఝత్తం వా…పే॰… యం దూరే సన్తికే వా, సబ్బం రూపం అనిచ్చతో వవత్థేతి, ఏకం సమ్మసనం. దుక్ఖతో వవత్థేతి, ఏకం సమ్మసనం. అనత్తతో వవత్థేతి, ఏకం సమ్మసనం. యా కాచి వేదనా…పే॰… యంకిఞ్చి విఞ్ఞాణం…పే॰… అనత్తతో వవత్థేతి, ఏకం సమ్మసనం.

“చక్ఖుం…పే॰… జరామరణం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అనిచ్చతో వవత్థపేతి, ఏకం సమ్మసనం. దుక్ఖతో అనత్తతో వవత్థపేతి, ఏకం సమ్మసనం.

“రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అనిచ్చం ఖయట్ఠేన, దుక్ఖం భయట్ఠేన, అనత్తా అసారకట్ఠేనాతి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం. వేదనం… విఞ్ఞాణం… చక్ఖుం…పే॰… జరామరణం…పే॰… సమ్మసనే ఞాణం.

“రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్నం ఖయధమ్మం వయధమ్మం విరాగధమ్మం నిరోధధమ్మన్తి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం. వేదనం… విఞ్ఞాణం… చక్ఖుం… జరామరణం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అనిచ్చం సఙ్ఖతం…పే॰… నిరోధధమ్మన్తి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం.

“జాతిపచ్చయా జరామరణం, అసతి జాతియా నత్థి జరామరణన్తి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం. అతీతమ్పి అద్ధానం, అనాగతమ్పి అద్ధానం జాతిపచ్చయా జరామరణం, అసతి జాతియా నత్థి జరామరణన్తి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం. భవపచ్చయా జాతి…పే॰… అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, అసతి అవిజ్జాయ నత్థి సఙ్ఖారాతి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం. అతీతమ్పి అద్ధానం, అనాగతమ్పి అద్ధానం అవిజ్జాపచ్చయా సఙ్ఖారా, అసతి అవిజ్జాయ నత్థి సఙ్ఖారాతి సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణం.

“తం ఞాతట్ఠేన ఞాణం. పజాననట్ఠేన పఞ్ఞా. తేన వుచ్చతి అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం ధమ్మానం సఙ్ఖిపిత్వా వవత్థానే పఞ్ఞా సమ్మసనే ఞాణ”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౮).

ఏత్థ చ చక్ఖుం…పే॰… జరామరణన్తి ఇమినా పేయ్యాలేన ద్వారారమ్మణేహి సద్ధిం ద్వారప్పవత్తా ధమ్మా, పఞ్చక్ఖన్ధా, ఛ ద్వారాని, ఛ ఆరమ్మణాని, ఛ విఞ్ఞాణాని, ఛ ఫస్సా, ఛ వేదనా, ఛ సఞ్ఞా, ఛ చేతనా, ఛ తణ్హా, ఛ వితక్కా, ఛ విచారా, ఛ ధాతుయో, దస కసిణాని, ద్వత్తింసకోట్ఠాసా, ద్వాదసాయతనాని, అట్ఠారస ధాతుయో, బావీసతి ఇన్ద్రియాని, తిస్సో ధాతుయో, నవ భవా, చత్తారి ఝానాని, చతస్సో అప్పమఞ్ఞా, చతస్సో సమాపత్తియో, ద్వాదస పటిచ్చసముప్పాదఙ్గానీతి ఇమే ధమ్మరాసయో సంఖిత్తాతి వేదితబ్బా.

వుత్తం హేతం అభిఞ్ఞేయ్యనిద్దేసే –

“సబ్బం, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్యం. కిఞ్చ, భిక్ఖవే, సబ్బం అభిఞ్ఞేయ్యం? చక్ఖు, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్యం. రూపా… చక్ఖువిఞ్ఞాణం… చక్ఖుసమ్ఫస్సో… యమ్పిదం చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా ఉప్పజ్జతి వేదయితం సుఖం వా దుక్ఖం వా అదుక్ఖమసుఖం వా, తమ్పి అభిఞ్ఞేయ్యం. సోతం…పే॰… యమ్పిదం మనోసమ్ఫస్సపచ్చయా ఉప్పజ్జతి వేదయితం సుఖం వా దుక్ఖం వా అదుక్ఖమసుఖం వా, తమ్పి అభిఞ్ఞేయ్యం.

“రూపం…పే॰… విఞ్ఞాణం… చక్ఖు…పే॰… మనో… రూపా…పే॰… ధమ్మా… చక్ఖువిఞ్ఞాణం…పే॰… మనోవిఞ్ఞాణం… చక్ఖుసమ్ఫస్సో…పే॰… మనోసమ్ఫస్సో….

“చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా…పే॰… మనోసమ్ఫస్సజా వేదనా… రూపసఞ్ఞా…పే॰… ధమ్మసఞ్ఞా… రూపసఞ్చేతనా… పే॰… ధమ్మసఞ్చేతనా… రూపతణ్హా…పే॰… ధమ్మతణ్హా… రూపవితక్కో…పే॰… ధమ్మవితక్కో… రూపవిచారో…పే॰…

ధమ్మవిచారో….

“పథవీధాతు…పే॰… విఞ్ఞాణధాతు… పథవీకసిణం…పే॰… విఞ్ఞాణకసిణం… కేసా…పే॰… ముత్తం… మత్థలుఙ్గం….

“చక్ఖాయతనం…పే॰… ధమ్మాయతనం… చక్ఖుధాతు…పే॰… మనోధాతు… మనోవిఞ్ఞాణధాతు… చక్ఖున్ద్రియం… పే॰… అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం….

“కామధాతు… రూపధాతు… అరూపధాతు… కామభవో… రూపభవో… అరూపభవో… సఞ్ఞాభవో… అసఞ్ఞాభవో… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభవో… ఏకవోకారభవో… చతువోకారభవో… పఞ్చవోకారభవో….

“పఠమం ఝానం…పే॰… చతుత్థం ఝానం… మేత్తాచేతోవిముత్తి…పే॰… ఉపేక్ఖాచేతోవిముత్తి… ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తి…పే॰… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తి… అవిజ్జా అభిఞ్ఞేయ్యా…పే॰… జరామరణం అభిఞ్ఞేయ్య”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౩; సం॰ ని॰ ౪.౪౬).

తం తత్థ ఏవం విత్థారేన వుత్తత్తా ఇధ సబ్బం పేయ్యాలేన సంఖిత్తం. ఏవం సంఖిత్తే పనేత్థ యే లోకుత్తరా ధమ్మా ఆగతా, తే అసమ్మసనుపగత్తా ఇమస్మిం అధికారే న గహేతబ్బా. యేపి చ సమ్మసనుపగా , తేసు **యే యస్స పాకటా హోన్తి సుఖేన పరిగ్గహం గచ్ఛన్తి, తేసు తేన సమ్మసనం ఆరభితబ్బం.**

౬౯౫. తత్రాయం ఖన్ధవసేన ఆరబ్భవిధానయోజనా – యంకిఞ్చి రూపం…పే॰… సబ్బం రూపం అనిచ్చతో వవత్థపేతి, ఏకం సమ్మసనం. దుక్ఖతో అనత్తతో వవత్థపేతి, ఏకం సమ్మసనన్తి. ఏత్తావతా అయం భిక్ఖు “యంకిఞ్చి రూప”న్తి ఏవం అనియమనిద్దిట్ఠం సబ్బమ్పి రూపం అతీతత్తికేన చేవ చతూహి చ అజ్ఝత్తాదిదుకేహీతి ఏకాదసహి ఓకాసేహి పరిచ్ఛిన్దిత్వా సబ్బం రూపం అనిచ్చతో వవత్థపేతి, అనిచ్చన్తి సమ్మసతి.

కథం ? పరతో వుత్తనయేన. వుత్తఞ్హేతం – “రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం **అనిచ్చం ఖయట్ఠేనా**”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౮).

తస్మా ఏస యం **అతీతం** రూపం, తం యస్మా అతీతేయేవ ఖీణం, నయిమం భవం సమ్పత్తన్తి అనిచ్చం ఖయట్ఠేన.

యం **అనాగతం** అనన్తరభవే నిబ్బత్తిస్సతి, తమ్పి తత్థేవ ఖీయిస్సతి, న తతో పరం భవం గమిస్సతీతి అనిచ్చం ఖయట్ఠేన.

యం **పచ్చుప్పన్నం** రూపం, తమ్పి ఇధేవ ఖీయతి, న ఇతో గచ్ఛతీతి అనిచ్చం ఖయట్ఠేన.

యం **అజ్ఝత్తం,** తమ్పి అజ్ఝత్తమేవ ఖీయతి, న బహిద్ధాభావం గచ్ఛతీతి అనిచ్చం ఖయట్ఠేన.

యం **బహిద్ధా…పే॰… ఓళారికం…పే॰… సుఖుమం…పే॰… హీనం…పే॰… పణీతం…పే॰… దూరే…పే॰… సన్తికే,** తమ్పి తత్థేవ ఖీయతి, న దూరభావం గచ్ఛతీతి అనిచ్చం ఖయట్ఠేనాతి సమ్మసతి.

ఇదం సబ్బమ్పి “అనిచ్చం ఖయట్ఠేనా”తి ఏతస్స వసేన ఏకం సమ్మసనం. భేదతో పన ఏకాదసవిధం హోతి.

సబ్బమేవ చ తం **దుక్ఖం** భయట్ఠేన. **భయట్ఠేనా**తి సప్పటిభయతాయ. యఞ్హి అనిచ్చం, తం భయావహం హోతి సీహోపమసుత్తే (సం॰ ని॰ ౩.౭౮; అ॰ ని॰ ౪.౩౩) దేవానం వియ. ఇతి ఇదమ్పి "దుక్ఖం భయట్ఠేనా"తి ఏతస్స వసేన ఏకం సమ్మసనం. భేదతో పన ఏకాదసవిధం హోతి.

యథా చ దుక్ఖం, ఏవం సబ్బమ్పి తం **అనత్తా** అసారకట్ఠేన. **అసారకట్ఠేనా**తి "అత్తా నివాసీ కారకో వేదకో సయంవసీ"తి ఏవం పరికప్పితస్స అత్తసారస్స అభావేన. యఞ్హి అనిచ్చం, దుక్ఖం, తం అత్తనోపి అనిచ్చతం వా ఉదయబ్బయపీళనం వా వారేతుం న సక్కోతి, కుతో తస్స కారకాదిభావో. తేనాహ – "రూపఞ్చ హిదం, భిక్ఖవే, అత్తా అభవిస్స. నయిదం రూపం ఆబాధాయ సంవత్తేయ్యా"తిఆది (సం॰ ని॰ ౩.౫౯). ఇతి ఇదమ్పి "అనత్తా అసారకట్ఠేనా"తి ఏతస్స వసేన ఏకం సమ్మసనం. భేదతో పన ఏకాదసవిధం హోతి. ఏస నయో వేదనాదీసు.

౬౯౬. యం పన అనిచ్చం, తం యస్మా నియమతో సఙ్ఖతాదిభేదం హోతి. తేనస్స పరియాయదస్సనత్థం, నానాకారేహి వా మనసికారప్పవత్తిదస్సనత్థం "రూపం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్నం ఖయధమ్మం వయధమ్మం విరాగధమ్మం నిరోధధమ్మ"న్తి పున పాళి వుత్తా. ఏస నయో వేదనాదీసూతి.

చత్తారీసాకారఅనుపస్సనాకథా

౬౯౭. సో తస్సేవ పఞ్చసు ఖన్ధేసు అనిచ్చదుక్ఖానత్తసమ్మసనస్స థిరభావత్థాయ, యం తం భగవతా "కతమేహి చత్తారీసాయ ఆకారేహి అనులోమికం ఖన్తిం పటిలభతి, కతమేహి చత్తారీసాయ ఆకారేహి సమ్మత్తనియామం ఓక్కమతీ"తి ఏతస్స విభఙ్గే –

> "పఞ్చక్ఖన్ధే అనిచ్చతో, దుక్ఖతో, రోగతో, గణ్డతో, సల్లతో, అఘతో, ఆబాధతో, పరతో, పలోకతో, ఈతితో, ఉపద్దవతో, భయతో, ఉపసగ్గతో, చలతో, పభఙ్గుతో, అద్ధువతో, అతాణతో, అలేణతో, అసరణతో, రిత్తతో, తుచ్ఛతో, సుఞ్ఞతో, అనత్తతో, ఆదీనవతో, విపరిణామధమ్మతో, అసారకతో, అఘమూలతో, వధకతో, విభవతో, సాసవతో, సఙ్ఖతతో, మారామిసతో, జాతిధమ్మతో, జరాధమ్మతో, బ్యాధిధమ్మతో, మరణధమ్మతో , సోకధమ్మతో, పరిదేవధమ్మతో, ఉపాయాసధమ్మతో, సంకిలేసికధమ్మతో"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౩౭) –

చత్తారీసాయ ఆకారేహి,

"పఞ్చక్ఖన్ధే అనిచ్చతో పస్సన్తో అనులోమికం ఖన్తిం పటిలభతి. పఞ్చన్నం ఖన్ధానం నిరోధో నిచ్చం నిబ్బానన్తి పస్సన్తో సమ్మత్తనియామం ఓక్కమతీ"తిఆదినా (పటి॰ మ॰ ౩.౩౮) నయేన,

అనులోమఞాణం విభజన్తేన పభేదతో అనిచ్చాదిసమ్మసనం వుత్తం. తస్సాపి వసేన ఇమే పఞ్చక్ఖన్ధే సమ్మసతి.

౬౯౮. కథం ? సో హి ఏకేకం ఖన్ధం అనచ్చన్తికతాయ, ఆదిఅన్తవన్తతాయ చ **అనిచ్చతో**. ఉప్పాదవయపటిపీళనతాయ, దుక్ఖవత్థుతాయ చ **దుక్ఖతో**. పచ్చయయాపనీయతాయ, రోగమూలతాయ చ **రోగతో**. దుక్ఖతాసూలయోగితాయ, కిలేసాసుచిపగ్ఘరణతాయ, ఉప్పాదజరాభఙ్గేహి ఉద్ధుమాతపరిపక్కపభిన్నతాయ చ **గణ్డతో**. పీళాజనకతాయ, అన్తోతుదనతాయ, దున్నీహరణీయతాయ చ **సల్లతో**. విగరహణీయతాయ, అవడ్ఢిఆవహనతాయ, అఘవత్థుతాయ చ **అఘతో**. అసేరిభావజనకతాయ, ఆబాధపదట్ఠానతాయ చ **ఆబాధతో**. అవసతాయ, అవిధేయ్యతాయ చ **పరతో**. బ్యాధిజరామరణేహి

పలుజ్జనతాయ **పలోకతో**. అనేకబ్యసనావహనతాయ **ఈతితో**. అవిదితానంయేవ విపులానం అనత్థానం ఆవహనతో, సబ్బుపద్దవవత్థుతాయ చ **ఉపద్దవతో**. సబ్బభయానం ఆకరతాయ, దుక్ఖవూపసమసఙ్ఖాతస్స పరమస్సాసస్స పటిపక్ఖభూతతాయ చ **భయతో**. అనేకేహి అనత్థేహి అనుబద్ధతాయ, దోసూపసట్ఠతాయ, ఉపసగ్గో వియ అనధివాసనారహతాయ చ **ఉపసగ్గతో**. బ్యాధిజరామరణేహి చేవ లాభాలాభాదీహి చ లోకధమ్మేహి పచలితతాయ **చలతో**. ఉపక్కమేన చేవ సరసేన చ పభఙ్గుపగమనసీలతాయ **పభఙ్గుతో**. సబ్బావత్థనిపాతితాయ, థిరభావస్స చ అభావతాయ **అద్ధువతో**. అతాయనతాయ చేవ, అలబ్భనేయ్యఖేమతాయ చ **అతాణతో**. అల్లీయితుం అనరహతాయ, అల్లీనానమ్పి చ లేణకిచ్చాకారితాయ **అలేణతో**. నిస్సితానం భయసారకత్తాభావేన **అసరణతో**. యథాపరికప్పితేహి ధువసుభసుఖత్తభావేహి రిత్తతాయ **రిత్తతో**. రిత్తతాయేవ తుచ్ఛతో అప్పకత్తా వా, అప్పకమ్పి హి లోకే తుచ్ఛన్తి వుచ్చతి. సామి-నివాసి-కారక-వేదకాధిట్ఠాయకవిరహితతాయ **సుఞ్ఞతో**. సయఞ్చ అస్సామికభావాదితాయ **అనత్తతో**. పవత్తిదుక్ఖతాయ, దుక్ఖస్స చ ఆదీనవతాయ **ఆదీనవతో**, అథ వా ఆదీనం వాతి గచ్ఛతి పవత్తతీతి ఆదీనవో, కపణమనుస్సస్సేతం అధివచనం, ఖన్ధాపి చ కపణాయేవాతి ఆదీనవసదిసతాయ **ఆదీనవతో**. జరాయ చేవ మరణేన చాతి ద్వేధా పరిణామపకతితాయ **విపరిణామధమ్మతో**. దుబ్బలతాయ, ఫేగ్గు వియ సుఖభఞ్జనీయతాయ చ **అసారకతో**. అఘహేతుతాయ **అఘమూలతో**. మిత్తముఖసపత్తో వియ విస్సాసఘాతితాయ **వధకతో**. విగతభవతాయ, విభవసమ్భూతతాయ చ **విభవతో**. ఆసవపదట్ఠానతాయ **సాసవతో**. హేతుపచ్చయేహి అభిసఙ్ఖతతాయ **సఙ్ఖతతో**. మచ్చుమారకిలేసమారానం ఆమిసభూతతాయ **మారామిసతో**. జాతి-జరా-బ్యాధిమరణపకతితాయ **జాతి-జరా-బ్యాధి-మరణధమ్మతో**. సోక-పరిదేవ-ఉపాయాసహేతుతాయ **సోక-పరిదేవఉపాయాసధమ్మతో**. తణ్హాదిట్ఠిదుచ్చరితసంకిలేసానం విసయధమ్మతాయ **సంకిలేసికధమ్మతో**తి ఏవం పభేదతో వుత్తస్స అనిచ్చాదిసమ్మసనస్స వసేన సమ్మసతి.

ఏత్థ హి అనిచ్చతో, పలోకతో, చలతో, పభఙ్గుతో, అద్ధువతో, విపరిణామధమ్మతో, అసారకతో, విభవతో, సఙ్ఖతతో, మరణధమ్మతోతి ఏకేకస్మిం ఖన్ధే దస దస కత్వా పఞ్ఞాస **అనిచ్చానుపస్సనాని**. పరతో, రిత్తతో, తుచ్ఛతో, సుఞ్ఞతో, అనత్తతోతి ఏకేకస్మిం ఖన్ధే పఞ్చ పఞ్చ కత్వా పఞ్చవీసతి **అనత్తానుపస్సనాని**. సేసాని దుక్ఖతో, రోగతోతిఆదీని ఏకేకస్మిం ఖన్ధే పఞ్చవీసతి పఞ్చవీసతి కత్వా పఞ్చవీసతిసతం **దుక్ఖానుపస్సనానీ**తి.

ఇచ్చస్స ఇమినా ద్విసతభేదేన అనిచ్చాదిసమ్మసనేన పఞ్చక్ఖన్ధే సమ్మసతో తం నయవిపస్సనాసఙ్ఖాతం అనిచ్చదుక్ఖానత్తసమ్మసనం థిరం హోతి. ఇదం తావేత్థ పాళినయానుసారేన సమ్మసనారమ్భవిధానం.

ఇన్ద్రియతిక్ఖకారణనవకకథా

౬౯౯. యస్స పన ఏవం నయవిపస్సనాయ యోగం కరోతోపి నయవిపస్సనా న సమ్పజ్జతి, తేన “నవహాకారేహి ఇన్ద్రియాని తిక్ఖాని భవన్తి – ఉప్పన్నుప్పన్నానం సఙ్ఖారానం ఖయమేవ పస్సతి, తత్థ చ సక్కచ్చకిరియాయ సమ్పాదేతి, సాతచ్చకిరియాయ సమ్పాదేతి, సప్పాయకిరియాయ సమ్పాదేతి, సమాధిస్స చ నిమిత్తగ్గాహేన, బోజ్ఝఙ్గానఞ్చ అనుపవత్తనతాయ, కాయే చ జీవితే చ అనపేక్ఖతం ఉపట్ఠాపేతి, తత్థ చ అభిభుయ్య నేక్ఖమ్మేన, అన్తరా చ అబ్యోసానేనా”తి ఏవం వుత్తానం నవన్నం ఆకారానం వసేన ఇన్ద్రియాని తిక్ఖాని కత్వా **పథవీకసిణనిద్దేసే** వుత్తనయేన సత్త అసప్పాయాని వజ్జేత్వా సత్త సప్పాయాని సేవమానేన కాలేన రూపం సమ్మసితబ్బం, కాలేన అరూపం. రూపం సమ్మసన్తేన రూపస్స నిబ్బత్తి పస్సితబ్బా.

రూపనిబ్బత్తిపస్సనాకారకథా

౨౦౦. సేయ్యథిదం – ఇదం రూపం నామ కమ్మాదివసేన చతూహి కారణేహి నిబ్బత్తతి. తత్థ సబ్బేసం సత్తానం రూపం నిబ్బత్తమానం పఠమం కమ్మతో నిబ్బత్తతి. పటిసన్ధిక్ఖణేయేవ హి గబ్భసేయ్యకానం తావ తిసన్తతివసేన వత్థు-కాయ-భావదసకసఙ్ఖాతాని తింస రూపాని నిబ్బత్తన్తి, తాని చ ఖో పటిసన్ధిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణేయేవ. యథా చ ఉప్పాదక్ఖణే, తథా ఠితిక్ఖణేపి భఙ్గక్ఖణేపి.

తత్థ రూపం దన్ధనిరోధం గరుపరివత్తి, చిత్తం ఖిప్పనిరోధం లహుపరివత్తి. తేనాహ – “నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకధమ్మమ్పి సమనుపస్సామి, యం ఏవం లహుపరివత్తం యథయిదం, భిక్ఖవే, చిత్త”న్తి (అ॰ ని॰ ౧.౪౮). రూపే ధరన్తేయేవ హి సోళసవారే భవఙ్గచిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి. చిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణోపి ఠితిక్ఖణోపి భఙ్గక్ఖణోపి ఏకసదిసా. రూపస్స పన ఉప్పాదభఙ్గక్ఖణాయేవ లహుకా, తేహి సదిసా. ఠితిక్ఖణో పన మహా, యావ సోళస చిత్తాని ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝన్తి, తావ వత్తతి. పటిసన్ధిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం ఠానప్పత్తం పురేజాతం వత్థుం నిస్సాయ దుతియం భవఙ్గం ఉప్పజ్జతి. తేన సద్ధిం ఉప్పన్నం ఠానప్పత్తం పురేజాతం వత్థుం నిస్సాయ తతియం భవఙ్గం ఉప్పజ్జతి. ఇమినా నయేన యావతాయుకం చిత్తప్పవత్తి వేదితబ్బా. ఆసన్నమరణస్స పన ఏకమేవ ఠానప్పత్తం పురేజాతం వత్థుం నిస్సాయ సోళస చిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి.

పటిసన్ధిచిత్తస్స ఉప్పాదక్ఖణే ఉప్పన్నం రూపం పటిసన్ధిచిత్తతో ఉద్ధం సోళసమేన చిత్తేన సద్ధిం నిరుజ్ఝతి. ఠానక్ఖణే ఉప్పన్నం సత్తరసమస్స ఉప్పాదక్ఖణేన సద్ధిం నిరుజ్ఝతి. భఙ్గక్ఖణే ఉప్పన్నం సత్తరసమస్స ఠానక్ఖణం పత్వా నిరుజ్ఝతి. యావ పవత్తి నామ అత్థి, ఏవమేవ పవత్తతి. ఓపపాతికానమ్పి సత్తసన్తతివసేన సత్తతి రూపాని ఏవమేవ పవత్తన్తి.

౨౦౧. తత్థ కమ్మం, కమ్మసముట్ఠానం, కమ్మపచ్చయం, కమ్మపచ్చయచిత్తసముట్ఠానం, కమ్మపచ్చయఆహారసముట్ఠానం, కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానన్తి ఏస విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **కమ్మం** నామ కుసలాకుసలచేతనా. **కమ్మసముట్ఠానం** నామ విపాకక్ఖన్ధా చ, చక్ఖుదసకాది సమసత్తతిరూపఞ్చ. **కమ్మపచ్చయం** నామ తదేవ, కమ్మం హి కమ్మసముట్ఠానస్స ఉపత్థమ్భకపచ్చయోపి హోతి. **కమ్మపచ్చయచిత్తసముట్ఠానం** నామ విపాకచిత్తసముట్ఠానం రూపం. **కమ్మపచ్చయఆహారసముట్ఠానం** నామ కమ్మసముట్ఠానరూపేసు ఠానప్పత్తా ఓజా అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఓజా ఠానం పత్వా అఞ్ఞన్తి ఏవం చతస్సో వా పఞ్చ వా పవత్తియో ఘటేతి. **కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానం** నామ కమ్మజతేజోధాతు ఠానప్పత్తా ఉతుసముట్ఠానం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఉతు అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకన్తి ఏవం చతస్సో వా పఞ్చ వా పవత్తియో ఘటేతి. ఏవం తావ **కమ్మజరూపస్స నిబ్బత్తి** పస్సితబ్బా.

౨౦౨. చిత్తజేసుపి చిత్తం, చిత్తసముట్ఠానం, చిత్తపచ్చయం, చిత్తపచ్చయఆహారసముట్ఠానం, చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠానన్తి ఏస విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **చిత్తం** నామ ఏకూననవుతిచిత్తాని.

తేసు ద్వత్తింస చిత్తాని, ఛబ్బీసేకూనవీసతి;
సోళస రూపిరియాపథవిఞ్ఞత్తిజనకా మతా.

కామావచరతో హి అట్ఠ కుసలాని, ద్వాదసాకుసలాని, మనోధాతువజ్జా దస కిరియా, కుసలకిరియతో ద్వే అభిఞ్ఞాచిత్తానీతి ద్వత్తింస చిత్తాని రూపం, ఇరియాపథం, విఞ్ఞత్తిఞ్చ జనేన్తి. విపాకవజ్జాని సేసదసరూపావచరాని, అట్ఠ అరూపావచరాని, అట్ఠ లోకుత్తరచిత్తానీతి ఛబ్బీసతి చిత్తాని రూపం, ఇరియాపథఞ్చ జనయన్తి, న విఞ్ఞత్తిం. కామావచరే దస భవఙ్గచిత్తాని, రూపావచరే పఞ్చ, తిస్సో మనోధాతుయో, ఏకా విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుసోమనస్ససహగతాతి ఏకూనవీసతి చిత్తాని రూపమేవ జనయన్తి, న ఇరియాపథం, న విఞ్ఞత్తిం. ద్వేపఞ్చవిఞ్ఞాణాని, సబ్బసత్తానం పటిసన్ధిచిత్తం, ఖీణాసవానం చుతిచిత్తం, చత్తారి

ఆరుప్పవిపాకానీతి నోళస చిత్తాని నేవ రూపం జనయన్తి, న ఇరియాపథం, న విఞ్ఞత్తిం. యాని చేత్థ రూపం జనేన్తి, తాని న ఠితిక్ఖణే, భఙ్గక్ఖణే వా, తదా హి చిత్తం దుబ్బలం హోతి. ఉప్పాదక్ఖణే పన బలవం, తస్మా తం తదా పురేజాతం వత్థుం నిస్సాయ రూపం సముట్ఠాపేతి.

చిత్తసముట్ఠానం నామ తయో అరూపినో ఖన్ధా, "సద్దనవకం, కాయవిఞ్ఞత్తి, వచీవిఞ్ఞత్తి, ఆకాసధాతు, లహుతా, ముదుతా, కమ్మఞ్ఞతా, ఉపచయో, సన్తతీ"తి సత్తరసవిధం రూపఞ్చ. **చిత్తపచ్చయం** నామ "పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్సా"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౧) ఏవం వుత్తం చతుసముట్ఠానరూపం. **చిత్తపచ్చయఆహారసముట్ఠానం** నామ చిత్తసముట్ఠానరూపేసు ఠానప్పత్తా ఓజా అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, ఏవం ద్వే తిస్సో పవత్తియో ఘటేతి. **చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠానం** నామ చిత్తసముట్ఠానో ఉతు ఠానప్పత్తో అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, ఏవం ద్వే తిస్సో పవత్తియో ఘటేతి. ఏవం **చిత్తజరూపస్స నిబ్బత్తి** పస్సితబ్బా.

౨౦౩. ఆహారజేసుపి ఆహారో, ఆహారసముట్ఠానం, ఆహారపచ్చయం, ఆహారపచ్చయఆహారసముట్ఠానం, ఆహారపచ్చయఉతుసముట్ఠానన్తి ఏస విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **ఆహారో** నామ కబళీకారో ఆహారో. **ఆహారసముట్ఠానం** నామ ఉపాదిణ్ణం కమ్మజరూపం పచ్చయం లభిత్వా తత్థ పతిట్ఠాయ ఠానప్పత్తాయ ఓజాయ సముట్ఠాపితం ఓజట్ఠమకం, ఆకాసధాతు, లహుతా, ముదుతా, కమ్మఞ్ఞతా, ఉపచయో, సన్తతీతి చుద్దసవిధం రూపం. **ఆహారపచ్చయం** నామ "కబళీకారో ఆహారో ఇమస్స కాయస్స ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౫) ఏవం వుత్తం చతుసముట్ఠానరూపం. **ఆహారపచ్చయఆహారసముట్ఠానం** నామ ఆహారసముట్ఠానేసు రూపేసు ఠానప్పత్తా ఓజా అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఓజా అఞ్ఞన్తి ఏవం దసద్వాదసవారే పవత్తిం ఘటేతి. ఏకదివసం పరిభుత్తాహారో సత్తాహమ్పి ఉపత్థమ్భేతి. దిబ్బా పన ఓజా ఏకమాసం ద్వేమాసమ్పి ఉపత్థమ్భేతి. మాతరా పరిభుత్తాహారోపి దారకస్స సరీరం ఫరిత్వా రూపం సముట్ఠాపేతి. సరీరే మక్ఖితాహారోపి రూపం సముట్ఠాపేతి. కమ్మజాహారో ఉపాదిణ్ణకాహారో నామ. సోపి ఠానప్పత్తో రూపం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఓజా అఞ్ఞం సముట్ఠాపేతీతి ఏవం చతస్సో వా పఞ్చ వా పవత్తియో ఘటేతి. **ఆహారపచ్చయఉతుసముట్ఠానం** నామ ఆహారసముట్ఠానా తేజోధాతు ఠానప్పత్తా ఉతుసముట్ఠానం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి. తత్రాయం ఆహారో ఆహారసముట్ఠానానం జనకో హుత్వా పచ్చయో హోతి, సేసానం నిస్సయాహారఅత్థిఅవిగతవసేనాతి ఏవం **ఆహారజరూపస్స నిబ్బత్తి** పస్సితబ్బా.

౨౦౪. ఉతుజేసుపి ఉతు, ఉతుసముట్ఠానం, ఉతుపచ్చయం, ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠానం, ఉతుపచ్చయఆహారసముట్ఠానన్తి ఏస విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **ఉతు** నామ చతుసముట్ఠానా తేజోధాతు, ఉణ్హఉతు సీతఉతూతి ఏవం పనేస దువిధో హోతి. **ఉతుసముట్ఠానం** నామ చతుసముట్ఠానో ఉతు ఉపాదిణ్ణకం పచ్చయం లభిత్వా ఠానప్పత్తో సరీరే రూపం సముట్ఠాపేతి. తం సద్దనవకం, ఆకాసధాతు , లహుతా, ముదుతా, కమ్మఞ్ఞతా, ఉపచయో, సన్తతీతి పన్నరసవిధం హోతి. **ఉతుపచ్చయం** నామ ఉతు చతుసముట్ఠానికరూపానం పవత్తియా చ వినాసస్స చ పచ్చయో హోతి. **ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠానం** నామ ఉతుసముట్ఠానా తేజోధాతు ఠానప్పత్తా అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఉతు అఞ్ఞన్తి ఏవం దీఘమ్పి అద్ధానం అనుపాదిణ్ణపక్ఖే ఠత్వాపి ఉతుసముట్ఠానం పవత్తతియేవ. **ఉతుపచ్చయఆహారసముట్ఠానం** నామ ఉతుసముట్ఠానా ఠానప్పత్తా ఓజా అఞ్ఞం ఓజట్ఠమకం సముట్ఠాపేతి, తత్రాపి ఓజా అఞ్ఞన్తి ఏవం దసద్వాదసవారే పవత్తిం ఘటేతి. తత్రాయం ఉతు ఉతుసముట్ఠానానం జనకో హుత్వా పచ్చయో హోతి, సేసానం నిస్సయఅత్థిఅవిగతవసేనాతి ఏవం **ఉతుజరూపస్స నిబ్బత్తి** పస్సితబ్బా. ఏవఞ్హి రూపస్స నిబ్బత్తిం పస్సన్తో కాలేన రూపం సమ్మసతి నామ.

అరూపనిబ్బత్తిపస్సనాకారకథా

౨౦౭. యథా చ రూపం సమ్మసన్తేన రూపస్స, ఏవం అరూపం సమ్మసన్తేనపి అరూపస్స నిబ్బత్తి పస్సితబ్బా. సా చ ఖో ఏకాసీతి లోకియచిత్తుప్పాదవసేనేవ.

సేయ్యథిదం – ఇదఞ్హి అరూపం నామ పురిమభవే ఆయూహితకమ్మవసేన పటిసన్ధియం తావ ఏకూనవీసతిచిత్తుప్పాదప్పభేదం నిబ్బత్తతి. నిబ్బత్తనాకారో పనస్స పటిచ్చసముప్పాదనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. తదేవ పటిసన్ధిచిత్తస్స అనన్తరచిత్తతో పట్ఠాయ భవఙ్గవసేన, ఆయుపరియోసానే చుతివసేన. యం తత్థ కామావచరం, తం ఛసు ద్వారేసు బలవారమ్మణే తదారమ్మణవసేన.

పవత్తే పన అసమ్భిన్నత్తా చక్ఖుస్స ఆపాథగతత్తా రూపానం ఆలోకసన్నిస్సితం మనసికారహేతుకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం నిబ్బత్తతి సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. చక్ఖుపసాదస్స హి ఠితిక్ఖణే ఠితిప్పత్తమేవ రూపం చక్ఖుం ఘట్టేతి. తస్మిం ఘట్టితే ద్విక్ఖత్తుం భవఙ్గం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి. తతో తస్మింయేవ ఆరమ్మణే కిరియమనోధాతు ఆవజ్జనకిచ్చం సాధయమానా ఉప్పజ్జతి. తదనన్తరం తదేవ రూపం పస్సమానం కుసలవిపాకం అకుసలవిపాకం వా చక్ఖువిఞ్ఞాణం. తతో తదేవ రూపం సమ్పటిచ్ఛమానా విపాకమనోధాతు. తతో తదేవ రూపం సన్తీరయమానా విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు. తతో తదేవ రూపం వవత్థాపయమానా కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉపేక్ఖాసహగతా . తతో పరం కామావచరకుసలాకుసలకిరియచిత్తేసు ఏకం వా ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకం చిత్తం పఞ్చ సత్త వా జవనాని. తతో కామావచరసత్తానం ఏకాదససు తదారమ్మణచిత్తేసు జవనానురూపం యంకిఞ్చి తదారమ్మణన్తి. ఏస నయో సేసద్వారేసుపి. మనోద్వారే పన మహగ్గతచిత్తానిపి ఉప్పజ్జన్తీతి. ఏవం ఛసు ద్వారేసు **అరూపస్స నిబ్బత్తి** పస్సితబ్బా. ఏవఞ్హి అరూపస్స నిబ్బత్తిం పస్సన్తో కాలేన అరూపం సమ్మసతి నామ.

ఏవం కాలేన రూపం కాలేన అరూపం సమ్మసిత్వాపి తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా అనుక్కమేన పటిపజ్జమానో ఏకో పఞ్ఞాభావనం సమ్పాదేతి.

రూపసత్తకసమ్మసనకథా

౨౦౮. అపరో రూపసత్తకఅరూపసత్తకవసేన తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారే సమ్మసతి. తత్థ ఆదాననిక్ఖేపనతో, వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో, ఆహారమయతో, ఉతుమయతో, కమ్మజతో, చిత్తసముట్ఠానతో, ధమ్మతారూపతోతి ఇమేహి ఆకారేహి ఆరోపేత్వా సమ్మసన్తో రూపసత్తకవసేన ఆరోపేత్వా సమ్మసతి నామ. తేనాహు పోరాణా –

"ఆదాననిక్ఖేపనతో, వయోవుడ్ఢత్థగామితో;
ఆహారతో చ ఉతుతో, కమ్మతో చాపి చిత్తతో;
ధమ్మతారూపతో సత్త, విత్థారేన విపస్సతీ"తి.

తత్థ **ఆదాన**న్తి పటిసన్ధి. **నిక్ఖేపన**న్తి చుతి. ఇతి యోగావచరో ఇమేహి **ఆదాననిక్ఖేపేహి** ఏకం వస్ససతం పరిచ్ఛిన్దిత్వా సఙ్ఖారేసు తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. కథం? ఏత్థన్తరే సబ్బే సఙ్ఖారా అనిచ్చా. కస్మా? ఉప్పాదవయవత్తితో, విపరిణామతో, తావకాలికతో, నిచ్చపటిక్ఖేపతో చ. యస్మా పన ఉప్పన్నా సఙ్ఖారా ఠితిం పాపుణన్తి, ఠితియం జరాయ కిలమన్తి, జరం పత్వా అవస్సం భిజ్జన్తి, తస్మా అభిణ్హసమ్పటిపీళనతో, దుక్ఖమతో దుక్ఖవత్థుతో, సుఖపటిక్ఖేపతో చ దుక్ఖా. యస్మా చ "ఉప్పన్నా సఙ్ఖారా ఠితిం మా పాపుణన్తు, ఠానప్పత్తా మా జీరన్తు, జరప్పత్తా మా భిజ్జన్తూ"తి ఇమేసు తీసు ఠానేసు కస్సచి వసవత్తిభావో నత్థి, సుఞ్ఞా తేన వసవత్తనాకారేన, తస్మా సుఞ్ఞతో, అస్సామికతో, అవసవత్తితో, అత్తపటిక్ఖేపతో చ అనత్తాతి.

౨౦౭. ఏవం ఆదాననిక్ఖేపనవసేన వస్ససతపరిచ్ఛిన్నే రూపే తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా తతో పరం **వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో** ఆరోపేతి. తత్థ **వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమో** నామ వయవసేన వుడ్ఢస్స వడ్ఢితస్స రూపస్స అత్థఙ్గమో. తస్స వసేన తిలక్ఖణం ఆరోపేతీతి అత్థో.

కథం? సో తమేవ వస్ససతం పఠమవయేన మజ్ఝిమవయేన పచ్ఛిమవయేనాతి తీహి వయేహి పరిచ్ఛిన్దతి. తత్థ ఆదితో తేత్తింస వస్సాని పఠమవయో నామ. తతో చతుత్తింస మజ్ఝిమవయో నామ. తతో తేత్తింస పచ్ఛిమవయో నామాతి. ఇతి ఇమేహి తీహి వయేహి పరిచ్ఛిన్దిత్వా, "పఠమవయే పవత్తం రూపం మజ్ఝిమవయం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం. యదనిచ్చం, తం దుక్ఖం. యం దుక్ఖం, తదనత్తా. మజ్ఝిమవయే పవత్తరూపమ్పి పచ్ఛిమవయం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా. పచ్ఛిమవయే తేత్తింస వస్సాని పవత్తరూపమ్పి మరణతో పరం గమనసమత్థం నామ నత్థి, తస్మా తమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౨౦౮. ఏవం **పఠమవయాదివసేన** వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పున "మన్దదసకం, ఖిడ్డాదసకం, వణ్ణదసకం, బలదసకం, పఞ్ఞాదసకం, హానిదసకం, పబ్భారదసకం, వఙ్కదసకం, మోమూహదసకం, సయనదసక"న్తి ఇమేసం **దసన్నం దసకానం వసేన** వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

తత్థ దసకేసు తావ వస్ససతజీవినో పుగ్గలస్స పఠమాని దస వస్సాని **మన్దదసకం** నామ, తదా హి సో మన్దో హోతి చపలో కుమారకో. తతో పరాని దస **ఖిడ్డాదసకం** నామ, తదా హి సో ఖిడ్డారతిబహులో హోతి. తతో పరాని దస **వణ్ణదసకం** నామ, తదా హిస్స వణ్ణాయతనం వేపుల్లం పాపుణాతి. తతో పరాని దస **బలదసకం** నామ, తదా హిస్స బలఞ్చ థామో చ వేపుల్లం పాపుణాతి. తతో పరాని దస **పఞ్ఞాదసకం** నామ, తదా హిస్స పఞ్ఞా సుప్పతిట్ఠితా హోతి, పకతియా కిర దుబ్బలపఞ్ఞస్సాపి తస్మిం కాలే అప్పమత్తకా పఞ్ఞా ఉప్పజ్జతియేవ. తతో పరాని దస **హానిదసకం** నామ, తదా హిస్స ఖిడ్డారతివణ్ణబలపఞ్ఞా పరిహాయన్తి. తతో పరాని దస **పబ్భారదసకం** నామ, తదా హిస్స అత్తభావో పురతో పబ్భారో హోతి. తతో పరాని దస **వఙ్కదసకం** నామ, తదా హిస్స అత్తభావో నఙ్గలకోటి వియ వఙ్కో హోతి. తతో పరాని దస **మోమూహదసకం** నామ. తదా హి సో మోమూహో హోతి, కతం కతం పముస్సతి. తతో పరాని దస **సయనదసకం** నామ, వస్ససతికో హి సయనబహులోవ హోతి.

తత్రాయం యోగీ ఏతేసం దసకానం వసేన వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేతుం ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి – "పఠమదసకే పవత్తరూపం దుతియదసకం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా. దుతియదసకే…పే॰… నవమదసకే పవత్తరూపం దసమదసకం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి. దసమదసకే పవత్తరూపం పునబ్భవం అప్పత్వా ఇధేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౨౦౯. ఏవం దసకవసేన వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పున తదేవ వస్ససతం పఞ్చపఞ్చవస్సవసేన వీసతికోట్ఠాసే కత్వా వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. కథం? సో హి ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి – "పఠమే వస్సపఞ్చకే పవత్తరూపం దుతియం వస్సపఞ్చకం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా. దుతియే వస్సపఞ్చకే పవత్తరూపం తతియం…పే॰… ఏకూనవీసతిమే వస్సపఞ్చకే పవత్తరూపం వీసతిమం వస్సపఞ్చకం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి. వీసతిమే వస్సపఞ్చకే పవత్తరూపం మరణతో పరం గమనసమత్థం నామ నత్థి, తస్మా తమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి.

ఏవం వీసతికోట్ఠాసవసేన వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమతో తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పున పఞ్చవీసతి కోట్ఠాసే కత్వా చతున్నం చతున్నం వస్సానం వసేన ఆరోపేతి. తతో తేత్తింస కోట్ఠాసే కత్వా తిణ్ణం తిణ్ణం వస్సానం వసేన, పఞ్ఞాస కోట్ఠాసే కత్వా ద్విన్నం ద్విన్నం

వస్సానం వసేన, సతం కోట్ఠాసే కత్వా ఏకేకవస్సవసేన. తతో ఏకం వస్సం తయో కోట్ఠాసే కత్వా వస్సానహేమన్తగిమ్హేసు తీసు ఉతూసు ఏకేకఉతువసేన తస్మిం వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపే తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

కథం? "**వస్సానే** చతుమాసం పవత్తరూపం హేమన్తం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం. **హేమన్తే** పవత్తరూపం గిమ్హం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం. **గిమ్హే** పవత్తరూపం పున వస్సానం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి. ఏవం ఆరోపేత్వా పున ఏకం వస్సం ఛ కోట్ఠాసే కత్వా – "**వస్సానే** ద్వేమాసం పవత్తరూపం సరదం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం. **సరదే** పవత్తరూపం హేమన్తం. **హేమన్తే** పవత్తరూపం సిసిరం. **సిసిరే** పవత్తరూపం వసన్తం. **వసన్తే** పవత్తరూపం గిమ్హం. **గిమ్హే** పవత్తరూపం పున వస్సానం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం, తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి ఏవం తస్మిం వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపే తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

ఏవం ఆరోపేత్వా తతో కాళజుణ్హవసేన – "కాళే పవత్తరూపం జుణ్హం అప్పత్వా. జుణ్హే పవత్తరూపం కాళం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం, తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. తతో రత్తిన్దివవసేన – "రత్తిం పవత్తరూపం దివసం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం. దివసం పవత్తరూపమ్పి రత్తిం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం, తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. తతో తదేవ రత్తిన్దివం పుబ్బణ్హాదివసేన ఛ కోట్ఠాసే కత్వా – "పుబ్బణ్హే పవత్తరూపం మజ్ఝన్హం అప్పత్వా. మజ్ఝన్హే పవత్తరూపం సాయన్హం. సాయన్హే పవత్తరూపం పఠమయామం. పఠమయామే పవత్తరూపం మజ్ఝిమయామం. మజ్ఝిమయామే పవత్తరూపం పచ్ఛిమయామం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం. పచ్ఛిమయామే పవత్తరూపం పున పుబ్బణ్హం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుద్ధం, తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౭౧౦. ఏవం ఆరోపేత్వా పున తస్మింయేవ రూపే అభిక్కమపటిక్కమఆలోకనవిలోకనసమిఞ్జనపసారణవసేన – "అభిక్కమే పవత్తరూపం పటిక్కమం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి. పటిక్కమే పవత్తరూపం ఆలోకనం. ఆలోకనే పవత్తరూపం విలోకనం. విలోకనే పవత్తరూపం సమిఞ్జనం. సమిఞ్జనే పవత్తరూపం పసారణం అప్పత్వా తత్థేవ నిరుజ్ఝతి. తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

తతో ఏకపదవారం ఉద్ధరణ అతిహరణవీతిహరణవోస్సజ్జనసన్నిక్ఖేపనసన్నిరుమ్భనవసేన ఛ కోట్ఠాసే కరోతి.

తత్థ **ఉద్ధరణం** నామ పాదస్స భూమితో ఉక్ఖిపనం. **అతిహరణం** నామ పురతో హరణం. **వీతిహరణం** నామ ఖాణుకణ్టకదీఘజాతిఆదీసు కిఞ్చిదేవ దిస్వా ఇతో చితో చ పాదసఞ్చారణం. **వోస్సజ్జనం** నామ పాదస్స హేట్ఠా ఓరోపనం. **సన్నిక్ఖేపనం** నామ పథవీతలే ఠపనం. **సన్నిరుమ్భనం** నామ పున పాదుద్ధరణకాలే పాదస్స పథవియా సద్ధిం అభినిప్పీళనం. తత్థ ఉద్ధరణే పథవీధాతు ఆపోధాతూతి ద్వే ధాతుయో ఓమత్తా హోన్తి మన్దా, ఇతరా ద్వే అధిమత్తా హోన్తి బలవతియో. తథా అతిహరణవీతిహరణేసు. వోస్సజ్జనే తేజోధాతు వాయోధాతూతి ద్వే ధాతుయో ఓమత్తా హోన్తి మన్దా, ఇతరా ద్వే అధిమత్తా హోన్తి బలవతియో. తథా సన్నిక్ఖేపనసన్నిరుమ్భనేసు. ఏవం ఛ కోట్ఠాసే కత్వా తేసం వసేన తస్మిం వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపే తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

కథం? సో ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి – "యా ఉద్ధరణే పవత్తా ధాతుయో, యాని చ తదుపాదాయరూపాని, సబ్బే తే ధమ్మా అతిహరణం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝన్తి, తస్మా అనిచ్చా దుక్ఖా అనత్తా. తథా అతిహరణే పవత్తా వీతిహరణం. వీతిహరణే పవత్తా వోస్సజ్జనం. వోస్సజ్జనే పవత్తా సన్నిక్ఖేపనం. సన్నిక్ఖేపనే పవత్తా సన్నిరుమ్భనం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝన్తి. ఇతి తత్థ తత్థ ఉప్పన్నా ఇతరం ఇతరం కోట్ఠాసం అప్పత్వా తత్థ తత్థేవ పబ్బం పబ్బం సన్ధి సన్ధి ఓధి ఓధి హుత్వా తత్తకపాలే పక్ఖిత్తతిలా వియ

తటతతటాయన్తా సఙ్ఖారా భిజ్జన్తి. తస్మా అనిచ్చా దుక్ఖా అనత్తా”తి. తస్సేవం పబ్బపబ్బగతే సఙ్ఖారే విపస్సతో రూపసమ్మసనం సుఖుమం హోతి.

౨౧౧. సుఖుమత్తే చ పనస్స ఇదం ఓపమ్మం. ఏకో కిర దారుతిణుక్కాదీసు కతపరిచయో అదిట్ఠపుబ్బపదీపో పచ్చన్తవాసికో నగరమాగమ్మ అన్తరాపణే జలమానం పదీపం దిస్వా ఏకం పురిసం పుచ్ఛి అమ్భో “కిం నామేతం ఏవం మనాప”న్తి? తమేనం సో ఆహ “కిమేత్థ మనాపం, పదీపో నామేస తేలక్ఖయేన వట్టిక్ఖయేన చ గతమగ్గోపిస్స న పఞ్ఞాయిస్సతీ”తి. తమఞ్ఞో ఏవమాహ “ఇదం ఓళారికం, ఇమిస్సా హి వట్టియా అనుపుబ్బేన డయ్హమానాయ తతియభాగే తతియభాగే జాలా ఇతరీతరం పదేసం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి. తమఞ్ఞో ఏవమాహ “ఇదమ్పి ఓళారికం, ఇమిస్సా హి అఙ్గులఙ్గులన్తరే అడ్ఢఙ్గులడ్ఢఙ్గులన్తరే తన్తుమ్హి తన్తుమ్హి అంసుమ్హి అంసుమ్హి జాలా ఇతరీతరం అంసుం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతి. అంసుం పన ముఞ్చిత్వా న సక్కా జాలం పఞ్ఞాపేతు”న్తి.

తత్థ “తేలక్ఖయేన వట్టిక్ఖయేన చ పదీపస్స గతమగ్గోపి న పఞ్ఞాయిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో ఆదాననిక్ఖేపనతో వస్ససతేన పరిచ్ఛిన్నరూపే తిలక్ఖణారోపనం. “వట్టియా తతియభాగే తతియభాగే జాలా ఇతరీతరం పదేసం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో వస్ససతస్స తతియకోట్ఠాసపరిచ్ఛిన్నే వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపే తిలక్ఖణారోపనం. “అఙ్గులఙ్గులన్తరే జాలా ఇతరీతరం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో దసవస్స పఞ్చవస్స చతువస్స తివస్స ద్వివస్స ఏకవస్స పరిచ్ఛిన్నే రూపే తిలక్ఖణారోపనం. “అడ్ఢఙ్గులడ్ఢఙ్గులన్తరే జాలా ఇతరీతరం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో ఏకేకఉతువసేన ఏకం వస్సం తిధా, ఛధా చ విభజిత్వా చతుమాస-ద్విమాసపరిచ్ఛిన్నే రూపే తిలక్ఖణారోపనం. “తన్తుమ్హి తన్తుమ్హి జాలా ఇతరీతరం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో కాళజుణ్హవసేన, రత్తిన్దివవసేన, ఏకరత్తిన్దివం ఛ కోట్ఠాసే కత్వా పుబ్బణ్హాదివసేన చ పరిచ్ఛిన్నే రూపే తిలక్ఖణారోపనం. “అంసుమ్హి అంసుమ్హి జాలా ఇతరీతరం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝిస్సతీ”తి పురిసస్స ఞాణం వియ యోగినో అభిక్కమాదివసేన చేవ ఉద్ధరణాదీసు చ ఏకేకకోట్ఠాసవసేన పరిచ్ఛిన్నే రూపే తిలక్ఖణారోపనన్తి.

౨౧౨. సో ఏవం నానాకారేహి వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపే తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పున తదేవ రూపం విసఙ్ఖరిత్వా ఆహారమయాదివసేన చత్తారో కోట్ఠాసే కత్వా ఏకేకకోట్ఠాసే తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. తత్రాస్స **ఆహారమయం రూపం** ఛాతసుహితవసేన పాకటం హోతి. ఛాతకాలే సముట్ఠితం రూపం హి ఝత్తం హోతి కిలన్తం, ఝామఖాణుకో వియ, అఙ్గారపచ్ఛియం నిలీనకాకో వియ చ దుబ్బణ్ణం దుస్సణ్ఠితం. సుహితకాలే సముట్ఠితం ధాతం పీణితం ముదు సినిద్ధం ఫస్సవన్తం హోతి. సో తం పరిగ్గహేత్వా “ఛాతకాలే పవత్తరూపం సుహితకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి. సుహితకాలే సముట్ఠితమ్పి ఛాతకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి ఏవం తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౨౧౩. ఉతుమయం సీతుణ్హవసేన పాకటం హోతి. ఉణ్హకాలే సముట్ఠితం రూపం హి ఝత్తం హోతి కిలన్తం దుబ్బణ్ణం. సీతఉతునా సముట్ఠితం రూపం ధాతం పీణితం సినిద్ధం హోతి. సో తం పరిగ్గహేత్వా “ఉణ్హకాలే పవత్తరూపం సీతకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి. సీతకాలే పవత్తరూపం ఉణ్హకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి ఏవం తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౨౧౪. కమ్మజం ఆయతనద్వారవసేన పాకటం హోతి. చక్ఖుద్వారస్మిం హి చక్ఖుకాయభావదసకవసేన తింస కమ్మజరూపాని, ఉపత్థమ్భకాని పన తేసం ఉతుచిత్తాహారసముట్ఠానాని చతువీసతీతి చతుపణ్ణాస హోన్తి. తథా సోతఘానజివ్హాద్వారేసు.

కాయద్వారే కాయభావదసకవసేన చేవ ఉతుసముట్ఠానాదివసేన చ చతుచత్తాలీస. మనోద్వారే హదయవత్థుకాయభావదసకవసేన చేవ ఉతుసముట్ఠానాదివసేన చ చతుపణ్ణాసమేవ.

సో సబ్బమ్పి తం రూపం పరిగ్గహేత్వా “చక్ఖుద్వారే పవత్తరూపం సోతద్వారం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి. సోతద్వారే పవత్తరూపం ఘానద్వారం. ఘానద్వారే పవత్తరూపం జివ్హాద్వారం. జివ్హాద్వారే పవత్తరూపం కాయద్వారం. కాయద్వారే పవత్తరూపం మనోద్వారం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి ఏవం తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

౭౧౫. **చిత్తసముట్ఠానం** సోమనస్సితదోమనస్సితవసేన పాకటం హోతి, సోమనస్సితకాలే ఉప్పన్నం హి రూపం సినిద్ధం ముదు పీణితం ఫస్సవన్తం హోతి. దోమనస్సితకాలే ఉప్పన్నం ఝత్తం కిలన్తం దుబ్బణ్ణం హోతి. సో తం పరిగ్గహేత్వా “సోమనస్సితకాలే పవత్తరూపం దోమనస్సితకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి. దోమనస్సితకాలే పవత్తరూపం సోమనస్సితకాలం అప్పత్వా ఏత్థేవ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి ఏవం తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపేతి.

తస్సేవం చిత్తసముట్ఠానరూపం పరిగ్గహేత్వా తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపయతో అయమత్థో పాకటో హోతి –

జీవితం అత్తభావో చ, సుఖదుక్ఖా చ కేవలా;
ఏకచిత్తసమాయుత్తా, లహుసో వత్తతే ఖణో.

చుల్లాసీతి సహస్సాని, కప్పం తిట్ఠన్తి యే మరూ;
న త్వేవ తేపి తిట్ఠన్తి, ద్వీహి చిత్తేహి సమోహితా.

యే నిరుద్ధా మరన్తస్స, తిట్ఠమానస్స వా ఇధ;
సబ్బేవ సదిసా ఖన్ధా, గతా అప్పటిసన్ధికా.

అనన్తరా చ యే భగ్గా, యే చ భగ్గా అనాగతే;
తదన్తరా నిరుద్ధానం, వేసమం నత్థి లక్ఖణే.

అనిబ్బత్తేన న జాతో, పచ్చుప్పన్నేన జీవతి;
చిత్తభగ్గా మతో లోకో, పఞ్ఞత్తి పరమత్థియా.

అనిధానగతా భగ్గా, పుఞ్జో నత్థి అనాగతే;
నిబ్బత్తా యేపి తిట్ఠన్తి, ఆరగ్గే సాసపూపమా.

నిబ్బత్తానఞ్చ ధమ్మానం, భఙ్గో నేసం పురక్ఖతో;
పలోకధమ్మా తిట్ఠన్తి, పురాణేహి అమిస్సితా.

అదస్సనతో ఆయన్తి, భగ్గా గచ్ఛన్తుదస్సనం;
విజ్జుప్పాదోవ ఆకాసే, ఉప్పజ్జన్తి వయన్తి చాతి. (మహాని. ౧౦);

౭౧౬. ఏవం ఆహారమయాదీసు తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పున **ధమ్మతారూపే** తిలక్ఖణం ఆరోపేతి. **ధమ్మతారూపం** నామ బహిద్ధా అనిన్ద్రియబద్ధం అయలోహతిపుసీససువణ్ణరజతముత్తామణివేళురియసఙ్ఖసిలాపవాళలోహితఙ్గమసారగల్లభూమిపాసాణపబ్బతతిణరుక్ఖలతాదిభేదం వివట్టకప్పతో పట్ఠాయ ఉప్పజ్జనకరూపం. తదస్స అసోకఙ్కురాదివసేన పాకటం హోతి.

అసోకఙ్కురం హి ఆదితోవ తనురత్తం హోతి, తతో ద్వీహతీహచ్చయేన ఘనరత్తం, పున ద్వీహతీహచ్చయేన మన్దరత్తం, తతో తరుణపల్లవవణ్ణం, తతో పరిణతపల్లవవణ్ణం, తతో హరితపణ్ణవణ్ణం. తతో నీలపణ్ణవణ్ణం. తతో నీలపణ్ణవణ్ణకాలతో పట్ఠాయ సభాగరూపసన్తతిమనుప్పబన్ధాపయమానం సంవచ్ఛరమత్తేన పణ్డుపలాసం హుత్వా వణ్టతో ఛిజ్జిత్వా పతతి.

సో తం పరిగ్గహేత్వా "తనురత్తకాలే పవత్తరూపం ఘనరత్తకాలం అప్పత్వా నిరుజ్ఝతి. ఘనరత్తకాలే పవత్తరూపం మన్దరత్తకాలం. మన్దరత్తకాలే పవత్తరూపం తరుణపల్లవవణ్ణకాలం. తరుణపల్లవవణ్ణకాలే పవత్తం పరిణతపల్లవవణ్ణకాలం. పరిణతపల్లవవణ్ణకాలే పవత్తం హరితపణ్ణవణ్ణకాలం . హరితపణ్ణకాలే పవత్తం నీలపణ్ణవణ్ణకాలం. నీలపణ్ణవణ్ణకాలే పవత్తం పణ్డుపలాసకాలం. పణ్డుపలాసకాలే పవత్తం వణ్టతో ఛిజ్జిత్వా పతనకాలం అప్పత్వావ నిరుజ్ఝతి, తస్మా తం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి తిలక్ఖణం ఆరోపేతి, ఏవం తత్థ తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా ఇమినా నయేన సబ్బమ్పి ధమ్మతారూపం సమ్మసతి.

ఏవం తావ **రూపసత్తకవసేన** తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారే సమ్మసతి.

అరూపసత్తకసమ్మసనకథా

౭౧౭. యం పన వుత్తం "అరూపసత్తకవసేనా"తి, తత్థ అయం మాతికా – కలాపతో, యమకతో, ఖణికతో, పటిపాటితో, దిట్ఠిఉగ్ఘాటనతో, మానసముగ్ఘాటనతో, నికన్తిపరియాదానతోతి.

తత్థ **కలాపతో**తి ఫస్సపఞ్చమకా ధమ్మా. కథం కలాపతో సమ్మసతీతి? ఇధ భిక్ఖు ఇతి పటిసఞ్చిక్ఖతి – "యే ఇమే 'కేసా అనిచ్చా దుక్ఖా అనత్తా'తి సమ్మసనే ఉప్పన్నా ఫస్సపఞ్చమకా ధమ్మా, యే చ 'లోమా…పే.… మత్థలుఙ్గం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా'తి సమ్మసనే ఉప్పన్నా ఫస్సపఞ్చమకా ధమ్మా, సబ్బే తే ఇతరీతరం అప్పత్వా పబ్బంపబ్బం ఓధిఓధి హుత్వా తత్తకపాలే పక్ఖిత్తతిలా వియ తటతటాయన్తా వినట్ఠా, తస్మా అనిచ్చా దుక్ఖా అనత్తా"తి. అయం తావ **విసుద్ధికథాయం** నయో.

అరియవంసకథాయం పన "హేట్ఠా రూపసత్తకే సత్తసు ఠానేసు 'రూపం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా'తి పవత్తం చిత్తం అపరేన చిత్తేన 'అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా'తి సమ్మసన్తో 'కలాపతో సమ్మసతీ'తి" వుత్తం, తం యుత్తతరం. తస్మా సేసానిపి తేనేవ నయేన విభజిస్సామ.

౭౧౮. యమకతోతి ఇధ భిక్ఖు ఆదాననిక్ఖేపరూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తమ్పి చిత్తం అపరేన చిత్తేన "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసతి. వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపం, ఆహారమయం, ఉతుమయం, కమ్మజం, చిత్తసముట్ఠానం, ధమ్మతారూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తమ్పి చిత్తం అపరేన చిత్తేన "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసతి. ఏవం యమకతో సమ్మసతి నామ.

౭౧౯. ఖణికతోతి ఇధ భిక్ఖు ఆదాననిక్ఖేపరూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తం పఠమచిత్తం దుతియచిత్తేన, దుతియం తతియేన, తతియం చతుత్థేన, చతుత్థం పఞ్చమేన "ఏతమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసతి.

వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపం, ఆహారమయం, ఉతుమయం, కమ్మజం, చిత్తసముట్ఠానం, ధమ్మతారూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తం పఠమచిత్తం దుతియచిత్తేన, దుతియం తతియేన, తతియం చతుత్థేన, చతుత్థం పఞ్చమేన "ఏతమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసతి. ఏవం రూపపరిగ్గాహకచిత్తతో పట్ఠాయ చత్తారి చత్తారి చిత్తాని సమ్మసన్తో ఖణికతో సమ్మసతి నామ.

౭౨౦. **పటిపాటితో**తి ఆదాననిక్ఖేపరూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తం పఠమచిత్తం దుతియచిత్తేన, దుతియం తతియేన, తతియం చతుత్థేన...పే.... దసమం ఏకాదసమేన "ఏతమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసతి. వయోవుడ్ఢత్థఙ్గమరూపం, ఆహారమయం, ఉతుమయం, కమ్మజం, చిత్తసముట్ఠానం, ధమ్మతారూపం "అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి సమ్మసిత్వా తం పఠమచిత్తం దుతియచిత్తేన, దుతియం తతియేన, తతియం చతుత్థేన...పే.... దసమం ఏకాదసమేన "ఏతమ్పి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా"తి ఏవం విపస్సనా పటిపాటియా సకలమ్పి దివసభాగం సమ్మసితుం వట్టేయ్య. యావ దసమచిత్తసమ్మసనా పన రూపకమ్మట్ఠానమ్పి అరూపకమ్మట్ఠానమ్పి పగుణం హోతి. తస్మా దసమేయేవ ఠపేతబ్బన్తి వుత్తం. ఏవం సమ్మసన్తో పటిపాటితో సమ్మసతి నామ.

౭౨౧. **దిట్ఠిఉగ్ఘాటనతో మానఉగ్ఘాటనతో నికన్తిపరియాదానతో**తి ఇమేసు తీసు విసుం సమ్మసననయో నామ నత్థి. యం పనేతం హేట్ఠా రూపం, ఇధ చ అరూపం పరిగ్గహితం, తం పస్సన్తో రూపారూపతో ఉద్ధం అఞ్ఞం సత్తం నామ న పస్సతి. సత్తస్స అదస్సనతో పట్ఠాయ సత్తసఞ్ఞా ఉగ్ఘాటితా హోతి. సత్తసఞ్ఞం ఉగ్ఘాటితచిత్తేన సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హతో దిట్ఠి నుప్పజ్జతి. దిట్ఠియా అనుప్పజ్జమానాయ **దిట్ఠి ఉగ్ఘాటితా** నామ హోతి. దిట్ఠిఉగ్ఘాటితచిత్తేన సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హతో మానో నుప్పజ్జతి. మానే అనుప్పజ్జన్తే **మానో సముగ్ఘాటితో** నామ హోతి. మానసముగ్ఘాటితచిత్తేన సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హతో తణ్హా నుప్పజ్జతి. తణ్హాయ అనుప్పజ్జన్తియా **నికన్తి పరియాదిణ్ణా** నామ హోతీతి ఇదం తావ **విసుద్ధికథాయం** వుత్తం.

అరియవంసకథాయం పన "దిట్ఠిఉగ్ఘాటనతో మానసముగ్ఘాటనతో నికన్తిపరియాదానతో"తి మాతికం ఠపేత్వా అయం నయో దస్సితో.

"అహం విపస్సామి, మమ విపస్సనా"తి గణ్హతో హి దిట్ఠిసముగ్ఘాటనం నామ న హోతి. "సఙ్ఖారావ సఙ్ఖారే విపస్సన్తి సమ్మసన్తి వవత్థపేన్తి పరిగ్గణ్హన్తి పరిచ్ఛిన్దన్తీ"తి గణ్హతో పన **దిట్ఠిఉగ్ఘాటనం** నామ హోతి.

"సుట్ఠు విపస్సామి, మనాపం విపస్సామీ"తి గణ్హతో మానసముగ్ఘాటో నామ న హోతి. "సఙ్ఖారావ సఙ్ఖారే విపస్సన్తి సమ్మసన్తి వవత్థపేన్తి పరిగ్గణ్హన్తి పరిచ్ఛిన్దన్తీ"తి గణ్హతో పన **మానసముగ్ఘాటో** నామ హోతి.

"విపస్సితుం సక్కోమీ"తి విపస్సనం అస్సాదేన్తస్స నికన్తిపరియాదానం నామ న హోతి. "సఙ్ఖారావ సఙ్ఖారే విపస్సన్తి సమ్మసన్తి వవత్థపేన్తి పరిగ్గణ్హన్తి పరిచ్ఛిన్దన్తీ"తి గణ్హతో పన **నికన్తిపరియాదానం** నామ హోతి.

సచే సఙ్ఖారా అత్తా భవేయ్యుం, అత్తాతి గహేతుం వట్టేయ్యుం, అనత్తా చ పన అత్తాతి గహితా, తస్మా తే అవసవత్తనట్ఠేన అనత్తా, హుత్వా అభావట్ఠేన అనిచ్చా, ఉప్పాదవయపటిపీళనట్ఠేన దుక్ఖాతి పస్సతో **దిట్ఠిఉగ్ఘాటనం** నామ హోతి.

సచే సఙ్ఖారా నిచ్చా భవేయ్యుం, నిచ్చాతి గహేతుం వట్టేయ్యుం, అనిచ్చా చ పన నిచ్చాతి గహితా, తస్మా తే హుత్వా అభావట్ఠేన అనిచ్చా, ఉప్పాదవయపటిపీళనట్ఠేన దుక్ఖా, అవసవత్తనట్ఠేన అనత్తాతి పస్సతో **మానసముగ్ఘాటో** నామ హోతి.

సచే సఙ్ఖారా సుఖా భవేయ్యుం, సుఖాతి గహేతుం వట్టేయ్యుం, దుక్ఖా చ పన సుఖాతి గహితా, తస్మా తే ఉప్పాదవయపటిపీళనట్ఠేన దుక్ఖా, హుత్వా అభావట్ఠేన అనిచ్చా, అవసవత్తనట్ఠేన అనత్తాతి పస్సతో **నికన్తిపరియాదానం** నామ హోతి.

ఏవం సఙ్ఖారే అనత్తతో పస్సన్తస్స **దిట్ఠిసముగ్ఘాటనం** నామ హోతి. అనిచ్చతో పస్సన్తస్స **మానసముగ్ఘాటనం** నామ హోతి. దుక్ఖతో పస్సన్తస్స **నికన్తిపరియాదానం** నామ హోతి. ఇతి అయం విపస్సనా అత్తనో అత్తనో ఠానేయేవ తిట్ఠతీతి.

ఏవం **అరూపసత్తకవసేనాపి** తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారే సమ్మసతి. ఏత్తావతా పనస్స రూపకమ్మట్ఠానమ్పి అరూపకమ్మట్ఠానమ్పి పగుణం హోతి.

౭౨౨. సో ఏవం పగుణరూపారూపకమ్మట్ఠానో యా ఉపరి భఙ్గానుపస్సనతో పట్ఠాయ పహానపరిఞ్ఞావసేన సబ్బాకారతో పత్తబ్బా అట్ఠారస మహావిపస్సనా, తాసం ఇధేవ తావ ఏకదేసం పటివిజ్ఝన్తో తప్పటిపక్ఖే ధమ్మే పజహతి.

అట్ఠారస మహావిపస్సనా నామ అనిచ్చానుపస్సనాదికా పఞ్ఞా. యాసు అనిచ్చానుపస్సనం భావేన్తో నిచ్చసఞ్ఞం పజహతి, దుక్ఖానుపస్సనం భావేన్తో సుఖసఞ్ఞం పజహతి, అనత్తానుపస్సనం భావేన్తో అత్తసఞ్ఞం పజహతి, నిబ్బిదానుపస్సనం భావేన్తో నన్దిం పజహతి, విరాగానుపస్సనం భావేన్తో రాగం పజహతి, నిరోధానుపస్సనం భావేన్తో సముదయం పజహతి, పటినిస్సగ్గానుపస్సనం భావేన్తో ఆదానం పజహతి, ఖయానుపస్సనం భావేన్తో ఘనసఞ్ఞం పజహతి, వయానుపస్సనం భావేన్తో ఆయూహనం పజహతి, విపరిణామానుపస్సనం భావేన్తో ధువసఞ్ఞం పజహతి, అనిమిత్తానుపస్సనం భావేన్తో నిమిత్తం పజహతి, అప్పణిహితానుపస్సనం భావేన్తో పణిధిం పజహతి, సుఞ్ఞతానుపస్సనం భావేన్తో అభినివేసం పజహతి, అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనం భావేన్తో సారాదానాభినివేసం పజహతి, యథాభూతఞాణదస్సనం భావేన్తో సమ్మోహాభినివేసం పజహతి, ఆదీనవానుపస్సనం భావేన్తో ఆలయాభినివేసం పజహతి, పటిసఙ్ఖానుపస్సనం భావేన్తో అప్పటిసఙ్ఖం పజహతి, వివట్టానుపస్సనం భావేన్తో సంయోగాభినివేసం పజహతి.

తాసు యస్మా ఇమినా అనిచ్చాదిలక్ఖణత్తయవసేన సఙ్ఖారా దిట్ఠా, తస్మా అనిచ్చ-దుక్ఖ-అనత్తానుపస్సనా పటివిద్ధా హోన్తి. యస్మా చ “యా చ అనిచ్చానుపస్సనా యా చ అనిమిత్తానుపస్సనా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నానం”. తథా “యా చ దుక్ఖానుపస్సనా యా చ అప్పణిహితానుపస్సనా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నానం”. “యా చ అనత్తానుపస్సనా యా చ సుఞ్ఞతానుపస్సనా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నాన”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭) వుత్తం. తస్మా తాపి పటివిద్ధా హోన్తి.

అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనా పన సబ్బాపి విపస్సనా. యథాభూతఞాణదస్సనం కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధియా ఏవ సఙ్గహితం. ఇతి ఇదమ్పి ద్వయం పటివిద్ధమేవ హోతి. సేసేసు విపస్సనాఞాణేసు కిఞ్చి పటివిద్ధం, కిఞ్చి అప్పటివిద్ధం, తేసం విభాగం పరతో ఆవికరిస్సామ.

యదేవ హి పటివిద్ధం, తం సన్ధాయ ఇదం వుత్తం “ఏవం పగుణరూపారూపకమ్మట్ఠానో యా ఉపరి భఙ్గానుపస్సనతో పట్ఠాయ పహానపరిఞ్ఞావసేన సబ్బాకారతో పత్తబ్బా అట్ఠారస మహావిపస్సనా. తాసం ఇధేవ తావ ఏకదేసం పటివిజ్ఝన్తో తప్పటిపక్ఖే ధమ్మే పజహతీ”తి.

ఉదయబ్బయఞాణకథా

౭౨౩. సో ఏవం అనిచ్చానుపస్సనాదిపటిపక్ఖానం నిచ్చసఞ్ఞాదీనం పహానేన విసుద్ధఞాణో సమ్మసనఞాణస్స పారం గన్త్వా, యం తం సమ్మసనఞాణానన్తరం "పచ్చుప్పన్నానం ధమ్మానం విపరిణామానుపస్సనే పఞ్ఞా ఉదయబ్బయానుపస్సనే ఞాణ"న్తి (పటి॰ మ॰ మాతికా ౧.౬) **ఉదయబ్బయానుపస్సనం** వుత్తం, తస్స అధిగమాయ యోగం ఆరభతి. ఆరభమానో చ సఙ్ఖేపతో తావ ఆరభతి. తత్రాయం పాళి –

"కథం పచ్చుప్పన్నానం ధమ్మానం విపరిణామానుపస్సనే పఞ్ఞా ఉదయబ్బయానుపస్సనే ఞాణం? జాతం రూపం పచ్చుప్పన్నం, తస్స నిబ్బత్తిలక్ఖణం ఉదయో, విపరిణామలక్ఖణం వయో, అనుపస్సనా ఞాణం. జాతా వేదనా... సఞ్ఞా... సఙ్ఖారా... విఞ్ఞాణం... జాతం చక్ఖు...పే॰... జాతో భవో పచ్చుప్పన్నో, తస్స నిబ్బత్తిలక్ఖణం ఉదయో, విపరిణామలక్ఖణం వయో, అనుపస్సనా ఞాణ"న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౪౯).

సో ఇమినా పాళినయేన జాతస్స నామరూపస్స నిబ్బత్తిలక్ఖణం జాతిం ఉప్పాదం అభినవాకారం "ఉదయో"తి, విపరిణామలక్ఖణం ఖయం భఙ్గం "వయో"తి సమనుపస్సతి. సో ఏవం పజానాతి "ఇమస్స నామరూపస్స ఉప్పత్తితో పుబ్బే అనుప్పన్నస్స రాసి వా నిచయో వా నత్థి, ఉప్పజ్జమానస్సాపి రాసితో వా నిచయతో వా ఆగమనం నామ నత్థి, నిరుజ్ఝమానస్సాపి దిసావిదిసాగమనం నామ నత్థి, నిరుద్ధస్సాపి ఏకస్మిం ఠానే రాసితో నిచయతో నిధానతో అవట్ఠానం నామ నత్థి. యథా పన వీణాయ వాదియమానాయ ఉప్పన్నసద్దస్స నేవ ఉప్పత్తితో పుబ్బే సన్నిచయో అత్థి, న ఉప్పజ్జమానో సన్నిచయతో ఆగతో, న నిరుజ్ఝమానస్స దిసావిదిసాగమనం అత్థి, న నిరుద్ధో కత్థచి సన్నిచితో తిట్ఠతి, అథ ఖో వీణఞ్చ ఉపవీణఞ్చ పురిసస్స చ తజ్జం వాయామం పటిచ్చ అహుత్వా సమ్భోతి, హుత్వా పటివేతి. ఏవం సబ్బేపి రూపారూపినో ధమ్మా అహుత్వా సమ్భోన్తి, హుత్వా పటివేన్తీ"తి.

౭౨౪. ఏవం సఙ్ఖేపతో ఉదయబ్బయమనసికారం కత్వా పున యాని ఏతస్సేవ ఉదయబ్బయఞాణస్స విభఙ్గే –

"అవిజ్జాసముదయా రూపసముదయోతి పచ్చయసముదయట్ఠేన రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. తణ్హాసముదయా... కమ్మసముదయా... ఆహారసముదయా రూపసముదయోతి పచ్చయసముదయట్ఠేన రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. నిబ్బత్తిలక్ఖణం పస్సన్తోపి రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. రూపక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సన్తో ఇమాని పఞ్చ లక్ఖణాని పస్సతి.

"అవిజ్జానిరోధా రూపనిరోధోతి పచ్చయనిరోధట్ఠేన రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. తణ్హానిరోధా... కమ్మనిరోధా... ఆహారనిరోధా రూపనిరోధోతి పచ్చయనిరోధట్ఠేన రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. విపరిణామలక్ఖణం పస్సన్తోపి రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. రూపక్ఖన్ధస్స వయం పస్సన్తోపి ఇమాని పఞ్చ లక్ఖణాని పస్సతి" (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦).

తథా "అవిజ్జాసముదయా వేదనాసముదయోతి పచ్చయసముదయట్ఠేన వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. తణ్హాసముదయా... కమ్మసముదయా... ఫస్ససముదయా వేదనాసముదయోతి పచ్చయసముదయట్ఠేన వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. నిబ్బత్తిలక్ఖణం పస్సన్తోపి వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సతి. వేదనాక్ఖన్ధస్స ఉదయం పస్సన్తో ఇమాని పఞ్చ లక్ఖణాని పస్సతి. అవిజ్జానిరోధా... తణ్హానిరోధా... కమ్మనిరోధా... ఫస్సనిరోధా వేదనానిరోధోతి పచ్చయనిరోధట్ఠేన వేదనాక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. విపరిణామలక్ఖణం పస్సన్తోపి వేదనాక్ఖన్ధస్స వయం పస్సతి. వేదనాక్ఖన్ధస్స వయం పస్సన్తో ఇమాని పఞ్చ లక్ఖణాని పస్సతి" (పటి॰ మ॰ ౧.౫౦).

వేదనాక్ఖన్ధస్స వియ చ సఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణక్ఖన్ధానం. అయం పన విసేసో, విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స ఫస్సట్ఠానే “నామరూపసముదయా, నామరూపనిరోధా”తి –

ఏవం ఏకేకస్స ఖన్ధస్స ఉదయబ్బయదస్సనే దస దస కత్వా పఞ్ఞాస లక్ఖణాని వుత్తాని. తేసం వసేన ఏవమ్పి రూపస్స ఉదయో ఏవమ్పి రూపస్స వయో, ఏవమ్పి రూపం ఉదేతి, ఏవమ్పి రూపం వేతీతి పచ్చయతో చేవ ఖణతో చ విత్థారేన మనసికారం కరోతి.

౭౨౩. తస్సేవం మనసికరోతో “ఇతి కిరిమే ధమ్మా అహుత్వా సమ్భోన్తి, హుత్వా పటివేన్తీ”తి ఞాణం విసదతరం హోతి. తస్సేవం పచ్చయతో చేవ ఖణతో చ ద్వేధా ఉదయబ్బయం పస్సతో సచ్చపటిచ్చసముప్పాదనయలక్ఖణభేదా పాకటా హోన్తి.

౭౨౬. యఞ్హి సో అవిజ్జాదిసముదయా ఖన్ధానం సముదయం, అవిజ్జాదినిరోధా చ ఖన్ధానం నిరోధం పస్సతి, ఇదమస్స **పచ్చయతో** ఉదయబ్బయదస్సనం. యం పన నిబ్బత్తిలక్ఖణవిపరిణామలక్ఖణాని పస్సన్తో ఖన్ధానం ఉదయబ్బయం పస్సతి, ఇదమస్స **ఖణతో** ఉదయబ్బయదస్సనం, ఉప్పత్తిక్ఖణేయేవ హి నిబ్బత్తిలక్ఖణం. భఙ్గక్ఖణే చ విపరిణామలక్ఖణం.

౭౨౭. ఇచ్చస్సేవం పచ్చయతో చేవ ఖణతో చ ద్వేధా ఉదయబ్బయం పస్సతో పచ్చయతో ఉదయదస్సనేన **సముదయసచ్చం** పాకటం హోతి జనకావబోధతో. ఖణతో ఉదయదస్సనేన **దుక్ఖసచ్చం** పాకటం హోతి జాతిదుక్ఖావబోధతో. పచ్చయతో వయదస్సనేన **నిరోధసచ్చం** పాకటం హోతి పచ్చయానుప్పాదేన పచ్చయవతం అనుప్పాదావబోధతో. ఖణతో వయదస్సనేన **దుక్ఖసచ్చమేవ** పాకటం హోతి మరణదుక్ఖావబోధతో. యఞ్చస్స ఉదయబ్బయదస్సనం, మగ్గోవాయం లోకికోతి **మగ్గసచ్చం** పాకటం హోతి తత్ర సమ్మోహవిఘాతతో.

౭౨౮. పచ్చయతో చస్స ఉదయదస్సనేన **అనులోమో పటిచ్చసముప్పాదో** పాకటో హోతి, “ఇమస్మిం సతి ఇదం హోతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౪; సం॰ ని॰ ౨.౨౧; ఉదా॰ ౧) అవబోధతో. పచ్చయతో వయదస్సనేన **పటిలోమో పటిచ్చసముప్పాదో** పాకటో హోతి, “ఇమస్స నిరోధా ఇదం నిరుజ్ఝతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౦౬; సం॰ ని॰ ౨.౨౧; ఉదా॰ ౨) అవబోధతో . ఖణతో పన ఉదయబ్బయదస్సనేన **పటిచ్చసముప్పన్నా** ధమ్మా పాకటా హోన్తి సఙ్ఖతలక్ఖణావబోధతో. ఉదయబ్బయవన్తో హి సఙ్ఖతా, తే చ పటిచ్చసముప్పన్నాతి.

౭౨౯. పచ్చయతో చస్స ఉదయదస్సనేన **ఏకత్తనయో** పాకటో హోతి హేతుఫలసమ్బన్ధేన సన్తానస్స అనుపచ్ఛేదావబోధతో. అథ సుట్ఠుతరం ఉచ్ఛేదదిట్ఠిం పజహతి. ఖణతో ఉదయదస్సనేన **నానత్తనయో** పాకటో హోతి నవనవానం ఉప్పాదావబోధతో. అథ సుట్ఠుతరం సస్సతదిట్ఠిం పజహతి. పచ్చయతో చస్స ఉదయబ్బయదస్సనేన **అబ్యాపారనయో** పాకటో హోతి ధమ్మానం అవసవత్తిభావావబోధతో. అథ సుట్ఠుతరం అత్తదిట్ఠిం పజహతి. పచ్చయతో పన ఉదయదస్సనేన **ఏవంధమ్మతానయో** పాకటో హోతి పచ్చయానురూపేన ఫలస్స ఉప్పాదావబోధతో. అథ సుట్ఠుతరం అకిరియదిట్ఠిం పజహతి.

౭౩౦. పచ్చయతో చస్స ఉదయదస్సనేన **అనత్తలక్ఖణం** పాకటం హోతి ధమ్మానం నిరీహకత్తపచ్చయపటిబద్ధవుత్తితావబోధతో. ఖణతో ఉదయబ్బయదస్సనేన **అనిచ్చలక్ఖణం** పాకటం హోతి హుత్వా అభావావబోధతో, పుబ్బన్తాపరన్తవివేకావబోధతో చ. **దుక్ఖలక్ఖణమ్పి** పాకటం హోతి ఉదయబ్బయేహి పటిపీళనావబోధతో. **సభావలక్ఖణమ్పి** పాకటం హోతి ఉదయబ్బయపరిచ్ఛిన్నావబోధతో. సభావలక్ఖణే **సఙ్ఖతలక్ఖణస్స** తావకాలికత్తమ్పి పాకటం హోతి ఉదయక్ఖణే వయస్స, వయక్ఖణే చ ఉదయస్స అభావావబోధతోతి.

౭౩౧. తస్సేవం పాకటీభూతసచ్చపటిచ్చసముప్పాదనయలక్ఖణభేదస్స “ఏవం కిర నామిమే ధమ్మా అనుప్పన్నపుబ్బా ఉప్పజ్జన్తి, ఉప్పన్నా నిరుజ్ఝన్తీ”తి నిచ్చనవావ హుత్వా సఙ్ఖారా ఉపట్ఠహన్తి. న కేవలఞ్చ నిచ్చనవా, సూరియుగ్గమనే ఉస్సావబిన్దు వియ ఉదకబుబ్బుళో వియ ఉదకే దణ్డరాజి వియ ఆరగ్గే సాసపో వియ విజ్జుప్పాదో వియ చ పరిత్తట్ఠాయినో. మాయామరీచిసుపినన్తఅలాతచక్కగన్ధబ్బనగరఫేణకదలిఆదయో వియ అస్సారా నిస్సారాతి చాపి ఉపట్ఠహన్తి.

ఏత్తావతానేన “వయధమ్మమేవ ఉప్పజ్జతి, ఉప్పన్నఞ్చ వయం ఉపేతీ”తి ఇమినా ఆకారేన సమపఞ్ఞాస లక్ఖణాని పటివిజ్ఝిత్వా ఠితం **ఉదయబ్బయానుపస్సనం** నామ **తరుణవిపస్సనాఞాణం** అధిగతం హోతి, యస్సాధిగమా **ఆరద్ధవిపస్సకో**తి సఙ్ఖం గచ్ఛతి.

విపస్సనుపక్కిలేసకథా

౭౩౨. అథస్స ఇమాయ తరుణవిపస్సనాయ ఆరద్ధవిపస్సకస్స **దస విపస్సనుపక్కిలేసా** ఉప్పజ్జన్తి. విపస్సనుపక్కిలేసా హి పటివేధప్పత్తస్స అరియసావకస్స చేవ విప్పటిపన్నకస్స చ నిక్ఖిత్తకమ్మట్ఠానస్స కుసీతపుగ్గలస్స నుప్పజ్జన్తి. సమ్మాపటిపన్నకస్స పన యుత్తపయుత్తస్స ఆరద్ధవిపస్సకస్స కులపుత్తస్స ఉప్పజ్జన్తియేవ.

కతమే పన తే దస ఉపక్కిలేసాతి? ఓభాసో, ఞాణం, పీతి, పస్సద్ధి, సుఖం, అధిమోక్ఖో, పగ్గహో, ఉపట్ఠానం, ఉపేక్ఖా, నికన్తీతి. వుత్తఞ్హేతం –

“కథం ధమ్ముద్ధచ్చవిగ్గహితమానసం హోతి? అనిచ్చతో మనసికరోతో ఓభాసో ఉప్పజ్జతి, ‘ఓభాసో ధమ్మో’తి ఓభాసం ఆవజ్జతి, తతో విక్ఖేపో ఉద్ధచ్చం. తేన ఉద్ధచ్చేన విగ్గహితమానసో అనిచ్చతో ఉపట్ఠానం యథాభూతం నప్పజానాతి. దుక్ఖతో… అనత్తతో ఉపట్ఠానం యథాభూతం నప్పజానాతి”.

తథా “అనిచ్చతో మనసికరోతో ఞాణం ఉప్పజ్జతి…పే… పీతి… పస్సద్ధి… సుఖం… అధిమోక్ఖో… పగ్గహో… ఉపట్ఠానం… ఉపేక్ఖా… నికన్తి ఉప్పజ్జతి, ‘నికన్తి ధమ్మో’తి నికన్తిం ఆవజ్జతి, తతో విక్ఖేపో ఉద్ధచ్చం. తేన ఉద్ధచ్చేన విగ్గహితమానసో అనిచ్చతో ఉపట్ఠానం యథాభూతం నప్పజానాతి. దుక్ఖతో… అనత్తతో ఉపట్ఠానం యథాభూతం నప్పజానాతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౨.౬).

౭౩౩. తత్థ **ఓభాసో**తి విపస్సనోభాసో. తస్మిం ఉప్పన్నే యోగావచరో “న వత మే ఇతో పుబ్బే ఏవరూపో ఓభాసో ఉప్పన్నపుబ్బో, అద్ధా మగ్గప్పత్తోస్మి ఫలపత్తోస్మీ”తి అమగ్గమేవ “మగ్గో”తి, అఫలమేవ చ “ఫల”న్తి గణ్హాతి. తస్స అమగ్గం “మగ్గో”తి అఫలం “ఫల”న్తి గణ్హతో విపస్సనావీథి ఉక్కన్తా నామ హోతి. సో అత్తనో మూలకమ్మట్ఠానం విస్సజ్జేత్వా ఓభాసమేవ అస్సాదేన్తో నిసీదతి.

సో ఖో పనాయం ఓభాసో కస్సచి భిక్ఖునో పల్లఙ్కట్ఠానమత్తమేవ ఓభాసేన్తో ఉప్పజ్జతి. కస్సచి అన్తోగబ్భం. కస్సచి బహిగబ్భమ్పి. కస్సచి సకలవిహారం, గావుతం, అడ్ఢయోజనం, యోజనం, ద్వియోజనం, తియోజనం…పే… కస్సచి పథవీతలతో యావ అకనిట్ఠబ్రహ్మలోకా ఏకాలోకం కురుమానో. భగవతో పన దససహస్సిలోకధాతుం ఓభాసేన్తో ఉదపాది.

ఏవం వేమత్తతాయ చస్స ఇదం వత్థు – చిత్తలపబ్బతే కిర ద్వికుట్టగేహస్స అన్తో ద్వే థేరా నిసీదింసు. తందివసఞ్చ కాళపక్ఖుపోసథో హోతి, మేఘపటలచ్ఛన్నా దిసా, రత్తిభాగే చతురఙ్గసమన్నాగతం తమం పవత్తతి. అథేకో థేరో ఆహ – “భన్తే,

మయ్హం ఇదాని చేతియఙ్గణమ్హి సీహాసనే పఞ్చవణ్ణాని కుసుమాని పఞ్ఞాయన్తీ”తి. తం ఇతరో ఆహా – “అనచ్ఛరియం, ఆవుసో, కథేసి, మయ్హం పనేతరహి మహాసముద్దమ్హి యోజనట్ఠానే మచ్ఛకచ్ఛపా పఞ్ఞాయన్తీ”తి.

అయం పన విపస్సనుపక్కిలేసో యేభుయ్యేన సమథవిపస్సనాలాభినో ఉప్పజ్జతి. సో సమాపత్తివిక్ఖమ్భితానం కిలేసానం అసముదాచారతో “అరహా అహ”న్తి చిత్తం ఉప్పాదేతి ఉచ్చవాలికవాసీ మహానాగత్థేరో వియ హంకనకవాసీ మహాదత్తత్థేరో వియ చిత్తలపబ్బతే నిఙ్కపేణ్ణకపధానఘరవాసీ చూళసుమనత్థేరో వియ చ.

తత్రిదం ఏకవత్థుపరిదీపనం – తలఙ్గరవాసీ ధమ్మదిన్నత్థేరో కిర నామ ఏకో పభిన్నపటిసమ్భిదో మహాఖీణాసవో మహతో భిక్ఖుసఙ్ఘస్స ఓవాదదాయకో అహోసి. సో ఏకదివసం అత్తనో దివాట్ఠానే నిసీదిత్వా “కిన్ను ఖో అమ్హాకం ఆచరియస్స ఉచ్చవాలికవాసీమహానాగత్థేరస్స సమణభావకిచ్చం మత్థకం పత్తం, నో”తి ఆవజ్జన్తో పుథుజ్జనభావమేవస్స దిస్వా “మయి అగచ్ఛన్తే పుథుజ్జనకాలకిరియమేవ కరిస్సతీ”తి చ ఞత్వా ఇద్ధియా వేహాసం ఉప్పతిత్వా దివాట్ఠానే నిసిన్నస్స థేరస్స సమీపే ఓరోహిత్వా వన్దిత్వా వత్తం దస్సేత్వా ఏకమన్తం నిసీది. “కిం, ఆవుసో ధమ్మదిన్న, అకాలే ఆగతోసీ”తి చ వుత్తే “పఞ్హం, భన్తే, పుచ్ఛితుం ఆగతోమ్హీ”తి ఆహ. తతో “పుచ్ఛావుసో, జానమానా కథయిస్సామా”తి వుత్తే పఞ్హసహస్సం పుచ్ఛి.

థేరో పుచ్ఛితపుచ్ఛితం అసజ్జమానోవ కథేసి. తతో “అతితిక్ఖం వో, భన్తే, ఞాణం, కదా తుమ్హేహి అయం ధమ్మో అధిగతో”తి వుత్తే “ఇతో సట్ఠివస్సకాలే, ఆవుసో”తి ఆహ. సమాధిమ్పి, భన్తే, వళఞ్జేథాతి, న యిదం, ఆవుసో, భారియన్తి. తేన హి, భన్తే, ఏకం హత్థిం మాపేథాతి . థేరో సబ్బసేతం హత్థిం మాపేసి. ఇదాని, భన్తే, యథా అయం హత్థీ అఞ్చితకణ్ణో పసారితనఙ్గుట్ఠో సోణ్డం ముఖే పక్ఖిపిత్వా భేరవం కోఞ్చనాదం కరోన్తో తుమ్హాకం అభిముఖో ఆగచ్ఛతి, తథా నం కరోథాతి. థేరో తథా కత్వా వేగేన ఆగచ్ఛతో హత్థిస్స భేరవం ఆకారం దిస్వా ఉట్ఠాయ పలాయితుం ఆరద్ధో. తమేనం ఖీణాసవత్థేరో హత్థం పసారేత్వా చీవరకణ్ణే గహేత్వా “భన్తే, ఖీణాసవస్స సారజ్జం నామ హోతీ”తి ఆహ.

సో తమ్హి కాలే అత్తనో పుథుజ్జనభావం ఞత్వా “అవస్సయో మే, ఆవుసో, ధమ్మదిన్న హోహీ”తి వత్వా పాదమూలే ఉక్కుటికం నిసీది. “భన్తే, తుమ్హాకం అవస్సయో భవిస్సామిచ్చేవాహం ఆగతో, మా చిన్తయిత్థా”తి కమ్మట్ఠానం కథేసి. థేరో కమ్మట్ఠానం గహేత్వా చఙ్కమం ఆరుయ్హ తతియే పదవారే అగ్గఫలం అరహత్తం పాపుణి. థేరో కిర దోసచరితో అహోసి. ఏవరూపా భిక్ఖూ ఓభాసే కమ్పన్తి.

౭౩౪. ఞాణన్తి విపస్సనాఞాణం. తస్స కిర రూపారూపధమ్మే తులయన్తస్స తీరేన్తస్స విస్సట్ఠఇన్దవజిరమివ అవిహతవేగం తిఖిణం సూరం అతివిసదం ఞాణం ఉప్పజ్జతి.

పీతీతి విపస్సనాపీతి. తస్స కిర తస్మిం సమయే ఖుద్దకాపీతి, ఖణికాపీతి, ఓక్కన్తికాపీతి, ఉబ్బేగాపీతి, ఫరణాపీతీతి అయం పఞ్చవిధా పీతి సకలసరీరం పూరయమానా ఉప్పజ్జతి.

పస్సద్ధీతి విపస్సనాపస్సద్ధి. తస్స కిర తస్మిం సమయే రత్తిట్ఠానే వా దివాట్ఠానే వా నిసిన్నస్స కాయచిత్తానం నేవ దరథో, న గారవం, న కక్ఖళతా, న అకమ్మఞ్ఞతా, న గేలఞ్ఞం, న వఙ్కతా హోతి, అథ ఖో పనస్స కాయచిత్తాని పస్సద్ధాని లహూని ముదూని కమ్మఞ్ఞాని సువిసదాని ఉజుకానియేవ హోన్తి. సో ఇమేహి పస్సద్ధాదీహి అనుగ్గహితకాయచిత్తో తస్మిం సమయే అమానుసిం నామ రతిం అనుభవతి. యం సన్ధాయ వుత్తం –

“సుఞ్ఞాగారం పవిట్ఠస్స, సన్తచిత్తస్స భిక్ఖునో;

అమానుసీ రతి హోతి, సమ్మా ధమ్మం విపస్సతో.

“యతో యతో సమ్మసతి, ఖన్ధానం ఉదయబ్బయం;

లభతీ పీతిపామోజ్జం, అమతం తం విజానత”న్తి. (ధ॰ ప॰ ౩౭౩-౩౭౪);

ఏవమస్స ఇమం అమానుసిం రతిం సాధయమానా లహుతాదిసమ్పయుత్తా పస్సద్ధి ఉప్పజ్జతి.

సుఖన్తి విపస్సనాసుఖం. తస్స కిర తస్మిం సమయే సకలసరీరం అభిసన్దయమానం అతిపణీతం సుఖం ఉప్పజ్జతి.

అధిమోక్ఖోతి సద్ధా. విపస్సనాసమ్పయుత్తాయేవ హిస్స చిత్తచేతసికానం అతిసయపసాదభూతా బలవతీ సద్ధా ఉప్పజ్జతి.

పగ్గహోతి వీరియం. విపస్సనాసమ్పయుత్తమేవ హిస్స అసిథిలం అనచ్చారద్ధం సుపగ్గహితం వీరియం ఉప్పజ్జతి.

ఉపట్ఠానన్తి సతి. విపస్సనాసమ్పయుత్తాయేవ హిస్స సుపట్ఠితా సుపతిట్ఠితా నిఖాతా అచలా పబ్బతరాజసదిసా సతి ఉప్పజ్జతి. సో యం యం ఠానం ఆవజ్జతి సమన్నాహరతి మనసికరోతి పచ్చవేక్ఖతి, తం తం ఠానమస్స ఓక్కన్దిత్వా పక్ఖన్దిత్వా దిబ్బచక్ఖునో పరలోకో వియ సతియా ఉపట్ఠాతి.

ఉపేక్ఖాతి విపస్సనుపేక్ఖా చేవ ఆవజ్జనుపేక్ఖా చ. తస్మిం హిస్స సమయే సబ్బసఙ్ఖారేసు మజ్ఝత్తభూతా విపస్సనుపేక్ఖాపి బలవతీ ఉప్పజ్జతి. మనోద్వారే ఆవజ్జనుపేక్ఖాపి. సా హిస్స తం తం ఠానం ఆవజ్జన్తస్స విస్సట్ఠఇన్దవజిరమివ పత్తపుటే పక్ఖిత్త తత్తనారాచో వియ చ సూరా తిఖిణా హుత్వా వహతి.

నికన్తీతి విపస్సనానికన్తి. ఏవం ఓభాసాదిపటిమణ్డితాయ హిస్స విపస్సనాయ ఆలయం కురుమానా సుఖుమా సన్తాకారా నికన్తి ఉప్పజ్జతి. యా నికన్తి కిలేసోతి పరిగ్గహేతుమ్పి న సక్కా హోతి.

యథా చ ఓభాసే, ఏవం ఏతేసుపి అఞ్ఞతరస్మిం ఉప్పన్నే యోగావచరో “న వత మే ఇతో పుబ్బే ఏవరూపం ఞాణం ఉప్పన్నపుబ్బం, ఏవరూపా పీతి, పస్సద్ధి, సుఖం, అధిమోక్ఖో, పగ్గహో, ఉపట్ఠానం, ఉపేక్ఖా, నికన్తి ఉప్పన్నపుబ్బా, అద్ధా మగ్గప్పత్తోస్మి ఫలప్పత్తోస్మీ”తి అమగ్గమేవ “మగ్గో”తి అఫలమేవ చ “ఫల”న్తి గణ్హాతి. తస్స అమగ్గం “మగ్గో”తి అఫలం “ఫల”న్తి గణ్హతో విపస్సనావీథి ఉక్కన్తా నామ హోతి. సో అత్తనో మూలకమ్మట్ఠానం విస్సజ్జేత్వా నికన్తిమేవ అస్సాదేన్తో నిసీదతీతి.

౭౩౩. ఏత్థ చ ఓభాసాదయో ఉపక్కిలేసవత్థుతాయ ఉపక్కిలేసాతి వుత్తా, న అకుసలత్తా. నికన్తి పన ఉపక్కిలేసో చేవ ఉపక్కిలేసవత్థు చ. వత్థువసేనేవ చేతే దస. గాహవసేన పన సమతింస హోన్తి. కథం? “మమ ఓభాసో ఉప్పన్నో”తి గణ్హతో హి దిట్ఠిగాహో హోతి, “మనాపో వత ఓభాసో ఉప్పన్నో”తి గణ్హతో మానగాహో, ఓభాసం అస్సాదయతో తణ్హాగాహో, ఇతి ఓభాసే దిట్ఠిమానతణ్హావసేన తయో గాహా. తథా సేసేసుపీతి ఏవం గాహవసేన సమతింస ఉపక్కిలేసా హోన్తి. తేసం వసేన అకుసలో అబ్యత్తో యోగావచరో ఓభాసాదీసు కమ్పతి విక్ఖిపతి. ఓభాసాదీసు ఏకేకం “ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౧) సమనుపస్సతి. తేనాహు పోరాణా –

“ఓభాసే చేవ ఞాణే చ, పీతియా చ వికమ్పతి;

పస్సద్ధియా సుఖే చేవ, యేహి చిత్తం పవేధతి.

“అధిమోక్ఖే చ పగ్గాహే, ఉపట్ఠానే చ కమ్పతి;

ఉపేక్ఖావజ్జనాయఞ్చ, ఉపేక్ఖాయ నికన్తియా”తి. (పటి॰ మ॰ ౨.౭);

మగ్గామగ్గవవత్థానకథా

౭౩౬. కుసలో పన పణ్డితో బ్యత్తో బుద్ధిసమ్పన్నో యోగావచరో ఓభాసాదీసు ఉప్పన్నేసు “అయం ఖో మే ఓభాసో ఉప్పన్నో, సో ఖో పనాయం అనిచ్చో సఙ్ఖతో పటిచ్చసముప్పన్నో ఖయధమ్మో వయధమ్మో విరాగధమ్మో నిరోధధమ్మో”తి ఇతి వా తం పఞ్ఞాయ పరిచ్ఛిన్దతి ఉపపరిక్ఖతి. అథ వా పనస్స ఏవం హోతి, “సచే ఓభాసో అత్తా భవేయ్య, ‘అత్తా’తి గహేతుం వట్టేయ్య. అనత్తా చ పనాయం ‘అత్తా’తి గహితో. తస్మా సో అవసవత్తనట్ఠేన అనత్తా, హుత్వా అభావట్ఠేన అనిచ్చో, ఉప్పాదవయపటిపీళనట్ఠేన దుక్ఖో”తి సబ్బం అరూపసత్తకే వుత్తనయేన విత్థారేతబ్బం. యథా చ ఓభాసే, ఏవం సేసేసుపి.

సో ఏవం ఉపపరిక్ఖిత్వా ఓభాసం “నేతం మమ, నేసోహమస్మి, న మేసో అత్తా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౧) సమనుపస్సతి. ఞాణం…పే॰… నికన్తిం “నేతం మమ, నేసోహమస్మి, న మేసో అత్తా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౧) సమనుపస్సతి. ఏవం సమనుపస్సన్తో ఓభాసాదీసు న కమ్పతి న వేధతి. తేనాహు పోరాణా –

“ఇమాని దస ఠానాని, పఞ్ఞా యస్స పరిచ్చితా;

ధమ్ముద్ధచ్చకుసలో హోతి, న చ విక్ఖేపం గచ్ఛతీ”తి. (పటి॰ మ॰ ౨.౭);

సో ఏవం విక్ఖేపం అగచ్ఛన్తో తం సమతింసవిధం ఉపక్కిలేసజటం విజటేత్వా ఓభాసాదయో ధమ్మా న మగ్గో. ఉపక్కిలేసవిముత్తం పన వీథిపటిపన్నం విపస్సనాఞాణం మగ్గోతి మగ్గఞ్చ అమగ్గఞ్చ వవత్థపేతి. తస్సేవం “అయం మగ్గో, అయం న మగ్గో”తి మగ్గఞ్చ అమగ్గఞ్చ ఞత్వా ఠితం ఞాణం **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధీ**తి వేదితబ్బం.

ఏత్తావతా చ పన తేన తిణ్ణం సచ్చానం వవత్థానం కతం హోతి. కథం? **దిట్ఠివిసుద్ధియం** తావ నామరూపస్స వవత్థాపనేన **దుక్ఖసచ్చస్స** వవత్థానం కతం. **కఙ్ఖావితరణవిసుద్ధియం** పచ్చయపరిగ్గహణేన **సముదయసచ్చస్స** వవత్థానం. ఇమిస్సం **మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధియం** సమ్మామగ్గస్స అవధారణేన **మగ్గసచ్చస్స** వవత్థానం కతన్తి, ఏవం లోకియేనేవ తావ ఞాణేన తిణ్ణం సచ్చానం వవత్థానం కతం హోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

మగ్గామగ్గఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో నామ

వీసతిమో పరిచ్ఛేదో.

౨౧. పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో

ఉపక్కిలేసవిముత్తఉదయబ్బయఞాణకథా

౭౩౨. అట్ఠన్నం పన ఞాణానం వసేన సిఖాప్పత్తా విపస్సనా, నవమఞ్చ సచ్చానులోమికఞాణన్తి అయం **పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి** నామ. **అట్ఠన్నన్తి** చేత్థ ఉపక్కిలేసవిముత్తం వీథిపటిపన్నవిపస్సనాసఙ్ఖాతం ఉదయబ్బయానుపస్సనాఞాణం, భఙ్గానుపస్సనాఞాణం, భయతుపట్ఠానఞాణం, ఆదీనవానుపస్సనాఞాణం, నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణం, ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం, పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం, సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణన్తి ఇమాని అట్ఠ ఞాణాని వేదితబ్బాని. **నవమం సచ్చానులోమికఞాణన్తి** అనులోమస్సేతం అధివచనం. తస్మా తం సమ్పాదేతుకామేన ఉపక్కిలేసవిముత్తం ఉదయబ్బయఞాణం ఆదిం కత్వా ఏతేసు ఞాణేసు యోగో కరణీయో.

౭౩౮. పున ఉదయబ్బయఞాణే యోగో కిమత్థియోతి చే? లక్ఖణసల్లక్ఖణత్థో. ఉదయబ్బయఞాణం హి హేట్ఠా దసహి ఉపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠం హుత్వా యాథావసరసతో తిలక్ఖణం సల్లక్ఖేతుం నాసక్ఖి. ఉపక్కిలేసవిముత్తం పన సక్కోతి. తస్మా లక్ఖణసల్లక్ఖణత్థమేత్థ పున యోగో కరణీయో.

౭౩౯. లక్ఖణాని పన కిస్స అమనసికారా కేన పటిచ్ఛన్నత్తా న ఉపట్ఠహన్తి? **అనిచ్చలక్ఖణం** తావ ఉదయబ్బయానం అమనసికారా సన్తతియా పటిచ్ఛన్నత్తా న ఉపట్ఠాతి. **దుక్ఖలక్ఖణం** అభిణ్హసమ్పటిపీళనస్స అమనసికారా ఇరియాపథేహి పటిచ్ఛన్నత్తా న ఉపట్ఠాతి. **అనత్తలక్ఖణం** నానాధాతువినిబ్భోగస్స అమనసికారా ఘనేన పటిచ్ఛన్నత్తా న ఉపట్ఠాతి. ఉదయబ్బయమ్పన పరిగ్గహేత్వా సన్తతియా వికోపితాయ అనిచ్చలక్ఖణం యాథావసరసతో ఉపట్ఠాతి. అభిణ్హసమ్పటిపీళనం మనసికత్వా ఇరియాపథే ఉగ్ఘాటితే దుక్ఖలక్ఖణం యాథావసరసతో ఉపట్ఠాతి. నానాధాతుయో వినిబ్భుజిత్వా ఘనవినిబ్భోగే కతే అనత్తలక్ఖణం యాథావసరసతో ఉపట్ఠాతి.

౭౪౦. ఏత్థ చ అనిచ్చం, అనిచ్చలక్ఖణం, దుక్ఖం, దుక్ఖలక్ఖణం, అనత్తా, అనత్తలక్ఖణన్తి అయం విభాగో వేదితబ్బో. తత్థ **అనిచ్చన్తి** ఖన్ధపఞ్చకం. కస్మా? ఉప్పాదవయఞ్ఞథత్తభావా , హుత్వా అభావతో వా. ఉప్పాదవయఞ్ఞథత్తం **అనిచ్చలక్ఖణం** హుత్వా అభావసఙ్ఖాతో వా ఆకారవికారో.

“యదనిచ్చం తం దుక్ఖ”న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫) వచనతో పన తదేవ ఖన్ధపఞ్చకం **దుక్ఖం**. కస్మా? అభిణ్హపటిపీళనా, అభిణ్హపటిపీళనాకారో **దుక్ఖలక్ఖణం**.

“యం దుక్ఖం తదనత్తా”తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౫) పన వచనతో తదేవ ఖన్ధపఞ్చకం **అనత్తా**. కస్మా? అవసవత్తనతో, అవసవత్తనాకారో **అనత్తలక్ఖణం**.

తయిదం సబ్బమ్పి అయం యోగావచరో ఉపక్కిలేసవిముత్తేన వీథిపటిపన్నవిపస్సనాసఙ్ఖాతేన ఉదయబ్బయానుపస్సనాఞాణేన యాథావసరసతో సల్లక్ఖేతి.

ఉపక్కిలేసవిముత్తఉదయబ్బయఞాణం నిట్ఠితం.

భఙ్గానుపస్సనాఞాణకథా

౭౪౧. తస్సేవం సల్లక్ఖేత్వా పునప్పునం “అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి రూపారూపధమ్మే తులయతో తీరయతో తం ఞాణం తిక్ఖం హుత్వా వహతి, సఙ్ఖారా లహుం ఉపట్ఠహన్తి, ఞాణే తిక్ఖే వహన్తే సఙ్ఖారేసు లహుం ఉపట్ఠహన్తేసు ఉప్పాదం వా ఠితిం వా పవత్తం వా నిమిత్తం వా న సమ్పాపుణాతి. ఖయవయభేదనిరోధేయేవ సతి సన్తిట్ఠతి. తస్స “ఏవం ఉప్పజ్జిత్వా ఏవం నామ సఙ్ఖారగతం నిరుజ్ఝతీ”తి పస్సతో ఏతస్మిం ఠానే భఙ్గానుపస్సనం నామ విపస్సనాఞాణం ఉప్పజ్జతి. యం సన్ధాయ వుత్తం –

“కథం ఆరమ్మణపటిసఙ్ఖా భఙ్గానుపస్సనే పఞ్ఞా విపస్సనే ఞాణం? రూపారమ్మణతా చిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జతి, తం ఆరమ్మణం పటిసఙ్ఖా తస్స చిత్తస్స భఙ్గం అనుపస్సతి . **అనుపస్సతీతి** కథం అనుపస్సతి? అనిచ్చతో అనుపస్సతి నో నిచ్చతో, దుక్ఖతో అనుపస్సతి నో సుఖతో, అనత్తతో అనుపస్సతి నో అత్తతో, నిబ్బిన్దతి నో నన్దతి, విరజ్జతి నో రజ్జతి, నిరోధేతి నో సముదేతి, పటినిస్సజ్జతి నో ఆదియతి.

“అనిచ్చతో అనుపస్సన్తో నిచ్చసఞ్ఞం పజహతి. దుక్ఖతో అనుపస్సన్తో సుఖసఞ్ఞం, అనత్తతో అనుపస్సన్తో అత్తసఞ్ఞం, నిబ్బిన్దన్తో నన్దిం, విరజ్జన్తో రాగం, నిరోధేన్తో సముదయం పటినిస్సజ్జన్తో ఆదానం పజహతి.

“వేదనారమ్మణతా...పే.... సఞ్ఞారమ్మణతా... సఙ్ఖారారమ్మణతా... విఞ్ఞాణారమ్మణతా... చక్ఖారమ్మణతా...పే.... జరామరణారమ్మణతా చిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జతి...పే.... పటినిస్సజ్జన్తో ఆదానం పజహతి.

“వత్థుసఙ్కమనా చేవ, పఞ్ఞాయ చ వివట్టనా;
ఆవజ్జనాబలఞ్చేవ, పటిసఙ్ఖావిపస్సనా.

“ఆరమ్మణఅన్వయేన, ఉభో ఏకవవత్థనా;
నిరోధే అధిముత్తతా, వయలక్ఖణవిపస్సనా.

“ఆరమ్మణఞ్చ పటిసఙ్ఖా, భఙ్గఞ్చ అనుపస్సతి;
సుఞ్ఞతో చ ఉపట్ఠానం, అధిపఞ్ఞావిపస్సనా.

“కుసలో తీసు అనుపస్సనాసు, చతస్సో చ విపస్సనాసు;
తయో ఉపట్ఠానే కుసలతా, నానాదిట్ఠీసు న కమ్పతీ”తి.

“తం ఞాతట్ఠేన ఞాణం, పజాననట్ఠేన పఞ్ఞా, తేన వుచ్చతి ‘ఆరమ్మణపటిసఙ్ఖా భఙ్గానుపస్సనే పఞ్ఞా విపస్సనే ఞాణ’”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౧-౫౨).

౭౪౨. తత్థ **ఆరమ్మణపటిసఙ్ఖాతి** యంకిఞ్చి ఆరమ్మణం పటిసఙ్ఖాయ జానిత్వా, ఖయతో వయతో దిస్వాతి అత్థో. **భఙ్గానుపస్సనే పఞ్ఞాతి** తస్స, ఆరమ్మణం ఖయతో వయతో పటిసఙ్ఖాయ ఉప్పన్నస్స ఞాణస్స భఙ్గం అనుపస్సనే యా పఞ్ఞా, ఇదం విపస్సనే ఞాణన్తి వుత్తం. తం కథం హోతీతి అయం తావ కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛాయ అత్థో. తతో యథా తం హోతి, తం దస్సేతుం “రూపారమ్మణతా”తిఆది వుత్తం.

తత్థ **రూపారమ్మణతా చిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జతీతి** రూపారమ్మణం చిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జతి. అథ వా రూపారమ్మణభావే చిత్తం ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జతీతి అత్థో. **తం ఆరమ్మణం పటిసఙ్ఖాతి** తం రూపారమ్మణం పటిసఙ్ఖాయ జానిత్వా, ఖయతో వయతో దిస్వాతి అత్థో. **తస్స చిత్తస్స భఙ్గం అనుపస్సతీతి** యేన చిత్తేన తం రూపారమ్మణం ఖయతో వయతో దిట్ఠం, తస్స చిత్తస్స అపరేన చిత్తేన భఙ్గం అనుపస్సతీతి అత్థో. తేనాహు పోరాణా “ఞాతఞ్చ ఞాణఞ్చ ఉభోపి విపస్సతీ”తి.

ఏత్థ చ **అనుపస్సతీతి** అను అను పస్సతి, అనేకేహి ఆకారేహి పునప్పునం పస్సతీతి అత్థో. తేనాహ – “అనుపస్సతీతి కథం అనుపస్సతి. అనిచ్చతో అనుపస్సతీ”తిఆది.

తత్థ యస్మా భఙ్గో నామ అనిచ్చతాయ పరమా కోటి, తస్మా సో భఙ్గానుపస్సకో యోగావచరో సబ్బం సఙ్ఖారగతం అనిచ్చతో అనుపస్సతి, నో నిచ్చతో. తతో అనిచ్చస్స దుక్ఖత్తా, దుక్ఖస్స చ అనత్తత్తా తదేవ దుక్ఖతో అనుపస్సతి, నో సుఖతో. అనత్తతో అనుపస్సతి నో అత్తతో.

యస్మా పన యం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా, న తం అభినన్దితబ్బం. యఞ్చ అనభినన్దితబ్బం, న తత్థ రజ్జితబ్బం. తస్మా ఏతస్మిం భఙ్గానుపస్సనానుసారేన “అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా”తి దిట్ఠే సఙ్ఖారగతే నిబ్బిన్దతి, నో నన్దతి. విరజ్జతి, నో రజ్జతి. సో ఏవం అరజ్జన్తో లోకికేనేవ తావ ఞాణేన రాగం నిరోధేతి, నో సముదేతి. సముదయం న కరోతీతి అత్థో.

అథ వా నో ఏవం విరత్తో యథా దిట్ఠం సఙ్ఖారగతం, తథా అదిట్ఠమ్పి అన్వయఞాణవసేన నిరోధేతి , నో సముదేతి. నిరోధతోవ మనసికరోతి. నిరోధమేవస్స పస్సతి, నో సముదయన్తి అత్థో.

సో ఏవం పటిపన్నో పటినిస్సజ్జతి, నో ఆదియతి. కిం వుత్తం హోతి? అయమ్పి అనిచ్చాదిఅనుపస్సనా తదఙ్గవసేన సద్ధిం ఖన్ధాభిసఙ్ఖారేహి కిలేసానం పరిచ్చజనతో, సఙ్ఖతదోసదస్సనేన చ తబ్బిపరీతే నిబ్బానే తన్నిన్నతాయ పక్ఖన్దనతో పరిచ్చాగపటినిస్సగ్గో చేవ పక్ఖన్దనపటినిస్సగ్గో చాతి వుచ్చతి. తస్మా తాయ సమన్నాగతో భిక్ఖు యథావుత్తేన నయేన కిలేసే పరిచ్చజతి, నిబ్బానే చ పక్ఖన్దతి. నాపి నిబ్బత్తనవసేన కిలేసే ఆదియతి, న అదోసదస్సితావసేన సఙ్ఖతారమ్మణం. తేన వుచ్చతి "పటినిస్సజ్జతి నో ఆదియతీ"తి.

౭౪౩. ఇదానిస్స తేహి ఞాణేహి యేసం ధమ్మానం పహానం హోతి, తం దస్సేతుం "అనిచ్చతో అనుపస్సన్తో నిచ్చసఞ్ఞం పజహతీ"తిఆది వుత్తం. తత్థ **నన్దిన్తి** సప్పీతికం తణ్హం. సేసం వుత్తనయమేవ.

౭౪౪. గాథాసు పన **వత్థుసఙ్కమనాతి** రూపస్స భఙ్గం దిస్వా పున యేన చిత్తేన భఙ్గో దిట్ఠో, తస్సాపి భఙ్గదస్సనవసేన పురిమవత్థుతో అఞ్ఞవత్థుసఙ్కమనా. **పఞ్ఞాయ చ వివట్టనాతి** ఉదయం పహాయ వయే సన్తిట్ఠనా. **ఆవజ్జనాబలఞ్చేవాతి** రూపస్స భఙ్గం దిస్వా పున భఙ్గారమ్మణస్స చిత్తస్స భఙ్గదస్సనత్థం అనన్తరమేవ ఆవజ్జనసమత్థతా. **పటిసఙ్ఖావిపస్సనాతి** ఏసా ఆరమ్మణపటిసఙ్ఖాభఙ్గానుపస్సనా నామ.

౭౪౫. ఆరమ్మణఅన్వయేన ఉభో ఏకవవత్థనాతి పచ్చక్ఖతో దిట్ఠస్స ఆరమ్మణస్స అన్వయేన అనుగమనేన యథా ఇదం, తథా అతీతేపి సఙ్ఖారగతం భిజ్జిత్థ, అనాగతేపి భిజ్జిస్సతీతి ఏవం ఉభిన్నం ఏకసభావేనేవ వవత్థాపనన్తి అత్థో.

వుత్తమ్పి చేతం పోరాణేహి –

"సంవిజ్జమానమ్హి విసుద్ధదస్సనో,
తదన్వయం నేతి అతీతనాగతే;
సబ్బేపి సఙ్ఖారగతా పలోకినో,
ఉస్సావబిన్దూ సూరియేవ ఉగ్గతే"తి.

నిరోధే అధిముత్తతాతి ఏవం ఉభిన్నం భఙ్గవసేన ఏకవవత్థానం కత్వా తస్మిఞ్ఞేవ భఙ్గసఙ్ఖాతే నిరోధే అధిముత్తతా తగ్గరుతా తన్నిన్నతా తప్పోణతా తప్పబ్భారతాతి అత్థో. **వయలక్ఖణవిపస్సనాతి** ఏసా వయలక్ఖణవిపస్సనా నామాతి వుత్తం హోతి.

౭౪౬. ఆరమ్మణఞ్చ పటిసఙ్ఖాతి పురిమఞ్చ రూపాదిఆరమ్మణం జానిత్వా. **భఙ్గఞ్చ అనుపస్సతీతి** తస్సారమ్మణస్స భఙ్గం దిస్వా తదారమ్మణస్స చిత్తస్స భఙ్గం అనుపస్సతి. **సుఞ్ఞతో చ ఉపట్ఠానన్తి** తస్సేవం భఙ్గం అనుపస్సతో "సఙ్ఖారావ భిజ్జన్తి, తేసం భేదో మరణం, న అఞ్ఞో కోచి అత్థీ"తి సుఞ్ఞతో ఉపట్ఠానం ఇజ్ఝతి.

తేనాహు పోరాణా –

"ఖన్ధా నిరుజ్ఝన్తి న చత్థి అఞ్ఞో,
ఖన్ధాన భేదో మరణన్తి వుచ్చతి;
తేసం ఖయం పస్సతి అప్పమత్తో,
మణింవ విజ్ఝం వజిరేన యోనిసో"తి.

అధిపఞ్ఞావిపస్సనాతి యా చ ఆరమ్మణపటిసఙ్ఖా యా చ భఙ్గానుపస్సనా యఞ్చ సుఞ్ఞతో ఉపట్ఠానం, అయం అధిపఞ్ఞావిపస్సనా నామాతి వుత్తం హోతి.

౭౪౭. కుసలో తీసు అనుపస్సనాసూతి అనిచ్చానుపస్సనాదీసు తీసు ఛేకో భిక్ఖు. **చతస్సో చ విపస్సనాసూతి** నిబ్బిదాదీసు చ చతూసు విపస్సనాసు. **తయో ఉపట్ఠానే కుసలతాతి** ఖయతో వయతో సుఞ్ఞతోతి ఇమస్మిం ఇఞ్చ తివిధే ఉపట్ఠానే కుసలతాయ. **నానాదిట్ఠీసు న కమ్పతీతి** సస్సతదిట్ఠిఆదీసు నానప్పకారాసు దిట్ఠీసు న వేధతి.

౭౪౮. సో ఏవం అవేధమానో "అనిరుద్ధమేవ నిరుజ్ఝతి, అభిన్నమేవ భిజ్జతీ"తి పవత్తమనసికారో దుబ్బలభాజనస్స వియ భిజ్జమానస్స, సుఖుమరజస్సేవ విప్పకిరియమానస్స, తిలానం వియ భజ్జియమానానం సబ్బసఙ్ఖారానం ఉప్పాదట్ఠితిపవత్తనిమిత్తం విస్సజ్జేత్వా భేదమేవ పస్సతి. సో యథా నామ చక్ఖుమా పురిసో పోక్ఖరణీతీరే వా నదీతీరే వా ఠితో థూలఫుసితకే దేవే వస్సన్తే ఉదకపిట్ఠే మహన్తమహన్తాని ఉదకబుబ్బుళకాని ఉప్పజ్జిత్వా ఉప్పజ్జిత్వా సీఘం సీఘం భిజ్జమానాని పస్సేయ్య, ఏవమేవ సబ్బే సఙ్ఖారా భిజ్జన్తి భిజ్జన్తీతి పస్సతి. ఏవరూపం హి యోగావచరం సన్ధాయ వుత్తం భగవతా –

"యథా బుబ్బుళకం పస్సే, యథా పస్సే మరీచికం;
ఏవం లోకం అవేక్ఖన్తం, మచ్చురాజా న పస్సతీ"తి. (ధ॰ ప॰ ౧౭౦);

౭౪౯. తస్సేవం "సబ్బే సఙ్ఖారా భిజ్జన్తి భిజ్జన్తీ"తి అభిణ్హం పస్సతో అట్ఠానిసంసపరివారం భఙ్గానుపస్సనాఞాణం బలప్పత్తం హోతి. తత్రిమే అట్ఠానిసంసా – భవదిట్ఠిప్పహానం, జీవితనికన్తిపరిచ్చాగో, సదాయుత్తపయుత్తతా, విసుద్ధాజీవితా, ఉస్సుక్కప్పహానం, విగతభయతా, ఖన్తిసోరచ్చపటిలాభో, అరతిరతిసహనతాతి.

తేనాహు పోరాణా –

"ఇమాని అట్ఠగ్గుణముత్తమాని,
దిస్వా తహిం సమ్మసతే పునప్పునం;
ఆదిత్తచేలస్సిరసూపమో ముని,
భఙ్గానుపస్సీ అమతస్స పత్తియా"తి.

భఙ్గానుపస్సనాఞాణం నిట్ఠితం.

భయతుపట్ఠానఞాణకథా

౭౫౦. తస్సేవం సబ్బసఙ్ఖారానం ఖయవయభేదనిరోధారమ్మణం భఙ్గానుపస్సనం ఆసేవన్తస్స భావేన్తస్స బహులీకరోన్తస్స సబ్బభవయోనిగతిఠితిసత్తావాసేసు సభేదకా సఙ్ఖారా సుఖేన జీవితుకామస్స భీరుకపురిసస్స సీహబ్యగ్ఘదీపిఅచ్ఛతరచ్ఛయక్ఖరక్ఖసచణ్డగోణచణ్డకుక్కురపభిన్నమదచణ్డహత్థిఘోరఆసీవిసఅసనివిచక్కసుసానరణభూమిజలితఅఙ్గారకాసుఆదయో వియ మహాభయం హుత్వా ఉపట్ఠహన్తి. తస్స "అతీతా సఙ్ఖారా నిరుద్ధా, పచ్చుప్పన్నా నిరుజ్ఝన్తి, అనాగతే నిబ్బత్తనకసఙ్ఖారాపి ఏవమేవ నిరుజ్ఝిస్సన్తీ"తి పస్సతో ఏతస్మిం ఠానే **భయతుపట్ఠానఞాణం** నామ ఉప్పజ్జతి.

తత్రాయం ఉపమా – ఏకిస్సా కిర ఇత్థియా తయో పుత్తా రాజపరాధికా, తేసం రాజా సీసచ్ఛేదం ఆణాపేసి. సా పుత్తేహి సద్ధిం ఆఘాతనం అగమాసి. అథస్సా జేట్ఠపుత్తస్స సీసం ఛిన్దిత్వా మజ్ఝిమస్స ఛిన్దితుం ఆరభింసు. సా జేట్ఠస్స సీసం ఛిన్నం మజ్ఝిమస్స చ ఛిజ్జమానం దిస్వా కనిట్ఠమ్హి ఆలయం విస్సజ్జి "అయమ్పి ఏతేసఞ్ఞేవ సదిసో భవిస్సతీ"తి. తత్థ తస్సా ఇత్థియా జేట్ఠపుత్తస్స ఛిన్నసీసదస్సనం వియ యోగినో అతీతసఙ్ఖారానం నిరోధదస్సనం, మజ్ఝిమస్స ఛిజ్జమానసీసదస్సనం వియ పచ్చుప్పన్నానం నిరోధదస్సనం, "అయమ్పి ఏతేసఞ్ఞేవ సదిసో భవిస్సతీ"తి కనిట్ఠపుత్తమ్హి ఆలయవిస్సజ్జనం వియ "అనాగతేపి నిబ్బత్తనకసఙ్ఖారా భిజ్జిస్సన్తీ"తి అనాగతానం నిరోధదస్సనం. తస్సేవం పస్సతో ఏతస్మిం ఠానే ఉప్పజ్జతి భయతుపట్ఠానఞాణం.

అపరాపి ఉపమా – ఏకా కిర పూతిపజా ఇత్థీ దస దారకే విజాయి. తేసు నవ మతా, ఏకో హత్థగతో మరతి, అపరో కుచ్ఛియం. సా నవ దారకే మతే దసమఞ్చ మీయమానం దిస్వా కుచ్ఛిగతే ఆలయం విస్సజ్జి "అయమ్పి ఏతేసఞ్ఞేవ సదిసో భవిస్సతీ"తి. తత్థ తస్సా ఇత్థియా

నవన్నం దారకానం మరణానుస్సరణం వియ యోగినో అతీతసఙ్ఖారానం నిరోధదస్సనం, హత్థగతస్స మీయమానభావదస్సనం వియ యోగినో పచ్చుప్పన్నానం నిరోధదస్సనం, కుచ్ఛిగతే ఆలయవిస్సజ్జనం వియ అనాగతానం నిరోధదస్సనం. తస్సేవం పస్సతో ఏతస్మిం ఖణే ఉప్పజ్జతి భయతుపట్ఠానఞాణం.

౭౩౧. భయతుపట్ఠానఞాణం పన భాయతి న భాయతీతి? న భాయతి. తఞ్హి అతీతా సఙ్ఖారా నిరుద్ధా, పచ్చుప్పన్నా నిరుజ్ఝన్తి, అనాగతా నిరుజ్ఝిస్సన్తీతి తీరణమత్తమేవ హోతి. తస్మా యథా నామ చక్ఖుమా పురిసో నగరద్వారే తిస్సో అఙ్గారకాసుయో ఓలోకయమానో సయం న భాయతి, కేవలం హిస్స "యే యే ఏత్థ నిపతిస్సన్తి, సబ్బే అనప్పకం దుక్ఖమనుభవిస్సన్తీ"తి తీరణమత్తమేవ హోతి. యథా వా పన చక్ఖుమా పురిసో ఖదిరసూలం అయోసూలం సువణ్ణసూలన్తి పటిపాటియా ఠపితం సూలత్తయం ఓలోకయమానో సయం న భాయతి, కేవలం హిస్స "యే యే ఇమేసు సూలేసు నిపతిస్సన్తి, సబ్బే అనప్పకం దుక్ఖమనుభవిస్సన్తీ"తి తీరణమత్తమేవ హోతి, ఏవమేవ భయతుపట్ఠానఞాణం సయం న భాయతి, కేవలం హిస్స అఙ్గారకాసుత్తయసదిసేసు, సూలత్తయసదిసేసు చ తీసు భవేసు "అతీతా సఙ్ఖారా నిరుద్ధా, పచ్చుప్పన్నా నిరుజ్ఝన్తి, అనాగతా నిరుజ్ఝిస్సన్తీ"తి తీరణమత్తమేవ హోతి. యస్మా పనస్స కేవలం సబ్బభవయోనిగతిఠితినివాసగతా సఙ్ఖారా బ్యసనాపన్నా సప్పటిభయా హుత్వా భయతో ఉపట్ఠహన్తి, తస్మా **భయతుపట్ఠాన**న్తి వుచ్చతి.

ఏవం భయతో ఉపట్ఠానే పనస్స అయం పాళి –

> "అనిచ్చతో మనసికరోతో కిం భయతో ఉపట్ఠాతి? దుక్ఖతో. అనత్తతో మనసికరోతో కిం భయతో ఉపట్ఠాతీతి? అనిచ్చతో మనసికరోతో నిమిత్తం భయతో ఉపట్ఠాతి. దుక్ఖతో మనసికరోతో పవత్తం భయతో ఉపట్ఠాతి. అనత్తతో మనసికరోతో నిమిత్తఞ్చ పవత్తఞ్చ భయతో ఉపట్ఠాతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭).

తత్థ **నిమిత్త**న్తి సఙ్ఖారనిమిత్తం. అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం సఙ్ఖారానమేవేతం అధివచనం. అనిచ్చతో మనసికరోన్తో హి సఙ్ఖారానం మరణమేవ పస్సతి, తేనస్స నిమిత్తం భయతో ఉపట్ఠాతి. **పవత్త**న్తి రూపారూపభవపవత్తి. దుక్ఖతో మనసికరోన్తో హి సుఖసమ్మతాయపి పవత్తియా అభిణ్హపటిపీళనభావమేవ పస్సతి, తేనస్స పవత్తం భయతో ఉపట్ఠాతి. అనత్తతో మనసికరోన్తో పన ఉభయమ్పేతం సుఞ్ఞగామం వియ మరీచిగన్ధబ్బనగరాదీని వియ చ రిత్తం తుచ్ఛం సుఞ్ఞం అస్సామికం అపరిణాయకం పస్సతి. తేనస్స నిమిత్తఞ్చ పవత్తఞ్చ ఉభయం భయతో ఉపట్ఠాతీతి.

భయతుపట్ఠానఞాణం నిట్ఠితం.

ఆదీనవానుపస్సనాఞాణకథా

౭౩౨. తస్స తం భయతుపట్ఠానఞాణం ఆసేవన్తస్స భావేన్తస్స బహులీకరోన్తస్స సబ్బభవయోనిగతిఠితిసత్తావాసేసు నేవ తాణం, న లేణం, న గతి, నప్పటిసరణం పఞ్ఞాయతి. సబ్బభవయోనిగతిఠితినివాసగతేసు సఙ్ఖారేసు ఏకసఙ్ఖారేపి పత్థనా వా పరామాసో వా న హోతి. తయో భవా వీతచ్చికఙ్గారపుణ్ణఅఙ్గారకాసుయో వియ, చత్తారో మహాభూతా ఘోరవిసఆసీవిసా వియ, పఞ్చక్ఖన్ధా ఉక్ఖిత్తాసికవధకా వియ, ఛ అజ్ఝత్తికాయతనాని సుఞ్ఞగామో వియ, ఛ బాహిరాయతనాని గామఘాతకచోరా వియ, సత్త విఞ్ఞాణట్ఠితియో, నవ చ సత్తావాసా ఏకాదసహి అగ్గీహి ఆదిత్తా సమ్పజ్జలితా సజోతిభూతా వియ చ, సబ్బే సఙ్ఖారా గణ్డభూతా రోగభూతా సల్లభూతా అఘభూతా ఆబాధభూతా వియ చ నిరస్సాదా నిరసా మహాఆదీనవరాసిభూతా హుత్వా ఉపట్ఠహన్తి.

కథం? సుఖేన జీవితుకామస్స భీరుకపురిసస్స రమణీయాకారసణ్ఠితమ్పి సవాళకమివ వనగహనం, ససద్దూలా వియ గుహా, సగాహరక్ఖసం వియ ఉదకం, సముస్సితఖగ్గా వియ పచ్చత్థికా, సవిసం వియ భోజనం, సచోరో వియ మగ్గో, ఆదిత్తమివ అగారం, ఉయ్యుత్తసేనా వియ రణభూమి. యథా హి సో పురిసో ఏతాని సవాళకవనగహనాదీని ఆగమ్మ భీతో సంవిగ్గో లోమహట్ఠజాతో సమన్తతో ఆదీనవమేవ పస్సతి, ఏవమేవాయం యోగావచరో భఙ్గానుపస్సనావసేన సబ్బసఙ్ఖారేసు భయతో ఉపట్ఠితేసు సమన్తతో నిరసం నిరస్సాదం ఆదీనవమేవ పస్సతి. తస్సేవం పస్సతో **ఆదీనవఞాణం** నామ ఉప్పన్నం హోతి. యం సన్ధాయ ఇదం వుత్తం –

“కథం భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం? ఉప్పాదో భయన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. పవత్తం భయన్తి… నిమిత్తం భయన్తి… ఆయూహనా భయన్తి… పటిసన్ధి భయన్తి… గతి భయన్తి… నిబ్బత్తి భయన్తి… ఉపపత్తి భయన్తి… జాతి భయన్తి… జరా భయన్తి… బ్యాధి భయన్తి… మరణం భయన్తి… సోకో భయన్తి… పరిదేవో భయన్తి… ఉపాయాసో భయన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. అనుప్పాదో ఖేమన్తి సన్తిపదే ఞాణం. అప్పవత్తం…పే॰… అనుపాయాసో ఖేమన్తి సన్తిపదే ఞాణం. ఉప్పాదో భయం, అనుప్పాదో ఖేమన్తి సన్తిపదే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో భయం, అనుపాయాసో ఖేమన్తి సన్తిపదే ఞాణం.

“ఉప్పాదో దుక్ఖన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో దుక్ఖన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. అనుప్పాదో సుఖన్తి సన్తిపదే ఞాణం. అప్పవత్తం…పే॰… అనుపాయాసో సుఖన్తి సన్తిపదే ఞాణం. ఉప్పాదో దుక్ఖం, అనుప్పాదో సుఖన్తి సన్తిపదే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో దుక్ఖం, అనుపాయాసో సుఖన్తి సన్తిపదే ఞాణం.

“ఉప్పాదో సామిసన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో సామిసన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. అనుప్పాదో నిరామిసన్తి సన్తిపదే ఞాణం. అప్పవత్తం…పే॰… అనుపాయాసో నిరామిసన్తి సన్తిపదే ఞాణం. ఉప్పాదో సామిసం, అనుప్పాదో నిరామిసన్తి సన్తిపదే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో సామిసం, అనుపాయాసో నిరామిసన్తి సన్తిపదే ఞాణం.

ఉప్పాదో “సఙ్ఖారాతి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో సఙ్ఖారాతి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణం. అనుప్పాదో నిబ్బానన్తి సన్తిపదే ఞాణం. అప్పవత్తం…పే॰… అనుపాయాసో నిబ్బానన్తి సన్తిపదే ఞాణం. ఉప్పాదో సఙ్ఖారా, అనుప్పాదో నిబ్బానన్తి సన్తిపదే ఞాణం. పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసో సఙ్ఖారా, అనుపాయాసో నిబ్బానన్తి సన్తిపదే ఞాణం.

“ఉప్పాదఞ్చ పవత్తఞ్చ, నిమిత్తం దుక్ఖన్తి పస్సతి;
ఆయూహనం పటిసన్ధిం, ఞాణం ఆదీనవే ఇదం.

“అనుప్పాదం అప్పవత్తం, అనిమిత్తం సుఖన్తి చ;
అనాయూహనా అప్పటిసన్ధి, ఞాణం సన్తిపదే ఇదం.

“ఇదం ఆదీనవే ఞాణం, పఞ్చఠానేసు జాయతి;
పఞ్చఠానే సన్తిపదే, దస ఞాణే పజానాతి;
ద్విన్నం ఞాణానం కుసలతా, నానాదిట్ఠీసు న కమ్పతీ”తి.

“తం ఞాతట్ఠేన ఞాణం. పజాననట్ఠేన పఞ్ఞా. తేన వుచ్చతి “భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణ”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౩).

౭౨౩. తత్థ **ఉప్పాదో**తి పురిమకమ్మపచ్చయా ఇధ ఉప్పత్తి. **పవత్త**న్తి తథా ఉప్పన్నస్స పవత్తి. **నిమిత్త**న్తి సబ్బమ్పి సఙ్ఖారనిమిత్తం. **ఆయూహనా**తి ఆయతిం పటిసన్ధిహేతుభూతం కమ్మం. **పటిసన్ధీ**తి ఆయతిం ఉప్పత్తి. **గతీ**తి యాయ గతియా సా పటిసన్ధి హోతి. **నిబ్బత్తీ**తి ఖన్ధానం నిబ్బత్తనం. **ఉపపత్తీ**తి “సమాపన్నస్స వా ఉపపన్నస్స వా”తి (ధ॰ స॰ ౧౨౮౯, ౧౨౯౧) ఏవం వుత్తా విపాకప్పవత్తి. **జాతీ**తి జరాదీనం పచ్చయభూతా భవపచ్చయా జాతి. జరామరణాదయో పాకటా ఏవ. ఏత్థ చ ఉప్పాదాదయో పఞ్చేవ ఆదీనవఞాణస్స వత్థువసేన వుత్తా. సేసా తేసం వేవచనవసేన. నిబ్బత్తి జాతీతి ఇదఞ్హి ద్వయం ఉప్పాదస్స చేవ పటిసన్ధియా చ వేవచనం. గతి ఉపపత్తీతి ఇదం ద్వయం పవత్తస్స. జరాదయో నిమిత్తస్సాతి. తేనాహ –

“ఉప్పాదఞ్చ పవత్తఞ్చ, నిమిత్తం దుక్ఖన్తి పస్సతి;
ఆయూహనం పటిసన్ధిం, ఞాణం ఆదీనవే ఇద”న్తి చ.
“ఇదం ఆదీనవే ఞాణం, పఞ్చఠానేసు జాయతీ”తి చ.

అనుప్పాదో ఖేమన్తి సన్తిపదే ఞాణన్తిఆది పన ఆదీనవఞాణస్స పటిపక్ఖఞాణదస్సనత్థం వుత్తం. భయతుపట్ఠానేన వా ఆదీనవం దిస్వా ఉబ్బిగ్గహదయానం అభయమ్పి అత్థి ఖేమం నిరాదీనవన్తి అస్సాసజననత్థమ్పి ఏతం వుత్తం. యస్మా వా పనస్స ఉప్పాదాదయో భయతో సూపట్ఠితా హోన్తి, తస్స తప్పటిపక్ఖనిన్నం చిత్తం హోతి, తస్మా భయతుపట్ఠానవసేన సిద్ధస్స ఆదీనవఞాణస్స ఆనిసంసదస్సనత్థమ్పేతం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

ఏత్థ చ యం భయం, తం యస్మా నియమతో **దుక్ఖం**. తం వట్టామిసలోకామిసకిలేసామిసేహి అవిప్పముత్తత్తా **సామిసమేవ**. యఞ్చ సామిసం, తం **సఙ్ఖారమత్తమేవ**. తస్మా "ఉప్పాదో దుక్ఖన్తి భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా ఆదీనవే ఞాణ"న్తిఆది వుత్తం. ఏవం సన్తేపి భయాకారేన దుక్ఖాకారేన సామిసాకారేనాతి ఏవం ఆకారనానత్తతో పవత్తివసేనేత్థ నానత్తం వేదితబ్బం.

దసఞాణే పజానాతీతి ఆదీనవఞాణం పజానన్తో ఉప్పాదాదివత్థుకాని పఞ్చ, అనుప్పాదాదివత్థుకాని పఞ్చాతి దస ఞాణాని పజానాతి పటివిజ్ఝతి సచ్ఛికరోతి. **ద్విన్నం ఞాణానం కుసలతా**తి ఆదీనవఞాణస్స చేవ సన్తిపదఞాణస్స చాతి ఇమేసం ద్విన్నం కుసలతాయ. **నానాదిట్ఠీసు న కమ్పతీ**తి పరమదిట్ఠధమ్మనిబ్బానాదివసేన పవత్తాసు దిట్ఠీసు న వేధతి. సేసమేత్థ ఉత్తానమేవాతి.

ఆదీనవానుపస్సనాఞాణం నిట్ఠితం.

నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణకథా

౭౩౪. సో ఏవం సబ్బసఙ్ఖారే ఆదీనవతో పస్సన్తో సబ్బభవయోనిగతివిఞ్ఞాణట్ఠితిసత్తావాసగతే సభేదకే సఙ్ఖారగతే నిబ్బిన్దతి ఉక్కణ్ఠతి నాభిరమతి.

సేయ్యథాపి నామ, చిత్తకూటపబ్బతపాదాభిరతో సువణ్ణరాజహంసో అసుచిమ్హి చణ్డాలగామద్వారఆవాటే నాభిరమతి, సత్తసు మహాసరేసుయేవ అభిరమతి, ఏవమేవ అయమ్పి యోగీరాజహంసో సుపరిదిట్ఠాదీనవే సభేదకే సఙ్ఖారగతే నాభిరమతి. భావనారామతాయ పన భావనారతియా సమన్నాగతత్తా సత్తసు అనుపస్సనాసుయేవ రమతి.

యథా చ సువణ్ణపఞ్జరే పక్ఖిత్తో సీహో మిగరాజా నాభిరమతి, తియోజనసహస్సవిత్థతే పన హిమవన్తేయేవ రమతి, ఏవమయం యోగీసీహో తివిధే సుగతిభవేపి నాభిరమతి, తీసు పన అనుపస్సనాసుయేవ రమతి.

యథా చ సబ్బసేతో సత్తపతిట్ఠో ఇద్ధిమా వేహాసఙ్గమో ఛద్దన్తో నాగరాజా నగరమజ్ఝే నాభిరమతి, హిమవతి ఛద్దన్తదహగహనేయేవ అభిరమతి, ఏవమయం యోగీవరవారణో సబ్బస్మిమ్పి సఙ్ఖారగతే నాభిరమతి, అనుప్పాదో ఖేమన్తిఆదినా నయేన దిట్ఠే సన్తిపదేయేవ అభిరమతి, తన్నిన్నతప్పోణతప్పబ్భారమానసో హోతీతి.

నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణం నిట్ఠితం.

౭౩౫. తం పనేతం పురిమేన ఞాణద్వయేన అత్థతో ఏకం. తేనాహు పోరాణా –

"భయతుపట్ఠానం ఏకమేవ తీణి నామాని లభతి, సబ్బసఙ్ఖారే భయతో అద్దసాతి భయతుపట్ఠానం నామ జాతం. తేసుయేవ సఙ్ఖారేసు ఆదీనవం ఉప్పాదేతీతి ఆదీనవానుపస్సనా నామ జాతం. తేసుయేవ సఙ్ఖారేసు నిబ్బిన్దమానం ఉప్పన్నన్తి నిబ్బిదానుపస్సనా నామ జాత"న్తి.

పాళియమ్పి వుత్తం – "యా చ భయతుపట్ఠానే పఞ్ఞా, యఞ్చ ఆదీనవే ఞాణం, యా చ నిబ్బిదా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నానా"న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭).

ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణకథా

౭౩౬. ఇమినా పన నిబ్బిదాఞాణేన ఇమస్స కులపుత్తస్స నిబ్బిన్దన్తస్స ఉక్కణ్ఠన్తస్స అనభిరమన్తస్స సబ్బభవయోనిగతివిఞ్ఞాణట్ఠితిసత్తావాసగతేసు సభేదకేసు సఙ్ఖారేసు ఏకసఙ్ఖారేపి చిత్తం న సజ్జతి, న లగ్గతి, న బజ్ఝతి, సబ్బస్మా సఙ్ఖారగతా ముచ్చితుకామం నిస్సరితుకామం హోతి. యథా కిం? యథా నామ జాలబ్భన్తరగతో మచ్ఛో, సప్పముఖగతో మణ్డూకో, పఞ్జరపక్ఖిత్తో వనకుక్కుటో, దళ్హపాసవసగతో మిగో, అహితుణ్డికహత్థగతో సప్పో, మహాపఙ్కపక్ఖన్దో కుఞ్జరో, సుపణ్ణముఖగతో నాగరాజా, రాహుముఖప్పవిట్ఠో చన్దో, సపత్తపరివారితో పురిసోతి ఏవమాదయో తతో తతో ముచ్చితుకామా నిస్సరితుకామావ హోన్తి, ఏవం తస్స యోగినో చిత్తం సబ్బస్మా సఙ్ఖారగతా ముచ్చితుకామం నిస్సరితుకామం హోతి. అథస్స ఏవం సబ్బసఙ్ఖారేసు విగతాలయస్స సబ్బస్మా సఙ్ఖారగతా ముచ్చితుకామస్స ఉప్పజ్జతి ముఞ్చితుకమ్యతా ఞాణన్తి.

ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం నిట్ఠితం.

పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణకథా

౭౩౭. సో ఏవం సబ్బభవయోనిగతిట్ఠితినివాసగతేహి సభేదకేహి సఙ్ఖారేహి ముచ్చితుకామో సబ్బస్మా సఙ్ఖారగతా ముచ్చితుం పున తే ఏవం సఙ్ఖారే పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణేన తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా పరిగ్గణ్హాతి.

సో సబ్బసఙ్ఖారే అనచ్చన్తికతో, తావకాలికతో, ఉప్పాదవయపరిచ్ఛిన్నతో, పలోకతో, చలతో, పభఙ్గుతో, అద్ధువతో, విపరిణామధమ్మతో, అస్సారకతో, విభవతో, సఙ్ఖతతో, మరణధమ్మతోతిఆదీహి కారణేహి **అనిచ్చాతి** పస్సతి.

అభిణ్హపటిపీళనతో, దుక్ఖమతో, దుక్ఖవత్థుతో, రోగతో, గణ్డతో, సల్లతో, అఘతో, ఆబాధతో, ఈతితో, ఉపద్దవతో, భయతో, ఉపసగ్గతో, అతాణతో, అలేణతో, అసరణతో, ఆదీనవతో, అఘమూలతో, వధకతో, సాసవతో, మారామిసతో, జాతిధమ్మతో, జరాధమ్మతో, బ్యాధిధమ్మతో, సోకధమ్మతో, పరిదేవధమ్మతో, ఉపాయాసధమ్మతో, సంకిలేసికధమ్మతోతిఆదీహి కారణేహి **దుక్ఖాతి** పస్సతి.

అజఞ్ఞతో, దుగ్గన్ధతో, జేగుచ్ఛతో, పటిక్కూలతో, అమణ్డనారహతో, విరూపతో, బీభచ్ఛతోతిఆదీహి కారణేహి దుక్ఖలక్ఖణస్స పరివారభూతతో **అసుభతో** పస్సతి.

పరతో, రిత్తతో, తుచ్ఛతో, సుఞ్ఞతో, అస్సామికతో, అనిస్సరతో, అవసవత్తితోతిఆదీహి కారణేహి **అనత్తతో** పస్సతి.

౭౩౮. ఏవఞ్హి పస్సతానేన తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారా పరిగ్గహితా నామ హోన్తి. కస్మా పనాయమేతే ఏవం పరిగ్గణ్హాతీతి? ముఞ్చనస్స ఉపాయసమ్పాదనత్థం.

తత్రాయం ఉపమా – ఏకో కిర పురిసో "మచ్ఛే గహేస్సామీ"తి మచ్ఛఖిప్పం గహేత్వా ఉదకే ఓడ్డాపేసి సో ఖిప్పముఖేన హత్థం ఓతారేత్వా అన్తోఉదకే సప్పం గీవాయ గహేత్వా "మచ్ఛో మే గహితో"తి అత్తమనో అహోసి. సో "మహా వత మయా మచ్ఛో లద్ధో"తి ఉక్ఖిపిత్వా పస్సన్తో సోవత్థికత్తయదస్సనేన సప్పోతి సఞ్జానిత్వా భీతో ఆదీనవం దిస్వా గహణే నిబ్బిన్నో ముఞ్చితుకామో హుత్వా ముఞ్చనస్స ఉపాయం కరోన్తో అగ్గనఙ్గుట్ఠతో పట్ఠాయ హత్థం నిబ్బేఠేత్వా బాహుం ఉక్ఖిపిత్వా ఉపరిసీసే ద్వే తయో వారే ఆవిఞ్ఛిత్వా సప్పం దుబ్బలం కత్వా "గచ్ఛ దుట్ఠ సప్పా"తి నిస్సజ్జిత్వా వేగేన తళాకపాళిం ఆరుయ్హ "మహన్తస్స వత భో సప్పస్స ముఖతో ముత్తోమ్హీ"తి ఆగతమగ్గం ఓలోకయమానో అట్ఠాసి.

తత్థ తస్స పురిసస్స "మచ్ఛో"తి సప్పం గీవాయ గహేత్వా తుట్ఠకాలో వియ ఇమస్సాపి యోగినో ఆదితోవ అత్తభావం పటిలభిత్వా తుట్ఠకాలో, తస్స ఖిప్పముఖతో సీసం నీహరిత్వా సోవత్థికత్తయదస్సనం వియ ఇమస్స ఘనవినిబ్భోగం కత్వా సఙ్ఖారేసు తిలక్ఖణదస్సనం, తస్స భీతకాలో వియ ఇమస్స భయతుపట్ఠానఞాణం. తతో ఆదీనవదస్సనం వియ ఆదీనవానుపస్సనాఞాణం, గహణే నిబ్బిన్దనం వియ నిబ్బిదానుపస్సనాఞాణం. సప్పం ముఞ్చితుకామతా వియ ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం, ముఞ్చనస్స ఉపాయకరణం వియ పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణేన సఙ్ఖారేసు తిలక్ఖణారోపనం. యథా హి సో పురిసో సప్పం ఆవిఞ్ఛిత్వా దుబ్బలం కత్వా నివత్తేత్వా డంసితుం అసమత్థభావం పాపేత్వా సుముత్తం ముఞ్చతి, ఏవమయం యోగావచరో తిలక్ఖణారోపనేన సఙ్ఖారే ఆవిఞ్ఛిత్వా దుబ్బలే కత్వా పున

నిచ్చసుఖసుభఅత్తాకారేన ఉపట్ఠాతుం అసమత్థతం పాపేత్వా సుముత్తం ముఞ్చతి. తేన వుత్తం “ముఞ్చనస్స ఉపాయసమ్పాదనత్థం ఏవం పరిగ్గణ్హాతీ”తి.

౭౮౯. ఏత్తావతా తస్స ఉప్పన్నం హోతి **పటిసఙ్ఖాఞాణం**. యం సన్ధాయ వుత్తం –

> “అనిచ్చతో మనసికరోతో కిం పటిసఙ్ఖా ఞాణం ఉప్పజ్జతి? దుక్ఖతో. అనత్తతో మనసికరోతో కిం పటిసఙ్ఖా ఞాణం ఉప్పజ్జతి? అనిచ్చతో మనసికరోతో నిమిత్తం పటిసఙ్ఖా ఞాణం ఉప్పజ్జతి. దుక్ఖతో మనసికరోతో పవత్తం పటిసఙ్ఖా ఞాణం ఉప్పజ్జతి. అనత్తతో మనసికరోతో నిమిత్తఞ్చ పవత్తఞ్చ పటిసఙ్ఖా ఞాణం ఉప్పజ్జతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭).

ఏత్థ చ **నిమిత్తం పటిసఙ్ఖా**తి సఙ్ఖారనిమిత్తం “అద్ధువం తావకాలిక”న్తి అనిచ్చలక్ఖణవసేన జానిత్వా. కామఞ్చ న పఠమం జానిత్వా పచ్ఛా ఞాణం ఉప్పజ్జతి, వోహారవసేన పన “మనఞ్చ పటిచ్చ ధమ్మే చ ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణ”న్తిఆదీని (మ॰ ని॰ ౩.౪౨౧) వియ ఏవం వుచ్చతి. ఏకత్తనయేన వా పురిమఞ్చ పచ్ఛిమఞ్చ ఏకం కత్వా ఏవం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఇమినా నయేన ఇతరస్మిమ్పి పదద్వయే అత్థో వేదితబ్బోతి.

పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం నిట్ఠితం.

సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణకథా

౭౯౦. సో ఏవం పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణేన “సబ్బే సఙ్ఖారా సుఞ్ఞా”తి పరిగ్గహేత్వా పున “సుఞ్ఞమిదం అత్తేన వా అత్తనియేన వా”తి (మ॰ ని॰ ౩.౬౯) ద్వికోటికం సుఞ్ఞతం పరిగ్గణ్హాతి. సో ఏవం నేవ అత్తానం, న పరం కిఞ్చి అత్తనో పరిక్ఖారభావే ఠితం దిస్వా పున “నాహం క్వచని, కస్సచి కిఞ్చనతస్మిం, న చ మమ క్వచని, కిస్మిఞ్చి కిఞ్చనతత్థీ”తి యా ఏత్థ చతుకోటికా సుఞ్ఞతా కథితా, తం పరిగ్గణ్హాతి.

కథం? అయఞ్హి **నాహం క్వచనీ**తి క్వచి అత్తానం న పస్సతి. **కస్సచి కిఞ్చనతస్మి**న్తి అత్తనో అత్తానం కస్సచి పరస్స కిఞ్చనభావే ఉపనేతబ్బం న పస్సతి. భాతిట్ఠానే వా భాతరం, సహాయట్ఠానే వా సహాయం, పరిక్ఖారట్ఠానే వా పరిక్ఖారం మఞ్ఞిత్వా ఉపనేతబ్బం న పస్సతీతి అత్థో. **న చ మమ క్వచనీ**తి ఏత్థ మమ-సద్దం తావ ఠపేత్వా **న చ క్వచనీ**తి పరస్స చ అత్తానం క్వచి నపస్సతీతి అయమత్థో. ఇదాని మమ-సద్దం ఆహరిత్వా **మమ కిస్మిఞ్చి కిఞ్చనతత్థీ**తి సో పరస్స అత్తా మమ కిస్మిఞ్చి కిఞ్చనభావే అత్థీతి న పస్సతీతి. అత్తనో భాతిట్ఠానే వా భాతరం, సహాయట్ఠానే వా సహాయం పరిక్ఖారట్ఠానే వా పరిక్ఖారన్తి కిస్మిఞ్చి ఠానే పరస్స అత్తానం ఇమినా కిఞ్చనభావేన ఉపనేతబ్బం న పస్సతీతి అత్థో. ఏవమయం యస్మా నేవ కత్థచి అత్తానం పస్సతి, న తం పరస్స కిఞ్చనభావే ఉపనేతబ్బం పస్సతి, న పరస్స అత్తానం పస్సతి, న పరస్స అత్తానం అత్తనో కిఞ్చనభావే ఉపనేతబ్బం పస్సతి. తస్మానేన చతుకోటికా సుఞ్ఞతా పరిగ్గహితా హోతీతి.

౭౯౧. ఏవం చతుకోటికం సుఞ్ఞతం పరిగ్గహేత్వా పున ఛహాకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గణ్హాతి. కథం? చక్ఖు సుఞ్ఞం అత్తేన వా అత్తనియేన వా నిచ్చేన వా ధువేన వా సస్సతేన వా అవిపరిణామధమ్మేన వా…పే॰… మనో సుఞ్ఞో. రూపా సుఞ్ఞా…పే॰… ధమ్మా సుఞ్ఞా. చక్ఖువిఞ్ఞాణం…పే॰… మనోవిఞ్ఞాణం. చక్ఖుసమ్ఫస్సోతి ఏవం యావ జరామరణా నయో నేతబ్బో.

౭౯౨. ఏవం ఛహాకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గహేత్వా పున అట్ఠహాకారేహి పరిగ్గణ్హాతి. సేయ్యథిదం – రూపం అసారం నిస్సారం సారాపగతం నిచ్చసారసారేన వా ధువసారసారేన వా సుఖసారసారేన వా అత్తసారసారేన వా నిచ్చేన వా ధువేన వా సస్సతేన వా అవిపరిణామధమ్మేన వా. వేదనా… సఞ్ఞా… సఙ్ఖారా… విఞ్ఞాణం… చక్ఖు…పే॰… జరామరణం అసారం నిస్సారం సారాపగతం నిచ్చసారసారేన వా ధువసారసారేన వా సుఖసారసారేన వా అత్తసారసారేన వా నిచ్చేన వా ధువేన వా సస్సతేన వా అవిపరిణామధమ్మేన వా. యథా నళో అసారో నిస్సారో సారాపగతో. యథా ఏరణ్డో… యథా ఉదుమ్బరో… యథా సేతవచ్ఛో… యథా పాళిభద్దకో… యథా ఫేణపిణ్డో… యథా ఉదకబుబ్బుళం… యథా మరీచి… యథా కదలిక్ఖన్ధో… యథా మాయా అసారా నిస్సారా సారాపగతా, ఏవమేవ రూపం…పే॰… జరామరణం అసారం నిస్సారం సారాపగతం నిచ్చసారసారేన వా…పే॰… అవిపరిణామధమ్మేన వాతి (చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౮౮).

౭౬౩. సో ఏవం అట్ఠహాకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గహేత్వా పున దసహాకారేహి పరిగ్గణ్హాతి, రూపం రిత్తతో పస్సతి. తుచ్ఛతో... సుఞ్ఞతో... అనత్తతో... అనిస్సరియతో... అకామకారియతో... అలబ్భనీయతో... అవసవత్తకతో... పరతో... వివిత్తతో పస్సతి. వేదనం...పే.... విఞ్ఞాణం రిత్తతో...పే.... వివిత్తతో పస్సతీతి.

౭౬౪. ఏవం దసహాకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గహేత్వా పున ద్వాదసహాకారేహి పరిగ్గణ్హాతి. సేయ్యథిదం – రూపం న సత్తో, న జీవో, న నరో, న మాణవో, న ఇత్థీ, న పురిసో, న అత్తా, న అత్తనియం. నాహం, న మమ, న అఞ్ఞస్స, న కస్సచి. వేదనా...పే.... విఞ్ఞాణం న కస్సచీతి (చూళని. మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౮).

౭౬౫. ఏవం ద్వాదసహాకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గణ్హిత్వా పున తీరణపరిఞ్ఞావసేన ద్వాచత్తాలీసాయ ఆకారేహి సుఞ్ఞతం పరిగ్గణ్హాతి, రూపం అనిచ్చతో... దుక్ఖతో... రోగతో... గణ్డతో... సల్లతో... అఘతో... ఆబాధతో... పరతో... పలోకతో... ఈతితో... ఉపద్దవతో... భయతో... ఉపసగ్గతో... చలతో... పభఙ్గుతో... అద్ధువతో... అతాణతో... అలేణతో... అసరణతో... అసరణీభూతతో... రిత్తతో... తుచ్ఛతో... సుఞ్ఞతో... అనత్తతో... అనస్సాదతో... ఆదీనవతో... విపరిణామధమ్మతో... అస్సారకతో... అఘమూలతో... వధకతో... విభవతో... సాసవతో... సఙ్ఖతతో... మారామిసతో... జాతిధమ్మతో... జరాధమ్మతో... బ్యాధిధమ్మతో... మరణధమ్మతో... సోకపరిదేవదుక్ఖదోమనస్సుపాయాసధమ్మతో... సముదయతో... అత్థఙ్గమతో... అనస్సాదతో ... ఆదీనవతో... నిస్సరణతో పస్సతి. వేదనం...పే.... విఞ్ఞాణం అనిచ్చతో...పే.... నిస్సరణతో పస్సతి.

వుత్తమ్పి చేతం – "రూపం అనిచ్చతో...పే.... నిస్సరణతో పస్సన్తో సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖతి. వేదనం...పే.... విఞ్ఞాణం అనిచ్చతో...పే.... నిస్సరణతో పస్సన్తో సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖతి".

> "సుఞ్ఞతో లోకం అవేక్ఖస్సు, మోఘరాజ సదా సతో;
> అత్తానుదిట్ఠిం ఊహచ్చ, ఏవం మచ్చుతరో సియా;
> ఏవం లోకం అవేక్ఖన్తం, మచ్చురాజా న పస్సతీ"తి. (సు॰ ని॰ ౧౧౨౫; చూళని॰ మోఘరాజమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౮౮);

౭౬౬. ఏవం సుఞ్ఞతో దిస్వా తిలక్ఖణం ఆరోపేత్వా సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హన్తో భయఞ్చ నన్దిఞ్చ విప్పహాయ సఙ్ఖారేసు ఉదాసీనో అహోసి మజ్ఝత్తో, అహన్తి వా మమన్తి వా న గణ్హాతి విస్సట్ఠభరియో వియ పురిసో.

యథా నామ పురిసస్స భరియా భవేయ్య ఇట్ఠా కన్తా మనాపా, సో తాయ వినా ముహుత్తమ్పి అధివాసేతుం న సక్కుణేయ్య, అతివియ నం మమాయేయ్య, సో తం ఇత్థిం అఞ్ఞేన పురిసేన సద్ధిం ఠితం వా నిసిన్నం వా కథేన్తిం వా హసన్తిం వా దిస్వా కుపితో అస్స అనత్తమనో, అధిమత్తం దోమనస్సం పటిసంవేదేయ్య. సో అపరేన సమయేన తస్సా ఇత్థియా దోసం దిస్వా ముఞ్చితుకామో హుత్వా తం విస్సజ్జేయ్య, న నం మమాతి గణ్హేయ్య. తతో పట్ఠాయ తం యేనకేనచి సద్ధిం యంకిఞ్చి కురుమానం దిస్వాపి నేవ కుప్పేయ్య, న దోమనస్సం ఆపజ్జేయ్య, అఞ్ఞదత్థు ఉదాసీనోవ భవేయ్య మజ్ఝత్తో. ఏవమేవాయం సబ్బసఙ్ఖారేహి ముఞ్చితుకామో హుత్వా పటిసఙ్ఖానుపస్సనాయ సఙ్ఖారే పరిగ్గణ్హన్తో అహం మమాతి గహేతబ్బం అదిస్వా భయఞ్చ నన్దిఞ్చ విప్పహాయ సబ్బసఙ్ఖారేసు ఉదాసీనో హోతి మజ్ఝత్తో.

తస్స ఏవం జానతో ఏవం పస్సతో తీసు భవేసు చతూసు యోనీసు పఞ్చసు గతీసు సత్తసు విఞ్ఞాణట్ఠితీసు నవసు సత్తావాసేసు చిత్తం పతిలీయతి పతికుటతి పతివత్తతి న సమ్పసారియతి, ఉపేక్ఖా వా పాటికుల్యతా వా సణ్ఠాతి.

సేయ్యథాపి నామ పదుమపలాసే ఈసకపోణే ఉదకఫుసితాని పతిలీయన్తి పతికుటన్తి పతివత్తన్తి న సమ్పసారియన్తి, ఏవమేవ...పే.... సేయ్యథాపి నామ కుక్కుటపత్తం వా నహారుదద్దులం వా అగ్గిమ్హి పక్ఖిత్తం పతిలీయతి పతికుటతి పతివత్తతి న సమ్పసారియతి (అ॰ ని॰ ౭.౪౯), ఏవమేవ తస్స తీసు భవేసు చిత్తం...పే.... ఉపేక్ఖా వా పాటికుల్యతా వా సణ్ఠాతి. ఇచ్చస్స **సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం** నామ ఉప్పన్నం హోతి.

౭౬౭. తం పనేతం సచే సన్తిపదం నిబ్బానం సన్తతో పస్సతి, సబ్బం సఙ్ఖారప్పవత్తం విస్సజ్జేత్వా నిబ్బానమేవ పక్ఖన్దతి. నో చే నిబ్బానం సన్తతో పస్సతి, పునప్పునం సఙ్ఖారారమ్మణమేవ హుత్వా పవత్తతి సాముద్దికానం దిసాకాకో వియ. సాముద్దికా కిర వాణిజకా నావం ఆరోహన్తా దిసాకాకం నామ గణ్హన్తి, తే యదా నావా వాతక్ఖిత్తా విదేసం పక్ఖన్దతి, తీరం న పఞ్ఞాయతి, తదా దిసాకాకం విస్సజ్జేన్తి. సో కూపకయట్ఠితో ఆకాసం లఙ్ఘిత్వా సబ్బా దిసా చ విదిసా చ అనుగన్త్వా సచే తీరం పస్సతి, తదభిముఖోవ గచ్ఛతి. నో చే పస్సతి, పునప్పునం ఆగన్త్వా కూపకయట్ఠింయేవ అల్లీయతి. ఏవమేవ సచే సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం సన్తిపదం నిబ్బానం సన్తతో పస్సతి, సబ్బం సఙ్ఖారప్పవత్తం విస్సజ్జేత్వా నిబ్బానమేవ పక్ఖన్దతి. నో చే పస్సతి, పునప్పునం సఙ్ఖారారమ్మణమేవ హుత్వా పవత్తతి.

తదిదం సుప్పగ్గే పిట్ఠం వట్టయమానం వియ. నిబ్బట్టితకప్పాసం విహనమానం వియ నానప్పకారతో సఙ్ఖారే పరిగ్గహేత్వా భయఞ్చ నన్దిఞ్చ పహాయ సఙ్ఖారవిచిననే మజ్ఝత్తం హుత్వా తివిధానుపస్సనావసేన తిట్ఠతి. ఏవం తిట్ఠమానం తివిధవిమోక్ఖముఖభావం ఆపజ్జిత్వా సత్తఅరియపుగ్గలవిభాగాయ పచ్చయో హోతి.

౭౬౮. తత్రిదం తివిధానుపస్సనావసేన పవత్తనతో తిణ్ణం ఇన్ద్రియానం ఆధిపతేయ్యవసేన తివిధవిమోక్ఖముఖభావం ఆపజ్జతి నామ. తిస్సో హి అనుపస్సనా తీణి విమోక్ఖముఖానీతి వుచ్చన్తి. యథాహ –

> “తీణి ఖో పనిమాని విమోక్ఖముఖాని లోకనియ్యానాయ సంవత్తన్తి, సబ్బసఙ్ఖారే పరిచ్ఛేదపరివటుమతో సమనుపస్సనతాయ, అనిమిత్తాయ చ ధాతుయా చిత్తసమ్పక్ఖన్దనతాయ, సబ్బసఙ్ఖారేసు మనోసముత్తేజనతాయ, అప్పణిహితాయ చ ధాతుయా చిత్తసమ్పక్ఖన్దనతాయ, సబ్బధమ్మే పరతో సమనుపస్సనతాయ, సుఞ్ఞతాయ చ ధాతుయా చిత్తసమ్పక్ఖన్దనతాయ, ఇమాని తీణి విమోక్ఖముఖాని లోకనియ్యానాయ సంవత్తన్తీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౧౯).

తత్థ **పరిచ్ఛేదపరివటుమతో**తి ఉదయబ్బయవసేన పరిచ్ఛేదతో చేవ పరివటుమతో చ. అనిచ్చానుపస్సనం హి “ఉదయతో పుబ్బే సఙ్ఖారా నత్థీ”తి పరిచ్ఛిన్దిత్వా తేసం గతిం సమన్నేసమానం “వయతో పరం న గచ్ఛన్తి, ఏత్థేవ అన్తరధాయన్తీ”తి పరివటుమతో సమనుపస్సతి. **మనోసముత్తేజనతాయా**తి చిత్తసంవేజనతాయ . దుక్ఖానుపస్సనేన హి సఙ్ఖారేసు చిత్తం సంవేజేతి. **పరతో సమనుపస్సనతాయా**తి “నాహం, న మమా”తి ఏవం అనత్తతో సమనుపస్సనతాయ. ఇతి ఇమాని తీణి పదాని అనిచ్చానుపస్సనాదీనం వసేన వుత్తానీతి వేదితబ్బాని. తేనేవ తదనన్తరే పఞ్హవిస్సజ్జనే వుత్తం – “అనిచ్చతో మనసికరోతో ఖయతో సఙ్ఖారా ఉపట్ఠహన్తి. దుక్ఖతో మనసికరోతో భయతో సఙ్ఖారా ఉపట్ఠహన్తి. అనత్తతో మనసికరోతో సుఞ్ఞతో సఙ్ఖారా ఉపట్ఠహన్తీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౧౯).

౭౬౯. కతమే పన తే విమోక్ఖా, యేసం ఇమాని అనుపస్సనాని ముఖానీతి? అనిమిత్తో, అప్పణిహితో, సుఞ్ఞతోతి ఏతే తయో. వుత్తం హేతం “అనిచ్చతో మనసికరోన్తో అధిమోక్ఖబహులో అనిమిత్తం విమోక్ఖం పటిలభతి. దుక్ఖతో మనసికరోన్తో పస్సద్ధిబహులో అప్పణిహితం విమోక్ఖం పటిలభతి. అనత్తతో మనసికరోన్తో వేదబహులో సుఞ్ఞతవిమోక్ఖం పటిలభతీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౩).

ఏత్థ చ **అనిమిత్తో విమోక్ఖో**తి అనిమిత్తాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో అరియమగ్గో. సో హి అనిమిత్తాయ ధాతుయా ఉప్పన్నత్తా **అనిమిత్తో**. కిలేసేహి చ విముత్తత్తా **విమోక్ఖో**. ఏతేనేవ నయేన అప్పణిహితాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో **అప్పణిహితో**. సుఞ్ఞతాకారేన నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తో **సుఞ్ఞతో**తి వేదితబ్బో.

౭౭౦. యం పన అభిధమ్మే “యస్మిం సమయే లోకుత్తరం ఝానం భావేతి నియ్యానికం అపచయగామిం దిట్ఠిగతానం పహానాయ పఠమాయ భూమియా పత్తియా వివిచ్చేవ కామేహి పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి అప్పణిహితం సుఞ్ఞత”న్తి (ధ॰ స॰ ౩౪౩ ఆదయో) ఏవం విమోక్ఖద్వయమేవ వుత్తం, తం నిప్పరియాయతో విపస్సనాగమనం సన్ధాయ. విపస్సనాఞాణం హి కిఞ్చాపి **పటిసమ్భిదామగ్గే** –

> “అనిచ్చానుపస్సనాఞాణం నిచ్చతో అభినివేసం ముఞ్చతీతి సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో. దుక్ఖానుపస్సనాఞాణం సుఖతో అభినివేసం. అనత్తానుపస్సనాఞాణం అత్తతో అభినివేసం ముఞ్చతీతి సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౯) ఏవం అభినివేసం ముఞ్చనవసేన **సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో**తి చ,

“అనిచ్చానుపస్సనాఞాణం నిచ్చతో నిమిత్తం ముఞ్చతీతి అనిమిత్తో విమోక్ఖో. దుక్ఖానుపస్సనాఞాణం సుఖతో నిమిత్తం, అనత్తానుపస్సనాఞాణం అత్తతో నిమిత్తం ముఞ్చతీతి అనిమిత్తో విమోక్ఖో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౯) ఏవం నిమిత్తం ముఞ్చనవసేన **అనిమిత్తో విమోక్ఖో**తి చ,

“అనిచ్చానుపస్సనాఞాణం నిచ్చతో పణిధిం ముఞ్చతీతి అప్పణిహితో విమోక్ఖో. దుక్ఖానుపస్సనాఞాణం సుఖతో పణిధిం. అనత్తానుపస్సనాఞాణం అత్తతో పణిధిం ముఞ్చతీతి అప్పణిహితో విమోక్ఖో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౯) ఏవం పణిధిం ముఞ్చనవసేన **అప్పణిహితో విమోక్ఖో**తి చ –

వుత్తం. తథాపి తం సఙ్ఖారనిమిత్తస్స అవిజహనతో న నిప్పరియాయేన అనిమిత్తం. నిప్పరియాయేన పన సుఞ్ఞతఞ్చేవ అప్పణిహితఞ్చ. తస్స చ ఆగమనవసేన అరియమగ్గక్ఖణే విమోక్ఖో ఉద్ధటో. తస్మా అప్పణిహితం సుఞ్ఞతన్తి విమోక్ఖద్వయమేవ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. అయం తావేత్థ విమోక్ఖకథా.

౭౭౧. యం పన వుత్తం “సత్తఅరియపుగ్గలవిభాగాయ పచ్చయో హోతీ”తి, తత్థ సద్ధానుసారీ, సద్ధావిముత్తో, కాయసక్ఖి, ఉభతోభాగవిముత్తో, ధమ్మానుసారీ, దిట్ఠిప్పత్తో, పఞ్ఞావిముత్తోతి ఇమే తావ సత్త అరియపుగ్గలా, తేసం విభాగాయ ఇదం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం పచ్చయో హోతి.

౭౭౨. యో హి **అనిచ్చతో** మనసికరోన్తో అధిమోక్ఖబహులో **సద్ధిన్ద్రియం** పటిలభతి, సో సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే **సద్ధానుసారీ** హోతి. సేసేసు సత్తసు ఠానేసు **సద్ధావిముత్తో**.

౭౭౩. యో పన **దుక్ఖతో** మనసికరోన్తో పస్సద్ధిబహులో **సమాధిన్ద్రియం** పటిలభతి, సో సబ్బత్థ **కాయసక్ఖి** నామ హోతి. అరూపజ్ఝానం పన పత్వా అగ్గఫలప్పత్తో **ఉభతోభాగవిముత్తో** నామ హోతి.

౭౭౪. యో పన **అనత్తతో** మనసికరోన్తో వేదబహులో **పఞ్ఞిన్ద్రియం** పటిలభతి, సో సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే **ధమ్మానుసారీ** హోతి. ఛసు ఠానేసు **దిట్ఠిప్పత్తో** అగ్గఫలే **పఞ్ఞావిముత్తో**తి.

౭౭౫. వుత్తం హేతం –

“అనిచ్చతో మనసికరోతో సద్ధిన్ద్రియం అధిమత్తం హోతి. సద్ధిన్ద్రియస్స అధిమత్తత్తా సోతాపత్తిమగ్గం పటిలభతి, తేన వుచ్చతి సద్ధానుసారీ”తి.

తథా “అనిచ్చతో మనసికరోతో సద్ధిన్ద్రియం అధిమత్తం హోతి, సద్ధిన్ద్రియస్స అధిమత్తత్తా సోతాపత్తిఫలం సచ్ఛికతం హోతి, తేన వుచ్చతి సద్ధావిముత్తో”తిఆది (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౧).

౭౭౬. అపరమ్పి వుత్తం –

“సద్దహన్తో విముత్తోతి సద్ధావిముత్తో. ఫుట్ఠన్తం సచ్ఛికతోతి కాయసక్ఖి. దిట్ఠన్తం పత్తోతి దిట్ఠిప్పత్తో. సద్దహన్తో విముచ్చతీతి సద్ధావిముత్తో. ఝానఫస్సం పఠమం ఫుసతి పచ్ఛా నిరోధం నిబ్బానం సచ్ఛికరోతీతి కాయసక్ఖి. ‘దుక్ఖా సఙ్ఖారా, సుఖో నిరోధో’తి ఞాతం హోతి దిట్ఠం విదితం సచ్ఛికతం ఫుసితం పఞ్ఞాయాతి దిట్ఠిప్పత్తో”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౧).

౭౭౭. ఇతరేసు పన చతూసు సద్ధం అనుసరతి, సద్ధాయ వా అనుసరతి గచ్ఛతీతి **సద్ధానుసారీ**. తథా పఞ్ఞాసఙ్ఖాతం ధమ్మం అనుసరతి, ధమ్మేన వా అనుసరతీతి **ధమ్మానుసారీ**. అరూపజ్ఝానేన చేవ అరియమగ్గేన చాతి ఉభతోభాగేన విముత్తోతి **ఉభతోభాగవిముత్తో**. పజానన్తో విముత్తోతి **పఞ్ఞావిముత్తో**తి ఏవం వచనత్థో వేదితబ్బోతి.

సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం.

౭౭౮. తం పనేతం పురిమేన ఞాణద్వయేన అత్థతో ఏకం. తేనాహు పోరాణా – “ఇదం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం ఏకమేవ తీణి నామాని లభతి, హేట్ఠా ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం నామ జాతం, మజ్ఝే పటిసఙ్ఖానుపస్సనాఞాణం నామ, అన్తే చ సిఖాప్పత్తం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం నామ”.

౭౭౯. పాళియమ్పి వుత్తం –

> “కథం ముఞ్చితుకమ్యతా-పటిసఙ్ఖా-సన్తిట్ఠనా పఞ్ఞా సఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణం? ఉప్పాదం ముఞ్చితుకమ్యతా-పటిసఙ్ఖా-సన్తిట్ఠనా పఞ్ఞా సఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణం. పవత్తం…పే॰… నిమిత్తం…పే॰… ఉపాయాసం ముఞ్చితుకమ్యతాపటిసఙ్ఖా-సన్తిట్ఠనా పఞ్ఞా సఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణం. ఉప్పాదో దుక్ఖన్తి…పే॰… భయన్తి…పే॰… సామిసన్తి…పే॰… ఉప్పాదో సఙ్ఖారాతి…పే॰… ఉపాయాసో సఙ్ఖారాతి ముఞ్చితుకమ్యతా-పటిసఙ్ఖా-సన్తిట్ఠనా పఞ్ఞా సఙ్ఖారుపేక్ఖాసు ఞాణ”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౪).

౭౮౦. తత్థ ముఞ్చితుకమ్యతా చ సా పటిసఙ్ఖా చ సన్తిట్ఠనా చాతి **ముఞ్చితుకమ్యతా-పటిసఙ్ఖా-సన్తిట్ఠనా**. ఇతి పుబ్బభాగే నిబ్బిదాఞాణేన నిబ్బిన్నస్స ఉప్పాదాదీని పరిచ్చజితుకామతా **ముఞ్చితుకామతా**. ముఞ్చనస్స ఉపాయకరణత్థం మజ్ఝే పటిసఙ్ఖానం **పటిసఙ్ఖా**. ముఞ్చిత్వా అవసానే అజ్ఝుపేక్ఖనం **సన్తిట్ఠనా**. యం సన్ధాయ “ఉప్పాదో సఙ్ఖారా, తే సఙ్ఖారే అజ్ఝుపేక్ఖతీతి సఙ్ఖారుపేక్ఖా”తిఆది (పటి॰ మ॰ ౧.౫౪) వుత్తం. ఏవం ఏకమేవిదం ఞాణం.

౭౮౧. అపిచ ఇమాయపి పాళియా ఇదం ఏకమేవాతి వేదితబ్బం. వుత్తం హేతం – “యా చ ముఞ్చితుకమ్యతా, యా చ పటిసఙ్ఖానుపస్సనా, యా చ సఙ్ఖారుపేక్ఖా, ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా, బ్యఞ్జనమేవ నాన”న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭).

౭౮౨. ఏవం అధిగతసఙ్ఖారుపేక్ఖస్స పన ఇమస్స కులపుత్తస్స విపస్సనా సిఖాప్పత్తా వుట్ఠానగామినీ హోతి. సిఖాప్పత్తా విపస్సనాతి వా వుట్ఠానగామినీతి వా సఙ్ఖారుపేక్ఖాదిఞాణత్తయస్సేవ ఏతం నామం. సా హి సిఖం ఉత్తమభావం పత్తత్తా **సిఖాప్పత్తా**. వుట్ఠానం గచ్ఛతీతి **వుట్ఠానగామినీ**. వుట్ఠానం వుచ్చతి బహిద్ధానిమిత్తభూతతో అభినివిట్ఠవత్థుతో చేవ అజ్ఝత్తపవత్తతో చ వుట్ఠహనతో మగ్గో, తం గచ్ఛతీతి **వుట్ఠానగామినీ**, మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతీతి అత్థో.

౭౮౩. తత్రాయం అభినివేసవుట్ఠానానం ఆవిభావత్థాయ మాతికా – అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తా వుట్ఠాతి, అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి , బహిద్ధా అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి, బహిద్ధా అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తా వుట్ఠాతి, రూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి, రూపే అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి, అరూపే అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి, అరూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి, ఏకప్పహారేన పఞ్చహి ఖన్ధేహి వుట్ఠాతి, అనిచ్చతో అభినివిసిత్వా అనిచ్చతో వుట్ఠాతి, అనిచ్చతో అభినివిసిత్వా దుక్ఖతో, అనత్తతో వుట్ఠాతి, దుక్ఖతో అభినివిసిత్వా దుక్ఖతో, అనిచ్చతో, అనత్తతో వుట్ఠాతి, అనత్తతో అభినివిసిత్వా అనత్తతో, అనిచ్చతో, దుక్ఖతో వుట్ఠాతి.

౭౮౪. కథం? ఇధేకచ్చో ఆదితోవ అజ్ఝత్తసఙ్ఖారేసు అభినివిసతి, అభినివిసిత్వా తే పస్సతి. యస్మా పన న సుద్ధఅజ్ఝత్తదస్సనమత్తేనేవ మగ్గవుట్ఠానం హోతి, బహిద్ధాపి దట్ఠబ్బమేవ, తస్మా పరస్స ఖన్ధేపి అనుపాదిణ్ణసఙ్ఖారేపి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి పస్సతి. సో కాలేన అజ్ఝత్తం సమ్మసతి, కాలేన బహిద్ధా. తస్సేవం సమ్మసతో అజ్ఝత్తం సమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి. అయం **అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తా వుట్ఠాతి** నామ.

సచే పనస్స బహిద్ధా సమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి, అయం **అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి** నామ. ఏస నయో బహిద్ధా అభినివిసిత్వా బహిద్ధా చ అజ్ఝత్తా చ వుట్ఠానేపి.

౭౮౫. అపరో ఆదితోవ రూపే అభినివిసతి, అభినివిసిత్వా భూతరూపఞ్చ ఉపాదారూపఞ్చ రాసిం కత్వా పస్సతి. యస్మా పన న సుద్ధరూపదస్సనమత్తేనేవ వుట్ఠానం హోతి, అరూపమ్పి దట్ఠబ్బమేవ. తస్మా తం రూపం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నం వేదనం సఞ్ఞం సఙ్ఖారే విఞ్ఞాణఞ్చ “ఇదం అరూప”న్తి అరూపం పస్సతి. సో కాలేన రూపం సమ్మసతి, కాలేన అరూపం . తస్సేవం సమ్మసతో రూపసమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి, అయం **రూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి** నామ.

సచే పనస్స అరూపసమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి, అయం **అరూపే అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి** నామ. ఏస నయో అరూపే అభినివిసిత్వా అరూపా చ రూపా చ వుట్ఠానేపి.

౭౦౬. "యంకిఞ్చి సముదయధమ్మం, సబ్బం తం నిరోధధమ్మ"న్తి (దీ. ని. ౧.౨౯౮) ఏవం అభినివిసిత్వా ఏవమేవ వుట్ఠానకాలే పన **ఏకప్పహారేన పఞ్చహి ఖన్ధేహి వుట్ఠాతి** నామ.

౭౦౭. ఏకో ఆదితోవ అనిచ్చతో సఙ్ఖారే సమ్మసతి. యస్మా పన న అనిచ్చతో సమ్మసనమత్తేనేవ వుట్ఠానం హోతి, దుక్ఖతోపి అనత్తతోపి సమ్మసితబ్బమేవ, తస్మా దుక్ఖతోపి అనత్తతోపి సమ్మసతి. తస్సేవం పటిపన్నస్స అనిచ్చతో సమ్మసనకాలే వుట్ఠానం హోతి, అయం **అనిచ్చతో అభినివిసిత్వా అనిచ్చతో వుట్ఠాతి** నామ.

సచే పనస్స దుక్ఖతో అనత్తతో సమ్మసనకాలే వుట్ఠానం హోతి, అయం **అనిచ్చతో అభినివిసిత్వా దుక్ఖతో, అనత్తతో వుట్ఠాతి** నామ. ఏస నయో దుక్ఖతో అనత్తతో అభినివిసిత్వా సేసవుట్ఠానేసుపి.

౭౦౮. ఏత్థ చ యోపి అనిచ్చతో అభినివిట్ఠో, యోపి దుక్ఖతో, యోపి అనత్తతో, వుట్ఠానకాలే చ అనిచ్చతో వుట్ఠానం హోతి. తయోపి జనా అధిమోక్ఖబహులా హోన్తి, సద్ధిన్ద్రియం పటిలభన్తి, అనిమిత్తవిమోక్ఖేన విముచ్చన్తి, పఠమమగ్గక్ఖణే సద్ధానుసారినో హోన్తి, సత్తసు ఠానేసు సద్ధావిముత్తా. సచే పన దుక్ఖతో వుట్ఠానం హోతి, తయోపి జనా పస్సద్ధిబహులా హోన్తి, సమాధిన్ద్రియం పటిలభన్తి, అప్పణిహితవిమోక్ఖేన విముచ్చన్తి, సబ్బత్థ కాయసక్ఖినో హోన్తి. యస్స పనేత్థ అరూపజ్ఝానం పాదకం, సో అగ్గఫలే ఉభతోభాగవిముత్తో హోతి. అథ నేసం అనత్తతో వుట్ఠానం హోతి, తయోపి జనా వేదబహులా హోన్తి, పఞ్ఞిన్ద్రియం పటిలభన్తి, సుఞ్ఞతవిమోక్ఖేన విముచ్చన్తి, పఠమమగ్గక్ఖణే ధమ్మానుసారినో హోన్తి, ఛసు ఠానేసు దిట్ఠిప్పత్తా అగ్గఫలే పఞ్ఞావిముత్తాతి.

౭౦౯. ఇదాని సద్ధిం పురిమపచ్ఛిమఞాణేహి ఇమిస్సా వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ ఆవిభావత్థం ద్వాదస ఉపమా వేదితబ్బా. తాసం ఇదం ఉద్దానం –

"వగ్గులీ కణ్హసప్పో చ, ఘరం గో యక్ఖి దారకో;
ఖుద్దం పిపాసం సీతుణ్హం, అన్ధకారం విసేన చా"తి.

ఇమా చ ఉపమా భయతుపట్ఠానతో పభుతి యత్థ కత్థచి ఞాణే ఠత్వా ఆహరితుం వట్టేయ్యుం. ఇమస్మిం పన ఠానే ఆహరియమానాసు భయతుపట్ఠానతో యావ ఫలఞాణం సబ్బం పాకటం హోతి, తస్మా ఇధేవ ఆహరితబ్బాతి వుత్తా.

౭౧౦. వగ్గులీతి ఏకా కిర వగ్గులీ "ఏత్థ పుప్ఫం వా ఫలం వా లభిస్సామీ"తి పఞ్చసాఖే మధుకరుక్ఖే నిలీయిత్వా ఏకం సాఖం పరామసిత్వా న తత్థ కిఞ్చి పుప్ఫం ఫలం వా గయ్హుపగం అద్దస. యథా చ ఏకం, ఏవం దుతియం, తతియం, చతుత్థం. పఞ్చమమ్పి సాఖం పరామసిత్వా నాద్దస. సా "అఫలో వతాయం రుక్ఖో, నత్థేత్థ కిఞ్చి గయ్హుపగ"న్తి తస్మిం రుక్ఖే ఆలయం విస్సజ్జేత్వా ఉజుకాయ సాఖాయ ఆరుయ్హ విటపన్తరేన సీసం నీహరిత్వా ఉద్ధం ఉల్లోకేత్వా ఆకాసే ఉప్పతిత్వా అఞ్ఞస్మిం ఫలరుక్ఖే నిలీయతి.

తత్థ వగ్గులి వియ యోగావచరో దట్ఠబ్బో, పఞ్చసాఖో మధుకరుక్ఖో వియ పఞ్చుపాదానక్ఖన్ధా, తత్థ వగ్గులియా నిలీయనం వియ యోగినో ఖన్ధపఞ్చకే అభినివేసో, తస్సా ఏకేకం సాఖం పరామసిత్వా కిఞ్చి గయ్హుపగం అదిస్వా అవసేససాఖాపరామసనం వియ యోగినో రూపక్ఖన్ధం సమ్మసిత్వా తత్థ కిఞ్చి గయ్హుపగం అదిస్వా అవసేసక్ఖన్ధసమ్మసనం, తస్సా "అఫలో వతాయం రుక్ఖో"తి రుక్ఖే ఆలయవిస్సజ్జనం వియ యోగినో పఞ్చసుపి ఖన్ధేసు అనిచ్చలక్ఖణాదిదస్సనవసేన నిబ్బిన్నస్స ముఞ్చితుకమ్యతాదిఞాణత్తయం, తస్సా ఉజుకాయ సాఖాయ ఉపరి ఆరోహనం వియ యోగినో అనులోమం, సీసం నీహరిత్వా ఉద్ధం ఉల్లోకనం వియ గోత్రభుఞాణం, ఆకాసే ఉప్పతనం వియ మగ్గఞాణం, అఞ్ఞస్మిం ఫలరుక్ఖే నిలీయనం వియ ఫలఞాణం.

౭౧౧. కణ్హసప్పుపమా పటిసఙ్ఖాఞాణే వుత్తావ. ఉపమాసంసన్దనే పనేత్థ సప్పవిస్సజ్జనం వియ గోత్రభుఞాణం, ముఞ్చిత్వా ఆగతమగ్గం ఓలోకేన్తస్స ఠానం వియ మగ్గఞాణం, గన్త్వా అభయట్ఠానే ఠానం వియ ఫలఞాణన్తి అయం విసేసో.

౭౯౨. ఘరన్తి ఘరసామికే కిర సాయం భుఞ్జిత్వా సయనం ఆరుయ్హ నిద్దం ఓక్కన్తే ఘరం ఆదిత్తం, సో పబుజ్ఝిత్వా అగ్గిం దిస్వా "భీతో సాధు వతస్స సచే అడయ్హమానో నిక్ఖమేయ్య"న్తి ఓలోకయమానో మగ్గం దిస్వా నిక్ఖమిత్వా వేగేన ఖేమట్ఠానం గన్త్వా ఠితో. తత్థ ఘరసామికస్స భుఞ్జిత్వా సయనం ఆరుయ్హ నిద్దోక్కమనం వియ బాలపుథుజ్జనస్స ఖన్ధపఞ్చకే "అహం మమా"తి గహణం. పబుజ్ఝిత్వా అగ్గిం దిస్వా భీతకాలో వియ సమ్మాపటిపదం పటిపజ్జిత్వా లక్ఖణం దిస్వా భయతుపట్ఠానఞాణం, నిక్ఖమనమగ్గం ఓలోకనం వియ ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం , మగ్గదస్సనం వియ అనులోమం, నిక్ఖమనం వియ గోత్రభుఞాణం, వేగేన గమనం వియ మగ్గఞాణం, ఖేమట్ఠానే ఠానం వియ ఫలఞాణం.

౭౯౩. గోతి ఏకస్స కిర కస్సకస్స రత్తిభాగే నిద్దం ఓక్కన్తస్స వజం భిన్దిత్వా గోణా పలాతా, సో పచ్చూససమయే తత్థ గన్త్వా ఓలోకేన్తో తేసం పలాతభావం ఞత్వా అనుపదం గన్త్వా రఞ్ఞో గోణే అద్దస. తే "మయ్హం గోణా"తి సల్లక్ఖేత్వా ఆహరన్తో పభాతకాలే "న ఇమే మయ్హం గోణా, రఞ్ఞో గోణా"తి సఞ్జానిత్వా "యావ మం 'చోరో అయ'న్తి గహేత్వా రాజపురిసా న అనయబ్యసనం పాపేన్తి, తావదేవ పలాయిస్సామీ"తి భీతో గోణే పహాయ వేగేన పలాయిత్వా నిబ్భయట్ఠానే అట్ఠాసి. తత్థ "మయ్హం గోణా"తి రాజగోణానం గహణం వియ బాలపుథుజ్జనస్స "అహం మమా"తి ఖన్ధానం గహణం, పభాతే "రాజగోణా"తి సఞ్జాననం వియ యోగినో తిలక్ఖణవసేన ఖన్ధానం "అనిచ్చా దుక్ఖా అనత్తా"తి సఞ్జాననం, భీతకాలో వియ భయతుపట్ఠానఞాణం, విస్సజ్జిత్వా గన్తుకామతా వియ ముఞ్చితుకమ్యతా, విస్సజ్జనం వియ గోత్రభు, పలాయనం వియ మగ్గో, పలాయిత్వా అభయదేసే ఠానం వియ ఫలం.

౭౯౪. యక్ఖీతి ఏకో కిర పురిసో యక్ఖినియా సద్ధిం సంవాసం కప్పేసి, సా రత్తిభాగే "సుత్తో అయ"న్తి మన్త్వా ఆమకసుసానం గన్త్వా మనుస్సమంసం ఖాదతి. సో "కుహిం ఏసా గచ్ఛతీ"తి అనుబన్ధిత్వా మనుస్సమంసం ఖాదమానం దిస్వా తస్సా అమనుస్సిభావం ఞత్వా "యావ మం న ఖాదతి, తావ పలాయిస్సామీ"తి భీతో వేగేన పలాయిత్వా ఖేమట్ఠానే అట్ఠాసి. తత్థ యక్ఖినియా సద్ధిం సంవాసో వియ ఖన్ధానం "అహం మమా"తి గహణం, సుసానే మనుస్సమంసం ఖాదమానం దిస్వా "యక్ఖినీ అయ"న్తి జాననం వియ ఖన్ధానం తిలక్ఖణం దిస్వా అనిచ్చాదిభావజాననం, భీతకాలో వియ భయతుపట్ఠానం, పలాయితుకామతా వియ ముఞ్చితుకమ్యతా, సుసానవిజహనం వియ గోత్రభు, వేగేన పలాయనం వియ మగ్గో, అభయదేసే ఠానం వియ ఫలం.

౭౯౫. దారకోతి ఏకా కిర పుత్తగిద్ధినీ ఇత్థీ, సా ఉపరిపాసాదే నిసిన్నావ అన్తరవీథియం దారకసద్దం సుత్వా "పుత్తో ను ఖో మే కేనచి విహేఠియతీ"తి వేగసా గన్త్వా "అత్తనో పుత్తో"తి సఞ్ఞాయ పరపుత్తం అగ్గహేసి. సా "పరపుత్తో అయ"న్తి సఞ్జానిత్వా ఓత్తప్పమానా ఇతో చితో చ ఓలోకేత్వా "మా హేవ మం కోచి 'దారకచోరీ అయ'న్తి వదేయ్యా"తి దారకం తత్థేవ ఓరోపేత్వా పున వేగసా పాసాదం ఆరుయ్హ నిసీది. తత్థ అత్తనో పుత్తసఞ్ఞాయ పరపుత్తస్స గహణం వియ "అహం మమా"తి పఞ్చక్ఖన్ధగహణం, "పరపుత్తో అయ"న్తి సఞ్జాననం వియ తిలక్ఖణవసేన "నాహం, న మమా"తి సఞ్జాననం, ఓత్తప్పనం వియ భయతుపట్ఠానం, ఇతో చితో చ ఓలోకనం వియ ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం, తత్థేవ దారకస్స ఓరోపనం వియ అనులోమం, ఓరోపేత్వా అన్తరవీథియం ఠితకాలో వియ గోత్రభు, పాసాదారూహనం వియ మగ్గో, ఆరుయ్హ నిసీదనం వియ ఫలం.

౭౯౬. ఖుద్దం పిపాసం సీతుణ్హం, అన్ధకారం విసేన చాతి ఇమా పన ఛ ఉపమా వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ ఠితస్స లోకుత్తరధమ్మాభిముఖనిన్నపోణపబ్భారభావదస్సనత్థం వుత్తా. యథా హి ఖుద్దాయ అభిభూతో సుజిఘచ్ఛితో పురిసో సాదురసం భోజనం పత్థేతి, ఏవమేవాయం సంసారవట్టజిఘచ్ఛాయ ఫుట్ఠో యోగావచరో అమతరసం కాయగతాసతిభోజనం పత్థేతి.

యథా చ పిపాసితో పురిసో పరిసుస్సమానకణ్ఠముఖో అనేకఙ్గసమ్భారం పానకం పత్థేతి, ఏవమేవాయం సంసారవట్టపిపాసాయ ఫుట్ఠో యోగావచరో అరియం అట్ఠఙ్గికమగ్గపానకం పత్థేతి.

యథా పన సీతసమ్ఫుట్ఠో పురిసో ఉణ్హం పత్థేతి, ఏవమేవాయం సంసారవట్టే తణ్హాసినేహసీతేన ఫుట్ఠో యోగావచరో కిలేససన్తాపకం మగ్గతేజం పత్థేతి.

యథా చ ఉణ్హసమ్ఫుట్ఠో పురిసో సీతం పత్థేతి, ఏవమేవాయం సంసారవట్టే ఏకాదసగ్గిసన్తాపసన్తత్తో యోగావచరో ఏకాదసగ్గివూపసమం నిబ్బానం పత్థేతి.

యథా పన అన్ధకారపరేతో పురిసో ఆలోకం పత్థేతి, ఏవమేవాయం అవిజ్జన్ధకారేన ఓనద్ధపరియోనద్ధో యోగావచరో ఞాణాలోకం మగ్గభావనం పత్థేతి.

యథా చ విససమ్ఫుట్ఠో పురిసో విసఘాతనం భేసజ్జం పత్థేతి, ఏవమేవాయం కిలేసవిససమ్ఫుట్ఠో యోగావచరో కిలేసవిసనిమ్మథనం అమతోసధం నిబ్బానం పత్థేతి. తేన వుత్తం – "తస్సేవం జానతో ఏవం పస్సతో తీసు భవేసు…పే.… నవసు సత్తావాసేసు చిత్తం పతిలీయతి పతికుటతి పతివత్తతి న సమ్పసారియతి. ఉపేక్ఖా వా పాటికుల్యతా వా సణ్ఠాతి. సేయ్యథాపి నామ పదుమపలాసే ఈసకపోణే"తి సబ్బం పుబ్బే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౭౯౭. ఏత్తావతా చ పనేస పతిలీనచరో నామ హోతి, యం సన్ధాయ వుత్తం –

"పతిలీనచరస్స భిక్ఖునో,
భజమానస్స వివిత్తమాసనం;
సామగ్గియమాహు తస్స తం,
యో అత్తానం భవనే న దస్సయే"తి. (సు॰ ని॰ ౮౧౬; మహాని॰ ౪౫);

ఏవమిదం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం యోగినో పతిలీనచరభావం నియమేత్వా ఉత్తరి అరియమగ్గస్సాపి బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గపటిపదావిమోక్ఖవిసేసం నియమేతి. కేచి హి థేరా బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గానం విసేసం పాదకజ్ఝానం నియమేతీతి వదన్తి. కేచి విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా ఖన్ధా నియమేన్తీతి వదన్తి. కేచి పుగ్గలజ్ఝాసయో నియమేతీతి వదన్తి. తేసమ్పి వాదేసు అయం పుబ్బభాగవుట్ఠానగామినివిపస్సనావ నియమేతీతి వేదితబ్బా.

౭౯౮. తత్రాయం అనుపుబ్బికథా – విపస్సనానియమేన హి సుక్ఖవిపస్సకస్స ఉప్పన్నమగ్గోపి, సమాపత్తిలాభినో ఝానం పాదకం అకత్వా ఉప్పన్నమగ్గోపి, పఠమజ్ఝానం పాదకం కత్వా పకిణ్ణకసఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా ఉప్పాదితమగ్గోపి పఠమజ్ఝానికావ హోన్తి. సబ్బేసు సత్త బోజ్ఝఙ్గాని అట్ఠ మగ్గఙ్గాని పఞ్చ ఝానఙ్గాని హోన్తి. తేసం హి పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతాపి ఉపేక్ఖాసహగతాపి హుత్వా వుట్ఠానకాలే సఙ్ఖారుపేక్ఖాభావం పత్వా సోమనస్ససహగతా హోతి. పఞ్చకనయే దుతియతతియచతుత్థజ్ఝానాని పాదకాని కత్వా ఉప్పాదితమగ్గేసు యథాక్కమేనేవ ఝానం చతురఙ్గికం తివఙ్గికం దువఙ్గికఞ్చ హోతి. సబ్బేసు పన సత్త మగ్గఙ్గాని హోన్తి. చతుత్థే ఛ బోజ్ఝఙ్గాని. అయం విసేసో పాదకజ్ఝాననియమేన చేవ విపస్సనానియమేన చ హోతి. తేసమ్పి హి పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతాపి ఉపేక్ఖాసహగతాపి హోతి. వుట్ఠానగామినీ సోమనస్ససహగతావ. పఞ్చమజ్ఝానం పాదకం కత్వా నిబ్బత్తితమగ్గే పన ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతావసేన ద్వే ఝానఙ్గాని బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గాని ఛ సత్త చేవ. అయమ్పి విసేసో ఉభయనియమవసేన హోతి. ఇమస్మిం హి నయే పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతా వా ఉపేక్ఖాసహగతా వా హోతి. వుట్ఠానగామినీ ఉపేక్ఖాసహగతావ. అరూపజ్ఝానాని పాదకం కత్వా ఉప్పాదితమగ్గేపి ఏసేవ నయో. ఏవం పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ యేకేచి సఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా నిబ్బత్తితమగ్గస్స ఆసన్నపదేసే వుట్ఠితసమాపత్తి అత్తనో సదిసభావం కరోతి భూమివణ్ణో వియ గోధావణ్ణస్స.

౭౯౯. దుతియత్థేరవాదే పన యతో యతో సమాపత్తితో వుట్ఠాయ యే యే సమాపత్తిధమ్మే సమ్మసిత్వా మగ్గో నిబ్బత్తితో హోతి, తంతంసమాపత్తిసదిసోవ హోతి. తత్రాపి చ విపస్సనానియమో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

౮౦౦. తతియత్థేరవాదే అత్తనో అత్తనో అజ్ఝాసయానురూపేన యం యం ఝానం పాదకం కత్వా యే యే ఝానధమ్మే సమ్మసిత్వా మగ్గో నిబ్బత్తితో, తంతంఝానసదిసోవ హోతి. పాదకజ్ఝానం పన సమ్మసితజ్ఝానం వా వినా అజ్ఝాసయమత్తేనేవ తం న ఇజ్ఝతి. స్వాయమత్థో నన్దకోవాదసుత్తేన (మ॰ ని॰ ౩.౩౯౮ ఆదయో) దీపేతబ్బో. ఏత్థాపి చ విపస్సనానియమో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. ఏవం తావ సఙ్ఖారుపేక్ఖా బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గాని నియమేతీతి వేదితబ్బా.

౮౦౧. సచే పనాయం ఆదితో కిలేసే విక్ఖమ్భయమానా దుక్ఖేన సప్పయోగేన ససఙ్ఖారేన విక్ఖమ్భేతుం అసక్ఖి, దుక్ఖాపటిపదా నామ హోతి. విపరియాయేన సుఖాపటిపదా. కిలేసే పన విక్ఖమ్భేత్వా విపస్సనాపరివాసం మగ్గపాతుభావం సణికం కురుమానా దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి.

విపరియాయేన ఖిప్పాభిఞ్ఞా. ఇతి అయం సఙ్ఖారుపేక్ఖా ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో అత్తనో మగ్గస్స నామం దేతి. తేన మగ్గో చత్తారి నామాని లభతి.

సా పనాయం పటిపదా కస్సచి భిక్ఖునో నానా హోతి, కస్సచి చతూసుపి మగ్గేసు ఏకావ. బుద్ధానం పన చత్తారోపి మగ్గా సుఖాపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞావ అహేసుం. తథా ధమ్మసేనాపతిస్స. మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స పన పఠమమగ్గో సుఖాపటిపదో ఖిప్పాభిఞ్ఞో అహోసి. ఉపరి తయో దుక్ఖాపటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా. యథా చ పటిపదా, ఏవం అధిపతయోపి కస్సచి భిక్ఖునో చతూసు మగ్గేసు నానా హోన్తి. కస్సచి చతూసుపి ఏకావ. ఏవం సఙ్ఖారుపేక్ఖా పటిపదావిసేసం నియమేతి. యథా పన విమోక్ఖవిసేసం నియమేతి, తం పుబ్బే వుత్తమేవ.

౮౦౨. అపిచ మగ్గో నామ పఞ్చహి కారణేహి నామం లభతి సరసేన వా పచ్చనీకేన వా సగుణేన వా ఆరమ్మణేన వా ఆగమనేన వా. సచే హి సఙ్ఖారుపేక్ఖా అనిచ్చతో సఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి, అనిమిత్తవిమోక్ఖేన విముచ్చతి. సచే దుక్ఖతో సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి, అప్పణిహితవిమోక్ఖేన విముచ్చతి. సచే అనత్తతో సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి, సుఞ్ఞతవిమోక్ఖేన విముచ్చతి. ఇదం **సరసతో** నామం నామ.

యస్మా పనేస అనిచ్చానుపస్సనాయ సఙ్ఖారానం ఘనవినిబ్భోగం కత్వా నిచ్చనిమిత్తధువనిమిత్తసస్సతనిమిత్తాని పజహన్తో ఆగతో, తస్మా అనిమిత్తో. దుక్ఖానుపస్సనాయ పన సుఖసఞ్ఞం పహాయ పణిధిం పత్థనం సుక్ఖాపేత్వా ఆగతత్తా అప్పణిహితో. అనత్తానుపస్సనాయ అత్తసత్తపుగ్గలసఞ్ఞం పహాయ సఙ్ఖారానం సుఞ్ఞతో దిట్ఠత్తా సుఞ్ఞతోతి ఇదం **పచ్చనీకతో** నామం నామ.

రాగాదీహి పనేస సుఞ్ఞత్తా సుఞ్ఞతో, రూపనిమిత్తాదీనం రాగనిమిత్తాదీనఞ్ఞేవ వా అభావేన అనిమిత్తో, రాగపణిధిఆదీనం అభావతో అప్పణిహితోతి ఇదమస్స **సగుణతో** నామం.

స్వాయం సుఞ్ఞం అనిమిత్తం అప్పణిహితఞ్చ నిబ్బానం ఆరమ్మణం కరోతీతిపి సుఞ్ఞతో అనిమిత్తో అప్పణిహితోతి వుచ్చతి. ఇదమస్స **ఆరమ్మణతో** నామం.

౮౦౩. ఆగమనం పన దువిధం విపస్సనాగమనం మగ్గాగమనఞ్చ. తత్థ మగ్గే విపస్సనాగమనం లభతి, ఫలే మగ్గాగమనం. అనత్తానుపస్సనా హి సుఞ్ఞతా నామ, సుఞ్ఞతవిపస్సనాయ మగ్గో సుఞ్ఞతో, అనిచ్చానుపస్సనా అనిమిత్తా నామ , అనిమిత్తవిపస్సనాయ మగ్గో అనిమిత్తో. ఇదం పన నామం న అభిధమ్మపరియాయేన లబ్భతి, సుత్తన్తపరియాయేన లబ్భతి. తత్ర హి గోత్రభుఞాణం అనిమిత్తం నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా అనిమిత్తనామకం హుత్వా సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా మగ్గస్స నామం దేతీతి వదన్తి. తేన మగ్గో అనిమిత్తోతి వుత్తో. మగ్గాగమనేన పన ఫలం అనిమిత్తన్తి యుజ్జతియేవ. దుక్ఖానుపస్సనా సఙ్ఖారేసు పణిధిం సుక్ఖాపేత్వా ఆగతత్తా అప్పణిహితా నామ, అప్పణిహితవిపస్సనాయ మగ్గో అప్పణిహితో, అప్పణిహితమగ్గస్స ఫలం అప్పణిహితం. ఏవం విపస్సనా అత్తనో నామం మగ్గస్స దేతి, మగ్గో ఫలస్సాతి ఇదం **ఆగమనతో** నామం. ఏవమయం సఙ్ఖారుపేక్ఖా విమోక్ఖవిసేసం నియమేతీతి.

సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం నిట్ఠితం.

అనులోమఞాణకథా

౮౦౪. తస్స తం సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణం ఆసేవన్తస్స భావేన్తస్స బహులీకరోన్తస్స అధిమోక్ఖసద్ధా బలవతరా నిబ్బత్తతి, వీరియం సుపగ్గహితం హోతి, సతి సూపట్ఠితా, చిత్తం సుసమాహితం, తిక్ఖతరా సఙ్ఖారుపేక్ఖా ఉప్పజ్జతి. తస్స "దాని మగ్గో ఉప్పజ్జిస్సతీ"తి సఙ్ఖారుపేక్ఖా సఙ్ఖారే అనిచ్చాతి వా దుక్ఖాతి వా అనత్తాతి వా సమ్మసిత్వా భవఙ్గం ఓతరతి. భవఙ్గానన్తరం సఙ్ఖారుపేక్ఖాయ కతనయేనేవ సఙ్ఖారే అనిచ్చాతి వా దుక్ఖాతి వా అనత్తాతి వా ఆరమ్మణం కురుమానం ఉప్పజ్జతి మనోద్వారావజ్జనం. తతో భవఙ్గం ఆవట్టేత్వా ఉప్పన్నస్స తస్స కిరియచిత్తస్సానన్తరం అవీచికం చిత్తసన్తతిం అనుప్పబన్ధమానం తథేవ సఙ్ఖారే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి పఠమం జవనచిత్తం, యం **పరికమ్మ**న్తి వుచ్చతి. తదనన్తరం తథేవ సఙ్ఖారే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి దుతియం జవనచిత్తం, యం **ఉపచార**న్తి వుచ్చతి. తదనన్తరమ్పి తథేవ సఙ్ఖారే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి తతియం జవనచిత్తం, యం **అనులోమ**న్తి వుచ్చతి. ఇదం నేసం పాటియేక్కం నామం.

అవిసేసేన పన తివిధమ్పేతం ఆసేవనన్తిపి పరికమ్మన్తిపి ఉపచారన్తిపి అనులోమన్తిపి వత్తుం వట్టతి. కిస్సానులోమం? పురిమభాగపచ్ఛిమభాగానం. తఞ్హి పురిమానం అట్ఠన్నం విపస్సనాఞాణానం తథకిచ్చతాయ చ అనులోమేతి, ఉపరి చ సత్తతింసాయ బోధిపక్ఖియధమ్మానం. తఞ్హి అనిచ్చలక్ఖణాదివసేన సఙ్ఖారే ఆరబ్భ పవత్తత్తా, "ఉదయబ్బయవన్తానంయేవ వత ధమ్మానం ఉదయబ్బయఞాణం ఉప్పాదవయే అద్దసా"తి చ, "భఙ్గవన్తానంయేవ వత భఙ్గానుపస్సనం భఙ్గం అద్దసా"తి చ, "సభయంయేవ వత భయతుపట్ఠానస్స భయతో ఉపట్ఠిత"న్తి చ, "సాదీనవేయేవ వత ఆదీనవానుపస్సనం ఆదీనవం అద్దసా"తి చ, "నిబ్బిన్దితబ్బేయేవ వత నిబ్బిదాఞాణం నిబ్బిన్న"న్తి చ, "ముఞ్చితబ్బమ్హియేవ వత ముఞ్చితుకమ్యతాఞాణం ముఞ్చితుకామం జాత"న్తి చ, "పటిసఙ్ఖాతబ్బంయేవ వత పటిసఙ్ఖాఞాణేన పటిసఙ్ఖాత"న్తి చ, "ఉపేక్ఖితబ్బంయేవ వత సఙ్ఖారుపేక్ఖాయ ఉపేక్ఖిత"న్తి చ అత్థతో వదమానం వియ ఇమేసఞ్చ అట్ఠన్నం ఞాణానం తథకిచ్చతాయ అనులోమేతి, ఉపరి చ సత్తతింసాయ బోధిపక్ఖియధమ్మానం తాయ పటిపత్తియా పత్తబ్బత్తా.

యథా హి ధమ్మికో రాజా వినిచ్ఛయట్ఠానే నిసిన్నో వోహారికమహామత్తానం వినిచ్ఛయం సుత్వా అగతిగమనం పహాయ మజ్ఝత్తో హుత్వా "ఏవం హోతూ"తి అనుమోదమానో తేసఞ్చ వినిచ్ఛయస్స అనులోమేతి, పోరాణస్స చ రాజధమ్మస్స, ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. రాజా వియ హి అనులోమఞాణం, అట్ఠ వోహారికమహామత్తా వియ అట్ఠ ఞాణాని, పోరాణో రాజధమ్మో వియ సత్తతింస బోధిపక్ఖియా. తత్థ యథా రాజా "ఏవం హోతూ"తి వదమానో వోహారికానఞ్చ వినిచ్ఛయస్స, రాజధమ్మస్స చ అనులోమేతి, ఏవమిదం అనిచ్చాదివసేన సఙ్ఖారే ఆరబ్భ ఉప్పజ్జమానం అట్ఠన్నఞ్చ ఞాణానం తథకిచ్చతాయ అనులోమేతి, ఉపరి చ సత్తతింసాయ బోధిపక్ఖియధమ్మానం. తేనేవ **సచ్చానులోమికఞాణన్తి** వుచ్చతీతి.

అనులోమఞాణం నిట్ఠితం.

వుట్ఠానగామినీవిపస్సనాకథా

౮౦౩. ఇదఞ్చ పన అనులోమఞాణం సఙ్ఖారారమ్మణాయ వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ పరియోసానం హోతి. సబ్బేన సబ్బం పన గోత్రభుఞాణం వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ పరియోసానం. ఇదాని తస్సాయేవ వుట్ఠానగామినియా విపస్సనాయ అసమ్మోహత్థం అయం సుత్తసంసన్దనా వేదితబ్బా.

సేయ్యథిదం –

అయఞ్హి వుట్ఠానగామినీ విపస్సనా **సళాయతనవిభఙ్గసుత్తే** "అతమ్మయతం, భిక్ఖవే, నిస్సాయ అతమ్మయతం ఆగమ్మ యాయం ఉపేక్ఖా ఏకత్తా ఏకత్తసితా, తం పజహథ తం సమతిక్కమథా"తి (మ॰ ని॰ ౩.౩౧౦) ఏవం **అతమ్మయతాతి** వుత్తా.

అలగద్దసుత్తన్తే "నిబ్బిన్దం విరజ్జతి, విరాగా విముచ్చతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౫) ఏవం **నిబ్బిదాతి** వుత్తా.

సుసిమసుత్తన్తే "పుబ్బే ఖో, సుసిమ, ధమ్మట్ఠితిఞాణం, పచ్ఛా నిబ్బానే ఞాణ"న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౭౦) ఏవం **ధమ్మట్ఠితిఞాణన్తి** వుత్తా.

పోట్ఠపాదసుత్తన్తే "సఞ్ఞా ఖో, పోట్ఠపాద, పఠమం ఉప్పజ్జతి, పచ్ఛా ఞాణ"న్తి (దీ॰ ని॰ ౧.౪౧౬) ఏవం సఞ్ఞగ్గన్తి వుత్తా.

దసుత్తరసుత్తన్తే "పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధి పారిసుద్ధిపధానియఙ్గ"న్తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౯) ఏవం **పారిసుద్ధిపధానియఙ్గన్తి** వుత్తా.

పటిసమ్భిదామగ్గే "యా చ **ముఞ్చితుకమ్యతా** యా చ **పటిసఙ్ఖానుపస్సనా** యా చ **సఙ్ఖారుపేక్ఖా,** ఇమే ధమ్మా ఏకత్థా బ్యఞ్జనమేవ నాన"న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౨౭) ఏవం తీహి నామేహి వుత్తా.

పట్ఠానే "**అనులోమం గోత్రభుస్స,** అనులోమం **వోదానస్సా**"తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౭) ఏవం తీహి నామేహి వుత్తా.

రథవినీతసుత్తన్తే “కిం పనావుసో, పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధత్థం భగవతి బ్రహ్మచరియం వుస్సతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౫౭) ఏవం **పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధీ**తి వుత్తా.

ఇతినేకేహి నామేహి, కిత్తితా యా మహేసినా;
వుట్ఠానగామినీ సన్తా, పరిసుద్ధా విపస్సనా.

వుట్ఠాతుకామో సంసార-దుక్ఖపఙ్కా మహబ్భయా;
కరేయ్య సతతం తత్థ, యోగం పణ్డితజాతికోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో నామ

ఏకవీసతిమో పరిచ్ఛేదో.

౨౨. ఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో

పఠమమగ్గఞాణకథా

౮౦౬. ఇతో పరం గోత్రభుఞాణం హోతి, తం మగ్గస్స ఆవజ్జనట్ఠానియత్తా నేవ పటిపదాఞాణదస్సనవిసుద్ధిం న ఞాణదస్సనవిసుద్ధిం భజతి, అన్తరా అబ్బోహారికమేవ హోతి. విపస్సనాసోతే పతితత్తా పన విపస్సనాతి సఙ్ఖం గచ్ఛతి. సోతాపత్తిమగ్గో సకదాగామిమగ్గో అనాగామిమగ్గో అరహత్తమగ్గోతి ఇమేసు పన చతూసు మగ్గేసు ఞాణం ఞాణదస్సనవిసుద్ధి నామ.

తత్థ పఠమమగ్గఞాణం తావ సమ్పాదేతుకామేన అఞ్ఞం కిఞ్చి కాతబ్బం నామ నత్థి. యఞ్హి అనేన కాతబ్బం సియా, తం అనులోమావసానం విపస్సనం ఉప్పాదేన్తేన కతమేవ. ఏవం ఉప్పన్నఅనులోమఞాణస్స పనస్స తేహి తీహిపి అనులోమఞాణేహి అత్తనో బలానురూపేన థూలథూలే సచ్చపటిచ్ఛాదకే తమమ్హి అన్తరధాపితే సబ్బసఙ్ఖారగతేసు చిత్తం న పక్ఖన్దతి, న సన్తిట్ఠతి, నాధిముచ్చతి, న సజ్జతి, న లగ్గతి, న బజ్ఝతి. పదుమపలాసతో ఉదకం వియ పతిలీయతి పతికుటతి పతివత్తతి. సబ్బం నిమిత్తారమ్మణమ్పి సబ్బం పవత్తారమ్మణమ్పి పలిబోధతో ఉపట్ఠాతి. అథస్స సబ్బస్మిం నిమిత్తపవత్తారమ్మణే పలిబోధతో ఉపట్ఠితే అనులోమఞాణస్స ఆసేవనన్తే అనిమిత్తం అప్పవత్తం విసఙ్ఖారం నిరోధం నిబ్బానం ఆరమ్మణం కురుమానం పుథుజ్జనగోత్తం పుథుజ్జనసఙ్ఖం పుథుజ్జనభూమిం అతిక్కమమానం అరియగోత్తం అరియసఙ్ఖం అరియభూమిం ఓక్కమమానం నిబ్బానారమ్మణే పఠమావట్టనపఠమాభోగపఠమసమన్నాహారభూతం మగ్గస్స అనన్తరసమనన్తరాసేవనఉపనిస్సయనత్థివిగతవసేన ఛహి ఆకారేహి పచ్చయభావం సాధయమానం సిఖాప్పత్తం విపస్సనాయ ముద్ధభూతం అపునరావట్టకం ఉప్పజ్జతి గోత్రభుఞాణం.

యం సన్ధాయ వుత్తం –

> “కథం బహిద్ధా వుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా గోత్రభుఞాణం? ఉప్పాదం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభు. పవత్తం…పే… ఉపాయాసం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభు. బహిద్ధా సఙ్ఖారనిమిత్తం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభు. అనుప్పాదం పక్ఖన్దతీతి గోత్రభు. అప్పవత్తం…పే… అనుపాయాసం నిరోధం నిబ్బానం పక్ఖన్దతీతి గోత్రభు. ఉప్పాదం అభిభుయ్యిత్వా అనుప్పాదం పక్ఖన్దతీతి గోత్రభూ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౫) సబ్బం విత్థారేతబ్బం.

౮౦౭. తత్రాయం ఏకావజ్జనేన ఏకవీథియం పవత్తమానానమ్పి అనులోమగోత్రభూనం నానారమ్మణే పవత్తనాకారదీపికా ఉపమా – యథా హి మహామాతికం లఙ్ఘిత్వా పరతీరే పతిట్ఠాతుకామో పురిసో వేగేన ధావిత్వా మాతికాయ ఓరిమతీరే రుక్ఖసాఖాయ బన్ధిత్వా ఓలమ్బితం రజ్జుం వా యట్ఠిం వా గహేత్వా ఉల్లఙ్ఘిత్వా పరతీరనిన్నపోణపబ్భారకాయో హుత్వా పరతీరస్స ఉపరిభాగం పత్తో తం ముఞ్చిత్వా వేధమానో పరతీరే పతిత్వా సణికం పతిట్ఠాతి, ఏవమేవాయం యోగావచరోపి భవయోనిగతిట్ఠితినివాసానం పరతీరభూతే నిబ్బానే పతిట్ఠాతుకామో ఉదయబ్బయానుపస్సనాదినా వేగేన ధావిత్వా అత్తభావరుక్ఖసాఖాయ బన్ధిత్వా ఓలమ్బితం రూపరజ్జుం వా వేదనాదీసు అఞ్ఞతరదణ్డం వా అనిచ్చన్తి వా దుక్ఖన్తి వా అనత్తాతి వాతి అనులోమావజ్జనేన గహేత్వా తం అముఞ్చమానోవ పఠమేన అనులోమచిత్తేన ఉల్లఙ్ఘిత్వా దుతియేన పరతీరనిన్నపోణపబ్భారకాయో వియ నిబ్బాననిన్నపోణపబ్భారమానసో హుత్వా తతియేన పరతీరస్స ఉపరిభాగం పత్తో వియ ఇదాని పత్తబ్బస్స నిబ్బానస్స ఆసన్నో హుత్వా తస్స చిత్తస్స నిరోధేన తం సఙ్ఖారారమ్మణం ముఞ్చిత్వా గోత్రభుచిత్తేన విసఙ్ఖారే పరతీరభూతే నిబ్బానే పతతి. ఏకారమ్మణే పన అలద్ధాసేవనతాయ వేధమానో సో పురిసో వియ న తావ సుప్పతిట్ఠితో హోతి, తతో మగ్గఞాణేన పతిట్ఠాతీతి.

౮౦౮. తత్థ అనులోమం సచ్చపటిచ్ఛాదకం కిలేసతమం వినోదేతుం సక్కోతి, న నిబ్బానమారమ్మణం కాతుం. గోత్రభు నిబ్బానమేవ ఆరమ్మణం కాతుం సక్కోతి, న సచ్చపటిచ్ఛాదకం తమం వినోదేతుం. తత్రాయం ఉపమా – ఏకో కిర చక్ఖుమా పురిసో “నక్ఖత్తయోగం జానిస్సామీ”తి రత్తిభాగే నిక్ఖమిత్వా చన్దం పస్సితుం ఉద్ధం ఉల్లోకేసి, తస్స వలాహకేహి పటిచ్ఛన్నత్తా చన్దో న పఞ్ఞాయిత్థ. అథేకో వాతో ఉట్ఠహిత్వా థూలథూలే వలాహకే విద్ధంసేతి. అపరో మజ్ఝిమే, అపరో సుఖుమేతి. తతో సో పురిసో విగతవలాహకే నభే చన్దం దిస్వా నక్ఖత్తయోగం అఞ్ఞాసి.

తత్థ తయో వలాహకా వియ సచ్చపటిచ్ఛాదకథూలమజ్ఝిమసుఖుమం కిలేసన్ధకారం, తయో వాతా వియ తీణి అనులోమచిత్తాని, చక్ఖుమా పురిసో వియ గోత్రభుఞాణం, చన్దో వియ నిబ్బానం, ఏకేకస్స వాతస్స యథాక్కమేన వలాహకవిద్ధంసనం వియ ఏకేకస్స అనులోమచిత్తస్స సచ్చపటిచ్ఛాదకతమవినోదనం, విగతవలాహకే నభే తస్స పురిసస్స విసుద్ధచన్దదస్సనం వియ విగతే సచ్చపటిచ్ఛాదకే తమే గోత్రభుఞాణస్స విసుద్ధనిబ్బానదస్సనం.

యథేవ హి తయో వాతా చన్దపటిచ్ఛాదకే వలాహకేయేవ విద్ధంసేతుం సక్కోన్తి, న చన్దం దట్ఠుం, ఏవం అనులోమాని సచ్చపటిచ్ఛాదకం తమఞ్ఞేవ వినోదేతుం సక్కోన్తి, న నిబ్బానం దట్ఠుం. యథా సో పురిసో చన్దమేవ దట్ఠుం సక్కోతి, న వలాహకే విద్ధంసేతుం, ఏవం గోత్రభుఞాణం నిబ్బానమేవ దట్ఠుం సక్కోతి, న కిలేసతమం వినోదేతుం. తేనేవ చేతం మగ్గస్స ఆవజ్జనన్తి వుచ్చతి. తఞ్హి అనావజ్జనమ్పి సమానం ఆవజ్జనట్ఠానే ఠత్వా “ఏవం నిబ్బత్తాహీ”తి మగ్గస్స సఞ్ఞం దత్వా వియ నిరుజ్ఝతి. మగ్గోపి తేన దిన్నసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ అవీచిసన్తతివసేన తం ఞాణం అనుప్పబన్ధమానో అనిబ్బిద్ధపుబ్బం అపదాలితపుబ్బం లోభక్ఖన్ధం దోసక్ఖన్ధం మోహక్ఖన్ధం నిబ్బిజ్ఝమానోవ పదాలయమానోవ నిబ్బత్తతి.

౮౯. తత్రాయం ఉపమా – ఏకో కిర ఇస్సాసో అట్ఠఉసభమత్తే పదేసే ఫలకసతం ఠపాపేత్వా వత్థేన ముఖం వేఠేత్వా సరం సన్నహిత్వా చక్కయన్తే అట్ఠాసి. అఞ్ఞో పురిసో చక్కయన్తం ఆవిజ్ఝిత్వా యదా ఇస్సాసస్స ఫలకం అభిముఖం హోతి, తదా తత్థ దణ్డకేన సఞ్ఞం దేతి. ఇస్సాసో దణ్డకసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ సరం ఖిపిత్వా ఫలకసతం నిబ్బిజ్ఝతి. తత్థ దణ్డకసఞ్ఞం వియ గోత్రభుఞాణం, ఇస్సాసో వియ మగ్గఞాణం. ఇస్సాసస్స దణ్డకసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ ఫలకసతనిబ్బిజ్ఝనం వియ మగ్గఞాణస్స గోత్రభుఞాణేన దిన్నసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా అనిబ్బిద్ధపుబ్బానం అపదాలితపుబ్బానం లోభదోసమోహక్ఖన్ధానం నిబ్బిజ్ఝనపదాలనం.

౯౦. న కేవలఞ్చేస మగ్గో లోభక్ఖన్ధాదీనం నిబ్బిజ్ఝనమేవ కరోతి, అపిచ ఖో అనమతగ్గసంసారవట్టదుక్ఖసముద్దం సోసేతి, సబ్బఅపాయద్వారాని పిదహతి, సత్తన్నం అరియధనానం సమ్ముఖీభావం కరోతి, అట్ఠఙ్గికం మిచ్ఛామగ్గం పజహతి, సబ్బవేరభయాని వూపసమేతి, సమ్మాసమ్బుద్ధస్స ఓరసపుత్తభావం ఉపనేతి , అఞ్ఞేసఞ్చ అనేకసతానం ఆనిసంసానం పటిలాభాయ సంవత్తతీతి ఏవం అనేకానిసంసదాయకేన సోతాపత్తిమగ్గేన సమ్పయుత్తం ఞాణం సోతాపత్తిమగ్గే ఞాణన్తి.

పఠమమగ్గఞాణం నిట్ఠితం.

సోతాపన్నపుగ్గలకథా

౯౧. ఇమస్స పన ఞాణస్స అనన్తరం తస్సేవ విపాకభూతాని ద్వే తీణి వా ఫలచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అనన్తరవిపాకత్తాయేవ హి లోకుత్తరకుసలానం "సమాధిమానన్తరికఞ్ఞమాహూ"తి (ఖు॰ పా॰ ౬.౫) చ "దన్ధం ఆనన్తరికం పాపుణాతి ఆసవానం ఖయాయా"తి (అ॰ ని॰ ౪.౧౬౨) చ ఆది వుత్తం. కేచి పన ఏకం ద్వే తీణి చత్తారి వా ఫలచిత్తానీతి వదన్తి, తం న గహేతబ్బం.

అనులోమస్స హి ఆసేవనన్తే గోత్రభుఞాణం ఉప్పజ్జతి. తస్మా సబ్బన్తిమేన పరిచ్ఛేదేన ద్వీహి అనులోమచిత్తేహి భవితబ్బం. న హి ఏకం ఆసేవనపచ్చయం లభతి, సత్తచిత్తపరమా చ ఏకావజ్జనవీథి. తస్మా యస్స ద్వే అనులోమాని, తస్స తతియం గోత్రభు చతుత్థం మగ్గచిత్తం తీణి ఫలచిత్తాని హోన్తి. యస్స తీణి అనులోమాని, తస్స చతుత్థం గోత్రభు పఞ్చమం మగ్గచిత్తం ద్వే ఫలచిత్తాని హోన్తి. తేన వుత్తం "ద్వే తీణి వా ఫలచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తీ"తి.

కేచి పన యస్స చత్తారి అనులోమాని, తస్స పఞ్చమం గోత్రభు ఛట్ఠం మగ్గచిత్తం ఏకం ఫలచిత్తన్తి వదన్తి, తం పన యస్మా చతుత్థం పఞ్చమం వా అప్పేతి, న తతో పరం ఆసన్నభవఙ్గత్తాతి పటిక్ఖిత్తం. తస్మా న సారతో పచ్చేతబ్బం.

౯౨. ఏత్తావతా చ పనేస **సోతాపన్నో** నామ దుతియో అరియపుగ్గలో హోతి. భుసం పమత్తోపి హుత్వా సత్తక్ఖత్తుం దేవేసు చ మనుస్సేసు చ సన్ధావిత్వా సంసరిత్వా దుక్ఖస్సన్తస్స కరణసమత్థో హోతి. ఫలపరియోసానే పనస్స చిత్తం భవఙ్గం ఓతరతి, తతో భవఙ్గం ఉపచ్ఛిన్దిత్వా మగ్గపచ్చవేక్ఖణత్థాయ ఉప్పజ్జతి మనోద్వారావజ్జనం, తస్మిం నిరుద్ధే పటిపాటియా సత్త మగ్గపచ్చవేక్ఖణజవనానీతి. పున భవఙ్గం ఓతరిత్వా తేనేవ నయేన ఫలాదీనం పచ్చవేక్ఖణత్థాయ ఆవజ్జనాదీని ఉప్పజ్జన్తి. యేసం ఉప్పత్తియా ఏస మగ్గం పచ్చవేక్ఖతి, ఫలం పచ్చవేక్ఖతి, పహీనకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి, అవసిట్ఠకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి, నిబ్బానం పచ్చవేక్ఖతి.

సో హి "ఇమినా వతాహం మగ్గేన ఆగతో"తి మగ్గం పచ్చవేక్ఖతి, తతో "అయం మే ఆనిసంసో లద్ధో"తి ఫలం పచ్చవేక్ఖతి. తతో "ఇమే నామ మే కిలేసా పహీనా"తి పహీనకిలేసే పచ్చవేక్ఖతి. తతో "ఇమే నామ మే కిలేసా అవసిట్ఠా"తి ఉపరిమగ్గత్తయవజ్ఝే కిలేసే పచ్చవేక్ఖతి. అవసానే చ "అయం మే ధమ్మో ఆరమ్మణతో పటివిద్ధో"తి అమతం నిబ్బానం పచ్చవేక్ఖతి. ఇతి సోతాపన్నస్స అరియసావకస్స పఞ్చ పచ్చవేక్ఖణాని హోన్తి. యథా చ సోతాపన్నస్స, ఏవం సకదాగామిఅనాగామీనమ్పి. అరహతో పన అవసిట్ఠకిలేసపచ్చవేక్ఖణం నామ నత్థీతి. ఏవం సబ్బానిపి ఏకూనవీసతి పచ్చవేక్ఖణాని నామ.

ఉక్కట్ఠపరిచ్ఛేదోయేవ చేసో. పహీనావసిట్ఠకిలేసపచ్చవేక్ఖణఞ్హి సేక్ఖానమ్పి హోతి వా న వా. తస్స హి పచ్చవేక్ఖణస్స అభావేనేవ మహానామో భగవన్తం పుచ్ఛి "కోసు నామ మే ధమ్మో అజ్ఝత్తం అప్పహీనో, యేన మే ఏకదా లోభధమ్మాపి చిత్తం పరియాదాయ తిట్ఠన్తీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౭౫) సబ్బం విత్థారతో వేదితబ్బం.

దుతియమగ్గఞాణకథా

౯౩. ఏవం పచ్చవేక్ఖిత్వా పన సో సోతాపన్నో అరియసావకో తస్మిఞ్ఞేవ వా ఆసనే నిసిన్నో, అపరేన వా సమయేన కామరాగబ్యాపాదానం తనుభావాయ దుతియాయ భూమియా పత్తియా యోగం కరోతి. సో ఇన్ద్రియబలబోజ్ఝఙ్గాని సమోధానేత్వా తదేవ రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణభేదం సఙ్ఖారగతం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి ఞాణేన పరిమద్దతి, పరివత్తేతి, విపస్సనావీథిం ఓగాహతి. తస్సేవం పటిపన్నస్స వుత్తనయేనేవ సఙ్ఖారుపేక్ఖావసానే ఏకావజ్జనేన అనులోమగోత్రభుఞాణేసు ఉప్పన్నేసు గోత్రభుఅనన్తరం **సకదాగామిమగ్గో** ఉప్పజ్జతి. తేన సమ్పయుత్తం ఞాణం **సకదాగామిమగ్గే ఞాణన్తి**.

దుతియఞాణం నిట్ఠితం.

తతియమగ్గఞాణకథా

౮౧౪. ఇమస్సాపి ఞాణస్స అనన్తరం వుత్తనయేనేవ ఫలచిత్తాని వేదితబ్బాని. ఏత్తావతా చేస **సకదాగామీ** నామ చతుత్థో అరియపుగ్గలో హోతి సకిందేవ ఇమం లోకం ఆగన్త్వా దుక్ఖస్సన్తకరణసమత్థో. తతో పరం పచ్చవేక్ఖణం వుత్తనయమేవ.

ఏవం పచ్చవేక్ఖిత్వా చ సో సకదాగామీ అరియసావకో తస్మింయేవ వా ఆసనే నిసిన్నో అపరేన వా సమయేన కామరాగబ్యాపాదానం అనవసేసప్పహానాయ తతియాయ భూమియా పత్తియా యోగం కరోతి, సో ఇన్ద్రియబలబోజ్ఝఙ్గాని సమోధానేత్వా తదేవ సఙ్ఖారగతం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి ఞాణేన పరిమద్దతి, పరివత్తేతి, విపస్సనావీథిం ఓగాహతి. తస్సేవం పటిపన్నస్స వుత్తనయేనేవ సఙ్ఖారుపేక్ఖావసానే ఏకావజ్జనేన అనులోమగోత్రభుఞాణేసు ఉప్పన్నేసు గోత్రభుఅనన్తరం **అనాగామిమగ్గో** ఉప్పజ్జతి, తేన సమ్పయుత్తం ఞాణం **అనాగామిమగ్గే ఞాణన్తి**.

తతియఞాణం నిట్ఠితం.

చతుత్థమగ్గఞాణకథా

౮౧౫. ఇమస్సపి ఞాణస్స అనన్తరం వుత్తనయేనేవ ఫలచిత్తాని వేదితబ్బాని. ఏత్తావతా చేస **అనాగామీ** నామ ఛట్ఠో అరియపుగ్గలో హోతి ఓపపాతికో తత్థపరినిబ్బాయీ అనావత్తిధమ్మో పటిసన్ధివసేన ఇమం లోకం పున అనాగన్తా. తతో పరం పచ్చవేక్ఖణం వుత్తనయమేవ.

ఏవం పచ్చవేక్ఖిత్వా చ సో అనాగామీ అరియసావకో తస్మింయేవ వా ఆసనే నిసిన్నో, అపరేన వా సమయేన రూపారూపరాగమానఉద్ధచ్చఅవిజ్జానం అనవసేసప్పహానాయ చతుత్థాయ భూమియా పత్తియా యోగం కరోతి, సో ఇన్ద్రియబలబోజ్ఝఙ్గాని సమోధానేత్వా తదేవ సఙ్ఖారగతం అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి ఞాణేన పరిమద్దతి, పరివత్తేతి, విపస్సనావీథిం ఓగాహతి. తస్సేవం పటిపన్నస్స వుత్తనయేనేవ సఙ్ఖారుపేక్ఖావసానే ఏకావజ్జనేన అనులోమగోత్రభుఞాణేసు ఉప్పన్నేసు గోత్రభుఅనన్తరం **అరహత్తమగ్గో** ఉప్పజ్జతి, తేన సమ్పయుత్తం ఞాణం **అరహత్తమగ్గే ఞాణన్తి**.

చతుత్థఞాణం నిట్ఠితం.

అరహన్తపుగ్గలకథా

౮౧౬. ఇమస్సపి ఞాణస్స అనన్తరం వుత్తనయేనేవ ఫలచిత్తాని వేదితబ్బాని. ఏత్తావతా చేస **అరహా** నామ అట్ఠమో అరియపుగ్గలో హోతి మహాఖీణాసవో అన్తిమదేహధారీ ఓహితభారో అనుప్పత్తసదత్థో పరిక్ఖీణభవసంయోజనో సమ్మదఞ్ఞా విముత్తో సదేవకస్స లోకస్స అగ్గదక్ఖిణేయ్యోతి.

ఇతి యం తం వుత్తం “సోతాపత్తిమగ్గో సకదాగామిమగ్గో అనాగామిమగ్గో అరహత్తమగ్గోతి ఇమేసు పన చతూసు మగ్గేసు ఞాణం ఞాణదస్సనవిసుద్ధి నామా”తి, తం ఇమాని ఇమినా అనుక్కమేన పత్తబ్బాని చత్తారి ఞాణాని సన్ధాయ వుత్తం.

బోధిపక్ఖియకథా

౮౧౭. ఇదాని ఇమిస్సాయేవ చతుఞాణాయ ఞాణదస్సనవిసుద్ధియా ఆనుభావవిజాననత్థం –

పరిపుణ్ణబోధిపక్ఖియ, భావో వుట్ఠానబలసమాయోగో;
యే యేన పహాతబ్బా, ధమ్మా తేసం పహానఞ్చ.

కిచ్చాని పరిఞ్ఞాదీని, యాని వుత్తాని అభిసమయకాలే;
తాని చ యథాసభావేన, జానితబ్బాని సబ్బానీతి.

౮౧౮. తత్థ **పరిపుణ్ణబోధిపక్ఖియ, భావో**తి బోధిపక్ఖియానం పరిపుణ్ణభావో. చత్తారో సతిపట్ఠానా, చత్తారో సమ్మప్పధానా, చత్తారో ఇద్ధిపాదా, పఞ్చిన్ద్రియాని, పఞ్చ బలాని, సత్త బోజ్ఝఙ్గా, అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గోతి హి ఇమే సత్తతింస ధమ్మా బుజ్ఝనట్ఠేన **బోధో**తి లద్ధనామస్స అరియమగ్గస్స పక్ఖే భవత్తా **బోధిపక్ఖియా** నామ. **పక్ఖే భవత్తా**తి ఉపకారభావే ఠితత్తా.

౮౧౯. తేసు తేసు ఆరమ్మణేసు ఓక్ఖన్దిత్వా పక్ఖన్దిత్వా ఉపట్ఠానతో పట్ఠానం. సతియేవ పట్ఠానం **సతిపట్ఠానం**. కాయవేదనాచిత్తధమ్మేసు పనస్సా అసుభ-దుక్ఖ-అనిచ్చ-అనత్తాకారగహణవసేన సుభ-సుఖ-నిచ్చ-అత్త-సఞ్ఞాపహానకిచ్చసాధనవసేన చ పవత్తితో చతుధా భేదో హోతి. తస్మా చత్తారో సతిపట్ఠానాతి వుచ్చన్తి.

౮౨౦. పదహన్తి ఏతేనాతి పధానం. సోభనం పధానం **సమ్మప్పధానం**. సమ్మా వా పదహన్తి ఏతేనాతి సమ్మప్పధానం. సోభనం వా తం కిలేసవిరూపత్తవిరహతో పధానఞ్చ హితసుఖనిప్ఫాదకత్తేన సేట్ఠభావావహనతో పధానభావకారణతో చాతి సమ్మప్పధానం. వీరియస్సేతం అధివచనం. తయిదం

ఉప్పన్నానుప్పన్నానం అకుసలానం పహానానుప్పత్తికిచ్చం అనుప్పన్నుప్పన్నానఞ్చ కుసలానం ఉప్పత్తిట్ఠితికిచ్చం సాధయతీతి చతుబ్బిధం హోతి, తస్మా చత్తారో సమ్మప్పధానాతి వుచ్చన్తి.

౮౨౧. పుబ్బే వుత్తేన ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధి. తస్సా సమ్పయుత్తాయ పుబ్బఙ్గమట్ఠేన ఫలభూతాయ పుబ్బభాగకారణట్ఠేన చ ఇద్ధియా పాదోతి **ఇద్ధిపాదో**. సో ఛన్దాదివసేన చతుబ్బిధో హోతి, తస్మా చత్తారో ఇద్ధిపాదాతి వుచ్చన్తి. యథాహ – ''చత్తారో ఇద్ధిపాదా ఛన్దిద్ధిపాదో చిత్తిద్ధిపాదో వీరియిద్ధిపాదో వీమంసిద్ధిపాదో''తి (విభ. ౪౫౭). ఇమే లోకుత్తరావ. లోకియా పన ''ఛన్దఞ్చే భిక్ఖు అధిపతిం కరిత్వా లభతి సమాధిం, లభతి చిత్తస్స ఏకగ్గతం. అయం వుచ్చతి ఛన్దసమాధీ''తిఆదివచనతో (విభ. ౪౩౨) ఛన్దాదిఅధిపతివసేన పటిలద్ధధమ్మాపి హోన్తి.

౮౨౨. అస్సద్ధియకోసజ్జపమాదవిక్ఖేపసమ్మోహానం అభిభవనతో అభిభవనసఙ్ఖాతేన అధిపతియట్ఠేన **ఇన్ద్రియం**. అస్సద్ధియాదీహి చ అనభిభవనీయతో అకమ్పియట్ఠేన **బలం**. తదుభయమ్పి సద్ధాదివసేన పఞ్చవిధం హోతి, తస్మా పఞ్చిన్ద్రియాని పఞ్చ బలానీతి వుచ్చన్తి.

౮౨౩. బుజ్ఝనకసత్తస్స పన అఙ్గభావేన సతిఆదయో **సత్త బోజ్ఝఙ్గా**. నియ్యానికట్ఠేన చ సమ్మాదిట్ఠిఆదయో **అట్ఠ మగ్గఙ్గా** హోన్తి. తేన వుత్తం ''సత్త బోజ్ఝఙ్గా అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో''తి.

౮౨౪. ఇతి ఇమే సత్తతింస బోధిపక్ఖియధమ్మా పుబ్బభాగే లోకియవిపస్సనాయ వత్తమానాయ చుద్దసవిధేన కాయం పరిగ్గణ్హతో చ కాయానుపస్సనాసతిపట్ఠానం, నవవిధేన వేదనం పరిగ్గణ్హతో చ వేదనానుపస్సనాసతిపట్ఠానం, సోళసవిధేన చిత్తం పరిగ్గణ్హతో చ చిత్తానుపస్సనాసతిపట్ఠానం, పఞ్చవిధేన ధమ్మే పరిగ్గణ్హతో చ ధమ్మానుపస్సనాసతిపట్ఠానం. ఇమస్మిం అత్తభావే అనుప్పన్నపుబ్బం పరస్స ఉప్పన్నం అకుసలం దిస్వా ''యథా పటిపన్నస్సేతం ఉప్పన్నం, న తథా పటిపజ్జిస్సామి ఏవం మే ఏతం నుప్పజ్జిస్సతీ''తి, తస్స అనుప్పాదాయ వాయమనకాలే పఠమం సమ్మప్పధానం. అత్తనో సముదాచారప్పత్తం అకుసలం దిస్వా తస్స పహానాయ వాయమనకాలే దుతియం. ఇమస్మిం అత్తభావే అనుప్పన్నపుబ్బం ఝానం వా విపస్సనం వా ఉప్పాదేతుం వాయమన్తస్స తతియం. ఉప్పన్నం యథా న పరిహాయతి, ఏవం పునప్పునం ఉప్పాదేన్తస్స చతుత్థం సమ్మప్పధానం. ఛన్దం ధురం కత్వా కుసలుప్పాదనకాలే ఛన్దిద్ధిపాదో. మిచ్ఛావాచాయ విరమణకాలే సమ్మావాచాతి ఏవం నానాచిత్తేసు లబ్భన్తి. ఇమేసం పన చతున్నం ఞాణానం ఉప్పత్తికాలే ఏకచిత్తే లబ్భన్తి. ఫలక్ఖణే ఠపేత్వా చత్తారో సమ్మప్పధానే అవసేసా తేత్తింస లబ్భన్తి.

౮౨౫. ఏవం ఏకచిత్తే లబ్భమానేసు చేతేసు ఏకావ నిబ్బానారమ్మణా సతి కాయాదీసు సుభసఞ్ఞాదిప్పహానకిచ్చసాధనవసేన చత్తారో సతిపట్ఠానాతి వుచ్చతి. ఏకమేవ చ వీరియం అనుప్పన్నానం అనుప్పాదాదికిచ్చసాధనవసేన చత్తారో సమ్మప్పధానాతి వుచ్చతి. సేసేసు పన హాపనవడ్ఢనం నత్థి.

౮౨౬. అపిచ తేసు –

> నవ ఏకవిధా ఏకో, ద్వేధాథ చతు పఞ్చధా;
> అట్ఠధా నవధా చేవ, ఇతి ఛద్ధా భవన్తి తే.

నవ ఏకవిధాతి ఛన్దో, చిత్తం, పీతి, పస్సద్ధి, ఉపేక్ఖా, సఙ్కప్పో, వాచా, కమ్మన్తో, ఆజీవోతి ఇమే నవ ఛన్దిద్ధిపాదాదివసేన ఏకవిధావ హోన్తి, న అఞ్ఞం కోట్ఠాసం భజన్తి. **ఏకో ద్వేధాతి** సద్ధా ఇన్ద్రియ, బలవసేన ద్వేధా ఠితా. **అథ చతు పఞ్చధాతి** అథఞ్ఞో ఏకో చతుధా, అఞ్ఞో పఞ్చధా ఠితోతి అత్థో. తత్థ సమాధి ఏకో ఇన్ద్రియ, బల, బోజ్ఝఙ్గ, మగ్గఙ్గవసేన చతుధా ఠితో. పఞ్ఞా తేసఞ్చ చతున్నం ఇద్ధిపాదకోట్ఠాసస్స చ వసేన పఞ్చధా. **అట్ఠధా నవధా చేవాతి** అపరో ఏకో అట్ఠధా, ఏకో నవధా ఠితోతి అత్థో. చతుసతిపట్ఠాన, ఇన్ద్రియ, బల, బోజ్ఝఙ్గ, మగ్గఙ్గవసేన సతి అట్ఠధా ఠితా. చతుసమ్మప్పధాన, ఇద్ధిపాద, ఇన్ద్రియ, బల, బోజ్ఝఙ్గ, మగ్గఙ్గవసేన వీరియం నవధాతి. ఏవం –

> చుద్దసేవ అసమ్భిన్నా, హోన్తేతే బోధిపక్ఖియా;
> కోట్ఠాసతో సత్తవిధా, సత్తతింసప్పభేదతో.
>
> సకిచ్చనిప్ఫాదనతో, సరూపేన చ వుత్తితో;
> సబ్బేవ అరియమగ్గస్స, సమ్భవే సమ్భవన్తి తేతి.

ఏవం తావేత్థ పరిపుణ్ణబోధిపక్ఖియభావో జానితబ్బో.

వుట్ఠానబలసమాయోగకథా

౮౨౭. వుట్ఠానబలసమాయోగోతి వుట్ఠానఞ్చేవ బలసమాయోగో చ. లోకియవిపస్సనా హి నిమిత్తారమ్మణత్తా చేవ పవత్తికారణస్స చ సముదయస్స అసముచ్ఛిన్దనతో నేవ నిమిత్తా న పవత్తా వుట్ఠాతి. గోత్రభుఞాణం సముదయస్స అసముచ్ఛిన్దనతో పవత్తా న వుట్ఠాతి. నిబ్బానారమ్మణతో పన నిమిత్తా వుట్ఠాతీతి ఏకతో వుట్ఠానం హోతి. తేనాహ "బహిద్ధావుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా గోత్రభుఞాణ"న్తి (పటి॰ మ॰ మాతికా ౧.౧౦). తథా "ఉప్పాదా వివట్టిత్వా అనుప్పాదం పక్ఖన్దతీతి గోత్రభు, పవత్తా వివట్టిత్వా"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౯) సబ్బం వేదితబ్బం. ఇమాని పన చత్తారిపి ఞాణాని అనిమిత్తారమ్మణత్తా నిమిత్తతో వుట్ఠహన్తి, సముదయస్స సముచ్ఛిన్దనతో పవత్తా వుట్ఠహన్తీతి దుభతో వుట్ఠానాని హోన్తి.

తేన వుత్తం –

"కథం దుభతో వుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా మగ్గే ఞాణం?

"సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠియా వుట్ఠాతి, తదనువత్తకకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠాతి, బహిద్ధా చ సబ్బనిమిత్తేహి వుట్ఠాతి. తేన వుచ్చతి దుభతో వుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా మగ్గే ఞాణం. అభినిరోపనట్ఠేన సమ్మాసఙ్కప్పో మిచ్ఛాసఙ్కప్పా…పే॰… పరిగ్గహట్ఠేన సమ్మావాచా మిచ్ఛావాచాయ. సముట్ఠానట్ఠేన సమ్మాకమ్మన్తో. వోదానట్ఠేన సమ్మాఆజీవో. పగ్గహట్ఠేన సమ్మావాయామో . ఉపట్ఠానట్ఠేన సమ్మాసతి. అవిక్ఖేపట్ఠేన సమ్మాసమాధి మిచ్ఛాసమాధితో వుట్ఠాతి, తదనువత్తకకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠాతి, బహిద్ధా చ సబ్బనిమిత్తేహి వుట్ఠాతి. తేన వుచ్చతి 'దుభతో వుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా మగ్గే ఞాణ'న్తి.

"సకదాగామిమగ్గక్ఖణే దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి…పే॰… అవిక్ఖేపట్ఠేన సమ్మాసమాధి ఓళారికా కామరాగసంయోజనా పటిఘసంయోజనా ఓళారికా కామరాగానుసయా పటిఘానుసయా వుట్ఠాతి…పే॰….

"అనాగామిమగ్గక్ఖణే దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి…పే॰… అవిక్ఖేపట్ఠేన సమ్మాసమాధి అనుసహగతా కామరాగసంయోజనా పటిఘసంయోజనా అనుసహగతా కామరాగానుసయా పటిఘానుసయా వుట్ఠాతి…పే॰….

"అరహత్తమగ్గక్ఖణే దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి…పే॰… అవిక్ఖేపట్ఠేన సమ్మాసమాధి రూపరాగా అరూపరాగా మానా ఉద్ధచ్చా అవిజ్జాయ మానానుసయా భవరాగానుసయా అవిజ్జానుసయా వుట్ఠాతి, తదనువత్తకకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠాతి, బహిద్ధా చ సబ్బనిమిత్తేహి వుట్ఠాతి. తేన వుచ్చతి 'దుభతో వుట్ఠానవివట్టనే పఞ్ఞా మగ్గే ఞాణ'"న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౬౧).

౮౨౮. లోకియానఞ్చ అట్ఠన్నం సమాపత్తీనం భావనాకాలే సమథబలం అధికం హోతి. అనిచ్చానుపస్సనాదీనం భావనాకాలే విపస్సనాబలం. అరియమగ్గక్ఖణే పన యుగనద్ధా తే ధమ్మా పవత్తన్తి అఞ్ఞమఞ్ఞం అనతివత్తనట్ఠేన. తస్మా ఇమేసు చతూసుపి ఞాణేసు ఉభయబలసమాయోగో హోతి. యథాహ –

"ఉద్ధచ్చసహగతకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠహతో చిత్తస్స ఏకగ్గతా అవిక్ఖేపో సమాధి నిరోధగోచరో, అవిజ్జాసహగతకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠహతో అనుపస్సనట్ఠేన విపస్సనా నిరోధగోచరా. ఇతి వుట్ఠానట్ఠేన సమథవిపస్సనా ఏకరసా హోన్తి, యుగనద్ధా హోన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞం నాతివత్తన్తీతి. తేన వుచ్చతి వుట్ఠానట్ఠేన సమథవిపస్సనం యుగనద్ధం భావేతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౨.౫).

ఏవమేత్థ వుట్ఠానబలసమాయోగో వేదితబ్బో.

పహాతబ్బధమ్మపహానకథా

౮౨౯. యే యేన పహాతబ్బా ధమ్మా, తేసం పహానఞ్చాతి ఇమేసు పన చతూసు ఞాణేసు యే ధమ్మా యేన ఞాణేన పహాతబ్బా, తేసం పహానఞ్చ జానితబ్బం. ఏతాని హి యథాయోగం సంయోజనకిలేసమిచ్ఛత్తలోకధమ్మమచ్ఛరియవిపల్లాసగన్థఅగతిఆసవఓఘయోగనీవరణపరామాసఉపాదానఅనుసయమలఅకుసలకమ్మపథచిత్తుప్పాదసఙ్ఖాతానం ధమ్మానం పహానకరాని.

తత్థ **సంయోజనానీ**తి ఖన్ధేహి ఖన్ధానం ఫలేన కమ్మస్స దుక్ఖేన వా సత్తానం సంయోజకత్తా రూపరాగాదయో దస ధమ్మా వుచ్చన్తి. యావఞ్హి తే, తావ ఏతేసం అనుపరమోతి. తత్రాపి రూపరాగో అరూపరాగో మానో ఉద్ధచ్చం అవిజ్జాతి ఇమే పఞ్చ ఉద్ధంనిబ్బత్తనకఖన్ధాదిసంయోజకత్తా **ఉద్ధంభాగియసంయోజనాని** నామ. సక్కాయదిట్ఠి విచికిచ్ఛా సీలబ్బతపరామాసో కామరాగో పటిఘోతి ఇమే పఞ్చ అధోనిబ్బత్తనకఖన్ధాదిసంయోజకత్తా **అధోభాగియసంయోజనాని** నామ.

కిలేసాతి సయం సంకిలిట్ఠత్తా సమ్పయుత్తధమ్మానఞ్చ సంకిలేసికత్తా లోభో దోసో మోహో మానో దిట్ఠి విచికిచ్ఛా థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి ఇమే దస ధమ్మా.

మిచ్ఛత్తాతి మిచ్ఛాపవత్తనతో మిచ్ఛాదిట్ఠి మిచ్ఛాసఙ్కప్పో మిచ్ఛావాచా మిచ్ఛాకమ్మన్తో మిచ్ఛాఆజీవో మిచ్ఛావాయామో మిచ్ఛాసతి మిచ్ఛాసమాధీతి ఇమే అట్ఠ ధమ్మా. మిచ్ఛావిముత్తిమిచ్ఛాఞాణేహి వా సద్ధిం దస.

లోకధమ్మాతి లోకప్పవత్తియా సతి అనుపరమధమ్మకత్తా లాభో అలాభో యసో అయసో సుఖం దుక్ఖం నిన్దా పసంసాతి ఇమే అట్ఠ. ఇధ పన కారణోపచారేన లాభాదివత్థుకస్స అనునయస్స అలాభాదివత్థుకస్స పటిఘస్స చేతం లోకధమ్మగ్గహణేన గహణం కతన్తి వేదితబ్బం.

మచ్ఛరియానీతి ఆవాసమచ్ఛరియం కులమచ్ఛరియం లాభమచ్ఛరియం ధమ్మమచ్ఛరియం వణ్ణమచ్ఛరియన్తి ఇమాసు ఆవాసాదీసు అఞ్ఞేసం సాధారణభావం అసహనాకారేన పవత్తాని పఞ్చ మచ్ఛరియాని.

విపల్లాసాతి అనిచ్చదుక్ఖఅనత్తఅసుభేసుయేవ వత్థూసు "నిచ్చం సుఖం అత్తా సుభ"న్తి ఏవం పవత్తో సఞ్ఞావిపల్లాసో చిత్తవిపల్లాసో దిట్ఠివిపల్లాసోతి ఇమే తయో.

గన్థాతి నామకాయస్స చేవ రూపకాయస్స చ గన్థనతో అభిజ్ఝాదయో చత్తారో. తథా హి తే అభిజ్ఝా కాయగన్థో, బ్యాపాదో కాయగన్థో, సీలబ్బతపరామాసో కాయగన్థో, ఇదంసచ్చాభినివేసో కాయగన్థో ఇచ్చేవ వుత్తా.

అగతీతి ఛన్దదోసమోహభయేహి అకత్తబ్బకరణస్స, కత్తబ్బాకరణస్స చ అధివచనం. తఞ్హి అరియేహి అగన్తబ్బత్తా అగతీతి వుచ్చతి.

ఆసవాతి ఆరమ్మణవసేన ఆగోత్రభుతో, ఆభవగ్గతో చ సవనా, అసంవుతేహి వా ద్వారేహి ఘటఛిద్దేహి ఉదకం వియ సవనతో నిచ్చపగ్ఘరణట్ఠేన సంసారదుక్ఖస్స వా సవనతో కామరాగభవరాగమిచ్ఛాదిట్ఠిఅవిజ్జానమేతం అధివచనం.

భవసాగరే ఆకడ్ఢనట్ఠేన దురుత్తరణట్ఠేన చ **ఓఘాతి**పి, ఆరమ్మణవియోగస్స చేవ దుక్ఖవియోగస్స చ అప్పదానతో **యోగాతి**పి తేసఞ్ఞేవ అధివచనం.

నీవరణానీతి చిత్తస్స ఆవరణనీవరణపటిచ్ఛాదనట్ఠేన కామచ్ఛన్దాదయో పఞ్చ.

పరామాసోతి తస్స తస్స ధమ్మస్స సభావం అతిక్కమ్మ పరతో అభూతం సభావం ఆమసనాకారేన పవత్తనతో మిచ్ఛాదిట్ఠియా ఏతం అధివచనం.

ఉపాదానానీతి సబ్బాకారేన పటిచ్చసముప్పాదనిద్దేసే వుత్తాని కాముపాదానాదీని చత్తారి.

అనుసయాతి థామగతట్ఠేన కామరాగానుసయో, పటిఘ, మాన, దిట్ఠి, విచికిచ్ఛా, భవరాగ, అవిజ్జానుసయోతి ఏవం వుత్తా కామరాగాదయో సత్త . తే హి థామగతత్తా పునప్పునం కామరాగాదీనం ఉప్పత్తిహేతుభావేన అనుసేన్తియేవాతి అనుసయా.

మలాతి తేలఞ్జనకలలం వియ సయఞ్చ అసుద్ధత్తా, అఞ్ఞేసఞ్చ అసుద్ధభావకరణతో లోభదోసమోహా తయో.

అకుసలకమ్మపథాతి అకుసలకమ్మభావేన చేవ దుగ్గతీనఞ్చ పథభావేన పాణాతిపాతో అదిన్నాదానం కామేసుమిచ్ఛాచారో ముసావాదో పిసుణవాచా ఫరుసవాచా సమ్ఫప్పలాపో అభిజ్ఝా బ్యాపాదో మిచ్ఛాదిట్ఠీతి ఇమే దస.

అకుసలచిత్తుప్పాదాతి లోభమూలా అట్ఠ దోసమూలా ద్వే మోహమూలా ద్వేతి ఇమే ద్వాదస.

౮౩౦. ఇతి ఏతేసం సంయోజనాదీనం ధమ్మానం ఏతాని యథాయోగం పహానకరాని. కథం? సంయోజనేసు తావ సక్కాయదిట్ఠి విచికిచ్ఛా సీలబ్బతపరామాసో అపాయగమనీయా చ కామరాగపటిఘాతి ఏతే పఞ్చ ధమ్మా పఠమఞాణవజ్ఝా, సేసా కామరాగపటిఘా ఓళారికా దుతియఞాణవజ్ఝా, సుఖుమా తతియఞాణవజ్ఝా, రూపరాగాదయో పఞ్చపి చతుత్థఞాణవజ్ఝా ఏవ. పరతోపి చ యత్థ యత్థ ఏవసద్దేన నియమం న కరిస్సామ. తత్థ తత్థ యం యం "ఉపరిఞాణవజ్ఝో"తి వక్ఖామ, సో సో పురిమఞాణేహి హతాపాయగమనీయాదిభావోవ హుత్వా ఉపరిఞాణవజ్ఝో హోతీతి వేదితబ్బో.

కిలేసేసు దిట్ఠివిచికిచ్ఛా పఠమఞాణవజ్ఝా, దోసో తతియఞాణవజ్ఝో, లోభమోహమానథినఉద్ధచ్చఅహిరికఅనోత్తప్పాని చతుత్థఞాణవజ్ఝాని.

మిచ్ఛత్తేసు మిచ్ఛాదిట్ఠి ముసావాదో మిచ్ఛాకమ్మన్తో మిచ్ఛాఆజీవోతి ఇమే పఠమఞాణవజ్ఝా, మిచ్ఛాసఙ్కప్పో పిసుణవాచా ఫరుసవాచాతి ఇమే తతియఞాణవజ్ఝా, చేతనాయేవ చేత్థ **వాచాతి** వేదితబ్బా. సమ్ఫప్పలాపమిచ్ఛావాయామసతిసమాధివిముత్తిఞాణాని చతుత్థఞాణవజ్ఝాని.

లోకధమ్మేసు పటిఘో తతియఞాణవజ్ఝో, అనునయో చతుత్థఞాణవజ్ఝో, యసే చ పసంసాయ చ అనునయో చతుత్థఞాణవజ్ఝోతి ఏకే. మచ్ఛరియాని పఠమఞాణవజ్ఝానేవ.

విపల్లాసేసు అనిచ్చే నిచ్చం, అనత్తని అత్తాతి చ సఞ్ఞాచిత్తదిట్ఠివిపల్లాసా, దుక్ఖే సుఖం, అసుభే సుభన్తి దిట్ఠివిపల్లాసో చాతి ఇమే పఠమఞాణవజ్ఝా, అసుభే సుభన్తి సఞ్ఞాచిత్తవిపల్లాసా తతియఞాణవజ్ఝా, దుక్ఖే సుఖన్తి సఞ్ఞాచిత్తవిపల్లాసా చతుత్థఞాణవజ్ఝా.

గన్థేసు సీలబ్బతపరామసఇదంసచ్చాభినివేసకాయగన్థా పఠమఞాణవజ్ఝా, బ్యాపాదకాయగన్థో తతియఞాణవజ్ఝో, ఇతరో చతుత్థఞాణవజ్ఝో.

అగతి పఠమఞాణవజ్ఝావ.

ఆసవేసు దిట్ఠాసవో పఠమఞాణవజ్ఝో, కామాసవో తతియఞాణవజ్ఝో, ఇతరే ద్వే చతుత్థఞాణవజ్ఝా. ఓఘయోగేసుపి ఏసేవ నయో.

నీవరణేసు విచికిచ్ఛానీవరణం పఠమఞాణవజ్ఝం, కామచ్ఛన్దో బ్యాపాదో కుక్కుచ్చన్తి తీణి తతియఞాణవజ్ఝాని, థినమిద్ధఉద్ధచ్చాని చతుత్థఞాణవజ్ఝాని.

పరామాసో పఠమఞాణవజ్ఝోవ.

ఉపాదానేసు సబ్బేసమ్పి లోకియధమ్మానం వత్థుకామవసేన కామాతి ఆగతత్తా రూపారూపరాగోపి కాముపాదానే పతతి, తస్మా తం చతుత్థఞాణవజ్ఝం, సేసాని పఠమఞాణవజ్ఝాని.

అనుసయేసు దిట్ఠివిచికిచ్ఛానుసయా పఠమఞాణవజ్ఝావ, కామరాగపటిఘానుసయా తతియఞాణవజ్ఝా, మానభవరాగావిజ్జానుసయా చతుత్థఞాణవజ్ఝా.

మలేసు దోసమలం తతియఞాణవజ్ఝం, ఇతరాని చతుత్థఞాణవజ్ఝాని.

అకుసలకమ్మపథేసు పాణాతిపాతో అదిన్నాదానం మిచ్ఛాచారో ముసావాదో మిచ్ఛాదిట్ఠీతి ఇమే పఠమఞాణవజ్ఝా , పిసుణవాచా ఫరుసవాచా బ్యాపాదోతి తయో తతియఞాణవజ్ఝా, సమ్ఫప్పలాపాభిజ్ఝా చతుత్థఞాణవజ్ఝా.

అకుసలచిత్తుప్పాదేసు చత్తారో దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తా విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తో చాతి పఞ్చ పఠమఞాణవజ్ఝావ, ద్వే పటిఘసమ్పయుత్తా తతియఞాణవజ్ఝా, సేసా చతుత్థఞాణవజ్ఝాతి.

యఞ్చ యేన వజ్ఝం, తం తేన పహాతబ్బం నామ. తేన వుత్తం "ఇతి ఏతేసం సంయోజనాదీనం ధమ్మానం ఏతాని యథాయోగం పహానకరానీ"తి.

౮౩౧. కిం పనేతాని ఏతే ధమ్మే అతీతానాగతే పజహన్తి ఉదాహు పచ్చుప్పన్నేతి. కిం పనేత్థ యది తావ అతీతానాగతే, అఫలో వాయామో ఆపజ్జతి. కస్మా? పహాతబ్బానం నత్థితాయ. అథ పచ్చుప్పన్నే, తథాపి అఫలో, వాయామేన సద్ధిం పహాతబ్బానం అత్థితాయ, సంకిలేసికా చ మగ్గభావనా ఆపజ్జతి, విప్పయుత్తతా వా కిలేసానం, న చ పచ్చుప్పన్నకిలేసో చిత్తవిప్పయుత్తో నామ అత్థీతి. నాయం ఆవేణికా చోదనా. పాళియంయేవ హి "స్వాయం కిలేసే పజహతి, అతీతే కిలేసే పజహతి, అనాగతే కిలేసే పజహతి, పచ్చుప్పన్నే కిలేసే పజహతీ"తి వత్వా, పున "హఞ్చి అతీతే కిలేసే పజహతి, తేనహి ఖీణం ఖేపేతి, నిరుద్ధం నిరోధేతి, విగతం విగమేతి, అత్థఙ్గతం అత్థఙ్గమేతి. అతీతం యం నత్థి, తం పజహతీ"తి (పటి॰ మ॰ ౩.౨౧) చ వత్వా, "న అతీతే కిలేసే పజహతీ"తి పటిక్ఖిత్తం.

తథా "హఞ్చి అనాగతే కిలేసే పజహతి, తేనహి అజాతం పజహతి, అనిబ్బత్తం పజహతి, అనుప్పన్నం పజహతి, అపాతుభూతం పజహతి. అనాగతం యం నత్థి, తం పజహతీ"తి చ వత్వా, "న అనాగతే కిలేసే పజహతీ"తి పటిక్ఖిత్తం.

తథా "హఞ్చి పచ్చుప్పన్నే కిలేసే పజహతి, తేనహి రత్తో రాగం పజహతి. దుట్ఠో దోసం, మూళ్హో మోహం, వినిబద్ధో మానం, పరామట్ఠో దిట్ఠిం, విక్ఖేపగతో ఉద్ధచ్చం, అనిట్ఠఙ్గతో విచికిచ్ఛం, థామగతో అనుసయం పజహతి. కణ్హసుక్కా ధమ్మా యుగనద్ధావ వత్తన్తి. సంకిలేసికా మగ్గభావనా హోతీ"తి చ వత్వా, "న అతీతే కిలేసే పజహతి, న అనాగతే, న పచ్చుప్పన్నే కిలేసే పజహతీ"తి సబ్బం పటిక్ఖిపిత్వా, "తేనహి నత్థి మగ్గభావనా, నత్థి ఫలసచ్ఛికిరియా , నత్థి కిలేసప్పహానం, నత్థి ధమ్మాభిసమయో"తి పఞ్హాపరియోసానే "న హి నత్థి మగ్గభావనా...పే.... నత్థి ధమ్మాభిసమయో"తి పటిజానిత్వా "యథా కథం వియా"తి వుత్తే ఇదం వుత్తం –

> "సేయ్యథాపి తరుణో రుక్ఖో అజాతఫలో, తమేనం పురిసో మూలే ఛిన్దేయ్య, యే తస్స రుక్ఖస్స అజాతఫలా, తే అజాతాయేవ న జాయన్తి, అనిబ్బత్తాయేవ న నిబ్బత్తన్తి, అనుప్పన్నాయేవ న ఉప్పజ్జన్తి, అపాతుభూతాయేవ న పాతుభవన్తి, ఏవమేవ ఉప్పాదో హేతు ఉప్పాదో పచ్చయో కిలేసానం నిబ్బత్తియాతి ఉప్పాదే ఆదీనవం దిస్వా అనుప్పాదే చిత్తం పక్ఖన్దతి, అనుప్పాదే చిత్తస్స పక్ఖన్దత్తా యే ఆయూహనపచ్చయా కిలేసా నిబ్బత్తేయ్యుం, తే అజాతాయేవ న జాయన్తి...పే.... అపాతుభూతాయేవ న పాతుభవన్తి, ఏవం హేతునిరోధా దుక్ఖనిరోధో. పవత్తం హేతు...పే.... నిమిత్తం

హేతు…పే॰… ఆయూహనా హేతు…పే॰… అనాయూహనే చిత్తస్స పక్ఖన్దత్తా యే ఆయూహనపచ్చయా కిలేసా నిబ్బత్తేయ్యుం, తే అజాతాయేవ…పే॰… అపాతుభూతాయేవ న పాతుభవన్తి, ఏవం హేతునిరోధా దుక్ఖనిరోధో. ఏవం అత్థి మగ్గభావనా, అత్థి ఫలసచ్ఛికిరియా, అత్థి కిలేసప్పహానం, అత్థి ధమ్మాభిసమయో”తి (పటి॰ మ॰ ౩.౨౧).

౮౩౨. ఏతేన కిం దీపితం హోతి? భూమిలద్ధానం కిలేసానం పహానం దీపితం హోతి. భూమిలద్ధా పన కిం అతీతానాగతా ఉదాహు పచ్చుప్పన్నాతి. భూమిలద్ధుప్పన్నా ఏవ నామ తే.

౮౩౩. ఉప్పన్నం హి వత్తమానభూతాపగతోకాసకతభూమిలద్ధవసేన అనేకప్పభేదం. తత్థ సబ్బమ్పి ఉప్పాదజరాభఙ్గసమఙ్గిసఙ్ఖాతం **వత్తమానుప్పన్నం** నామ. ఆరమ్మణరసం అనుభవిత్వా నిరుద్ధం అనుభూతాపగతసఙ్ఖాతం కుసలాకుసలం ఉప్పాదాదిత్తయం అనుప్పత్వా నిరుద్ధం భూతాపగతసఙ్ఖాతం సేససఙ్ఖతఞ్చ **భూతాపగతుప్పన్నం** నామ. “యానిస్స తాని పుబ్బేకతాని కమ్మానీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౪౮) ఏవమాదినా నయేన వుత్తం కమ్మం అతీతమ్పి సమానం అఞ్ఞం విపాకం పటిబాహిత్వా అత్తనో విపాకస్సోకాసం కత్వా ఠితత్తా తథా కతోకాసఞ్చ విపాకం అనుప్పన్నమ్పి సమానం ఏవం కతే ఓకాసే ఏకన్తేన ఉప్పజ్జనతో **ఓకాసకతుప్పన్నం** నామ. తాసు తాసు భూమీసు అసమూహతం అకుసలం **భూమిలద్ధుప్పన్నం** నామ.

౮౩౪. ఏత్థ చ భూమియా భూమిలద్ధస్స చ నానత్తం వేదితబ్బం. **భూమీ**తి హి విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా తేభూమకా పఞ్చక్ఖన్ధా. **భూమిలద్ధం** నామ తేసు ఖన్ధేసు ఉప్పత్తిరహం కిలేసజాతం. తేనహి సా భూమి లద్ధా నామ హోతీతి తస్మా భూమిలద్ధన్తి వుచ్చతి, సా చ ఖో న ఆరమ్మణవసేన. ఆరమ్మణవసేన హి సబ్బేపి అతీతానాగతే పరిఞ్ఞాతేపి చ ఖీణాసవానం ఖన్ధే ఆరబ్భ కిలేసా ఉప్పజ్జన్తి మహాకచ్చానఉప్పలవణ్ణాదీనం ఖన్ధే ఆరబ్భ సోరేయ్యసెట్ఠి నన్దమాణవకాదీనం వియ. యది చ తం భూమిలద్ధం నామ సియా, తస్స అప్పహేయ్యతో న కోచి భవమూలం పజహేయ్య. వత్థువసేన పన భూమిలద్ధం వేదితబ్బం. యత్థ యత్థ హి విపస్సనాయ అపరిఞ్ఞాతా ఖన్ధా ఉప్పజ్జన్తి, తత్థ తత్థ ఉప్పాదతో పభుతి తేసు వట్టమూలం కిలేసజాతం అనుసేతి. తం అప్పహీనట్ఠేన భూమిలద్ధన్తి వేదితబ్బం.

౮౩౫. తత్థ చ యస్స యేసు ఖన్ధేసు అప్పహీనట్ఠేన అనుసయితా కిలేసా, తస్స తే ఏవ ఖన్ధా తేసం కిలేసానం వత్థు, న అఞ్ఞేసం సన్తకా ఖన్ధా. అతీతక్ఖన్ధేసు చ అప్పహీనానుసయితానం కిలేసానం అతీతక్ఖన్ధావ వత్థు, న ఇతరే. ఏస నయో అనాగతాదీసు. తథా కామావచరక్ఖన్ధేసు అప్పహీనానుసయితానం కిలేసానం కామావచరక్ఖన్ధావ వత్థు, న ఇతరే. ఏస నయో రూపారూపావచరేసు. సోతాపన్నాదీసు పన యస్స యస్స అరియపుగ్గలస్స ఖన్ధేసు తం తం వట్టమూలం కిలేసజాతం తేన తేన మగ్గేన పహీనం, తస్స తస్స తే తే ఖన్ధా పహీనానం తేసం తేసం వట్టమూలకిలేసానం అవత్థుతో భూమీతి సఙ్ఖం న లభన్తి. పుథుజ్జనస్స సబ్బసోవ వట్టమూలకిలేసానం అప్పహీనత్తా యంకిఞ్చి కరియమానం కమ్మం కుసలం అకుసలం వా హోతి. ఇచ్చస్స కమ్మకిలేసపచ్చయా వట్టం వట్టతి. తస్సేతం వట్టమూలం రూపక్ఖన్ధేయేవ, న వేదనాక్ఖన్ధాదీసు. విఞ్ఞాణక్ఖన్ధేయేవ వా, న రూపక్ఖన్ధాదీసూతి న వత్తబ్బం. కస్మా? అవిసేసేన పఞ్చసుపి ఖన్ధేసు అనుసయితత్తా.

౮౩౬. కథం? పథవీరసాది వియ రుక్ఖే. యథా హి మహారుక్ఖే పథవీతలం అధిట్ఠాయ పథవీరసఞ్చ ఆపోరసఞ్చ నిస్సాయ తప్పచ్చయా మూలఖన్ధసాఖపసాఖపల్లవపలాసపుప్ఫఫలేహి వడ్ఢిత్వా నభం పూరేత్వా యావ కప్పావసానా బీజపరమ్పరాయ రుక్ఖపవేణిం సన్తానయమానే ఠితే తం పథవీరసాది మూలేయేవ, న ఖన్ధాదీసు…పే॰… ఫలేయేవ వా, న మూలాదీసూతి న వత్తబ్బం. కస్మా? అవిసేసేన సబ్బేసు మూలాదీసు అనుగతత్తాతి.

యథా పన తస్సేవ రుక్ఖస్స పుప్ఫఫలాదీసు నిబ్బిన్నో కోచి పురిసో చతూసు దిసాసు మణ్డూకకణ్టకం నామ విసకణ్టకం ఆకోటేయ్య, అథ సో రుక్ఖో తేన విససమ్ఫస్సేన ఫుట్ఠో పథవీరసఆపోరసానం పరియాదిణ్ణత్తా అప్పసవనధమ్మతం ఆగమ్మ పున సన్తానం నిబ్బత్తేతుం న సక్కుణేయ్య, ఏవమేవ ఖన్ధపవత్తియం నిబ్బిన్నో కులపుత్తో తస్స పురిసస్స చతూసు దిసాసు రుక్ఖే విసయోజనం వియ అత్తనో సన్తానే చతుమగ్గభావనం ఆరభతి. అథస్స సో ఖన్ధసన్తానో తేన చతుమగ్గవిససమ్ఫస్సేన సబ్బసో వట్టమూలకకిలేసానం పరియాదిణ్ణత్తా కిరియభావమత్తఉపగతకాయకమ్మాదిసబ్బకమ్మప్పభేదో హుత్వా ఆయతిం పునబ్భవానభినిబ్బత్తనధమ్మతం ఆగమ్మ భవన్తరసన్తానం నిబ్బత్తేతుం న సక్కోతి. కేవలం చరిమవిఞ్ఞాణనిరోధేన నిరిన్ధనో వియ జాతవేదో అనుపాదానో పరినిబ్బాయతి, ఏవం భూమియా భూమిలద్ధస్స చ నానత్తం వేదితబ్బం.

౮౩౭. అపిచ అపరమ్పి సముదాచారఆరమ్మణాధిగ్గహితఅవిక్ఖమ్భితఅసమూహతవసేన చతుబ్బిధం ఉప్పన్నం. తత్థ వత్తమానుప్పన్నమేవ **సముదాచారుప్పన్నం**. చక్ఖాదీనం పన ఆపాథగతే ఆరమ్మణే పుబ్బభాగే అనుప్పజ్జమానమ్పి కిలేసజాతం ఆరమ్మణస్స అధిగ్గహితత్తా ఏవ అపరభాగే ఏకన్తేన ఉప్పత్తితో **ఆరమ్మణాధిగ్గహితుప్పన్న**న్తి వుచ్చతి, కల్యాణిగామే పిణ్డాయ చరతో మహాతిస్సత్థేరస్స విసభాగరూపదస్సనేన ఉప్పన్నకిలేసజాతం వియ. సమథవిపస్సనానం అఞ్ఞతరవసేన అవిక్ఖమ్భితం కిలేసజాతం చిత్తసన్తతిమనారూళ్హమ్పి ఉప్పత్తినివారకస్స హేతునో అభావా **అవిక్ఖమ్భితుప్పన్నం** నామ. సమథవిపస్సనావసేన పన విక్ఖమ్భితమ్పి అరియమగ్గేన అసమూహతత్తా ఉప్పత్తిధమ్మతం అనతీతతాయ **అసమూహతుప్పన్న**న్తి వుచ్చతి, ఆకాసేన గచ్ఛన్తస్స అట్ఠసమాపత్తిలాభినో థేరస్స కుసుమితరుక్ఖే ఉపవనే పుప్ఫాని ఉచ్చినన్తస్స మధురేన సరేన గాయతో మాతుగామస్స గీతసవనేన ఉప్పన్నకిలేసజాతం వియ. తివిధమ్పి చేతం ఆరమ్మణాధిగ్గహితావిక్ఖమ్భితఅసమూహతుప్పన్నం భూమిలద్ధేనేవ సఙ్గహం గచ్ఛతీతి వేదితబ్బం.

౮౩౮. ఇచ్చేతస్మిం వుత్తప్పభేదే ఉప్పన్నే యదేతం వత్తమానభూతాపగతోకాసకతసముదాచారసఙ్ఖాతం చతుబ్బిధం ఉప్పన్నం, తం అమగ్గవజ్ఝత్తా కేనచిపి ఞాణేన పహాతబ్బం న హోతి. యం పనేతం భూమిలద్ధారమ్మణాధిగ్గహితఅవిక్ఖమ్భితఅసమూహతసఙ్ఖాతం ఉప్పన్నం, తస్స తం ఉప్పన్నభావం వినాసయమానం యస్మా తం తం లోకియలోకుత్తరఞాణం ఉప్పజ్జతి, తస్మా తం సబ్బమ్పి పహాతబ్బం హోతీతి. ఏవమేత్థ యే యేన పహాతబ్బా ధమ్మా, తేసం పహానఞ్చ జానితబ్బం.

పరిఞ్ఞాదికిచ్చకథా

౮౩౯. కిచ్చాని పరిఞ్ఞాదీని, యాని వుత్తాని అభిసమయకాలే;
తాని చ యథాసభావేన, జానితబ్బాని సబ్బానీతి.

సచ్చాభిసమయకాలం హి ఏతేసు చతూసు ఞాణేసు ఏకేకస్స ఏకక్ఖణే పరిఞ్ఞా పహానం సచ్ఛికిరియా భావనాతి ఏతాని పరిఞ్ఞాదీని చత్తారి కిచ్చాని వుత్తాని, తాని యథాసభావేన జానితబ్బాని. వుత్తం హేతం పోరాణేహి –

“యథా పదీపో అపుబ్బం అచరిమం ఏకక్ఖణే చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, వట్టిం ఝాపేతి, అన్ధకారం విధమతి, ఆలోకం పరివిదంసేతి, సినేహం పరియాదియతి, ఏవమేవ మగ్గఞాణం అపుబ్బం అచరిమం ఏకక్ఖణే చత్తారి సచ్చాని అభిసమేతి, దుక్ఖం పరిఞ్ఞాభిసమయేన అభిసమేతి, సముదయం పహానాభిసమయేన అభిసమేతి, మగ్గం భావనాభిసమయేన అభిసమేతి, నిరోధం సచ్ఛికిరియాభిసమయేన అభిసమేతి. కిం వుత్తం హోతి? నిరోధం ఆరమ్మణం కరిత్వా చత్తారిపి సచ్చాని పాపుణాతి పస్సతి పటివిజ్ఝతీ”తి.

వుత్తమ్పి చేతం “యో, భిక్ఖవే, దుక్ఖం పస్సతి, దుక్ఖసముదయమ్పి సో పస్సతి, దుక్ఖనిరోధమ్పి పస్సతి, దుక్ఖనిరోధగామినిం పటిపదమ్పి పస్సతీ”తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౧౦౦) సబ్బం వేదితబ్బం.

అపరమ్పి వుత్తం “మగ్గసమఙ్గిస్స ఞాణం, దుక్ఖేపేతం ఞాణం, దుక్ఖసముదయేపేతం ఞాణం, దుక్ఖనిరోధేపేతం ఞాణం, దుక్ఖనిరోధగామినియా పటిపదాయపేతం ఞాణ”న్తి (విభ॰ ౮౦౪; పటి॰ మ॰ ౧.౧౦౯).

తత్థ యథా పదీపో వట్టిం ఝాపేతి, ఏవం మగ్గఞాణం దుక్ఖం పరిజానాతి. యథా అన్ధకారం విధమతి, ఏవం సముదయం పజహతి. యథా ఆలోకం పరివిదంసేతి, ఏవం సహజాతాదిపచ్చయతాయ సమ్మాసఙ్కప్పాదిధమ్మసఙ్ఖాతం మగ్గం భావేతి. యథా సినేహం పరియాదియతి, ఏవం కిలేసపరియాదానం నిరోధం సచ్ఛికరోతీతి ఏవం ఉపమాసంసన్దనం వేదితబ్బం.

౮౪౦. అపరో నయో – యథా సూరియో ఉదయన్తో అపుబ్బం అచరిమం సహ పాతుభావా చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, రూపగతాని ఓభాసేతి, అన్ధకారం విధమతి, ఆలోకం దస్సేతి, సీతం పటిప్పస్సమ్భేతి, ఏవమేవ మగ్గఞాణం…పే॰… నిరోధం సచ్ఛికిరియాభిసమయేన అభిసమేతి. ఇధాపి యథా సూరియో రూపగతాని ఓభాసేతి, ఏవం మగ్గఞాణం దుక్ఖం పరిజానాతి. యథా అన్ధకారం విధమతి, ఏవం సముదయం పజహతి. యథా ఆలోకం దస్సేతి, ఏవం సహజాతాదిపచ్చయతాయ మగ్గం భావేతి. యథా సీతం పటిప్పస్సమ్భేతి, ఏవం కిలేసపటిప్పస్సద్ధిం నిరోధం సచ్ఛికరోతీతి ఏవం ఉపమాసంసన్దనం వేదితబ్బం.

౮౪౧. అపరో నయో – యథా నావా అపుబ్బం అచరిమం ఏకక్ఖణే చత్తారి కిచ్చాని కరోతి, ఓరిమతీరం పజహతి, సోతం ఛిన్దతి, భణ్డం వహతి, పారిమతీరం అప్పేతి, ఏవమేవ మగ్గఞాణం…పే॰… నిరోధం సచ్ఛికిరియాభిసమయేన అభిసమేతి. ఏత్థాపి యథా నావా ఓరిమతీరం పజహతి, ఏవం మగ్గఞాణం దుక్ఖం పరిజానాతి. యథా సోతం ఛిన్దతి, ఏవం సముదయం పజహతి. యథా భణ్డం వహతి, ఏవం సహజాతాదిపచ్చయతాయ మగ్గం భావేతి. యథా పారిమతీరం అప్పేతి, ఏవం పారిమతీరభూతం నిరోధం సచ్ఛికరోతీతి ఏవం ఉపమాసంసన్దనం వేదితబ్బం.

౮౪౨. ఏవం సచ్చాభిసమయకాలస్మిం ఏకక్ఖణే చతున్నం కిచ్చానం వసేన పవత్తఞాణస్స పనస్స సోళసహాకారేహి తథట్ఠేన చత్తారి కిచ్చాని ఏకపటివేధాని హోన్తి. యథాహ –

“కథం తథట్ఠేన చత్తారి కిచ్చాని ఏకపటివేధాని? సోళసహి ఆకారేహి తథట్ఠేన చత్తారి కిచ్చాని ఏకపటివేధాని. **దుక్ఖస్స** పీళనట్ఠో, సఙ్ఖతట్ఠో, సన్తాపట్ఠో, విపరిణామట్ఠో, తథట్ఠో. **సముదయస్స** ఆయూహనట్ఠో, నిదానట్ఠో, సంయోగట్ఠో, పలిబోధట్ఠో, తథట్ఠో. **నిరోధస్స** నిస్సరణట్ఠో, వివేకట్ఠో, అసఙ్ఖతట్ఠో, అమతట్ఠో, తథట్ఠో. **మగ్గస్స** నియ్యానట్ఠో, హేతుట్ఠో, దస్సనట్ఠో, అధిపతేయ్యట్ఠో, తథట్ఠో. ఇమేహి సోళసహి ఆకారేహి తథట్ఠేన చత్తారి సచ్చాని ఏకసఙ్గహితాని. యం ఏకసఙ్గహితం, తం ఏకత్తం. యం ఏకత్తం, తం ఏకేన ఞాణేన పటివిజ్ఝతీతి చత్తారి సచ్చాని ఏకపటివేధానీ”తి (పటి॰ మ॰ ౨.౧౧).

౮౪౩. తత్థ సియా యదా దుక్ఖాదీనం అఞ్ఞోపి రోగగణ్డాదయో అత్థా అత్థి, అథ కస్మా చత్తారోయేవ వుత్తాతి. ఏత్థ వదామ, అఞ్ఞసచ్చదస్సనవసేన ఆవిభావతో. “తత్థ కతమం దుక్ఖే ఞాణం? దుక్ఖం ఆరబ్భ యా ఉప్పజ్జతి పఞ్ఞా పజానానా”తిఆదినా (విభ. ౭౯౪; పటి. మ. ౧.౧౦౯) హి నయేన ఏకేకసచ్చారమ్మణవసేనాపి సచ్చఞాణం వుత్తం. “యో, భిక్ఖవే, దుక్ఖం పస్సతి, సముదయమ్పి సో పస్సతీ”తిఆదినా (సం. ని. ౫.౧౧౦౦) నయేన ఏకం సచ్చం ఆరమ్మణం కత్వా సేసేసుపి కిచ్చనిప్ఫత్తివసేనాపి వుత్తం.

తత్థ యదా ఏకేకం సచ్చం ఆరమ్మణం కరోతి, తదా సముదయదస్సనేన తావ సభావతో పీళనలక్ఖణస్సాపి **దుక్ఖస్స**, యస్మా తం ఆయూహనలక్ఖణేన సముదయేన ఆయూహితం సఙ్ఖతం రాసికతం, తస్మాస్స సో సఙ్ఖతట్ఠో ఆవిభవతి. యస్మా పన మగ్గో కిలేససన్తాపహరో సుసీతలో, తస్మాస్స మగ్గస్స దస్సనేన సన్తాపట్ఠో ఆవిభవతి ఆయస్మతో నన్దస్స అచ్ఛరాదస్సనేన సున్దరియా అనభిరూపభావో వియ. అవిపరిణామధమ్మస్స పన నిరోధస్స దస్సనేనస్స విపరిణామట్ఠో ఆవిభవతీతి వత్తబ్బమేవేత్థ నత్థి.

తథా సభావతో ఆయూహనలక్ఖణస్సాపి **సముదయస్స**, దుక్ఖదస్సనేన నిదానట్ఠో ఆవిభవతి అసప్పాయభోజనతో ఉప్పన్నబ్యాధిదస్సనేన భోజనస్స బ్యాధినిదానభావో వియ. విసంయోగభూతస్స నిరోధస్స దస్సనేన సంయోగట్ఠో. నియ్యానభూతస్స చ మగ్గస్స దస్సనేన పలిబోధట్ఠోతి.

తథా నిస్సరణలక్ఖణస్సాపి **నిరోధస్స**, అవివేకభూతస్స సముదయస్స దస్సనేన వివేకట్ఠో ఆవిభవతి. మగ్గదస్సనేన అసఙ్ఖతట్ఠో, ఇమినా హి అనమతగ్గసంసారే మగ్గో నదిట్ఠపుబ్బో, సోపి చ సప్పచ్చయత్తా సఙ్ఖతోయేవాతి అప్పచ్చయధమ్మస్స అసఙ్ఖతభావో అతివియ పాకటో హోతి. దుక్ఖదస్సనేన పనస్స అమతట్ఠో ఆవిభవతి, దుక్ఖం హి విసం, అమతం నిబ్బానన్తి.

తథా నియ్యానలక్ఖణస్సాపి **మగ్గస్స**, సముదయదస్సనేన “నాయం హేతు నిబ్బానస్స పత్తియా, అయం హేతూ”తి హేతుట్ఠో ఆవిభవతి. నిరోధదస్సనేన దస్సనట్ఠో, పరమసుఖుమాని రూపాని పస్సతో “విప్పసన్నం వత మే చక్ఖూ”న్తి చక్ఖుస్స విప్పసన్నభావో వియ. దుక్ఖదస్సనేన అధిపతేయ్యట్ఠో, అనేకరోగాతురకపణజనదస్సనేన ఇస్సరజనస్స ఉళారభావో వియాతి ఏవమేత్థ సలక్ఖణవసేన ఏకేకస్స, అఞ్ఞసచ్చదస్సనవసేన చ ఇతరేసం తిణ్ణం తిణ్ణం ఆవిభావతో ఏకేకస్స చత్తారో చత్తారో అత్థా వుత్తా. మగ్గక్ఖణే పన సబ్బే చేతే అత్థా ఏకేనేవ దుక్ఖాదీసు చతుకిచ్చేన ఞాణేన పటివేధం గచ్ఛన్తీతి. యే పన నానాభిసమయం ఇచ్ఛన్తి, తేసం ఉత్తరం అభిధమ్మే కథావత్థుస్మిం వుత్తమేవ.

పరిఞ్ఞాదిప్పభేదకథా

౮౪౪. ఇదాని యాని తాని పరిఞ్ఞాదీని చత్తారి కిచ్చాని వుత్తాని, తేసు –

> తివిధా హోతి పరిఞ్ఞా, తథా పహానమ్పి సచ్ఛికిరియాపి;
> ద్వే భావనా అభిమతా, వినిచ్ఛయో తత్థ ఞాతబ్బో.

౮౪౫. **తివిధా హోతి పరిఞ్ఞా**తి ఞాతపరిఞ్ఞా తీరణపరిఞ్ఞా పహానపరిఞ్ఞాతి ఏవం పరిఞ్ఞా తివిధా హోతి. తత్థ “అభిఞ్ఞాపఞ్ఞా ఞాతట్ఠేన ఞాణ”న్తి (పటి. మ. మాతికా ౧.౨౦) ఏవం ఉద్దిసిత్వా “యే యే ధమ్మా అభిఞ్ఞాతా హోన్తి, తే తే ధమ్మా ఞాతా హోన్తీ”తి (పటి. మ. ౧.౭౫) ఏవం సఙ్ఖేపతో, “సబ్బం, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్యం. కిఞ్చ, భిక్ఖవే, సబ్బం అభిఞ్ఞేయ్యం? చక్ఖుం, భిక్ఖవే, అభిఞ్ఞేయ్య”న్తిఆదినా (పటి. మ. ౧.౨) నయేన విత్థారతో వుత్తా **ఞాతపరిఞ్ఞా** నామ. తస్సా సప్పచ్చయనామరూపాభిజాననా ఆవేణికా భూమి.

౮౪౬. “పరిఞ్ఞాపఞ్ఞా తీరణట్ఠేన ఞాణ”న్తి (పటి. మ. మాతికా ౧.౨౧) ఏవం ఉద్దిసిత్వా పన “యే యే ధమ్మా పరిఞ్ఞాతా హోన్తి, తే తే ధమ్మా తీరితా హోన్తీ”తి (పటి. మ. ౧.౭౫) ఏవం సఙ్ఖేపతో, “సబ్బం, భిక్ఖవే, పరిఞ్ఞేయ్యం. కిఞ్చ, భిక్ఖవే, సబ్బం పరిఞ్ఞేయ్యం? చక్ఖుం, భిక్ఖవే, పరిఞ్ఞేయ్య”న్తిఆదినా (పటి. మ. ౧.౨౧) నయేన విత్థారతో వుత్తా **తీరణపరిఞ్ఞా** నామ. తస్సా కలాపసమ్మసనతో పట్ఠాయ అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి తీరణవసేన పవత్తమానాయ యావ అనులోమా ఆవేణికా భూమి.

౮౪౭. “పహానపఞ్ఞా పరిచ్చాగట్ఠేన ఞాణ”న్తి (పటి. మ. మాతికా ౧.౨౨) ఏవం పన ఉద్దిసిత్వా “యే యే ధమ్మా పహీనా హోన్తి, తే తే ధమ్మా పరిచ్చత్తా హోన్తీ”తి (పటి. మ. ౧.౭౫) ఏవం విత్థారతో వుత్తా “అనిచ్చానుపస్సనాయ నిచ్చసఞ్ఞం పజహతీ”తిఆదినయప్పవత్తా **పహానపరిఞ్ఞా**. తస్సా భఙ్గానుపస్సనతో పట్ఠాయ యావ మగ్గఞాణా భూమి, అయం ఇధ అధిప్పేతా.

యస్మా వా ఞాతతీరణపరిఞ్ఞాయోపి తదత్థాయేవ, యస్మా చ యే ధమ్మే పజహతి, తే నియమతో ఞాతా చేవ తీరితా చ హోన్తి, తస్మా పరిఞ్ఞాత్తయమ్పి ఇమినా పరియాయేన మగ్గఞాణస్స కిచ్చన్తి వేదితబ్బం.

౮౪౮. **తథా పహానమ్పీతి** పహానమ్పి హి విక్ఖమ్భనప్పహానం తదఙ్గప్పహానం సముచ్ఛేదప్పహానన్తి పరిఞ్ఞా వియ తివిధమేవ హోతి. తత్థ యం ససేవాలే ఉదకే పక్ఖిత్తేన ఘటేన సేవాలస్స వియ తేన తేన లోకియసమాధినా నీవరణాదీనం పచ్చనీకధమ్మానం విక్ఖమ్భనం, ఇదం **విక్ఖమ్భనప్పహానం** నామ. పాళియం పన "విక్ఖమ్భనప్పహానఞ్చ నీవరణానం పఠమం ఝానం భావయతో"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౪) నీవరణానఞ్ఞేవ విక్ఖమ్భనం వుత్తం, తం పాకటత్తా వుత్తన్తి వేదితబ్బం. నీవరణాని హి ఝానస్స పుబ్బభాగేపి పచ్ఛాభాగేపి న సహసా చిత్తం అజ్ఝోత్థరన్తి, వితక్కాదయో అప్పితక్ఖణేయేవ. తస్మా నీవరణానం విక్ఖమ్భనం పాకటం.

౮౪౯. యం పన రత్తిభాగే సముజ్జలితేన పదీపేన అన్ధకారస్స వియ తేన తేన విపస్సనాయ అవయవభూతేన ఞాణఙ్గేన పటిపక్ఖవసేనేవ తస్స తస్స పహాతబ్బధమ్మస్స పహానం, ఇదం **తదఙ్గప్పహానం** నామ. సేయ్యథిదం – నామరూపపరిచ్ఛేదేన తావ సక్కాయదిట్ఠియా. పచ్చయపరిగ్గహేన అహేతువిసమహేతుదిట్ఠియా చేవ కఙ్ఖామలస్స చ. కలాపసమ్మసనేన "అహం మమా"తి సమూహగాహస్స. మగ్గామగ్గవవత్థానేన అమగ్గే మగ్గసఞ్ఞాయ. ఉదయదస్సనేన ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా. వయదస్సనేన సస్సతదిట్ఠియా. భయతుపట్ఠానేన సభయే అభయసఞ్ఞాయ. ఆదీనవదస్సనేన అస్సాదసఞ్ఞాయ. నిబ్బిదానుపస్సనేన అభిరతిసఞ్ఞాయ. ముఞ్చితుకమ్యతాయ అముఞ్చితుకామభావస్స. పటిసఙ్ఖానేన అప్పటిసఙ్ఖానస్స. ఉపేక్ఖాయ అనుపేక్ఖనస్స. అనులోమేన సచ్చపటిలోమగాహస్స పహానం.

యం వా పన అట్ఠారససు మహావిపస్సనాసు అనిచ్చానుపస్సనాయ నిచ్చసఞ్ఞాయ. దుక్ఖానుపస్సనాయ సుఖసఞ్ఞాయ. అనత్తానుపస్సనాయ అత్తసఞ్ఞాయ. నిబ్బిదానుపస్సనాయ నన్దియా. విరాగానుపస్సనాయ రాగస్స. నిరోధానుపస్సనాయ సముదయస్స. పటినిస్సగ్గానుపస్సనాయ ఆదానస్స. ఖయానుపస్సనాయ ఘనసఞ్ఞాయ. వయానుపస్సనాయ ఆయూహనస్స. విపరిణామానుపస్సనాయ ధువసఞ్ఞాయ. అనిమిత్తానుపస్సనాయ నిమిత్తస్స. అప్పణిహితానుపస్సనాయ పణిధియా. సుఞ్ఞతానుపస్సనాయ అభినివేసస్స. అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనాయ సారాదానాభినివేసస్స. యథాభూతఞాణదస్సనేన సమ్మోహాభినివేసస్స. ఆదీనవానుపస్సనాయ ఆలయాభినివేసస్స. పటిసఙ్ఖానుపస్సనాయ అప్పటిసఙ్ఖాయ. వివట్టానుపస్సనాయ సంయోగాభినివేసస్స పహానం. ఇదమ్పి **తదఙ్గప్పహాన**మేవ.

౮౫౦. తత్థ యథా అనిచ్చానుపస్సనాదీహి సత్తహి నిచ్చసఞ్ఞాదీనం పహానం హోతి, తం భఙ్గానుపస్సనే వుత్తమేవ.

ఖయానుపస్సనాతి పన ఘనవినిబ్భోగం కత్వా అనిచ్చం ఖయట్ఠేనాతి ఏవం ఖయం పస్సతో ఞాణం. తేన ఘనసఞ్ఞాయ పహానం హోతి.

వయానుపస్సనాతి –

ఆరమ్మణాన్వయేన, ఉభో ఏకవవత్థానా;
నిరోధే అధిముత్తతా, వయలక్ఖణవిపస్సనాతి. –

ఏవం వుత్తా పచ్చక్ఖతో చేవ అన్వయతో చ సఙ్ఖారానం భఙ్గం దిస్వా తస్మిఞ్ఞేవ భఙ్గసఙ్ఖాతే నిరోధే అధిముత్తతా, తాయ ఆయూహనస్స పహానం హోతి. యేసం హి అత్థాయ ఆయూహేయ్య, "తే ఏవం వయధమ్మా"తి విపస్సతో ఆయూహనే చిత్తం న నమతి.

విపరిణామానుపస్సనాతి రూపసత్తకాదివసేన తం తం పరిచ్ఛేదం అతిక్కమ్మ అఞ్ఞథాపవత్తిదస్సనం. ఉప్పన్నస్స వా జరాయ చేవ మరణేన చ ద్వీహాకారేహి విపరిణామదస్సనం, తాయ ధువసఞ్ఞాయ పహానం హోతి.

అనిమిత్తానుపస్సనాతి అనిచ్చానుపస్సనావ, తాయ నిచ్చనిమిత్తస్స పహానం హోతి.

అప్పణిహితానుపస్సనాతి దుక్ఖానుపస్సనావ, తాయ సుఖపణిధిసుఖపత్థనాపహానం హోతి.

సుఞ్ఞతానుపస్సనాతి అనత్తానుపస్సనావ, తాయ "అత్థి అత్తా"తి అభినివేసస్స పహానం హోతి.

అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనాతి –

"ఆరమ్మణఞ్చ పటిసఙ్ఖా, భఙ్గఞ్చ అనుపస్సతి;
సుఞ్ఞతో చ ఉపట్ఠానం, అధిపఞ్ఞా విపస్సనా"తి. –

ఏవం వుత్తా రూపాదిఆరమ్మణం జానిత్వా తస్స చ ఆరమ్మణస్స తదారమ్మణస్స చ చిత్తస్స భఙ్గం దిస్వా "సఙ్ఖారావ భిజ్జన్తి, సఙ్ఖారానం మరణం, న అఞ్ఞో కోచి అత్థీ"తి భఙ్గవసేన సుఞ్ఞతం గహేత్వా పవత్తా విపస్సనా. సా అధిపఞ్ఞా చ ధమ్మేసు చ విపస్సనాతి కత్వా అధిపఞ్ఞాధమ్మవిపస్సనాతి వుచ్చతి, తాయ నిచ్చసారాభావస్స చ అత్తసారాభావస్స చ సుట్ఠు దిట్ఠత్తా సారాదానాభినివేసస్స పహానం హోతి.

యథాభూతఞాణదస్సనన్తి సప్పచ్చయనామరూపపరిగ్గహో, తేన "అహోసిం ను ఖో అహం అతీతమద్ధాన"న్తిఆదివసేన చేవ, "ఇస్సరతో లోకో సమ్భోతీ"తిఆదివసేన చ పవత్తస్స సమ్మోహాభినివేసస్స పహానం హోతి.

ఆదీనవానుపస్సనాతి భయతుపట్ఠానవసేన ఉప్పన్నం సబ్బభవాదీసు ఆదీనవదస్సనఞాణం, తేన "కిఞ్చి అల్లీయితబ్బం న దిస్సతీ"తి ఆలయాభినివేసస్స పహానం హోతి.

పటిసఙ్ఖానుపస్సనాతి ముఞ్చనస్స ఉపాయకరణం పటిసఙ్ఖాఞాణం, తేన అప్పటిసఙ్ఖాయ పహానం హోతి.

వివట్టానుపస్సనాతి సఙ్ఖారుపేక్ఖా చేవ అనులోమఞ్చ. తదా హిస్స చిత్తం ఈసకపోణే పదుమపలాసే ఉదకబిన్దు వియ సబ్బస్మా సఙ్ఖారగతా పతిలీయతి, పతికుటతి, పతివత్తతీతి వుత్తం. తస్మా తాయ సంయోగాభినివేసస్స పహానం హోతి, కామసంయోగాదికస్స కిలేసాభినివేసస్స కిలేసప్పవత్తియా పహానం హోతీతి అత్థో. ఏవం విత్థారతో తదఙ్గప్పహానం వేదితబ్బం. పాళియం పన "తదఙ్గప్పహానఞ్చ దిట్ఠిగతానం నిబ్బేధభాగియం సమాధిం భావయతో"తి (పటి. మ. ౧.౨౪) సఙ్ఖేపేనేవ వుత్తం.

౮౨౧. యం పన అసనివిచక్కాభిహతస్స రుక్ఖస్స వియ అరియమగ్గఞాణేన సంయోజనాదీనం ధమ్మానం యథా న పున పవత్తి, ఏవం పహానం, ఇదం **సముచ్ఛేదప్పహానం** నామ. యం సన్ధాయ వుత్తం "సముచ్ఛేదప్పహానఞ్చ లోకుత్తరం ఖయగామిమగ్గం భావయతో"తి (పటి. మ. ౧.౨౪) . ఇతి ఇమేసు తీసు పహానేసు సముచ్ఛేదప్పహానమేవ ఇధ అధిప్పేతం. యస్మా పన తస్స యోగినో పుబ్బభాగే విక్ఖమ్భనతదఙ్గప్పహానానిపి తదత్థానేవ, తస్మా పహానత్తయమ్పి ఇమినా పరియాయేన మగ్గఞాణస్స కిచ్చన్తి వేదితబ్బం. పటిరాజానం వధిత్వా రజ్జం పత్తేన హి యమ్పి తతో పుబ్బే కతం, సబ్బం "ఇదఞ్చిదఞ్చ రఞ్ఞా కత"న్తియేవ వుచ్చతి.

౮౨౨. సచ్ఛికిరియాపీతి లోకియసచ్ఛికిరియా లోకుత్తరసచ్ఛికిరియాతి ద్వేధా భిన్నాపి లోకుత్తరాయ దస్సనభావనావసేన భేదతో తివిధా హోతి. తత్థ "పఠమస్స ఝానస్స లాభీమ్హి, వసీమ్హి, పఠమజ్ఝానం సచ్ఛికతం మయా"తిఆదినా (పారా. ౨౦౩-౨౦౪) నయేన ఆగతా పఠమజ్ఝానాదీనం ఫస్సనా లోకియసచ్ఛికిరియా నామ. **ఫస్సనాతి** అధిగన్త్వా "ఇదం మయా అధిగత"న్తి పచ్చక్ఖతో ఞాణఫస్సేన ఫుసనా. ఇమమేవ హి అత్థం సన్ధాయ "సచ్ఛికిరియా పఞ్ఞా ఫస్సనట్ఠే ఞాణ"న్తి (పటి. మ. మాతికా ౧.౨౪) ఉద్దిసిత్వా "యే యే ధమ్మా సచ్ఛికతా హోన్తి, తే తే ధమ్మా ఫస్సితా హోన్తీ"తి (పటి. మ. ౧.౭౦) సచ్ఛికిరియనిద్దేసో వుత్తో.

అపిచ అత్తనో సన్తానే అనుప్పాదేత్వాపి యే ధమ్మా కేవలం అపరప్పచ్చయేన ఞాణేన ఞాతా, తే సచ్ఛికతా హోన్తి. తేనేవ హి "సబ్బం, భిక్ఖవే, సచ్ఛికాతబ్బం. కిఞ్చ, భిక్ఖవే, సబ్బం సచ్ఛికాతబ్బం? చక్ఖు, భిక్ఖవే, సచ్ఛికాతబ్బ"న్తిఆది (పటి. మ. ౧.౨౯) వుత్తం.

అపరమ్పి వుత్తం "రూపం పస్సన్తో సచ్ఛికరోతి. వేదనం…పే… విఞ్ఞాణం పస్సన్తో సచ్ఛికరోతి. చక్ఖుం…పే… జరామరణం…పే… అమతోగధం నిబ్బానం పస్సన్తో సచ్ఛికరోతీతి. యే యే ధమ్మా సచ్ఛికతా హోన్తి, తే తే ధమ్మా ఫస్సితా హోన్తీ"తి (పటి. మ. ౧.౨౯).

పఠమమగ్గక్ఖణే పన నిబ్బానదస్సనం దస్సనసచ్ఛికిరియా. సేసమగ్గక్ఖణేసు భావనాసచ్ఛికిరియాతి. సా దువిధాపి ఇధ అధిప్పేతా. తస్మా దస్సనభావనావసేన నిబ్బానస్స సచ్ఛికిరియా ఇమస్స ఞాణస్స కిచ్చన్తి వేదితబ్బం.

౮౨౩. ద్వే భావనా అభిమతాతి భావనా పన లోకియభావనా లోకుత్తరభావనాతి ద్వేయేవ అభిమతా. తత్థ లోకియానం సీలసమాధిపఞ్ఞానం ఉప్పాదనం, తాహి చ సన్తానవాసనం లోకియభావనా. లోకుత్తరానం ఉప్పాదనం, తాహి చ సన్తానవాసనం లోకుత్తరభావనా. తాసు ఇధ లోకుత్తరా అధిప్పేతా. లోకుత్తరాని హి సీలాదీని చతుబ్బిధమ్పేతం ఞాణం ఉప్పాదేతి. తేసం సహజాతపచ్చయాదితాయ తేహి చ సన్తానం వాసేతీతి లోకుత్తరభావనాపస్స కిచ్చన్తి.

ఏవం –

> కిచ్చాని పరిఞ్ఞాదీని, యాని వుత్తాని అభిసమయకాలే;
> తాని చ యథాసభావేన, జానితబ్బాని సబ్బానీతి.

ఏత్తావతా చ –

> "సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞో, చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయ"న్తి. –

ఏవం సరూపేనేవ ఆభతాయ పఞ్ఞాభావనాయ విధానదస్సనత్థం యం వుత్తం "మూలభూతా ద్వే విసుద్ధియో సమ్పాదేత్వా సరీరభూతా పఞ్చ విసుద్ధియో సమ్పాదేన్తేన భావేతబ్బా"తి, తం విత్థారితం హోతి. కథం భావేతబ్బాతి అయఞ్చ పఞ్హో విస్సజ్జితోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

ఞాణదస్సనవిసుద్ధినిద్దేసో నామ

బావీసతిమో పరిచ్ఛేదో.

౨౩. పఞ్ఞాభావనానిసంసనిద్దేసో

ఆనిసంసపకాసనా

౮౩౮. యం పన వుత్తం “పఞ్ఞాభావనాయ కో ఆనిసంసో”తి, తత్థ వదామ. అయఞ్హి పఞ్ఞాభావనా నామ అనేకసతానిసంసా. తస్సా దీఘేనాపి అద్ధునా న సుకరం విత్థారతో ఆనిసంసం పకాసేతుం. సఙ్ఖేపతో పనస్సా నానాకిలేసవిద్ధంసనం, అరియఫలరసానుభవనం, నిరోధసమాపత్తిసమాపజ్జనసమత్థతా, ఆహునేయ్యభావాదిసిద్ధీతి అయమానిసంసో వేదితబ్బో.

నానాకిలేసవిద్ధంసనకథా

౮౩౯. తత్థ యం నామరూపపరిచ్ఛేదతో పట్ఠాయ సక్కాయదిట్ఠాదీనం వసేన **నానాకిలేసవిద్ధంసనం** వుత్తం, అయం లోకికాయ పఞ్ఞాభావనాయ ఆనిసంసో. యం అరియమగ్గక్ఖణే సంయోజనాదీనం వసేన **నానాకిలేసవిద్ధంసనం** వుత్తం, అయం లోకుత్తరాయ పఞ్ఞాభావనాయ ఆనిసంసోతి వేదితబ్బో.

భీమవేగానుపతితా, అసనీవ సిలుచ్చయే;
వాయువేగసముట్ఠితో, అరఞ్ఞమివ పావకో.

అన్ధకారం వియ రవి, సతేజుజ్జలమణ్డలో;
దీఘరత్తానుపతితం, సబ్బానత్థవిధాయకం.

కిలేసజాలం పఞ్ఞా హి, విద్ధంసయతి భావితా;
సన్దిట్ఠికమతో జఞ్ఞా, ఆనిసంసమిమం ఇధ.

ఫలసమాపత్తికథా

౮౪౦. **అరియఫలరసానుభవన**న్తి న కేవలఞ్చ కిలేసవిద్ధంసనఞ్ఞేవ, అరియఫలరసానుభవనమ్పి పఞ్ఞాభావనాయ ఆనిసంసో. అరియఫలన్తి హి సోతాపత్తిఫలాది సామఞ్ఞఫలం వుచ్చతి. తస్స ద్వీహాకారేహి రసానుభవనం హోతి. మగ్గవీథియఞ్చ ఫలసమాపత్తివసేన చ పవత్తియం. తత్రాస్స మగ్గవీథియం పవత్తి దస్సితాయేవ.

౮౪౧. అపిచ యే “సంయోజనప్పహానమత్తమేవ ఫలం నామ, న కోచి అఞ్ఞో ధమ్మో అత్థీ”తి వదన్తి, తేసం అనునయత్థం ఇదం సుత్తమ్పి దస్సేతబ్బం – “కథం పయోగపటిప్పస్సద్ధిపఞ్ఞా ఫలే ఞాణం? సోతాపత్తిమగ్గక్ఖణే దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠియా వుట్ఠాతి, తదనువత్తకకిలేసేహి చ ఖన్ధేహి చ వుట్ఠాతి, బహిద్ధా చ సబ్బనిమిత్తేహి వుట్ఠాతి. తప్పయోగపటిప్పస్సద్ధత్తా ఉప్పజ్జతి సమ్మాదిట్ఠి, మగ్గస్సేతం ఫల”న్తి (పటి. మ. ౧.౬౩) విత్థారేతబ్బం.

“చత్తారో మగ్గా అపరియాపన్నా, చత్తారి చ సామఞ్ఞఫలాని, ఇమే ధమ్మా అప్పమాణారమ్మణా” (ధ॰ స॰ ౧౪౨౨). “మహగ్గతో ధమ్మో అప్పమాణస్స ధమ్మస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౨.౧౨.౬౨) ఏవమాదీనిపి చేత్థ సాధకాని.

౮౩౮. ఫలసమాపత్తియం పవత్తిదస్సనత్థం పనస్స ఇదం పఞ్హాకమ్మం – కా ఫలసమాపత్తి, కే తం సమాపజ్జన్తి, కే న సమాపజ్జన్తి, కస్మా సమాపజ్జన్తి, కథఞ్చస్సా సమాపజ్జనం హోతి, కథం ఠానం, కథం వుట్ఠానం, కిం ఫలస్స అనన్తరం, కస్స చ ఫలం అనన్తరన్తి?

౮౩౯. తత్థ **కా ఫలసమాపత్తీ**తి యా అరియఫలస్స నిరోధే అప్పనా.

౮౪౦. **కే తం సమాపజ్జన్తి, కే న సమాపజ్జన్తీ**తి సబ్బేపి పుథుజ్జనా న సమాపజ్జన్తి. కస్మా? అనధిగతత్తా. అరియా పన సబ్బేపి సమాపజ్జన్తి. కస్మా? అధిగతత్తా. ఉపరిమా పన హేట్ఠిమం న సమాపజ్జన్తి, పుగ్గలన్తరభావుపగమనేన పటిప్పస్సద్ధత్తా. హేట్ఠిమా చ ఉపరిమం, అనధిగతత్తా. అత్తనో అత్తనోయేవ పన ఫలం సమాపజ్జన్తీతి ఇదమేత్థ సన్నిట్ఠానం.

కేచి పన “సోతాపన్నసకదాగామినోపి న సమాపజ్జన్తి. ఉపరిమా ద్వేయేవ సమాపజ్జన్తీ”తి వదన్తి. ఇదఞ్చ తేసం కారణం, ఏతే హి సమాధిస్మిం పరిపూరకారినోతి. తం పుథుజ్జనస్సాపి అత్తనా పటిలద్ధలోకియసమాధిసమాపజ్జనతో అకారణమేవ. కిఞ్చేత్థ కారణాకారణచిన్తాయ. నను పాళియంయేవ వుత్తం – “కతమే దస గోత్రభుధమ్మా విపస్సనావసేన ఉప్పజ్జన్తి? సోతాపత్తిమగ్గపటిలాభత్థాయ ఉప్పాదం పవత్తం…పే॰… ఉపాయాసం బహిద్ధా సఙ్ఖారనిమిత్తం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభు. సోతాపత్తిఫలసమాపత్తత్థాయ సకదాగామిమగ్గం …పే॰… అరహత్తఫలసమాపత్తత్థాయ… సుఞ్ఞతవిహారసమాపత్తత్థాయ… అనిమిత్తవిహారసమాపత్తత్థాయ ఉప్పాదం…పే॰… బహిద్ధా సఙ్ఖారనిమిత్తం అభిభుయ్యతీతి గోత్రభూ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౬౦). తస్మా సబ్బేపి అరియా అత్తనో అత్తనో ఫలం సమాపజ్జన్తీతి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం.

౮౪౧. **కస్మా సమాపజ్జన్తీ**తి దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారత్థం. యథా హి రాజా రజ్జసుఖం, దేవతా దిబ్బసుఖం అనుభవన్తి, ఏవం అరియా “అరియం లోకుత్తరసుఖం అనుభవిస్సామా”తి అద్ధానపరిచ్ఛేదం కత్వా ఇచ్ఛితిచ్ఛితక్ఖణే ఫలసమాపత్తిం సమాపజ్జన్తి.

౮౪౨. **కథఞ్చస్సా సమాపజ్జనం హోతి, కథం ఠానం, కథం వుట్ఠాన**న్తి ద్వీహి తావ ఆకారేహి అస్సా సమాపజ్జనం హోతి – నిబ్బానతో అఞ్ఞస్స ఆరమ్మణస్స అమనసికారా నిబ్బానస్స చ మనసికారా. యథాహ – “ద్వే ఖో, ఆవుసో, పచ్చయా అనిమిత్తాయ చేతోవిముత్తియా సమాపత్తియా సబ్బనిమిత్తానఞ్చ అమనసికారో, అనిమిత్తాయ చ ధాతుయా మనసికారో”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౮).

౮౪౩. అయమ్పనేత్థ సమాపజ్జనక్కమో. ఫలసమాపత్తత్థికేన హి అరియసావకేన రహోగతేన పటిసల్లీనేన ఉదయబ్బయాదివసేన సఙ్ఖారా విపస్సితబ్బా. తస్స పవత్తానుపుబ్బవిపస్సనస్స సఙ్ఖారారమ్మణగోత్రభుఞాణానన్తరా ఫలసమాపత్తివసేన నిరోధే చిత్తం అప్పేతి. ఫలసమాపత్తిన్నినతాయ చేత్థ సేక్ఖస్సాపి ఫలమేవ ఉప్పజ్జతి, న మగ్గో.

యే పన వదన్తి “సోతాపన్నో ‘ఫలసమాపత్తిం సమాపజ్జిస్సామీ’తి విపస్సనం పట్ఠపేత్వా సకదాగామీ హోతి. సకదాగామీ చ అనాగామీ”తి, తే వత్తబ్బా “ఏవం సతి అనాగామీ అరహా భవిస్సతి, అరహా పచ్చేకబుద్ధో, పచ్చేకబుద్ధో చ బుద్ధో. తస్మా న కిఞ్చి ఏతం, పాళివసేనేవ చ పటిక్ఖిత్త”న్తిపి న గహేతబ్బం. ఇదమేవ పన గహేతబ్బం – సేక్ఖస్సాపి ఫలమేవ ఉప్పజ్జతి, న మగ్గో. ఫలఞ్చస్స సచే అనేన పఠమజ్ఝానికో మగ్గో అధిగతో హోతి. పఠమజ్ఝానికమేవ ఉప్పజ్జతి. సచే దుతియాదీసు అఞ్ఞతరజ్ఝానికో, దుతియాదీసు అఞ్ఞతరజ్ఝానికమేవాతి. ఏవం తావస్సా సమాపజ్జనం హోతి.

౮౬౪. “తయో ఖో, ఆవుసో, పచ్చయా అనిమిత్తాయ చేతోవిముత్తియా ఠితియా సబ్బనిమిత్తానఞ్చ అమనసికారో, అనిమిత్తాయ చ ధాతుయా మనసికారో, పుబ్బే చ అభిసఙ్ఖారో”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౮) వచనతో పనస్సా తీహాకారేహి ఠానం హోతి. తత్థ **పుబ్బే చ అభిసఙ్ఖారో**తి సమాపత్తితో పుబ్బే కాలపరిచ్ఛేదో. “అసుకస్మిం నామ కాలే వుట్ఠహిస్సామీ”తి పరిచ్ఛిన్నత్తా హిస్సా యావ సో కాలో నాగచ్ఛతి, తావ ఠానం హోతి. ఏవమస్సా ఠానం హోతీతి.

౮౬౫. “ద్వే ఖో, ఆవుసో, పచ్చయా అనిమిత్తాయ చేతోవిముత్తియా వుట్ఠానాయ సబ్బనిమిత్తానఞ్చ మనసికారో, అనిమిత్తాయ చ ధాతుయా అమనసికారో”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౮) వచనతో పనస్సా ద్వీహాకారేహి వుట్ఠానం హోతి. తత్థ **సబ్బనిమిత్తాన**న్తి రూపనిమిత్తవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణనిమిత్తానం. కామఞ్చ న సబ్బానేవేతాని ఏకతో మనసికరోతి సబ్బసఙ్గాహికవసేన పనేతం వుత్తం. తస్మా యం భవఙ్గస్స ఆరమ్మణం హోతి, తం మనసికరోతో ఫలసమాపత్తివుట్ఠానం హోతీతి ఏవమస్సా వుట్ఠానం వేదితబ్బం.

౮౬౬. కిం ఫలస్స అనన్తరం, కస్స చ ఫలం అనన్తరన్తి ఫలస్స తావ ఫలమేవ వా అనన్తరం హోతి, భవఙ్గం వా. ఫలం పన అత్థి మగ్గానన్తరం, అత్థి ఫలానన్తరం, అత్థి గోత్రభుఅనన్తరం, అత్థి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనానన్తరం. తత్థ మగ్గవీథియం మగ్గానన్తరం, పురిమస్స పురిమస్స పచ్ఛిమం పచ్ఛిమం ఫలానన్తరం. ఫలసమాపత్తీసు పురిమం పురిమం గోత్రభుఅనన్తరం. **గోత్రభూ**తి చేత్థ అనులోమం వేదితబ్బం. వుత్తఞ్హేతం పట్ఠానే – “అరహతో అనులోమం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో. సేక్ఖానం అనులోమం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౭). యేన ఫలేన నిరోధా వుట్ఠానం హోతి, తం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనానన్తరన్తి. తత్థ ఠపేత్వా మగ్గవీథియం ఉప్పన్నం ఫలం అవసేసం సబ్బం ఫలసమాపత్తివసేన పవత్తం నామ. ఏవమేతం మగ్గవీథియం ఫలసమాపత్తియం వా ఉప్పజ్జనవసేన,

పటిప్పస్సద్ధదరథం , అమతారమ్మణం సుభం;
వన్తలోకామిసం సన్తం, సామఞ్ఞఫలముత్తమం.

ఓజవన్తేన సుచినా, సుఖేన అభిసన్దితం;
యేన సాతాతిసాతేన, అమతేన మధుం వియ.

తం సుఖం తస్స అరియస్స, రసభూతమనుత్తరం;
ఫలస్స పఞ్ఞం భావేత్వా, యస్మా విన్దతి పణ్డితో.

తస్మా అరియఫలస్సేతం, రసానుభవనం ఇధ;
విపస్సనాభావనాయ, ఆనిసంసోతి వుచ్చతి.

నిరోధసమాపత్తికథా

౮౬౭. నిరోధసమాపత్తిసమాపజ్జనసమత్థతాతి న కేవలఞ్చ అరియఫలరసానుభవనంయేవ, అయం పన నిరోధసమాపత్తియా సమాపజ్జనసమత్థతాపి ఇమిస్సా పఞ్ఞాభావనాయ ఆనిసంసోతి వేదితబ్బో.

తత్రిదం నిరోధసమాపత్తియా విభావనత్థం పఞ్హాకమ్మం – కా నిరోధసమాపత్తి, కే తం సమాపజ్జన్తి, కే న సమాపజ్జన్తి, కత్థ సమాపజ్జన్తి, కస్మా సమాపజ్జన్తి, కథఞ్చస్సా సమాపజ్జనం హోతి, కథం ఠానం, కథం వుట్ఠానం, వుట్ఠితస్స కింనిన్నం చిత్తం హోతి, మతస్స చ సమాపన్నస్స చ కో విసేసో, నిరోధసమాపత్తి కిం సఙ్ఖతా అసఙ్ఖతా లోకియా లోకుత్తరా నిప్ఫన్నా అనిప్ఫన్నాతి?

౮౬౮. తత్థ **కా నిరోధసమాపత్తీ**తి యా అనుపుబ్బనిరోధవసేన చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం అప్పవత్తి. **కే తం సమాపజ్జన్తి, కే న సమాపజ్జన్తీ**తి సబ్బేపి పుథుజ్జనా, సోతాపన్నా, సకదాగామినో, సుక్ఖవిపస్సకా చ అనాగామినో, అరహన్తో న సమాపజ్జన్తి. అట్ఠసమాపత్తిలాభినో పన అనాగామినో, ఖీణాసవా చ సమాపజ్జన్తి. "ద్వీహి బలేహి సమన్నాగతత్తా , తయో చ సఙ్ఖారానం పటిప్పస్సద్ధియా, సోళసహి ఞాణచరియాహి, నవహి సమాధిచరియాహి వసీభావతా పఞ్ఞా నిరోధసమాపత్తియా ఞాణ"న్తి (పటి॰ మ॰ మాతికా ౧.౩౪) హి వుత్తం. అయఞ్చ సమ్పదా ఠపేత్వా అట్ఠసమాపత్తిలాభినో అనాగామిఖీణాసవే అఞ్ఞేసం నత్థి. తస్మా తేయేవ సమాపజ్జన్తి, న అఞ్ఞే.

౮౬౯. కతమాని పనేత్థ ద్వే బలాని…పే॰… కతమా వసీభావతాతి? న ఏత్థ కిఞ్చి అమ్హేహి వత్తబ్బం అత్థి. సబ్బమిదం ఏతస్స ఉద్దేసస్స నిద్దేసే వుత్తమేవ. యథాహ –

"**ద్వీహి బలేహీ**తి ద్వే బలాని సమథబలం విపస్సనాబలం. కతమం సమథబలం? నేక్ఖమ్మవసేన చిత్తస్స ఏకగ్గతా అవిక్ఖేపో సమథబలం. అబ్యాపాదవసేన… ఆలోకసఞ్ఞావసేన… అవిక్ఖేపవసేన…పే॰… పటినిస్సగ్గానుపస్సిఅస్సాసవసేన… పటినిస్సగ్గానుపస్సిపస్సాసవసేన చిత్తస్స ఏకగ్గతా అవిక్ఖేపో సమథబలన్తి. కేనట్ఠేన సమథబలం? పఠమజ్ఝానేన నీవరణే న కమ్పతీతి సమథబలం. దుతియజ్ఝానేన వితక్కవిచారే…పే॰… నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తియా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాయ న కమ్పతీతి సమథబలం. ఉద్ధచ్చే చ ఉద్ధచ్చసహగతకిలేసే చ ఖన్ధే చ న కమ్పతి న చలతి న వేధతీతి సమథబలం. ఇదం **సమథబలం**.

"కతమం విపస్సనాబలం? అనిచ్చానుపస్సనా విపస్సనాబలం. దుక్ఖానుపస్సనా… అనత్తానుపస్సనా… నిబ్బిదానుపస్సనా… విరాగానుపస్సనా… నిరోధానుపస్సనా… పటినిస్సగ్గానుపస్సనా విపస్సనాబలం. రూపే అనిచ్చానుపస్సనా…పే॰… రూపే పటినిస్సగ్గానుపస్సనా విపస్సనాబలం. వేదనాయ… సఞ్ఞాయ… సఙ్ఖారేసు… విఞ్ఞాణే… చక్ఖుస్మిం…పే॰… జరామరణే అనిచ్చానుపస్సనా. జరామరణే పటినిస్సగ్గానుపస్సనా విపస్సనాబలన్తి. కేనట్ఠేన విపస్సనాబలం? అనిచ్చానుపస్సనాయ నిచ్చసఞ్ఞాయ న కమ్పతీతి విపస్సనాబలం. దుక్ఖానుపస్సనాయ సుఖసఞ్ఞాయ న కమ్పతీతి… అనత్తానుపస్సనాయ అత్తసఞ్ఞాయ న కమ్పతీతి… నిబ్బిదానుపస్సనాయ నన్దియా న కమ్పతీతి… విరాగానుపస్సనాయ రాగే న కమ్పతీతి… నిరోధానుపస్సనాయ సముదయే న కమ్పతీతి…

పటినిస్సగ్గానుపస్సనాయ ఆదానే న కమ్పతీతి విపస్సనాబలం. అవిజ్జాయ చ అవిజ్జాసహగతకిలేసే చ ఖన్ధే చ న కమ్పతి న చలతి న వేధతీతి విపస్సనాబలం. ఇదం **విపస్సనాబలం**.

‘‘**తయో చ సఙ్ఖారానం పటిప్పస్సద్ధియా**తి కతమేసం తిణ్ణన్నం సఙ్ఖారానం పటిప్పస్సద్ధియా? దుతియజ్ఝానం సమాపన్నస్స వితక్కవిచారా వచీసఙ్ఖారా పటిప్పస్సద్ధా హోన్తి. చతుత్థం ఝానం సమాపన్నస్స అస్సాసపస్సాసా కాయసఙ్ఖారా పటిప్పస్సద్ధా హోన్తి. సఞ్ఞావేదయితనిరోధం సమాపన్నస్స సఞ్ఞా చ వేదనా చ చిత్తసఙ్ఖారా పటిప్పస్సద్ధా హోన్తి. ఇమేసం తిణ్ణన్నం సఙ్ఖారానం పటిప్పస్సద్ధియా.

‘‘**సోళసహి ఞాణచరియాహీ**తి కతమాహి సోళసహి ఞాణచరియాహి? అనిచ్చానుపస్సనా ఞాణచరియా. దుక్ఖా... అనత్తా... నిబ్బిదా... విరాగా... నిరోధా... పటినిస్సగ్గా... వివట్టానుపస్సనా ఞాణచరియా. సోతాపత్తిమగ్గో ఞాణచరియా. సోతాపత్తిఫలసమాపత్తి ఞాణచరియా. సకదాగామిమగ్గో...పే.... అరహత్తఫలసమాపత్తి ఞాణచరియా. ఇమాహి సోళసహి ఞాణచరియాహి.

‘‘**నవహి సమాధిచరియాహీ**తి కతమాహి నవహి సమాధిచరియాహి? పఠమజ్ఝానం సమాధిచరియా. దుతియజ్ఝానం...పే.... నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తి సమాధిచరియా. పఠమజ్ఝానపటిలాభత్థాయ వితక్కో చ విచారో చ పీతి చ సుఖఞ్చ చిత్తేకగ్గతా చ...పే.... నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తిం పటిలాభత్థాయ వితక్కో చ విచారో చ పీతి చ సుఖఞ్చ చిత్తేకగ్గతా చ. ఇమాహి నవహి సమాధిచరియాహి.

‘‘**వసీ**తి పఞ్చ వసియో – ఆవజ్జనవసీ, సమాపజ్జనవసీ, అధిట్ఠానవసీ, వుట్ఠానవసీ, పచ్చవేక్ఖణవసీ. పఠమజ్ఝానం యత్థిచ్ఛకం యదిచ్ఛకం యావతిచ్ఛకం ఆవజ్జతి, ఆవజ్జనాయ దన్ధాయితత్తం నత్థీతి ఆవజ్జనవసీ. పఠమజ్ఝానం యత్థిచ్ఛకం యదిచ్ఛకం యావతిచ్ఛకం సమాపజ్జతి, సమాపజ్జనాయ దన్ధాయితత్తం నత్థీతి సమాపజ్జనవసీ...పే.... అధిట్ఠాతి అధిట్ఠానే...పే.... వుట్ఠాతి వుట్ఠానే...పే.... పచ్చవేక్ఖతి పచ్చవేక్ఖణాయ దన్ధాయితత్తం నత్థీతి పచ్చవేక్ఖణవసీ. దుతియం...పే.... నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తిం యత్థిచ్ఛకం యదిచ్ఛకం యావతిచ్ఛకం ఆవజ్జతి ...పే.... పచ్చవేక్ఖతి. పచ్చవేక్ఖణాయ దన్ధాయితత్తం నత్థీతి పచ్చవేక్ఖణవసీ. ఇమా పఞ్చ వసియో’’తి (పటి॰ మ॰ ౧.౮౩).

౮౭౦. ఏత్థ చ ‘‘సోళసహి ఞాణచరియాహీ’’తి ఉక్కట్ఠనిద్దేసో ఏస. అనాగామినో పన చుద్దసహి ఞాణచరియాహి హోతి. యది ఏవం సకదాగామినో ద్వాదసహి సోతాపన్నస్స చ దసహి కిం న హోతీతి? న హోతి, సమాధిపారిబన్ధికస్స పఞ్చ కామగుణికరాగస్స అప్పహీనత్తా. తేసం హి సో అప్పహీనో. తస్మా సమథబలం న పరిపుణ్ణం హోతి, తస్మిం అపరిపూరే ద్వీహి బలేహి సమాపజ్జితబ్బం నిరోధసమాపత్తిం బలవేకల్లేన సమాపజ్జితుం న సక్కోన్తి. అనాగామిస్స పన సో పహీనో, తస్మా ఏస పరిపుణ్ణబలో హోతి. పరిపుణ్ణబలత్తా సక్కోతి. తేనాహ భగవా – ‘‘నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనకుసలం ఫలసమాపత్తియా అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో’’తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౧౭). ఇదఞ్హి పట్ఠానే మహాపకరణే అనాగామినోవ నిరోధా వుట్ఠానం సన్ధాయ వుత్తన్తి.

౮౭౧. కత్థ సమాపజ్జన్తీతి పఞ్చవోకారభవే. కస్మా? అనుపుబ్బసమాపత్తిసబ్భావతో. చతువోకారభవే పన పఠమజ్ఝానాదీనం ఉప్పత్తి నత్థి. తస్మా న సక్కా తత్థ సమాపజ్జితున్తి. కేచి పన "వత్థుస్స అభావా"తి వదన్తి.

౮౭౨. కస్మా సమాపజ్జన్తీతి సఙ్ఖారానం పవత్తిభేదే ఉక్కణ్ఠిత్వా దిట్ఠేవ ధమ్మే అచిత్తకా హుత్వా "నిరోధం నిబ్బానం పత్వా సుఖం విహరిస్సామా"తి సమాపజ్జన్తి.

౮౭౩. కథఞ్చస్సా సమాపజ్జనం హోతీతి సమథవిపస్సనావసేన ఉస్సక్కిత్వా కతపుబ్బకిచ్చస్స నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం నిరోధయతో, ఏవమస్స సమాపజ్జనం హోతి. యో హి సమథవసేనేవ ఉస్సక్కతి, సో నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తిం పత్వా తిట్ఠతి. యో పన విపస్సనావసేనేవ ఉస్సక్కతి, సో ఫలసమాపత్తిం పత్వా తిట్ఠతి. యో పన ఉభయవసేనేవ ఉస్సక్కిత్వా పుబ్బకిచ్చం కత్వా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం నిరోధేతి, సో తం సమాపజ్జతీతి అయమేత్థ సఙ్ఖేపో.

౮౭౪. అయం పన విత్థారో – ఇధ భిక్ఖు నిరోధం సమాపజ్జితుకామో కతభత్తకిచ్చో సుధోతహత్థపాదో వివిత్తే ఓకాసే సుపఞ్ఞత్తమ్హి ఆసనే నిసీదతి పల్లఙ్కం ఆభుజిత్వా ఉజుం కాయం పణిధాయ పరిముఖం సతిం ఉపట్ఠపేత్వా, సో పఠమం ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ తత్థ సఙ్ఖారే అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో విపస్సతి.

విపస్సనా పనేసా తివిధా హోతి – సఙ్ఖారపరిగణ్హనకవిపస్సనా, ఫలసమాపత్తివిపస్సనా, నిరోధసమాపత్తివిపస్సనాతి. తత్థ సఙ్ఖారపరిగణ్హనకవిపస్సనా మన్దా వా హోతు తిక్ఖా వా, మగ్గస్స పదట్ఠానం హోతియేవ. ఫలసమాపత్తివిపస్సనా తిక్ఖావ వట్టతి మగ్గభావనాసదిసా. నిరోధసమాపత్తివిపస్సనా పన నాతిమన్దనాతితిక్ఖా వట్టతి. తస్మా ఏస నాతిమన్దాయ నాతితిక్ఖాయ విపస్సనాయ తే సఙ్ఖారే విపస్సతి.

తతో దుతియం ఝానం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ తత్థ సఙ్ఖారే తథేవ విపస్సతి. తతో తతియం ఝానం...పే.... తతో విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ తత్థ సఙ్ఖారే తథేవ విపస్సతి. తథా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ చతుబ్బిధం పుబ్బకిచ్చం కరోతి – నానాబద్ధఅవికోపనం, సఙ్ఘపటిమాననం, సత్థుపక్కోసనం, అద్ధానపరిచ్ఛేదన్తి.

౮౭౫. తత్థ **నానాబద్ధఅవికోపన**న్తి యం ఇమినా భిక్ఖునా సద్ధిం ఏకాబద్ధం న హోతి, నానాబద్ధం హుత్వా ఠితం పత్తచీవరం వా మఞ్చపీఠం వా నివాసగేహం వా అఞ్ఞం వా పన కిఞ్చి పరిక్ఖారజాతం, తం యథా న వికుప్పతి, అగ్గిఉదకవాతచోరఉన్దూరాదీనం వసేన న వినస్సతి, ఏవం అధిట్ఠాతబ్బం.

తత్రిదం అధిట్ఠానవిధానం "ఇదఞ్చ ఇదఞ్చ ఇమస్మిం సత్తాహబ్భన్తరే మా అగ్గినా ఝాయతు, మా ఉదకేన వుయ్హతు, మా వాతేన విద్ధంసతు, మా చోరేహి హరియతు, మా ఉన్దూరాదీహి ఖజ్జతూ"తి. ఏవం అధిట్ఠితే తం సత్తాహం తస్స న కోచి పరిస్సయో హోతి.

అనధిట్ఠహతో పన అగ్గిఆదీహి వినస్సతి మహానాగత్థేరస్స వియ. థేరో కిర మాతుఉపాసికాయ గామం పిణ్డాయ పావిసి. ఉపాసికా యాగుం దత్వా ఆసనసాలాయ నిసీదాపేసి. థేరో నిరోధం సమాపజ్జిత్వా నిసీది. తస్మిం నిసిన్నే ఆసనసాలాయ అగ్గినా గహితాయ సేసభిక్ఖూ అత్తనో అత్తనో నిసిన్నాసనం గహేత్వా పలాయింసు. గామవాసికా సన్నిపతిత్వా థేరం దిస్వా

“అలససమణో”తి ఆహంసు. అగ్గి తిణవేణుకట్ఠాని ఝాపేత్వా థేరం పరిక్ఖిపిత్వా అట్ఠాసి. మనుస్సా ఘటేహి ఉదకం ఆహరిత్వా నిబ్బాపేత్వా ఛారికం అపనేత్వా పరిభణ్డం కత్వా పుప్ఫాని వికిరిత్వా నమస్సమానా అట్ఠంసు. థేరో పరిచ్ఛిన్నకాలవసేన వుట్ఠాయ తే దిస్వా “పాకటోమ్హి జాతో”తి వేహాసం ఉప్పతిత్వా పియఙ్గుదీపం అగమాసి. ఇదం నానాబద్ధఅవికోపనం నామ.

యం ఏకాబద్ధం హోతి నివాసనపావురణం వా నిసిన్నాసనం వా, తత్థ విసుం అధిట్ఠానకిచ్చం నత్థి. సమాపత్తివసేనేవ నం రక్ఖతి ఆయస్మతో సఞ్జీవస్స వియ . వుత్తమ్పి చేతం “ఆయస్మతో సఞ్జీవస్స సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధి, ఆయస్మతో సారిపుత్తస్స సమాధివిప్ఫారా ఇద్ధీ”తి.

౮౭౬. **సఙ్ఘపటిమాననన్తి** సఙ్ఘస్స పటిమాననం ఉదిక్ఖనం. యావ ఏసో భిక్ఖు ఆగచ్ఛతి, తావ సఙ్ఘకమ్మస్స అకరణన్తి అత్థో. ఏత్థ చ న పటిమాననం ఏతస్స పుబ్బకిచ్చం, పటిమాననావజ్జనం పన పుబ్బకిచ్చం. తస్మా ఏవం ఆవజ్జితబ్బం “సచే మయి సత్తాహం నిరోధం సమాపజ్జిత్వా నిసిన్నే సఙ్ఘో ఉత్తికమ్మాదీసు కిఞ్చిదేవ కమ్మం కత్తుకామో హోతి, యావ మం కోచి భిక్ఖు ఆగన్త్వా న పక్కోసతి, తావదేవ వుట్ఠహిస్సామీ”తి. ఏవం కత్వా సమాపన్నో హి తస్మిం సమయే వుట్ఠాతియేవ.

యో పన ఏవం న కరోతి, సఙ్ఘో చ సన్నిపతిత్వా తం అపస్సన్తో “అసుకో భిక్ఖు కుహి”న్తి “నిరోధసమాపన్నో”తి వుత్తే సఙ్ఘో కఞ్చి భిక్ఖుం పేసేతి “గచ్ఛ నం సఙ్ఘస్స వచనేన పక్కోసాహీ”తి. అథస్స తేన భిక్ఖునా సవనూపచారే ఠత్వా “సఙ్ఘో తం ఆవుసో పటిమానేతీ”తి వుత్తమత్తేవ వుట్ఠానం హోతి. ఏవం గరుకా హి సఙ్ఘస్స ఆణా నామ. తస్మా తం ఆవజ్జిత్వా యథా సయమేవ వుట్ఠాతి, ఏవం సమాపజ్జితబ్బం.

౮౭౭. **సత్థుపక్కోసనన్తి** ఇధాపి సత్థుపక్కోసనావజ్జనమేవ ఇమస్స కిచ్చం. తస్మా తమ్పి ఏవం ఆవజ్జితబ్బం “సచే మయి సత్తాహం నిరోధం సమాపజ్జిత్వా నిసిన్నే సత్థా ఓతిణ్ణవత్థుస్మిం సిక్ఖాపదం వా పఞ్ఞపేతి, తథారూపాయ వా అత్థుప్పత్తియా ధమ్మం దేసేతి, యావ మం కోచి ఆగన్త్వా న పక్కోసతి, తావదేవ వుట్ఠహిస్సామీ”తి. ఏవం కత్వా నిసిన్నో హి తస్మిం సమయే వుట్ఠాతియేవ.

యో పన ఏవం న కరోతి, సత్థా చ సఙ్ఘే సన్నిపతితే తం అపస్సన్తో “అసుకో భిక్ఖు కుహి”న్తి “నిరోధసమాపన్నో”తి వుత్తే కఞ్చి భిక్ఖుం పేసేతి “గచ్ఛ నం మమ వచనేన పక్కోసా”తి. అథస్స తేన భిక్ఖునా సవనూపచారే ఠత్వా “సత్థా ఆయస్మన్తం ఆమన్తేతీ”తి వుత్తమత్తేవ వుట్ఠానం హోతి. ఏవం గరుకం హి సత్థుపక్కోసనం, తస్మా తం ఆవజ్జిత్వా యథా సయమేవ వుట్ఠాతి, ఏవం సమాపజ్జితబ్బం.

౮౭౮. **అద్ధానపరిచ్ఛేదోతి** జీవితద్ధానస్స పరిచ్ఛేదో. ఇమినా భిక్ఖునా అద్ధానపరిచ్ఛేదే సుకుసలేన భవితబ్బం. అత్తనో “ఆయుసఙ్ఖారా సత్తాహం పవత్తిస్సన్తి న పవత్తిస్సన్తీ”తి ఆవజ్జిత్వావ సమాపజ్జితబ్బం. సచే హి సత్తాహబ్భన్తరే నిరుజ్ఝనకే ఆయుసఙ్ఖారే అనావజ్జిత్వావ సమాపజ్జతి, నాస్స నిరోధసమాపత్తి మరణం పటిబాహితుం సక్కోతి. అన్తోనిరోధే మరణస్స నత్థితాయ అన్తరావ సమాపత్తితో వుట్ఠాతి. తస్మా ఏతం ఆవజ్జిత్వావ సమాపజ్జితబ్బం. అవసేసం హి అనావజ్జితుమ్పి వట్టతి. ఇదం పన ఆవజ్జితబ్బమేవాతి వుత్తం.

౮౭౯. సో ఏవం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జిత్వా వుట్ఠాయ ఇమం పుబ్బకిచ్చం కత్వా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జతి. అథేకం వా ద్వే వా చిత్తవారే అతిక్కమిత్వా అచిత్తకో హోతి, నిరోధం ఫుసతి. కస్మా పనస్స ద్విన్నం చిత్తానం ఉపరిచిత్తాని న పవత్తన్తీతి? నిరోధస్స పయోగత్తా. ఇదఞ్హి ఇమస్స భిక్ఖునో ద్వే సమథవిపస్సనాధమ్మే యుగనద్ధే కత్వా అట్ఠ సమాపత్తిఆరోహనం అనుపుబ్బనిరోధస్స పయోగో, న నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసమాపత్తియాతి నిరోధస్స పయోగత్తా ద్విన్నం చిత్తానం ఉపరి న పవత్తన్తి.

యో పన భిక్ఖు ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనతో వుట్ఠాయ ఇదం పుబ్బకిచ్చం అకత్వా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జతి, సో పరతో అచిత్తకో భవితుం న సక్కోతి, పటినివత్తిత్వా పున ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనేయేవ పతిట్ఠాతి. మగ్గం అగతపుబ్బపురిసూపమా చేత్థ వత్తబ్బా –

ఏకో కిర పురిసో ఏకం మగ్గం అగతపుబ్బో అన్తరా ఉదకకన్దరం వా గమ్భీరం ఉదకచిక్ఖల్లం అతిక్కమిత్వా ఠపితం చణ్డాతపసన్తత్తపాసాణం వా ఆగమ్మ తం నివాసనపావురణం అసణ్ఠపేత్వావ కన్దరం ఓరుళ్హో పరిక్ఖారతేమనభయేన పునదేవ తీరే పతిట్ఠాతి. పాసాణం అక్కమిత్వాపి సన్తత్తపాదో పునదేవ ఓరభాగే పతిట్ఠాతి. తత్థ యథా సో పురిసో అసణ్ఠపితనివాసనపావురణత్తా కన్దరం ఓతిణ్ణమత్తోవ, తత్తపాసాణం అక్కన్తమత్తో ఏవ చ పటినివత్తిత్వా ఓరతోవ పతిట్ఠాతి, ఏవం యోగావచరోపి పుబ్బకిచ్చస్స అకతత్తా నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపన్నమత్తోవ పటినివత్తిత్వా ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనే పతిట్ఠాతి.

యథా పన పుబ్బేపి తం మగ్గం గతపుబ్బపురిసో తం ఠానం ఆగమ్మ ఏకం సాటకం దళ్హం నివాసేత్వా అపరం హత్థేన గహేత్వా కన్దరం ఉత్తరిత్వా తత్తపాసాణం వా అక్కన్తమత్తకమేవ కరిత్వా పరతో గచ్ఛతి, ఏవమేవం కతపుబ్బకిచ్చో భిక్ఖు నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపజ్జిత్వావ పరతో అచిత్తకో హుత్వా నిరోధం ఫుసిత్వా విహరతి.

౮౮౦. కథం ఠానన్తి ఏవం సమాపన్నాయ పనస్సా కాలపరిచ్ఛేదవసేన చేవ అన్తరాఆయుక్ఖయసఙ్ఘపటిమాననసత్థుపక్కోసనాభావేన చ ఠానం హోతి.

౮౮౧. కథం వుట్ఠానన్తి అనాగామిస్స అనాగామిఫలుప్పత్తియా, అరహతో అరహత్తఫలుప్పత్తియాతి ఏవం ద్వేధా వుట్ఠానం హోతి.

౮౮౨. వుట్ఠితస్స కింనిన్నం చిత్తం హోతీతి నిబ్బాననిన్నం. వుత్తం హేతం "సఞ్ఞావేదయితనిరోధసమాపత్తియా వుట్ఠితస్స ఖో, ఆవుసో విసాఖ, భిక్ఖునో వివేకనిన్నం చిత్తం హోతి వివేకపోణం వివేకపబ్భార"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౬౪).

౮౮౩. మతస్స చ సమాపన్నస్స చ కో విసేసోతి అయమ్పి అత్థో సుత్తే వుత్తోయేవ. యథాహ – "య్వాయం, ఆవుసో, మతో కాలఙ్కతో, తస్స కాయసఙ్ఖారా నిరుద్ధా పటిప్పస్సద్ధా, వచీసఙ్ఖారా... చిత్తసఙ్ఖారా నిరుద్ధా పటిప్పస్సద్ధా, ఆయు పరిక్ఖీణో, ఉస్మా వూపసన్తా, ఇన్ద్రియాని పరిభిన్నాని. యో చాయం భిక్ఖు సఞ్ఞావేదయితనిరోధం సమాపన్నో, తస్సపి కాయసఙ్ఖారా నిరుద్ధా పటిప్పస్సద్ధా, వచీసఙ్ఖారా... చిత్తసఙ్ఖారా నిరుద్ధా పటిప్పస్సద్ధా, ఆయు అపరిక్ఖీణో, ఉస్మా అవూపసన్తా, ఇన్ద్రియాని అపరిభిన్నానీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౭).

౮౮౪. **నిరోధసమాపత్తి సఙ్ఖతాతి**ఆదిపుచ్ఛాయం పన సఙ్ఖతాతిపి అసఙ్ఖతాతిపి లోకియాతిపి లోకుత్తరాతిపి న వత్తబ్బా. కస్మా? సభావతో నత్థితాయ. యస్మా పనస్సా సమాపజ్జన్తస్స వసేన సమాపన్నా నామ హోతి, తస్మా నిప్ఫన్నాతి వత్తుం వట్టతి, నో అనిప్ఫన్నా.

ఇతి సన్తం సమాపత్తిం, ఇమం అరియనిసేవితం;
దిట్ఠేవ ధమ్మే నిబ్బానమితిసఙ్ఖం ఉపాగతం;
భావేత్వా అరియం పఞ్ఞం, సమాపజ్జన్తి పణ్డితా.

యస్మా తస్మా ఇమిస్సాపి, సమాపత్తిసమత్థతా;
అరియమగ్గేసు పఞ్ఞాయ, ఆనిసంసోతి వుచ్చతీతి.

ఆహునేయ్యభావాదిసిద్ధికథా

౮౮౫. **ఆహునేయ్యభావాదిసిద్ధీ**తి న కేవలఞ్చ నిరోధసమాపత్తియా సమాపజ్జనసమత్థతావ, అయం పన ఆహునేయ్యభావాదిసిద్ధిపి ఇమిస్సా లోకుత్తరపఞ్ఞాభావనాయ ఆనిసంసోతి వేదితబ్బో. అవిసేసేన హి చతుబ్బిధాయపి ఏతిస్సా భావితత్తా భావితపఞ్ఞో పుగ్గలో సదేవకస్స లోకస్స ఆహునేయ్యో హోతి పాహునేయ్యో దక్ఖిణేయ్యో అఞ్జలీకరణీయో అనుత్తరం పుఞ్ఞక్ఖేత్తం లోకస్స.

౮౮౬. విసేసతో పనేత్థ పఠమమగ్గపఞ్ఞం తావ భావేత్వా మన్దాయ విపస్సనాయ ఆగతో ముదిన్ద్రియోపి **సత్తక్ఖత్తుపరమో** నామ హోతి, సత్తసుగతిభవే సంసరిత్వా దుక్ఖస్సన్తం కరోతి. మజ్ఝిమాయ విపస్సనాయ ఆగతో మజ్ఝిమిన్ద్రియో **కోలంకోలో** నామ హోతి, ద్వే వా తీణి వా కులాని సన్ధావిత్వా సంసరిత్వా దుక్ఖస్సన్తం కరోతి. తిక్ఖాయ విపస్సనాయ ఆగతో తిక్ఖిన్ద్రియో **ఏకబీజీ** నామ హోతి, ఏకఞ్ఞేవ మానుసకం భవం నిబ్బత్తేత్వా దుక్ఖస్సన్తం కరోతి.

౮౮౭. దుతియమగ్గపఞ్ఞం భావేత్వా **సకదాగామీ** నామ హోతి, సకిదేవ ఇమం లోకం ఆగన్త్వా దుక్ఖస్సన్తం కరోతి.

౮౮౮. తతియమగ్గపఞ్ఞం భావేత్వా **అనాగామీ** నామ హోతి. సో ఇన్ద్రియవేమత్తతావసేన అన్తరాపరినిబ్బాయీ, ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ, అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ, ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ, ఉద్ధంసోతో అకనిట్ఠగామీతి పఞ్చధా. ఇధ విహాయనిట్ఠో హోతి. తత్థ **అన్తరాపరినిబ్బాయీ**తి యత్థ కత్థచి సుద్ధావాసభవే ఉపపజ్జిత్వా ఆయువేమజ్ఝం అప్పత్వావ పరినిబ్బాయతి. **ఉపహచ్చపరినిబ్బాయీ**తి ఆయువేమజ్ఝం అతిక్కమిత్వా పరినిబ్బాయతి. **అసఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ**తి అసఙ్ఖారేన అప్పయోగేన ఉపరిమగ్గం నిబ్బత్తేతి. **ససఙ్ఖారపరినిబ్బాయీ**తి ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన ఉపరిమగ్గం నిబ్బత్తేతి. **ఉద్ధంసోతో అకనిట్ఠగామీ**తి యత్థుపపన్నో, తతో ఉద్ధం యావ అకనిట్ఠభవా ఆరుయ్హ తత్థ పరినిబ్బాయతి.

౮౮౯. చతుత్థమగ్గపఞ్ఞం భావేత్వా కోచి **సద్ధావిముత్తో** హోతి, కోచి **పఞ్ఞావిముత్తో** హోతి, కోచి **ఉభతోభాగవిముత్తో** హోతి, కోచి **తేవిజ్జో**, కోచి **ఛళభిఞ్ఞో**, కోచి **పటిసమ్భిదప్పభేదప్పత్తో** మహాఖీణాసవో. యం సన్ధాయ వుత్తం "మగ్గక్ఖణే పనేస తం జటం విజటేతి నామ . ఫలక్ఖణే విజటితజటో సదేవకస్స లోకస్స అగ్గదక్ఖిణేయ్యో హోతీ"తి.

ఏవం అనేకానిసంసా, అరియపఞ్ఞాయ భావనా;

యస్మా తస్మా కరేయ్యాథ, రతిం తత్థ విచక్ఖణో.

౮౯౦. ఏత్తావతా చ –

సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞో, చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయం;
ఆతాపీ నిపకో భిక్ఖు, సో ఇమం విజటయే జటన్తి. –

ఇమిస్సా గాథాయ సీలసమాధిపఞ్ఞాముఖేన దేసితే విసుద్ధిమగ్గే సానిసంసా పఞ్ఞాభావనా పరిదీపితా హోతీతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతే విసుద్ధిమగ్గే

పఞ్ఞాభావనాధికారే

పఞ్ఞాభావనానిసంసనిద్దేసో నామ

తేవీసతిమో పరిచ్ఛేదో.

నిగమనకథా

౮౯౧. ఏత్తావతా చ –

“సీలే పతిట్ఠాయ నరో సపఞ్ఞో, చిత్తం పఞ్ఞఞ్చ భావయం;
ఆతాపీ నిపకో భిక్ఖు, సో ఇమం విజటయే జట”న్తి. –

ఇమం గాథం నిక్ఖిపిత్వా యదవోచుమ్హ –

“ఇమిస్సా దాని గాథాయ, కథితాయ మహేసినా;
వణ్ణయన్తో యథాభూతం, అత్థం సీలాదిభేదనం.

“సుదుల్లభం లభిత్వాన, పబ్బజ్జం జినసాసనే;
సీలాదిసఙ్గహం ఖేమం, ఉజుం మగ్గం విసుద్ధియా.

“యథాభూతం అజానన్తా, సుద్ధికామాపి యే ఇధ;
విసుద్ధిం నాధిగచ్ఛన్తి, వాయమన్తాపి యోగినో.

“తేసం పామోజ్జకరణం, సువిసుద్ధవినిచ్ఛయం;
మహావిహారవాసీనం, దేసనానయనిస్సితం.

“విసుద్ధిమగ్గం భాసిస్సం, తం మే సక్కచ్చ భాసతో;

విసుద్ధికామా సబ్బేపి, నిసామయథ సాధవో’’తి.

స్వాయం భాసితో హోతి.

౮౯౨. తత్థ చ –

తేసం సీలాదిభేదానం, అత్థానం యో వినిచ్ఛయో;
పఞ్చన్నమ్పి నికాయానం, వుత్తో అట్ఠకథానయే.

సమాహరిత్వా తం సబ్బం, యేభుయ్యేన సనిచ్ఛయో;
సబ్బసఙ్కరదోసేహి, ముత్తో యస్మా పకాసితో.

తస్మా విసుద్ధికామేహి, సుద్ధపఞ్ఞేహి యోగిహి;
విసుద్ధిమగ్గే ఏతస్మిం, కరణీయోవ ఆదరోతి.

౮౯౩. విభజ్జవాదిసేట్ఠానం , థేరియానం యసస్సినం;
మహావిహారవాసీనం, వంసజస్స విభావినో.

భదన్తసఙ్ఘపాలస్స, సుచిసల్లేఖవుత్తినో;
వినయాచారయుత్తస్స, యుత్తస్స పటిపత్తియం.

ఖన్తిసోరచ్చమేత్తాది-గుణభూసితచేతసో;
అజ్ఝేసనం గహేత్వాన, కరోన్తేన ఇమం మయా.

సద్ధమ్మట్ఠితికామేన , యో పత్తో పుఞ్ఞసఞ్చయో;
తస్స తేజేన సబ్బేపి, సుఖమేధన్తు పాణినో.

౮౯౪. విసుద్ధిమగ్గో ఏసో చ, అన్తరాయం వినా ఇధ;
నిట్ఠితో అట్ఠపఞ్ఞాస-భాణవారాయ పాళియా.

యథా తథేవ లోకస్స, సబ్బే కల్యాణనిస్సితా;
అనన్తరాయా ఇజ్ఝన్తు, సీఘం సీఘం మనోరథాతి.

౮౯౫. పరమ విసుద్ధ సద్ధా బుద్ధి వీరియ పటిమణ్డితేన సీలాచారజ్జవ మద్దవాదిగుణసముదయసముదితేన సకసమయ సమయన్తరగహనజ్ఝోగాహణసమత్థేన పఞ్ఞావేయ్యత్తియసమన్నాగతేన తిపిటకపరియత్తిభేదే సాట్ఠకథే సత్థుసాసనే అప్పటిహతఞాణప్పభావేన మహావేయ్యాకరణేన కరణసమ్పత్తిజనితసుఖవినిగ్గతమధురోదారవచనలావణ్ణయుత్తేన యుత్తముత్తవాదినా వాదీవరేన మహాకవినా ఛళభిఞ్ఞాపటిసమ్భిదాది భేదగుణపటిమణ్డితే ఉత్తరిమనుస్సధమ్మే అప్పటిహతబుద్ధీనం థేరవంసప్పదీపానం థేరానం

మహావిహారవాసీనం వంసాలఙ్కారభూతేన విపులవిసుద్ధబుద్ధినా **బుద్ధఘోసో**తి గరూహి గహితనామధేయ్యేన థేరేన ముదన్తఖేదకవత్తబ్బేన కతో విసుద్ధిమగ్గో నామ.

౮౯౬.తావ తిట్ఠతు లోకస్మిం, లోకనిత్థరణేసినం;
దస్సేన్తో కులపుత్తానం, నయం సీలాదిసుద్ధియా.

యావ బుద్ధోతి నామమ్పి, సుద్ధచిత్తస్స తాదినో;
లోకమ్హి లోకజేట్ఠస్స, పవత్తతి మహేసినోతి.

ఇతి సాధుజనపామోజ్జత్థాయ కతా విసుద్ధిమగ్గకథా,

పాళిగణనాయ పన సా అట్ఠపణ్ణాసభాణవారా హోతీతి.

విసుద్ధిమగ్గపకరణం నిట్ఠితం.